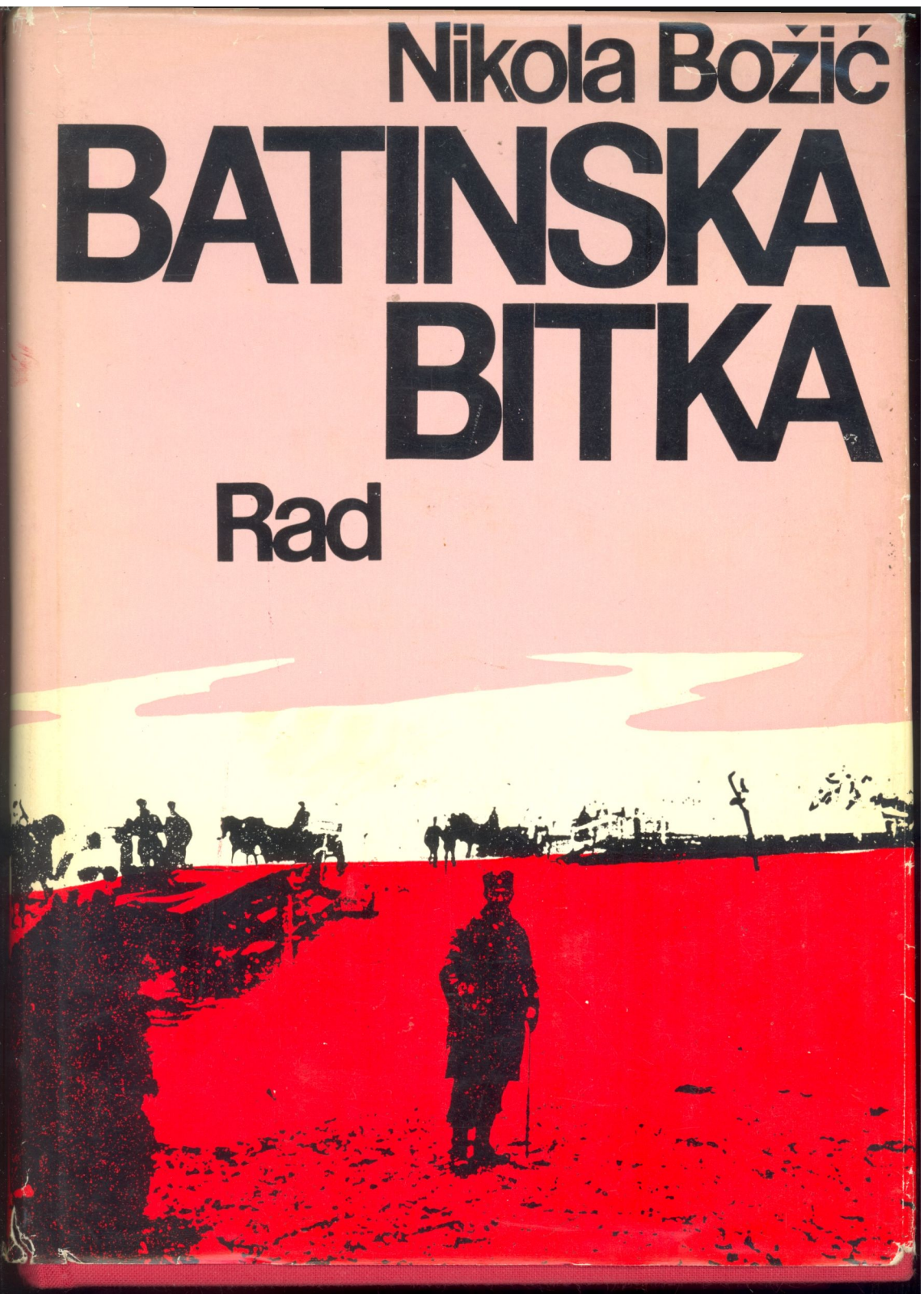
Nikola Božić

BATINSKA BITKA

Rad





Nikola Božić

Iznoseći herojske podvige i nesebična žrtvovanja velikog broja naših i sovjetskih boraca, autor ih je otrgao od zaborava i ukazao na njihove svelle primere, na likove junaka sa Batine, koji su na svojim plećima izneli glavni teret bitke. Delo je time dobilo novi, naučno-popularni karakter i biće pristupačno najširoj čitalačkoj publici.

Košta Nad

Recenzenti
KOŠTA NAĐ
MILAN BASTA

Redaktor
ZORA MAKSIMOVIč

NIKOLA BOŽIĆ

BATINSKA BITKA

IZDAVAČKA ORGANIZACIJA „RAD"
BEOGRAD
1978.

Svojoj deci, deci svojih ratnih drugova, svim generacijama rođenim u slobodi, posvećujem ovu knjigu. Neka ih nadahnjuje svetlim primerima onih koji su žrtvovali svoju mladost i dali svoje živote za naš bolji i lepši život.

UMESTO PREDGOVORA

Jedna od najvećih zajedničkih operacija jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene armije u drugom svetskom ratu — vodenih na jugoslovenskoj teritoriji — svakako je batinska operacija. Ona je to ne samo po svojim dimenzijama, obostranom učešću krupnih snaga i koncentraciji borbene tehnike, posebno artiljerije, na relativno skučenom prostoru, već i po svojim zamašnim operativno-strategijskim ciljevima i pozitivnim reperkusijama za konačno uništenje nemačkog fašizma.

Kod Batine je počeo proboj nove neprijateljske odbrambene linije na desnoj obali Dunava, a kod Budimpešte, operativno zaokruženje velike nemačke armijske grupacije, čime su stvoreni uslovi za novu ofanzivu sovjetskih snaga u Panonskoj niziji i jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na jugoslovenskom ratištu. Po žestini borbe, karakteru dejstva, izuzetno teškim i složenim uslovima pod kojima se bitka vodila, po masovnom heroizmu i visokom borbenom moralu naših i sovjetskih boraca, po zagriženosti neprijateljskog otpora, na drugoj strani, ova operacija se, takođe, svrstava u red najtežih frontovskih operacija.

Dovodeći batinsku operaciju u uzajamnu, dijalektičku vezu sa zbivanjima na ostalim sektorima sovjetskog i jugoslovenskog fronta, autor je ukazao na postojanje tesnog sadejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i njen doprinos uspešnom ishodu ove krupne frontovske operacije u Baranji i južnoj Mađarskoj.

Naša istoriografija još nije utvrdila pravo mesto i značaj ove operacije ni ulogu jedinica koje su u njoj učestvovale. Sovjetski istoričari, međutim, ovu zajednič-

ku operaciju najčešće tretiraju kao isključivo svoju i u sklopu budimpeštanske operacije, ne obazirući se na njenu povezanost sa dejstvima naših jedinica, ne pominjući čak ni one naše jedinice koje su u njoj neposredno učestvovale.

Autoru treba odati priznanje što je napravio prvi pokušaj jednog studioznog izučavanja i sagledavanja ove borbene akcije. Prihvativši se ovako teškog i ambicioznog poduhvata, autor je ozbiljno proučio svu postojeću i poznatu autentičnu građu u našim, sovjetskim i neprijateljskim arhivama. Nakon toga, i na osnovu naučno-istorijske rekonstrukcije i faktografije, Nikola Božić je u svoje delo utkao epizodne događaje, doživljaje i sećanja preživelih boraca i učesnika ove bitke. Na taj način dobijamo jedno delo koje, uporedo sa hronološkim redanjem istorijskih činjenica i dinamike boja, dočarava i svu dramatiku atmosfere i njenu kulminaciju u borbi za osvajanje mostobrana.

Iznoseći herojske podvige i nesebična žrtvovanja velikog broja naših i sovjetskih boraca, autor ih je otrgao od zaborava i ukazao na njihove svetle primere, na likove junaka sa Batine, koji su na svojim plećima izneli glavni teret bitke. Delo je time dobilo novi, naučno-popularni karakter i biće pristupačno najširoj čitalačkoj publici.

Uveren sam da će pojava ovog dela značajno doprineti našoj istoriografiji, a posebno će ono biti veoma korisno za vaspitanje mladih na svetlim tradicijama i delima heroja batinske bitke.

Beograd, 24. marta 1976.

Košta NAD

BATINSKA BITKA

SVI PUTEVI VODE NA ZAPAD

Poslednjih dana oktobra i početkom novembra 1944. godine svi putevi u prostranoj ravnici Bačke bili su zakrčeni. Po njima su se vijugale nepregledne kolone stočnih zaprega, vojnih kamiona, tenkova, ljudi, žena i dece, vojnika. Svi ti putevi kao da su vodili na zapad i severozapad. Tek po koja kolona kamiona i zaprežnih kola sa arnjevima kretala se u pravcu istoka, prema Banatu, Sremu i Beogradu. Išli su po nove tovare hrane, municiju, vojnike ...

Najpre su krenule kolone folksdojčera, bačkih i banatskih Nemaca, mađarskih fašista i ostalih kvislinga. Bežali su od zaslužene kazne i gneva onih čiji su očevi, braća, sestre i nedužna deca bacani u ledene talase Tise i Dunava ili ugušeni u zloglasnim logorima smrti. Verovali su svome Gebelsu do poslednjeg časa. Tek kada su svojim očima ugledali razbijene kolone „nepobedivog Vermahta" i SS-formacija kako bezglavo žure na zapad, preko Dunava, pošli su i oni za njima.

Opustelim ulicama napuštenih švapskih sela tumarali su psi lutalice, mačke, jata zaplašenih gusaka, po neka svinja koja je razvalila obor . .. Dojučerašnji žitelji pobegli su, verujući da će se za koji dan ponovo vratiti i zateći sve na svome mestu. Ostavili su pune ambare tek sakupljene letine, zimnicu u ostavama, zadimljene pušnice sa tek obešenim šunkama i kobasicama, kuće sa opljačkanom imovinom pobijenih bačkih Jevreja, srpskih kolonista i pripadnika narodnooslobodilačke borbe. Mnogi su pobegli samo sa zavežljajem najnužnijih stvari.

Tužne su bile te njihove kolone na raskvašenim bačkim putevima, sa kolima pretovarenim jastucima,

perjanim dunjama iz kojih su virile glave uplašene dečice i unezverena lica žena i staraca. Bežali su prekim i raskaljanim seoskim putevima u koje su točkovi upadali sve do glavčina, dok su uhranjeni i zasopljeni bački konji besno frktali razbacujući oko sebe oblake pare, pene i blata. Nisu imali vremena čak ni da zaključaju svoje domove, da posakrivaju imovinu i priprete komšijama ... Žurili su da što pre stignu do Bezdana i Bogojeva. Bežali su ispred tih prokletih Rusa i partizana, za koje su već toliko puta čuli da su uništeni, opkoljeni, razbijeni.

Iza ovih kolona, u istom pravcu, kretale su se jedinice Trećeg ukrajinskog fronta i brigade novoformirane 51. vojvođanske divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Naše i sovjetske jedinice hitale su da što pre izbiju na levu obalu Dunava, preseku odstupnicu neprijateljskim snagama koje su se povlačile preko Vojvodine i da se, tako reći, iz pokreta i „na leđima razbijenog neprijatelja" dokopaju desne obale i prelaza na Dunavu.

Sedma vojvođanska udarna brigada marševala je centralnim pravcem prema Somborn. Paralelno s njom, preko Bačke Palanke i Apatina, usiljenim maršem hitala je 12. vojvođanska brigada, a severnim pravcem preko Subotice 8. vojvođanska brigada 51. vojvođanske divizije.

Prvi bataljon 7. brigade dobio je maršrutu koja se poklapala sa internacionalnim drumom sve do Srbobrana, a dalje opet sa cestom kamene podloge. Nenaviknuti na asfaltirane puteve, partizani su brzo podbili i nažuljali noge u novim, još nerazgaženim cokulama zaplenjenim od mađarske vojske. Uprkos usiljenom i napornom maršu, svi su bili dobro raspoloženi. Borci su pevali i prepričavali svoje utiske sa kratkotrajnog odmora i oduševljenog dočeka u oslobođenom Beoćinu, Sremskoj Kamenici, Petrovaradinu, Novom Sadu. Uz put su susretali i obilazili kolone 75. streljačkog korpusa Sovjetske armije, koje su hitale u istom pravcu. Pozdravljali su ih radosni i ponosni što koračaju istim korakom, u istom pravcu, i bore se zajedno protiv istog neprijatelja.

Negde na polovini puta kolonu je sustigao komandant brigade, major Milan Ješić Ibra. Radost što briga-

du vidi raspoloženu i spremnu za nove okršaje prikrivao je strepnjom od mogućnosti iznenadne pojave neprijateljskih aviona. Juče, u štabu novoformirane 51. vojvođanske divizije, komandant, potpukovnik Sreta Savić, skrenuo mu je pažnju na strogu pripravnost zbog mogućne susretne borbe sa zaostalim ili ubačenim neprijateljem i zbog nailaska neprijateljskih aviona. Rečeno mu je da se jedinice oslobode suvišnog tereta, da se pazi na čvrstu marševsku disciplinu, da se ne dopusti opijenost pobedom i potcenjivanje neprijatelja. I, eto, baš sa takvim pojavama susreo se komandant brigade već na prvim koracima, odmah po izlasku iz Novog Sada.

— Kuda ti s tim biciklom, Vetriću? — upita namršteni Ibra omladinskog rukovodioca 1. bataljona, koji je sa dečačkom veselošću, pravio zaplenjenim biciklom „osmice" po ravnom betonskom putu.

— Piše na „motorizaciji", druže komandante! — spremno odgovori Vetrić, pokazujući na krupna bela slova na blatobranu prednjeg točka: „Napred na Berlin!" — Ko velim, druže Ibro, daleko je do Berlina, pa hoću malo da „ušparam" noge. Dosta smo se napešačili za ovo nekoliko godina.

— Hajde, hajde! ... Bogu ti tvoju grabovačku! Pazi samo da ti Švabe ne izbuše gume ili da te ne ostavi u prvom blatu čim skrenemo s ovog puta — dodade Ibra i obode konja prema fijakeru sa paradnim vrancima. Na njemu se vozilo „štapsko osoblje", na čelu sa Cicom, brigadnom higijeničarkom, i Justom, štapskim pisarom. Njih dve su se uparadile pozadi, na sicu, sa otvorenim kišobranima, iako je kiša odavno prestala. Veselo su podvriskivale i žurile na čelo kolone. Tamo se u sličnom paradnom fijakeru nalazio Mikać, sa štabom bataljona i harmonikašem ...

— Sta je ovo? Kakva je to bulumenta? Jesmo li vojska ili svatovi? — grmnu Ibra i poterà pokunjeno „štapsko osoblje" u kolonu, a kočijašu naredi da se vrati prema Sirigu.

Ubrzo su sa čela kolone protutnjala u obrnutom pravcu još tri fijakera, ali bez „svatova" i harmonikaša ...

Krajem 1944, vojno-politička situacija bila je povoljna za saveznike antihitlerovske koalicije. Posle velike letnje ofanzive Sovjetske armije stvoreni su uslovi da se rat prenese na teritoriju istočne Pruske i same Nemačke. Na južnom sektoru Istočnog fronta, nakon uspešno završene jašo—kišinjevske operacije, Sovjetska armija izbila je u bogate žitorodne rejone srednjeg Podunavlja i izbacila iz rata nemačke saveznike Rumuniju i Bugarsku. U produžetku nastupanja Sovjetske armije ubrzo su se našle ugrožene još dve srednjoevropske prestonice — Beč i Budimpešta. Istovremeno, trupe pribaltičkih frontova prisiljavaju na kapitulaciju i treću nemačku saveznicu — Finsku.

Na zapadnom frontu, pod pritiskom anglo-američke ofanzive, Hitler je prinuđen da se povlači na francusko-nemačku granicu i na tzv. Zigfridovu liniju. Posle septembarske operacije, usmerene na severoistok, zapadni saveznici izbijaju na donji tok Rajne.

Na jugoistočnom ratištu Nemačka je prinuđena da se evakuiše iz Grčke i preostalih baza u Sredozemlju. U Grčkoj se iskrcavaju Englezi. Na italijanskom frontu vodi se i dalje pozicioni rat, u čijoj se pozadini razvija sve jači antifašistički pokret.

Tako se u jesen 1944. fašistička Nemačka našla u potpunoj spoljnopolitičkoj izolaciji, gotovo bez svih svojih saveznika. Oko nje se sve više stezao obruč savezničkog strategijskog okruženja.

Igrajući na kartu anglo-sovjetskih protivrečnosti i očekujući da će se sovjetske trupe posle jašo—kišinjevske operacije krenuti prema Bosforskom moreuzu, Hitler je nastojao da se što duže održi na Balkanu. Time je izgubio dragoceno vreme da povuče svoje jake snage sa Sredozemlja — Grupu armija „E" i prikupi jače operativne rezerve radi suprotstavljanja sovjetskoj ofanzivi u Podunavlju.

Izgubivši na taj način bogate naftonosne rejone i važne sirovinsko-strategijske baze u Rumuniji, a ubrzo zatim i na Balkanu, Hitler je sada nastojao da po svaku cenu zadrži preostale naftonosne rejone oko Nađkaniže i bečke rafinerije nafte, koje su tada prerađivale oko

80% ukupne fašističke proizvodnje ovog važnog strategijskog materijala, bez kojeg se nije moglo ni zamisliti dalje vođenje rata. Pored ostalog, to objašnjava zašto su nemačke divizije pružale ovako žestok otpor na prilazima Budimpešte, na batinskom mostobranu, Blatnom jezeru i na jugoslovenskom ratištu.

* * *

Septembra 1944, odmah po izbijanju sovjetksih trupa na jugoslovensku granicu, Sovjetska komanda obratila se Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, s molbom da odobre privremeni prelazak trupa Sovjetske armije na jugoslovensku teritoriju koja se graniči sa Mađarskom.

„... Po izvršenju svojih operativnih zadataka sovjetska vojska biće izvedena iz Jugoslavije ... Na jugoslovenskoj teritoriji dejstvovaće i dalje vlast uspostavljena od Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije ...", kaže se u sporazumu koji je tim povodom zaključen.

Radi priprema za vođenje zajedničkih operacija i sadejstva Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Sovjetske armije, u Moskvu je, u drugoj polovini septembra, otputovao maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. Postignut je sporazum o svim važnijim vojnim i političkim pitanjima i o pružanju tehničke i materijalne pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Nekoliko dana kasnije potpisan je i sporazum između maršala Tita i predstavnika otečestvenofrontovske Bugarske. Bugarskoj vojsci dozvoljeno je da učestvuje u operacijama za oslobođenje nekih krajeva naše zemlje u sadejstvu sa jedinicama NOVJ i Sovjetske armije. Iako teška srca zbog zločina koje je bugarska fašistička vojska počinila u nekim delovima okupirane Jugoslavije, maršal Tito je prihvatio ovaj predlog i molbu tadašnjeg predsednika Bugarske, starog revolucionara Georgija Dimitrova, i predstavnika sovjetske vlade, rukovodeći se principom internacionalizma i željom da pomogne u reorganizaciji i prevaspitanju bivše fašističke bugarske vojske.

Jedna od prvih i neosporno najvećih zajedničkih operacija NOVJ i trupa Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta, izvedena na našoj teritoriji u skladu sa postignutim sporazumom, nesumnjivo je beogradska operacija. U njenoj prvoj fazi (od 28. septembra do 10. oktobra 1944) trupe Trećeg ukrajinskog fronta izbile su u dolinu Velike Morave i došle u neposredan kontakt sa jedinicama I armijske grupe NOVJ (1. proleterski i 12. vojvođanski udarni korpus), koje su nezadrživo napredovale prema Beogradu sa juga i jugozapada, oslobodivši veliki deo srednje i zapadne Srbije. U sledećoj fazi (između 11. i 21. oktobra), pošto je u borbu uveden i 4. sovjetski motomehanizovani korpus i razbijena spoljna odbrana Beograda, oslobođen je i glavni grad nove Jugoslavije. Goneći razbijene ostatke nemačke operativne grupe „Srbija", jedinice 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa forsiraju Savu i do 31. oktobra oslobađaju najveći deo Srema.

Uspešno izvedena beogradska operacija i istovremena dejstva 13. i 14. korpusa NOVJ, kao i jedinica pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, dovele su nemačke snage na jugoistočnom ratištu u tešku situaciju. Odbačene sa glavnih saobraćajnica, duž Moravsko-vardarske doline, one su bile prinuđene da se na povlačenju iz Grčke koriste veoma lošim komunikacijama, čak i gotovo besputnim terenima zapadne Makedonije, Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine.

Povezana na širokom frontu i čvrsto oslonjena na dobro organizovanu, jaku i u četvorogodišnjoj borbi prekaljenu revolucionarnu saveznicu — Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije, Sovjetska armija mogla je posle beogradske operacije da se vrati na svoj osnovni strategijski pravac: Arad — Budimpešta — Beč.

„Uspešan završetak Beogradske operacije omogućio je Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije da obrazuje neprekidnu spoljnu liniju fronta. Sada se Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla osloniti ne samo na odvojene i od neprijatelja oslobođene rejone već i na konačno oslobođeni deo zemlje. Osim toga, spoljni front jugoslovenske vojske, obrazovan u oktobru—novembru 1944. godine, *olakšao je dejstvo levokrilnih jedinica Tre-*

ćeg ukrajinskog fronta na teritoriji Mađarske(podvukao N. B.).

Tako se u Jugoslaviji, krajem 1944. godine, obrazovao povezan i jedinstven front kao deo savezničkog strategijskog obruča oko Hitlerove Nemačke, koji se na jugu oslanjao na front zapadnih saveznika u Sredozemlju, a na severu na levo krilo trupa Sovjetske armije. To je, kako reče Minasjan, olakšalo i dalja dejstva sovjetskih trupa u Mađarskoj.

Istovremeno sa beogradskom operacijom, nešto severnije izvedena je i tzv. debrecinska operacija (2—27. oktobra). Oslobodivši u toj operaciji severni deo Transvalije, južni deo zakarpatske Rusije i oko 30% teritorije istočne Mađarske, trupe Drugog i Četvrtog ukrajinskog fronta izbile su na Tisu i time stvorile uslove za neposredan napad na Budimpeštu. (U sovjetskoj istoriografiji debrecinska operacija se ponekad tretira i kao prva etapa budimpeštanske operacije.)

Dejstvujući na unutrašnjim krilima Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta, za vreme izvođenja beogradske i debrecinske operacije, posebnu ulogu odigrala je 46. sovjetska armija pod komandom general-lajatnanta Šleminga. U sadejstvu sa delovima NOVJ, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (8. i 12. vojvođanska brigada i banatski partizanski odredi), ova armija posle oslobođenja Banata izbija 8. oktobra na Tisu, na širokom frontu od Nove Kanjiže do ušća Tise u Dunav. Sa osvojenih mostobrana kod Sente i Bečeja 46. sovjetska armija produžava nastupanje u pravcu Segedina i Budimpešte. U međuvremenu jedinice 75. sovjetskog korpusa i jedinice 51. vojvođanske divizije NOVJ oslobađaju Bačku i posedaju levu obalu Dunava na sektoru od Bačke Palanke do Baje.

U oslobođenoj Vojvodini uspostavlja se Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju. (U Sremu su još od 1943. godine dejstvovali vojnopozadinski organi.) Vojna uprava podeljena je na dve vojne oblasti, u čijem okviru deluju komande područja, komande mesta i vojne stanice. Sa organima narodne vlasti i oslobodilačkim organi-

[1] M. M. Minasjan, *Osvoboždenije narodov Jugovostočnoj Evropi*, Moskva, 1967, str. 439.

zacijama oni preuzimaju svu izvršnu, sudsku i upravnu vlast na oslobođenoj teritoriji. Pod parolom „Sve za front — sve za pobedu" mobilišu se sve ljudske i materijalne rezerve za popunu naše vojske i obezbeđenje njenih ratnih potreba. Prikuplja se i odašilje pomoć postradalim i ratom opustošenim krajevima, konfiskuje se imovina narodnih neprijatelja, organizuje se akcija za prikupljanje žetve, radi se na uspostavljanju saobraćaja, izgradnji aerodroma, obezbeđenju ogreva i obnavljanju privrednih preduzeća i pogona ...

Nakon oslobođenja Beograda i Vojvodine, u skladu sa planom predviđenim operativnim dejstvima, dolazi do rokiranja i pregrupisavanja trupa levokrilnih frontova Sovjetske armije. Na severozapad, u pravcu Budimpešte i područja između Tise i Dunava, upućene su trupe Drugog ukrajinskog fronta. Na njihovo mesto, iz Srbije i Bugarske prebacuju se u Vojvodinu trupe Trećeg ukrajinskog fronta. One se upućuju na zapad, prema levoj obali Dunava, i na severozapad, u pravcu Baje i Mohača.

Tako su se u Vojvodini, početkom novembra, prikupile 57. i 4. gardijska sovjetska armija, sa artiljerijom, inžinjerijskim i motomehanizovanim delovima Trećeg ukrajinskog fronta. Tu se ubrzano grade vazduhoplovne baze i aerodromi za jedinice 17. vazduhoplovne armije. Osnovni zadatak ovih snaga bio je da probiju novu neprijateljsku odbrambenu liniju na desnoj obali Dunava, da produže ofanzivu kroz južnu Mađarsku i zaobiđu Budimpeštu sa jugozapada. Zato je bilo potrebno najpre forsirati Dunav i zauzeti odgovarajuće mostobrane. Taj zadatak dobile su 57. sovjetska armija i jedinice 51. vojvođanske divizije NOVJ.

ZAŠTO BAŠ KOD BATINE?

Ovo pitanje su često postavljali (i još postavljaju) neki učesnici ove bitke, istoričari i vojni stručnjaci. Zašto je forsiranje Dunava izvršeno tamo gde je to bilo najnepovoljnije, gde se odmah iza razlivene obale, spu-

štala u reku gotovo okomita, dobro branjena i utvrđena Belomanastirska greda?

Neki pri tom izražavaju sumnju u celishodnost i opravdanost ove odluke, pripisujući sovjetskom i našem komandovanju krutost i nesnalažljivost u izboru mesta za prelaz, što je dovelo do mnogih žrtava naših i sovjetskih. Međutim, kada se danas hladno analiziraju svi vidovi ove odluke, mora se priznati da komanda Trećeg ukrajinskog fronta u datoj situaciji nije imala boljeg izbora.

Prirodni uslovi za forsiranje reke i uspostavljanje mostobrana bili su ovde zaista nepovoljni. Za razliku od desne obale, koja je bila vrlo povoljna za odbranu jer se oslanjala na brežuljkasto zemljište i bila vrlo komunikativna za manevar snagama, leva obala je ravničarska, močvarna i u to doba godine gotovo neprohodna za kretanje trupa izvan puteva sa tvrdom podlogom.

Izuzetno visok vodostaj Dunava za to doba godine, koji se izlio iz svoga korita i napunio mnoge kanale, udolice i presušene rukavce, pretvorio je ovaj dobro osmatrani i branjeni priobalni pojas u nepreglednu baruštinu. Time je ova, inače najveća srednjoevropska reka, čija je širina kod Batine oko 500 metara, postala još šira i gotovo nepremostiva vodena prepreka. Kiša, koja je tih dana neprekidno padala, pretvorila je slatinasto i podvodno zemljište u pravo biatište. O upotrebi seoskih i poljskih puteva za kretanje autotransportnih i motomehanizovanih jedinica nije moglo biti ni govora. Bile su to prave kaljuge u koje su se i točkovi običnih seoskih kola zaglavljivali sve do osovina. Po njima su se jedva kretale čak i pešadijske jedinice, sa svojim lakopokretnim komorama i naoružanjem.

Od Sombora i Bezdana do Dunava i Batine vodio je svega jedan jedini tvrdi put sa kamenom podlogom. Zbog efikasne vatre neprijatelja i osmatranja sa povišene suprotne obale, ovim putem su se mogli koristiti samo noću i pri slaboj vidljivosti. Osim kamenog puta, jedina pogodnost zemljišta na ovostranoj obali bili su manji kompleksi šuma. Iako najvećim delom poplavljeni, oni su mogli poslužiti za prikriveni prilaz i koncentraciju prvih borbenih ešelona, artiljerije, za podršku prelaza i prikupljanje inžinjerskih sredstava za prevoženje.

Na suprotnoj strani, priljubljeno uz obalu Dunava i ponegde gotovo uz okomite litice Belomanastirske grede, nalazilo se selo Batina. Dugo oko dva i po kilometra, sa kućama podešenim za borbu i mnogobrojnim podrumima ukopanim u stene sa otvorima prema Dunavu, Batina je pretvorena u jako neprijateljsko uporište. Na samoj obali iskopani su rovovi punog profila, a iza vodenog nasipa izgrađeni su položaji za artiljerijska oruđa i mitraljeska gnezda. Kroz utvrđene zgrade i dvorišta iskopane su i probijene saobraćajnice, postavljene inžinjerijske i minsko-eksplozivne prepreke, izvršeno maskiranje. Neposredno iznad sela, na padinama i obroncima Belomanastirske grede, postavljena je linija neprijateljske odbrane, a na samom grebenu još jedna. Naročito dobro su utvrđeni istaknuti visovi oko sela, kota 169, 205 i 206, zatim nasipi železničke pruge i putne komunikacije Batina—Zmajevac i železnička stanica u Batini. Tu su bila i težišta neprijateljske odbrane.

Na ćelom ovom sektoru, od Baie do ušća Drave u Dunav, bilo je još nekoliko taktičko-operativnih pravaca sa obostranim prilaznim komunikacijama. To je. pre svega, dobro poznati mohački pravac, gde su mnoge vojske u prošlosti forsirale Dunav. I on je imao dobre prilazne puteve, posebno na suprotnoj obali, koji su napadaču nudili dobre uslove za razvoj krupnijih snaga. U tom pogledu isto tako dobre uslove nudio je i odsek za prelaz Dunava kod Baje. Nedostatak bajskog i mohačkog pravca bio je u tome što su bili plići i u neposrednoj blizini zalomljenog fronta, koji se severno od Baje odvajao od Dunava i preko mađarske ravnice protezao sve do Kiškunhalaša i Tise. To je neprijatelju pružalo mogućnost da sa ovog fronta izvede protivnapad i ugrozi neposredno bok i pozadinu desantnih snaga na Dunavu. Pored toga, i bajski i mohački pravac imali su u svojoj pozadini dobre oslonce i čvrsto povezanu odbranu na istočnim padinama Meček-planine.

Postojao je i apatinski pravac, na kome je takođe bio dobar prilazni put do Dunava. On je najbrže vodio na glavnu saobraćajnicu u Baranji i mostove na Dravi. Glavni nedostatak ovog pravca bio je u tome što se na suprotnoj obali završavao u močvarnim i poplavljenim

baranjskim šumama i time onemogućavao upotrebu motomehanizovanih snaga.

Iako nijedan od pomenutih pravaca i odseka za forsiranje reke nije u potpunosti odgovarao potrebnim uslovima i normativima sa stanovišta vojne procene (dubina pravca, otkriveni prilazi, nadvišavajuća suprotna obala, teška prohodnost terena i si.), ipak je pravac preko Batine nudio nešto povoljnije uslove, posebno za razvoj krupnijih snaga posle ovladavanja Belomanastirskom gredom. Činjenica što je taj pravac, sa vojnog stanovišta, bio« i najteži za forsiranje, što je pružao idealne uslove za odbranu i što se u tom trenutku, kada se glavna bitka očekivala pod Budimpeštom, činio kao „periferan" — pružala je istovremeno i najveće mogućnosti za iznenađenje neprijatelja i uspeh operacije.

Iz nemačke dokumentacije kasnije je utvrđeno da je još jedna okolnost pridonela da se izabere Batina za proboj nove neprijateljske odbrambene linije na desnoj obali Dunava. Tu je upravo bio spoj između dve velike nemačke grupacije, a ujedno i linija razgraničenja između dve nemačke visoke komande — Komande Grupe armija Jug, pod rukovodstvom generala Frajsnera i Komande Jugoistok, na čelu sa maršalom Maksimilijanom fon Vajksom. Čak su i ingerencije nemačkog vrhovnog komandovanja imale ovde svoju „liniju razgraničenja". Tako su južno od Batine, Komanda Jugoistoka i maršal fon Vajks bili potčinjeni Vrhovnoj komandi oružanih snaga (OKW), dok su Grupa armija Jug (severno od Batine) i general Frajsner bili potčinjeni Vrhovnoj komandi nemačke kopnene vojske (OKH).

U ćelom tom problemu nemačkog komandovanja u ovom trenutku najinteresantnije je pitanje linije razgraničenja između dveju krupnih nemačkih komandi i grupacija, a samim tim i pitanje nadležnosti i odgovornosti za ovaj sektor fronta. Za svoje neuspehe kod Batine, kao što ćemo docnije videti, nemačke komande prebacivaće odgovornost jedna na drugu. Na to pitanje oko razgraničenja kod Batine osvrću se posle rata i neki nemački istoričari i generali. Evo šta o tome kaže feldmaršal Guderijan, koji je tada bio načelnik štaba Vrhovne komande kopnene vojske (OKH), u svojoj posleratnoj publikaciji *Vojni memoari:*

„... Kao granica između domena Vrhovne komande oružanih snaga i Vrhovne komande vojske, služilo je *jedno selo na Dunavu* između ušća Drave i Baje. Ovo je bilo *besmisLeno*"... (poavuKao N. B.)

I upravo to selo na Dunavu, na spoju između dve nemačke grupacije i dve nemačke vrhovne komande, dobilo je neočekivano takav značaj da je zabrinulo ne samo obe nemačke vrhovne komande već i Firera. Uprkos idealnim uslovima za odbranu, ono je predstavljalo istovremeno i relativno slabiju tačku u novoj odbrambenoj liniji neprijatelja. Da li je komanda Trećeg ukrajinskog fronta u to vreme znala za ovu „slabu tačku' neprijateljske odbrane — ostaje još da se nagađa. Činjenica je, međutim, da je ova okolnost išla u prilog izbora Batine kao glavnog mesta gde će naše i sovjetske snage preći Dunav. S druge strane, ta okolnost nikako ne umanjuje našu pobedu niti opravdava početničke greške nemačkog komandovanja na batinskom mostobranu. Naprotiv, žestina borbi i zagriženost kojom su se Nemci borili kod Batine, upravo potvrđuju da je nemaoko komandovanje, uvidevši svoju grešku, pokušavalo da je docnije ispravi. Nova linija razgraničenja pomerena je najpre do Baje, a zatim je povučena na Dravu, ali su i naše i sovjetske jedinice tada već čvrsto stajale na desnoj obali Dunava.

BUDIMPEŠTANSKA OPERACIJA I BATINSKA BITKA

Treba odmah reći da posleratna istoriografija još nije utvrdila i odredila pravo mesto, značaj i dimenzije batinske bitke, odnosno operacije koju su krajem 1944. godine zajednički izvele trupe Trećeg ukrajinskog fronta i jedinice 12. udarnog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Sovjetski istoričari ovu bitku posmatraju isključivo kao sovjetsku operaciju, odnosno kao sastavni deo

ili kao jednu fazu budimpeštanske operacije bez njene dijalektičke i objektivne povezanosti sa istovremenim dejstvima na ostalim sektorima fronta i posebno sa operativno-strategijskim sadejstvom Narodnooslobodilačke vojske na jugoslovenskom ratištu. Neki idu toliko daleko da prečutkuju i zanemaruju učešće i neposredno taktičko sadejstvo jedne kompletne združene formacije NOVJ — 51. vojvođanske udarne divizije, koja je sa prvim tešalonima 57. sovjetske armije ponela najveći teret ove bitke i čiji su uloga i učešće istorijski neosporni.[1] Neki ovu veliku frontovsku operaciju, sa krupnim operativnim ciljevima i velikim pozitivnim reperkusijama, sužavaju na bitku za mostobran ili samo na „forsiranje Dunava kod Batine, snagama 57. sovjetske armije" itd.[2]

U našoj istoriografiji, osim nekoliko izuzetaka, ovoj operaciji ne samo što nije poklonjena odgovarajuća pažnja nego se ona ponekad omalovažava ii nekritički pripaja čas budimpeštanskoj operaciji, čas Sremskom frontu. Najčešće se samo konstatuje da su „. .. jedinice 51. vojvođanske divizije i 52 (?) sovjetskog korpusa razbile neprijateljsku odbranu u Baranji i oslobodile ovu oblast" — kao što je učinjeno u publikacijama Vojnoistorijskog instituta *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945* i *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945,*[3]

[1] Tako se u knjizi M. Šarohina: ***Put k Baiatomi***, Moskva, 1966, i V. S. Petruhina, ***Heroji Dunava***, Moskva, 1972, jedva spominje da su u tim operacijama učestvovali i neki delovi naše vojske.

[2] ***Vojnoistoričeskij žurnal***, Moskva, 1961, 2, str. 25—36.

[3] Videti str. 329. i 507, ***Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945***, knj. II, Beograd, 1958. Pored ove veoma šture konstatacije i izmišljenog 52. sovjetskog korpusa, na str. 537. iste publikacije još jednom se pominje batinska bitka i 51. divizija NOVJ, ali u sastavu Treće jugoslovenske armije, koja u to vreme nije postojala. U knjizi ***Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945***. cela ova operacija opisana je u svega dva pasusa, gde se ponavljaju iste greške i pominju svega tri sovjetske divizije koje su u njoj učestvovale (videti str. 417. i 418). Ni ostale naše publikacije, kao što su ***Rat i revolucija*** od Vlade Strugara ili ***Vojna enciklopedija*** ne daju više prostora batinskoj operaciji. Jedino je u knjizi Srete Savića ***51. vojvođanska udarna divizija***, učinjen veći napor da se ova operacija svestranije prikaže.

Iz nemačke dokumentacije i nekih dosad citiranih posleratnih publikacija, borbe u Baranji vođene krajem 1944, sve do 1. decembra 1944, tretiraju se kao borbe u okviru nemačkog jugoistočnog ratišta i u isključivoj nadležnosti nemačke Komande Jugoistoka. Tek posle prebacivanja nemačke 2. oklopne armije na levu obalu Drave i njenog prepotčinjavanja Komandi Grupe armija Jug, ove operacije se čvrsto povezuju sa nemačkim dejstvima oko Budimpešte. Međutim, i tada, kada je ovaj sektor fronta bio u njenoj isključivoj nadležnosti, Komanda Jugoistoka posmatrala je batinsku operaciju i pripreme za njeno izvođenje u spletu opšte vojne situacije, naročito kod Budimpešte, a posebno njene negativne posledice po dalji razvoj događaja na jugoistočnom ratištu. Tako se u depeši od 5. novembra, koju je maršal fon Vajks uputio svojim potčinjenim komandama, daje vrlo realna procena i zaključak:

> „Situacija kod Grupe armija Jug ne isključuje mogućnost da neprijatelj prodre preko Dunava prema zapadu, da bi onda na željenom mestu prešao Dravu i nastupio u pozadinu grupe armija (misli se na Grupu armija „F" i „E" na jugoslovenskom ratištu — N. B.). Komanda Jugoistok mora još jednom da ukaže na to da se posle otvaranja kopnene komunikacije što pre izvuku delovi potrebni za vođenje borbe radi angažovanja na severnom boku 2. oklopne armije . . ." (reč je o oslobođenju komunikacije Priboj—Višegrad—Zvornik, kojim se povlačila Grupa armija „E" — prim. N. 3.).

U sledećem stavu, u proceni maršala fon Vajksa još više je izraženo njegovo strahovanje za sudbinu njihovih snaga na jugoistočnom ratištu:

> „Potpuno je moguće da će protivnik pokušati da izvede veliki operativni obuhvat u vidu kliješta, udarom sa mađarske teritorije u pravcu zapada i zalamanjem u pravcu Zagreba i zapadnije od njega, kao i operacijom iz dalmatinskog primorja prema severu ... Zbog toga glavnu pažnju obratiti na razvoj situacije na jadranskom primorju i na mo-

gućnosti udara sa teritorije južne Mađarske prema zapadu ... Situacija kod neprijatelja pokazuje da je protivnik, povlačeći jake snage prema severu, odnosno prema severozapadu, znatno oslabio svoje snage pred istočnim frontom armije. Zato se mora još više računati sa pokušajem prelaza Dunava severno od Drave u vezi sa operacijom kod Budimpeste...

I na kraju zaključuje:

„Komanda 2. oklopne armije će iz predostrožnosti postaviti što jaču pokretnu borbenu grupu u rejonu južno od Osijeka, koja će moći — u slučaju potrebe — da brzo pređe Dravu prema severu kod Osijeka, odnosno da pređe Dravu dalje prema zapadu ..."[1]

Nemci su, dakle, sasvim opravdano, i uoči batinske operacije i u toku njenog izvođenja, povezivali situaciju kod Budimpešte sa situacijom na jugoistočnom ratištu. Uočivši koncentraciju naših i sovjetskih snaga na levoj obali Dunava, oni su pravilno zaključili da će sovjetske snage posle prvog neuspelog napada na Budimpeštu „pokušati da izvedu veliki operativni poduhvat radi zaobilaženja Budimpešte i u vezi sa situacijom kod Budimpešte". Iako pravilno konstatuju da se posle beogradske operacije glavne sovjetske snage orijentišu „prema severu, odnosno prema severozapadu", nemačka komanda najviše strahuje da će se te snage „zalomiti u pravcu Zagreba i dalje prema zapadu". Komanda Jugoistoka se plašila ovakvog razvoja događaja, znajući da se u tom trenutku kod Budimpešte nalazilo njihovo težište odbrane i najjača koncentracija njihovih operativnih rezervi i da će Rusi, verovatno, nastojati da zaobiđu Budimpeštu. Tamo je po izričitoj Hitlerovoj naredbi da se „odbrana Budimpešte sprovede do kraja", pa makar i po cenu „nepovoljnog razvoja situacije na južnom frontu"[2] — prikupljeno 35 nemačkih di-

[1] Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, Arhiv VII, NAV, NT. 311 g, 191.
[2] H. Freissner, *Verrotene*, Hamburg, 1956.

vizija, od čega 9 oklopnih. Tamo se njihova odbrana oslanjala na potpuno izgrađeni sistem spoljne odbrane Budimpešte i na posebno utvrđenu liniju „Margita", na utvrđenu Budimpeštu . . . Hitler je, naime, po cenu najvećih žrtava nastojao da sačuva prestonicu svoje poslednje saveznice u Evropi — Hortijeve Mađarske. Bio je to neuspeli i skupo plaćeni pokušaj da se održi već ozbiljno poljuljana ravnoteža na spoljnopolitičkom planu.[1] Hitler će na kraju ipak morati da shvati da se bitka za Budimpeštu nije mogla voditi samo u Budimpešti i njenoj neposrednoj okolini i da će gubitak jednog dotle gotovo „nepoznatog sela na Dunavu" dovesti u pitanje ne samo Budimpeštu nego i celu Mađarsku i ozbiljno ugroziti celo jugoistočno ratište.

DA LI JE NEPRIJATELJ BIO IZNENAĐEN KOD BATINE?

Zbog jednostranih i nepotpunih ocena i opisa batinske operacije, u našoj istoriografiji još ima neraspravljenih pitanja na koja pokušavamo da odgovorimo i u ovoj knjizi. U nastojanju da umanje značaj ove neo-

[1] Iz gotovo sličnih političkih, odnosno spoljnopolitičkih razloga Staljin je uporno nastojao da se Budimpešta što pre zauzme. Na njegovo insistiranje trupe Drugog ukrajinskog fronta počele su još 29. oktobra — dakle, svega nekoliko dana po završetku beogradske i debrecinske operacije, frontalni napad na Budimpeštu sa istoka i jugoistoka. Na molbu maršala Malinovskog, komandanta Drugog ukrajinskog fronta, da se napad na Budimpeštu odgodi bar za pet dana, kako bi prikupio snage i privukao 4. gardijski motomehanizovani korpus, Staljin je kategorički ponovio svoj zahtev da napad počne odmah, iz pokreta, i da se Budimpešta zauzme što pre. Nemci su spremno i sa jakim, blagovremeno prikupljenim rezervama zaustavili ovu nedovoljno pripremljenu sovjetsku ofanzivu. Staljin je tada još jednom ponovio svoj zahtev da se zauzme Budimpešta, pa je 11. novembra počela nova ofanziva trupa Drugog ukrajinskog fronta. Međutim, ni ova ofanziva, sa prikupljenim rezervama, nije dovela do većih rezultata i do izvršenja operativno-strategijskog cilja — zauzimanja Budimpešte. (Videti: *Osvoboiđenije jugovostočnoj i centralnoj Europi 1941—1945*, Moskva, 1970, str. 321. i 322).

sporno velike zajedničke pobede naših i sovjetskih snaga, neki naši istoričari i vojni stručnjaci smatraju da je neprijatelj kod Batine bio potpuno iznenađen i da je ovaj faktor imao presudan značaj za uspešan završetak batinske operacije.[1] U prilog ovoj tezi oni navode da su se na ovom sektoru nalazile relativno slabije neprijateljske snage, da Nemci nisu ovde očekivali glavni udar naših i sovjetskih snaga, da nisu blagovremeno prikupili jače operativne, prvenstveno brzo pokretne i motomehanizovane rezerve, da su pravili diletantske greške u pogledu upotrebe svojih snaga itd.

Prirodno je da je sovjetsko i naše rukovodstvo — kao, uostalom, i sve komande i štabovi u ratu — prilikom planiranja batinske operacije težilo i nastojalo da se postigne i iskoristi jedan ovako značajan faktor kao što je iznenađenje. Oni su znali da su glavne snage i sva pažnja neprijatelja u tom trenutku bile usmerene na Budimpeštu. Tamo su se trupe Drugog ukrajinskog fronta još nalazile u ofanzivi i na uporno Staljinovo insistiranje prikupljale i ubacivale u borbu nove sovjetske rezerve. Oni su znali da se jake neprijateljske snage iz sastava Grupe armija ,,E", koje su se, pod komandom generala Lera, užurbano povlačile iz Grčke i koje bi mogle poslužiti za suprotstavljanje njihovoj planiranoj ofanzivi na srednjem toku Dunava, nalaze još 200 kilometara južno od Drave i Dunava, uvučene u teške borbe sa jedinicama NOVJ. Prateći ove borbe na ibarsko-drinskom pravcu, sovjetska komanda je shvatila da je ovde vreme odlučujući faktor i da je nastupio najpovoljniji trenutak za početak nove ofanzive na srednjem toku Dunava.

Primivši Staljinovo naređenje da svoje trupe odmah usmeri prema zapadu i razbije neprijateljsku odbranu na zapadnoj obali Dunava, maršal Tolbuhin je znao da to mora učiniti pre nego što neprijatelj oseti njegovu nameru, učvrsti svoju odbranu i prikupi jače

[1] O ovom pitanju razgovaralo se i sa učesnicima batinske bitke, 13. XI 1969. u redakciji novosadskog „Dnevnika". Toj tezi kategorički su se suprotstavili tadašnji komesar 7. vojvođanske brigade pukovnik Vladimir Branković Gadža, komandant 51. vojvođanske divizije general Sreta Savić Kolja i autor ove knjige.

rezerve. Zbog toga je — kako ćemo kasnije videti i odlučeno da se forsiranje Dunava izvrši, tako reći, „iz pokreta" i na širokom frontu od Mohača do ušća Drave, ne čekajući na pristizanje glavnih snaga Trećeg ukrajinskog fronta i 12. vojvođanskog korpusa NOVJ.

Da bi neprijatelj bio što više iznenađen, preduhitren i zavaran, preduzete su opsežne mere operativnog maskiranja. Sve se to obavljalo u najvećoj tajnosti, a za prikupljanje trupa u rejonu koncentracije (širi rejon Sombora) izvršeni su složeni manevri u zaobilaznim pravcima. Glavnina 57. sovjetske armije upućena je prema Somborn, preko Tise, Bečeja, Subotice, pa i preko Segedina. Najmanje se koristi najbliži i najpogodniji pravac preko Novog Sada i Apatina. Većina ovih pokreta vrši se noću i „u skokovima".

Izbivši na levu obalu Dunava, jedinice 75. streljačkog korpusa i 51. vojvođanske divizije sprovode intenzivne i opsežne mere maskiranja i lažne demonstrativne pripreme za prelaženje reke. U tom pogledu posebnu ulogu odigrala je 8. vojvođanska brigada i njen konjički eskadron. Njihove neprikrivene pokrete u bajskom trouglu i demonstrativne pripreme prelaza reke kod Mohača dovodile su neprijatelja u zabludu i odvlačile njegovu pažnju od Batine. Pokreti konjičkog eskadrona 8. brigade u ovom prostoru, koje je neprijatelj pomno registrovao u svojoj dokumentaciji, navodile su ga na zaključak o koncentraciji konjičkih i brzo pokretnih rezervi Sovjetske armije. Slične demonstracije operativnog maskiranja izvršene su i kod Apatina, na koji neprijatelj takođe svoju pažnju usmerava i preduzima odgovarajuće mere.

Opsežne mere i postupci naših i sovjetskih štabova i jedinica u pogledu operativnog maskiranja nisu ostali bez rezultata i moraju se uzeti u obzir pri izučavanju i oceni batinske operacije. One se, međutim, ne smeju apsolutizovati i na njima izvoditi zaključak „da je neprijatelj bio potpuno iznenađen kod Batine". U operativnom smislu neprijatelj ovde nije bio iznenađen. To se jasno uočava iz već citirane depeše i procene maršala fon Vajksa. Koncentracija jedne naše i nekoliko sovjetskih divizija, brojne zaprežne i motomehanizovane artiljerije na levoj obali Dunava, uprkos merama maskira-

nja, nije ostala nezapažena od neprijatelja. Da su ove snage dovučene radi forsiranja Dunava i da će do toga doći „između Baje i ušća reke Drave", to za neprijatelja nije moglo ostati tajna. To potvrđuju i ostala zaplenjena neprijateljska dokumenta, kao i protivmere koje on u vezi s tim preduzima.[1] Tako se u duhu pomenutog naređenja Komande Jugoistoka, u širem rejonu Osijeka, već 6. novembra formira Borbena grupa „Kübler", iz sastava l.ibrdske i 118. lovačke divizije, čiji je zadatak da „u slučaju potrebe brzo pređe Dravu severno od Osijeka". Pod izgovorom reorganizacije i preformiranja na desnu obalu Dunava, između Mohača i Batine, u rejon pustare Izabela upućeni su delovi 13. SS „Handžar" divizije. Dolazak u Baranju, neposredno uoči bitke, štaba 68. nemačkog armijskog korpusa, pod komandom generala Helmuta Felmija, koji objedinjava komandovanje nad svim nemačkim i kvislinškim formacijama na sektoru od Baje do ušća Drave, predstavlja još jedan dokaz da neprijatelj ovde nije gubio vreme i da je preduzimao mere da osujeti naše pokušaje prelaza preko reke. Koliko je u tome uspeo i da li je mogao više učiniti, drugo je pitanje.

Istini za volju treba reći da sve do 9. novembra Nemci u svojim obaveštajnim i operativnim dokumentima selo Batinu gotovo i ne spominju. Kao da je budnost Nemaca otupela i kao da su postali previše sigurni u snagu svoje odbrane na tom sektoru. Mada ih je forsiranje Dunava kod Batine iznenadilo jer su verovali da je reč samo o našoj demonstraciji i da će do glavnog prelaza doći negde severnije ili južnije od Batine, ili kod Apatina, ipak se ne može sigurno tvrditi da je neprija-

[1] Iz operativnog dnevnika Komande Jugoistoka za 9. novembar vidi se da je zadatak 2. nemačke oklopne armije, koji joj je postavila Komanda Jugoistoka u tom trenutku bio da „ubrza izgradnju odbrambenih položaja na zapadnoj obali Dunava, sa težištem kod Baje i Mohača", zatim da „spreči dalje pokušaje neprijatelja da pređe reku i uništi motorizovanu grupu (!?) koja je prešla reku kod Apatina". Dan ranije, pošto je obaveštena o prelazu delova 74. sovjetske divizije kod Apatina, Komanda Jugoistoka skreće pažnju komandi 2. oklopne armije da se dalji „razvoj situacije kod Apatina mora uzeti vrlo ozbiljno" i naređuje joj da „koncentrišući sve raspoložive snage, odbaci preko Dunava neprijatelja koji se kod Apatina nalazi na obali Dunava" (Arhiv VII, NAV, NT. 311, film 191).

telj bio potpuno iznenađen. Može se, dakle, govoriti o manjem, lokalnom ili tzv. taktičkom iznenađenju. 0 širem — operativnom, a pogotovu o strategijskom iznenađenju, ovde ne može biti ni reči.

KOJE NEPRIJATELJSKE SNAGE SU SE BRANILE KOD BATINE?

Odgovor na ovo pitanje treba dati ne samo radi onih koji nastoje da umanje značaj i dimenzije batinske bitke, tvrdeći da su u njoj učestvovale neznatne neprijateljske snage, od svega „nekoliko nemačkih bataljona", već i radi otklanjanja jedne istorijske zablude i zbog različitih identifikacija neprijateljskih jedinica u našim posleratnim napisima i publikacijama. I to ne samo u našim nego i u sovjetskim. Razlog za ovako različite identifikacije neprijateljskih jedinica leži, po našem mišljenju, u tome što se jednostrano koriste ili samo naši ili samo neprijateljski podaci. Drugi razlog, objektivne prirode, leži u tome što su se mnoge neprijateljske formacije, posle velikih gubitaka i povlačenja iz Srbije i Rumunije, prikupile na desnoj obali Dunava i bile u fazi reorganizacije i popune. Pored razbijenih operativnih jedinica, ovde su se našle i razne policijske, granične, žandarmerijske i kvislinške formacije, ostaci razbijenog okupatorskog aparata, folksdojčeri i si.

Prema sovjetskim podacima, pre forsiranja, na sektoru fronta od Baje do ušća Drave nalazili su se: 11. rezervni puk, 39. posadni puk, 16. mađarski pogranični puk, 39. puk za obezbeđenje, 9. mađarski pešadijski puk, 54. granični bataljon, 1. bataljon poljske žandarmerije i 1. bataljon rečne mornarice. U rezervi ovih snaga nalazila se 4. mađarska pešadijska divizija u Pečuju i 31. SS pešadijska divizija „Lombard" na zapadnim padinama Belomanastirske grede u rejonu Šumarine. U sistemu neprijateljske odbrane bile su i 25 artiljerijskih baterija i oko 30 tenkova i samohodnih oruđa.[1]

[1] Videti: Šarohin—Petruhin, *Put k Baiatomi*, Moskva, 1966, str. 10.

U nemačkim izvorima, na sektoru fronta južno od Batine pominju se delovi Brandenburg divizije, 92. motomehanizovane brigade i ostaci borbene grupe „Rodos", koji su bili u fazi reorganizacije u jednu novu združenu formaciju (diviziju). Severno od Batine i u samoj Batini nalazili su se delovi 31. SS nemačke divizije „Lombard" i neke mađarske pešadijske, pogranične i policijske snage. U rejonu pustare Izabela, već u to vreme, pominje sa prisustvo delova 13. SS „Handžar" divizije, od kojih je, po planu rajhsfirera Himlera, trebalo formirati novu, 14. SS diviziju „Kama". U širem rejonu Pećuja, nalazili su se delovi Mađarske južne armije — u jačini jednog korpusa.[1]

Prema našim podacima, koji se temelje na nedovoljno proverenim obaveštajnim izveštajima, ovde su se nalazile: jedna regimenta Branderburške divizije, Ustaško-domobranska pukovnija „Baranja", jedan puk nedićevaca, 4. SS i 35. SS nemačka divizija (pošto za poslednje dve nemačke divizije nismo našli potvrdu o njihovom prisustvu ni u nemačkoj ni u sovjetskoj dokumentaciji, pretpostavljamo da je reč o zameni, i to: 4. SS divizije sa 4. pešadijskom, mađarskom divizijom, a 35. SS divizije sa 31. SS divizijom „Lombard"). Naši izvori, takođe, navode 25 artiljerijskih baterija i oko 30 lakih tenkova i samohodnih oruđa iz jedne mađarske brigade.[2]

Od 11. novembra, kada su naše i sovjetske jedinice počele forsiranje Dunava kod Batine i kada su Nemci shvatili da ovde nije reč o demonstraciji već o glavnom mestu prelaza, došlo je do ubrzanog prebacivanja i ubacivanja u borbu za mostobran svih raspoloživih rezervi sa ostalih sektora nemačkog fronta. Tako su do kraja

[1] Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, Arhiv VII, NAV, NT. 311, f. 191.

[2] Arhiv VII, k. 2, reg. br. 12/1; k. 1395, reg. br. 1—4; Sreta Savić, *51. vovođanska udarna divizija*, Beograd, 1974. str. 27. i 28. Neki naši vojni istoričari tvrde da se u Baranji tada nalazila i 11. nemačka divizija (D. Uzelac, feljton u listu „Narodna armija", Beograd, 1975). Pošto ni za ovu diviziju nismo našli potvrdu u nemačkim, ni u našim ni sovjetskim dokumentima, nećemo je dalje ni spominjati, utoliko pre što se iz jednog nemačkog dokumenta vidi da je ova divizija zamenjena sa 31. SS divizijom (A VII, k. 71/A, reg. br. 1/la).

u batinskoj operaciji učestvovale sledeće neprijateljske formacije: glavnina Brandenburške divizije i 13. SS „Handžar" divizije, kompletna 31. SS dobrovoljačka nemačka divizija „Lombard", glavnina 92. motomehanizovane brigade, 44. nemačka, rezervna grenadirska divizija „Höh und Dojčmajster" (dovedena sa italijanskog fronta), delovi 118. i 117. nemačke lovačke i 164. pešadijske divizije, delovi divizije „Stefan" i 1. brdske nemačke divizije iz Jugoslavije. Posle 20. novembra sa italijanskog fronta je dovedena i kompletna 71. pešadijska nemačka i 1. brdska divizija prebačena sa Sremskog fronta. Posle pada Pečuja i stvaranja novog fronta između Drave i Blatnog jezera, ovaj sektor je branila 2. nemačka oklopna armija sa svojim 22. i 68. nemačkim armijskim korpusima, i 1. korpusom Mađarske južne armije. Radi zaustavljanja prodora sovjetskih snaga, severno od Mohača u borbu je uveden i ceo 57. oklopni korpus iz sastava Grupe armija Jug i 191. brigada jurišnih topova dovedena iz istočne Pruske. U protivnapadu na kotu 205 upotrebljena je i poslednja rezerva 2. oklopne armije — Oklopni grenadirski bataljon, zatim 1007. i 1220. bataljon jurišnih topova i dr.

Prema tome, ukupna jačina neprijateljskih snaga koje su se nalazile u odbrani na desnoj obali Dunava, na sektoru od Baje do ušća Drave, u početku batinske operacije iznosila je više od 30.000 a pri kraju bitke više od 60.000 neprijateljskih vojnika. Bile su to, dakle, znatne, a u pojedinim fazama bitke i veoma jake neprijateljske snage. Tako su se u vremenu od 19. do 23. novembra, na batinskom mostobranu i na frontu širokom svega 3—4 kilometra, između sela Draž i Zmajevac, nasuprot tri sovjetske divizije i jedne naše brigade nalazile dve nemačke divizije i jedan oklopni grenadirski bataljon. Nasuprot oko 1.000 artiljerijskih i minobacačkih cevi (naših i sovjetskih) Nemci su ovde imali dva artiljerijska puka i više od 50 samohodnih topova i tenkova. Bila je to, dakle, jedna od najgušćih koncentracija artiljerijskih cevi i vojnika po jednom kilometru fronta u II svetskom ratu.

CILJ I PRVOBITNA ZAMISAO BATINSKE OPERACIJE

Osnovni cilj sovjetskog komandovanja u predstojećoj operaciji bilo je probijanje nove odbrambene linije neprijatelja na desnoj obali Dunava i, posle zauzimanja mostobrana delom snaga Trećeg ukrajinskog fronta, dalje nastupanje u pravcu Nađkanjiže, a drugim delom snaga u pravcu Sekešfehervara i Budimpešte. Po izbijanju na, liniju: Jezero Valence—Blatno jezero—Barč trebalo je u sadejstvu sa trupama Drugog ukrajinskog fronta izvršiti operativno zaokruženje Budimpešte i pristupiti uništenju jake neprijateljske grupacije, koja je branila glavni grad Mađarske.

Za naše snage, predviđene da u ovoj operaciji dejstvuju sa trupama Trećeg ukrajinskog fronta, osnovni operativni zadatak koji im je postavio VŠ NOVJ i Glavni štab NOV i PO Vojvodine, bilo je oslobođenje naše Baranje. Po izbijanju na levu obalu Drave jedinice 12. vojvođanskog udarnog korpusa imale su zadatak da dejstvuju u bok i pozadinu neprijateljskih snaga koje su se nalazile u međurečju Save, Drave i Dunava, i da na taj način sadejstvuju sa 1. proleterskim korpusom u Sremu i 6. i 10. korpusom NOVJ u Slavoniji. Nakon posedanja i uspostavljanja fronta na levoj obali Drave i Dunava, jedinice 12. korpusa imale su zadatak da obezbede i čvrsto povežu bokove Trećeg ukrajinskog fronta u Mađarskoj i jedinica NOVJ na Sremskom frontu.

Orijentišući svoju 57. armiju na zapad, sovjetska komanda imala je nameru da otme Hitlerovoj Nemačkoj bogato žitorodno područje u južnoj Mađarskoj i jedino preostalo prirodno nalazište nafte u rejonu Nađkanjiže. Time se istovremeno zabijao i duboki klin između dve velike nemačke grupacije na južnom i jugoistočnom ratištu i otvarala mogućnost za njihovo cepanje i razdvajanje.

Blagovremenim izvođenjem ove operacije trebalo je preduhitriti prebacivanje na Istočni front krupne nemačke armijske grupacije, koja se pod komandom generala Lera povlačila iz Grčke.

Izbijanjem na sledeću neprijateljsku odbrambenu liniju, koja se nalazila na zapadnoj ivici Panonske nizije i na obroncima Alpa, trebalo je stvoriti uslove za

produženje ofanzive u pravcu Beča i dalje kroz Austriju, u susret savezničkim trupama koje su napredovale preko Italije.

Po svom karakteru, organizaciji priprema i uslovima izvođenja, po obostranom angažovanju snaga — naših i neprijateljskih — batinska bitka spada u red velikih ratnih operacija.[1]

Krajem oktobra 1944. godine, u sastavu Trećeg ukrajinskog fronta, pod komandom maršala Tolbuhina, nalazile su se 37. i 57. opštevojna i 17. vazduhoplovna armija. U prvoj polovini novembra, umesto 37. sovjetske armije, koja je zadržana u Bugarskoj, u sastav Trećeg ukrajinskog fronta ušla je 4. gardijska armija, a početkom decembra i 46. sovjetska armija.

U sastavu 57. sovjetske armije, koja se nalazila u prvom ešalonu fronta, bili su: 75. streljački korpus, sa tri divizije (233, 74. i 236. streljačkom), 64. streljački korpus, takođe sa tri divizije (73. gardijskom, 19. i 113. streljačkom), a od sredine novembra i 6. gardijski korpus, zatim 32. gardijska motomehanizovana brigada i 9. artiljerijska divizija proboja.[2]

Desetak dana pre početka batinske operacije za komandanta 57. sovjetske armije postavljen je general-

[1] Autoru ove knjige nisu nepoznati vojni termini i pojmovi. Čitaoci će, verovatno, zapaziti da on negde upotrebljava termin „operacija", a negde „bitka" i si. To čini u nastojanju da ovoj operaciji dà nešto širi značaj od bitke, boja ili borbe. Pod pojmom „batinska operacija" on podrazumeva ceo proces rada i dejstava, postupak štabova i jedinica, počev od donošenja odluke, planiranja, prikupljanja snaga i sredstava, izviđanja, forsiranja, obrazovanja užih i stvaranja širih operativnih mostobrana, ubacivanja u borbu sledećih ešelona, sve do izvršenja zadatka i prelaska naših i sovjetskah jedinica u odbranu, odnosno do početka nove operacije frontovskih razmera. Što je za naslov knjige uzet termin „batinska bitka", a ne „operacija", to je isključivo zbog autorovog metodološkog pristupa, koji je više popularnonaučni i hronološki nego vojnostručni i naučnomonografski.

[2] Do početka bitke u sastavu 57. sovjetske armije bili su i 68. streljački korpus i 1. gardijski utvrđeni rejon. Pošto su ove jedinice još neko vreme zadržane u Sremu i Srbiji, Komanda Trećeg ukrajinskog fronta, za izvršenje operacije, 57. armiji prepotčinila je 64. streljački i 6. gardijski korpus (Šarohin, *Put k Balatonu*, str. 9).

-lajtnant Mihail Nikolajevič Šarohin, heroj Sovjetskog Saveza. Bio je to jedan od najmlađih komandanata armije, ali sa velikim ratnim iskustvom i vojnim sposobnostima. Svoju vojničku karijeru gradio je uporno i postepeno. Bio je najpre mitraljezac, pa komandir odeljenja, voda i čete. Završio je dve vojne akademije i kao aktivni oficir promenio nekoliko rodova vojske, počev od komandira konjičkog eskadrona do načelnika štaba lakih bombardera i službe u Generalštabu Sovjetske armije. Kao komandant 37. sovjetske armije istakao se u borbama na Dnjestru i u jašo-kišinjevskoj operaciji. Maršal Tolbuhin ga je posebno cenio zbog njegovih smelih i originalnih ideja i rešenja.

General Šarohin nije gubio mnogo vremena na upoznavanje sa potčinjenim štabovima i jedinicama. U štabu armije zatekao je njemu već dobro poznate saradnike i generale: Bočarova, Galijeva i iskusnog načelnika štaba Verholoviča. Uporedo sa dovođenjem jedinica u rejon koncentracije trebalo ih je još u toku pokreta prema Baji i Somborn grupisati za predstojeće forsiranje Dunava. Trebalo je izvideti odseke prelaza, proceniti neprijateljske snage i napraviti plan upotrebe i dejstava svojih jedinica po zauzimanju mostobrana. Trebalo je izvršiti opsežne pripreme, prikupiti sredstva, privući artiljeriju, ubrzati pokrete 64. streljačkog i 6. gardijskog korpusa .. .

Tolbuhinovo naređenje za forsiranje Šarohin je dobio 9. novembra. Trebalo je, dakle, za svega dva dana izvršiti pripreme, koje su u normalnim uslovima zahtevale mnogo više vremena. Bilo je to suprotno svim poznatim vojnim normativima i proračunima o kojima je učio u vojnim akademijama i na radu u Generalštabu. Rat je i ovoga puta ispravljao vojnu teoriju, a izuzetne ratne situacije zahtevale su i izuzetne normative i napore. Posle kraćeg razmišljanja i savetovanja, Šarohin je još istog dana, 9. novembra, doneo odluku i zapovest za forsiranje. Tako su postupili i njegovi potčinjeni — komandant 75. streljačkog korpusa, general Akimenko, i komandant 64. korpusa, general Kravcov.

Po toj odluci, koja će kasnije pretrpeti nekoliko korekcija, u prvi ešelon 57. sovjetske armije određene

su divizije 75. streljačkog korpusa i jedinice 51. vojvođanske divizije NOVJ, koje su već bile u kontaktu sa neprijateljem. Na glavnom odseku prelaza, kod sela Batine, forsiranje Dunava imale su da izvrše — 233. sovjetska divizija i dve brigade 51. vojvođanske divizije. Na pomoćnom odseku prelaza kod Apatina taj zadatak je dobila 74. sovjetska divizija. Za obezbeđenje levog boka 75. korpusa, na levoj obali Dunava južno od Apatina, zadržana je 299. sovjetska divizija ovog korpusa. Taj isti zadatak na desnom krilu korpusa imao je 734. puk 233. sovjetske divizije i 8. vojvođanska brigada 51. divizije NOVJ, koja se u tom trenutku nalazila istočno od Baje i Mohača.

Jedna divizija 64. streljačkog korpusa, koja je u tom trenutku pristizala u rejon Sombora, predviđena je za sadejstvo komandantu 75. korpusa, generalu Akimenku, na glavnom odseku prelaza kod Batine. Sa jednom divizijom general Kravcov, komandant 64. korpusa, trebalo je da forsira Dunav na sektoru Dunav—Sekče—Mohač, da preseče komunikaciju Batasek—Mohač i u sledećem zadatku da ovlada linijom: Baja—Lanjčok—Mohač i time obezbedi desni bok glavnih snaga 57. armije na pravcu Batina—Pečuj.

Zadatak divizija prvog ešelona bio je da po forsiranju Dunava nezadrživo produže napred, izvrše spajanje batinskog i apatinskog mostobrana i do 15. novembra ovladaju linijom: Topolje—Kneževi Vinogradi—Belje. Bila je to linija operativnog mostobrana, sa koje je trebalo uvesti u borbi drugi ešelon korpusa. Po dostizanju linije: Batasek—Hercog Teteš—Bolman predviđeno je uvođenje u borbu 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade — drugog ešelona 57. sovjetske armije, koji je imao zadatak da razvije uspeh u pravcu Pečuja i Nađkanjiže i time olakša i obezbedi dejstva 4. gardijske armije, koja je u ulozi drugog ešelona Trećeg ukrajinskog fronta, i po zamisli maršala Tolbuhina, trebalo, da, oslanjajući se na batinski mostobran, nastupa u pravcu Sekešfehervara radi operativnog zaokruženja Budimpešte sa jugozapada.

Avio obezbeđenje forsiranja i dejstava 57. armije, kao i ostalih trupa Trećeg ukrajinskog fronta, po zapo-

vesti maršala Tolbuhina vršili su „štormovici" i bombarderi 17. vazduhoplovne armije generala Sudeca. Kako će oni taj zadatak izvršiti, videćemo kasnije. Najveću poteškoću u tom trenutku predstavljali su udaljeni aerodromi i vazduhoplovne baze 17. armije. Trebalo je što hitnije izgraditi nova pomoćna uzletišta i osposobiti razorene aerodrome u blizini fronta. Za to je, takođe, bilo potrebno više vremena... To, između ostalog, objašnjava zašto su u prvoj fazi batinske bitke Nemci imali prevlast u vazduhu.

Protivavionska odbrana u tom trenutku mogla se osloniti samo na formacijska protivavionska sredstva divizija i povremena jurišno-lovačka dejstva 17. vazduhoplovne armije. Docnije, u toku bitke i kada je mostobran već bio obrazovan, pristigli su i delovi armijske i frontovske protivavionske artiljerije, koji su dotle bili angažovani na obezbeđenju prelaza i mostova na Tisi i Dunavu.

Za izvršenje postavljenog zadatka, komandant 57. sovjetske armije ojačao je 75. streljački korpus sa: jednom minobacačkom brigadom, dva lovačka protivtenkovska puka, jednim gardijskim minobacačkim pukom i jednim samostalnim minobacačkim pukom. Za podršku forsiranja, na levoj obali Dunava formirane su divizijske i korpusne artiljerijske grupe, ojačane artiljerijom 30. i 160. topovsko-artiljerijskih brigada i 47. topovsko-artiljerijskim pukom iz sastava armijske artiljerije. Tako je, zajedno sa formacijskom artiljerijom 75. i 64. streljačkog korpusa, uoči forsiranja, na levoj obali Dunava, na batinskom i apatinskom pravcu prikupljeno 1.236 topovskih i minobacačkih cevi. Neprijatelj je u tom trenutku, na sektoru 75. streljačkog korpusa raspolagao sa svega 200 artiljerijskih oruđa. Time je već na početku batinske bitke obezbeđena artiljerijska premoć i postignuta velika gustina artiljerijske vatre po kilometru fronta. Uporedo sa izvlačenjem topova na vatrene položaje, najveću teškoću predstavljalo je obezbeđenje dovoljne količine municije za tolika oruđa. Trebalo je prevući stotine tona teških granata i mina. Zato je u prvoj fazi bitke naređena štednja artiljerijske municije i široka primena vatre sa neposrednim gađanjem.

Tek 19. novembra na levoj obali Dunava obrela su se prava brda granata i sanduka sa municijom ...

Nasuprot jakoj artiljerijskoj koncentraciji i velikoj vatrenoj podršci, obezbeđenje forsiranja i prelaza reke drugim materijalnim, pre svega, inžinjerijskim sredstvima bilo je više nego skromno.

Komanda Trećeg ukrajinskog fronta nije imala mogućnosti da 57. armiji obezbedi dopunska formacijska sredstva za izvršenje prelaza, osim 6—8 desantnih čamaca. Najveći deo sredstava fronta već je bio angažovan na obezbeđenju prelaza ostalih snaga fronta preko Save i Dunava, u rejonu Beograda i na Tisi. Zbog toga, komanda 57. armije, uz pomoć štaba 51. divizije i vojnopozadinskih organa, hitno prikuplja mesne (civilne) plovne objekte. Uoči forsiranja u rejonu Batine i Apatina prikupljena su 3 civilna i 7 formacijskih motornih čamaca, nosivosti do 13,5 tona, 27 šlepova i 185 ribarskih čamaca, nosivosti 400—600 kg. Od ovih sredstava za batinski odsek odvojeno je 9 motornih čamaca (2 civilna i 7 formacijskih), 8 šlepova i 93 ribarska čamca, ostalo je upućeno na apatinski pravac.[1]

Posle velikih početnih gubitaka, posebno od pogodaka nemačke avijacije i minobacača, i ova, inače nedovoljna sredstva bila su prepolovljena. To će postati i jedan od glavnih razloga sporog masiranja snaga na mostobrane i naših velikih gubitaka. Dobija se utisak da su komandanti korpusa i divizija više očekivali od Dunavske rečne flotile, koja je tada bila potčinjena komandi Trećeg ukrajinskog fronta i od pojačanja iz sredstava fronta. Kasnije ćemo videti da Komanda Dunavske rečne flotile nije bila u mogućnosti da u potpunosti izvrši naređenje i da blagovremeno prikupi potrebna sredstva u rejonu Bezdana i Apatina. Okuka Dunava kod Vukovara ostala je čvrsto posednuta i kontrolisana od neprijatelja, a zaobilazni putevi preko Tise, Kanala kralja Petra i dunavskih rukavaca, preko kojih su ta sredstva dovođena u pomenute rejone, zahtevali su izuzetan napor i više vremena. Stoga su ova sredstva stigla

[1] Videti: M. Šarohin, *Forsiranje Dunava snagama 57. armije*; Vojnoistoričeskij žurnal, 1961, 2, str. 29 (u daljem tekstu samo Šarohin).

sa velikim zakašnjenjem i tek nakon ovladavanja batinskim mostobranom.[1]

Nemajući drugog izbora, jedinice su počele forsiranje uglavnom priručnim i mesnim sredstvima, koja ni izdaleka nisu mogla zadovoljiti potrebe prelaza jedne od najvećih vodenih prepreka u Evropi i forsiranja takvih snaga i razmera. Ona su se pokazala nedovoljna da obezbede planirani tempo prikupljanja i brzog narastanja snaga i sredstava na osvojenim mostobranima. Malo je trebalo da veliki početni gubici i nedostatak odgovarajućih plovnih sredstava, sa ispoljenim subjektivnim slabostima organizacije forsiranja, dovedu u pitanje i čitavu operaciju.

SASTANAK U SRBOBRANU

Na pitanje kako je došlo do angažovanja naših snaga i neposrednog sadejstva delova NOVJ i trupa Trećeg ukrajinskog fronta u jednoj ovako velikoj frontovskoj operaciji na severu naše zemlje — nije teško odgovoriti. Osnov za saradnju i sadejstvo nalazio se u već pomenutom sporazumu, koji je u septembru 1944, u ime Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije, potpisao u Moskvi maršal Tito sa predstavnicima sovjetske vlade. Uspešan završetak beogradske operacije, u kojoj su učestvovale i snage NOVJ i Sovjetske armije, potvrdio je obostranu korist i ispravnost potpisanog sporazuma. Oslobođenjem najvećeg dela Srbije, Makedonije i Vojvodine i osloncem južnog krila sovjetskih frontova na novi front NOVJ u Jugoslaviji i njihovim čvrstim povezivanjem omogućeno je snagama Sovjetske armije da naprave smeo zaokret na severozapad i nezadrživo pro-

[1] Prema Loktionovu (*Dunavska flotila u otadžbinskom ratu*, Beograd, 1966, str. 169), sovjetska 57. i 4. gardijska armija dobile su u rejonu Bezdana: Brigadu rečnih brodova, zatim, 83. brigadu mornaričke pešadije (bez 1. bataljona) i 6 samostalnih artiljerijskih oruđa 76 mm iz Pratećeg obalnog odreda. Prema šarohinu i našoj dokumentaciji, ova sredstva stigla su tek 18. novembra, tj. posle uspostavljanja mostobrana i postavljanja pontonskog mosta kod Batine.

duže svoja ofanzivna dejstva kroz Mađarsku u pravcu Beča i Budimpešte.

Da bi uskladili svoje operacije i još bolje koordinirali dalja zajednička dejstva, posebno na sektorima sada već jedinstvenog savezničkog fronta, gde su se krila naših i sovjetskih snaga oslanjala jedna na druga, početkom novembra dolazi do nekoliko susreta naših i sovjetskih komandanata, predstavnika NOVJ i Sovjetske armije.

jednom takvom sastanku uoči batinske bitke, koji je održan u Srbobranu, u štabu Trećeg ukrajinskog fronta, prisustvovali su general-lajtnanti Košta Nađ, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, i Peko Dapčević, komandant 1. proleterskog korpusa NOVJ. Oni su u tom trenutku komandovali jedinicama NOVJ koje su se nalazile na sektoru fronta od Save do jugoslovensko-mađarske granice i koje su mogle neposredno uticati na dalja sovjetska ofanzivna dejstva u Mađarskoj.

Naši komandanti pošli su automobilima iz Novog Sada, sa načelnicima štabova i operativnim oficirima. Verovali su da će brzo preći ovu kratku relaciju internacionalnog puta Novi Sad—Subotica i da će u bačkoj varošici Srbobranu lako naći štab maršala Tolbuhina. Zato nisu ni poveli predstavnike Sovjetske armije, koji su u njihovim štabovima služili kao oficiri za vezu. Ispalo je malo drugačije. Put je bio blatnjav, izrovan i zakrčen dugim kolonama sovjetske i naše komore, koje su sporo odmicale prema severu i severo-zapadu. Zaobilazeći promrzle komordžije i pretovarene ruske kamione, oko čijih su se točkova i nakrivljenih karoserija vrzmali mrzovoljni ruski vojnici, stigli su ipak u Srbobran. Na svakom koraku zaustavljali su ih reski uzvici stražara sa isukanim bajonetima, presretale patrole vojne policije, oficiri NKVD, zahtevajući propusnice i lozinke. Niko od njih nije smeo ili nije hteo da im objasni gde se nalazi štab maršala Tolbuhina. Posle dužeg traženja po štabovima raznog stepena našli su se kod načelnika štaba Trećeg ukrajinskog fronta, generala Birjuzova. On ih je poveo maršalu Tolbuhinu. Iznerviran ovako opsežnim i za naše pojmove neshvatljivim merama obezbeđenja, general Nađ je protestvovao:

— Kakva je to predostrožnost kada ni savezнички komandanti ne mogu u vaš štab?

Nasmejavši se, Tolbuhin se s njima srdačno pozdravio i mirno odgovorio:

— Mi smo skupo platili našu nebudnost u početku rata i slabosti našeg obezbeđenja. Naši vojnici su iz toga izvukli gorka iskustva i pouke. Sada im ne treba zameriti.

„... Posle kraćeg razgovora o vojnoj situaciji na frontovima, Tolbuhin je svoje goste poveo u susednu sobu. Zidovi su bili prekriveni geografskim i topografskim kartama, u koje su bili pedantno ucrtani podaci o frontu. Po kartama su bile izukrštane crvene i plave strelice, te je sve to ličilo na mrežu. Iz legendi su se tačno mogli videti broj i jačina svake armije. Tolbuhin je objašnjavao dalji tok operacija Crvene armije i tražio da čuje o dejstvima snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na Sremskom frontu. Interesovao se za jedinice koje su određene da forsiraju Dunav.

Posle razgovora Tolbuhin je zadržao komandante na ručku. Košta je tu upoznao i neke komandante armija, među kojima i Šarohina, s kojim će održavati vezu za sve vreme rata. Posle ručka su se pozdravili, i svaki je pošao na svoj zadatak."[1]

U razgovoru maršal Tolbuhin se posebno interesovao za dalja dejstva i ofanzivne mogućnosti naših jedinica na Sremskom frontu, za ishod veoma oštrih borbi koje su jedinice NOVJ vodile u tom trenutku sa trupama generala Lera u dolini Zapadne Morave, Ibra i na Drinskom frontu. Znao je da bi brza pojava Lerovih trupa na Sremskom frontu i na obalama Drave i Dunava dovela u pitanje i sovjetsku operaciju u Mađarskoj. Istovremeno ga je zabrinjavao sve izduženiji levi bok trupa Trećeg ukrajinskog fronta. Zbog toga je i tražio da se bar još dve naše divizije prebace na levu obalu Dunava, u zapadnu Bačku. Strahovao je, očigledno, od mogućnosti neprijateljskog napada na bok i pozadinu

[1] Dušanka Nađ: *Košta Nađ, vojnik tri armije*, Bečej, 1971, str. 302.

sovjetskih trupa u Mađarskoj. Naši komandanti su mu obećali da će ubrzati prebacivanje 16. i 36. vojvođanske divizije sa Sremskog fronta, koje će obrazovati zajedničku operativnu rezervu i biti upotrebljene za obezbeđenje levog boka Trećeg ukrajinskog fronta. Na taj način, sa 51. vojvođanskom divizijom, koja se već nalazila na levoj obali Dunava u neposrednom kontaktu sa neprijateljem, za taktičko i operativno sadejstvo sa trupama Trećeg ukrajinskog fronta angažovan je ceo 12. udarni (vojvođanski) korpus NOVJ, sa 26.000 boraca.

Izdvajanje celog 12. vojvođanskog udarnog korpusa sa Sremskog fronta u trenutku kada je on sa 1. proleterskim korpusom pobedonosno nastupao kroz Srem, bio je, neosporno, veoma smeo potez našeg komandovanja i dokaz savezničke solidarnosti. Njihovo prebacivanje u zonu operativnog dejstva Trećeg ukrajinskog fronta bilo je oportuno i sa stanovišta našeg komandovanja. Nakon zajedničkog oslobođenja našeg dela Baranje, jedinice 12. vojvođanskog korpusa postavile su se na levu obalu Dunava i Drave i aktivnim dejstvima u bok i pozadinu neprijateljskih snaga na Sremskom frontu obezbedile su našem Generalštabu veliku operativnu prednost, izvršavajući istovremeno i svoju savezničku ulogu — obezbeđenje sve izduženijeg boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta. Ta operativna prednost došla je do punog izražaja nešto kasnije u borbama na tzv. virovitičkom mostobranu i u poslednjoj ofanzivi za oslobođenje naše zemlje, aprila 1945. godine.

Polazeći od Staljinove direktive i nastojanja da se što pre zauzme Budimpešta, kao i od strategijsko-operativnih ciljeva svoje Vrhovne komande, Tolbuhin je pridavao veliki značaj uspostavljanju potpune kontrole nad srednjim tokom Dunava. Za njega je Dunav u tom trenutku bio značajan ne samo zato što je neprijatelj na njegovoj desnoj obali ubrzano izgrađivao novu odbrambenu liniju (tzv. jugoistočni bedem) i što bi posle njenog proboja morao da traži novi oslonac svoje odbrane tek na zapadnoj obali Blatnog jezera, na Bakonjskom gorju (tzv. Margita linija) i na istočnoj ivici Panonske nizije — već prvenstveno zbog toga što je Dunav, povezan sa Crnim morem i sa udaljenim sovjetskim bazama za snabdevanje, predstavljao u tom trenutku veoma važnu

saobraćajnicu za dotur i evakuaciju sovjetskih južnih frontova u nepreglednoj Panonskoj niziji, omeđenoj velikim planinskim lancima, sa gotovo uništenim i teško prohodnim putnim komunikacijama. Stoga je maršal Tolbuhin sa velikim interesovanjem saslušao izlaganje general-lajtnanta Peke Dapčevića o situaciji na Sremskom frontu i podržao nastojanje naše komande da se probije nova nemačka odbrambena linija u Sremu i likvidira ova opasna neprijateljska izbočina između Save i Dunava. Za njegove trupe bilo je veoma značajno da naše snage čim pre ovladaju važnim saobraćajnim raskrsnicama Vinkovcima i, pre svega, Vukovarom, odakle su Nemoi kontrolisali Dunav i onemogućavali Sovjetskoj rečnoj ratnoj flotili da se probije đo Apatina, Batine i Mohača. Za realizaciju ove zamisli maršal Tolbuhin je obećao našim snagama u Sremu podršku svoje avijacije, Ratne flotile, nekih artiljerijskih jedinica i delova 68. streljačkog korpusa. Docnije ćemo videti da su i Nemci blagovremeno uočili veliki značaj okuke Dunava kod Vukovara, što objašnjava zašto su se tako uporno i ogorčeno branili na Sremskom frontu. Taj relativno mali komadić fronta oni su utvrdili po svim zahtevima savremenog pozicionog rata, načičkali ga mnogobrojnim fortifikacijskim preprekama i izgradili uzastopne linije odbrane punog profila. On im je omogućio da zaustave ofanzivu našeg 1. proleterskog korpusa, da likvidiraju desant naših snaga i Sovjetske rečne ratne flotile kod Vukovara i da obezbede nesmetano povlačenje svojih snaga pod komandom generala Lera iz Bosne u Slavoniju.

Izloživši svoju zamisao predstojećoj operaciji i planu forsiranja Dunava, maršal Tolbuhin je zahtevao da forsiranje počne što pre, ne čekajući da pristignu glavne snage, i da u njemu učestvuju i naše jedinice koje su odlično poznavale teritoriju predstojećih dejstava. Na primedbu naših komandanata da se u tom trenutku na levoj obali Dunava nalazi samo jedna naša, i to najmlađa — 51. vojvođanska divizija, koja dotle nije učestvovala u frontalnim borbama, Tolbuhin je dodao da on i njegovi potčinjeni imaju veliko poverenje u naše borce i njihove borbene kvalitete. Svoje nastojanje da forsiranje počne što pre, Tolbuhin je objasnio potrebom

da se preduhitre odbrambene pripreme neprijatelja i da se osujeti privlačenje njegovih operativnih rezervi, rekavši: „Vreme je sada naš najveći saveznik i treba ga maksimalno iskoristiti!"

Sećajući se ovih razgovora u Srbobranu, u jednom svom posleratnom intervjuu uredniku NIN-a, general Košta Nađ je rekao:

> „... Tolbuhinova zamisao je bila — a ja sam tu zamisao podržao — da najpre naše jedinice forsiramo da one krenu preko Dunava, naprave mali mostobran i na taj način privuku pažnju na sebe. Tako je i odlučeno. Takav je bio i operativni plan: najpre mi, a zatim Rusi svom snagom da udare pravo na Batinu. U tom selu se nalazila važna raskrsnica puteva. Jedan put vodi za Pečuj a drugi za Beli Manastir, pa je za dalji prodor Sovjetske armije bilo neobično važno da zauzmemo ovu raskrsnicu ..."
>
> (NIN od 9. i 16. maja 1965.)

Tako je završen ovaj sastanak u Srbobranu, održan u najvećoj tajnosti, jer su Nemci preko svojih obaveštajnih punktova, ostavljenih u Bačkoj,, budno pratili pokrete naših i sovjetskih trupa i štabova.

51. VOJVOĐANSKA DIVIZIJA I NJENE BRIGADE

Kad govori o odluci da se u tako složenoj borbenoj operaciji upotrebi najmlađa divizija NOVJ — 51. vojvođanska, general Košta Nađ ne krije da je uoči bitke bio zabrinut što je to bila „sveža" divizija, tek popunjena dobrovoljcima i mobilisanim omladincima iz oslobođenih krajeva Vojvodine. Jedino su rukovodioci i jedna petina, od ukupno 9.500 ljudi, bili stari, iskusni borci iz vojvođanskih jedinica, sremskih i bačko—banatskih partizanskih odreda. Ti stari borci bili su uglavnom puškomitraljesci, desetari, nišandžije na teškim mitralje-

zima, minobacačima i protivtenkovskim puškama. Pored njih, u diviziji se nalazilo i oko 1.000 bivših domobrana, koji su u septembru 1944, na poziv maršala Tita, prešli na stranu NOVJ. Oni su takođe imali malo ratnog iskustva, ali, što je najvažnije, prošli su kroz višemesečnu vojnu obuku, gde su dobro upoznali nemačku taktiku ratovanja. Najveći deo boračkog sastava bili su omladinci od 16 do 20 godina iz Bačke i Banata, koji su se dobrovoljno priključili našim jedinicama po oslobođenju njihovih sela. Njihovo mladalačko oduševljenje, borbeni elan i mržnja prema okupatoru bili su i njihovo najjače oružje. Ako se pri tom ima u vidu da je i najveći procenat starih boraca ili ukupno oko 90% boračkog i rukovodećeg sastava divizije sačinjavala omladina od 18 do 21 godine, onda se može slobodno reći da je ovo bila i jedna od najmlađih divizija NOVJ i po starosti njenih boraca i po borbenom iskustvu divizije kao združene formacije.

Pedeset i prva vojvođanska divizija formirana je 31. oktobra 1944. u Novom Sadu odlukom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. U početku je to bila 3. vojvođanska divizija, ali je odlukom Vrhovnog štaba NOVJ, od 13. novembra 1944. preimenovana u 51. diviziju NOVJ (vojvođansku). U njen sastav ušle su 7, 8. i 12. vojvođanska udarna brigada, a 11. novembra iste godine i novoformirana 14. vojvođanska udarna brigada (slovačka). Dan kasnije formirana je i Artiljerijska brigada 51. vojvođanske divizije. Time je ova najmlađa divizija NOVJ već u prvim danima svoga formiranja imala četiri pešadijske i jednu artiljerijsku brigadu. Uporedo s novim brigadama formirane su i ostale divizijske jedinice i ustanove — Pionirski bataljon, Bataljon za vezu, Hemijska i transportna četa, Divizion teškog oružja, Divizion protivavionske artiljerije, Medikosanitetski bataljon i dr. Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od 18. novembra divizija je dobila i svoj Dopunski bataljon, sa sedištem u Somborn. On je imao zadatak da prima mobilisano ljudstvo, da sprovede neophodnu obuku boraca i da ih upućuje za popunu brigada. Na dan formiranja divizija je imala više od 5.000 boraca, a 19. novembra, kada su i njena popuna i formiranje završeni — 9.582 borca, od kojih 425 žena.

Istovremeno sa novim borcima divizija je primila i novo sovjetsko naoružanje kojim je zamenila svoje trofejno oružje. Tako je na dan 14. novembra u diviziji bilo: 4.819 pušaka, 1.200 automata, 414 puškomitraljeza, 113 mitraljeza, 82 minobacača i 21 top raznog kalibra (bez oruđa Artiljerijske brigade 51. divizije). Tako se neposredno posle svog formiranja i po brojnom stanju i po naoružanju divizija svrstala među najjače združene formacije NOVJ.

Za komandanta divizije postavljen je potpukovnik Sreta Savie Kolja, dotadašnji zamenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i komandant Fruškogorskog partizanskog odreda; njegov zamenik bio je narodni heroj Đuro Dulie, a politički komesar Đuro Medenica, na čije mesto 1. februara 1945, dolazi Milan Basta, tadašnji komesar 12. vojvođanske brigade; zamenik političkog komesara divizije postao je nešto kasnije Uroš Ostojić Đetić, tadašnji zamenik komesara 8. vojvođanske brigade; dužnost načelnika štaba divizije obavljao je kapetan Rudolf Akrap, a nešto kasnije Muhamed Kahrić; intendant divizije bio je kraće vreme poručnik Vojislav Kalušević, a od 10. novembra Franjo Vidaček; načelnik artiljerije bio je Živan Peričin, a načelnik saniteta dr Boris Roič i docnije dr Milorad Kovačev; načelnik obaveštajnog odseka divizije bio je kapetan Vasa Vesković, zatim Radosav Milutinović, a opunomoćenik OZN-e Marko Britvec.[1]

Štab 51. vojvođanske divizije počeo je da radi 31. oktobra 1944. u Novom Sadu, odakle se već 2. novembra premestio u Stari Sivac, a 5. novembra u Sombor, gde ostaje do kraja batinske bitke.

Pogledajmo sada kakav je bio sastav i borbena vrednost brigada 51. vojvođanske divizije, koje su, sa jedinicama Sovjetske armije, iznele glavni teret bitke.

Sedma vojvođanska NO udarna brigada formirana je 2. jula 1944. u Bosutskim šumama od jednog bataljona 6. vojvođanske brigade, jednog bataljona 2. sremskog odreda i dve čete Rusa, odnosno sovjetskih gra-

[1] Sreta Savie, *51. vojvođanska udarna divizija*, Beograd, 1974, str. 10, 11. i 13.

dana, koji su pobegli iz nemačkog zarobljeništva i logora ili su se predali sremskim partizanima iz Vlasovljevih belogardijskih jedinica. Na dan formiranja imala je oko 700 dobro naoružanih i u ranijim borbama prekaljenih boraca i oko 300 nenaoružanih dobrovoljaca.

Prvi i jedini komandant ove brigade do njenog rasformiranja bio je narodni heroj Milan Ješić Ibra, koji je zbog svoje hrabrosti i odlučnosti, ispoljene u toku četvorogodišnjeg ratovanja po istočnoj Bosni i Sremu, izrastao u iskusnog komandata partizanske brigade. Prvi politički komesar brigade bio je Lazar Ljubinković Saša, a za vreme batinske bitke Vladimir Branković Gadža, takođe dobro poznati sremski partizan i politički rukovodilac u Bosutskom i Fruškogorskom partizanskom odredu; pomoćnik komesara brigade, koji je sa Ibrom prešao njen borbeni put do kraja rata i koji je, neosporno, zaslužan za visoki borbeni moral brigade i snažan uticaj komunista u njoj, bio je metalski radnik i zemunski udarnik Dušan Sekić Šaca. Sa staropazovačkom studentkinjom Sidom Mušicki, omiljenim omladinskim rukovodiocem brigade, doprineo je da je skojevski aktiv brigade pokazao masovni heroizam i pretvorio se u snažnu polugu za izvršenje svih borbenih zadataka brigade.

Formirana u jeku poslednje neprijateljske ofanzive na Srem, 7. brigada je odmah posle svog osnivanja bila prinuđena da vodi teške odbrambene borbe u Bosutskim šumama i da se sa 2. sremskim odredom i Glavnim Štabom NOV i PO Vojvodine probija u Slavoniju, putevirna ispresecanim neprijateljskim garnizonima i komunikacijama, kojima dotle nisu prolazile veće partizanske jedinice. Na tom putu dugom 300 km i za vreme svoga dejstvovanja u Slavoniji brigada je ispoljila visoku borbenu vrednost, očeličila se i postigla izvanredne uspehe. Za jednu od tih mnogobrojnih uspelih akcija, u kojoj je kod slavonskog sela Bekteža nanela teške gubitke 1. kozačkoj, belogardejskoj diviziji i naterala je na povlačenje, dobila je pohvalu Štaba 6. slavonskog udarnog korpusa.

Nakon povratka u Srem, brigada danonoćno napada neprijateljske komunikacije, fašističke kolone u povla-

čenju, uspešno brani slobodnu teritoriji, sprečava neprijatelja da ponovo uspostavi svoj front na istočnim padinama Fruške gore, napada fašistička uporišta Sot, Vrdnik, Sremsku Kamenicu i jedno od većih mesta u Sremu, utvrđeni srednjovekovni Ilok. U ogorčenoj dvodnevnoj borbi brigada je uništila više od 300 fašista i zarobila veliki ratni plen; nakon oslobođenja Beočina, Sremske Kamenice i Petrovaradina 25. oktobra ulazi u Novi Sad, gde joj se priključuju Novosadski i šajkaški partizanski odred.

Neposredno uoči batinske bitke 7. brigada je imala 2.154 borca, svrstana u četiri bataljona, i kompletno organizovane pozadinske jedinice i ustanove. Od naoružanja je imala 97 puškomitraljeza, 15 teških mitraljeza, 1.339 pušaka, 16 minobacača, 28 protivtenkovskih pušaka i 284 automata. U Somboru prima rusko pešadijsko naoružanje, na kojem vrši višednevnu intenzivnu preobuku -i priprema se za predstojeću borbu.

Osma vojvođanska udarna brigada formirana je 10. septembra 1944. u Fruškoj gori, na Jabuci. Jezgro rukovodećeg i boračkog sastava brigade činio je dotadašnji proslavljeni Fruškogorski NOP odred. Pored 250 pripadnika Fruškogorskog odreda i novomobilisanog ljudstva, u brigadu je uključeno oko 500 bivših hrvatskih domobrana, koji su tih dana masovno prelazili na stranu NOVJ.

Prvi štab brigade sačinjavali su: komandant Milan Korica Kovač, popularni sremski partizan i diverzant, koji je zbog mnogobrojnih podviga i hrabrosti proglašen za narodnog heroja Jugoslavije, politički komesar Vladimir Branković Gadža, zamenik komesara na dan formiranja brigade bio je Milenko Brzak Uča, a za vreme batinske bitke Uroš Ostojić Đetić.

Vatreno krštenje brigada je doživela kod sela Bukovca, tri dana po svom formiranju; zatim se uključuje u opštu ofanzivu sremskih partizanskih snaga na neprijateljske komunikacije, veze i kolone u povlačenju, po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ. U borbama kod Grgetega i u odbrani slobodne teritorije na Fruškoj gori pofirmo ie prvi zamenik komesara ove brigade Milenko Brzak Uča.

Krajem septembra, po naređenju GŠNOV i PO Vojvodine, brigada preduzima nastupni marš preko branjenih neprijateljskih komunikacija, donjeg, istočnog Srema, za Banat, u susret trupama Sovjetske armije, koja u to vreme izbija na istočne granice naše zemlje. Po izbijanju na Dunav kod Surduka i Belegiša brigada vodi teške trodnevne borbe sa jakim neprijateljskim snagama koje, uz podršku 16 tenkova, nastoje da »preče njen prelazak u Banat. Braneći stvoreni mostobran, brigada uništava dva tenka i uspešno se prebacuje u Banat, gde sa ostalim snagama NOVJ i Sovjetske armije učestvuje u njegovom oslobođenju. Goneći razbijenog neprijatelja, brigada u dve marševske kolone forsira Tisu iz pokreta i prelazi u Bačku. U borbama za oslobođenje Subotice odbija neprijateljski protivnapad iz Mađarske i zarobljava neprijateljski oklopni voz, sa celokupnom posadom i naoružanjem. Od zaplenjenih topova formira se artiljerijski divizion.

Popunjena novim borcima, brigada dobija naređenje da se prebaci u bajski trokut u Mađarskoj, gde sa delovima 75. sovjetskog korpusa izbija na levu obalu Dunava -i uspostavlja kontakt sa neprijateljem. Uoči batinske bitke 8. brigada je imala 2.775 boraca svrstanih u pet pešadijskih bataljona, jedan protivtenkovski divizion i jedan eskadron konjice. Od naoružanja je imala šest protivtenkovskih topova 45 mm, jedan protivtenkovski top, 17 teških i lakih minobacača, 27 teških mitraljeza, 93 puškomitraljeza, 284 automata, 22 protivtenkaovske puške i 1.357 pušaka.

Dvanaesta vojvođanska udarna brigada formirana je 8. oktobra 1944. u Vojlovici kod Kančeva. Kao jezgro za njeno formiranje poslužio je kompletan bataljon 6. vojvođanske udarne brigade, koji se krajem avgusta, sa grupom partijsko-političkih rukovodilaca prebacio u Banat da bi sa banatskim partizanskim odredima i ostalim našim jedinicama pošao u susret Sovjetskoj armiji i učestvovao u borbama za oslobođenje Banata. Nakon uspešno izvedenih akcija u južnom Banatu i oslobođenja Pančeva, od dotadašnja četiri južnobanatska odreda (Vršačkog, Kovinskog, Belocrkvanskog i Pančevačkog) i

bataljona 6. brigade, formira se nova, 12. vojvođanska brigada, sa oko 2.500 boraca.

Za njenog komandanta postavljen je dotadašnji komandant Udarnog bataljona 6. brigade, iskusni i prekaljeni sremski partizan Dušan Doronjski Jocika; za političkog komesara Laza Mišković, a za njegovog pomoćnika Nikola Kmezić Nidža, takođe iskusni partijsko-politički radnici iz sremskih i vojvođanskih partizanskih jedinica; za zamenika komandanta dotadašnji komandant Bačko—baranjske operativne zone Svetozar Veličković Cveta.

Odmah po formiranju brigada je uputila svoja dva bataljona preko Dunava u Srbiju radi učešća u beogradskoj operaciji. Pošto su forsirali Dunav kod Višnjice, ovi bataljoni su ugrozili bok i pozadinu neprijateljske grupe divizija, koja se preko Avale povlačila prema Beogradu. Tom prilikom bataljoni 12. brigade odigrali su veliku ulogu i zarobili oko 700 Nemaca i veliku količinu ratnog materijala. U toku završnih operacija za oslobođenje Beograda brigada dobija naređenje od GŠNOV i PO Vojvodine da se hitno uputi na Tisu a zatim u pravcu Novog Sada kako bi sprečila Nemce da poruše most na Dunavu. Usiljenim maršem brigada je 17. oktobra izbila na Tisu, koju je noću 20. oktobra forsirala i posle kraće borbe oslobodila Titel. Nakon toga, 24. oktobra je produžila za Novi Sad, ali su Nemci pre njenog dolaska i svog povlačenja iz Novog Sada uspeli da poruše most na Dunavu. Posle kraćeg odmora i popune 12. brigada je upućena u Sombor, gde je u njen sastav ušao Somborski partizanski odred i deo Bačkopalanačkog NOPO. Trećeg novembra brigada je kod Bezdana zaposela levu obalu Dunava i tu se uključila u batinsku operaciju.

Uoči batinske bitke imala je pet bataljona sa više od 2.500 boraca naoružanih puškama različitog porekla, zatim 76 puškomitraljeza, 13 teških mitraljeza, 15 minobacača, jedan protivtenkovski top i 302 automata.

Četrnaesta vojvođanska udarna brigada (slovačka) formirana je 11. novembra 1944. u Bačkom Petrovcu, upravo na dan početka batinske bitke. U njen sastav ušli su dotadašnji borci ostalih vojvođanskih brigada i odreda i novomobilisano ljudstvo slovačke narodnosti.

Na dan formiranja imala je oko 200 boraca pripadnika Novosadskog i Bačkopalanačkog odreda, krajem novembra 886 boraca, a početkom decembra 2.500 boraca naoružanih pešadijskim naoružanjem, pretežno sovjetskog porekla. Imala je četiri bataljona i Prateću četu težeg naoružanja. Štab brigade sačinjavali su: komandant Jan Paljik Dura; politički komesar brigade Jan Kiš; zamenik komesara Stefan Koroš, zamenik komandanta Andrej Pecnik Đorđe, načelnik štaba Ivan Boboš.

Od svog formiranja do završetka batinske operacije brigada nije učestvovala u borbama, osim što je veliki deo njenih boraca učestvovao u borbama u sastavu drugih jedinica. Sve do 7. decembra brigada se nalazi u širem rejonu Sombora, zatim prelazi u Baranju u rejon Darda—Kozarac, gde i dalje ostaje u divizijskoj rezervi.

Artiljerijska brigada 51. vojvođanske divizije formirana je u Subotici 12. novembra 1944. godine. U njenom sastavu su bila tri artiljerijska diviziona: divizion protivtenkovskih topova 45 mm; divizion topova 76 mm i divizion teških minobacača 120 mm.

Za komandanta artiljerijske brigade postavljen je Vojislav Zivanović Džokej; za političkog komesara Lazar Mišković; zamenik političkog komesara bio je Veselin Živković a načelnik štaba Dušan Blagojević. Na dan formiranja brigada je imala 426 boraca, a 17. decembra 1944. više od 800 boraca. Ukupno je imala 36 artiljerijskih oruđa dobijenih u vidu savezničke pomoći iz Sovjetskog Saveza.

Krajem novembra, nakon formiranja i popune, brigada je prebačena u Baranju u sastav 51. divizije, gde sa njenim jedinicama učestvuje u odbrani leve obale Drave i obezbeđenju levog boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta. U januaru prelazi na tzv. virovitički mostobran,[1] gde svojom vatrom podržava dejstva brigada 51. divizije. U poslednjim borbama za oslobođenje naše zemlje, posebno prilikom likvidacije neprijateljskog

[1] „Virovitičkim mostobranom" nazvana je operacija koju su u januaru i februaru 1945. izvele jedinice III jugoslovenske armiie (12. vojvođanski, 6. slavonski i 10. hrvatski udarni korpus NOVJ) u Podravini i severnoj Slavoniji.

mostobrana kod Bolmana, brigada se istakla vrlo efikasnom podrškom pešadijskih jedinica.

Sa artiljerijskom brigadom sadejstvovao je i *Samostalni artiljerijski divizion teških oruđa 51. vojvođanske divizije.* U njegovom sastavu bile su: baterija haubica 122 mm i dve baterije topova 75 mm „ZIS".

IZVIĐANJE NEPRIJATELJSKE ODBRANE

Odbačeni sa Karpatsko-balkanskog planinskog sistema u prostranu Panonsku niziju, Nemci su verovali da će zaustaviti dalje napredovanje Sovjetske armije i NOVJ na obalama velikih ravničarskih reka Tise, Velike Morave i, pre svega, Dunava. Predviđajući ovakav razvoj situacije, oni su još u toku septembra počeli sa inžinjerijskim i fortifikacijskim utvrđenjima i pojačanjima ovih inače velikih prirodnih prepreka. Vodeći ogorčene borbe u istočnoj Srbiji, na prilazima Beogradu i kod Debrecina, oni su nastojali da dobiju što više vremena za pripremu i posedanje novih odbrambenih linija. Proboj trupa Trećeg ukrajinskog fronta i NOVJ preko Velike Morave, gubitak Beograda, najvažnije saobraćajne raskrsnice na Dunavu, i poraz u tzv. debrecinskoj operaciji došli su nešto brže nego što su oni očekivali. Posebno ih je neprijatno iznenadilo i zbunilo veoma brzo izvlačenje iz Srbije glavnine trupa Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta i njihov zaokret preko Vojvodine u pravcu severa i severozapada. Još u toku borbi za Beograd, 46. armija Drugog ukrajinskog fronta izbila je širokim frontom na levu obalu Tise. Sadejstvujući sa jedinicama GŠNOV i PO Vojvodine, 31. gardijski, streljački korpus forsirao je Tisu iz pokreta, i sa osvojenih mostobrana kod Sente i Bečeja produžio kroz severnu Bačku u pravcu Subotice i Segedina. Goneći u stopu razbijenog neprijatelja, jedinice 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa NOVJ i 75. streljačkog korpusa Trećeg ukrajinskog fronta oslobađaju najveći deo Srema i južnu Bačku. Time je nova neprijateljska odbrambena linija na donjem toku Tise, pa i Dunava, kompromitovana pre nego što je

neprijatelj uspeo da na njoj organizuje ozbiljniji otpor. Tek na srednjem toku Tise, kod Kiškunhalaša, Nemci su uspeli da za kraće vreme zadrže nastupanje desnokrilnih jedinica Drugog ukrajinskog fronta. Sve njihove nade bile su sada okrenute desnoj obali Dunava.

Iako zbunjeni ovako brzim i nepovoljnim razvojem situacije, Nemci nisu gubili vreme, nego su nastojali da ga što racionalnije iskoriste. Na desnoj obali Dunava, kao pečurke posle kiše, nicali su novi fortifikacijski objekti, utvrđene otporne tačke, rovovi punog profila, saobraćajnice i minsko-eksplozivne prepreke. Svako uzvišenje i zemljani nasip na razlivenoj suprotnoj obali posele su njihove nabačene i prikupljene snage. Sva naselja u blizini obale, od Baje i Mohača sve do Vukovara i Iloka, pretvarana su u utvrđena naseljena mesta a njihovim posadama dodeljivana su prevozna sredstva za brzu intervenciju i manevar. Kuće i građevinski objekti od tvrdog materijala, iz kojih je iseljeno stanovništvo, podešavani su za odbranu i pretvarani u svojevrsna utvrđenja.

Okosnicu celokupne odbrane u Baranji činila je Belomanastirska greda, koja se u geografiji naziva još i Banška planina ili Monoštorska greda, sa svojim dominantnim vrhovima i grebenom, gotovo paralelnim s Dunavom. Selo Batina, sa izbočinom Belomanastirske grede, dobilo je u tom sistemu odbrane posebnu ulogu. U rejonu Apatina neprijatelj je vrlo vešto iskoristio svaki komadić suve zemlje na desnoj obali Dunava i na njegovim mnogobrojnim rukavcima, kanalima i nasipima.

Iako su imali nešto više vremena za izgradnju novog odbrambenog sistema na desnoj obali Dunava nego na Tisi i Moravi, Nemci nisu uspeli da ga potpuno dovrše do početka batinske bitke. Ostalo je još dosta slabih mesta, neposednutih međuprostora, nepreglednih baruština i vijugavih rukavaca Dunava, kroz koje se moglo prodreti u dubinu neprijateljske odbrane. Trebalo ih je samo pronaći, izvideti i osmotriti. To je odmah po izbijanju na levu obalu Dunava, bio prvi zadatak štabova 75. streljačkog korpusa, njemu potčinjenih divizija i naših brigada. Tačni i potpuni podaci o neprijatelju: rasporedu njegovih snaga i sredstava, sistemu njegove odbra-

ne, bili su osnovna pretpostavka uspeha svake, a posebno ovako složene i specifične ratne operacije.

Prve kontakte sa neprijateljem na suprotnoj obali imale su jedinice 12. vojvođanske udarne brigade i delovi 233. i 74. streljačke divizije 75. streljačkog korpusa. Njihovo zauzimanje položaja na levoj obali Dunava, neprijatelj je propratio žestokom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. Bilo je dovoljno pomoliti glavu iznad nasipa pa da oko nje zazvižde meci neprijateljskih snajperista i mitraljezaca. Nakon toga bi usledila povremena i metodička artiljerijska i minobacačka vatra, redovno sa drugih vatrenih položaja. Očigledno, neprijatelj nije želeo da pre vremena otkrije svoje osnovne vatrene položaje i svoj sistem odbrane. Našim i sovjetskim osmatračima trebalo je dosta vremena da odrede tačne koordinate pojedinih neprijateljskih vatrenih tačaka. Vremena za takav način izviđanja nije bilo dovoljno, a front koji su posele jedinice 75. sovjetskog korpusa i 51. vojvođanske divizije iznosio je 130 kilometara! (Upravo zbog takve širine fronta, komandant 75. streljačkog korpusa general Akimenko, uz saglasnost štaba 51. divizije, poverio je odbranu dela fronta kod Bezdana 12. vojvođanskoj. Sa istim ciljem prema Mohaču i Baji upućena je i 8. vojvođanska brigada. Sedma brigada 51. divizije zadržana je u Somborn kao korpusna, odnosno divizijska rezerva.)

Da bi se što pre došlo do neophodnih podataka o neprijatelju, uporedo sa osmatranjem, svake noći, tiho, bez šuma, u malim ribarskim čamcima, otiskivale su se na suprotnu obalu odvažne grupe izviđača, naši i sovjetski obaveštajci, preobučeni u civilna odela ili u uniforme nemačkih i mađarskih vojnika. Pojedine izviđačke grupe ostajale su i po nekoliko dana šćućurene u vrbaku, ritskom rastinju ili u kupama kukuruzne šaše, odakle su pratile kretanie neprijateljskih trupa i osmatrale niihove položaje. Veliku pomoć u prikupljanju obaveštajnih podataka pružali su mladi baranjski borci koji tek što su stupili u naše brigade ili su prešli u njih iz rasformiranog Somborskog partizanskog odreda. Poznavajući dobro jezik, običaje i prilike u Baranji, oni su lako dolazili u vezu sa stanovništvom i simpatizerima NOP-a i dobijali od njih korisne podatke. Sovjetske jedinice sve više

su tražile usluge naših izviđača i obaveštajnih organa. Gotovo da nije bilo nijedne izviđačke patrole i grupe u kojima nije bilo po nekoliko naših boraca.

Nedostatak vremena i širina fronta nisu dozvoljavali da se ovako opsežne mere izviđanja i osmatranja sa zemlje sprovedu do kraja i daju bolje rezultate. Udaljenost sovjetskih aerodroma, jaka aktivnost nemačke lovačke avijacije i protivavionske artiljerije onemogućavale su da se do tih rezultata dođe izviđanjem iz vazduha. Osim toga, neprijatelj je pokazao veoma visok stepen budnosti, primenjujući sve mere taktičkog i operativnog maskiranja. Stoga je general Akimenko komandantima svojih divizija naredio da formiraju manje mostobrane na suprotnoj obali i primene tzv. nasilno izviđanje. To je iznenadna i dobro pripremljena akcija napada, koja se izvodi ojačanom četom ili bataljonom i obično se završava probojem ili uklinjavanjem u glavni neprijateljski odbrambeni položaj. Na taj način neprijatelj je prinuđen da potpuno otkrije svoj vatreni i odbrambeni sistem, svoje rezerve, položaje artiljerije, prisustvo motomehanizovanih delova i si. Ovakvo nasilno izviđanje obično se završava stvaranjem manjih mostobrana, koji se zatim proširuju ubacivanjem novih desantnih talasa i ešelona. Istovremenim izvođenjem ovakvih napadnih akcija na različitim sektorima fronta neprijatelj se dovodi u zabludu o pravim namerama, vremenu izvođenja i pravcu glavnog udara svoga protivnika. Imajući u vidu upravo i ovaj momenat, komandant 75. streljačkog korpusa naredio je 5. novembra komandantima 74. i 233. streljačke divizije da što pre počnu nasilno izviđanje suprotne obale.

Komandant 74. streljačke divizije, pukovnik Sičev, čija se divizija nalazila u rejonu Apatina, odredio je za nasilno izviđanje jedan pešadiiski bataljon 360. streljačkog puka, uz podršku pukovske artiljerije i minobacača.

Kao i uvek, prvi su preko reke prešli izviđači i pioniri sa najboljim borcima, mladim komsomolcima i članovima partije, koji su se za taj zadatak dobrovoljno prijavili.

Na čelu prve grupe, koja je noću, 7. novembra, u malim ribarskim čamcima prešla Dunav zapadno od

Apatina, nalazio se stariji vodnik Mihail Abdulov. Bio je to snažan i odvažan mladić, iskusan izviđač i komandir izviđačkog voda svoga bataljona. Te mračne novembarske noći kiša je neprekidno rominjala i stalno natapala vojničku odeću otežalu od vlage. Bez ikakvog šuma i žurbe spustile su dobro uvežbane ruke izviđača ranije pripremljene ribarske čamce, u kojima su se otisnuli prema matici reke. Šćućureni u čamcima borci su napregnuto osluškivali i buljili kroz tamnu noć u pravcu suprotne obale. Više od svega mučila ib je ova podmukla tišina.

Nemačko borbeno obezbeđenje, istureno na samoj obali, kao da je zaspalo u svojim rovovima. Ostalo je još svega desetak metara do obale, kada se po hrabrim izviđačima osu paklena vatra. Nemci su ipak zakasnili za neki trenutak, jer su čamci već dodirnuli peskovitu obalu. Bilo je to dovoljno da se odvažni izviđači 360. puka u nekoliko izvežbanih skokova nađu na obali i, orijentišući se po uzvicima svosa seržanta, neustrašivog Abdulova, nađu u prvim nemačkim rovovima.

Za tili čas je uništeno mitraljesko gnezdo i očišćena prva tranšeja. A odmah zatim, zaobilazno i s leđa, zauzeta je i druga. Zarobljeno je 20 Nemaca.

Neposredno posle izviđača, na suprotnu obalu je krenula i 1. četa 360. streliačkog puka, sa komandantom bataljona kapetanom Bešnovim. Poučeni prethodnim iskustvom, Nemci su na pešadince otvorili jaku minobacačku i mitraljesku vatru sa većeg odstojanja, još dok su čamci bili na polovini reke. Oko njih su se od eksplozije mina i granata dizali mnogobrojni vodeni stubovi. Odvažni Bešnov je neprekidno bodrio svoje borce i dovikivao im da zaveslaiu brže. U jednom trenutku njegov čamac je počeo da tone, izbušen parčadima mina i mitraljeskih zrna. Ne dvoumeći se ni časa, Bešnov je zbacio sa sebe oficirski šinjel i zaplivao u pravcu suprotne obale. Podstaknuti njegovim primerom, za njim su u ledene talase poskakali i niesovi borci i. onako mokri, promrzlim prstima su dohvatili neprijatelja za sušu.

U zauzetoj tranšeji zaplenili su dovoljno oružja, municije i toplih nemačkih šinjela. Pošto su se dobro utvrdili u otetim rovovima, uspeli su u toku narednog

dana da se održe na suprotnoj obali i da odbiju četiri jaka neprijateljska protivnapada.

Ulevo od Bešnova sutradan se prebacila još jedna grupa boraca 360. puka, sa potporučnikom Petrom Georgijevičem Kosenkovim. Oni su takođe iznenada obasuti svetlećim raketama i jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. I Kosenkov je smelo poveo svoje borce u susret paklenoj vatri i, dohvativši se obale, doviknuo im:

— Za mnoj, tovariši. Uraaa! . . .

Uskočivši u neprijateljske rovove, brzo su ih ručnim bombama očistili od Nemaca i podesili za odbijanje protivnapada.

— Ni koraka nazad! — dovikivao je Kosenkov svojim borcima, odbivši i treći, najjači juriš neprijatelja u toku narednog dana.

Njegovoj grupi priključio se i stariji vodnik Nikolaj Ivanovič Pozevalkin, komandir minobacačkog odeljenja istog puka. Pošto je sa svojim odeljenjem prešao reku u prvom talasu, Pozevalkin je preciznom i munjevitom vatrom iz svog minobacača uništio jedno protivtenkovsko oruđe i pet mitraljeskih gnezda. Kada mu je u toku odbijanja jednog protivnapada ponestalo mina, priskočio je u pomoć Bešnovu i nastavio sa pešadincima da odbija neprijateljske protivnapade.

U toku narednog dana nastavljeno je prebacivanje i ostalih delova bataljona 360. streljačkog puka. Neprijateljska vatra je bila sve žešća i usredsređena na male mostobrane Bešnova, Abdulova i Kosenkova, kojima su svakog časa pristizala nova pojačanja.

Pošto su odbili sve protivnapade i povezali sva tri mala mostobrana u jedan, bataljoni 360. puka nastavili su da potiskuju neprijateljska borbena obezbeđenja s jednog položaja na drugi. A njih je u ovom barovitom i pošumljenom zemljištu bilo mnogo, gotovo na svakom rukavcu Dunava, na svakom kanalu i suvom pronlanku šume. Nekoliko dana trebalo im je da kroz glib, vodu do grla, uz teške gubitke i fizičke napore izbiju pred glavne neprijateljske položaje čiji se prednji deo nalazio na Dunavskom nasipu, istočno od Carne.

Da bi skrenuo pažnju neprijateljskih snaga sa 360. streljačkog puka i olakšao njegovo kretanje u pravcu

Carne, koju je smatrao ključnim položajem neprijatelja na apatinskom pravcu, komandant 74. streljačke divizije, pukovnik Sičev, odlučio je da severno od Apatina stvori još jedan mostobran, odnosno da preduzme još jedno nasilno izviđanje. Ovoga puta taj zadatak je dobio potpukovnik Suharnikov, komandant 109. streljačkog puka.

Prednji odred za prelaz preko reke predvodio je komsomolski rukovodilac 2. bataljona 109. puka poručnik Ivan Georgijevič Mješkov. On je lično odabrao dobrovoljce i članove Komsomola za izvršenje ovog teškog vojnog zadatka. Sa svakim je posebno razgovarao i izvršio temeljnu političko-psihološku pripremu svoga odreda. Ukrcavanje u čamce i prelaz preko reke funkcionisali su besprekorno, bez ijednog šuma. Neprijatelj se, međutim, više nije dao iznenaditi. Budno je osmatrao reku i neprekidno je osvetljavao raketama. Mračnu i hladnu kišnu noć zaparali su mitraljeski rafali i minobacačke granate. Iznenada osvetijeni Dunav ključao je od paklene vatre. Mješkova i njegove komsomolce to nije zbunilo, odgovorili su vatrom iz čamaca, još snažnije zaveslali i ubrzo se našli na desnoj obali Dunava ...

— Komsomolci, za rodinu, vperjot! — uzviknuo je poručnik i uskočio u neprijateljski rov. Posle kraćeg gušanja i borbe prsa u prsa naterali su neprijatelja u bekstvo i ostalim četama omogućili nesmetano prebacivanje na zauzeti mostobran. U odbijanju jednog protivnapada poginuo je komandir 4. čete 2. bataljona. Mješkov je preuzeo komandu i nad njegovom četom i uspešno komandovao sve do prelaska i ostalih bataljona 109. streljačkog puka.

Kao i 360. puk, i bataljoni 109. streljačkog puka zaglibili su se u blato. Prenoseći oružje na rukama i gađajući iz stojećeg stava, jer nije bilo mogućnosti leći, oni su napredovali korak po korak i sa 360. pukom izbili na novu vodenu prepreku — korito starog Dunava. Ona, doduše, nije bila tako velika ali tek na njenoj suprotnoj obali nalazio se glavni odbrambeni položaj neprijatelja — „damba". Tu „dambu" zapamtiće dok su živi svi vojnici 74. streljačke divizije i 8. vojvođanske brigade. Na našem jeziku to znači običan zemljani nasip za zaštitu od poplave, kojih ima po celoj Vojvodini. Ovaj uski zemljani pojas, širok svega nekoliko metara,

koji ide paralelno s Dunavom, predstavljao je u tom trenutku, na tom nepreglednom blatištu zapadno od Apatina, gotovo neosvojiv bedem. Nemci su na njemu izgradili mnogobrojne drveno-zemljane bunkere sa betonskim kupolama i u njih smestili mitraljeska gnezda, koja se nisu mogla uništiti bez težeg naoružanja. Ali, kako po ovom blatu privući teška oružja? — pitali su se borci i rukovodioci 74. streljačke, kijevske divizije.

To pitanje je sebi postavljao i pukovnik Sičev .. . I general Akimenko ... Posle relativno uspelog nasilnog izviđanja i osvojenih mostobrana zapadno od Apatina, posle premošćavanja najveće srednjoevropske reke i sadašnje matice Dunava, ostali su još mnogobrojni i ništa lakši „dunavci", kanali i rukavci. Ostao je još „Stari", pa „Mali", pa „pravi" Dunav. Ili, prostije rečeno, ostalo je još da se savlada čitavo dunavsko jezero, kako bi se moglo nazvati ovo veliko blatište u to doba godine. I, na njegovoj suprotnoj obali — „damba"! ...

Svi dotadašnji pokušaji da se „probije" taj obični zemliani nasip, ostali su bez uspeha. Nemci su na ovoj utvrđenoj zemljanoj traci bili superiorni i održaće se na njoj još desetak dana. Drugim rečima, bez zauzimanja ili, bar, uklinjavanja u „dambu" ne može se govoriti o apatinskom mostobranu. Po našem mišljenju, mostobran koji napadaču ne pruža mogućnosti za dalja dejstva i razvoj većih snaga i nije pravi, tj. taktičko-operativni mostobran. On će to postati tek posle ovladavania „dambom" koja je, što se tiče apatinskog pravca, predstavljala „pravu suprotnu obalu".

Kod Batine je bilo još teže. Tamo su jedinice 233. streljačke divizije, uz veće žrtve, postigle manje rezultate od 74. streljačke divizije. Tu se umesto blata i vodenih kanala~uporedo sa Dunavom isprečila Belomanastirska greda, sa koje nas je neprijatelj osmatrao „kao na dlanu" i, što bi se reklo, „tukao pravo u glavu". Na samoj obali nalazila se opet „damba", ali sada povezana i oslonjena na utvrđeno naseljeno mesto, na Belomanastirsku gredu, na železničku stanicu ...

Već prvi pokušaj da se ovde pređe reka završio se neuspehom i potvrdio da će nam Batina biti „tvrd orah".

Istovremeno kad i jedinice 74. divizije, pukovnik Sidorenko, komandant 233. streljačke divizije, naredio je Štabu 703. puka da organizuje nasilno izviđanje i pokuša da osvoji manje mostobrane.

Noću, 8. novembra, jedna četa pomenutog puka bezuspešno je pokušala da forsira Dunav kod Batine. Zbog uraganske neprijateljske vatre nijednom vojniku iz te čete nije pošlo za rukom da se dočepa suprotne obale. Tek u ponovljenom pokušaju 9. novembra, i pod okriljem noći, uspelo je drugoj četi istog puka, uz dobru artiljerijsku podršku i dobru pripremu, da se iskrca na desnu obalu Dunava. Bila je to četa kapetana Sergeja Nikitiča Rešetova.

Po magli i u najvećoj tišini krenula je njegova četa u severoistočnom pravcu od Batine. Na desetak, metara od obale Nemci su je otkrili i osuli paljbu iz vatrenog oružja po njihovim čamcima. Ali vrlo kratko, jer su sa suprotne obale naši artiljerci i minobacači istovremeno otvorili brzu i ubitačnu vatru po njihovim rovovima. Oni su još u toku dana pripremili sve elemente, osmotrili i proverili svoje ciljeve i oružje. Za to vreme odvažni i omiljeni dvadesetogodišnji komandir čete Rešetov poveo je svoje borce na juriš. Neprijatelj je zadrhtao u svojim utvrđenjima i rovovima. Nakon kratkotrajne borbe prsa u prsa, borci Rešetova su bombama i bodežima očistili prvu tranšeju od neprijatelja i odmah je preuredili za odbranu. Dobro ukopani, spremno su sačekali protivnapad. Zatim i drugi, i treći...

Iste noći, još jedna četa 703. streljačkog (beogradskog) puka, pod komandom kapetana Bahmurova, uspela je da se dohvati suprotne, nimalo slabije branjene obale. Ali sada malo severnije od sela i čete kapetana Rešetova. Nikada u toku višegodišnjeg ratovanja Bahmurov i njegovi borci nisu se našli u tako teškoj situaciji. Nisu znali šta je bilo teže: oteti od neprijatelja mali komadić zemlje ili ga zadržati u svojim rukama! .. . Neprijatelj je svim silama nastojao da ih baci u Dunav. Nemci su bili tako osioni i uporni da su jurišali bez zaleganja i gađali iz stojećeg stava. Ipak su se brzo uverili da preko živih boraca kapetana Bahmurova i vodnika Vasilija Obodovskog neće proći. Usredsređe-

nom, bliskom i iznenadnom vatrom, vod Obodovskog odbijao je juriš za jurišem. Nemci su najzad odustali od frontalnih napada i pošli na juriš sa krila i bokova. Najzad su ih opkolili. Većina boraca bila je ranjena po nekoliko puta.

— Ne, nećete nas zarobiti žive! — dovikivao im je vodnik Obodovski, bacajući bombu za bombom. Ni posle jedanaestog ranjavanja on nije napuštao svoje mesto. Borio se do posledrijeg daha, i tek kada mu je iz neprevijenih rana istekla i poslednja kap krvi, izdahnuo je na rukama svojih boraca. Zvanje heroja Sovjetskog Saveza dodeljeno mu je posmrtno.[1]

Najveću glavobolju zadavalo im je nekoliko lakih mađarskih tenkova i samohotki. Na male mostobrane nije bilo moguće prebaciti veća protivtenkovska sredstva, osim nekoliko protivtenkovskih pušaka i boca sa zapaljivom smešom. Nišaneći staloženo i hladnokrvno, kao da se nalazi na vojnom poligonu, borac Kuricki i njegov drug Kognar uništili su iz protivtenkovske puške dve samohotke. Sačekali su ih na svega 150 metara.

Tako se završilo nasilno izviđanje neprijateljskog sistema odbrane na desnoj obali Dunava. Po cenu velikih gubitaka prednji delovi 703. puka, 233. divizije i 109. i 360. streljačkog puka 74. divizije sa izviđačima 51. vojvođanske divizije izvršili su svoj borbeni zadatak i omogućili sovjetskom i našem komandovanju da dođu do neophodnih podataka za predstojeću operaciju. Neprijatelj je imao velike gubitke, naročito oko malih mostobrana severno od Batine. Spoljna ivica i linija ovih komadića osvojene zemlje bila je prekrivena leševima neprijateljskih vojnika i obeležena uništenom neprijateljskom tehnikom.

Neprijatelj je, međutim, ostao ubeđen da je osujetio „pokušaje boljševika" da ovde forsiraju Dunav. U već pomenutom dnevniku Komande Jugoistoka i u ostalim nemačkim dokumentima tvrdi se da su svi ovi mostobrani likvidirani. Moglo bi se na osnovu toga pretpostaviti da su ti hvalisavi izveštaji doprineli da

[1] Pored vodnika Obodovskog, zvanje heroja SSSR dobili su i kapetan Rešetov, vodnik Abdùlov, kapetan Bešnov, potporučnik Kosenko, stariji vodnik Pozevalkin i poručnik Mješkov.

nemačko komandovanje svoju pažnju ponovo usredsredi na Budimpeštu, gde se očekivala odlučujuća bitka sa sovjetskim glavnim snagama.

. * .

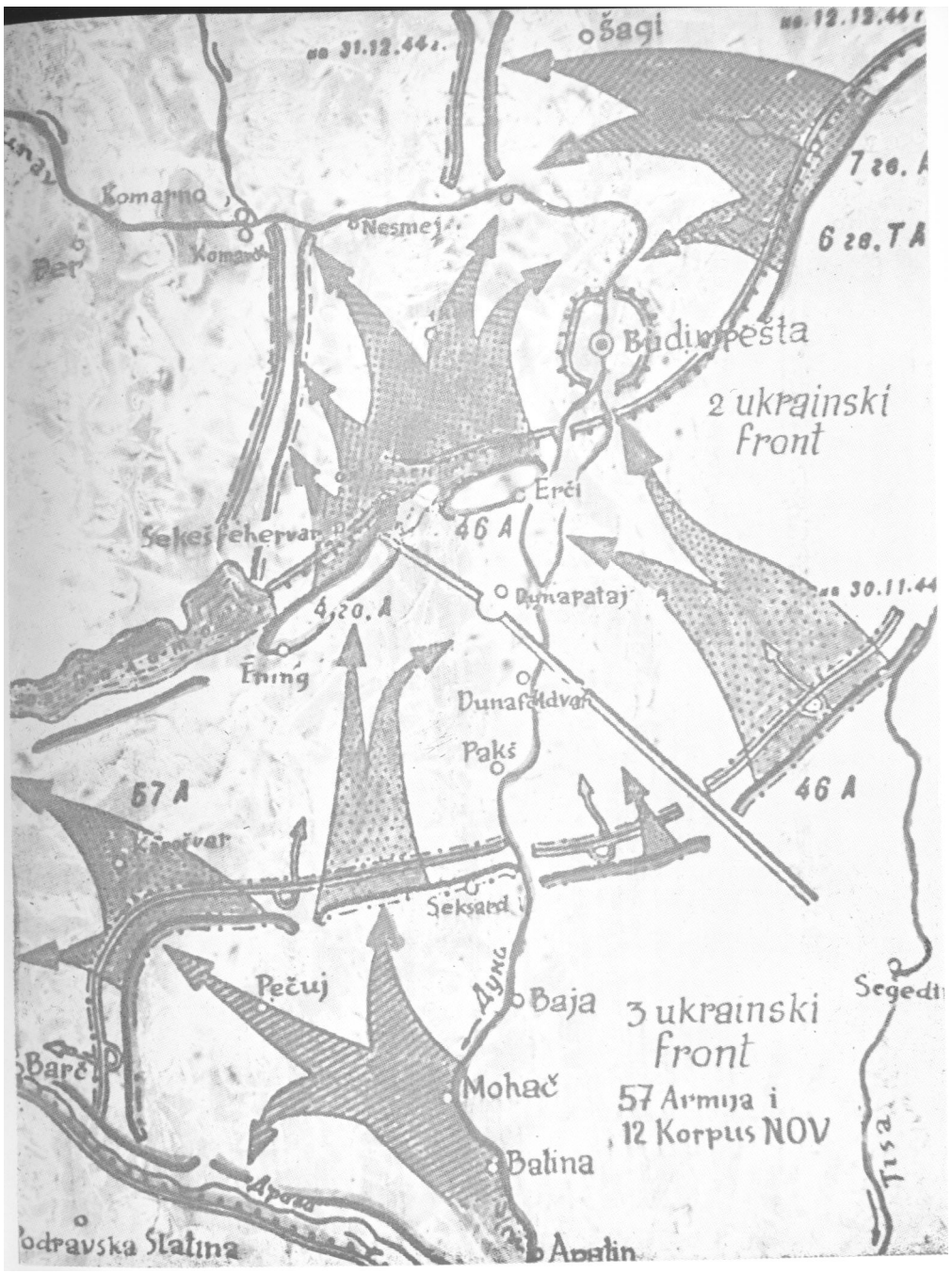
Bilo bi zaista nepravedno ako već na početku ove knjige ne spomenemo sovjetske i naše inžinjerce, koji su u toku cele batinske operacije, a naročito na njenom početku odigrali veoma značajnu ulogu. U njoj su oni pokazali svoju pravu i punu vrednost i ovenčali slavom ovaj rod kopnene vojske.

Nijedan vid ratnih dejstava ne zahteva takav napor, odvažnost, samoinicijativnost i maksimalno angažovanje svakog vojnika ovog roda vojske kao forsiranje velikih reka, posebno u tako teškim uslovima u kakvim je počelo forsiranje Dunava kod Batine. Tu je sve, ili gotovo sve, trebalo improvizovati, početi od početka i nabaviti na licu mesta iz „mesnih sredstava", jer se osnovni deo formacijskih inžinjerskih sredstava, kako smo već videli, nalazio kod glavnih snaga fronta. A one su još bile u širem rejonu Beograda, na prelazima kod Tise i Dunava ...

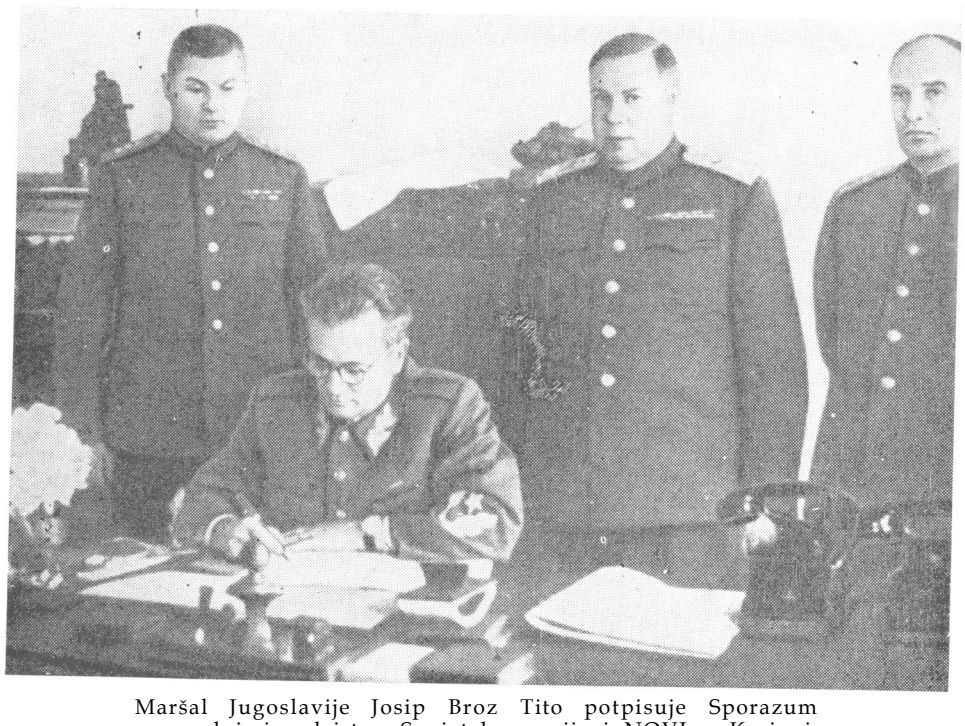
Odmah po izbijanju 75. korpusa na obalu Dunava, inžinjerci su dobili zadatak da ispitaju 130 km srednjeg toka Dunava, da utvrde moguće odseke i mesta prelaza, sve pogodnosti i nepogodnosti prilaza reci, mesta ukrcavanja, iskrcavanja, dubinu, brzinu, visinu vodostaja, da obezbede prevozna sredstva, organizuju i izvrše prebacivanje pešadije i ostalih rodova vojske, da izgrade osmatračnice, komandna mesta, skloništa, da urede vatrene položaje za artiljeriju, da očiste od mina zauzete položaje ili da zapreče prohodne pravce za tenkove itd.

Jednom rečju, gde god je bilo najteže, inžinjerci su išli prvi ili sa prvima. Radi ilustracije iznećemo samo nekoliko primera da bismo dobili predstavu kakvu su ulogu odigrali i kakve napore, odgovornost i požrtvovanje su morali ispoljiti inžinjerci u batinskoj operaciji.

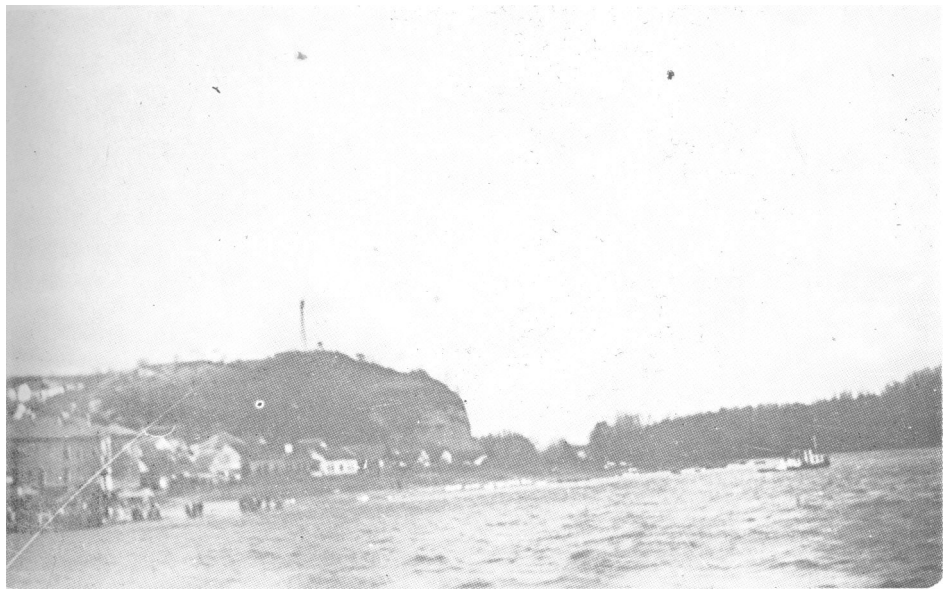
Gardijski kapetan Zulkovski postavljen je za zamenika komandanta 341. samostalnog pionirskog bataljona 233. streljačke divizije neposredno uoči forsiranja. Došao je iz druge jedinice sa mnogo rana i odlikovanja. Ali ne to, već njegova stručnost, iskustvo i visoka svest



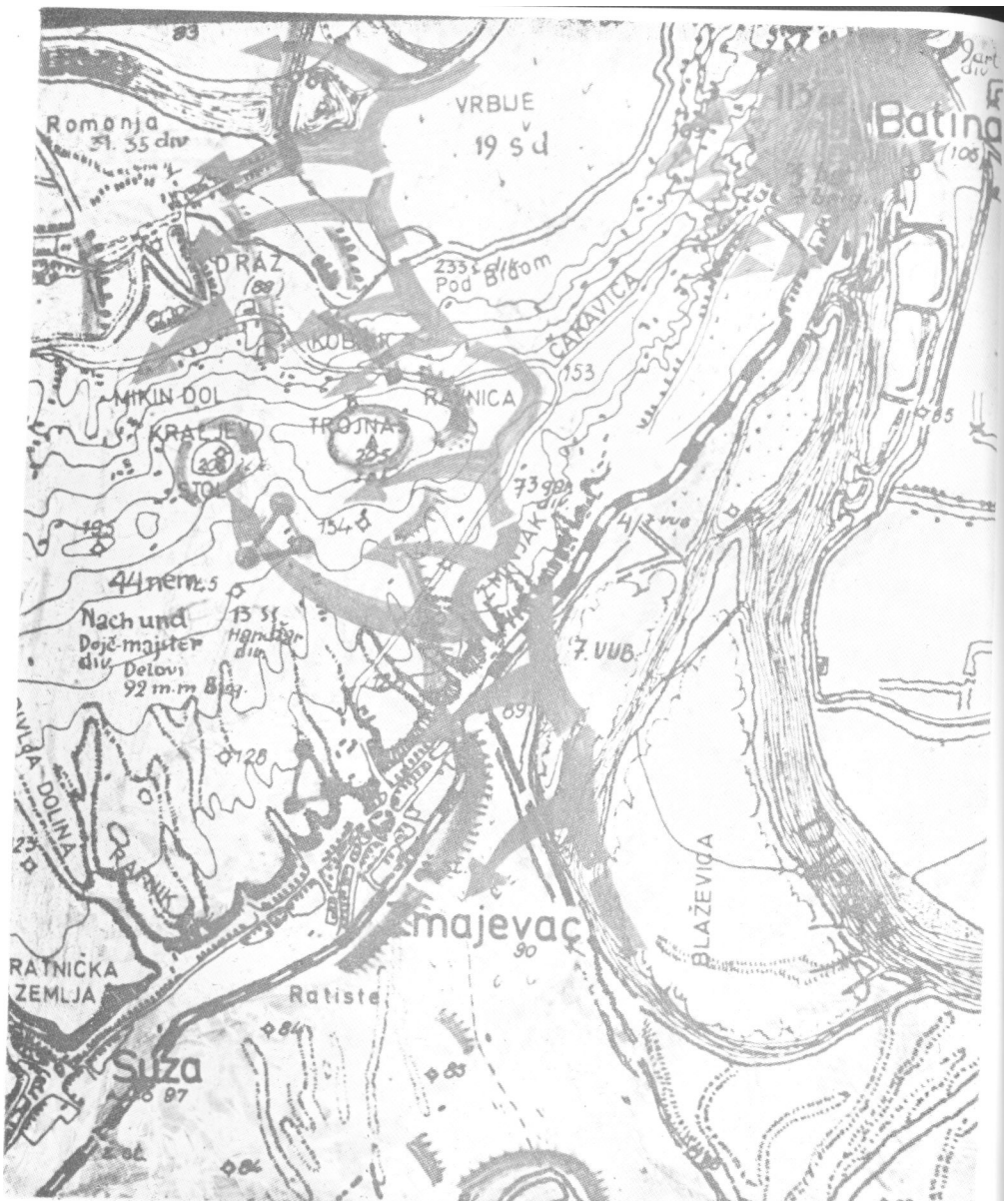
Proboj fronta kod Batine i zaokruženje Budimpešte krajem 1944. godine



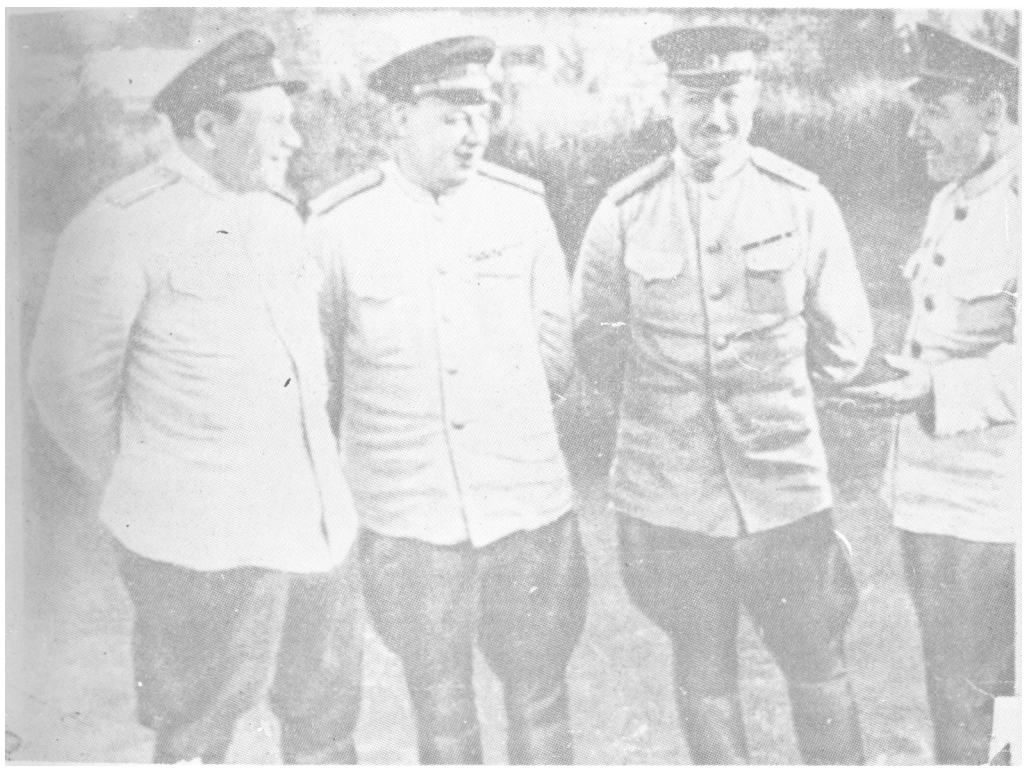
Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito potpisuje Sporazum o saradnj. i sadejstvu Sovjetske armije i NOVJ u Kraiovi septembra 1944. godine



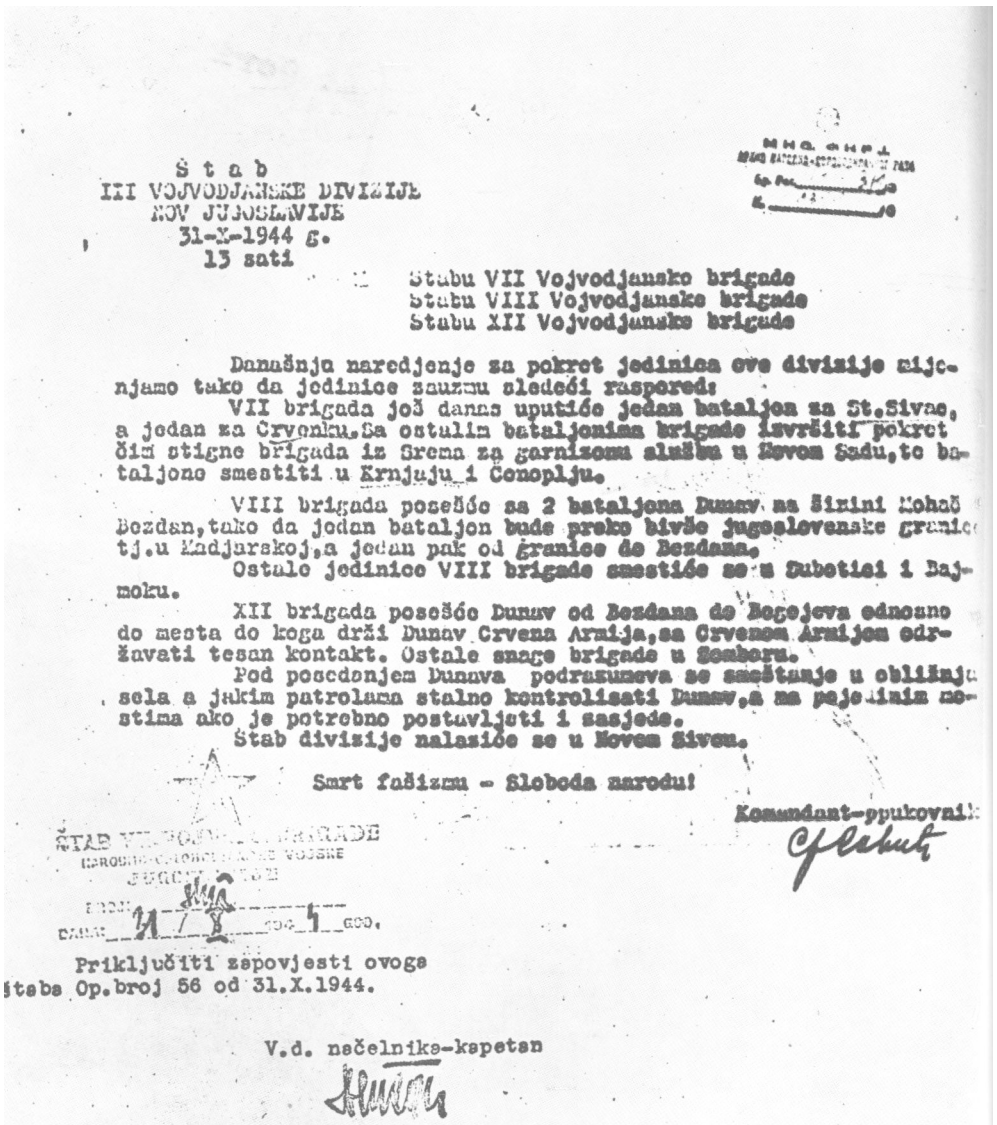
Pristanište za skelu i okomiti završetak Belomanastirske grede, ispred koga se vidi pošumljeni deo bezimene ade (nekoliko godina posle rata)



Deo fronta na batinskom mostobranu na dan 20/21. novembra 1944. godine



Vojni savet Trećeg ukrajinskog fronta. Sleva nadesno: V. M. Lajok, maršal Fjodor Ivanovič Tolbuhin (komandant Trećeg ukrajinskog fronta), general-pukovnik A. S. Želtov i načelnik štaba Sergej Sergejevič Birjuzov, koji je 19. oktobra 1964. godine, tragično poginuo u avionskoj nesreći na Avali prilikom dolaska na proslavu 20-godišnjice oslobođenja Beograda. Maršal Birjuzov je odlikovan Ordenom narodnog heroja Jugoslavije



Štab
III VOJVODJANSKE DIVIZIJE
NOV JUGOSLAVIJE
31-X-1944 g.
13 sati

Štabu VII Vojvodjanske brigade
Štabu VIII Vojvodjanske brigade
Štabu XII Vojvodjanske brigade

Današnju naredjenje za pokret jedinica ove divizije mijenjamo tako da jedinice zauzmu sledeći raspored:

VII brigada još danas uputiće jedan bataljon za St.Sivac, a jedan za Crvenku.Sa ostalim bataljonima brigade izvršiti pokret čim stigne brigada iz Srema za garnizonu službu u Novom Sadu,te bataljone smestiti u Krnjaju i Conoplju.

VIII brigada posešće sa 2 bataljona Dunav na širini Mohač Bezdan,tako da jedan bataljon bude preko bivše jugoslovenske granice tj.u Madjarskoj,a jedan pak od granice do Bezdana.

Ostale jedinice VIII brigade smestiće se u Subotici i Bajmoku.

XII brigada posešće Dunav od Bezdana do Begejeva odnosno do mesta do koga drži Dunav Crvena Armija,sa Crvenom Armijom održavati tesan kontakt. Ostale snage brigade u Somboru.

Pod posedanjem Dunava podrazumeva se smeštanje u obližnja sela a jakim patrolama stalno kontrolisati Dunav,a na pojedinim mestima ako je potrebno postavljati i zasjede.

Štab divizije nalaziće se u Novom Sivcu.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

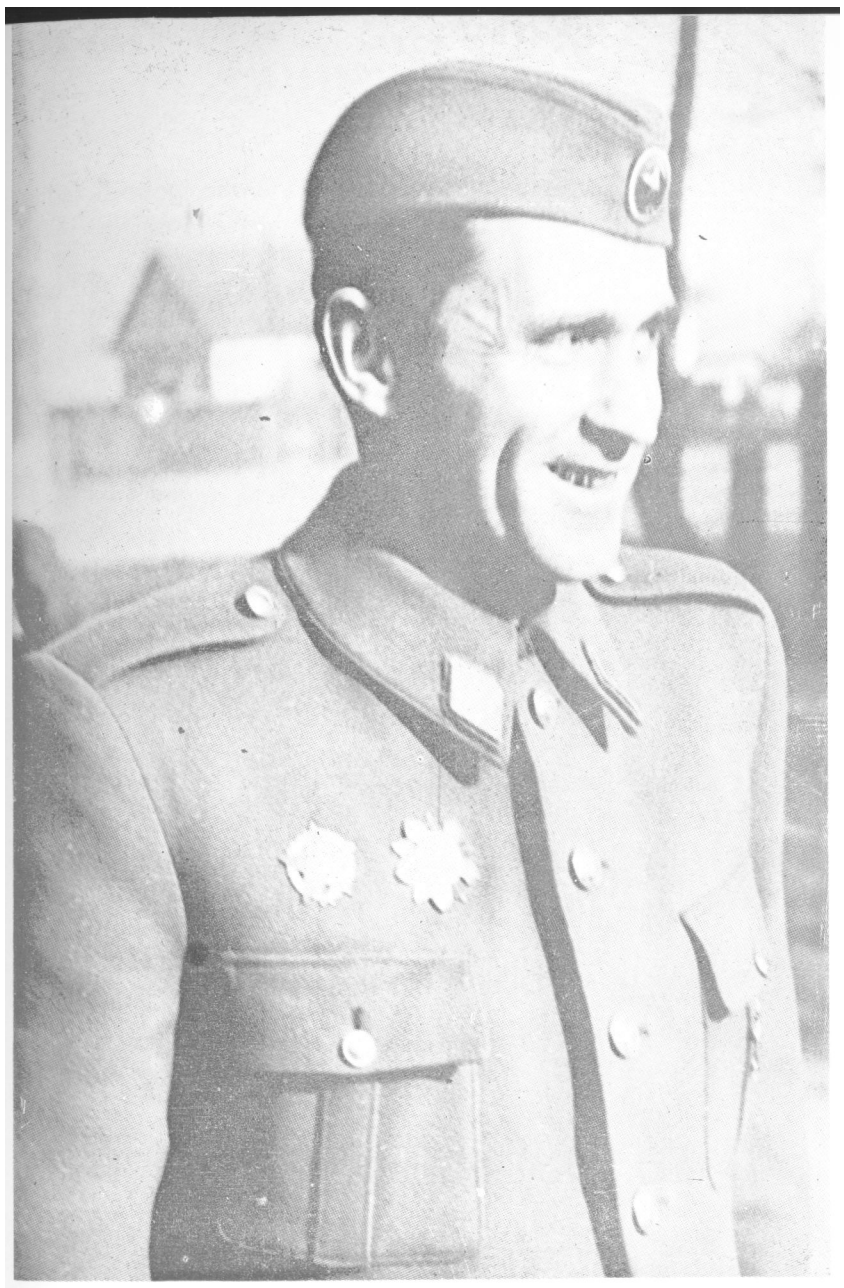
Komandant-ppukovnik:

ŠTAB VII VOJVODJANSKE BRIGADE
NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE
PRIMLJENO: 1/XI
DANA: 1/XI GOD. 1944 GOD.

Priključiti zapovjesti ovoga štaba Op.broj 56 od 31.X.1944.

V.d. načelnika-kapetan

Naređenje štaba Treće (51) vojvođanske divizije od 31. oktobra 1944. godine za pokret njenih brigada prema Dunavu



Košta Nađ, general-lajtnant, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine



prekaljenog ratnika i boljševika doprineli su da već posle prvog kontakta sa novom jedinicom stekne ugled i poverenje celokupnog bataljona. Ne gubeći ni časa na upoznavanju nove jedinice, on se odmah dao na dano-noćno izviđanje odseka reke ispred svoje divizije i na suprotnoj obali. Njegova shema izviđanja i plan prebacivanja jedinica odlikovali su se matematičkom preciznošću podataka o vatrenim tačkama neprijatelja, karakteristikama reke, najboljim mogućim mestima prelaza itd.

Reku je prešao sa prvim izviđačima i vodio ih pravo pod „mrtav ugao" višekatne neprijateljske vatre sa Belomanastirske grede. Na suprotnoj obali jurnuo je prvi ispred svojih boraca, sa automatom u rukama. Bio je desna ruka svome komandantu bataljona majoru Sergeju Isidoroviču Belikovu. Njih dvojica kao da su se takmičili, a s njima i njihovi borci, ko će pokazati veću hrabrost, umešnost i izdržljivost. Prelazili su na suprotnu obalu na smenu sa svakim talasom izviđača, pešadije, artiljerije i, naprosto, prkosili smrti. Kada je 12. novembra odvažni dvadesetčetvorogodišnji major Belikov, koji od početka forsiranja ni pri najžešćoj vatri nije hteo da stane u zaklon, poginuo od parčeta avionske bombe, Zulkovski je preuzeo njegovo mesto komandanta prelaza i utrostručio svoje snage, sve dok na suprotnu obalu nije prevezao i poslednjeg našeg i sovjetskog vojnika.

Ugledajući se na svoje pretpostavljene, vodnik Andrej Hatanzeski, komandir odeljenja u 341. pionirskom bataljonu, prešao je na suprotnu obalu u prvom ribarskom čamcu i lično, svojim automatom i bombama, uništio osam neprijateljskih vojnika. U toku sledeće noći on je neumorno i neustrašivo nastavio da prebacuje nove talase pešadije. Pošto je preuzeo rukovođenje desantnim katerom, ovaj mladi kalmik je još nebrojeno puta prešao Dunav, prebacujući naoružanje, opremu i municiju na batinski mostobran.

Na apatinskom mostobranu istakao se stariji vodnik Vladimir Mitrofanovič Ignjatijev, komandir 110. samostalnog pionirskog voda 74. streljačke divizije. Njegov vod je uredio i opsluživao istovremeno dva mesta prelaza i prebacio na suprotnu obalu sve ljudstvo i nao-

ružanje svoje jedinice. Za njega i njegove vojnike nije bilo prepreke koju ne bi mogli savladati. Iako ranjen, premoren i prozebao, nije napustio svoje borbeno mesto do kraja forsiranja Dunava.

Svi dosad spomenuti inžinjerci dobili su visoka odlikovanja i zvanje heroja Sovjetskog Saveza. Oni su to i zaslužili.

Ako se za ijednu bitku u ovom ratu može reći da su u njoj gotovo presudnu ulogu odigrali pioniri, odnosno inžinjerci, onda se to mora reći za batinsku bitku. Oni su uspešno izvršili svoj borbeni zadatak i pobedili ne samo neprijatelja nego i vremenske uslove i veliku vodenu stihiju koja se zove Dunav.

Kao i sovjetske jedinice, i naše brigade su, po naređenju štaba 51. vojvođanske divizije, po planu i stručnom rukovodstvu načelnika obaveštajnog odseka divizije, kapetana Vase Veskovića, pošle u izviđanje neprijatelja i prikupljanje obaveštajnih podataka o njegovom rasporedu, snagama i namerama.

Najaktivnija je, naravno u tom smislu, bila 12. vojvođanska brigada, koja je 3. novembra uspostavila kontakt sa neprijateljem i preuzela odbranu leve obale Dunava na odseku od jugoslovensko-mađarske granice do kanala Ožulja—Laslo. Neprekidnim osmatranjem, saslušavanjem meštana i upućivanjem izviđačkih patrola, ona je prikupila dragocene podatke i predavala ih obaveštajnim organima divizije.

Kao što smo već videli, neprijatelj nije otkrivao svoje vatrene tačke, već je na naše demonstracije najčešće odgovarao isturenim i lažnim vatrenim položajima. Zbog toga je bilo potrebno što pre uhvatiti „živi jezik" i saznati sve što je još nedostajalo o neprijateljskim snagama i njegovom sistemu odbrane. Obaveštaj.ni oficiri 75. streljačkog korpusa i 233. divizije neprestano su se vrzmali oko položaja naših jedinica, slali svoje izviđačke patrole na suprotnu obalu, ali nikako nisu uspevali da dođu do „pravog" izvora podataka, do neprijateljskog zarobljenika ili „živog jezika", kako se on obično naziva u vojnoj terminologiji. Tog zadatka se prihvatio iskusni partizanski obaveštajac kapetan Veskoviić. Sa odabranom grupom izviđača koji su dobro vla-

dali nemačkim i mađarskim jezikom i poznavali mesne prilike u Baranji, on je preko reke uputio odvažnog i snalažljivog pomoćnika obaveštajnog oficira 7. vojvođanske brigade Radovana Petkovića Matu.

Pošto su neopaženo prešli reku južno od Batine, izviđači 51. divizije zarobili su u jednoj vodenici mađarskog oficira. Naredne noći, pri povratku, uhvatili su i jednog Nemca, pripadnika Brandenburškog puka.

General Akimenko i njegovi obaveštajni organi bili su zadovoljni uspehom izviđača 51. vojvođanske divizije i podacima dobijenim od zarobljenika. Odvažni izviđač Ivan Jelačić, zvani Pivac, rodom iz Subotice, i Radovan Petković Mata dobili su pohvalu komandanta divizije. To ih je podstaklo na još veće podvige u narednim borbama. I ne samo njih. Izviđačke jedinice mlade vojvođanske divizije, u to vrane popularno nazvane „Razvijotka", proslavile su se još nebrojeno puta do kraja rata. O njihovim podvizima mogla bi se napisati posebna knjiga.

Tih dana i za celo vreme batinske bitke obaveštajni organi i jedinice 51. vojvođanske divizije ostvarili su najčvršću saradnju i sadejstvo sa sovjetskim „razvedčikima" i bili su pravi „oficiri za vezu", „releji" i „ambasadori" između naših i sovjetskih jedinica. Oni su korišćeni gotovo uvek za prikupljanje dopunskih podataka o neprijatelju; kao vodiči pri prelazu na neprijateljsku teritoriju, kao poznavaoci i tumači mesnih prilika, kao kuriri između naših i sovjetskih štabova i komandi. Slobodno se može tvrditi da nije bilo nijednog izviđačkog odreda, grupe, prednjeg odreda ili talasa sovjetskih jedinica u kojima nije bilo naših izviđača. Tako je, na primer, sa prednjim odredima i četama Rešetova i Bahmurova prešlo 14 izviđača i boraca 12. vojvođanske udarne brigade.

PRIPREMA JEDINICA ZA FORSIRANJE

Već smo istakli da je odluka komandanta Trećeg ukrajinskog fronta o forsiranju Dunava iz pokreta i na širokom frontu snagama 75. streljačkog korpusa, bez

čekanja na glavne snage fronta, uslovila ili, bolje reći, onemogućila bilo kakve ozbiljnije pripreme za ovako složenu operaciju. Uz to treba imati u vidu ne samo vreme već i izuzetno nepovoljne atmosferske i ostale uslove forsiranja: visinu vodostaja, širinu reke, poplavljenost ovostrane obale, neprohodnost puteva, ograničeni kapacitet postojećih pravaca, pogodnosti neprijateljske obale za odbranu, složenost i specifičnost predstojeće operacije itd.

Opšte je mišljenje i naših i sovjetskih istoričara i vojnih teoretičara da je vremena za pripremu i solidnu organizaciju jedne ovako složene operacije bilo veoma malo. U takvoj situaciji neke pripremne radnje morale su biti improvizovane i svedene na minimum. To je, kako ćemo kasnije videti, imalo negativnih posledica po izvođenje i tok operacije. Sve je bilo podređeno iznenađenju neprijatelja i težnji da se on preduhitri u svojim pripremama, u privlačenju operativnih rezervi, u potpunom dovršenju i dogradnji svoga odbrambenog sistema na suprotnoj obali. Svaki izgubljeni trenutak išao je u prilog neprijatelju i omogućavao mu da se još bolje utvrdi, da sredi svoje jedinice, povrati poljuljani moral posle pretrpljenih gubitaka i poraza u beogradskoj i debrecinskoj operaciji.

Trenutna udaljenost jačih neprijateljskih operativnih rezervi od rejona predstojećih dejstava Trećeg ukrajinskog fronta nesumnjivo je uticala na ovakvu odluku i žurbu maršala Tolbuhina. Glavna pažnja nemačke Vrhovne komande i Komande Grupe armija Jug bila je, kako je već rečeno, koncentrisana na zbivanja oko Budimpešte. Sve raspoložive snage Komande Jugoistoka, odnosno Grupe armija „F", bile su angažovane u borbama sa NOVJ na jugoslovenskom ratištu, a glavne nemačke operativne rezerve, koje su se mogle upotrebiti na ovom sektoru fronta, nalazile su se u to vreme nekoliko stotina kilometara udaljene od Mađarske. One su se, pod komandom generala Lera, teško probijale preko besputnih jugoslovenskih planina prema dolini Save, a uz put su ih pratili sve žešći napadi NOVJ.

Imajući u vidu ove okolnosti, treba reći da su sovjetski štabovi uložili maksimalne napore da u tako kratkom roku pripreme potrebne elemente za izradu plana

predstojeće operacije i realizaciju odluke maršala Tolbuhina.

Rezultati nasilnih izviđanja 233. i 74. streljačke divizije i uspešna dejstva izviđačkih i vojnoobaveštajnih organa jedinica 75. sovjetskog korpusa i 51. vojvođanske divizije potvrdili su ispravnost odluke maršala Tolbuhina da se upravo tu, kod Batine, nanese odlučan udarac neprijatelju i probije njegova nova odbrambena linija na levoj obali Dunava. Međutim, sve prikupljene podatke o snagama neprijatelja, o još nedovršenom sistemu odbrane, o udaljenosti njegovih brzopokretnih i operativnih rezervi, o karakteristikama reke i mogućnostima njenog forsiranja trebalo je obraditi i u izuzetno kratkom roku utkati u plan predstojeće operacije.

Najveći teret u pripremama ove operacije pao je u deo štabu 75. streljačkog korpusa, što predstavlja svojevrstan izuzetak kada se ima u vidu njen širi armijski, odnosno frontovski značaj. Doduše, štab 57. armije uputio je u štab 75. streljačkog korpusa grupu oficira sa načelnikom Operativnog odeljenja armije, pukovnikom Gvozdikinim. Oni su učinili sve što se u tako kratkom roku i sa takvim snagama i sredstvima moglo učiniti.

Što se tiče moralno-političkih i psiholoških priprema ljudstva, one su izvedene na uobičajen način. Ipak na planu političke pripreme forsiranja nije ništa ostavljeno slučaju i improvizaciji. Iz politodela armije, korpusa i divizija pošli su na sve strane agitatori i partijsko-politički radnici pod rukovodstvom pukovnika Cineva, načelnika politodela 57. armije. Politička priprema bila je u duhu 27-godišnjice velike oktobarske revolucije i pobedonosnog nastupanja Sovjetske armije, a među artiljercima i u duhu Dana sovjetske artiljerije. U svim jedinicama održani su partijski i komsomolski sastanci; preuzimale su se obaveze i prijavljivali dobrovoljci za najteže borbene zadatke, za prednje odrede, prve talase, udarne i izviđačke grupe ...

Broj partijaca i komsomolaca u 75. sovjetskom korpusu bio je velik. U nekim jedinicama taj procenat je iznosio i do 70% njihovog sastava. I pored toga, uoči batinske bitke primljen je veliki broj najboljih boraca u SKP(b) i Komsomol. Svuda, gde god su to uslovi dozvoljavali, održavani su zborovi, konferencije, mitinzi,

na kojima su istupali najviši vojni rukovodioci i partijsko-politički radnici. Na zboru komunista 703. srteljačkog puka govorio je komandant 233. divizije, pukovnik Sidorenko.

Posebno mesto u pripremama posvećeno je stručnoj obuci boračkog i starešinskog sastava i uvežbavanju u rukovanju i korišćenju tehničkih i priručnih sredstava pri prelazu reke, maskiranju i specifičnosti borbi na mostobranu. Oficiri su prorađivali temu „Forsiranje vodenih prepreka". Sa podoficirima je obnovljeno iskustvo i znanje o prevozu ljudstva u čamcima, skelama, o veslanju, iskakanju, ukrcavanju oružja i tehnike i si.

Najteže je bilo organizovati dobru vezu i sadejstvo na tako širokom frontu i velikoj udaljenosti jedinica prve borbene linije od svojih štabova, od podrške artiljerije i drugih rodova vojske. Docnije ćemo videti da su baš ovi elementi pripreme i organizacije najviše podbacili i bili uzrok mnogih neuspeha (napad na kotu 205, na primer), prevelikih gubitaka, nepotrebnih gužvi pri prelaženju reke, izmešanosti jedinica, posebno naših i sovjetskih.

Á*

Slični problemi, teškoće i nedostaci u vezi sa pripremama za forsiranje Dunava ponovili su se i u štabovima i jedinicama 51. vojvođanske divizije. Evo šta je u vezi s tim, na pitanje novinara Vukašina Kobaša, odgovorio general-potpukovnik Sreta Savić Kolja, tadašnji komandant divizije:

„... Za ovu odluku saznao sam od komandanta Glavnog štaba Vojvodine Koste Nađa 7. novembra. Prema tome, kratko vreme nije nam omogućavalo neke temeljitije pripreme. U svim jedinicama 51. divizije održani su partijski, skojevski i vojno-politički sastanci... posebno sa rukovodiocima, na kojima je ukazivano da će to biti teška, izvanredno naporna bitka. Od rukovodilaca je traženo da ulože maksimum napora kako bi sve borce preveli preko Dunava i uveli u bitku. Ne zaboravite da je u 51. diviziji bilo oko 70% novih boraca. Zbog toga se zahtevalo od rukovodilaca da svaki komandant i komandir ispolji punu ličnu inicijativu u vođenju

borbe ... Vojno-stručne pripreme nisu mogle da se sprovedu. Recimo, mi nismo imali prevoznih sredstava za forsiranje Dunava .. ."

„Mislim da je 51. divizija uradila sve što je trebalo. Pripreme su izvršene koliko je to u onim uslovima bilo moguće ..." — dodao je na odgovor generala Savića pukovnik Vladimir Branković Gadža, tadašnji politički komesar 7. vojvođanske brigade.

„... Mi smo morali da izaberemo plivače i veslače, ljude koji poznaju reku, čamce. To nam je, mislim, bilo naše najsigurnije obezbeđenje, pored partijskih i političkih priprema koje smo izvršili, i ono što smo mogli da obezbedimo uz oskudna prevozna sredstva, uz ono čime smo raspolagali..." — rekao je u tom razgovoru pukovnik u penziji Dušan Doronjski Jocika, tadašnji komandant 12. vojvođanske brigade.

Iz ovih nekoliko citata iz novosadskog „Dnevnika" od 11. novembra 1969, zatim iz ličnih sećanja i dokumentacije može se zaključiti da su u vojvođanskim jedinicama temeljno izvedene jedino političko-psihološke pripreme. Kao i u sovjetskim jedinicama, one su sprovedene u znaku velikih pobeda naše i savezničke vojske i u znaku godišnjice velike oktobarske revolucije.

Na položajima 12. vojvođanske brigade proslava oktobarske revolucije obeležena je opštim pripremama za forsiranje reke, prikupljanjem čamaca i ostalih priručnih i plovnih sredstava, odabiranjem plivača, veslača, prijavljivanjem skojevaca i dobrovoljaca za prve talase i prednje odrede, obukom i upoznavanjem sa novim sovjetskim pešadijskim naoružanjem itd. Tom prilikom došla je do izražaja samoinicijativa i snalažljivost boraca i nižeg starešinskog kadra. Zamenik komandira jedne čete 12. vojvođanske brigade Đuro Dec pronašao je ribarski brodić „Stari Bečej" u kanalu kod Bezdana. Dugo se mučio dok je sa brodarom Matijom Galićem popravio ovaj gotovo rashodovani remorker. U Bačkom Monoštru pronađena su i adaptirana dva šlepa i jedna divarica, koji su prikačeni za „Stari Bečej". U toku batinske bitke „Stari Bečej" je odigrao veliku ulogu prilikom prebacivanja naših jedinica, posebno ranjenika. Više puta je bombardovan, ali je i dalje plovio. Pored Deca i Galića, posadu ovog brodića sačinjavali su borci-

-lađari Lazar Stanković iz Pančeva i Zdravko Bugarin iz Starog Slankamena. Pred kraj bitke remorker su potopili nemački avioni. Poginula su i četiri člana posade.[1]

Treba istaći još nekoliko specifičnih uslova i okolnosti pod kojima su se naše jedinice pripremàle za forsiranje Dunava.

Prvo, naše jedinice nisu imale posebne odseke i mesta za prelaz reke, već su zavisile od priprema, planova i rasporeda sovjetskih divizija i štabova, s kojima su sadejstvovali. Samoinicijativa, upornost i snalažljivost naših boraca i rukovodilaca bili su jedini korektiv materijalno-tehničkih priprema za koje su bili odgovorni sovjetski štabovi.

Drugo, za najmlađu diviziju NOVJ, 51. vojvođansku, batinska bitka bila je, kao što smo već pomenuli, prvo vatreno krštenje. Za njene nešto malo starije brigade, pa i za njene bataljone i pojedince, koji su imali višegodišnje iskustvo partizanskog ratovanja, ona je predstavljala nagli, tako reći, drastični skok sa partizanskog načina na frontalno ratovanje. Za oko 70% njenog boračkog sastava, golobradih mladića iz Bačke i Banata, bio je to prvi susret sa oružjem uopšte. Oni nisu imali ni osnovne predstave ni znanja iz vojne obuke i ratovanja, a posebno iz frontalnog ratovanja i borbe u tako specifičnim uslovima. Oni su imali samo mladost, visoku borbenu svest i srce prepuno mržnje prema okupatoru i njegovim zločinima u našoj zemlji.

Treće, po svom mnogonacionalnom sastavu 51. vojvođanska divizija predstavljala je „Jugoslaviju u malom izdanju". Bilo je u njoj najviše Srba, zatim Hrvata i Bunjevaca, Mađara, Slovaka, Rusina, Rumuna, čak i Italijana. Govorilo se i pevalo u njoj na svim jezicima. Trebalo je u vrlo kratkom vremenu naučiti sve te ljude najosnovnijem zajedničkom sporazumevanju i, pre svega, jedinstvenim komandama, bez čega nijedna vojska ne može da postoji. Sada su se s našim borcima izmešali i Rusi. Trebalo se i s njima sporazumevati. Na sreću, preovladavali su ipak slovenski jezici. Inače, sporazumevali smo se ponekad mimikom, rukama, gestikulacijom, ponekad je tome doprinela nemačka mina ili mi-

[1] M. Beljanski, *Kronika o NOR-u u Somborn 1941—1945*, Sombor, 1969, str. 288; izjava Zdravka Bugarina i dr.

traiješki rafal, koji nisu birali koga će zakačiti. Ipak, najjača je bila zajednička mržnja prema fašističkim osvajačima i želja da ga što pre uništimo. To je i najveća pozitivna posledica ove, pa i docnijih naših bitaka i cele narodnooslobodilačke borbe — bratstvo i jedinstvo — kovano u vatri borbe, u zajedničkoj smrti i jurišima, u osvedočenom ratnom drugarstvu i prijateljstvu jugoslovenskih i sovjetskih naroda i narodnosti.

Četvrta specifičnost bila je okolnost u kojoj su izvedene pripreme predstojeće operacije u 51. vojvođanskoj diviziji, tj. dobijanje novog sovjetskog pešadijskog naoružanja. Hitno je trebalo izvršiti dekonzervaciju, isprobavanje, upoznavanje i preobuku sa novim ruskim „vintovkama", „DPP-ejcima", „maksirnima", „špaginima" ... Neki su to radili sa oduševljenjem, u rovu, pred juriš u desantnom čamcu, a neki su žalili za svojim vernini „mauzerkama", zaplenjenim nemačkim šmajserima, „zbrojovkama", „šarcima" i čekali prvu priliku da ih se opet dočepaju. Razvijanju poverenja u novo sovjetsko naoružanje najviše su đoprinele skojevske organizacije. Išle su čak dotle da su izricane i najoštrije kazne skojevcima koji su uporno odbijali da svoj „brengal" ili „šarac" zamene sovjetskim „dobošarom", čije kvalitete još nisu mogli da upoznaju i provere u borbi.

Pomenuti otpor prema sovjetskom naoružanju, koji smo ovde možda malo prenaglasili, otpao je sam po sebi već posle prvih borbi na batinskom mostobranu, kada su borci upoznali novo oružje i uverili se da po kvalitetima ne zaostaje za dotadašnjima. Izuzetak su, donekle, činili ,,DPP-ejci" i „dobošari", koji su se pri najmanjoj nečistoći zaglavijivali i zaustavljali prilikom dejstva.

Ovo smo istakli zbog toga što su neki sovjetski vojnici i oficiri, ne znajući prave motive, takve pojave ponekad objašnjavali nepoverenjem prema proslavljenom sovjetskom oružju. Istakli smo to i zato da bismo skrenuli pažnju na nepovoljan sticaj okolnosti i nepogodan trenutak preoružanja naše divizije, neposredno uoči i u toku jedne tako žestoke i značajne bitke. Pedeset prva divizija našla se u sličnoj situaciji kao i Timočka divizija I poziva 1914. godine, prilikom neuspelog forsiranja Save kod Legeta i Čevrntije u blizini Sremske Mitrovice.

Jedan od razloga neuspeha te divizije, koji navode istoričari I svetskog rata, jeste i to što je neposredno uoči forsiranja Save dobijeno novo rusko naoružanje, koje vojnici prethodno nisu dobro upoznali pa ga nisu mogli ni maksimalno iskoristiti. Čudna istorijska koincidencija! Za razliku od Timočke divizije, Vojvođanska divizija, sa jedinicama Sovjetske armije, dobila je tu bitku i u njoj sa uspehom položila svoj prvi, ali najteži borbeni ispit.

* * *

Noć 10/11. novembra bila je tiha i tamna. Dosadna i hladna jesenja kiša kao da je posustala. Nailazila je u sve redim talasima, da bi pred zoru potpuno prestala. Dunav je i dalje preteći nadolazio, podlokavao nasipe i u njima tražio i najmanju pukotinu, od koje bi brzo napravio brešu i izlivao se novom žestinom u preostale i još nekim čudom nepoplavljene bačko-baranjske ritove. Njegovi opasni, sivkastožuti, mutni i ledeni talasi valjali su iščupano drveće i kao da su opominjali ove promrzle i tajanstvene ljudske kolone, koje su se vrzmale na njegovim obalama i spremale da se uhvate ukoštac ne samo sa nabujalom i podivljalom vodenom stihijom nego i s onima koji su poseli suprotnu obalu i zavaravali se nadom da će zaustaviti crvenog kolosa, koji se uz strahovitu grmljavinu topova sručio sa Karpata i nezadrživo kretao dalje .. . preko Panonske nizije u srce Hitlerove „nove Evrope".

Zlokobnu noćnu tišinu ponekad bi zaparao reski rafal nemačkog „šarca" ili ruskog „maksima". To su se odvažni borci kapetana Rešetova i Mahmurova oglašavali i stavljali nam do znanja da ih Nemci još nisu bacili u Dunav. Oni su već dve noći i jedan dan uporno odolevali svim pokušajima fašista da im preotmu te male komadiće zemlje severno i severoistočno od Batine. S njima je bilo i desetak izviđača i boraca 12. vojvođanske brigade. Iako desetkovani, izranjavljeni i opkoljeni sa tri strane, oni su iz svojih promrzlih i iznurenih tela cedili poslednje atome snage i, sa pritajenom zebnjom u srcu, čekali novo jutro . . . Znali su da ih naši neće još dugo ostaviti same. Znali su, isto tako, da i Nemci čekaju jutro i da će, čim im stigne poja-

ćanje, navaliti još žešće. Juče su bili tako osioni i sigurni u svoj uspeh da su pokušali žive da ih pohvataju. To ih je skupo stajalo. Sada su bili obazriviji, ali još uvek uvereni da će, koliko sutra, likvidirati ovu šačicu očajnika.

Jedino su Bezimenu adu, severoistočno od Batine, ostavili na miru. Na nju kao da nisu ni obraćali pažnju. Smatrali su da je rukavac Dunava, širok 50—60 metara, na čijoj su suprotnoj obali izgradili i poseli nove položaje, dovoljno obezbeđenje. Osim toga, sa isturenog i gotovo okomito prema Dunavu spuštenog ogranka Belomanastirske grede, Nemci su kontrolisali svaki pedalj Bezimene ade. Staviše, odozgo, sa kote 169 i visinske razlike od preko 80 metara, Bezimena ada činila im se kao idealni vojni poligon i strelište za uvežbavanje svojih snajperista. Kroz proređeno i od artiljerijske vatre izlomljeno mlado drveće gađali su pravo u glave naših i sovjetskih vojnika. To ih je, prosto, zabavljalo i jedva su čekali jutro da nastave sa gađanjem „u živu metu" i tako dodaju još koju recku na kundak svoje snajperske puške.

Za to vreme na Bezimenoj adi, prednji delovi 703. puka, u kojima je bilo dvadesetak boraca 12. vojvođanske brigade, iskoristili su kratkotrajni noćni predah da učvrste svoje položaje i ukopaju se do guše. Tiho, bez i najmanjeg šuma, kroz izlomljeno granje i drveće, prevlačili su male ribarske čamce i maskirali ih na suprotnoj obali ade. Znali su da će im oni, koliko sutra, ili još iste noći, zatrebati. Trebalo je premostiti onih pedesetak metara vodene prepreke do suprotne obale i „mrtvog ugla" ispod Belomanastirske grede. Dojadili su im ubitačna minobacačka vatra i nemački snajperisti, od kojih nisu mogli glavu pomoliti čak ni iz sada već preuređenih i do punog profila iskopanih neprijateljskih rovova. Odozdo ih je već potiskivala voda, a odozgo fašistička vatra. I opet voda i studena novembarska kiša. Iza njihovih leđa pobesneli Dunav valjao je sve veće količine vode i pretio da ih prelije svojim ledenim talasima. Ispred njih ušće Karašice, koja svakog časa raste i nastoji da se izravna sa svojom maticom. Napred su fašisti. Gore na koti su takođe fašisti! Teža situacija se nije mogla zamisliti. Bili su kao u mišolovci. Trebalo je

što pre izaći iz tog paklenog procepa. Izlaz je bio nešto severnije, gde su bili seržant Obodovski i kapetan Alahmurov. Drugi izlaz se nalazio nešto južnije, ispod litica Belomanastirske grede, u selu Batini. Tamo su bar tople kuće, gde se može osušiti prokisla obuća i ogrejati promrzli prsti. Ali i tamo su fašisti! No bolje je i s njima podeliti krov nad glavom nego biti ovako bespomoćan, riti zemlju kao krtica i služiti za metu nemačkim snajperima.

U Batini, te sudbonosne noći, kao da se ništa nije događalo. Selo kao da je zaspalo mrtvim snom, spremno da pod okriljem mrkle noći sačeka još jedan tmurni jesenji dan. Nigde ni svetiljke, ni laveža pasa. I njima je dosadila ova nesnosna kiša i povremeno štektanje mitraljeza. I oni su se, kao i Nemci, zavukli u svoja skrovišta i predali snu. Probudila bi ih na trenutak zaslepljujuća svetlost raznobojnih raketa, kojima su fašisti iz rovova na Dunavu, povremeno ili u određenim razmacima osmatrali Dunav. Kad god bi s naše obale do njih dopro neki prigušeni glas, odlomak slučajno otrgnutog razgovora ili komande, ponovila bi se ista slika: snop svetlećih raketa i rafal dežurnog mitraljeza sa istočne ivice Batine. Od svakog jačeg šuma talasa, vetra, drveća, od naleta kišnih kapljica na površinu vode pričinjao im se šum vesala. Od svake klade, naviljka sena ili otrgnutog rastinja koje su nosili razbesneli talasi Dunava priviđao im se čamac, improvizovani splav sa „boljševicima". Tada bi se opet pojavile rakete i plameni jezičci mitraljeza. Najzad je i to prestalo. Otežali kapci i oči premorene od neprekidnog buljenja u noćnu tminu sve češće su se zatvarali. Pretponoćni vetrić, koji je sve jače duvao sa severa i rasterivao kišne oblake, izmešao je dotadašnje zvuke i ljudske glasove na suprotnoj obali sa udarcima talasa i doprineo otupljivanju budnosti. Prenapregnuto čulo sluha nije više razlikovalo sve te mnogobrojne noćne zvuke. Kiša je, doduše, prestala, ali od hladnog vetra kočili su se prsti na obaraču, a nakvašena odeća i u žitkom blatu ovlažena obuća postajali su sve teži. Ruke su se sve češće zavlačile u džepove, a iskrivljeni vratovi u ukrućene okovratnike šinjela, i ljudi su se sve dublje spuštali u rovove i zavlačili pod nastrešnice.

Uostalom, čemu tolika opreznost na kojoj su insistirali nemački oficiri, posebno oni „inspektori" iz Brandenburške regimente? Rusi su juče i prekjuče dobili dobru lekciju, baš ovde, kod nas, kad su pokušali da pređu u Batinu. I neće se više usuditi. Oni na adi sami će se povući, ako ne zbog naše vatre, Dunav će ih naterati. Ona šaka jada, severno od sela, kod pašnjaka Tovarnika, treba još da pređe Šarkanj-Dunav, da bi stigla do nas. A, opet, oni kod Apatina, treba dobro još da se namuče da stignu do nasipa i glavnih položaja brandenburgovaca ... Tako su verovatno razmišljali vojnici 16. mađarskog pograničnog puka izmešani sa dve čete esesovaca 31. nemačke divizije, ležeći u rovovima na isturenim borbenim položajima kod Batine. Jer bi se drugačije sigurno ponašali i bili bi oprezniji da su znali šta ih čeka narednih dana, pa i još iste noći. No, bilo kako bilo, ostaje činjenica da je Batina svoju poslednju noć pod okupacijom dočekala mirno, tiho i u mraku. Sve dok ih nije probudila grmljavina topova i jurišni poklici boraca 12. vojvođanske udarne brigade i 703. sovjetskog puka.

* * *

Na levoj obali Dunava, naspram Batine i nešto severnije, noć uoči forsiranja Dunava kao da je proticala mirno, uz tiho rominjanje kiše. Jer kome bi moglo pasti na pamet da se u tako gustoj pomrčini, kad se jedva nazire prst pred nosom, u lakim ribarskim čamcima i pod punim opterećenjem naveze na brze talase nabujale reke? Međutim, ono što se u normalnim uslovima čini nemoguće, to je u ratu gotovo pravilo. Baš takvi nemogući uslovi u ratu se najčešće i koriste da bi se iznenadio neprijatelj i sa što manje gubitaka izvršio zadatak. A zadatak je postavljen i moralo se napred ...

Ono što Nemci nisu mogli da opaze sa suprotne obale, mogao je da uoči svako ko se te noći našao naspram Batine. Tu je vrilo kao u košnici. Svako je već znao svoj zadatak i čekao naređenje pretpostavljenog. Da krene ... ili da stane! A naređenja su stalno izdavana, na ruskom i na našem jeziku. Kuriri su ih raznosili, po mrkloj noći i po samo njima poznatim stazama.

Teško je opisati tu, na prvi pogled opštu gužvu iza nasipa na levoj obali. Teško bi to bilo učiniti i po danu i sa nekog preglednog mesta. Možemo samo kazati da je te noći nastalo opšte šljapkanje po blaću, tiho došaptavanje, dozivanje i prozivanje, spoticanje i sudaranje sa drvećem, sa puškom druga koji je zastao ispred tebe u koloni, prigušeno psovanje na svim jezicima, škrgut zuba onih koji su se spoticali o panjeve, upadali do pojasa u kanale ili se saplitali o čamce, o užad skela koje su prevlačili preko nasipa ili iz maskiranih rukavaca prema obali.

Najživlje je ipak bilo kod „šlajza" iza nasipa i desno od ušća Kanala kralja Petra. Tu su se nalazili štabovi i osmatračnice komandanata. Desno, tj. severno od kanala, gacajući kroz šumu punu blata od izlivenog Dunava i kanala Zimovnik, nasipu su se približavali bataljoni 703. streljačkog puka. Levo, naspram Batine i istočno od nje, 1. i 4. bataljon 12. vojvođanske brigade. Ispred njih, u vrbaku i neposrednoj blizini čamaca spuštenih na obalu, nalazila se jedna nova i samo za tu priliku formirana jedinica 12. vojvođanske brigade. Ona nije imala određeni naziv .. . Bila je to četa dobrovoljaca, komunista i skojevaca, četa onih najhrabrijih koji su se dva dana uoči forsiranja javili dobrovoljno za tzv. Prednji odred ili Prvi talas. Javilo se, naravno, njih mnogo više po bataljonima. Gotovo svi skojevci. Ali je štab brigade tražio samo one koji znaju da plivaju i veslaju, koji se ne plaše vode i čija je hrabrost već proverena u borbi. Mnogi su tada bili uvređeni što nisu primljeni u tu četu, ali su ubrzo dobili priliku da se dokažu. I to svi, cela brigada.

ZAPOVEST KOMANDANTA 12. VOJVOĐANSKE BRIGADE

Na nasipu Dunava, kod jedne daščare, Carde, nalazila se tada osmatračnica i istureno komandno mesto komandanta 12. vojvođanske udarne brigade, Dušana Doronjskog Jocike. U neposrednoj blizini bilo je dobro

uređeno sklonište i komandni punkt pukovnika Sidorenka, komandanta 233. streljačke divizije i ujedno komandanta odseka prelaza. Tu je bila i osmatračnica potpukovnika Šumilina, visokog i crnomanjastog, energičnog komandanta 703. streljačkog puka. Zatim, komandanta artiljerije, komandanta mesta prelaza i raznih drugih nižih i viših komandanata, štabova, rodova, službi . .. Na sve strane vukli su se odatle kablovi telefonskih linija, blatnjave i ugažene staze označavane su strelicama, natpisima i šiframa, ispisanim masnom crvenom bojom i grubom vojničkom rukom sovjetskih vezista i saobraćajaca.

U tesnom i zagušljivom skloništu komandanta 12. vojvođanske brigade, pri jedva primetnoj svetlosti džepne baterijske lampe ocrtavale su se siluete petorice ljudi. Sva njihova pažnja biia je usreclsređena na deo topografske karte išarane crvenim i plavim bojama, strelicama i nekim čudnim hijeroglifima. Sedeći na natruloj klupici, sa kožnom torbicom i kartom na skupljenim kolenima, živahni Jocika je prigušenim glasom nešto žustro objašnjavao svojim najbližim saradnicima: Cveti, Basti, Nidži, Mihiću. Bio je, prosto, zaljubljen u tu rusku vojno-topografsku kartu, koju je pre neki dan dobio u štabu pukovnika Sidorenka. Stalno je u nju piljio i olovkom povlačio neke, samo njemu znane linije.

— Zadatak je jasan i jednostavan. Sa tri bataljona, uz dobro sadejstvo dva puka 233. sovjetske divizije, zauzeti selo Batinu, a zatim utvrditi mostobran na liniji: desna obala Dunava—Zminjak—Trojnaš (trigonometar 205). „Sibirci" će se zatim prebaciti na desno krilo od Trojnaša prema Dražu i Gajiću — govorio je Jocika i ne osetivši da je delove 233. sovjetske divizije prvi put oslovio Baštinim nazivom „sibirci".

Komesar brigade, lepuškasti i korpulentni Likota Milan Basta, koji se tih dana sa Vašom Veskovićem „vrzmao" oko sovjetskih štabova i vojnika, saznao je odnekud da su ti kršni i plavooki vojnici sve sami Sibirci. Bio je prosto zaljubljen u njih, jer su ga po mnogo čemu podsećali na njegove Ličane i drugove iz 6. ličke divizije, s kojima je proveo gotovo ceo rat.

— Najpre će preći dobrovoljci. S njima će ići Cveta. Nadam se, Nidžo, da ste ih dobro izabrali i pripre-

mili? Treba ih još jednom obići i proventi da li su spremni čamci za njihovo prebacivanje. Zatim će odmah, čim nam Rusi stave na raspolaganje prevozna sredstva, preći Prvi i Četvrti bataljon — produžio je svoje izlaganje Jocika i okrenuo se prema brigadnom kuriru Milanu Pavloviću Čeliku, koji je sa novim ruskim automatom preko grudi stajao na ulazu: Pronađi Babu i Katovskog, komandante Prvog i Četvrtog bataljona. Da mi se jave tačno u 20,30 časova. Moram još jednom proveriti njihovu spremnost i kako su shvatili svoj zadatak. Ja ću nadgledati njihovo ukrcavanje... a ti, Cveto, sačekivaćeš ih na desnoj obali i odmah u talasima uvoditi u borbu. Prvi bataljon ide pravo na centar sela, a Četvrti levo od njega, prema železničkoj stanici. Drugi bataljon će preći u drugom ešelonu, iza Prvog bataljona, a Treći i Peti će ostati na nasipu i s ove obale podržavati i obezbeđivati prelaz naših jedinica. Basta će ostati s njima i vodiče računa da naši minobacači i ruska artiljerija, koja nas podržava, otvore jaku zaprečnu vatru po švapskim rovovima.

Zatim se obratio ponovo Nidži:

— Ti, Nidžo, znaš svoj zadatak. Obiđi još jednom partijske i skojevske rukovodioce, podseti ih na njihove zadatke. Oni moraju biti svuda prvi. Pored toga, pomoći ćeš Mihiću, načelniku štaba, u organizaciji i prebacivanju pozadinskih organa i jedinica. Naročitu pažnju moramo posvetiti sanitetskoj službi i snabdevanju hranom i municijom. Đuru Deca i njegov „Stari Bečej" držaćete vi na ličnoj vezi. Neka ga dobro maskira. Treba ga sačuvati po svaku cenu i koristiti samo noću, prvenstveno za ranjenike i municiju. Sibirci će krenuti oko ponoći. Prvo će na adu i na onaj mali komadić zemlje kod Šarkanj-Dunava, kuda su pošli naši izviđači — završio je, najzad, Jocika svoje izlaganje i svoju omiljenu sekciju, gotovo jedini „pismeni dokument", pažljivo stavio u komandantsku torbicu.

Bacio je još jedan pogled na svoje najbliže saradnike. Svi su ćutali neko vreme. Iz očiju im se moglo pročitati osećanje velike odgovornosti i shvatanje ozbiljnosti situacije. Ali, istovremeno, i neskrivena radost, što su Kolja i štab 51. divizije baš njima poverili tako težak i odgovoran zadatak.

Prvi je progovorio Cveta Veličković, zamenik komandanta. On i Jocika su se dobro poznavali i uzajamno poštovali. Još iz Bačko-baranjskog odreda, pa i ranije. Cveta je bio divan čovek i dobar komunista. Hrabar. Ponekad i previše samouveren i odvažan. Zbog svoje vesele, optimističke prirode, čvrstog karaktera, inteligencije i snalažljivosti u svakoj prilici, bio je veoma cenjen i omiljen među borcima i rukovodiocima, posebno među Sremcima, s kojima je već duže ratovao. Bio je jedan od onog, ne tako malog broja Bačvana, prvoboraca, koji su popularnost stekli u sremskim partizanskim jedinicama.

— Ti si već sve rekao, stari moj. Situacija nam je jasna i zadatak, takođe. Juče, kad smo bili sa Koljom i Đurom Dulićem u Bezdanu i kad smo nakon toga proučavali zadatak i pripremali odluku o forsiranju Dunava, palo mi je na pamet da smo mi već nekoliko puta „forsirali" Dunav. Pa i Tisu, kod Titela. Doduše, nismo to tada nazivali „forsiranjem", nego običnim prelaženjem reke. Prelaz na drugu obalu, gde se nalazio neprijatelj! Tek sad vidim da je to bilo pravo forsiranje. I ono kod Belegiša. I ono kod Višnjice. A, bogami, ja mislim da smo ti i ja, još 1943. godine „forsirali" Dunav. A naročito onda, sećaš se, kad smo se, posle razbijanja Bačko-baranjskog odreda, kod Bačke Palanke, probijali nazad u Srem i pod kišom neprijateljskih kuršuma preplivali Dunav. Bilo je i tada prpa, bato! I to forsirano! — pokušavao je Cveta da malo raspoloži svoje zamišljene drugove.

Ipak je izrazio izvesnu rezervu. Nije baš bio oduševljen što je 4. bataljon prelazio u prvom ešelonu. Nije hteo da komentariše svoju rezervu, ali je osećao da u štabu tog bataljona nešto „ne štima".

Da bi nekako izgladio taj utisak, počeo je da priča o svom „sukobu" sa Mićom Mihićem, načelnikom štaba. Ovaj je insistirao da se sve pripreme, odluke i naređenja daju pismeno, da se oformi dokumentacija. Cveta, pak, stari i osvedočeni praktičar, bio je ogorčeni protivnik „administracije" i „birokratije". Zbog toga je, po njegovom mišljenju, između ostalog, tako neslavno završila i bivša jugoslovenska vojska.

Kad već nije mogao da ubedi upornog Mihića, on mu je turio pod nos Koljino naređenje od svega nekoliko rečenica: „Preći Dunav. Tačka. Zauzeti Batinu. Tačka. Posesti položaj na liniji... Tačka!"

Bio je donekle u pravu... Koljino naređenje za forsiranje Dunava predstavlja zaista jedinstven primer lakonskog naređenja. A nije ni bilo vremena tada za velika „pisanija". Celokupnu pripremu, organizaciju forsiranja i planiranje operacije preuzeli su po dogovoru štabovi 233. divizije i 75. korpusa. Naše je bilo samo da sadejstvujemo i koordiniramo svoje dejstvo s njihovim jedinicama.

* * *

Dugo je još, te večeri, gorela mala baterijska lampa u daščari kod Carde, na osmatračnici komandanta 12. vojvođanske brigade. Prepričavali su, zatim, svoje utiske i susrete sa sovjetskim generalima, komandantima, „Sibircima". Najveći utisak na njih, i ujedno najveću čast doživeo je ovaj štab kad su ih posetili maršal Tolbuhin i generali Košta Nađ, Šarohin, Akimenko, te večeri 10/11. novembra uoči samog forsiranja. Prepričavali su odlomke tog razgovora, isticali jednostavnost, srdačnost i neposrednost u ponašanju ovih proslavljenih vojskovođa II svetskog rata. Svoje oduševljenje ,,o Sibircima, koji su slični Ličanima", Basta je uspeo da prenese i na ostale članove štaba. A tek, kad je počeo da priča o „kaćušama", koje je sa Vašom Veskovićem slučajno otkrio u šumi kraj Bezdana . .. Jedva su čekali da vide dejstvo tih čuvenih „Staljinovih orgulja", kako su ih Nemci prozvali. Zatim su se razišli, svaki na svoju stranu, po zadacima koje su dobili od komandanta brigade.

Jocika je još neko vreme razgovarao sa svojim komandantima bataljona i ostalim oficirima štaba, a zatim je ugasio lampu sa već dotrajalim baterijama.

PRELAZ 703. SOVJETSKOG PUKA

Negde oko ponoći kiša je potpuno prestala. Vetar je povremeno uspevao da rastera tmurne oblake, ali su sada i ledeni talasi Dunava sve bešnje udarali u razmekšale nasipe i poigravali se malim ribarskim čamcima, spuštenim u vodu i maskiranim vrbovim granjem u Kanalu kralja Petra u rukavcu Zimovnik. Nekoliko motornih skela bilo je već spremno za ukrcavanje u okuci rukavca Zimovnik. Oko njih su se vrzmali inžinjerci 341. pionirskog bataljona. Bile su to poslednje provere patosnica, ograde, čeličnih užadi ...

Tačno u ponoć 10/11. novembra, tiho, gotovo bešunmo, otisnuli su se od obale prvi talasi jedinice potpukovnika Šumilina. Pod okriljem mračne noći oni su brzo i bez većih gubitaka prebrodili maticu Dunava i, zaklonjeni Bezimenom adom, iskrcali se na male mostobrane, gde su ih radosno dočekali preostali i malobrojni borci kapetana Rešetova i Mahmurova. Seržant Obodovski i mnogi od njihovih hrabrih drugova nisu dočekali taj trenutak.

Nemci su kasno otkrili snažne zaveslaje „Sibiraca" i neko komešanje na Bezimenoj adi i malom mostobranu severoistočno od nje. Svetlost ispaljenih raketa otkrila im je već gotovo ispražnjene čamce. Odgovorili su jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. Tog trenutka je stupila u dejstvo i sovjetska artiljerija za podršku prelaza. Snažnim vatrenim udarcima po ranije utvrđenim ciljevima i neprijateljskim položajima oko malih mostobrana, artiljerci su brzo ućutkali probuđene Nemce i naterali ih da se ponovo zavuku u svoje rovove i utvrđene objekte.

Čim je artiljerija otvorila ubitačnu vatru po neprijateljskim položajima, u rukavcu Zimovnik zabrujale su mašine sa motornih brodića i desantnih skela. Na njih se već ukrcao drugi talas pešadije 703. streljačkog puka. Odmah za drugim krenuo je i treći talas ... S njim i teže pešadijsko naoružanje, teški mitraljezi i minobacači. U ranim jutarnjim časovima, na desnoj obali Dunava, severno od Batine, našla su se dva bataljona

703. streljačkog puka, 12 teških mitraljeza i 12 minobacača 82 mm.[1]

Ne čekajući na pristizanje ostalih talasa, iskrcani delovi su pravo iz čamaca krenuli na juriš. Nemci su bili iznenađeni i zbunjeni pojavom sovjetskih vojnika i žestinom njihovog napada. Pružili su jak otpor. U njihovim rovovima razvila se borba na život i smrt. Čuli su se samo tupi udarci kundaka, kratkotrajne i potmule detonacije ručnih bombi sa dna dubokog rova, zvuči ukrštenih bajoneta, pojedinačni pucnji pištolja i samrtni jauci.

Jedan za drugim padali su rovovi i bunkeri na obali Dunava, Šarkanj-Dunava i rečice Karašice, koju je Bezimena ada delila od zapadne obale Dunava. Tako se tu, na desnoj obali Dunava, severno od Batine, pod okriljem tamne novembarske noći, odigrala, bolje reći, tek počela da odigrava jeziva i krvava drama — batinska bitka.

Za svega nekoliko časova borbe prsa u prsa i gušanja po blatnjavim tranšejama i vrbacima, očišćena je od neprijateljskih vojnika ova pošumljena izbočina, kilometar i po široka i isto toliko duboka, sa zapada oivičena Šarkanj-Dunavom, sa severa Dunavom a sa juga Belomanastirskom gredom i baruštinom Vrblje.

Uviđajući da mu zauzeti komad zemlje ne pruža veću perspektivu i da bez ovladavanja isturenim đelom Belomanastirske grede, koji dominira ćelom okolinom, neće izvršiti postavljeni zadatak, pukovnik Sidorenko je naredio potpukovniku Šumilinu da bez zadržavanja, ne čekajući jutro, krene sa prebačenim delovima u energičan napad na kotu 169 i pokuša da zauzme Batinu sa severne i severozapadne strane.

Tako je i učinjeno. Bez utvrđivanja na dostignutim položajima bataljoni 703. puka krenuli su ponovo na juriš. Ali sređenom i paklenom kindžalnom i višekatnom unakrsnom vatrom neprijatelj je zaustavio dalje napredovanje dva bataljona 703. puka. Ni ponovljeni juriš nije dao bolje rezultate. Jedini uspeh postigli su već dobro proređeni redovi crvenoaermejaca kad su se

[1] Operativni izveštaj štaba 75. korpusa štabu 57. sovjetske armije od 10. oktobra 1944, Arhiv MNO SSSR- t. 413, op. 10389, br. 29.

u osvit zore našli u podnožju okomitih litica Belomanastirske grede i kad su utvrđenoj koti 169 prišli sa severozapadne strane. Tu su se, štiteći se „mrtvim uglovima" od ubitačne neprijateljske vatre, ukopali na tzv. „vojničkoj ivici" u podnožju Belomanastirske grede.[1]

Narodna izreka da „zmiju treba tući pravo u glavu" potvrdila se i ovoga puta. Batinski mostobran se mogao stvoriti samo direktnim napadom na selo Batinu. Odatle se jedino mogla osvojiti i kota 169. Dakle, trebalo je ići pravo u centar i forsirati Dunav tamo gde je to za napadača bilo najnepovoljnije. Taj zadatak je dobila 12. vojvođanska udarna brigada i jedinice gardijskog majora Pastušenka, komandanta 572. bukureštanskog streljačkog puka.[2]

KRENULA JE I 12. VOJVOĐANSKA ...

Noć se polako bližila kraju. Severno od Batine, borba se malo stišala. Po neki mitraljeski rafal i jedna čujna eksplozija ručne bombe bačene odozgo niz okomite litice Belomanastirske grede čuli su se kao odjek jedne krvave noćne predstave.

Razbijeni delovi neprijatelja, koji su branili okuku Dunava i Šarkanj-Dunava, povukli su se na svoje glavne položaje kod „Piramide". Tu su se osećali sigurniji, mnogo sigurniji nego dole u onom paklenom blatištu iz kojeg su izvirali štikovi ruskih bajoneta. Mogli su malo predahnuti i bezbedno sačekati završetak ove duge i jezive noći. Čekali su jutro i najavljenu pomoć jednog bataljona 31. SS pancer-grenadir divizije, koja je već bila na putu Duboševica—Topolje. Bili su, verovatno, ubeđeni da će sutra naučiti „boljševike" pameti i baciti ih u Dunav, osvetivši im se za neprospavanu noć i teške gubitke. Kažemo, verovatno, jer se, inače, teško može

[1] U toku prve noći forsiranja sovjetske jedinice su imale 18 mrtvih i 40 ranjenih boraca (cit. izveštaj štaba 75. sovjet, korpusa).

[2] Zbog učešća u oslobođenju Bukurešta ovaj puk je dobio naziv „bukureštanski".

shvatiti nebudnost njihove posade u samom selu. Batina je i dalje bila tiha i mirna. Komanda posadne jedinice u selu nije našla za shodno da te noći budi i uznemirava „njegovu ekselenciju", gospodina pukovnika fon Farnbilena, načelnika štaba 68. korpusa, koji je tek juče doputovao iz Srema i sada se odmarao u jednoj vili u blizini Belog Manastira.

Uostalom, zašto bi komanda posadne jedinice u Batini bila zabrinuta kad su je dežurne jedinice i posade utvrđenih punktova, isturene na samoj obali Dunava, redovno izveštavale da je na njihovom sektoru „stanje redovno" i da se na suprotnoj obali, istočno od sela, „ništa ne događa" i ne uočava.

Na suprotnoj obali se nešto ipak događalo ...

Nedaleko od Garde, iza male izbočine na kanalu, na ivici nasipa ležalo je oko 80 boraca 12. vojvođanske brigade. Bili su to dobrovoljci ili „prednji delovi" brigade, prikupljeni iz svih bataljona. Podeljeni po grupama i čamcima, oni su pritajena daha pažljivo slušali poslednja uputstva svojih komandira i tihe ohrabrujuće reči „druga zamenika". Zaokupljeni svojim mislima i nekom unutrašnjom vatrom i tremom, koja se u tim trenucima javlja i u najiskusnijim borcima, mnogi od njih nisu shvatili sve te suvoparne političke fraze, vojne i stručne izraze. Znali su toliko da se od njih traži i očekuje da izvrše neki zadatak, važan ne samo za svoju brigadu nego i za „svetsku revoluciju", da iza njih stoji slavna Sovjetska armija sa „kaćušama", da su pred njima, na drugoj obali Dunava Nemci, koji „već vide svoju propast" ... itd.

— Ma gde mu je taj „most" što treba da se „brani"? — upita šapatom mladi Banaćanin, skojevac i mitraljezac Gojko Simeša, svog druga Rašida, s kojim se tek juče upoznao. Nikako mu nije bilo jasno šta znači reč „mostobran", o čemu im već dva dana pričaju rukovodioci.

— Ma hajde, bolan, što si naivan! Nije mu to nikakav most koji treba da branimo. To ti je, burazeru onaj komadić zemlje i švapskih rovova koji mi treba da zauzmemo i održimo po svaku cenu, sve dok na njega ne pređe cela brigada. A most će posle Rusi da napra-

ve, od pontona — odgovori mu Bosanac Rašid, visok i lepo građen mladić. On je u celoj toj golobradoj četi skojevaca uživao reputaciju „vojnog stručnjaka". Jedino je on médu njima služio vojsku i prošao kroz šestomesečnu vojnu obuku. Doduše, bila je to neprijateljska, domobranska vojska. Početkom 1944. u njegovu kuću banuli su Nemci i ustaše i njega devetnaestogodišnjaka, muslimanske veroispovesti, sa ostalim mladićima iz sela poslali pravo u Nemačku, u domobranski regrutni centar. Čim se vratio sa obuke, uhvatio je prvu priliku i u Sremu prešao u partizane. Ipak, vreme provedeno u domobranskoj vojsci i znanje stečeno kroz vojnu obuku koristili su mu, posebno u 12. brigadi čiju su većinu činili omladinci koji dotle pušku nisu ni videli. Poznavao je dobro sve pešadijsko naoružanje, pa je svestrano pomagao novim borcima u obuci i upoznavanju sa novim sovjetskim oružjem. Slabost mu je bila nemački puškomitraljez „šarac". Tražio je prvu priliku Ha ga dobije. Prijavio se u ovu grupu s nadom da će se dokopati nemačkog „šarca" i tako postati puškomitraljezac.

U ovoj grupi mladih komunista bio je još jedan omladinac koji nije bio skojevac, a to je žarko želeo. Za razliku od Rašida, on je bio stari borac vojvođanskih jedinica i poznati puškomitraljezac. „Šarca" nije nikako ispuštao iz ruku, pa ni sada kada su ih zamenili sa DPP-ejcima. Pošto nije bio skojevac, nisu ga pozivali na odgovornost. A i čemu? Cela brigada je dobro poznavala Todora Josimovića Tošu, visokog i snažnog mladića iz Šakotinca, kod Beočina. Bio je poznat još u Udarnom bataljonu 6. brigade, po svakodnevnim ispadima, po tvrdoglavosti i po „sremskim" psovkama, ali još više po izuzetnoj hrabrosti. Ipak nije mogao postati skojevac ... A bio je seoski sluga, pre dolaska u partizane.

Vreme je sporo odmicalo. Noć se otegla kao gladna godina, kao čitava večnost. Borci su već postali nestrpljivi, dosadila im hladnoća, koja se zavlačila pod kožu, i grozničava napetost. Trebalo je krenuti odmah posle Rusa, u 02.00 časa. Evo, sada su već prošla četiri! ...

Dunav je sve slabije donosio odjek borbe koja se vodila nekoliko kilometara severnije. Bilo je očigledno da su Sibirci već podosta zašli u neprijateljsku terito-

riju. I zaobišli „brdo" sa severa. Tamo je sad nebo izbrazdano svetlećim raketama. Otud je dopirala vatra minobacača i besno štektanje mitraljeza. Bezimena ada, koja im se sat-dva ranije, pri svetlosti eksplozije, činila nadohvat ruke, sada je ponovo postala udaljena, tiha i mračna. Otud je, u intervalima, između dva mitraljeska rafala, voda prenosila još po neki usamljeni jauk ranjenika.

— Pa dobro, šta je s tim ručnim bombama i protivtenkovskim minama! — pitao je, već po ko zna koji put, sve nervozniji Jocika svoga načelnika štaba.

— Ne znam, druže komandante! Odavno su nam javili iz ruskog štaba da su kola sa dva sanduka ručnih bombi i četrdeset protivtenkovskih mina krenula još noćas u jedan sat. Slao sam patrole sve do Bezdana. Ali njih nigde. Verovatno ih je neki ruski komandant bataljona skrenuo u svoju jedinicu, jer sad svi traže bombe i municiju — odgovorio mu je uznemireni i zabrinuti Mihić.

— Daj, reci Cveti da on lično ode u Sidorenkov štab i vidi šta je s tim bombama. Neka nam daju druge. Nećemo, valjda, čekati dan da bismo prešli u Batinu. Kasnimo već više od dva sata.

Cveta je takođe bio uznemiren. Dosadilo mu da odgovara na pitanje nestrpljivih i prozeblih boraca: kad će se krenuti. Posebno onog (nedisciplinovanog) „pustahije" Toše koji je prosto uživao da „ujeda" i da se svađa sa pretpostavljenim. Zato je pošao odmah u ruski štab, ali ne Sidorenku. Bio je alergičan na više štabove. Uvek je tvrdio što je viša komanda, veća je i birokratija. Znao je on gde će naći bombe. Sinoć, za vreme posete generala, uspostavio je vezu sa prvim susedom, gardijskim majorom Pastušenkom, komandantom 572. puka. Ovaj simpatični gardista imponovao mu je u svakom pogledu. Bio je sličan njemu. Praktičan, prostodušan, skroman, a po velikom broju odlikovanja videlo se da je morao biti hrabar i neustrašiv. Bio je već kod njega u štabu, na čašici votke. Zato se i uputio pravo preko šlajza u crvenu zgradu carinarnice, gde se u podrumu nalazio štab gardijskog majora. Dobio je odmah sve što je tražio.

— Do sviđanja, tavariš! I srećno! Videćemo se u oslobođenoj Batini. Ostavite nešto fašista i za nas! — doviknuo mu je na rastanku sovjetski major, zagrlivši ga čvrsto.

Svitalo je kada su nestrpljivi omladinci dobili naređenje za polazak. Tiho, i bez šuma, gotovo jednovremeno od obale se otisnulo desetak čamaca. Snažnim i složenim zaveslajima, ovi mali ribarski čamci, s kojima su se talasi do maločas poigravali na obali kanala, sada su odjednom poslušno i oštro zasekli uzburkani Dunav i brzo odmicali prema njegovoj matici. Sa oružjem na leđima i džepova punih odšrafljenih ručnih bombi, po četiri borca u svakom čamcu veslala su svom snagom. Pozadi je sedeo krmanoš i trudio se da, uprkos sve većoj brzini reke, održi početno rastojanje, tempo i pravac. Na pramcu, sa uvučenim redenikom i prstom na obaraču, sklupčao se puškomitraljezac spreman da svojom vatrom odgovori neprijateljskim rovovima. Negde na sredini ove male regate bio je komandir izviđačke čete Slavko Kovačević. Njegov čamac je išao nešto ispred ostalih i na krmi je imao „siepi fenjer", koji je služio kao orijentir ostalima.

Po snažnom strujanju vode i zanošenju čamaca osećalo se da su na sredini reke. Jutarnja izmaglica još im nije dala da ugledaju suprotnu obalu.

— Dobro je zasad. Čini mi se da nas još nisu otkrili! — šaputao je komandir Slavko mitraljescu Toši Josimoviću, kome su već oči pobelele od naprezanja da kroz nišan svoga „šarca" ugleda švapske rovove. — Ne pucaj bez moje komande, Tošo! A pre tebe neće ni drugi. Sve dok nas ne otkriju. A onda pokaži šta znaš! — šaputao je i dalje komandir Slavko mitraljescu, iako je dobro znao da Toši ne treba mnogo govoriti ni naređivati. On u borbi sluša samo svoju komandu čim mušicu puškomitraljeza sastavi sa fašistom. Zato ga je i stavio pored sebe u čamac.

Toša je ovoga puta bio izuzetno disciplinovan, miran kao bubica. Plašio se, očigledno, ove vodene nemani što tako jezivo struže o dno i zapljuskuje ivice čamca. U mislima je sebe prekorevao što je slagao komandira da zna plivati i javio se u dobrovoljce. Činilo mu se svakog trenutka da će se čamac prevrnuti, raspasti pod

njim. Nije smeo ni da pomisli šta bi se tada desilo. Zato se sav zgrčio uza svog „šarca". To mu je bio do sada najčvršći oslonac. Tiho i kroz stisnute zube skidao je s neba sve švapske bogove i priželjkivao majčicu zemlju. Samo da još jednom zakorači na njeno čvrŠto tie. Triput će ga poljubiti.

Prolazile su sekunde, duge kao večnost. A obale još nigde. Svud oko njih je samo tamnosiva površina. I voda ... i magla ... Da li prirodna ili veštačka, to nisu znali. Jer ruski inžinjerci su noćas, severno od ade, puštali veštačku maglu.

Prešli su i maticu reke. I još stotinak metara više. I opet ništa ... Ni neprijatelja ni obale! Da nisu skrenuli sa pravca? I zalutali. Pa ih sada talasi vrte ukrug.

Tamne obrise obale ugledali su gotovo istovremeno kad je i prvi čamac dodirnuo blatnjavi sprud. Ali koja je to obala? Na njoj kao da nema žive duše? Gde su oni bunkeri i rovovi koje su juče golim okom osmatrali? Oni moraju biti tu negde iznad njihovih glava. Ali zašto Nemci još ćute? Sigurno hoće žive da ih pohvataju — razmišljali su Slavko, Rašid, Toša. Nisu dugo ostali u nedoumici.

Tog trenutka odjeknuo je rafal preko njihovih glava. Probuđen, verovatno, posleđnjim udarcima naših vesala i struganjem čamaca o pesak, nemački puškomitraljezac je mahinalno pritisnuo obarač. „Sarac" mu, očigledno, nije bio pripremljen za tako malo odstojanje. Gotovo istovremeno, odozgo, na ivioi rovova, svega nekoliko koraka od obale, pojavili su se nemački šlemovi. Zbunjeni i pospani neprijateljski vojnici još nisu mogli da razlikuju san od jave i jutarnju izmaglicu od ove „fatamorgane", koja im se priviđala već nekoliko noći. Istovremeno u njihovim rovovima počele su da eksplodiraju ručne bombe.

— Juriš, drugovi! ... — začu se ne tako glasna komanda i mnogo glasnije „Uraaa!" ... iz grla omladinaca 12. vojvođanske brigade.

U nekoliko skokova našli su se u nemačkim rovovima. Tu se ponovila ista slika, kao nekoliko časova ranije, severno od Batine, kod Bezimene ade i Šarkanj--Dunava. Kratki rafali automata, jauci bajonetom probodenih ili nožem preklanih Nemaca, tupi udarci kunda-

kom, gušanje na dnu rova i metalni zvuk šlema, koji se sa ivice nasipa kotrljao u Dunav.

Ćim je odbacio veslo, krakati Rašid je još iz čamca izbacio pripremljenu bombu u pravcu nemačkog puškomitraljesca i, preskačući preko zbunjenog Toše, među prvima upao u neprijateljski rov. Kratkim rafalima i kundakom automata krčio je sebi put do nemačkog puškomitraljeza. Nije ga interesovao ranjeni Nemac, već njegov puškomitraljez. I njemu toliko drag „šarac". Taman je pomislio da će ostvariti žarku želju, kad se odnekud, iz okuke rova, pred njim ispreči nekakva ljudeskara sa oznakama nemačkog podoficira. U rukama je držao pištolj, parabelum. Gotovo su se dodirivali telima i odmeravali nekoliko trenutaka. Nemac je očigledno bio snažniji, ali je Rašid za delić sekunde bio brži. Naglim trzajem ruke, promenio je putanju ispaljenog metka i sasuo gotovo pola rafala u neprijatelja. I ne čekajući da se podoficir svali na dno rova, priskočio je mitraljeskom gnezdu. Čvrsto je stegao rukama željeno oružje. Okrenuo se odmah na suprotnu stranu i produžio da štepa po prozorima obližnjih kuća u koje su se povukli preživeli neprijateljski vojnici i po onima koji su im pristizali u pomoć. Ne menjajući položaj, na kojem se nalazilo još sedam sanduka municije, Rašid je svojim drugovima omogućio da se prebace do prvih kuća, odakle su Nemci otvorili sad već sasređenu i koncentričnu vatru.

Pošto se srećno iskobeljao iz čamca i „poljubio majčicu zemlju", Toša je pod zaštitom Rašidovog novostečenog „šarca" uskočio u prvu utvrđenu zgradu desetak metara od zauzetih rovova. Tu je bio u svom elementu. Bombama, kundacima i kratkim rafalima, on i njegovi drugovi brzo su očistili od fašista prve četiri kuće. Probili su na njima otvore i puškarnice u suprotnom pravcu i pripremili se da odbiju prvi protivnapad sad već probuđene neprijateljske posade. Stotinak metara zapadno od njih, na malom seoskom raskršću, kod crkve, začula se neka galama, kloparanje točkova, povici na nemačkom jeziku, bat potkovanih i vojničkih cokula. Desno od njih iz dobro utvrđenih kuća, koje su činile zapadnu ivicu pristaništa, otvorena je jaka streljačka i mitraljeska vatra. Sva sreća što više nisu

bili u tek zauzetim rovovima. Ni glavu iz njih sada ne bi smeli pomoliti. Tamo se još jedino nalazio Rašid sa dva omladinca, koje je unapredio u svoje pomoćnike. Bili su na malom zemljanom uzvišenju u zauzetom mitraljeskom gnezdu, koje je iznutra bilo ojačano drvenim gredama i opekom.

Na dno bočne saobraćajnice odvukli su nemačkog mitraljesca i debelog podoficira. Kroz otvore sa zapadne strane provukli su cevi svojih automata i zaplenjenog puškomitraljeza. Imali su idealan pregled i široko polje za dejstvo svoga oružja. Kontrolisali su svaki pedalj ovog malog polukružnog platoa koji se zvao pristanište. Pravo ispred njih, blago se uzdižući prema centru sela, pružala se kratka kaldrmisana ulica. Bio je to početak kamene ceste Batina—Kneževi Vinogradi i Batina—Beli Manastir. Tu ulicu su više nazirali nego što su je videli. Na njenom početku bila je nekakva žuta pregrada. Sa leve obale je izgledala kao kuća, kao visoka taraba ispod koje bi povremeno ugledali vojničke čizme i topovsku cev. Nisu imali vremena da duže posmatraju tu „tarabu" jer se istog trenutka sa zapadne ivice pristaništa i iz kuća na levoj strani sručio na njih pljusak čeličnih zrna. A odmah zatim čuli su zvižduk pištaljke i oštru nemačku komandu: „Forverei" ...

Uvlačeći novi redenik, Rašid je sačekao da iz kuća i dvorišta poiskaču na ulicu neprijateljski vojnici. A onda je na njihov otkriveni stroj sasuo ceo rafal. To isto je učinio i Toša sa jednog prozorčića iz prve zgrade ulevo od Rašida.

Iza plotova, po baštama i dvorištima zauzetih zgrada, zapraštali su automati omladinaca. Sa tavana četvrte, tek zauzete zgrade zagrmeo je Šimelin „maksim". Kako je uspeo da ga tako brzo čak tamo nasadi?

— Nagari, Mileva! Opauči, Rašide! Udri, Šimela! — to je sada već raspoloženi Toša, menjajući novi redenik dovikivao svojim drugovima. I onda, sa novim rafalom, izbacio bujicu pogrdnih reči na zbunjene fašiste.

Na malom popločanom pristanišnom platou nastao je pravi krkljanac. Raspevani Rašidov „šarac" i još opasnija bočna Tošina vatra izazvali su pravu pometnju i za nekoliko trenutaka proredili redove bunovnih Švaba.

Na sve strane ležali su leševi i stenjali ranjenici. Pločnikom je potekla krv.

— Guten morgen, kameradi![1] — dovikivao je pobesneli Toša fašistima, koji su, čudeći se šta ih odjednom snađe, zaglavili vrata i prozore kuća iz kojih su malopre poiskakali. Jedan podeblji esesovac, srednjih godina, sa dugačkim žutim brkovima, grčevito je stezao isečeni stomak svojim ogrubelim kosmatim rukama. Naslonjen na zatvorenu kapiju, uzaludno je glavom i ramenima pokušavao da je otvori. Pomogao mu je Toša. Kratkim i preciznim rafalom srušio je kapiju i Švabu preko nje.

Na pristanišnom platou borba se brzo završila. Iza razbijenih prozora oglašavala se još po neka puška . .. I jedan puškomitraljez sa tavana poslednje kuće. Na levom krilu i u centru malog mostobrana još se čula paklena vatra automata, eksplozija ručnih bombi, lomljava baštenskih ograda, jauci i drugi rafali Šimelinog mitraljeza.

Sasređenom i bliskom vatrom automata Slavko je odbio prvi protivnapad neprijatelja, koji je pokušao da ih baci u Dunav, koristeći se poprečnim ulicama, vrtovima i dvorištima suseđnih kuća. Zadovoljan uspešno izvedenim prelazom i, pre svega, izvanrednom borbom ovih mladića, Slavko je krenuo četu na juriš. Želeo je da što više iskoristi iznenađenje i zbunjenost neprijatelja. Izbio je do prve poprečne ulice, ali je tu dočekan plotunskom vatrom neprijateljske rezerve postavljene oko jedne poveće žute zgrade. Tu se, verovatno, nalazila i komanda posade SS jedinice koja je branila Batinu. U njenom dvorištu ugledali su luksuzni „opel" i nekoliko vojnih kamiona. Pri pokušaju da pređu ulicu zasuti su jakom bočnom vatrom iz jednog bunkera na njihovom levom krilu. Četvorici omladinaca je uspelo da se prebace preko ulice i utvrde u maloj kući u susedstvu žute zgrade. Svaki dalji pokušaj da se prebace završavao se gubitkom. Bilo je već pet ranjenih boraca. Slavko je zaustavio dalji napad i naredio borcima da se utvrde u zauzetim kućama. Držali su u svojim rukama mali kvart sa dvadesetak kuća. I, naravno, komadić obale, gde se u zauzetim rovovima još nalazio Rašid sa zaplenjenim puškomitraljezom.

[1] Dobro jutro, drugari!

I Toša je ostao na svom naestu. Odlično postavljeni, on i Rašid su svojim puškomitraljezima držali pod kontrolom najvažniji deo malog mostobrana — skelsko pristanište. Imali su i dosta municije, ručnih bombi i desetak „hang granata", pokupljenih po nemačkim rovovima. Po svom pomoćniku Rašid je poslao Toši dva zaplenjena sanduka nemačke mitraljeske municije. Njemu su ostala još četiri. Jedan je utrošio jutros, na platou, puštajući na smenu kratke rafale po prozorima kuća, što Nemcima nije dalo ni oka da otvore. Svaki njihov pokušaj da izvuku mrtve i ranjene s platoa stajao ih je novih žrtava. Toša je i dalje, uz rafale, psovao Neince, izvikivao nekakve samo njemu svojstvene parole i dovikivao se sa Rašidom.

Pošto im je propao prvi pokušaj da likvidiraju mostobran, Nemci su sada tražili načina kako da unište ova dva partizanska puškomitraljeza, koji su im jutros naneli toliko zla. Znali su sada posve sigurno da su pred njima partizani. I to Vojvodani... To su ocenili po Tošinim psovkama i otegnutim vojvođanskim uzvicima i razgovorima. Znali su naš jezik, šeretluke i običaje, jer je među njima bilo više Vojvođana, bačkih Švaba, pripadnika 31. SS „Lombard" divizije.

Najpre su pokušali tromblonima i snajperkama. Toša im je bio bliži, ali je bio dobro zaklonjen u čvrstoj zgradi sa malim prozorčićima, koje je često menjao, čim bi osetio da ga traže. Rašid je bio dalje, ali u dobro utvrđenom mitraljeskom gnezdu, gotovo iznad zemlje. Tada su pokušali „pancer-faust" granatama. Zbog kratkog dometa ni one nisu pomogle. Ni bacač plamena nije mogao da dohvati Tošinu zgradu. Zapalili su, doduše, nekoliko kuća u poprečnoj ulici, ali su omladinci prešli u druge, do njih nisu mogli dobaciti plameni mlaz... Iz dva protivkolca, sa ulice, iza „žute tarabe" mogli su gađati samo Rašidovo mitraljesko gnezdo ili, tačnije, preko njega. Nisu mogli toliko oboriti putanju svojih topova. Nedostajalo im je svega 30 santimetara, da ga zbrišu sa lica zemlje. Ovako, njihove probojne i razorne granate pogađale su nasip na suprotnoj obali i otkrile svoje vatrene položaje. Misleći da njega gađaju, sa nasipa kod Carde odgovorio im je ruski pukovski protivkolac 76/mm. Tamo se nalazio već treći dan. Jedna nje-

gova granata pogodila je „žutu tarabu" i otkinula joj dobru polovinu. Nemački protivkolac je ućutao.

— Pa to je vertikalna maska od trske! — doviknuo je Rašid svojim pomoćnicima. — Služi za maskiranje puteva i saobraćajnica sa nagibom, tako da iz daljine liči na neku visoku ogradu ili višespratnicu — izrecitovao je Rašid svoje stečeno vojničko znanje. Jedva je sačekao da se završi ovaj nimalo prijatni dvoboj protivkolaca neposredno iznad njihovih glava. Jezivi zvižduci granata rasporenog vazduha i pritisak odozgo, bacio ih je na dno rova. Dlanovima su pritiskivali svoje već dobro oštećene bubne opne. Ćim se topovska vatra utišala, Rašid je dograbio „šarac" i pustio drugi rafal po otkrivenoj ulici na kojoj su se vrzmali neprijateljski vojnici. Drugim rafalom skinuo je i drugu polovinu trščane zavese. Ulica koja je izlazila na pristanište, sve do njene okuke prema Zmajevcu, začas se ispraznila i postala neupotrebljiva. Sve dok se na obali nalazio taj prokleti mitraljezac! Nemci su sada bili još kivniji na Rašida i grozničavo su tražili način kako da ga unište. Uskoro su ga pronašli. Dovukli su u jedno dvorište tri laka minobacača; cevi su im uspravili gotovo vertikalno i otvorili brzu paljbu. Oko Rašida i njegovih drugova sve više se stezao krug od rupčaga stvorenih eksplozijom mina.

— Brzo se prebacujte u kuću! Toša će vas štititi! — doviknuo im je komandir Slavko i naredio Toši da „proštepa" prozore i puškarnice. Toša je to jedva dočekao. I dobro je obavio svoj zadatak. Ugrabivši trenutak između paljenja i eksplozije mina, Rašid je u nekoliko skokova pretrčao brisani prostor i našao se u zgradi pored Toše. Za njim su dotrčali i njegovi pomoćnici sa preostala tri sanduka municije.

Dan je sporo odmicao. Zauzeti neprekidnom borbom, borci 12. brigade nisu ni primetili da se nebo potpuno razvedrilo i da su na mostobranu još samo oni. Sa severozapadne strane i sa brda iznad Batine povremeno bi do njihovih ušiju dopirala jaka streljačka i minobacačka vatra.

— To su Rusi! — radosno su uzvikivali omladinci i za trenutak zadržali svoje poglede na brdu iznad Batine. Ali tamo su, umesto Rusa, ugledali zelene uniforme

i nekoliko nemačkih bornih kola. Radost se brzo pretvorila u razočarenje.

— S onima iza brda teško ćemo se spojiti. A ovih naših preko Dunava još nema. Ne žuri im se mnogo. — govorio je komandir Slavko vodniku Ljubi Petakoviću, koji je ležao za jednim puškomitraljezom, preuzetim od ranjenog borca.

— Nemamo još mnogo municije. Naročito za automate i za „maksima". Za „šarce" imamo još tri sanduka od onih što smo zaplenili jutros. Ranjenika je sve više. Ima ih već devet. I nekoliko kontuzovanih. A Nemci, čini se, pripremaju novi protivnapad. Malopre je dotrčao Šimelin pomoćnik i saopštio mi da su sa tavana primetili kako se drumom od Zmajevca prema Batini kreće neka motorizacija — raportirao je umesto odgovora vodnik Ljuba svom starom drugu i sada komandiru Slavku Kovačeviću Zicaru.

— Još bi nam samo tenkovi trebali! Nemci su nam iz plamenobacača i minobacača zapalili i porušili već polovinu zauzetih kuća. Malo nas je da produžimo napad, a rizikovali bismo da izgubimo i ovo što smo osvojili i što jedva držimo i pokrivamo. Sem toga, od Jocike sam, preko onog ruskog radiste, dobio naređenje da po svaku cenu zadržim osvojeni mostobran, a posebno da nam Nemci ne preotmu pristanište. Obećao je da će i on i Pastušenko uskoro preći na ovu stranu. Da izdržimo još malo. Ali kako izdržati u ovom paklu? Moraćemo zauzeti još koju zgradu dok nas Nemci nisu zapalili zajedno sa preostalim. Čini mi se da je ona zgrada preko ulice, gde se još drže ona četiri borca, najsigurnija. Nemci je i ne diraju i ne pale, verovatno zbog toga što je blizu njihove komande a, možda, i skladišta municije? — nastavio je dalje da priča ili, bolje reći, da glasno razmišlja komandir Slavko Kovačević. Činio je to između Ljubinih kratkih rafala upućenih žutoj kući, koju je stalno držao na nišanu. Zatim je požurio na levo krilo da proveri kako je minerska grupa obavila svoj zadatak i po zauzetim ulicama i baštama postavila protivtenkovske mine.

Ubrzo je Slavko dobio još dva izveštaja: jedan od Šimele, koji mu javlja da je „motorizacija" krenula od raskrsnice prema „Piramidi", iz čega je zaključio da su



Štab 51. vojvođanske udarne divizije u proleće 1945. godine. Sleva nadesno: Milan Basta, komesar, Sreta Savić Kolja, komandant i Uroš Ostojić Đetić, pomoćnik političkog komesara divizije



Štab 12 vojvođanske brigade u Banatu, oktobra 1944 godine Drugi sleva Dušan Doronjski Jocika, komandant, Svetozar VelicKovjc Cveta, zamenik komandanta brigade i jedan oficir Sovjetske armije



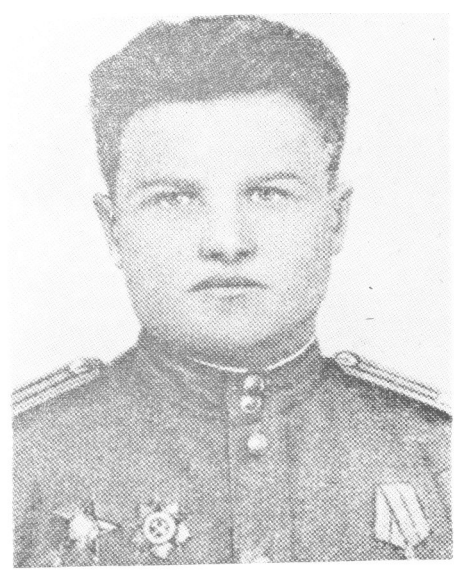
Komandant 75. streljačkog korpusa general-major Adrijan Zaharovič Akimenko



Kapetan Georgije Stepanovič Bešnov, komandant bataljona 360. puka 74. sovjetske divizije



Kapetan Sergej Nikitovič Rešetov, komandir čete 703. streljačkog puka 233. sovjetske divizije, koji je sa svojom četom zauzeo manji mostobran severno od Batine



Major Sergej Josifovič Bjelikov, komandant 341'. samostalnog pionirskog bataljona. Zlatnu zvezdu heroja SSSR dobio je posmrtno, posle batinske operaci je



Miting u Somborn povodom proslave oktobarske revolucije. Na govornici je Božidar Maslarić. Iza njega stoje: Sreta Savie Kolja, Lazar Ljubinković Saša, Dušan Sekić Šaca. Milan Ješić Ibra, Đuro Medenica i drugi



Svetozar Veličković Cveta, zamenik komandanta 12. vojvođanske udarne brigade prešao je sa prvim našim jedinicama u Batinu



Todor Josimović Toša, mitraljezac 3. bataljona 12. vojvođanske udarne brigade, hrabro poginuo na Batini



ĐuraRamas, komandant 2. bataljona 7. vojvođanske brigade, ranjen u borbi za kotu 169. Ostao u stroju do njenog zauzimanja



Komandant 1. bataljona 12. vojvođanske udarne brigade Božidar Simonović Baba



Izgled glavne ulice u Batini neposredno posle bitke

tamo Rusi ponovo „pritisli" Nemce i kao da im je važnije bilo da sačuvaju „brdo" nego ovaj komadić zauzete Batine. Drugi izveštaj, odnosno radio-naređenje, bilo je opet od Jocike koji ga obaveštava da su preko Dunava krenuli dve skele i desetak čamaca sa jedinicama majora Pastušenka — i da oni treba da ih podrže vatrom i spreče Nemce da protivnapadom onemoguće njihovo iskrcavanje na pristaništu. Odmah je potvrdio prijem naređenja i zatražio od Jocike da ruska artiljerija neutrališe neprijateljske minobacače, koji su mu sa položaja kod seoske crkve i iz dvorišta bele kuće na pristaništu nanosili sve veće gubitke. Izvestio ga je, takođe, da su Nemci dobili pomoć iz Zmajevca i da se na brdu kod „Piramide" nalazi nekoliko oklopnih vozila.

PRVI PROTIVNAPADI NEPRIJATELJA

Međutim, i Nemci su imali svoju radio-stanicu na našoj obali. Aktivirana je tek na dan našeg forsiranja Dunava i radila je sve do 16. novembra, kada su je otkrili radio-goniometri 57. sovjetske armije. Bila je smeštena u jednoj kosturnici na groblju u Bezdanu. Toga dana nemački obaveštajci poslali su prvi izveštaj svojoj komandi o velikoj koncentraciji „boljševika" u šumama zapadno od Bezdana, gde se, po njihovoj proceni, priprema forsiranje većih razmera.

Verovatno su ovi izveštaji, kao i jutrošnji događaji u Batini i severno od nje, alarmirali nemačko komandovanje, pa je u ranim jutarnjim časovima na taj sektor upućena jedna eskadrila jurišnih bombardera. Pošto zbog blizine naših i neprijateljskih položaja nisu smeli da bombarduju naše i sovjetske delove na mostobranu, „štuke" su svoj teret izbacile na komunikaciju Bezdan—Batina i na nasip na levoj obali Dunava.

Iznenadna pojava nemačkih bombardera i već dobro poznatih „štuka", jezivo zavijanje i bombardovanje izazvali su izvesnu pometnju i odložili za kraće vreme prebacivanje na mostobran narednih talasa naših i sovjetskih jedinica. Na sreću, zbog nedovoljnih prethodnih

informacija, nemački bombarderi nisu ovoga puta bili dovoljno precizni, ali su upozorili sovjetske i naše jedinice na potrebu bolje organizacije protivvazdušne odbrane i boljeg maskiranja.

Umesto da se prebace pod okriljem noći i jutarnje magle, naredni talasi naše pešadije morali su to učiniti danju, pri odličnoj vidljivosti. A dan je, kao za inat, osvanuo vedar, i gotovo bez ijednog oblačka.

Oko 9 časova, inžinjerci 233. streljačke divizije pokušali su da na Dunavu stvore veštačku dimnu zavesu. Zbog jake neprijateljske vatre sa nezauzete istočne ivice Batine i jakog vetra kuji je brzo rasterivao dimne oblake, rezultati ovog napora nisu bili veliki. Nešto su tome doprineli i Nemci paljenjem kuća u kojima su se već četiri sata ogorčeno branili omladinci 12. vojvođanske udarne brigade.

Ocenivši, verovatno, da im sada glavna opasnost
* preti sa istočne strane i da je odbrana Batine i Belomanastirske grede jedno te isto, neprijatelj iz rejona kote 169 sve više je svoje cevi okrenuo prema Dunavu. Snažnom i sasređenom i višestrukom vatrom sa brda i bočnom vatrom i protivnapadom tek prispelog grenadirskog bataljona sa desne obale Karašice, osujetio je nekoliko uzastopnih pokušaja bataljona potpukovnika Šumilina da se dohvati grebena Belomanastirske grede. Pristiglu „motorizaciju", koju je prvi uočio mitraljezac Simela, Nemci su usmerili prema Dunavu. Bila je to, u stvari, jedna baterija samohodnih oruđa 92. motorizovane brigade. Čim je zaposela vatreni položaj, baterija je otvorila snažnu vatru na ušće kanala, gde je bilo nekoliko motornih brodića i skela. Jedna skela je oštećena. Na njoj su bili prednji delovi 572. streljačkog puka.

Uprkos snažnoj artiljerijskoj, minobacačkoj i streljačkoj vatri, jedna motorna skela i desetak čamaca hrabro su se otisnuli od obale i uputili prema mostobranu 12. vojvođanske brigade. Oko njih su nicali mnogobrojni gejziri. Kao da je Dunav prokljućao. Jedan čamac je dobio direktan pogodak iz minobacača. Za tren oka u talasima Dunava nestali su i čamac i njegova posada. Druga mina je na skeli odvalila deo ograde i ranila nekoliko boraca. Bili su to borci 3. bataljona 572. streljačkog puka, kojim je komandovao poručnik Knja-

žin. S njima je krenula i prethodnica 1. bataljona 12. brigade, sa nekoliko protivtenkovskih pušaka i minobacača. Našli su se već na sredini reke kada je vetar sa ivice Bezimene ade naneo oblak veštačkog dima. To im je pomoglo da uz manju promenu pravca izađu iz zone dejstva neprijateljske artiljerije i minobacača. Kada su, nakon kraćeg vremena, izronili iz veštačke zavese, bili su već blizu obale, ali i oko 150 metara severnije od našeg mostobrana i pristanišnog platoa. Ocenivši da bi se vraćanjem na stari pravac ponovo našli pod udarom neprijateljske artiljerije, koja dotle još nije izmenila pravac svoje vatre, i da bi time samo odužili vreme prevoza i izložili se i bočnoj neprijateljskoj vatri, poručnik Knjažin je odlučio da ide pravo na još nezauzetu obalu. S njegovom odlukom se složio i zamenik komandanta 12. brigade Cveta Veličković, koji se sa Knjažinom nalazio u kabini motornog brodića. Obala je, doduše, ovde bila nešto strmija, ali je to, kao i okomita ivica severozapadno od Belomanastirske grede, predstavljalo izvesnu zaštitu i „mrtvi ugao" od jake neprijateljske vatre.

Zbunjen ovim manevrom, neprijatelj je pokušao da na taj sektor prebaci deo svoje inače male rezerve. Želeo je po svaku cenu da spreči novo iskrcavanje i na novom mestu. Da bi izvršio protivnapad na delove Knjažinovog bataljona, koji su već pristali na obalu i uskakali u prve rovove, neprijatelj je morao izaći na ulicu i preći severni deo pristanišnog platoa. Tada je na scenu opet stupio Toša sa svojim puškomitraljezom. Ponovila se gotovo ista slika kao ujutro sa Rašidom. Ubrzo se pored Toše našao i Ljuba, takođe sa puškomitraljezom, i Slavko sa desetak automatičara, sakupljenih na brzu ruku sa drugih delova mostobrana. Ljubi je naredio da ga štiti svojom vatrom i da brzom paljbom svih boraca čvrsto veže ostale neprijateljske snage za mostobran, dok je Slavko sa automatičarima pošao u susret Knjažinu.

Probijajući se kroz dvorišta i vrtove, Slavko je očistio nekoliko kuća na severoistočnoj ivici sela, udario u leđa neprijatelju, koji je bio u protivnapadu, i na sredini ulice spojio se sa Knjažinom i Cvetom Veličkovićem. Udruženim snagama i poneti žarom borbe, Slavkovi

omladinci, sa Knjažinovim polubataljonom, produžili su da čiste od neprijatelja severoistočni deo sela i ubrzo se približili njegovom centru.

Na levom krilu sada proširenog mostobrana, omladinci takođe nisu ostali na mestu. Iskoristivši zbunjenost i pometnju neprijatelja, Ljuba je krenuo preostale omladince u napad. Bilo je već krajnje vreme. Iscrpeni od neprekidne borbe sa vatrom i neprijateljem, počađaveli od dima i baruta, omladinci su jedva čekali da izađu iz ovog užarenog pakla, bilo kuda. Bolje izginuti na bunkeru nego sačekati da te neprijatelj živog ispeče ili potopi u ledenom Dunavu.

I pre nego što je Ljuba izdao naređenje za napad, Rašid i Toša, po dogovoru i uz vatrenu podršku Simele, prebacili su se sa svojim „šarcima" preko vatrom tučene poprečne ulice u jedinu zauzetu kuću na drugoj strani ulice, gde su se još uspešno branila četiri omladinca. Sva četvorica su pre toga bili borci Somborskog partizanskog odreda. Dvojica od njih, jedan Staparac i jedan iz Bačkog Monoštora, bili su ranjeni. Obradovali su se Toši i Rašidu i njihovim pomoćnicima, koji su im se priključili. Ispričali su im da se u susednoj žutoj kući nalazi nemačka komanda i da se do nje može doći kroz pomoćna vrata na dvorištu. Ne dvoumeći se ni trenutka, pod zaštitom Tošinog puškomitraljeza, Rašid sa svojim pomoćnicima upada u žutu kuću. Prvim rafalom ubija nemačkog oficira, komandira jedne čete 31. SS divizije. Brzo su očistili i ostale delove kuće. Uplašeni i iznenađeni, Nemci iskaču kroz prozore na ulicu. Tamo ih sačekuje Gojko Simela i preciznom vatrom iz svoga „maksima" slaže ih jednog do drugog.

U zaplenjenom kamionu našli su dvodnevno sledovanje za dve čete 31. SS divizije: hleb, marmeladu, šećer, slaninu, cigarete ... U podrumu veću količinu mina, topovskih granata i šest sanduka municije, koji su im dobro došli. Kod ubijenog nemačkog oficira pronašli su kartu sa ucrtanim neprijateljskim položajima u Batini. Sa pristiglim omladincima, Ljuba i Slavko produžili su da čiste od Nemaca sledeće kuće u ulici. Ubrzo su izbili na glavnu ulicu i drum koji vodi prema Zmajevcu. Po drumu su odmah razbacali protivtenkovske mine. Od napuštenih zaprežnih kola, isprečenih preko ulice,

drvenih greda i ostalog seoskog inventara i baštenskih ograda napravili su barikadu. Tu se postavio i Simela sa svojim „maksimom" i dve tek prebačene protivtenkovske puške. Pripremali su se za odbijanje nemačkog protivnapada, na koji, znali su, neće dugo čekati.

Nemci su se ogorčeno borili, za svaku kuću, ulicu, podrum, i postepeno se povlačili prema Belomanastirskoj gredi i vinogradima. Do tri sata posle podne očišćen je severoistočni deo sela. Tada su Nemci dobili pojačanje. Eskadrila od devet aviona kratko je bombardovala naše položaje, zatim je neprijatelj prešao u protivnapad. Izveo ga je uz podršku dve samohotke i jednog oklopnog automobila, koji su se kretali duž glavne ulice i druma od Zmajevca. Za njima, sa obe strane puta, prikrivajući se između drveća, kuća, kanala i ograda, kretale su se oko dve čete pešadije. Spuštajući se niz blagu strminu ulice, bili su odlična meta za Simelin „maksim" i za naše protivtenkovke. Simeli se na suprotnoj strani ulice pridružio i Ljuba sa svojim DPP-ejcem. Levo i desno od njih prozore i krovove obližnjih kuća načičkali su omladinci pripremajući svoje nišane. Čekali su Cvetinu komandu, jer se on u međuvremenu prebacio na ovaj sektor da bi pripremio i organizovao odbranu.

Izbivši na najvišu kotu puta, udaljenu oko 650 metara od centra i crkve, samohotke su zastale. Verovatno je neprijatelj ugledao improvizovanu barikadu i pretpostavio da je i drum miniran. Vozači samohotki zatražili su da pešadija pođe ispred njih ...

Zaglušujuća buka snažnih motora i jezivo škripanje gusenica koje su razarale kamenu podlogu puta, a pre svega debele i dugačke topovske cevi, uperene na barikadu, ostavili su na borce 12. vojvođanske brigade snažan i neprijatan utisak. Naročito na one kojima je to bio prvi susret sa takvim čeličnim grdosijama. Posmatrani odozdo, iz tzv. žablje perspektive, i sa odstojanja od svega 300 metara, ovi kolosi su izgledali još strašniji.

— Tenkovi! ... Kraljevski tigar! ... — uzviknu uzbuđenim glasom jedan mladi Banaćanin, koji je negde Čuo da se tako nazivaju teški nemački tenkovi.

— Eto njet tanki! .. . Eto puški. .. Bronirovani![1] — odgovori mu jedan zdepasti, plavokosi Rus u zamašćenom fatiranom odelu, koji se iznenada, sa još dvojicom pripadnika 572. puka, pojavio iz leve bočne uličice. Staložen i miran, kao da se pred njim nalaze obične seoske tragače, on je uvežbanim pokretima postavljao svoju protivtenkovsku pušku iza ugla jedne masivne zgrade na levoj strani ulice. Oko njega, leđima oslonjeni na zid, sedeli su njegovi pomoćnici. Jedan je držao sanduk sa municijom, a drugi svežanj ručnih protivtenkovskih bombi i flaše sa zapaljivom smešom. Njih je u poslednjem trenutku uputio ovamo poručnik Knjažin, čim je obavešten da su se na levom krilu mostobrana pojavili „tenkovi".

Obilazeći svoje samohotke, nemačka pešadija u vodnim i odeljenskim kolonama krenula je napred. Prebacivali su se u skokovima, povijeni i sa puškama na gotovs. Blagi sunčevi zraci, prelamali su se na njihovim bajonetima i šlemovima. Prešli su oko 150 metara pa su na komandu jednog visokog, mršavog nemačkog oficira, koji se kretao levom stranom ulice, krijući se iza drvoreda, naglo zastali. Usledila je i druga komanda, na koju su prednja odeljenja polegala po uličnim kanalima, srednja odeljenja su zauzela klečeći stav za gađanje, a poslednji su repetirali puške stojeći iznad njih ili oslonjeni na drveće i zidove kuća. Nekoliko trenutaka su ostali u tom stavu, a onda se na pucanj pištolja nemačkog oficira otvorila jaka streljačka i puškomitraljeska brza paljba u pravcu barikade. Isto su učinile i njihove pobočnice, koje su se, probijajući se kroz bašte, izravnale sa svojom glavninom u jednoj poprečnoj uličici. Ležeći u kanalima sa obe strane ceste, dva nemačka puškomitraljesca dugim rafalima su razbijali u parčiće drvene lotre na isprečenim zaprežnim kolima. Desetak metara široka glavna ulica Batine pretvorila se u svojevrstan tunel, kroz koji su zafijukale čelične mušice. Njihove svetleće i ušiparajuće putanje završavale su udno ulice, na zidu jedne poprečne zgrade. Za tren oka ulica je prekrivena iverjem i granjem isečenog drveća, komadi-

[1] To nisu tenkovi! To su topovi, samohodni, oklopni!

cima opeke, crepa, staklom i ramovima izvaljenih prozora i šalukatri. Izgledala je kao posle podivljale bujice.

Na zvižduk pištaljke vatra je iznenada prekinuta, a na podignutu ruku nemačkog oficira odmah su krenule i samohotke. Oklopni automobil je ostao u mestu. U njemu je bio nemački viši oficir iz štaba 68. armijskog korpusa, koji je hteo na licu mesta da se lično upozna sa situacijom kod Batine.

Za sve to vreme omladinci i borci 12. vojvođanske brigade ostali su mirni i pribrani. Još su čekali komandu. Dobro maskirani „barikadom" ili, još bolje, sada već gomilom iskidanog drveta, gvožđa i opeke, i zaklonjeni zidovima kuća i grudobranom poprečnog propusta za vodu, njima ova paklena bujica olovnih zrna nije naškodila. Ranjen je samo jedan borac koji je podigao ruku da bi se oslobodio grane odvaljene od drveta pod kojim je ležao.

Nemci su prešli još 50 metara a Cveta je i dalje uporno čekao. Znao je da ruski automati najefikasnije dejstvuju sa 60 do 80 metara. Znao je i to da se samohotke najlakše mogu onesposobiti iz protivtenkovskih pušaka gađanjem u gusenice ili vatrom protivkolca i minobacača. Na minobacače je, čini se, zaboravio. Oni su odmah posle iskrcavanja ostali u jednom dvorištu blizu centra, odakle su uspešno dejstvovali u svim pravcima i trenutno podržavali delove Knjažinovog polu bataljona.

Glavna ulica Batine ponovo je zadrhtala pod teretom više desetina tona gvožđa i čelika. Ohrabreni efektom svoje malopređašnje vatre, ćutanjem naših boraca i ponovnom škripom gusenica za njihovim petama, nemački pešadinci su prešli na juriš. Više se nisu zaklanjali drvećem i izbočinama kuća i ograda. Nisu bili ni povijeni u pasu. Strma padina ulice prosto ih je terala da pređu u trk. Samouvereno su se spremali da preskoče tu malu preponu, taj krš od dasaka iza kojeg, mislili su, sada već nema ni živog stvora. Trčali su tako sve dok pred sobom nisu ugledali razbacane protivtenkovske mine i začuli Cvetinu komandu: „Brza paljba! ..."

Ponovila se malopređašnja slika vatrenog koridora u glavnoj ulici Batine. Razlika je bila u tome što se

sada pedesetak doboša Špaginovog automata praznilo u suprotnom pravcu i u pokretnu živu metu. Poguren iza polukružnog čeličnog štita i oslonjen ramenom na betonski propust, Šimela je ispraznio ceo redenik „maksima". Na suprotnoj strani Ljuba je zamenio i drugi doboš DPP-ejca. Istovremeno i po istoj komandi zagrmele su i tri protivtenkovke. Kao da su sva trojica gađala gusenice prve samohotke, jer su obe gusenice pogođene istovremeno. Samohotka je napravila polukrug i preko razvaljene ograde stropoštala se sa ulice u dvorište jedne kuće. Tu je i ostala.

Ugledavši šta se desilo sa prvom, vozač druge samohotke je prešao još svega desetak metara napred i iskoristio prvu poprečnu ulicu koja vodi na Dunav da se izgubi u njoj. Ni njena posada nije toga puta uspela da ispali ni jednu granatu. Posada oklopnog automobila je, doduše, otvorila vatru iz svog mitraljeza, ali je i njen vozač uključio „rikverc" i ubrzo se izgubio iza prve okuke ...

Na drumu je ležalo tridesetak mrtvih i ranjenih Nemaca. Ostali su se razbežali po baštama i priključili se svojim pobočnicama. Desna kolona je produžila još malo napred, ali je tu naišla na Tošin „šarac" i okrenula u suprotnom pravcu. Leva pobočnica je pošla prema brdu i pokušala da zaobiđe Rašidov puškomitraljez i napadne ga s boka. Zaklanjajući se iza jedne ograde, Nemci su mu prišli na desetak metara. Rašid se nije zbunio. Dograbio je torbicu sa ručnim bombama i pobacao ih preko ograde. Kada su se Nemci dali u bekstvo, Rašid je krenuo za njima. Sustigao ih je u vinogradima, pod brdom, i raspalio po njima sve dok mu nije ponestalo metaka.

Prohladni novembarski dan bližio se kraju. Mali mostobran u Batini i dalje se širio. Kuću po kuću, ulicu po ulicu! ... Sada je već i centralni deo sela bio u našim rukama. Nemci su izvršili još nekoliko manjih protivnapada, ali su se sve brže povlačili prema brdu i železničkoj stanici.

Nad Batinom su sve češće kružili neprijateljski borbeni avioni. Pojavljivali su se iznenada iza Belomanastirske grede. Napravili bi nekoliko krugova oko sela

i onda istresali svoje smrtonosne tovare na levu obalu Dunava, ušće kanala i duž puta prema Bezdanu. Mitraljirali su i pikirali nad svakim predmetom koji je plovio Dunavom ili se micao na obali i duž puta. Zapalili su daščaru koja ie služila komandantu 12. brigade kao osmatračnica. Uništili su sovjetski protivkolac koji je jutros vodio dvoboj sa svojim protivnikom, preko, na pristaništu. Potopili su nekoliko čamaca i oštetili jednu skelu. Kraj puta prema Bezdanu bilo je sve više rupčaga od avionskih bombi, desetak uništenih zaprežnih vozila i više pobijenih konja.

Ono što nisu uništili avioni, pokušavali su da dovrše neprijateljski minobacači, samohodna artiljerija i teški mitraljezi sa Belomanastirske grede iznad Batine... Bilo je više nego opasno i rizično pri ovakvoj vidljivosti i jakoj neprijateljskoj vatri uputiti nove desantne talase na suprotnu obalu. Pa ipak, toga vrućeg popodneva upućena su još tri bataljona na batinski mostobran. Bili su to 1. i 4. bataljon 12. vojvođanske brigade i jedan bataljon 233. streljačke divizije.

Tako su se u smiraj prvog dana forsiranja i u toku noći 11/12. novembra na batinskom mostobranu našli tri bataljona 703. streljačkog puka, dve čete 572. puka i dva bataljona i omladinska četa 12. vojvođanske brigade. Ukupno oko šest bataljona pešadije sa lakim pešadijskim i protivtenkovskim naoružanjem. Najteže je bilo prebacivanje artiljerije, pre svega protivtenkovske, čiji se nedostatak sve više osećao na mostobranu, zatim, pukovske i prateće artiljerije.

Ocenivši da se bez prateće artiljerije za neposredno gađanje i bez minobacača ne mogu uništiti mnogobrojna utvrđenja u Batini i zauzeti neprijateljski položaji na Belomanastirskoj gredi, komandant 233. divizije nastojao je da u toku naredne noći prebaci na mostobran što više artiljerijskih oruđa. Naređeno je da se sa svakim narednim talasom ukrca i deo prateće artiljerije za neposrednu podršku pešadije. To je otežalo iona-
ko teško prebacivanje u uslovima jake i efikasne višekatne mitraljeske i artiljerijske neprijateljske vatre. Dešavalo se da konji, poplašeni i uznemireni neprijateljskom vatrom sa obale i iz vazduha probiju ogradu skele i povuku sa sobom u ledene talase Dunava i svoje

konjovoce. Trebalo je uložiti maksimalne napore da se održi disciplina u prevoženju, da borci i rukovodioci sačuvaju prisebnost duha.

***

Nešto drugačija i povoljnija situacija bila je u tom trenutku na apatinskom pravcu. Povoljnija samo utoliko što su se na zauzete mostobrane 360. i 109. streljačkog puka 74. sovjetske divizije relativno lakše mogli prebaciti naredni talasi pešadije, posebno artiljerije. Već po prelasku matice Dunava nastajale su prave muke. I ne samo za artiljerce. Pored sve svoje opreme i naoružanja, pešadinci su morali bukvalno na svojim leđima i rukama da prenose topove i minobacače. ,,Damba" je odatle bila još daleko, a blato i mulj do nje nepregledni i gotovo nepremostivi.

Da bi zaobišao novu borbenu prepreku, rukavac Starog Dunava, i pronašao neki izlaz iz ovog blatišta, pukovnik Sičev, komandant 74. streljačke divizije, odlučio se za još jedan mostobran osam kilometara severnije od Apatina i zapadno od sela Kupusine. Ovde su se pošumljeno blatište i razuđena obala, prepuna kanala i rukavaca, nalazili istočno od glavnog protoka i korita reke, a „damba" i glavni odbrambeni položaji neprijatelja bili su na svega 200—300 metara od desne obale. Tu se nalazilo i jedino pristanište sa prohodnim i suvim prilazom Dunavu — parobrodska stanica Kazuk. Do nje je dopirao krak uskotračne železničke pruge koji je od pustare Ciprašat pravio oštar zaokret i upravno izbijao na Dunav. Bio je to gotovo jedini najkraći i koliko-toliko pogodan pravac za udarac u bok i izbijanje u pozadinu neprijateljske odbrane kod Batine i na Belomanastirskoj gredi. Doduše, i na tom pravcu je trebalo savladati još nekoliko manjih vodenih prepreka, među kojima rukavac Paspliv i Mali Dunav, ali je taj pravac omogućavao bolji razvoj i manevar većih snaga. Trebalo je samo zauzeti „dambu" i pustaru Ciprašat.

Međutim, to isto je znao i tako je, verovatno, rezonovao i neprijatelj. Zato se ovde i najbolje utvrdio i poseo svaki metar nasipa, svako uzvišenje, postojeći,

veštački ili novoizgrađeni, objekat. Iza „dambe" i duž nasipa uskotračne šumske železnice dovukao je i ukopao topove, samohotke, višecevne top-flakove, minobacače i mnogobrojna mitraljeska gnezda. Na tom sektoru fronta nalazilo se takozvano „težište odbrane" sa protutenkovskim čvorom i vatrom organizovanom po dubini. To je, dakle, bio prirodno najlakši i najkraći pravac kji je vodio u „srce" neprijateljske odbrane, ali istovremeno i najteži zadatak za snage koje su ga napadale.

Taj zadatak, kao što ćemo videti, dobiće 8. vojvođanska udarna brigada i delovi 236. sovjetske divizije.

Ocenjujući, verovatno, da sa jednim preostalim dotle neangažovanim pukom neće ovladati tako jakim i utvrđenim odsekom neprijateljske odbrane, pukovnik Sičev se i ovoga puta odlučio na zaobilazni manevar. Osnovne snage 78. streljačkog, „beogradskog" puka[1] usmerio je preko Velikog i Malog Kazuka da bi zaobišli parobrodsku stanicu Kazuk i najutvrđeniji deo nasipa i uskotračne železničke pruge sa severa i severoistoka. Na tom pravcu nalazila se pustara Monjoroš, takođe utvrđena otporna tačka neprijatelja. A tu je bila opet i „damba". Pre toga je trebalo preći ne samo Dunav nego i njegove rukavce i oko 6 km pošumljenih baruština Velikog i Malog Kazuka. Nešto slično kao i sa mostobranima 360. i 109. streljačkog puka.

Pošto je primio naređenje za forsiranje, komandant 78. streljačkog puka, pukovnik Levašev, odredio je 1. i 2. bataljon za dejstvo preko Velikog Kazuka i severnog dela Malog Kazuka, dok je svoj 3. bataljon uputio pravo na parobrodsku stanicu Kazuk. Moglo bi se pretpostaviti da je zadatak ovog bataljona bio više da vezuje neprijateljske snage na težištu njegove odbrane i omogući glavnini puka da izmanevriše utvrđeni sektor sa severa. Teško je, naime pretpostaviti da se ovakvim rasporedom i grupisanjem snaga 78. puka mogao zauzeti utvrđeni nasip kod parobrodske stanice Kazuk. Zaključak koji sledi iz ovakvog rezonovanja jeste: da su i pukovnik Sičev i potpukovnik Levašev želeli da po

[1] Naziv „beogradski", odnosno „beogradska" nosila je i cela 74. streljačka divizija i svi njeni pukovi, kao priznanje za uspešne borbe za oslobođenje Beograda.

cenu većeg fizičkog naprezanja, ali sa manje žrtava izvrše postavljeni zadatak. To je staro i osnovno ratno pravilo i cilj svakog komandanta. Međutim, dalji tok događaja i razvoj situacije na apatinskom pravcu napraviće izuzetak od pomenutog pravila. U operativnom izveštaju 75. streljačkog korpusa stoji, doduše, zapisano da je 74. divizija do 12. novembra zauzela mostobran dubine 7 km i širine 12 km. Svako ko pročita ovaj izveštaj, biće zadivljen uspehom 74. streljačke divizije, koja je za svega nekoliko dana otela od neprijatelja tako velik komad zemlje na suprotnoj obali Dunava i stvorila mostobran operativnog karaktera i razmera. No svako će morati da se zapita je li to mostobran takvog karaktera, kad je našim snagama trebalo još punih 10 dana da se dokopaju „prave suprotne obale" i probiju prvu i glavnu odbrambenu liniju neprijatelja, tzv. „dambu"?!

Istoričari moraju reći istinu. Ona se u ovom slučaju svodi na činjenicu da je 74. streljačka divizija ostala 15 dana „zaglibljena" u blatu Kazuka, Menteša, Ludaša i Sarvaš Grede i da je pravo uspostavljanje mostobrana na apatinskom pravcu ostvareno tek uvođenjem u borbu drugog ešelona 75. streljačkog korpusa, 236. sovjetske divizije i 8. vojvođanske brigade. To nikako ne umanjuje uspehe, žrtve ili nadljudske napore koje su u toku tih 15 dana, pa i kasnije, ispoljili borci i rukovodioci 74. divizije. Naprotiv! Sledećih nekoliko primera biće dovoljno da ilustruje kakav su masovni i pojedinačni heroizam pokazali pripadnici 74. streljačke „beogradske" divizije. Po našem mišljenju, čak mnogo veći nego u beogradskoj operaciji, pa i u mnogim drugim pre beogradske.

Noću 11/12. novembra, na malim ribarskim čamcima otisnulo se prema matici reke dvadesetak boraca, dobrovoljaca 78. streljačkog puka. Bio je to prednji odred 3. bataljona, na čelu sa zamenikom komandanta Ivanom Trofimovičem Grišinom. Iako vrlo mlad, Grišin je bio veoma iskusan, hrabar i u celoj diviziji popularan i omiljen oficir.

Prešli su već polovinu reke kada je sa utvrđene X>bale u blizini parobrodske stanice Kazuk ispaljena svetleća raketa. Obazrivi neprijateljski vojnici nisu dozvolili da budu iznenađeni kao prethodnih noći. Iz ra-

nije pripremljenog oružja za noćno dejstvo otvorena je jaka minobacačka i streljačka vatra. Hladnokrvni Grišin nije mogao a da se i ovoga puta ne našali na račun brzopletih Nemaca:

— Nervozni su i zaplašeni! Pucaju pre vremena!

— Brže, momci! ... Nalegni jače! ... — dovikivao je Grišin svojim vojnicima i sam se prihvatio vesla.

Pod kišom kuršuma Grišinovi borci su pristali uz obalu i pravo iz čamaca uskočili u nemačke rovove, očistili ih od zbunjenih fašista i utvrdili se u njima. Nemci su se brzo uverili da je u pitanju veoma mali odred pa su požurili da ih što pre likvidiraju. Svesni svoje neuporedive brojne i tehničke premoći, oni su iskakali iz obližnjih rovova i pošli da ih žive pohvataju. Trčali su ne saginjući se i pucali iz automata.

— Predajte se, Rusi! ... Nema vam spasa! Naši ste živi ili mrtvi!

Grišin je na to odgovorio sasređenom vatrom i brzom paljbom.

Odbijen je i drugi juriš Nemaca. Ostala ih je jedva polovina, i to ranjenih. Grišin je takođe bio teško ranjen. Na brzinu su previli rane, promenili doboše i redenike i polegli ponovo po grudobranu. Nemci su počeli i treći, najjači protivnapad i sa pridošlom rezervom. Ovoga puta bili su obazriviji i protivnapad se odužio. Grišinu i njegovim borcima je ponestalo municije. Nemci su već stigli na dvadesetak metara, kada je Grišin izrekao svoju poslednju i jedva čujnu komandu:

— Drugovi, bombe! ...

U tom trenutku iza njihovih leđa začulo se snažno i otegnuto, rusko „Uraaaa! ..." Bili su to tek iskrcani borci 5. čete istog bataljona, jedinice potpukovnika Levaševa. Sa svojim komandirom, poručnikom Ivanom Sergejevičem Altuhovim, borci ove čete preskakali su zauzetu Grišinovu tranšeju i pošli u susret neprijateljskom streljačkom stroju. Borbom prsa u prsa i, pre svega, srčanošću i hrabrošću odbili su juriš brojnijeg neprijatelja ... I ne samo taj ... Punih deset dana izdržali su borci 5. čete na ovom malom komadiću zemlje kod parobrodske stanice. I sačuvali taj mostobran. Sa njega su kasnije, prema 300 metara udaljenoj „dambi", pošli i bataljoni 8. vojvođanske brigade.

DRAMATIČAN PRELAZ BATALJONA 12. VOJVOĐANSKE BRIGADE

Prvi dan borbe na batinskom mostobranu bližio se kraju. Neprijatelj kao da još nije bio svestan ozbiljnosti situacije nastale iskrcavanjem naših prednjih delova u istočnom delu sela. Po jačini naše vatre, a posebno artiljerije sa leve obale Dunava, i po njenoj usmerenosti, on je, verovatno, ocenio da je glavno mesto prelaska severno od sela. Tamo je uočena i glavna koncentracija 233. sovjetske divizije i najveći broj plovnih inžinjerijskih sredstava, koji bi se, koristeći Bezimenu adu kao masku, iznenada pojavljivali iz rukavca Zimovnik.

Ogorčene borbe u okuci Dunava i Šarkanj-Dunava u toku protekle noći i uporna nastojanja bataljona 703. streljačkog puka da se u toku dana dohvate grebena Belomanastirske grede, verovatno su naveli neprijatelja na zaključak da se ovuda nanosi i glavni udar sovjetskih snaga, te da je njihov glavni cilj da ovladaju grebenom obuhvatom sa severa i severozapada, što, naravno. nije bilo daleko od istine. U tom slučaju, sledio je dalji zaključak da je naše iskrcavanje u samoj Batini, u stvari, samo jača demonstracija ili, u najboljem slučaju, samo pomoćno mesto prelaska, čiji je glavni cilj razbijanje njihovih posadnih snaga u Batini, kako bi ih obuhvatom sa severa i preko Belomanastirske grede nabacili u Dunav. Realna mogućnost opkoljavanja i odsecanja njihovih snaga u selu i još neiasna situacija na ostalim sektorima i mogućim mestima prelaska, a posebno na apatinskom i mohačkom pravcu, gde je ta'kođe uočena jaka koncentracija i manevar sovjetskih i naših snaga, dovodili su neprijatelja u dilemu da li da angažuje svoje glavne i operativne rezerve, pre svega, glavninu 31. SS nemačke i 4. pešadijske mađarske divizije, koncentrisane u širem rejonu Pečuja i Belog Manastira.

Sve je to, može se pretpostaviti, uticalo da je neprijatelj propustio prvi i pravi momenat za likvidaciju tek stvorenog i još nedovoljno učvršćenog mostobrana. Međutim, docnije ćemo videti da sovjetska komanda kao da u tom trenutku nije bila dovoljno svesna efekta koji

je postigla, bar u taktičkom smislu, iznenadnim stvaranjem mostobrana u Batini. Umesto da iskoristi zbunjenost neprijatelja u toku prvog dana forsiranja d da na mostobran prebaci glavninu svojih prvih ešelona, a pre svega protivtenkovsku artiljeriju i minobacače, prebacivanje je tih prvih dana bilo vrlo sporo i nedovoljno organizovano. Sovjetska posleratna istoriografija nastoji da ovaj propust opravda nedostatkom plovnih sredstava, što je, naravno, istina, ali to ipak nije pravo i ubedljivo objašnjenje. To nije dovoljan odgovor, na primer, na pitanje zašto je na jedan korpusni mostobran, koji je, po sovjetskim izvorima, do kraja 12. novembra iznosio tri i po kilometra po frontu i tri kilometra po dubini, prebačeno samo 31 protivtenkovsko oruđe i minobacači 703. streljačkog puka, dok je, istovremeno, na apatinski mostobran za ta dva dana i prve dve noći prebačeno dva i po puta više. Situacija na mostobranima već prvog dana borbe nalagala je upravo obrnutu srazmeru.[1]

Ostavimo sada po strani naša razmišljanja i ocene i pogledajmo kako je protekla druga noć forsiranja na batinskom mostobranu.

Prema operativnom dnevniku štaba 51. vojvođanske divizije, 11. novembra u 16 časova na mostobran „naspram samog sela Batine" prebačen je 4. bataljon 12. vojvođanske brigade. Prebacivanje je izvršeno pod jakom neprijateljskom vatrom sa zemlje i iz vazduha. Uspostavljanje mostobrana uspeva u potpunosti. Batina je u najkraćem vremenu očišćena od neprijatelja, koji odstupa prema Popovcu i Kneževcu — kaže se u ovom kratkom operativnom izveštaju. 0 vremenu, mestu i načinu prebacivanja 1. bataljona, kao i ostalih bataljona iste brigade, nema ovde ni pomena. Kaže se jedino da su u toku noći H/12, novembra na mostobran prebačena tri bataljona 12. brigade, da je neprijatelj potisnut i da se napreduje prema Zmajevcu sve do podne 12. novembra, kada je neprijatelj, uz podršku tenkova i 20 aviona, preduzeo energičan protivnapad i potisnuo naše jedinice na zapadnu ivicu Batine.

[1] Vidi, Sarohin, *Put k Baiatomi*, Moskva, 1966, str. 29.

Uvidom u ostalu dokumentaciju i rekonstrukcijom događaja na osnovu naših, sovjetskih i neprijateljskih izvora i na osnovu sećanja preživelih boraca 12. vojvođanske brigade, situacija na batinskom mostobranu prva dva dana nije bila tako jednostavna kao što stoji u operativnom dnevniku 51. divizije. Naročito kada je reč o kritičnom 12. novembru i noći između 12/13. novembra. Na konačno „čišćenje" i oslobođenje Batine čekaće se sve do 16/17. novembra, posle pada železničke stanice i kote 169.

Prebacivanje 4. bataljona 12. vojvođanske brigade počelo je zaista u 16 časova 11. novembra i trajalo sve do večeri istog dana. Vreme je bilo lepo, a vidljivost odlična. Neprijatelj je to iskoristio pa je minobacačkom i jakom mitraljeskom vatrom pokušao da spreči njihovo iskrcavanje. Skela sa motornim brodićem bila je već bliže suprotnoj obali kada se iznad Dunava pojavila eskadrila nemačkih aviona i odmah počela bombardovanje i mitraljiranje. Na sreću, osim nekoliko ranjenih boraca, bataljon nije imao većih gubitaka. Pravo sa pristaništa čete su uvođene u borbu u južnom delu sela i na levom krilu prednjeg odreda i Slavkove čete dobrovoljaca, koja, tek što je odbila neprijateljski protivnapad potpomognut samohotkama u glavnoj ulici Batine.

Oslonjen levim krilom na Dunav, a desnim na glavnu ulicu Batine, bataljon je na početku imao uži a zatim sve širi front okrenut u pravcu železničke stanice i jugozapadne grupe kuća u selu.

U 21 čas, pod nešto povoljnijim uslovima i pod okriljem noći, izvršeno je prebacivanje i 1. bataljona 12. vojvođanske brigade. I on je prešao bez većih gubitaka i odmah sa desantne skele uveden u borbu. Bataljon je smenio sa položaja već iscrpeni i gotovo prepolovljeni prednji odred. On je preuzeo centralni deo fronta između 4. bataljona na levom krilu i delova 3. bataljona 572. sovjetskog streljačkog puka, pod komandom poručnika Knjažina. Knjažinov bataljon nalazio se u severozapadnom delu sela, okrenut prema isturenom grebenu Belomanastirske grede, i nastojao je da uspostavi vezu sa delovima 703. streljačkog puka koji su napadali severno od Batine.

Obeshrabren velikim gubicima u toku prethodnog dana, a posebno neuspelim protivnapadom duž glavne ulice i pojavom naših svežih snaga na mostobranu, neprijatelj je napuštao kuću za kućom, ulicu za ulicom i povlačio se prema grebenu Belomanastirske grede, železničke stanice i raskrsnice (koti 153).

Naročito je velika panika i ravnodušnost prema daljoj borbi zahvatila pripadnike mađarskih graničnih jedinica, koji su se izmešali sa izbeglim narodom u seoskim podrumima ili preoblačili u civilna odela. To je donekle usporilo napredovanje naših bataljona, pa se gonjenje razbijenog neprijatelja i likvidiranje preostalih grupa i tačaka otpora produžilo sve do jutra.

U zoru, 12. novembra, na batinski mostobran počelo je prebacivanje i 2. bataljona 12. vojvođanske brigade u mnogo složenijim uslovima. Jedna okolnost umalo što nije dovela do dramatičnog obrta i većih gubitaka. U želji da svojim prebačenim delovima što pre upute popunu municije, preostale bataljonske i pukovske minobacače i prateću artiljeriju, sovjetski komandanti 703. i 572. streljačkog puka su svakom narednom talasu dodavali i deo ovih jedinica. Tako se desilo da je sa 2. bataljonom u istom talasu i na pripojenoj skeli ukrcana municijska komora i nekoliko protivtenkovskih oruđa 572. puka. U trenutku kada su se skele sa brodićem nalazile na sredini reke, pojavili su se neprijateljski bombarderi. Odmah su prešli u obrušavajući let.

— Svoji, svoji! ... — povikali su sovjetski oficiri sa poslednje skele. Očigledno su želeli da sačuvaju prisebnost duha i da spreče prve znake panike. Na pretrpanim skelama to bi značilo pravu katastrofu. Međutim, kada su se unaokolo ukazali mnogobrojni vodeni stubovi i kada su „svoji" počeli istresati smrtonosne tovare na bespomoćni konvoj, na skelama je nastalo komešanje. Uznemireni konji nastojali su da se oslobode svojih tovara i čuvara. Nekoliko uspaničenih boraca poskakalo je preko ograde i ubrzo nestalo sa uzburkane površine vode.

— Niko da nije mrdnuo sa svoga mesta! ... Ko pokuša da iskoči bez komande, pucajte na njega ... — začuo se odlučan glas komandanta 2. bataljona Petra Grubića Stojana.

Ova energična intervencija i ponovljena pretnja komandira četa imala je efekta. Borci su se malo primirili. Konji su i dalje drhtali posle svake nove eksplozije avionske bombe i bespomoćno frktali, izbacujući krvavu penu niz prekomerno zategnute dizgine. Obala je još bila daleko, a ljudi stešnjeni kao sardine. „Štuke" su i dalje besno zavijale svojim sirenama i bacale nove tovare bombi. Pravo je čudo što još nisu pogodili ovako velik i gotovo nepokretan cilj. Jedan čamac sa devet boraca 1. čete bespomoćno se vrteo oko skele. Tri borca su poginula i dva teško ranjena. Preostali su kapama i delovima opreme pokušavali da izbace vodu i zapuše rupe na izbušenom koritu čamca.

U trenutku kada su se skele nalazile na sredini reke, komadić avionske bombe prekinuo je čeličnu sajlu. Oslobođen svog prevelikog tereta, brodić je naglo odskočio u stranu, a skele su brže zaplovile maticom reke. Hitale su da svoj nezaštićeni tovar izlože bočnoj mitraljeskoj vatri neprijateljske posade kod železničke stanice i susedne ade. Još im je samo to nedostajalo.

Krajnjim naprezanjem i posle nekoliko uzaludnih pokušaja i kruženja oko skela, posada brodića, predvođena prisebnim Đurom Decom i Matijom Galićem, uspeva da ponovo prikači skele i povuče ih ka suprotnoj obali. Tada su opet naišli avioni i nastavili bombardovanje i mitraljiranje.

Teško je opisati ove dramatične časove prebacivanja 2. bataljona. Svakom preživelom borcu oni su ostali u sećanju kao najduži i najteži trenuci u životu. Sekunde su izgledale kao sati, a minute kao čitava večnost. Borci su bili potpuno mirni. Videli su da nema drugog izlaza. Jedna smrt im ne gine. Bilo im je svejedno da li će poginuti od avionske bombe, od neprijateljskog mitraljeza sa obale ili će se utopiti u ledenim talasima Dunava. Jer malo je ko znao plivati. A i da je znao, kakva vajda od toga. Videli su i one najbolje plivače što su poskakali u vodu, kako su brzo nestali u njenim hladnim dubinama. Pribili su se još čvršće jedan uz drugoga. Čvrstim stiskom ruke i nemim pogledom opraštali su se među sobom. Tražili su očima svoje najbolje drugove, komšije, zemljake.

Uvek veseli i nasmejani Boženko iz Starčeva, komesar jedne čete, nije ništa govorio svojim borcima. Sa mašinkom preko grudi sedeo je u jednom uglu na koferu svoje harmonike. Od nje se nije nikada odvajao. Zapevao je setnu rusku romansu. Opraštao se od svoje mlade žene koju je toliko voleo. Oženio se pred odlazak u partizane. Njegovu pesmu su prihvatili i ostali. Zapevali su zatim rusku borbenu koračnicu, oktobarsku. Nisu ni primetili da i Rusi na drugoj skeli pevaju s njima... I da su već bili na drugoj obali... Jedan borac je iskočio i tek tada su videli da se skela nasukala na plićak. Avionske bombe su pravile nove levkove, ali sada od zemlje i opeke ... Jedan preko drugog poskakali su na obalu i uleteli u prve kuće i podrume. Još nisu verovali da su preživeli ovaj pakao. Nisu imali vremena ni za razmišljanje. Komandiri su ih poveli pravo na položaje, preko centra, udesno od 1. bataljona, prema brdu.

Sa preostalim delovima 2. bataljona na desnu obalu Dunava prebacili su se komandant i komesar 12. vojvođanske brigade, Dušan Doronjski Jocika i Milan Basta. Tamo je već bio zamenik komandanta Cveta Veličković i glavnina brigade. Od članova štaba brigade, sa 3. i 5. bataljonom i pozadinskim delovima na levoj obali, ostali su zamenik komesara Nikola Kmezić i načelnik štaba Mića Mihić. Oni su imali zadatak da ubrzaju prebacivanje preostalih pešadijskih delova, brigadne artiljerije i municije.

Komandant brigade naredio je svojim bataljonima da produže napad i očiste selo od preostalih neprijateljskih grupa i da zatim preduzmu gonjenje neprijatelja u pravcu Zmajevca. Sa 1. bataljonom, koji se nalazio na centralnom delu mostobrana, Jocika je uputio Cvetu Veličkovića, svog zamenika, koji je nastojao da se što pre izađe iz zapaljene Batine i preduzme gonjenje „razbijenog neprijatelja". Komesar brigade Milan Basta preuzeo je obavezu da formira komandno mesto štaba brigade, da se pobrine o evakuaciji ranjenika i organizuje sadejstvo sa ruskim štabovima i jedinicama. Jocika se uputio Stojanu, u štab 2. bataljona. Njega je trebalo što pre uvesti u borbu i, dejstvujući prema koti 169, ovladati grebenom Belomanastirske grede i spojiti se sa

bataljonima 703. sovjetskog puka na suprotnoj strani grebena. Znao je dobro da bez čvrstog sadejstva i neposredne veze sa svojim desnim susedom neće tako brzo ovladati najvažnijom tačkom neprijateljske odbrane — kotom 169.

* * *

U toku noći, do 6 časova ujutro, bataljoni 12. vojvođanske brigade završili su čišćenje Batine od preostalih neprijateljskih grupa. Prvi bataljon je izbio na zapadnu ivicu sela i nastavio da pretresa vinarske podrume i vinogradarske kolibe neposredno iznad sela. Tu je zarobio osam neprijateljskih vojnika i nešto opreme. Pošto se neprijatelj povlačio prema grebenu Belomanastirske grede, 1. bataljon bio je okrenut u tom pravcu. Njegova levokrilna četa izbila je na okuku puta prema Zmajevcu a desnokrilna jugozapadno od seoske crkve i sredine sela. Nekoliko uzastopnih pokušaja da se pod okriljem noći dohvati i grebena Belomanastirske grede ostalo je bez uspeha. Sa kote 169 i utvrđenih položaja južno od nje dočekala ih je snažna mitraljeska i minobacačka vatra. Tamo su bile ukopane i nemačke samohotke.

Četvrti bataljon je za to vreme očistio južni deo sela, ali je u rejonu železničke stanice i poprečnog nasipa, koji spaja stanicu sa jugozapadnom grupom kuća, naišao na dobro utvrđenog neprijatelja. Komandant bataljona Radivoje Đurić Katovski pokušao je da zaobiđe železničku stanicu sa istoka, koristeći se zaklonom koji mu je pružao nasip železničke pruge i desna obala Dunava. Neprijatelj ga je pustio da uđe u ovaj uski pojas a zatim ga je žestokom vatrom sa nasipa prikovao uz obalu Dunava. Jutro je zateklo gotovo polovinu njegovog bataljona u ovom uskom vatrenom džaku odsečenu od ostalih delova bataljona i izloženu ubitačnoj vatri sa neprijateljskih položaja. Brisani prostor i jaka mitraljeska vatra iz utvrđene železničke stanice onemogućili su Katovskom bilo kakav manevar i vezu sa 1. i 2. četom njegovog bataljona. Ostao je sa Nedeljkom, komandirom 3. čete i polovinom boraca 4. čete gotovo bespomoćan da bilo šta preduzme. Nije ni znao da su mu i desnokrilne čete bile „prikovane" jakom i unakrsnom

vatrom sa utvrđene železničke stanice, poprečnog nasipa i jugozapadne grupe kuća na putu prema Zmajevcu. Jedini spoj i vezu sa 1. bataljonom imala je njegova desnokrilna četa preko posade sovjetskog protivkolca i dve protivtenkovske puške, koje su još sinoć zatekli u glavnoj ulici, stotinak metara od okuke puta. Jedan sovjetski oficir (verovatno poručnik Knjažin) savetovao mu je još na pristaništu da očisti samo južni deo sela i da se tu dobro ukopa i poveže sa njihovim protutenkovskim oruđima. Katovski je, međutim, imao naređenje svoga komandanta da „goni razbijenog neprijatelja" i, ne razmišljajući mnogo o mogućim posledicama i stvarnoj situaciji, doveo je sebe i svoj bataljon u nezavidnu poziciju. U tom trenutku imao je još vremena da svoj bataljon nekako izvuče na povoljniji položaj i tu se pripremi za odbranu. Međutim, nadao se da će neprijatelj, čim oseti da su mu naše snage zaobišle levo krilo i zauzele „brdo", gde se, po njegovom mišljenju, već nalazio 1. bataljon, a sada je upućen i Drugi, morati i sam napustiti položaje ispred njegovog bataljona i železničku stanicu.

Ostalo mu je, dakle, da sačeka dalji razvoj događaja na ostalim sektorima fronta, a on će, kako ćemo kasnije videti, biti krajnje nepovoljan po njegov bataljon. Ipak, dužnost i opreznost su mu nalagali da učini sve što je u njegovoj moći i da se, pre svega, obavesti o situaciji na ostalim sektorima i zatraži instrukcije od svog štaba.

Njegovo iskustvo komandanta Belocrkvanskog odreda, nije mu mnogo koristilo. Jer ovo je bio sasvim drugi način ratovanja. Pokušao je, doduše, da uspostavi vezu sa štabom brigade, ali se od jutros ni jedan kurir nije uspeo probiti preko brisanog prostora i železničkog nasipa. Da su bar Leo, komesar bataljona, i Bire, njegov zamenik, ovde sa desnokrilnim četama, bilo bi mu lakše. Ovako, ostao je sam sa Nedeljkovom četom, sa svojim mislima i pretpostavkama.

* * *

Na prvi ozbiljniji neprijateljski protivnapad nije se dugo čekalo. Štabu 68. nemačkog armijskog korpusa i njegovom komandantu generalu Felmiju pripada, po

svoj prilici, priznanje da su prvi od svih nemačkih viših i nižih štabova shvatili značaj i ozbiljnost situacije koja im je zapretila od tek stvorenog „boljševičkog mostobrana" kod malog baranjskog sela Batine. Jučerašnja dilema oko „glavnog" i „pomoćnog" ili „lažnog" mesta i odseka prelaza čini se da je otpala, čim su od svojih potčinjenih komandi saznali za nova prebacivanja naših bataljona. Od svojih obaveštajnih organa, ostavljenih u našoj pozadini, saznali su o kretanju i koncentraciji krupnijih sovjetskih i naših jedinica duž komunikacije Sombor—Bezdan i Bezdan—Batina. To su potvrdila i jučerašnja izviđanja iz vazduha. Više se nije smelo čekati.

Još u toku noći naređeno je štabu 31. SS pancer--grenadir divizije da svoje brzo pokretne rezerve uputi u rejon kote 205 i preduzme likvidaciju mostobrana kod Batine. Slično naređenje je upućeno i komandi Brandenburškog puka i 92. motomehanizovane brigade, s tim da se njihove motomehanizovane rezerve stave na raspolaganje komandantu 31. SS divizije, generalu Bertholdu.

Od komande 2. oklopne armije i Komande Jugoistoka zatražena je intervencija padobranaca, odnosno vazduhoplovnih snaga. Obećano im je sadejstvo i stalna podrška 20 borbenih aviona tipa „štuka" i „junkersa". (Za upotrebu padobranaca bila je potrebna specijalna dozvola Nemačke vrhovne komande OKW.) Sve ove snage trebalo je objediniti, prikupiti i organizovati njihovo sadejstvo. Nije se smelo čekati na prikupljanje svih onih rezervi, pa je odlučeno da se one uvode počesno, onako kako pristižu.

Za prvi protivnapad, koji je počeo 12. novembra u 9 časova, komandant 31. SS divizije prikupio je oko tri bataljona pešadije, četu lakih mađarskih tenkova i nekoliko samohotki. Prethodno je izvršio desetominutnu artiljerijsku i avionsku pripremu. Na tek zauzetu Batinu sručilo se toga puta desetak tona avionskih bombi. Odmah posle bombardovanja krenula je pešadija uz podršku tenkova. Glavni udar pešadijom Nemci su izveli sa grebena Belomanastirske grede a tenkovima duž komunikacije Batina—Zmajevac, znači na sektor odbrane 1. bataljona 12. vojvođanske brigade. Istovreme-

no, upućen je još jedan bataljon iz 31. SS divizije da udari u bok 703. streljačkog puka, pravcem Draž—reka Karašica.

Smeštene po kućama, podrumima i zauzetim neprijateljskim rovovima, naše jedinice nisu pretrpele veće gubitke od neprijateljske avijacije i artiljerijske pripreme. Nemci su smatrali, verovatno, da je njihova artiljerija, naročito avijacija, posle čijih naleta su ostajale razrušene i zapaljene kuće, završila glavni deo posla. Zato su sa svojih položaja i grebena Belomanastirske grede pošli u gustim redovima, ne sačekavši ni da im tenkovi izbiju na okuku puta. Nisu našli za shodno da zalegnu ni na poslednjoj vatrenoj liniji, odakle je, po propisima njihove ratne škole, trebalo izvršiti poslednju pripremu juriša.

Jutro je već prilično poodmaklo. Nebo se potpuno izvedrilo i vidljivost je bila odlična. Kroz ogolele vinograde na blagim padinama Belomanastirske grede, istočno od „Piramide" (kote 169), borci 1. bataljona jasno su uočavali svaki detalj u njihovim zbijenim redovima: isturene puške sa isukanim bajonetima, telećake na leđima, puškomitraljeze na ramenima .. .

— Ne pucaj bez moje komande! . . . Pusti ih što bliže! — čuo se glas korpulentnog Božidara Simanovića Babe, komandanta 1. bataljona. Stajao je leđima oslonjen na jedno baštensko drvo, miran i staložen, sa kicoški nakrivljenom kapom i novim ruskim automatom u rukama.

Za kratko vreme, koliko se nalazio u 12. vojvođanskoj brigadi, borci su dobro upoznali i zavoleii ovog prostodušnog i vedrog Sremca iz Molovina, sa „štucovanim" brkovima i kovrdžavim uvojcima. Uvek je nosio čistu uniformu, dobro utegnutu lakovanim remenima i opasačem. Na nogama je imao nove oficirske čizme, zaplenjene u borbama pod Avalom sa 1. brdskom nemačkom divizijom. Bio je neobično hrabar. Ponekad je u tome preterivao. Smatrao je da komandanti moraju uvek biti u stroju, u prvim borbenim redovima i prvi povesti borce na juriš. Takvi su bili i njegovi komandiri i komesari četa Bata Laćarac, Ljiljak, Brkić, Svilokos . . .

Nemci su i dalje išli ne pucajući i ne zaustavljajući se. Sada sve brže, jer je i padina bila strmija. Samo su

puškomitraljesci poskidali „šarce" sa ramena i prebacili ih na ruke, za gađanje iz stojećeg stava. Spremali su se za juriš.

Baba je i dalje ćutao. Čekao je da mu dođu na domet automata. Znao je da u bataljonu ima više od 70 novih, ruskih, sa punim dobošima, koji su noćas jedva koji metak iskoristili. Ovakvu priliku još nije imao, ni on ni njegovi borci. Tu promašaja ne sme biti. Meta je idealna, široka gotovo kilometar i velika, veća nego u normalnim uslovima, jer se Nemci spuštaju odozgo, preko vinograda, bez ikakvog zaklona, tako reći.

Na stotinak metara od položaja 1. bataljona, kao da se neprijatelj pokolebao. Zbunila ga je ova tišina i hladnokrvni neprijatelj pred njim. Nemci su malo zastali, a onda su začuli zviždaljke svojih oficira, koji su išli iza stroja i mahali pištoljima.

Čim je neprijateljski streljački stroj prešao na juriš, Baba je podigao automat i pustio po njemu dugi rafal.

— Udri fašističke gadove! ... — uzvikivao je Celer, zamenik komesara. On kao da se tek toga trenutka probudio iz nekog transa i ukočenosti. Nije ni osetio kad je i kako ispraznio doboš svoga automata.

Bila je to kratkotrajna i porazna borba za vojvođanske Švabe, pripadnike 31. SS pancer-grenadirske divizije.[1] Vinogradi su se zacrneli od njihovih leševa. Od gustog streljačkog stroja nije ostalo gotovo ništa. Preživeli su se dali u panično bekstvo. Usputno su bacali oružje i preteške rance. Ranjenici su bauljali od čokota do čokota i pokušavali da se domognu utvrđene kote 169.

* * *

Na sektoru 2. bataljona, koristeći se pokrivenim zemljištem i uvalom, koja vodi prema crkvi i groblju, neprijatelj je uspeo da se dohvati prvih rovova, ali je

[1] Naziv „pancer-grenadirska" divizija našli smo u mađarskoj literaturi i nekoj našoj dokumentaciji (31. SS Freiwiligsten Panzer grenadier divizion). Ova divizija imala je u svom sastavu: 78, 79. i 80. puk i 31. artiljerijski puk. Komandant divizije bio je Gerhard Berthold.

u protivnapadu celog bataljona i kratkom borbom prsa u prsa odbijen i nateran u bekstvo.

Na krajnjem levom krilu, komandir 1. čete Bata i njegov politički komesar Ljiljak samoinicijativno su prešli u protivnapad i, takođe, posle stotinak metara naterali nemački streljački stroj u bekstvo. Odjednom su zastali jer se pred njima ukazala kolona neprijateljskih tenkova i nekoliko samohotki. Silazila je usekom prema okuci i spoju sa 4. bataljonom. Zaobilazili su Batino levo krilo i spuštali se prema selu. To se ne sme dozvoliti! Bata je prekinuo protivnapad i vratio četu na polazni položaj, prema drumu.

Baba je taman podigao ostale čete bataljona i pošao za neprijateljem koji se povlačio prema „Piramidi" (koti 169), kad je spazio nemačku oklopnu kolonu i Batinu četu kako se vraća prema selu. Iz utvrđenja sa grebena već je na njega osuta jaka vatra. Nije smeo dozvoliti da se nađe između dve vatre na ovoj čistini i sa tenkovima iza leđa. Zato je i ostalim četama naredio da se povuku na polazne položaje i pripreme za protivtenkovsku odbranu.

Zakašnjenje neprijateljske oklopne kolone od svega desetak minuta bilo je, kao što smo videli, više nego porazno za njegovu pešadiju. Cim su ugledali ostatke svojih bataljona kako se bezglavo povlače prema utvrđenim položajima na grebenu kose, tenkovi i samohotke su zastali. Sa uzvišenja iznad okuke puta otvorili su jaku mitraljesku i topovsku vatru na delove 1. čete, koja se vraćala na svoje ranije položaje. Topovskim granatama razrušili su i zapalili nekoliko kuća i krenuli oprezno napred. Odnekud su prikupili nešto pešadije, u jačini do jedne čete, koja se sada nije odvajala od tenkova i u skokovima se prebacivala prema okuci. Tu su opet zastali i otvorili jaku vatru. I ponovo krenuli i zastali. Komandir čete Bata u međuvremenu je već prebacio jedan vod na levu stranu puta i povezao se sa desnokrilnom četom 4. bataljona. Tu su se nalazile i posade ruskog protivkolca i dve protivtenkovske puške. Sačekali su neprijateljsku kolonu da uđe u okuku puta i onda otvorili jaku i koncentričnu vatru. Neprijateljska pešadija je zalegla i prihvatila borbu. Čelni tenk je, međutim, polagano krenuo napred. Tada je na njega

otvorena vatra iz protivtenkovskih pušaka i sovjetskog protivkolca. Brzo se okrenuo nazad i pokušao da se sakrije iza okuke. Tu ga je sustigla jedna granata i oštetila mu desnu gusenicu. Priskočila mu je u pomoć posada sledećeg tenka, prikačila ga sajlom i odvukla u zaklon van dometa naših protivtenkovskih pušaka. Lišena podrške svoje pešadije ubrzo zatim povukla se i cela kolona prema raskrsnici. Za njom je krenula i 1. četa i ponovo posela dostignute položaje.

NA GREBENU BELOMANASTIRSKE GREDE

Na desnom krilu situacija je bila nešto drugačija. Tamo kao da je počela borba; čulo se besomučno štektanje automatskog oružja i detonacija ručnih bombi.

Pošto je odbio neprijatelja, koji se već uklinio u njegov borbeni poredak, komandant 2. bataljona Petar Grubić Stojan krenuo je sa bataljonom u protivnapad. Želeo je da iskoristi uspeh 1. bataljona i da se, „na leđima" uspaničenog neprijatelja dohvati grebena ispred bataljona.

Blaga i nekoliko stotina metara široka dolina, na koju je jutros posle čišćenja zapadne ivice sela izbio njegov bataljon, pružala je relativno najbolje mogućnosti za izbijanje na greben Belomanastirske grede. Pri njenom suženom vrhu, na malom uzvišenom platou, desetak metara širokom, nalazila se „Piramida", koju će borci 51. divizije zapamtiti kao „krvavu kotu". Na njoj su bila najjača neprijateljska utvrđenja sa betonskim kupolama. Odatle je bio i najbolji pregled severnog dela Batine, skelskog pristaništa na Dunavu, sve do Bezdana na suprotnoj obali. U njenom podnožju bio je centar sela sa crkvom, do koje ima oko jedan kilometar vazdušne linije.

Na levoj ivici doline, posmatrano odozdo, sa položaja 2. bataljona, nalazi se seosko groblje, a na desnoj strani su nešto strmije južne padine najisturenijeg dela i zaobljenog završetka Belomanastirske grede. Ova, vo-

ćem i rastinjem prošarana dolina zasađena je najboljim batinskim vinogradima. I, naravno, tu su mnogobrojni vinarski podrumi, vinogradske kuće i kolibe.

Poprečni i usečeni seoski putevi, vododerine i potočići onemogućavali su u to doba godine kretanje tenkova i motomehanizovanih oruđa. Ovladavanje ovom dolinom i isturenim delom Belomanastirske grede ograničavalo je mogućnost upotrebe neprijateljskih oklopnih snaga i tenkova na svega dvadesetak metara, koliko je širok greben. Stoga nije ni čudno što su bataljoni Dvanaeste, a docnije i 7. vojvođanske brigade i 73. gardijske divizije, naročito u prvim danima bitke kada nisu imali podršku svojih oklopnih jedinica, uporno nastojali da se baš ovim pravcem probiju do kote 169 i ovladaju njenim položajima. To je bio glavni cilj i zadatak 2. bataljona 12. vojvođanske, a delimično i Prvog i, docnije, Petog. Međutim, neprijateljska odbrana je baš ovde bila i najjača i najžilavija. Pored mnogobrojnih rovova, tu su svaki usek puta, svaka kuća, svako jače drvo ili betonirana vinogradska ostava za vodu iskorišćeni za odbranu.

Jedina utešna strana ovog ubitačnog prostora bilo je to što ni branilac ni napadač nisu morali da strepe da će biti izgaženi tenkovima. Verovatno je i to bio jedan od razloga što komandant 2. bataljona nije u toku dvodnevne borbe na ovom sektoru obratio veću pažnju na sve češće prodore neprijateljskih oklopnih jedinica u Batinu, čak ni kada su se probile do pristaništa, njemu iza leđa.

Postoji još jedan razlog zbog koga je štab 12. vojvođanske brigade, a docnije i štab 7. vojvođanske, uporno nastojao da ovlada baš ovim, očigledno najjače branjenim sektorom fronta. Bilo je to nastojanje da se što pre uspostavi neposredna veza sa delovima 233. sovjetske divizije, koji su se već dva dana ogorčeno borili i u gotovo nemogućim uslovima odolevali neprijateljskim protivnapadima na suprotnoj strani ,,Piramide" i grebena Belomanastirske grede. Isti cilj imali su i komandanti 703. i 572. sovjetskog streljačkog puka. Međutim, njihov položaj bio je mnogo teži. Pribijeni uz zapadne litice Belomanastirske grede, oni nisu imali manevarskog prostora, pa se i njihova pomoć u našim napadi-

ma svodila uglavnom na podršku vatrom. Jedino je bataljon 572. streljačkog puka, pod komandom poručnika Knjažina, mogao da krene na juriš sa 1. i 2. bataljonom 12. vojvođanske brigade.

U početku je sve išlo dobro, baš kao i u 1. bataljonu. Posle dramatičnog prebacivanja preko Dunava i njegovog srećnog završetka, borci 2. bataljona hitali su da iskoriste ovu priliku i da se naplate za sve ono što su doživeli na skeli.

Knjažinovi vojnici su malo zaostali. Kad su izbili pod greben i njegove okomite litice, ostalo im je manje od stotinu metara. Tu su naglo zastali i potražili najbliže zaklone. Odozgo, sa isturenog dela Belomanastirske grede, na njih su se sručile ručne bombe i kiša metaka.

I desnokrilna 2. četa, kojom je komandovao Boško Aćimović Moša, takođe je zastala, a onda je u skokovima pošla prema jednom povećem bunkeru, odakle su ih zasuli dugi mitraljeski rafali. Jedino su centar i levokrilna, Mamutovićeva četa i dalje jurišali. Otud su se još čuli borbeni pokliči, psovke, dovikivanja, pojedinačni pucnji i kratki rafali automata. U žaru borbe nisu ni primetili usek poprečnog puta i na njegovoj ivici nemačke grudobrane sa cevima uperenim prema njima. Iza useka, na 30 do 50 metara, još jedna linija rovova, takođe posednuta. Primetili su ih tek kad je na njih otvorena jaka i sasređena streljačka vatra. Napred se nije moglo, a vratiti se bilo bi još gore. Mamutović se nije pokolebao ni dvoumio. U trku je otkinuo bombu sa opasača, lupio je o kundak automata i bacio prema nemačkom puškomitraljezu, doviknuvši svojim borcima:

— Juriš, drugovi! Hvatajte ih za guše! — i skočio u rov među zbunjene Švabe.

Slično su postupili i Stevica Ilić, Irižanin, komandir 3. čete, i Nikola Depalo Toša, komesar bataljona, i Brigadir, zamenik komandanta. Jedino je Stojan, komandant bataljona, malo zastao. Ne zbog sebe, jer on je u takvim okršajima uvek prvi jurišao. Pokolebao se zbog ovih mladih i neiskusnih boraca, koji su padali oko njega, a on, kao komandant bataljona, nije predvideo ni ranije uočio ovu neprijateljsku klopku. Sada nije imao više vremena ni za razmišljanje ni za drugačiju

odluku. Zato je i prihvatio Đikanovu inicijativu i našao se među prvima u neprijateljskom rovu. Onako omalen i poguren tukao je iz automata oko sebe sve dok je video i poslednju zelenu uniformu.

Prva neprijateljska tranšeja je zauzeta, doduše, uz osetne gubitke Ali bili bi i veći da su okrenuli leđa, jer do sela i njihovih polaznih položaja bilo je podaleko. Stojan je to dobro znao, zato je i pokrenuo bataljon odmah na drugu neprijateljsku tranšeju, koja je bila nekoliko metara viša, pa su ih Nemci gađali pravo u glavu čim bi se pojavili iza osvojenog useka. Ova tranšeja bila je povoljnija za odbranu. Sastojala se od uskih rovova i saobraćajnica, punog profila, a nalazila se gotovo nadohvat ruke.

Ovoga puta Stojan je prvi iskočio, zamahnuo automatom i pozvao borce na juriš. Za komandantom su poskakali i ostali, čak i lakši ranjenici, koji nisu uspeli ni rane da previju. Prešao je gotovo polovinu rastojanja, kad je pao teško ranjen, pokošen rafalom puškomitraIjeza. Iz njegovog tela lekari su docnije izvadili devet neprijateljskih kuršuma. Bolničarka, koja mu je prva priskočila u pomoć, ostala je takođe teško ranjena na brisanom prostoru ispred neprijateljskog rova.

Četa Žike Mamutovića Đikana opet je prva poskakala u rovove i, posle kraćeg gušanja, naterala Nemce da kroz iskopane saobraćajnice pobegnu prema „Piramidi". Nije imala ni mnogo gubitaka, jer je morala da savlada manje rastojanje nego 3. četa koja je bila u centru. Đikana je metak pogodio u doboš automata, koji je eksplodirao i ranio ga u ruku. Ipak je ostao na položaju i nastavio da komanduje čim mu je bolničarka previla ranu.

Stevica Ilić, komandir 3. čete, iskusni i odvažni sremski partizan, poginuo je nedaleko od rova, ne dočekavši njegovo zauzimanje. Poginuli su i mnogi drugi iz njegove čete: Ljubica Dimitrijević, delegat voda, i Darinka Krkobaba, bolničarka iz Vladimirovaca, i Pava Kolar iz Izbišta ...

Komandir 2. čete Boško Aćimović Moša odlučio je da najpre likvidira bunker na ivici grebena, koji se isprečio pred njegovom četom. Ležeći iza živice, dogovarao se sa političkim komesarom Politovskim kako da

Lo učine. Još kao borac 2. vojvođanske našao se u sličnoj situaciji, pri napadu na Vlasenicu, na Kiku, bez teškoga oružja. Tada je nastradao Ibrin bataljon zbog nekoliko nelikvidiranih bunkera. A bili su već skoro na samom vrhu, kao i ovde.

Naredivši Staparcima, Milostrašiću i Depalovu, da ga štite iz „maksima", Moša je pripremio bombe s namerom da pođe prema bunkeru. Verovao je da će sam to najbolje učiniti. Zaustavio ga je Politovski i zatražio da on pođe na bunker. Ni jedan nije hteo da popusti. U međuvremenu do njih je dopuzila Ruža Marković Divna iz Višnjićeva. Rekla im je da komunisti u četi ne odobravaju njihov postupak, jer je to zadatak bombaša i da oni treba da ostanu na svojim mestima. Moša i Politovski su se pogledali; preostalo im je da prihvate odluku sekretara svoje partijske ćelije, prateći pogledom spretne, mačije pokrete mlade Banaćanke, poreklom Ličanke.

Na dvadesetak metara od bunkera Divna je zastala i priljubila se uz zemlju. Nemci su je primetili. Oko nje su zviždali meci.

Moša se u nekoliko skokova našao kod mitraljezaca, iza živice. Zgrabio je jedan DPP-ejac i sastavio mušicu sa otvorom bunkera. To su učinili i Staparci. Nemački mitraljezac je za trenutak zastao. Divni je to bilo dovoljno. U nekoliko skokova našla se pod bunkerom. Oslonjena leđima na njegov zid, kao devojka pred bacačem noževa, sačekala je da naši mitraljesci prekinu vatru, udarila bombom o opeku i ubacila je u otvor . . . I još jednu ...

— Uraaa! — prolomio se glas stotinak njenih drugova. Više od radosti što je ona ostala živa nego što je nemački mitraljezac zauvek ućutao. Nisu imali vremena da joj čestitaju. Poleteli su prema grebenu.

Knjažinovi borci su jedva dočekali juriš 2. čete, i za desetak minuta našli se iznad strmih litica isturenog dela Belomanastirske grede, tamo gde se danas nalazi spomenik batinskoj bici.

U kratkoj i oštroj borbi prsa u prsa zauzeto je prvih stotinak metara grebena. Na drugoj strani susreli su se sa već dobro proređenim redovima sovjetskog 703. streljačkog puka. Prvi put, nakon dvodnevnih ogor-

čenih borbi došlo je do neposrednog kontakta sa delovima 233. divizije koji su napadali Belomanastirsku gredu i Batinu sa severa i severozapada. Za oduševljenje nije bilo vremena. Trebalo je što pre učvrstiti osvojene položaje. Neprijatelj je već pripremao novi, još jači protivnapad. Dole, na raskrsnici, ugledali su ponovo kolonu tenkova. Kretala se prema okuci puta i jugozapadnoj ivici sela.

Udruženim snagama zauzeli su još nekoliko nemačkih rovova na ovoj uskoj visoravni i približili se „Piramidi" i koti 169 na svega 200 metara. Dalje se nije moglo bez prateće i protivtenkovske artiljerije. Naišli su na jaku automatsku i minobacačku vatru iz betonskih bunkera sa kote 169. Na greben su prebacili nekoliko protivtenkovskih pušaka i po kolskom putu razbacali desetak protivtenkovskih mina.

Brigadir, koji je posle Stojanovog ranjavanja preuzeo komandovanje bataljonom, naredio je da se Prateća četa bataljona privuče bliže položaju. Njeni minobacači su već dejstvovali sa zapadne ivice sela, podržavajući napad bataljona. Teški mitraljezi su bili podeljeni po četama. Ostao je jedino vod protivkolaca 45/mm i dve protivtenkovske puške. Naređeno im je da se hitno prebace na greben. Pod samim grebenom, u dosta strmom useku puta, protivkolci su se zaglibili. Tu su i ostali, u borbenom poretku desnokrilnog voda 2. čete, koja se u međuvremenu prebacila nešto ulevo i povezala sa 3. i 1. četom.

NEMCI DOVODE USTASE I NEDICEVCE

Oko podne ili, tačnije, u 11,30 časova neprijatelj je počeo novi i još žešći protivnapad. Generalu Felmiju se, očigledno, žurilo da ispravi jučerašnju propuštenu priliku i da likvidira batinski mostobran. Ne obaziruć se na teške gubitke u prethodnom protivnapadu, Felmi ubacuje u borbu sve što mu je tada bilo na raspolaganju. Pored jednog tek prispelog bataljona 31. SS divizije i postojećih delova mađarskih graničnih bata-

ljona, on ubacuje jedan bataljon ustaša iz Pučko-domobranske pukovnije „Baranja", sve raspoložive policijske jedinice i jedan puk nedićevaca. Ovi izdajnici srpskog naroda zatekli su se posle oslobođenja Beograda u rejonu Osijeka. Poslušno su izvršili naređenje svojih gospodara da spasavaju „novi evropski poredak". Nedostajali su još četnici Draže Mihailovića da garnitura kvislinga bude kompletna.[1]

Udarnu pesnicu ovog neprijateljskog protivnapada opet je činio oklopni i motomehanizovani odred, skrpljen od desetak lakih tenkova i nekoliko dvadesettonaca iz mađarske brigade. U njega je sada uključena i baterija samohodnih oruđa, koja se od juče nalazila u rejonu kote 169.

Neprijatelj je, čini se, ipak nešto naučio iz prethodnih, često neuspelih protivnapada. Ovoga puta nije napadao frontalno, već je nastojao da se uklini u mostobran i razdvoji snage 233. sovjetske divizije i 12. vojvođanske brigade na više delova. Izvodeći glavni udar duž komunikacije i grebenom Belomanastirske grede, pokušao je da obuhvati Batinu sa jugozada i jugoistoka. Zabrinjavao ga je prepodnevni uspeh 2. bataljona 12. vojvođanske brigade i delova 572. streljačkog puka, koji su mu preoteli oko 300 metara grebena, i to onog najisturenijeg dela, odakle je mogao kontrolisati rejone naših iskrcavanja i obe obale, sve do Bezdana. Zato je na taj uski pravac uputio sveži bataljon pešadije, nekoliko tenkova i bateriju samohodnih oruđa. Glavninu oklopnog odreda, sa nedićevsko-ustaškim kvislinzima, uputio je duž komunikacije i u pravcu jugoistočnog dela sela, znači na 4. i 1. bataljon 12. vojvođanske brigade.

Napadu je i ovog puta prethodila snažna artiljerijska i avionska priprema. Više od 15 neprijateljskih bombardera bombardovalo je i mitraljiralo pola časa naše položaje u Batini i na tek zauzetom delu Belomanastirske grede. Porušeno je i oštećeno i ono malo preostalih kuća, pojavili su se novi požari. Jedino su mnogi vinar-

[1] Jedan četnički odred uništio je i razoružao Somborski partizanski odred u rejonu Bezdana, neposredno uoči batinske bitke, tako da četnici nisu stigli da u njoj učestvuju. (Vid. Milenko Beljanski, *Somborski NOP odred.)*

ski podrumi, ukopani u steni, ostali čitavi. U njih su se povukli preostalo stanovništvo i ranjenici.

Sa nove osmatračnice u blizini crkve, gde su se jutros smestili, Jocika i Basta su uočili da se neprijateljska oklopna kolona sa raskrsnice ponovo kreće prema selu i okuci puta. Od komandanta 1. bataljona dobili su izveštaj da je njegova levokrilna četa izložena jakoj vatri i da neprijateljska pešadija već zaobilazi 1. četu, spuštajući se prema jugozapadnom delu sela. Brigadir iz 2. bataljona izvestio ih je da je na „Piramidu" stiglo novo pojačanje pešadije, sa nekoliko tenkova. Brigadir je tražio od štaba brigade da ruska artiljerija i „kaćuše" udare po koti 169, odakle su im nemački minobacači nanosili sve veće gubitke. Ovaj zahtev preneo je Jocika preko majora Pastušenka pukovniku Sidorenku, komandantu 233. streljačke divizije, a drugom bataljonu je naredio da po svaku cenu zadrži dostignute položaje na grebenu i odbije neprijateljski napad.

Komandantu 1. bataljona stavljena je na raspolaganje tek prispela Prateća četa 3. bataljona, s tim da je postavi na glavnu ulicu na izlazu iz sela. Tamo je upućena i protivkolska baterija poručnika Košelja iz 572. streljačkog puka. Prebačena je na mostobran sa našim 2. bataljonom. Što se tiče 1. čete, koju su Nemci već počeli zaobilaziti, Babi je naređeno da se njen levokrilni vod povuče u zapadni deo kuća i čvrsto poveže sa artiljerijom poručnika Košelja i Pratećom četom 3. bataljona. Četa je imala zadatak da dejstvuje u bok neprijateljske pešadije, koja se ovoga puta nije odvajala od svojih tenkova.

Jociku i štab brigade najviše je zabrinjavala situacija 4. bataljona. Istrčavši suviše napred, bataljon je ostao prikovan na brisanom prostoru u neposrednoj blizini železničke stanice i poprečnog nasipa. Sa Katovskim, komandantom ovog bataljona, nisu mogli da uspostave vezu celo prepodne. Po neprekidnoj mitraljeskoj i minobacačkoj vatri iz tog pravca ocenili su da Katovski još nije zauzeo železničku stanicu. Desetak preostalih boraca izviđačke čete, sa jednim puškomitraljezom, uspeli su da se probiju do poslednje ulice, gde su naišli na jaku mitraljesku vatru sa poprečnog nasipa. Ostali su

na položaju u poslednjim kućama, levo ispred položaja protivkolca vodnika Aristova iz 321. ruskog protivtenkovskog diviziona.

Nakon polučasovnog bombardovanja neprijateljski avioni su još neko vreme nadletali razrušeno selo, mitraljirali obale Dunava i izgubili se iza Belomanastirske grede. Posle kratkotrajnog zatišja borci 12. brigade čuli su huku motora i škripu gusenica iz pravca raskrsnice i Zmajevca. Osećali su da će neprijatelj ovoga puta učiniti sve da bi ih bacio u Dunav. Pripremali su se da mu to ne dozvole i da što skuplje prodaju svoje živote.

— ... Četiri, pet, šest... Devet, deset... — brojali su borci 1. čete neprijateljske tenkove, koji su zamicali iza okuke na ulazu u selo. Bili su mirni. Znali su da neprijateljski tenkovi mogu i moraju proći samo drumom i glavnom ulicom. A tamo su naši i ruski protivkolci, protivtenkovske puške i miniran put. Znali su, takođe, a u to su se brzo i uverili, da će neprijateljska pešadija koja prati tenkove najpre udariti na njih, jer su bili najistureniji i postavljeni tako da ih neprijatelj ne može mimoići.

— Šta misliš, Bato, hoćemo li izdržati? — upitao je komesar čete Milan Ljiljak, kršni i naočiti Karađorđevčanin, svoga komandira.

— Moramo, Milane! ... A i nemamo drugog izbora ... Nećemo dozvoliti da nas nateraju u Dunav i pobačaju ribama. Bolje je muški izginuti pod tenkovima, kao oni ruski komsomolci... Znaš, na onom filmu što smo ga gledali u Bezdanu ... Ili kao moji zemljaci Pinki i Brile. To su bili junaci — odgovorio mu je u kratkim razmacima Todor Laćarac, Bata ili Teja-Šiđa, kako su ga kao dečaka, seoskog slugu, kiridžiju i nadničara prozvali njegovi Bešenovčani. — Pregurali smo ti i ja i teže situacije. Ti u Banatu, zatim u Sremu, ja u Bosni i u Sremu. Sećaš se samo Manđeloške pustare, pa Letenke ... Zar misliš da nam je pod Beogradom i Avalom bilo lakše. I tada su Nemci pokušavali da nas bace u Dunav i da se probiju baš preko našeg bataljona. A to je bila njihova elitna 1. brdska divizija. Pogledaj ove jadove ispred nas! Kakvih sve tu uniformi ima! I žutih mađarskih, i crnih ustaških, i sivih srpskih, i

plavih policijskih, i zelenih. Svakakvog šljama se tu našlo. Pokupili su sve izdajnike ove zemlje da brane nemački Rajh. Teško Hitleru kad je spao na ovu vojsku i odbranu. Pa i kakvi su mi to tenkovi, sve neki žgoljavi i mali. Tandrču kao da su od pleha. A jesi li video one ruske grdosije što su juče protutnjale pored nas. Zemlja se pod njima tresla.

Dugo bi još raspoloženi dvadesetogodišnji komandir pričao drugu o sebi, o borbi, o budućnosti u kojoj neće biti siromašnih i bogatih, o Švabi Vekslaju, mitrovačkom zemljoposedniku, na čijem je salašu u Mutalju radio za svega šest dinara dnevno, i o kirijanju u Podunavlju. Prekinuli su ih reski mitraljeski rafali.

— To je Đurin mitraljez. Verovatno su Nemci već naišli na njega. Onom udoljicom. Potrči tamo, Milane. Držte se dobro. Ćuo si šta nam je Baba rekao. Nema povlačenja bez njegovog naređenja. Ja odoh ovamo, prema cesti, tamo će biti gusto čim se tenkovi spuste do okuke. Moram proventi da li je Steva podelio borcima onaj sanduk protivtenkovskih bombi. Biću u onoj kući kod ruskog protivkolca i komandira 1. voda. Šalji mi češće Šašu sa izveštajem.

Neprijatelj je sada bio obazriviji i lukaviji, ali i mnogo energičniji. Svoje slabije pešadijske delove uputio je niz severoistočne padine Belomanastirske grede da napadaju s fronta i time privuku pažnju 1. i 2. bataljona 12. vojvođanske brigade. Glavninu je, kao što smo već rekli, uputio u obuhvatni napad, grebenom kose i drumom prema jugoistočnom delu sela.

U trenutku kada je njegova tenkovska kolona sa oko dva bataljona pešadije naišla na okuku, sa poprečnog nasipa i od železničke stanice, neprijatelj je otvorio automatsku vatru po zaleglim četama 4. bataljona. Očigledno je želeo da ih tu prikuju i onemoguće im svaku intervenciju u pravcu njihovog glavnog udara. Na takvom brisanom prostoru to nije bilo teško postići.

Četvrti bataljon je i dotle već bio onemogućen za bilo kakav manevar. Katovski od ranog jutra nije uspeo da uspostavi čvršću vezu ni sa svojim četama, a posebno s onim na desnom krilu, gde je bio njegov zamenik. Ostalo mu je samo da nemoćno upire pogled

prema suprotnoj obali. Znao je da su tamo još 3. i 5. bataljon i njegova Prateća četa, sa novim ruskim protivkolcima.

Na okuci, gde je tog jutra oštećen neprijateljski tenk, nemačka tenkovska kolona je zastala. Znali su da će tu naići na naše protivtenkovske puške i topove. Sačekali su da im se leva pešadijska pobočnica izravna sa čelnim tenkovima i razvije za borbu. A onda su naglo krenuli sa tri tenka napred. Jedan je išao sredinom ceste, dva sa strane. Iza njih, na malom odstojanju, bila su još dva tenka, a zatim nekoliko samohotki, pa još tri tenka ...

Čim su ih ugledali, ruski protivkolac, kojim je komandovao vodnik Aristov, i posluga dveju protivtenkovskih pušaka 1. bataljona otvorili su brzu paljbu po čelnim tenkovima. Ali i tenkovi po njima. Jednu protivtenkovsku su odmah uništili, direktnim pogotkom. Druga je i dalje dejstvovala, ali bez uspeha. U brzini nišandžija nikako nije mogao da pogodi gusenicu, a čelni oklop njihovo malokalibarsko zrno nije moglo da probije.

Vodnik Aristov takođe nije imao sreće. Odstojanje između njega i tenkova bilo je sve manje, a ispaljene granate su i dalje pravile rikošete. Na svega stotinak metara od protivkolca tenkovi su zastali. Ugledali su pred sobom nekoliko protivtenkovskih mina koje nisu bile dobro maskirane. Sve tri topovske cevi i mitraljeze usmerili su prema ruskom protivtenkovskom topu. Nastao je kratak i neravnopravan dvoboj. U jednom trenutku topovska granata udarila je u kuću iza njih i srušeni zid zatrpao je posadu topa. Ostao je još jedino nišandžija — vodnik Aristov, ali ranjen ... Osvrtao se nemoćno oko sebe. Negde na polovini ulice, iza sebe, ugledao je Košeljevu bateriju, koja je tek posedala položaje. Zadržali su je neprijateljski avioni. Okomili se na njih još na pristaništu, pa su morali poprečnim blatnjavim i od bombardovanja zakrčenim ulicama da izvlače topove na rukama. Desno od njega Bata, sa svojom 1. četom, pokušavao je da zaustavi juriš leve neprijateljske pobočnice, boreći se prsa u prsa. Levo od Aristova, kuća u kojoj je bila grupa izviđača 12. brigade gorela je pogođena avionskom bombom. Pogled ranjenog

artiljerca zaustavio se na posluzi preostale protivtenkovske puške. I ona je nemoćno širila ruke ...

— Davaj, tavariš! ... Priđi suda, bistro![1] pozvao je hrabri artiljerac Aristov, vodnik 321. protivtenkovskog diviziona, svoju braću po oružju. I ne samo po oružju...

Ne dvoumeći se, borci 12. brigade priskočili su mu u pomoć. Protivkolac je opet progovorio. Tenkisti su već mislili da su ga uništili, ali sada su svoje topove usmerili opet prema njemu. U kratkoj i neravnopravnoj borbi desnokrilnom tenku su pokidane gusenice. Ali već u sledećem trenutku, direktnim pogotkom, uništen je i protivkolac. Krv ruskog artiljerijskog vodnika Aristova potekla je bankinom, izmešana sa krvlju boraca 12. vojvođanske brigade.

Pošto su očistili put od mina, nemački tenkisti su krenuli glavnom ulicom napred. Mislili su da im je dalje put slobodan. Njihova pešadija zdesna već je bila stotinak metara ispred njih. Prodirali su na spoju između našeg 1. i 4. bataljona. Levokrilna kolona još se gušala sa 1. četom, ali se i ona pomerala korak po korak napred. Topovskom i mitraljeskom vatrom neprijatelj je pomagao svojoj pešadiji. Rušili su svaku kuću iz koje bi ugledali svetleće plamičke naših mitraljeza. Tada se pred njima ukazala nova prepreka. Bila je to baterija poručnika Košelja.

ČETVRTI BATALJON VIŠE NE POSTOJI ...

Ugledavši pred sobom čitavu bateriju protivtenkovskih topova, koja u brzini nije stigla ni da se ukopa ni da se maskira, koja je u uskoj batinskoj ulici delovala kao neprobojna barikada, komandant nemačke oklopne kolone menja taktiku i pravac napada. Napred istura samohotke, a sa tenkovima skreće desno u prvu poprečnu ulicu, do koje se već probila i njihova desna pešadijska pobočnica zaobilazeći desnokrilnu četu 4. bataljona. Tu se na spoju između 1. i 4. bataljona uka-

[1] Hajde, druže! Dođi ovamo, brzo!

zala pukotina u našem borbenom poretku, što je neprijatelj dobro iskoristio. Na kraju ove, stotinak metara dugačke ulice nemački tenkisti su ugledali nasip železničke pruge i odmah iza njega desnu obalu Dunava. To im je bio i glavni zadatak: što pre izbiti na desnu obalu Dunava i onesposobiti mesto prelaska naših jedinica. Neprijatelju se ukazala idealna prilika da udari u leđa ne samo 4. bataljona, koji se još nalazio ispred železničke stanice, nego i u pozadinu 1. i 2. bataljona 12. vojvođanske brigade, tj. naše glavnine u zapadnom i severozapadnom delu sela.

Prepustivši Košeljevu bateriju i 1. bataljon 12. brigade svojim samohotkama i levoj pobočnici, komandant neprijateljske tenkovske grupe brzo je izbio na Dunav. U sadejstvu sa bataljonom pešadije, koji se iz dotadašnje desnokrilne pobočnice brzo razvio u strelce, neprijatelj je zaokružio 4. bataljon i počeo da steže obruč oko njega. Serijom zelenih raketa i radio-vezom, nemački komandant je dao znak za početak opšteg napada ne samo svojim jedinicama koje su se našle za leđima 4. bataljona već i onim snagama na poprečnom nasipu i u rejonu železničke stanice. Na skelsko pristanište uputio je tri tenka i jednu pešadijsku četu da udare u leđa 1. i 2. bataljonu 12. vojvođanske brigade i baterije protivkolaca 572. streljačkog puka. Tog trenutka nastala je i najkritičnija situacija na batinskom mostobranu.

Sudbina 4. bataljona 12. vojvođanske brigade bila je zapečaćena. Odvojen od ostalih bataljona i napadnut sa svih strana od višestruko jačeg neprijatelja, on se preko brisanog prostora, pod unakrsnom vatrom, povlačio prema obali i železničkoj pruzi. Tamo su ga čekali neprijateljski tenkovi. Uverivši se da 4. bataljon ne raspolaže nijednim protivtenkovskim sredstvom, neprijateljski tenkisti su se toliko osilili da su pootvarali kupole i počeli gađati naše borce iz streljačkog oružja. Bila je to neravnopravna borba, u stvari, masakr nezaštićene pešadije. Ono što nisu uništili nemački tenkisti, dovršili su ustaše i nedićevci. Nisu ostavljali u životu ni ranjenike ni zarobljenike; ranjenike su gazili tenkovima, a zarobljenike streljali na licu mesta. Nekoliko zarobljenih boraca iz rumunskog dela Banata, među kojima Savu Bogićevića, Miodraga Milosavljevića i Slav-

ka Filipovića, odveli su u jedan podrum, gde su ih pretukli i najzad postreljali.

Sa pedesetak preostalih boraca u zauzetim rovovima na desnoj obali Dunava i na nasipu železničke pruge, Katovski je pokušao da organizuje kružnu odbranu. Borcima je ponestalo i municije. Kada je neprijatelj prešao prugu i sa tenkovima im napao oba boka, potrčali su prema obali, poskakali u čamce i kundacima zaveslali prema levoj obali. Malo ih je prešlo živih. Dva čamca su odmah uništena pogocima iz tenka, a ostale su tukli iz automatskog oružja sve dok nisu prešli polovinu reke. U čamcima je bilo više mrtvih nego živih i ranjenih. Među preživelima je bio Katovski, komandant 4. bataljona. Iz desnokrilnih četa uspelo je da se izvuče i probije do 1. bataljona još 60 boraca. I to je bilo sve što je ostalo od 4. bataljona, koji je nakon toga izbrisan iz evidencije i formacije 12. vojvođanske brigade. Peti bataljon je postao Četvrti . . .

Pošto je razbio 4. bataljon, neprijatelj se uputio prema skelskom pristaništu i centru sela. Usputno je potopio desetak praznih čamaca i skelu pripremljenu za evakuaciju ranjenika. Brzo je izbio na pristanište i počeo da ruši i pali sve što je još bilo čitavo, gde je primetio bilo kakvo kretanje ili gde je naišao na pojedinačni otpor naših boraca. U jednom dvorištu našao je grupu težih ranjenika sa bolničarkom, pripremljenih za prebacivanje. Pucali su u nijh iz automata i puškomitraljeza. Bili su kao podivljale zveri.

Iznenadna pojava nemačkih tenkova u našoj pozadini, stvorila je pravu pometnju u centru sela i mostobrana. Tu su bili štabovi 12. brigade i 572. streljačkog puka, brigadno previjalište, pozadinski delovi. To je bila kulminacija.

— Basta, tenkovi! — uleteo je zajapureni Jocika u jednu letnju kuhinju, gde se nalazilo njegovo komandno mesto.

— Brzo prikupite kurire, kuvare, sanitetsko osoblje i posednite ulicu što vodi prema skelskom pristaništu. Protivtenkovske bombe su u podrumu. Ja odoh po rezervu 2. bataljona. Cveto, ti brzo kod Babe. Neka iednu četu skine sa položaja i prebaci je na levu stranu ulice, frontom prema Dunavu. Tamo kod ruske baterije . . .

Samo što su Jocika i njegovi saradnici istrčali, odjeknula je detonacija. Od eksplozije topovske granate srušila se letnja kuhinja. U kršu opeke i maltera nestala je i Jocikina radna karta, topografska sekcija koju je dobio od pukovnika Sidorenka. I baterijska lampa, zaplenjena prilikom akcije u Crepaji...

U podrumu na severozapadnoj ivici Batine nalazila se 3. četa — rezerva 2. bataljona. Trenutak pre Jocike u podrum je ušao Nikola Depalo Toša, komesar 2. bataljona, naredio je uzbunu i pripremio četu da je uvede u borbu na brdu, severno od „Piramide". Tamo je neprijatelj, uz pomoć samohotki, žestoko napadao i potisnuo ih stotinak metara. Ostali su im topovi Prateće čete sa pobijenom poslugom u useku puta, na „ničijoj zemlji".

— Poruči Brigadiru da po svaku cenu sačuva topove. A ti sa Trećom četom za mnom. Nemci su nam iza leđa. Ako ih sada ne zaustavimo, neće biti ni nas ni topova! Podeli borcima protivtenkovske bombe i flaše sa zapaljivom smešom.

Treća četa je izbila na istočnu ivicu sela, prema pristaništu, kada su se nemački tenkovi ustremili prema centru Batine. Otvorili su topovsku i mitraljesku vatru s namerom da prođu glavnom ulicom prema svojim samohotkama. U tom trenutku na seoskoj raskrsnici pojavio se vod protivtenkovskih topova poručnika Boguslavskog. Njih je poručnik Košelj odvojio iz baterije i uputio da zatvore glavnu ulicu sa istoka i severoistoka. Nije želeo da se nađe u uskoj ulici između dve vatre, tenkova i samohotki.

Naočigled nemačkih tenkista, zaustavljenih nedaleko od mesta gde je juče bio Rašidov puškomitraljez i stotinak metara od raskrsnice, sovjetski artiljerci su u trku izgurali laki protivkolac na raskrsnicu. Nišanili su pravo kroz cev. Prvi metak je rikošetirao; drugi takođe, treći nemački tenkisti nisu ni sačekali, skrenuli su nekoliko koraka levo i zaklonili se iza kuće iz koje je juče dejstvovao Toša.

Izgubivši iz vida neprijateljske tenkove, punilac sovjetskog protivkolca Kostočahov, sa pomoćnicima, nije gubio vreme na dugo razmišljanje. Pogurali su svoje oruđe niz strmu uličicu, prema pristaništu. Za njima je pojurio još jedan protivkolac i nekoliko protivtenkov-

skih pušaka Prateće čete 1. bataljona. Oni su pošli levo i u razvalinama kuća postavili svoje protivtenkovke.

Čim je ugledao bok nemačkog tenka, Kostočahov je ponovo opalio. Srušio je ćošak kuće i zatrpao tenk opekom. Tada su zapucale i naše protivtenkovke. Osetivši da imaju posla sa hrabrim i vrlo veštim artiljercima, nemački tenkisti su pohitali prema prvoj poprečnoj ulici. Namera im je bila da se dočepaju glavne ulice i centra sela. Dotle je doprla i njihova pešadija i tu je ostala, jer je iznenada dobila jaku bočnu vatru Batine 1. čete.

Za nemačkim tenkovima pojurili su Jocika i Basta sa 3. četom 2. bataljona protivtenkovkama, u pomoć artiljercu Kostočahovu i njegovim drugovima. Izbivši na obalu i čistinu pored nje, četa je naišla na jaku mitraljesku vatru nemačke pešadije. Morala je za trenutak žaleći, a odmah zatim je u skokovima krenula napred. Levokrilni vod je koristio iskopane rovove i nasip na obali. Ostali delovi su se probijali kroz dvorišta i zidove zapaljenih kuća. Prvi juriš 3. čete nije uspeo. Morali su ponovo žaleći. Neprijatelj je bio brojniji, a imao je opet podršku svojih tenkova. Zaklonjeni iza izbočine ulice, tenkovi su otvorili jaku topovsku i mitraljesku vatru na 3. četu i Kostočahovljeve artiljerce. Tenkovi, koji su pobegli sa pristaništa i zamakli u poprečnu ulicu, našli su se ponovo u ćorsokaku. Odozgo, sa glavne ulice, dočekala ih je vatra protivtenkovskih pušaka 1. bataljona i još jedan Košeljev protivkolac. Gornji deo ulice već je bio u rukama 1. čete. Tenkisti su dobro znali da ih tamo, kod svakog prozora, čeka svežanj protivtenkovskih bombi ili flaša zapaljive smeše. A ulica je bila mala i tesna! ... Krenuli su ponovo natrag i pridružili se onima na obali. Pokušali su i u drugu poprečnu ulicu, ali i tamo je bilo isto. U treću nisu ni pokušavali, jer su im u međuvremenu uništene obe samohotke. Uništila ih je baterija poručnika Košelja, jednu je uništilo odeljenje njegovog desetara Kuprijaneka, a drugu je nateralo u bekstvo oruđe starog artiljerca Kondrašina, veterana oktobarske revolucije i prvog svetskog rata. Pri pokušaju da svoje oruđe pomeri napred, Kondrašin je teško ranjen. Izgubio je i desno oko, ali je i tada bodrio svoje drugove i ostao s njima

sve dok se začelje nemačke oklopne kolone nije izgubilo iza okuke.

Pritešnjeni na obali, u vrlo skučenom manevarskom prostoru, na istom mestu gde su malopre razbili 4. bataljon i onako divljački masakrirali zarobljene borce i ranjenike, nemački tenkisti i već dobro proređen pešadijski bataljon osećali su se kao u mišolovci. Pritisak 1. i 3. čete, kojima su se pridružili i preostali borci 4. bataljona, bio je sve jači. Odozgo, sa zapadne ivice sela, tukli su ih naši minobacači i Košeljeva baterija. Njihova leva pešadijska pobočnica prešla je svega 300—400 metara severozapadno od okuke. Tu je naišla na žilav otpor 1. bataljona. Baba je po Jocikinom naređenju nešto suzio front svoga bataljona i prvu četu premestio na glavnu ulicu i levo od nje, ali je sa ostalim četama odbio sve napade leve neprijateljske pobočnice. Uvidevši da se ovuda neće probiti, nemački tenkovi, izmešani sa svojom pešadijom, povlačili su se prema železničkoj stanici, gde su na već pripremljenim položajima prešli u odbranu.

Na brdu i grebenu Belomanastirske grede neprijateljski napad je takođe jenjavao. U nekoliko uzastopnih juriša, podržanih samohotkama, Nemci su uspeli da delovima 233. divizije preotmu stotinak metara grebena i odbace ih malo dalje od kote 169. Drugom bataljonu 12. brigade preoteli su tek zauzetu drugu tranšeju, ispod grebena, i vratili ga na usek seoskog puta. Tada su stupile u dejstvo „kaćuše". To je podiglo moral naših već iscrpenih boraca. Oni su ih željno očekivali, ali ne"ki od njih osetili su ih i na sopstvenoj koži. Bili su to borci prvog, desnokrilnog voda 2. čete 2. bataljona, koji je pod samim grebenom tog trenutka pomagao posluzi protivtenkovskih topova, prateće čete da se topovi izvuku na greben po blatnjavom i usečenom poljskom putu. Posada je izbačena iz stroja, a 1. vod je gotovo prepolovljen.

Šta se, u stvari, dogodilo pod grebenom Belomanastirske grede? O tome preživeli borci 2. bataljona i danas nerado pričaju.

Dogodilo se ono što se u ratu često događa. U najkritičnijem trenutku na grebenu, kada su poručnik Knja-

žin i Brigadir, zamenik ranjenog komandanta našeg 2. bataljona, zatražili hitnu intervenciju i podršku sovjetskih reaktivnih bacača „kaćuša", naši i neprijateljski položaji bili su na tom sektoru udaljeni jedni od drugih oko 50, a ponegde i samo 30 metara. Rastojanje između cilja i vatrenih položaja „kaćuša", postavljenih levo i desno od puta Bezdan—Batina, iznosilo je više od dva kilometra. Na takvoj daljini i najmanja greška u proračunu elemenata za gađanje značila je odstupanje od cilja za 50 do 100 metara. To je u teoriji i nastavi gađanja dozvoljena zona rasturanja zrna, posebno za ovakva višecevna oruđa. Međutim, postavlja se pitanje ko je dao i kakve elemente za gađanje i da li su oni blagovremeno korigovani. Zamenik komandira Prateće čete 2. bataljona Đorđe Gavrilov Brka izjavio je docnije da je odmah, čim je primetio da „kaćuše" ne tuku samo „Piramidu", već i naše položaje, odnosno topove njegove čete, intervenisao preko artiljerijskog osmatrača kod komandira baterije „kaćuša", ali bez uspeha. Komandir baterije nije se odazvao na njegov pozivni znak i šifru „Sablja". Bilo kako bilo, tek „Sablja" je izbacila iz stroja oko 15 boraca 2. čete.

U celini, efekat iznenadnog dejstva „kaćuša" bio je mnogo porazniji za neprijatelja. On je posle ove vatre i žilavog otpora naših boraca morao da odustane od daljeg protivnapada. Istureni deo grebena ostao je u našim rukama, što je u tom trenutku, kritičnom za batinski mostobran, bilo od velikog značaja.

Jocikino naređenje da se topovi moraju sačuvati ipak je izvršeno. Sve do večeri oni su ostali na „ničijoj zemlji". Nemci su izvršili nekoliko juriša da bi ih zauzeli, ali se uporna 2. četa zarekla da ih neće dati neprijatelju. Tom prilikom posebno su se istakli puškomitraljesci 2. čete, među njima i mala Marija, Banaćanka. Preciznom vatrom iz svog DPP-ejca, koji se, za razliku od mnogih drugih, nije nijednom zaglavio, jer ga je stalno čistila i podmazivala, Marija nije dozvolila neprijatelju da se približi topovima, koji su bili svega 30 metara od njihovih položaja.

Celo popodne neprijatelj je besno kidisao na topove 2. bataljona i uporno nastojao da naše borce i 3. bata-

šadije i čisti teren ispred prvog ešalona, koji je već vodio ulične borbe.

Najviše su se okomili na glavnu ulicu. Verovatno su znali da su u njoj Košeljeva baterija i naše dve prateće čete sa protivtenkovskim puškama i minobacačima. Znali su i položaje naših malobrojnih protivtenkovskih oruđa i to da su oni brojčano i tehnički nadmoćniji.

Najpre su snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom nastojali da ućutkaju naše protivkolce i minobacače, a zatim su s pešadijom i pratećom artiljerijom pokušavali da ih zaobiđu, izoluju i unište bliskom vatrom i jurišima. Probijali su se istim, već utrvenim stazama, prolazima u zidovima, dvorištima i baštama sa razvaljenim ogradama. Prelazili su u skokovima, od kuće do kuće, od ulice do ulice, od prepreke do prepreke.

Nikad kao u tom okršaju, nisu se izmešali naši i sovjetski borci i jedni drugima priskakali u pomoć. Posebno borci 1. bataljona i Košeljevi artiljerci. Nikad dotle nije batinskim ulicama poteklo toliko zajednički prolivene krvi kao toga popodneva.

Uništili su odmah dve naše protivtenkovke i jedan ruski protivkolac, koji su bili istureni stotinak metara ispod okuke puta. Zaobišli su ih sa obe strane, kroz dvorišta i kroz razvaline obližnjih kuća. Komandir 1. čete Bata Laćarac poveo je tada svoju četu u protivnapad, pokušavajući da ih izvuče i deblokira. Naleteli su na neprobojan zid nemačke pešadije i tenkova, koji su se već spustili do našeg protivkolca i njegovu posadu izgazili gusenicama. Proređena 1. četa morala se povući stotinak metara niže, glavnom ulicom.

I drugi ruski protivkolac, sa oštećenom cevi od pogotka nemačke samohotke morao se povući sa položaja. Urakljen vatrom artiljerije i minobacača, obuhvaćen s levog boka bliskom vatrom, praćen snažnim detonacijama, morao se povući i naredni, treći protivkolac. Gurajući topove niz ulicu, sa ruskom posadom poginulo je i nekoliko boraca 1. bataljona. Izrešetani su mitraljeskim rafalima iz čelnog neprijateljskog tenka, koji se toliko osilio da je izašao iz borbenog poretka svoje pešadije. Žurio je da se domogne lakog plena i zgazi već posustalu posadu. Košeljevi artiljerci su zastali samo za trenutak i ne nišaneći opalili jednu granatu, zatim i

drugu. Oklop čelnog tenka je zaškripao, a komadi desne gusenice poleteli su u stranu. Do njega je već stigao drugi tenk, a treći tenk i amfibija naglo su skrenuli sa ulice i pošli desno, preko bašta i plotova. Pošto se izravnao sa svojom pešadijom i sačekao još jednu samohotku, drugi tenk je ponovo krenuo napred, glavnom ulicom, otvarajući vatru iz pokreta, dok ga je u stopu pratila njegova samohotka.

— Tenkovi prodiru! ... — izvestio je komandant 1. bataljona Dušana Doronjskog Jociku.

— Zaustavite ih po svaku cenu! ... — odgovorio je Jocika Božidaru Simanoviću Babi.

Baba je ovo jednostavno naređenje preneo komandi 1. čete, Todoru Laćarcu Bati i Milanu Ljiljku.

— Znam, ali kako? Pošalji nam bar još dve protivtenkovke, namesto onih uništenih, da pomognu protivkolcu u baštama. Mi ćemo se već snaći... i poruči Jociki: izvršićemo njegovo naređenje . ..

— Čuo si, Milane. Tenkove moramo zaustaviti! Ima li još onih protivtenkovki?

— Svega još dve, Bato . . . svakom po jedna. Evo ti, stari moj! Ja ću prvi.. . Ako preživiš ovaj dan, pozdravi mi brata Nikolu. Daj mu onu sliku, zajedničku, iz Bezdana. Neka pošalje kući u Karađorđevo — završio je, već drhtavim glasom politički komesar 1. čete, oslonjen leđima na polusrušeni zid jedne kapije, koji je sve jače podrhtavao od zaglušujuće škripe i tutnjave čelnog tenka.

Bata ga je nemo posmatrao, jabučica mu je podrhtavala, dok je duboko uvlačio poslednje dimove poslednje cigarete . . . Umesto pozdrava, pružio je Milanu opušak i, primajući protivtenkovsku bombu, čvrsto mu stisnuo mišicu. U nekoliko skokova našao -se na suprotnoj strani razvaljene kapije, iza oštećenog stuba.

Čelni tenk je već stigao na dvadesetak koraka od njega. Sa suprotne strane ulice, kroz otvor nagorelog prozora, opazio ga je nemački puškomitraljezac. Ne obraćajući pažnju na njegove duge rafale i komadiće opeke odvaljene od zida iznad njegove glave, Milan je iskočio na ulicu i potrčao u susret čeličnoj grdosiji. Besno je pritiskivao oroz i praznio tek zamenjeni do-

boš Špaginovog automata. Ispaljena zrna su dobovala po debelom oklopu, uzaludno tražeći i najmanji prolaz do njegove posade. Spljošteno olovo malokalibarskih zrna, u sudaru sa neprobojnim metalom, nemoćno je klizilo niz bokove tenka. Rastojanje se brzo smanjivalo. Milan je i dalje pucao . .. Još samo nekoliko metara ...

— Bombu, Milane! Bombu! ... Šta čekaš? — doviknuo je Bata svom drugu i, nestrpljiv, iskočio za njim na ulicu. Ali čim je pritisnuo obarač svoga šmajsera u pravcu nemačkog puškomitraljesca, Bata je i sam zaboravio na svoju, već pripremljenu protivtenkovku u levoj ruci.

Tek kada je skočio na čeličnu platformu tenka, Milan se setio bombe. Naglo je prestao da puca i groznićavim prstima tražio kapak na otvoru. Zakasnio je za delić sekunde. Pokošen dugim mitraljeskim rafalom sa susednog tenka, samo je nemoćno širio ruke. Uspravio se poslednji put i srušio preko desne gusenice. Za njim se skotrljala protivtenkovka i poluispražnjeni automat.

Bata je načinio još nekoliko koraka. Shvativši u trenutku šta se desilo njegovom drugu, odbacio je automat daleko od sebe i golim grudima pošao prema tenku, koji se uz zaglušujuću škripu gusenica počeo zaustavljati. Hladnokrvno je prebacio bombu u desnu ruku i zavitlao je među gusenice. Pao je presečen rafalom nemačkog puškomitraljesca istovremeno kad je odjeknula eksplozija, čelična grdosija nemoćno je zaškripala i s pokidanim zupčanicima zarila se u kamenu podlogu puta, dok je nije zahvatio plamen.

Prva četa je izvršila postavljeni zadatak! Tenkovi u glavnoj ulici su zaustavljeni. Zaustavljeni su mrtvim telima hrabrog komandira i komesara 1. čete.

Ostali tenkovi i samohotke pokušali su da zaobiđu plamenu buktinju ispred sebe, ali su zbog eksplozije granata iz zapaljenog tenka krenuli brzo nazad. Zato su pošli levo, preko bašta i plotova, gde su naišli na već uništenu amfibiju i jedan tenk zaglibljen u blatu. Izvukli su ga pomoću čeličnih užadi i produžili napred. Na poprečnoj ulici izravnali su se sa svojom pešadijom i ponovo krenuli. Pokušavali su da se probiju na spoju između 1. i 3. čete. Tada su opet naišli na uporne Košeljeve artiljerce i naše protivtenkovke. Mladi poručnik

je okupio preostale borce 1. čete i rasporedio ih oko svoje baterije. Komandant 1. bataljona Baba poslao im je u pomoć svoju poslednju bataljonsku rezervu, jedan vod 2. čete i još jednu protivtenkovku, koju je Jocika u međuvremenu skinuo sa položaja 2. bataljona i dao je na raspolaganje 1. bataljonu.

Situacija na mostobranu bila je još kritična. Uvodeći u borbu svoj drugi ešelon, neprijatelj je opet krenuo levo i desno od glavne ulice. Na levom krilu neprijatelj je uspeo da potisne 1. bataljon i Mamutovićevu četu 2. bataljona oko 500 do 600 metara, gotovo na zapadnu ivicu sela. Na desnom krilu je isto toliko bio udaljen od železničke stanice ... Na položaje su ponovo pošli kuriri, konjovoci, kuvari...

Ispred jednog podruma lakši ranjenici i sanitetsko osoblje pokupili su razbacano oružje i otvorili vatru na grupu nemačkih automatičara, koja se probila do podruma gde su bili teški ranjenici. S njima je bila Kaća, referent saniteta 2. bataljona. Sa Vidom, Majkom, Pavoni, Darinkom prešla je u prvim talasima i ostala na mostobranu sve do smenjivanja brigade. Nemoguće je opisati sve njihove podvige i napore da izvuku, previju i otpreme sa mostobrana ranjene borce, kojih je bilo sve više, a njih sve manje.

Crnomanjasta Silbašanka Gordana Urošev Majka samo u toku jednog dana, 12. novembra, izvukla je ispred fašističkih rovova više od 30 ranjenih drugova. Nije htela da zaostane za svojom drugaricom iz 2. bataljona, mladom Sremicom iz Rakovca, Katicom Jovičić Kaćom. Iako i sama ranjena, sa tek previjenom rukom, Kaća je ostala na položaju sa lekarom Škoricem i borila se za svakog ranjenika. Tu u rovovima Batine, u borbi za život i smrt, rodila se i njena ljubav prema Jociki, komandantu brigade, koja se kasnije pretvorila u brak.

Noć se već uveliko spustila nad Batinom. Iako je borba još trajala, za iscrpene borce 12. vojvođanske brigade, noć je značila mali predah i kratko olakšanje. Nisu bar do jutra morali da strepe od nemačkih tenkova i samohotki. Pošto su im Koseljevi protivkolci uništili još jedan tenk, ostali su se povukli iza okuke.

Još neko vreme neprijateljska pešadija je pokušavala da se probije do centra sela i preseče mostobran na dva dela, a onda je počela da utvrđuje dostignute položaje i čeka nova pojačanja od Belog Manastira i podršku svojih tenkova i avijacije.

Naši su takođe čekali jutro i pojačanja, ali sa više zebnje u srcu, jer su sovjetski avioni i tenkovi bili još daleko. Na mostobranu se osećao nedostatak pešadije i artiljerije, posebno protivtenkovske.

Oko ponoći vatra se gotovo utišala. U selu su dogorevale zapaljene kuće a na brdu neke trščare. U povećem podrumu nedaleko od centra sela gorela je lojanica. Tu se odmarala četa komesara Boženka, iz Starčeva. Na smenu i po vodovima dolazili su ovamo prozebli borci da se malo ugreju, pojedu zalogaj hleba i slanine, odremaju koji trenutak i da se vrate na položaj. Oslonjen na vlažan zid, sedeo je Boženko, prepun tuge i bola. Samo u toku jednog dana izgubio je toliko dobrih drugova i poznanika. Od jutros, kad je njihov 2. bataljon krenuo na položaj, četa mu se prepolovila. U drugim četama je ista situacija, a 4. bataljona više i nema. Mahinalno je dohvatio harmoniku. Izvežbanim prstima nesvesno je nalazio najsetnije tonove i melodije. Uzaludno je pokušavao da nađe neku vedriju melodiju. Kad bi mu pred očima izišli dragi likovi Žive Kuzmanovića, Slavka Filipovića, Bože Đurovića, Ljubice, Pave, Darinke, Bate, Milana, Liljka .. . harmonika bi ponovo setno zajecala. Videvši ga kako muči i sebe i harmoniku, komesar brigade Milan Basta seo je do njega i još tiše zapevao svoju omiljenu partizansku pesmu: „Konjuh planino, vjetar šumi, bruji. .."

Boženka je to prenulo iz njegovog melanholičnog stanja, zahvalno je klimnuo glavom svome komesaru i skladni zvuči popratiše ovu divnu partizansku pesmu. Baršunastim glasom, koji mu je podrhtavao, zapevao je sa Bastom. Pridružili su im se i ostali borci. Snažnim baritonom javio se i ranjeni artiljerac Kondrašin. Poslednje reči pesme gromoglasno su izvirale iz podruma. Nad zapaljenom Batinom ledeni severac još dugo je raznosio njene prkosne akorde:

„.. . Iz krvi crvene mrtvoga drugara crveno je šuma procvetala..."

MITA DUDIĆ PREUZIMA KOMANDU NAD RUSKIM BATALJONOM

U toku noći, 12/13. novembra, na smanjen, jedva jedan kilometar dubok polukružni mostobran pristigla su nova pojačanja. Prebačen je 5. bataljon 12. vojvođanske brigade i 2. bataljon 572. streljačkog puka. Pored prateće pukovske artiljerije, u Batinu je prebačena još jedna baterija protivtenkovskih topova 45 mm. Tako su, 13. novembra ujutru, na mostobranu bili dva puka 233. streljačke divizije i gotovo cela 12. vojvođanska udarna brigada. Ukupno uzev, angažovano je nepunih devet bataljona pešadije i 31 artiljerijsko oruđe za njenu neposrednu podršku.

Ako se pri tome imaju u vidu osetni gubici u dvodnevnim borbama, naročito u bataljonima 12. vojvođanske brigade, kao i pukovi 233. streljačke divizije, koji nisu popunjavani od jašo-kišinjevske operacije, onda su to bile relativno slabe snage za postizanje nekog značajnijeg uspeha na batinskom mostobranu. Utoliko pre što su se, nasuprot neprijatelju, naše snage sastojale uglavnom od pešadijskih delova, sa lakim pešadijskim naoružanjem i nešto malo protivtenkovske artiljerije. Zbog slabog sadejstva, male udaljenosti između naših i neprijateljskih jedinica i vrlo dinamične situacije, podrška divizijske i korpusne artiljerije s leve obale Dunava u toj fazi borbe nije bila efikasna.

Odnos snaga — brojčani i tehnički — na mostobranu bio je 13. novembra ujutro mnogo povoljniji za neprijatelja. Po našoj proceni, on je iznosio 2,5 : 1 u njegovu korist, a u tehničkom pogledu bio je još nepovoljniji po nas. Nasuprot neprijateljskim jakim motomehanizovanim i oklopnim snagama stajalo je oko 1.250 za borbu sposobnih boraca 12. vojvođanske brigade i nešto malo veći broj pripadnika 233. sovjetske divizije. Njen 734. puk, manji delovi 572. puka i 3. bataljon 12. vojvođanske brigade nalazili su se i dalje na obezbeđenju leve obale Dunava.

Pod okriljem noći, u prvom talasu na mostobran je prebačena 1. i 4. četa 5. bataljona 12. brigade. Odmah za njima prebačen je i bataljon 572. streljačkog

puka kojim je komandovao kapetan Aleksandar Aleksandrovič Blau, kao i jedna baterija protivtenkovskih topova. U poslednjem talasu prebačene su i preostale dve čete i ostatak teških oruđa 5. bataljona 12. vojvođanske brigade. Njih je jutro zateklo na sredini Dunava. Od jake mitraljeske i minobacačke vatre iz rejona železničke stanice poginulo je i ranjeno devet boraca 5. bataljona. Iskrcavali su se pod kišom kuršuma, ne sačekavši da skela potpuno pristane uz obalu.

Bataljon kapetana Blaua, čim se prebacio razvijen je odmah za borbu, orijentisan prema železničkoj stanici, ulevo od glavne ulice i puta prema Zmajevcu. Do jutra je uspeo da se dobro utvrdi i ukopa, iskoristivši pri tom zauzete neprijateljske rovove na obali i položaje 3. čete i 2. bataljona 12. vojvođanske brigade. Iskusni borci 572. puka nisu gubili vreme.

Prve dve čete 5. bataljona preuzele su položaje desetkovane 1. čete 1. bataljona i preostalih boraca 4. bataljona. I protivtenkovska baterija priskočila je u poslednjem trenutku u pomoć hrabrim artiljercima poručnika Košelja. Preostale dve čete 5. bataljona zadržane su kraće vreme u rezervi, da bi već posle odbijanja prvog napada bile uvedene u borbu.

I neprijatelj je uveo u borbu još dva pešadijska bataljona, dve baterije topova 76/mm i veliki broj minobacača iz 4. pešadijske mađarske divizije. Preostali tenkovi i samohotke i ovog puta su krenuli komunikacijom Zmajevac—Batina, jedinom kojom se tenkovima moglo doći do Batine. To je ponovo bio i glavni pravac udara. Pomoćni pravac je i dalje išao preko Belomanastirske grede. Za razliku od jučerašnjeg napada, neprijatelj je ostvario mnogo bolje sadejstvo između svih njegovih rodova. Tenkovi više nisu rizikovali ni najplići prodor bez pešadije, a ova nije htela napred bez prethodne pripreme i podrške artiljerije.

Ceo sat je trajala artiljerijska i avio priprema napada. Počela je u 8 časova ujutro i trajala sve do devet. U Batini više nije ostala čitava ni jedna kuća. Jedino su podrumi ukopani u brdu i dalje odolevali bombardovanju. Mnogi su ostali razvaljenih vrata, popaljenog inventara, ali su i dalje služili kao odlična skloništa i jednoj i drugoj strani. Avioni su najviše bombardovali

glavnu ulicu, u stvari, ono što je od nje ostalo. Znali su da su tu naša protivtenkovska sredstva i težište odbrane.

Ovoga puta avioni se nisu udaljili sa bojišta ni posle teškog jednočasovnog bombardovanja. Pratili su i dalje juriš njihove pešadije i tenkova. Navođeni radio-vezom sa komandnog tenka, obrušavali su se na svaki cilj koji im je pokazala njihova pešadija. Posebno su se okomili na naše puškomitraljeze, minobacače i protivtenkovska sredstva. Bilo je potrebno uložiti mnogo napora, dovitljivosti, i stalno menjati vatrene položaje da bismo ih sačuvali. Sovjetski vojnici su to činili znalački i samoinicijativno, čim bi osetili da su ih neprijateljski minobacači ili jurišni avioni otkrili.

Tek pristiglim 5. bataljonom 12. brigade komandovao je Mita Dudić, zvani Braćin, papudžijski radnik iz Vojke. Pust, hrabar, kicoš, Mita je uživao ugled i autoritet u brigadi. Sa svojih tridesetak godina i životnim iskustvom, bio je među ovim dvadesetogodišnjacima jedan od „najstarijih" rukovodilaca. Neposredan i snalažljiv, znao se dobro postaviti prema svojim potčinjenima, a isto tako prema pretpostavljenima. Imao je i dobre saradnike i članove štaba.

Politički komesar bataljona Dušan Krajnović Dule, nesvršeni đak, stari borac i politički radnik znao je svojim vatrenim govorima da mobiliše borce za akciju. Njegov zamenik Živa Šijački Sima, prvoborac iz banatskog sela Vračevog Gaja, iako veoma mlad, imao je višegodišnje ratno iskustvo. Zbog vesele prirode i neustrašivosti bio je veoma omiljen u brigadi. Mitin zamenik Mile Veselinović, iz sremskog sela Divoša, bio je takođe stari borac i jedan od najmlađih, ali ništa manje popularnih rukovodilaca u brigadi. Uoči batinske bitke bio je komandant Somborskog partizanskog odreda.

Bio je to, dakle, jedan od sposobnijih štabova bataljona u 12. vojvođanskoj brigadi. Takve su bile i komande četa.

Popunjen do pune formacije, dobro naoružan, odmoran i svež, 5. bataljon je, i pored neiskustva svojih boraca, predstavljao znatno ojačanje, ako ne i presudni trenutak za očuvanje zauzetog mostobrana, bar što se tiče uloge i sektora koji je branila 12. vojvođanska bri-

grada. Ubačen je u pravo vreme i na pravo mesto. Sa već desetkovanim bataljonima 12. brigade i svežim bataljonom 572. streljačkog puka, on je uspeo ne samo da zaustavi jedan od najjačih neprijateljskih protivnapada nego i da povrati nekoliko stotina metara izgubljenih položaja.

Kao da je neprijatelj toga dana bio rešen da po svaku cenu likvidira mostobran. Pojedini delovi sela prelazili su nekoliko puta iz ruke u ruku. Na grebenu isto tako. Svaku, tek prispelu jedinicu neprijatelj je neposredno iz marša, iz kamiona, ubacivao u borbu. Pred podne je ubacio neke policijske jedinice i delove 2. branderburškog puka. Sa nekoliko tenkova pokušao je da zaobiđe naš protivtenkovski čvor odbrane na glavnoj ulici i da kroz istočni deo sela izbije na pristanište. Tu je naišao na dobro ukopan bataljon 572. puka. Kapetan Blau je propustio neprijateljske tenkove a zatim jakom streljačkom vatrom i borbom prsa u prsa odbio protivnapad branderburžana. Odsečeni od svoje pešadije i izloženi bočnoj vatri protivkolca, neprijateljski tenkovi su se i ovoga puta morali povući. A bili su već gotovo na pristaništu.

Tada su krenuli u napad na našem krajnjem levom krilu, pokušavajući da iskoriste nasip železničke pruge i zaklon koji im je pružala desna obala Dunava. Pošli su istim pravcem na kojem su u toku jučerašnjeg dana razbili 4. bataljon. Ovoga puta nisu imali mnogo sreće. Četa potporučnika Kolašnikova sačekala ih je na cevi svoga oružja i žestokom vatrom i bombama odbila njihov prvi, a zatim drugi i treći juriš ... U jednom trenutku neprijatelju je pošlo za rukom da zaokruži levokrilni vod vodnika Čerepanova, koji se utvrdio na samoj obali, nedaleko od mesta gde je juče bio Katovski. Borci Čerepanova sačekali su da neprijateljski vojnici ustanu iza svojih zaklona i krenu na juriš. Tek su tada iskakali na grudobrane i snažnom bliskom vatrom i borbom prsa u prsa naterivali ih u bekstvo, nanoseći im teške gubitke.

Još nekoliko puta neprijatelj je pokušao da se probije na spoju između našeg 5. i sovjetskog 2. bataljona. Prethodno je otvarao jaku artiljerijsku i minobacačku vatru i bukvalno preoravao rovove 2. bataljona 572. sov-

jetskog puka, nanevši mu teške gubitke. Izbačeni su iz stroja gotovo svi komandiri četa. Ranjen je i komandant bataljona kapetan Blau i njegov zamenik. Činilo se da će se Nemci ipak probiti na tom sektoru. U kritičnom trenutku Mita Dudić je uzeo četu iz rezerve i udario u bok uklinjenog neprijatelja. Pošto je ponovo uspostavio i povezao front, Dudić je preuzeo komandu i nad ruskim bataljonom, umesto teško ranjenog komandanta Blaua. Sovjetski i naši vojnici nisu u tom videli ništa neobično. Naprotiv, kao što su se juče borci 1. čete, posle pogibije njihovih rukovodilaca, okupili oko poručnika Košelja i disciplinovano izvršavali njegova naređenja, tako su danas postupili i vojnici 2. bataljona 572. puka 233. sovjetske divizije. Imponovala im je hrabrost i dinamičnost ovog grlatog partizanskog komandanta. A Dudić je zaista toga dana trčao od jedne čete do druge, izdavao naređenja i jurišao sa borcima. Trudio se da nadviče eksplozije granata i štektanja mitraljeza. Odjednom je zastao, sa nedorečenom komandom. Parče gelera od minobacačke granate prošlo mu je kroz grlo. Prstima je napipao komadić železa, izvadio ga iz rane i pošao dalje. Nije imao vremena da traži bolničarku. Neprijatelj je ponovo pokušavao da se probije glavnom ulicom.

Tako ga je našao i Jocika.

— Nešto me zaklalo — odgovorio je Jociki na pitanje šta mu je.

Jocika ga je pogledao i pružio mu pljosku rakije da dezinfikuje ranu. Dok ne stigne bolničarka . ..

Umesto da zalije ranu, Dudić je dobro potegao iz pljoske. Rakija je kroz ranu potekla iz grla na uniformu.[1] Uto je naišla bolničarka. Nije hteo da ode u previjalište, ali više nije mogao ni da komanduje. Umesto njega komandovao je i izdavao naređenja njegov zamenik Mile Veselinović.

Neprijatelj je i dalje žestoko navaljivao. Naši su odbijali juriš za jurišem i odmah prelazili u protivnapad.

[1] Ovako je „Dudićevo ranjavanje opisao Dušan Doronjski Jocika u novosadskom „Dnevniku" od 11, XI 1969.

Oko 9 sati ova klanica je dostigla svoj vrhunac. Pojavilo se sedam tenkova. Nisu se mogli čuti u ovoj grmljavini. Kad su stigli na 60 metara, otvorena je vatra iz četiri topa. Oni su se zaustavili i odgovorili brzom paljbom. Ovaj krvavi dvoboj vodio se oko pola sata. Dva tenka su uništena a dva oštećena, ali i sva četiri topa sa poslugom ležala su iskidana i nesposobna da više daju otpor.

Toga dana sunce je sijalo, ali od baruta i dima nije se video ni prst pred nosom ... Na brdu su se još vodile borbe. Šest puta do podne ono je prelazilo iz ruke u ruku. Mnogo leševa prekrilo je vrhove iznad Batine.

Četvrta noć u razorenoj i zapaljenoj Batini ipak se ponešto razlikovala od prethodnih noći. Iako se borba vodila nesmanjenom žestinom, juriši neprijatelja bili su sve kraći i redi, sve češće je on prelazio u odbranu, zastajao posle svake zauzete ulice ili grupe kuća, sačekivao zaostale tenkove i ponovnu vatru artiljerije.

Te noći 13/14. novembra, na mostobran su krenuli Treći, poslednji bataljon 12. vojvođanske brigade, jedan bataljon 7. vojvođanske brigade i prednji delovi 73. gardijske, staljingradske divizije.

PRVA IZMENA U PLANU OPERACIJA

Ogorčene borbe i upornost neprijatelja naterale su sovjetsko komandovanje da iz trodnevnih dejstava izvuče pouke i zaključke i da u skladu sa novom situacijom preduzme odgovarajuće mere.

Postalo je jasno da se neprijatelj povratio od prvog iznenađenja i uspeo ne samo da konsoliduje svoju odbranu već i da sve jačim uzastopnim napadima spreči dalje širenje i povezivanje mostobrana, čak i da nekoliko puta ozbilino ugrozi dalji opstanak naših snaga na onostranoj obali Dunava.

Ubacivanje u borbu svih raspoloživih rezervi i pristizanje sve većeg broja motomehanizovanih, artiljerijskih i vazduhoplovnih jedinica ukazivali su sovjetskom

i **našem** komandovanju da je neprijatelj otklonio dilemu oko glavnog mesta prelaza naših snaga, shvatio opasnost koja mu preti sa batinskog mostobrana i da će učiniti sve da tu opasnost što pre otkloni.

Iz neprijateljske dokumentacije saznajemo da je on već u to vreme znao da je na ovaj sektor usmerena glavnina sovjetske 57. armije. Njegova obaveštajna služba uporno je nastojala da otkrije pokrete i poziciju 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade, za koje je znala da su u sastavu 57. armije. Kuda budu usmerene ove snage, sasvim prirodno, biće usmeren i glavni pravac udara 57. armije, a možda i celog Trećeg ukrajinskog fronta.

Znajući da neprijatelj traga za njihovom operativnom i motomehanizovanom rezervom, komanda Trećeg ukrajinskog fronta naredila je strogu primenu opsežnih mera operativnog maskiranja pozicija i pokreta svojih i naših trupa. Kretanja jedinica danju svedena su na najmanju meru, posebno na pravcu Sombor—Bezdan i Sombor—Apatin.

Mere operativnog maskiranja dale su najefikasnije rezultate na mohačkom pravcu. Tamo će neprijatelj još duže ostati u dilemi o pravim namerama naših i sovjetskih jedinica. Tamo su bataljoni 8. vojvođanske brigade i delovi 734. sovjetskog puka, po naređenju štaba 57. armije, vršili neprikrivene manevre i pripreme forsiranja Dunava na širokom frontu. Osma vojvođanska brigada, koja se tada nalazila u bajskom trokutu, dobila je čak i pismeno naređenje da izvrši sve potrebne pripreme za forsiranje Dunava kod Riha-salaša, naspram Mohača.

Da su mere operativnog maskiranja postigle svoj cilj i da je neprijatelj obmanut oko upotrebe mohačkog pravca, potvrđuje nam ne samo zaplenjena nemačka dokumentacija nego i neke druge činjenice. Grupisanje naših snaga i demonstracije na ovom pravcu poslužile su generalu Frajsneru, komandantu Grupe armija Jug, kao izgovor da blokira i odbije sve češće zahteve svog južnog suseda, maršala fon Vajksa, za pomoć i angažovanje njegovih rezervi i desnokrilnih snaga na ugroženom batinskom pravcu. To, između ostalog, objašnjava i Frajsnerovu krajnju nebrigu za sudbinu baranjskog

fronta, koji je bio u nadležnosti Komande Jugoistoka. Lažnim demonstracijama kod Mohača postignuto je upravo ono što se želelo: vezivanje neprijateljskih jedinica na tom sektoru fronta. Nije teško pretpostaviti šta bi u tom trenutku značilo skidanje bar jedne divizije sa tog sektora, koji se nalazio svega dvadesetak kilometara severnije, ili upućivanje neke malo jače motomehanizovane rezerve na batinski pravac. Ishod batinske operacije bio bi, svakako, drugačiji.

Maršalu fon Vajksu nije preostalo ništa drugo nego da odlučno skida bataljon za bataljonom sa Sremskog fronta, da maksimalno ubrzava pokret Lerovih trupa i da traži pomoć na drugoj strani. Na veće razumevanje je naišao kod maršala Keserlinga, komandanta nemačkog fronta u Italiji. Ovaj mu je hitno uputio 44. infanterijsku diviziju. Obećao je i 71. diviziju, takođe infanterijsku. Ali one su bile udaljene nekoliko stotina kilometara od Batine. Doduše, pošto se ukrcaju na vozove, mogle bi brzo stići. Prethodnice 44. divizije već su bile nadomak Baranje. Trebalo je, dakle, brzo reagovati i iskoristiti ove relativno skromne početne uspehe. Vreme je još radilo za nas.

Sve te okolnosti nalagale su sovjetskom i našem komandovanju brzo reagovanje i usklađivanje dosadašnjeg plana dejstva i načina njegovog izvršenja u novonastaloj situaciji. Komandi Trećeg ukrajinskog fronta i 57. sovjetske armije postalo je jasno već 13. novembra da snagama 75. streljačkog korpusa i njegovim prilično istrošenim divizijama prvog ešalona neće izvršiti postavljeni zadatak: proširiti i povezati mostobran kod Batine i Apatina i do 15. novembra dostići liniju: Topolje—Kneževi Vinogradi—Bilje, kako je prvobitno planirano i u zapovesti naređeno.

Zamišljeno forsiranje „iz pokreta", na širokom frontu i na brzu ruku nije, očigledno, dalo očekivane rezultate. Da bi se iskoristili dotadašnji uspesi, koji još nisu omogućavali razvoj krupnijih snaga na osvojenim mostobranima, trebalo je korigovati prvobitnu odluku i utvrđeni plan operacije. Drugim recima, trebalo je skratiti front napada 75. streljačkog korpusa i ubrzati prebacivanje novih snaga, posebno na batinskom mostobranu, gde je zbog veoma sporog prebacivania

narednih ešelona i naoružanja doveden u pitanje njegov dalji opstanak.

Pošto 75. streljački korpus više nije imao neangažovanih jedinica, osim 299. streljačke divizije, koja je obezbeđivala levi bok 57. armije, trebalo je pristupiti uvođenju u borbu drugog ešelona 57. armije. Za otklanjanje uočenih propusta i bržeg prebacivanja svežih snaga na mostobran bila su potrebna i dodatna inžinjerijsko-tehnička sredstva i brzo uspostavljanje pontonskog prelaza preko Dunava.

Pitanje ojačanja 75. streljačkog korpusa i ubacivanja svežih snaga na mostobrane, štab 57. armije, uz pristanak maršala Tolbuhina, rešio je u tom trenutku na najcelishodniji način. Generalu Kravcovu i njegovom 64. streljačkom korpusu, koji je, prema prvobitnoj odluci Šarohina, trebalo da bude upotrebljen na sektoru: Dunav—Sekče—Mohač, naređeno je da odmah preuzme batinski mostobran i hitno prebaci svoje divizije na ovaj sektor fronta.[1]

Radi što lakšeg izvršenja ovog zadatka 64. korpusu je potčinjena 233. streljačka divizija, sa svim njenim ojačanjima angažovanim na mostobranu. Zadatak 64. korpusa i generala Kravcova bio je da uvođenjem u borbu 73. gardijske divizije na levom krilu 233. streljačke divizije, s mostobrana koji je krajnjim naporima držala 12. vojvođanska brigada, produži napredovanje pravcem Batina—Zmajevac i do 15. novembra ovlada linijom: Topolje—Kneževi vinogradi. Svoju 19. i 113. streljačku diviziju, koje su se u tom trenutku nalazile u širem rejonu Sombora, trebalo je da uvede u borbu kao sledeće korpusne ešelone.

Dakle, 64. streljački korpus dobio je zadatak koji su dotle imale 233. streljačka divizija i 12. vojvođanska brigada. Za smenjivanje iscrpene i gotovo desetkovane 12. vojvođanske brigade, štab 51. vojvođanske divizije NOVJ stavio je na raspolaganje svežu, dobro popunjenu i odmornu 7. vojvođansku udarnu brigadu.

[1] Prema jednom naređenju štaba 57. sovjets-ke armije od 12. novembra 1944, 73. gardijska divizija 64. korpusa trebalo je da bude uvedena u borbu još istog dana, 12. novembra, nakon planiranog ovladavanja kotom 205 (Arhiv MNO, SSSR, f. 413, opus 10389, br. 384/731).

Komandant 75. streljačkog korpusa, general Akimenko, u ovom izmenjenom planu dobio je sledeći zadatak: ojačan 236. streljačkom divizijom iz rezerve 57. armije, a nešto docnije i 8. vojvođanskom brigadom, 75. streljački korpus premešta se na apatinski pravac radi proširenja mostobrana svoje 74. divizije i njegovog spajanja sa batinskim mostobranom. Nakon spajanja oba mostobrana, 75. streljački korpus produžiće u pravcu Belog Manastira radi sadejstva glavnim snagama 57. armije u ovladavanju Belomanastirskom gredom i učvršćenju šireg placdarma za razvoj ofanzive Trećeg ukrajinskog fronta.

Pošto je u to vreme još postojala opasnost od nemačkog udara u bok i pozadinu Trećeg ukrajinskog fronta sa desne obale Dunava kod Vukovara, 299. divizija 75. korpusa zadržana je i dalje na obezbeđenju leve obale reke od Apatina do Bačke Palanke. Njoj se ubrzo priključila i 36. vojvođanska divizija 12. udarnog korpusa NOVJ, izvučena sa Sremskog fronta radi povezivanja levog krila 57. sovjetske armije u Bačkoj i naših snaga u Sremu.

Do izmene plana batinske operacije u skladu sa situacijom došlo je u poslednjem i odlučujućem trenutku, kada je jedinicama 75. korpusa, razvučenim na frontu širokom 130 kilometara i zaglibljenim u blatu Kazuka i Vrblja, ponestalo snage da izvrše postavljeni zadatak. Koliko su na ovu izmenu uticale slabosti uočene u prvoj fazi batinske bitke, kada je cela operacija i organizacija njenog izvođenja ležala na štabu 75. korpusa, ne bi se moglo sa sigurnošću reći. Činjenica da je tih slabosti bilo, naročito u organizaciji sadejstva svih rodova vojske i u sporom masiranju snaga 75. streljačkog korpusa na oba mostobrana.

Za izvršenje zadatka komandantu 64. korpusa, generalu Kravcovu ostavljeno je još manje vremena nego generalu Akimenku na početku forsiranja. Treba ipak reći da je njegovom štabu bilo mnogo lakše jer je na desnoj obali Dunava imao već ostvaren mostobran dubok oko jedan kilometar i nešto više širok, na kojem su se poslednjim snagama držala dva puka 233. streljačke divizije i 12. vojvođanska udarna brigada. Osim ovih snaga, generalu Kravcovu su stavljena na raspolaganje

sva dotle angažovana sredstva za podršku prelaza, sredstva veze i tehničko-inžinjerijska sredstva. Među ovim poslednjima posebno treba istaći 341. samostalni pionirski bataljon i 30. samostalnu pontonsko-mostovnu brigadu. Istovremeno je pukovniku Nomonasu naređeno da usiljenim maršem prebaci u rejon Bezdana svoju 5. pontonsko-mostovnu brigadu. Ona je dobila zadatak da što hitnije postavi pontonski most na Dunavu.

Zbog sve većeg broja neprijateljskih oklopnih jedinica na batinskom mostobranu zadržana su i sva prebačena protivtenkovska sredstva 75. korpusa, kojih je inače bilo nedovoljno. Naređeno je da se sa prvim talasima prebacuju i protivtenkovska sredstva 64. korpusa. Osim toga, generalu Kravcovu su stavljeni na raspolaganje dva puka samohodnih artiljerijskih oruđa, jedna protivtenkovska i jedna gardijska minobacačka brigada, kao i bataljon tenkova T-34.

Predviđajući da će 64. korpus, pri pokušaju da proširi batinski mostobran, naići na žilav otpor neprijatelja i da se on oko mostobrana već solidno utvrdio, štab 57. armije ubrzao je privlačenje 9. artiljerijske divizije proboja u rejon Bezdana.

Ovakvim rasporedom i grupisanjem snaga i sredstava podrške stvorene su realne pretpostavke za izmenu brojčanog i tehinčkog odnosa snaga u našu korist. Preostalo je još da se takav odnos snaga postigne i u vazduhu, gde je neprijatelj u to vreme bio u prednosti. Od generala Sudeca, komandanta 17. vazduhoplovne armije, zatraženo je da uloži maksimalne napore na osposobljavanju uzletišta i pomoćnih aerodroma bliže frontu i da što brže pruži efikasnu podršku našim snagama na mostobranu.

PRELAZ 73. GARDIJSKE DIVIZIJE I 7. VOJVOĐANSKE BRIGADE

Gardijske jedinice u Sovjetskoj armiji bile su najbolje elitne jedinice, slične našim proleterskim jedinicama. Naziv „gardijske" dobile su kao znak izuzetnog

priznanja za hrabrost svoga ljudstva, upornost u borbi i izvršenju zadataka, za posebnu ulogu odigranu u mnogobrojnim bitkama otadžbinskog rata pod Moskvom, Lenjingradom, Staljingradom. Služiti u gardijskoj jedinici bila je velika čast za sve vojnike i starešine Sovjetske armije.

U znak posebnog priznanja, sovjetska vlada, na predlog vojnog komandovanja, dodeljivala je i druge počasne nazive svojim jedinicama za njihovo učešće i držanje u većim operacijama, kao što su, na primer, staljingradska, bukureštanska, beogradska operacija i s!.

Sedamdeset treća streljačka divizija nosila je naziv gardijska jer je po svojoj kadrovskoj osposobljenosti i borbenoj vrednosti spadala u red najboljih sovjetskih pešadijskih divizija. Za hrabro držanje pod Staljingradom, u sastavu 57. armije, kojom je u to vreme komandovao tada general, a docnije maršal Tolbuhin, 73. divizija dobila je naziv „staljingradska". U svom sastavu imala je tri pešadijska puka, jedan divizion topova 75/mm, inžinjerijski bataljon, izviđački bataljon i ostale prištapske jedinice i ustanove. Pukovi su joj bili dobro popunjeni i opremljeni tehničkim sredstvima, lakim pešadijskim naoružanjem i pukovskom artiljerijom i minobacačima. Međutim, zbog gubitaka pretrpljenih u prethodnim borbama, ova divizija nije bila popunjena do pune formacije boračkog sastava. Bataljoni su joj imali u prošeku 250—300 boraca. Međutim, njihova borbena vrednost, iskustvo i prekaljenost u mnogobrojnim okršajima, a posebno vrlo sposoban niži oficirski i podoficirski kadar, uticali su da se ta popunjenost ljudstvom nije mnogo osećala. Sa oko 5.500 boraca, gardejaca i s oružjem velike vatrene moći, 73. gardijska divizija predstavljala je jaku udarnu snagu i odigrala jednu od glavnih uloga u toj fazi borbe za održanje i proširenje batinskog mostobrana.

Divizijom je komandovao stari, vrlo iskusni i energični vojnik Sovjetske armije, general-major Semjon Antonovič Kozak. Zbog izuzetne hrabrosti, umešnosti u komandovanju i drugih zasluga u otadžbinskom ratu, pored ostalih visokih odlikovanja, general Kozak je nosilac Zlatne zvezde heroja Sovjetskog Saveza. Po završetku batinske bitke, za zasluge u oslobođenju naše zem-

lje, on je po drugi put dobio visoko priznanje. Ovoga puta proglašen je narodnim herojem Jugoslavije.

Komandant 209. streljačkog, abganerovskog puka 73. gardijske divizije bio je potpukovnik Sergejev, a načelnik štaba gardijski major Ivan Nikoiajevič Zajcev, takođe heroj Sovjetskog Saveza, koji se istakao u borbama za železničku stanicu u Batini i na koti 205.

Komandant 211. gardijskog, basarginskog puka bio je pukovnik Vasilij Ivanovič Davidenko, heroj Sovjetskog Saveza i veoma sposoban oficir Sovjetske armije. Njegov zamenik, Nikanor Kornejevič Tkačenko, koji je poginuo u batinskoj bitki, u borbama za kotu 205, proglašen je posmrtno za heroja Sovjetskog Saveza. Zahvaljujući Tkačenkovoj izuzetnoj hrabrosti u beogradskoj operaciji, 214. puk je uspeo da na juriš zauzme neoštećen most preko Save.

Trećim, odnosno 214. streljačkim, voroponovskim pukom ove divizije komandovao je gardijski major Nikolaj Ivanovič Jašenko. Rođen 1919. u Novosibirsku, Jašenko se odlikovao izuzetnom hrabrošću i energijom. Za sobom je imao bogato ratno iskustvo i više odlikovanja. Po svojoj snalažljivosti i umešnom komandovanju bio je poznat u celoj diviziji. I ovoga puta prešao je sa prvim talasom svoga puka i pravo iz čamaca poveo ga na juriš. Posebno se istakao u zauzimanju kote 205, zatim u borbi za Kamenac i Karanac. Pored Jašenka, u ovom puku se nalazilo još nekoliko heroja, kao što su kapetan Pigin, vodnik Jereščenko i drugi.

Sedamdeset treća gardijska divizija istakla se u borbama za oslobođenje našeg glavnog grada. Zajedno sa 1. proleterskom i 6. ličkom divizijom NOVJ, ona je preko Dedinja i Topčidera prva izbila na Terazije i nezadrživo produžila prema Savskom mostu koji je zauzela na juriš. Borci i rukovodioci ove divizije, a posebno general Kozak, sećajući se tih zajedničkih borbi, sa divljenjem su pričali o neustrašivim jurišima i hrabrosti naših boraca i proletera. To je uticalo da su i ovde naše borce iz 51. vojvođanske divizije prihvatili sa velikim poverenjem i oduševljenjem.

I zaista, retko gde ćemo u našim zajedničkim borbama naći takav stepen sadejstva, ispomoći i međusob-

nog razumevanja, kao na ovom sektoru fronta između 7. vojvođanske i pukova 73. gardijske divizije. Njihova dejstva su bila tako sinhronizovana i usklađena kao da je bila u pitanju jedinstvena združena formacija, koja već mesecima dejstvuje zajedno. Takva je u našim sećanjima ostala 73. gardijska divizija i njeni borci i rukovodioci.

Tridesetak godina posle rata, komandant 7. vojvođanske brigade Milan Ješić Ibra izjavio je novinaru novosadskog „Dnevnika" da su se on i njegovi komandanti bataljona, 14. i 15. novembra, otimali sa ruskim komandantima oko čamaca. Svi su nastojali da što pre prebace svoje jedinice preko Dunava iako su znali da je tamo pravi pakao. Staro je pravilo da svi komandanti, kad dobiju borbeni zadatak, nastoje da ga što pre i što bolje izvrše. Ovde je, međutim, bilo još razloga za takvu žurbu i postupak. Uslovi prevoženja bili su veoma nepovoljni zbog velikog broja oštećenih plovnih sredstava, ubitačnog dejstva neprijateljske artiljerije i neprekidnog nadletanja i bombardovanja mesta prelaza. Duže zadržavanje na otkrivenoj obali značilo je izložiti svoje jedinice velikim gubicima još pre uvođenja u borbu.

Za razliku od 12. vojvođanske brigade, koja je prvih dana forsiranja imala svoje mesto prelaska, koja je nešto sredstava za prevoz dobila, a nešto sama prikupila, 7. brigada je prelazila na istom mestu i istim sredstvima sa pukovima 73. gardijske divizije. Ona čak nije imala ni jednog Đuru Deca ni njegov motornjak. Stoga se može shvatiti zašto je 7. brigada, iako je naređenje za forsiranje dobila od štaba 51. divizije 13. novembra u 19.00 časova, prve dve čete 2. bataljona, prebacila na mostobran ujutru 14. novembra. Ostatak 2. bataljona i dve čete 3. bataljona prebačeni su na mostobran tek posle podne, nakon prelaska 209. i 214. streljačkog puka 73. gardijske divizije.

Do uvođenja u borbu 7. brigada je, vršeći garnizonsku službu u Somborn, primala novo sovjetsko naoružanje i obučavala ljudstvo u rukovanju oružjem. Uporedo s tim, ona je izvršila i najnužnije pripreme za forsiranje Dunava i izvršenje predstojećeg borbenog zadatka.

Drugog dana bitke, kada su ranjenici 12. vojvođanske brigade i 75. streljačkog korpusa početi da stižu u somborske bolnice, borcima 7. brigade postalo je jasno da taj obračun neće biti baš tako lak kako su ga oni zamišljali i da nije daleko trenutak kada će oni ući u borbu. Izviđači, deo sanitetskog osoblja i pioniri već su bili upućeni prema Bezdanu.

Naređenje za pokret prema Bezdanu, štab 7. brigade primio je od štaba 51. divizije 13. novembra ujutro, a već u popodnevnim časovima istog dana svi bataljoni, izuzev 1. bataljona, koji je ostao u Somborn, stigli su u Bezdan. Tamo ih je sačekalo novo naređenje komandanta 51. vojvođanske divizije, koje zbog svog lakonskog sadržaja navodimo u celini:

„Odmah po prelasku vaše brigade na položaj oko s. Batina zajedno sa 12. vojvođanskom brigadom obrazujte front prema neprijatelju gde se sada nalaze jedinice 12. vojvođanske brigade.

Zadatak vaš i 12. vojvođanske brigade je da zajedno sa Crvenom armijom proterate neprijatelja sa našeg sektora prema selu Zmajevac i da isti zauzmete."

Na poleđini sačuvanog originala ovog kratkog naređenja, sa potpisom komandanta 51. divizije, stoji još kraći odgovor štaba 7. vojvođanske brigade: „Po prednjem postupljeno ...", No, da li će put do izvršenja ovog naređenja biti tako jednostavan i lak, kao odgovor štaba brigade, to ćemo tek videti...

Primivši ovo naređenje 13. novembra u 19.00 časova, štab brigade odmah upućuje svoj 2. bataljon na levu obalu Dunava da se stavi na raspolaganje komandantu mesta prelaza. Slično naređenje primili su i štabovi 3. i 4. bataljona, koji su nešto docnije stigli u Bezdan.

Kod Carde, na mestu prelaza i te noći je bio pravi krkljanac kao uoči forsiranja. Izbivši gotovo istovremeno na levu obalu Dunava, pukovi 73. gardijske divizije i bataljoni 7. vojvođanske, izmešani sa pratećom i protivtenkovskom artiljerijom, municijskom komorom i ranjenicima sa mostobrana, bili su odlična meta za neprijateljsku artiljeriju i teške minobacače. Sva sreća što se ubrzo spustila noć i što su izostali nemački avioni, pa je jačina neprijateljske vatre bila mnogo slabija.

Mada je forsiranje počela u popodnevnim časovima 13. novembra, sa pristiglim sredstvima 30. pontonsko-mostovne brigade, 73. gardijska divizija nije u toku noći završila prebacivanje svih svojih delova, pa je ono nastavljeno i 14. novembra. Do 12.00 časova prebačena su samo dva streljačka puka i njihova prateća artiljerija. Ostatak 2. bataljona 7. brigade prebacio se takođe tog prepodneva. Četvrti bataljon i polovina 3. bataljona morali su se vratiti na očekujuće rejone, jer su ih na liniji ukrcavanja tukli neprijateljski avioni, koji su rano ujutru nastavili bombardovanje. Tako je 7. brigada već pre nego što je prešla na mostobran, imala 16 boraca izbačenih iz stroja.

Situacija na batinskom mostobranu ujutru, 14. novembra, bila je i dalje kritična. Protivnapadi neprijatelja bili su sve žešći, ali nervozniji i manje sinhronizovani. Uprkos sve većim gubicima, on je i dalje uporno nastojao da naše snage odbaci u Dunav. Iscrpeni bataljoni 12. vojvođanske brigade i 233. streljačke divizije, stešnjeni na malom prostoru, sve teže su odolevali besomučnim jurišima neprijatelja. Zahvaljujući krajnjem naprezanju svakog našeg borca i sve jačoj podršci sovjetske artiljerije, naročito gardijskih reaktivnih minobacača sa leve obale, neprijatelj nije uspeo da probije našu odbranu na zapadnoj ivici sela i severno od železničke stanice. U našim rukama je još bio veći deo Batine.

Pukovi 73. gardijske divizije i jedinice 7. vojvođanske brigade odmah sa skela i čamaca upućivani su u prvu borbenu liniju da bi zadržali osvojeni mostobran. Iskorjstivši predah između dva neprijateljska protivnapada, 2. bataljon 7. vojvođanske i 3. bataljon 214. sovjetskog puka smenili su sa položaja ispred kote 169 i na zapadnoj ivici sela 2. bataljon 12. vojvođanske brigade. Dva bataljona 209. sovjetskog puka i dve čete 3. bataljona 7. vojvođanske brigade smenili su sa položaja 1. bataljon i ostatke 4. bataljona 12. vojvođanske brigade. U glavnoj ulici, na centralnom delu mostobrana, ostao je i dalje 5. bataljon 12. brigade, iza kojeg se postavio još jedan bataljon 209. puka u drugoj liniji odbrane. Tu se grupisala gotovo sva protivtenkovska i prateća

artiljerija, kao i minobacači 209. streljačkog puka. Smenjeni i prepolovljeni bataljoni 12. vojvođanske brigade zadržani su i dalje u rezervi u severoistočnom delu sela.

Na uski pojas obale u istočnom delu sela, gde su se poslednjom snagom držali ostaci bataljona kapetana Blaua iz 572. streljačkog puka, prebacio se svež 2. bataljon 214. gardijskog puka. Neprijatelj je na taj sektor i dalje žestoko napadao, želeći po svaku cenu da zadrži železničku stanicu i nasip pruge, odakle je kontrolisao ceo tok Dunava i ugrožavao prebacivanje naših jedinica. Na taj uski obalni pojas, sa 4. i 6. četom 2. bataljona 214. gardijskog puka, prebačene su i dve čete 3. bataljona 7. brigade. Pravo iz čamaca naši i sovjetski borci morali su da uskaču po ko zna koji put u ponovo zauzete neprijateljske rovove na obali Dunava i da ih borbom prsa u prsa, ručnim bombama i kundacima čiste od neprijateljskih vojnika.

Četvrtom četom 214. gardijskog puka komandovao je gardijski kapetan Ivan Fedorovič Pigin, stariji i veoma iskusni oficir Sovjetske armije, energičan i uporan u izvršavanju postavljenih zadataka, što je tražio i od svojih boraca.

Levo od Piginove čete i nešto bliže železničkoj stanici iskrcali su se delovi 6. čete istog puka. Ovu grupu odvažnih gardista predvodio je četni starešina Nikolaj Jefimovič Jereščenko. Po spoljašnjosti i držanju bio je sušta suprotnost kapetanu Piginu. Tih i veoma blage naravi, seržant Jereščenko je izgledao kao da nije u stanju „ni mrava da zgazi" i borci su ga voleli jer im je bio više drug nego starešina. Retko kad su čuli njegovu komandu, ali su zato hitro izvršavali njegova naređenja i slepo sledili njegovo primerno držanje u borbi.

Još dok je prelazila, fašisti su jakom mitraljeskom vatrom sa utvrđenog nasipa i železničke stanice zasuli Jereščenkovu grupu. Na liniji iskrcavanja dočekali su ih ručnim bombama. Ne sačekavši da čamci potpuno pristanu uz obalu, Jereščenko je odgovorio bombama i poveo svoje komsomolce na juriš. Brzo su se našli u rovovima, gde su rukama i kundacima uništili dve desetine fašističkih vojnika i zauzeli dva rova. Iz trećeg rova ponovo su ih zasuli ručnim bombama. Seržant u-

Jereščenko lično je uhvatio tri bombe i vratio ih fašistima. Zauzevši i taj rov, utvrdili su se u njemu.

Desno od kapetana Pigina iskrcale su se dve čete 3. bataljona 7. vojvođanske brigade. Jednom je komandovao Ivan Opšić Brica iz Morovića (kod Sremske Mitrovice), a drugom Ljuba Pantelić iz Pavlovaca (kod Rume). Brica je bio nešto stariji, živahniji i okretniji, a Ljuba rumenog lica, sa urođenom govornom manom, miran i stidljiv kao devojka. Obojica su bili veoma hrabri i omiljeni među borcima i svojim drugovima. I njihove čete su pod kišom mitraljeskih metaka, gotovo iz čamaca morale da uskaču u ponovo zaposednute neprijateljske rovove na obali. Pošto su ih očistili od fašista i učvrstili se u njima, odbili su, zajedno sa Piginom, nekoliko neprijateljskih protivnapada i narednom talasu omogućili da lakše pristane uz obalu. U tom talasu prešle su 5. četa 214. puka i Prateća četa 3. bataljona 7. brigade, pod komandom bivšeg domobranskog poručnika Ravlića. S njima je prešao i politički komesar 3. bataljona Janko Stupavski, slabunjavi, ali odvažni Slovak iz Sida. Komandant 3. bataljona Pera Pirtić uputio ih je u pomoć Brici i Ljubi čim je osetio da Nemci kidišu na ovaj sektor.

Tako su već u prvim jutarnjim časovima 14. novembra nepuna dva bataljona 7. brigade i 214. puka zauzela oko 500 metara tranšeja i rovova na desnoj obali Dunava i ponovo se približili železničkoj stanici, najjačem neprijateljskom uporištu u Batini.

Povrativši se od ovog iznenadnog napada naših i sovjetskih svežih snaga, neprijatelj je po podne istog dana u borbu na ovom sektoru ubacio dva bataljona pešadije i nekoliko tenkova, koji su odmah prešli u protivnapad. Naši borci nisu stigli ni da se utvrde na tek zauzetom delu obale. Četiri neprijateljska tenka uputila su se pored železničkog nasipa, neposredno ispred položaja Jereščenkove i Piginove čete, u pravcu skelskog pristaništa, prema tek iskrcanim delovima 3. bataljona 7. vojvođanske brigade. Streljačka i mitraljeska vatra nije im mogla nauditi, a za bacanje protivtenkovskih bombi iz rovova bili su predaleko. Pigin i Jereščenko su propustili neprijateljske tenkove, ali su zato snažnom i koncentričnom streljačkom vatrom naterali neprija-

teljsku pešadiju da zalegne iza rasturenih drva na nasipu, pedesetak metara ispred njihovih rovova.

Tenkovi su pošli napred bez zadržavanja. Ugledavši ih kako mirno prolaze ispred Piginove i Bricine čete, komandir Ljuba Pantelić se podigao iznad grudobrana i, zamuckujući kao uvek u takvim situacijama, doviknuo je Brici, svom levokrilnom susedu:

— Udri ih! Bri-Brico! ... Šta, šta če-čekaš! ...

U rukama je držao spremnu protivtenkovsku bombu. Dvadesetak skojevaca i bombaša njegove i Bricine čete već su odšrafili protivtenkovske bombe i pripremili flaše sa zapaljivom smešom. Spremnošću da poskaču iz rovova isticali su se Lazica Božić iz Buđanovaca, sekretar SKOJ-a Bricine čete Olga Butraković, srednjoškolka iz Male Vašice, vodnik Cveja iz Ogara, Milica Janić iz Ugrinovaca ... Čekali su Bricin znak da polete na tenkove, ali Brica se ugledao na Pigina i Jereščenka i komandovao sređenu automatsku vatru na neprijateljsku pešadiju. Znao je da će tenkovi ubrzo naići na zasednu vatru protivkolaca 209. gardijskog puka i protivtenkovskih pušaka Ravlićeve Prateće čete. Išli su pravo na njih.

U trenutku kada je poslednji tenk protutnjao ispred nje, mlada dvadesetdvogodišnja Milica Janić nije izdržala. Iskočila je iz rova i bez komande poletela prema tenkovima. Nije napravila ni nekoliko skokova kada je pala pokošena mitraljezima iz tenkova i vatrom neprijateljske pešadije. Prestalo je da kuca srce mlade seljanke iz Ugrinovaca, višegodišnje aktivistkinje i člana Komunističke partije.

Tenkovi su prošli još desetak metara, a onda su naglo prikočili sustižući jedan drugog. Sa čela i po otkrivenom boku iz poprečnih ulica na njih se sručila jaka vatra iz protivtenkovskih topova i pušaka. Dva su se odmah zaustavila i zadimila. Iz njih je poiskakala posada, ali je ostala tu, pokošena mitraljezima Ljubine čete. Ostali su okrenuli nazad i ubrzo se izgubili iza železničkog nasipa. Priključili su se svojoj pešadiji i otvorili topovsku vatru po našim rovovima.

Nakon kraće artiljerijske i minobacačke vatre neprijatelj je ponovo krenuo u napad. U snažnom jurišu njegova pešadija je uspela da se dohvati naših rovova.

U ogorčenoj borbi hrabri gardisti i borci 7. brigade hvatali su pobesnele fašiste za gušu i tukli ih kundacima. Vatrom iz svog automata razjareni Pigin uništio je nekoliko hitlerovaca koji su pokušali da uskoče u njegove rovove. U trenutku kada mu je u dobošu ponestalo municije, na njega su se bacila još četvorica. Trojicu je ubio iz pištolja a četvrtog dotukao drškom revolvera. Tom prilikom je teško ranjen. Krajnjim naprezanjem dohvatio je automat ubijenog fašiste i dovukao se do grudobrana. Ostao je i dalje sa svojim borcima i odbranio zauzete rovove.

Kod Jereščenka, na krajnjem levom krilu, situacija je bila ista, čak i nešto teža. Između njegovih i neprijateljskih rovova bilo je svega tridesetak metara. Neustrašivi seržant ubio je iz automata pet neprijateljskih vojnika, šestog je oborio kundakom.

U trenutku kada se u Jereščenkovim, Piginovim i Bricinim rovovima razvila borba prsa u prsa, na desnom krilu Ljubine čete iz rova se podigao komesar 3. bataljona Janko Stupavski. Bio je blatnjav, gotovo izbezumljen od eksplozije nemačke minobacačke granate, koja je trenutak ranije pala u rov i ubila nekoliko njegovih boraca. Onako ošamućen i kontuzovan, nije obraćao pažnju na gustu neprijateljsku vatru i olovna zrna koja su rila zemlju oko njegovih nogu.

— Juurrriiš, drugovi! — doviknuo je Janko borcima Ljubine i Ravlićeve čete.

— Udri ga-gadove fa-fašističke! — uzviknuo je komandir Ljuba Pantelić i poleteo za Jankom.

Borci su potrčali u susret osionim pripadnicima 13. SS „Handžar" divizije, koju su poznavali još iz Bosutskih šuma.

Neprijatelj nije izdržao tako snažan bočni juriš boraca 3. bataljona. Iz poprečne ulice pridružili su im se i borci jednog bataljona 209. gardijskog puka. Potisnuli su neprijatelja za oko 300 metara, ali su u sledećoj poprečnoj ulici naišli na jaku vatru tenkova i na novi talas neprijateljske pešadije. Tu je opet nastalo gušanje i kundačenje, koje se završilo nerešenim rezultatom. Neprijatelj je morao da potraži zaklone iza svojih tenkova i nasipa železničke pruge, a naši — da se vrate u svoje rovove na obali Dunava.

Nekoliko puta toga popodneva neprijatelj je pokušavao da iz rovova istera naše i Piginove borce. Najzad je posustao i prešao u odbranu. Četvorodnevne borbe na ovom sektoru nisu mu pružile veću perspektivu sve dok su se naše snage držale na isturenom delu Belomanastirske grede. Zato je svoje sledeće napade usmerio tamo, sa kote 169, koja je dominirala Batinom.

Front je sada bio čvršće povezan i protezao se od Šarkanj-Dunava i Vrblja, preko grebena Belomanastirske grede (severno od kote 169 i groblja), do zapadne ivice sela, odakle je preko glavne ulice, u blagom luku, izbijao na Dunav oko 400 m severoistočno od železničke stanice.

U selu je nastalo kratkotrajno zatišje. Osećala se ravnoteža snaga i prvi put posle 12. novembra jezičak na kantaru odnosa snaga počeo je jedva primetno da naginje u našu korist...

STRAVIČNA KOTA 169

Trigonometrijska tačka 169, koju su borci 7. i 12. brigade prozvali „stravična" i „krvava kota" a u narodu poznata kao „Piramida", dobila je sada izuzetan vojno-taktički a sa kotom 205 i operativni značaj u borbi za uspostavljanje i proširenje batinskog mostobrana. Kao što je već rečeno, neprijatelj je uporno i grčevito nastojao da zadrži ovaj istureni greben i prirodni zemljišni bastion sa kojeg je uspešno tukao, osmatrao i kontrolisao ne samo obalu Dunava već i jedine prilaze koji su do njega vodili iz Bezdana. Moglo se slobodno reći da je onaj ko drži u svojim rukama kotu 169. gospodar ne samo Batine nego i njene okoline.

Oko podne vatra se malo utišala. To je novopridošlim jedinicama omogućilo da osmotre svoje i neprijateljske položaje; da poprave grudobrane oštećene artiljerijskom vatrom, izgrade provizorne zaklone, jer kiša je toga dana ponovo počela i bilo je sve hladnije.

Drugi bataljon 7. brigade preuzeo je u vinogradima neposredno ispred kote 169 položaje 2. dela 1. bataljona

12. vojvođanske. Na pojedinim mestima ovi položaji su bili i 30—50 metara udaljeni od neprijateljskih rovova. Sa utvrđenih brežuljaka i rovova na grebenu povremeno su se oglašavali neprijateljski mitraljezi. Nastojali su da osujete pokrete naših jedinica.

Pošto nije uspeo da osujeti smenu naših jedinica, neprijatelj je počeo da prikriveno izvodi manevre i pripreme na svojim položajima. To je novopristiglim borcima 7. brigade i 214. puka omogućilo da bolje osmotre neprijatelja, da uoče njegove otporne tačke, mitraljeska gnezda i položaje artiljerije i minobacača. Mladi borci 2. bataljona iskoristili su ove trenutke relativnog zatišja da isprobaju novo sovjetsko oružje, da provere svoje nišane, da poprave grudobrane i razrušene rovove.

Što se dan više bližio kraju, tišina je postajala veća. Kao da se neprijatelj zamorio i konačno odustao od uzaludnih pokušaja da likvidira mostobran. Ali ta iznenadna i zloslutna tišina nije zavarala borce 7. brigade. Iskustvo ih je naučilo da je neprijatelj najopasniji upravo u tim trenucima. Rukovodioci su neprekidno i na smenu obilazili položaje svojih boraca, proveravali njihovo oružje, pripremali ih za noćno gađanje i pozivali na budnost i neprekidno osmatranje.

Spuštao se već prvi sumrak kada je iznenadna uraganska artiljerijska i minobacačka vatra prekinula ovo kratkotrajno zatišje. Neprijatelj je, očigledno, počeo vatrenu pripremu za noćni napad. Borci su spontano potražili zaklone. Najbolje su prolazili oni čiji su položaji bili najbliži neprijateljskim. Njih artiljerija nije mogla da tuče bez rizika po sopstvene trupe. Neprijatelj ih je ipak pronalazio lakim minobacačima i trombonskim minama.

Kao što je iznenada počela, tako je ova vatrena kanonada iznenada i prestala. Po završetku artiljerijske pripreme, tačno u 18.00 časova, neprijatelj je preduzeo još jedan protivnapad. Kroz večernji suton ukazaše se gusto zbijene siluete nemačkih vojnika. Pri odsjaju raketa zlokobno su svetlucali vrhovi njihovih bajoneta i zaobljeni šlemovi.

— Sačekaj još malo! Ne pucaj pre mene! — odjeknu kroz noć prodoran glas komandanta bataljona Đure

Ramasa. Komandiri naših četa i komandiri ruskih mitraljeskih odeljenja preneli su ovu komandu svojim borcima.

— Uh, brate, koliko ih je! — ote se Milošu Pavlici sklupčanom iza čeličnog štita novog sovjetskog „maksima".

Neprijateljski streljački stroj bio je sve bliži, sve silniji i sve veći, a borci 2. bataljona sve nestrpljiviji i sve nemirniji. Da li od hladnoće ili blizine smrti, drhtavica zahvati mnoge mlade i neiskusne borce. Njihovi prozebli i na obaraču zgrčeni prsti jedva su sačekali novu Ramasovu komandu:

— Paljba! ...

Ostvariti jednovremenu i plotunsku vatru sa čitavim bataljonom, sa oko 500 pušaka i stotinak mitraljeskih i puškomitraljeskih cevi, na frontu širokom više od jednog kilometra, po isto toliko dugom streljačkom stroju koji juriša, ne dešava se tako često na bojištu. Taj iznenadni i gromoglasni pucanj, koji kao munja zapara u streljački stroj koji juriša, obično pokoleba i najzagriženijeg neprijatelja. Kod branilaca on izaziva spontani uzdah olakšanja, opuštanje nategnutih živaca, vraća im samopouzdanje, podiže borbeni moral i vraća veru u pobedu.

Tako je bilo i ovog puta. Neprijateljski streljački stroj se povi, zastade i rasu po vinogradu. Preživeli potražiše najbliže zaklone. Na blagoj padini, u ogolelim vinogradima tih zaklona nije bilo. Drugi streljački stroj se zaustavio iza prvog, pometen njegovim zastojem. Pokušao je da se organizuje i podrži izvlačenje preživelih i ranjenih, ali koncentrična vatra naših mitraljeza natera ga na povlačenje prema „Piramidi".

Stotinak metara od štaba 2. bataljona bila je osmatračnica komandanta 214. gardijskog puka, majora Jašenka. Oduševljen rezultatima ubitačne vatre 2. bataljona, Jašenko dotrča do Ramasovog rova. U mraku je napipao njegova ramena i, pritiskujući ga na svoje grudi pune ordenja, prošaptao:

— Harašo! Očenj harašo, drug moj, komandir partizanskij ... Tak nada biti vraga! ..

[1] Dobro! Vrlo dobro, druže komandante partizanski. Tako treba tući neprijatelja!...

Pored pohvale i oduševljenja, Jašenko je nastojao da izgladi svoj netaktični postupak učinjen desetak minuta ranije. Na početku juriša pozvao je Ramasa telefonom i zamerio mu što već ne dejstvuju njegovi mitraljezi i što pušta Nemce tako blizu. Bilo mu je takođe neprijatno što se sinoć, na skelskom prelazu, svađao oko čamaca s ovim suvonjavim ali srčanim partizanskim komandantom. Stideo se što je jutros pred generalom Kozakom negodovao kada je ovaj u borbeni raspored njegovog puka ubacio bataljon golobradih partizana. Sada se njegovo nepoverenje spontano pretvorilo u divljenje i iskreno ratno drugarstvo.

Nemci se ove noći više neće usuditi da ponove juriš — mislili su borci 2. bataljona ... Ali tako nisu mislili nemački komandanti, pre svih, general Berthold, komandant 31. SS divizije, i general Felmi. Znali su šta ih čeka ako ne izvrše naređenje maršala fon Vajksa i ako sa brežuljaka iznad Batine ne „odbace boljševike u Dunav"!

Izviđanjem je ustanovljeno da neprijatelj u rejonu kote 169 prikuplja nove snage, dovlači pojačanje iz pozadine i priprema se za sledeći protivnapad. Kraći predah između dva juriša borci 2. bataljona iskoristili su za izvlačenje ranjenika, za popunu municijom i bombama, za popravku porušenih rovova. Oružje je očišćeno od blata. Zamenjene su pregrejane cevi puškomitraljeza. Oči su i dalje ostale uprte u „Piramidu", koja se jedva nazirala u tamnoj noći. Hladna novembarska kiša prodirala je do kože i slivala se u raskvašene i blatnjave rovove.

U sledeći protivnapad neprijatelj je pošao bez prethodne artiljerijske pripreme. Poučeni pređašnjim iskustvom, Nemci su se iz rovova izvukli gotovo nečujno, bez i jednog borbenog pokliča, bez ijedne glasne komande. Samo jedna crvena raketa ispaljena sa grebena označila je početak njihovog protivnapada. Nisu uspeli da nas iznenade. Otkrili su ih prigušene psovke, lomljava vinogradskog kolja, spoticanje i klizanje zbijenog streljačkog stroja niz padinu prekrivenu mrtvim vojnicima.

Neprijatelj je ovog puta napadao u talasima. Jedan streljački stroj sustizao je drugi. Komandant 2. bataljo-

na je ponovo naredio plotunsku i koncentričnu vatru. Gotovo da je pogrešio što je neprijatelja pustio tako blizu, jer Nemci sada nisu zastali ni polegali na prvi plotun, iako je on osetno proredio njihove redove. Gonjen od oficira, osećajući za svojim leđima sledeće talase, prvi streljački stroj je produžio napred, rešen da probije liniju mostobrana. Glavni udar je bio, grebenom kose, na sektoru 2. čete, kojom je komandovao Andrija Mačko. Koncentričnom vatrom teških mitraljeza i ručnim bombama zaustavljen je prvi streljački stroj, ali je sledeći, gazeći preko leševa svojih vojnika, uspeo da prodre u rovove 2. čete. Iz rovova su se začuli potmuli udarci i krici ranjenika. Ubacivši u borbu sledeći talas, Nemci su prodrli i do druge tranšeje. U tom kritičnom trenutku, Ramas je uputio Mačku svoju poslednju rezervu — jedan vod 3. čete. Preko majora Jašenka zatražio je intervenciju 3. bataljona 572. puka, koji se nalazio desno od Mackove čete, na zapadnoj strani grebena. Ocenivši da se neprijatelj probija na spoju sa njegovim levim susedom, poručnik Urazov, komandir 7. čete 572. puka, samoinicijativno je preduzeo protivnapad. Dobivši iznenadnu bočnu vatru, neprijatelj je i po drugi put morao da se povuče i napusti zauzete rovove 2. čete. Istovremeno se i na krajnjem levom krilu zaori gromko rusko „ur-ra". To je levokrilni, 1. bataljon 214. gardijskog puka pošao u pomoć 2. bataljonu 7. vojvođanske brigade. Nemci iznenada zastadoše. Ne dozvolivši im da se priberu, iz rova se podiže Dura Ramas:

— Juriš, drugovi! Napred, Sedma vojvođanska! .. .
— Borci 2. bataljona iskočiše iz svojih rovova i poleteše za svojim komandantom. U vinogradima nasta neopisivi metež. Nemci se okretoše prema „Piramidi". Malo ih je uspelo da se dohvati „krvave kote". Veliki broj ostao je zauvek tu, na njenim padinama, u batinskim vinogradima.

Na grebenu Belomanastirske grede juriš bataljonske rezerve i Mackove 2. čete predvodili su zamenik komesara bataljona Bora Vezilić i Ramasov zamenik Dušan Đilas. Poneseni žarom pobede i podržani bočnim dejstvom čete poručnika Urazova, oni povedoše naše borce pravo na „Piramidu". Njima se pridružila i Šandorova četa sa centra, a zatim i ceo 2. bataljon. Sa utvrđe-

nih položaja na vrhu kote dočeka ih sasređena streljačka i mitraljeska vatra. Nekoliko nemačkih topova otvori brzu kartečnu vatru po našim i sovjetskim borcima. Desetak boraca 2. čete, koji su već izbili na kotu, osta tu pokošeno.

— Nazad, nazad! — začuše se glasovi naših i sovjetskih komandira. Tada se oglasiše i nemački minobacači. Gađali su naše rovove u koje su se vraćali borci 2. bataljona.

Tako se završio prvi dan borbe 73. gardijske divizije i 7. vojvođanske brigade na batinskom mostobranu, u kome su sovjetske jedinice imale 44 poginula i blizu 100 ranjenih. Drugi bataljon je imao 49 boraca izbačenih iz stroja.

ZAPOVEST GENERALA KOZAKA

Noć 14/15. novembra iskorišćena je za prebacivanje preko Dunava preostalih delova 73. divizije i 3. bataljona 7. brigade. Zbog potrebe da se ubrza prebacivanje prateće i protivtenkovske artiljerije, 4. bataljon 7. brigade morao je još jednom da se vrati u očekujući rejon i da sačeka sledeću noć.

Petnaestog novembra neprijatelj je izveo još nekoliko protivnapada sa željom da odbaci naše snage sa isturenog dela Belomanastirske grede i sa zauzetih položaja kod „Piramide". U jednom trenutku pošlo mu je za rukom da zaokruži jedan vod i jedno mitraljesko gnezdo 214. gardijskog puka. Major Jašenko je ponovo zatražio od Ramasa da izvrši protivnapad i deblokira ove delove 214. gardijskog puka. Ne dvoumeći se ni časa, Ramas je podigao na juriš svoju 3. i delove 2. čete i povratio već gotovo izgubljene položaje svoga suseda. Teške dvodnevne borbe na mostobranu uticale su da ojača međusobno poverenje i uzajamno pomaganje naših i sovjetskih štabova i jedinica. Naročito dobro sadejstvo ostvareno je toga dana između naših jedinica i sovjetske artiljerije. Svaki novi protivkolac prebačen na mostobran i njegov prvi metak ispaljen preko njiho-

vih glava naši borci su oduševljeno pozdravljali. Sve efikasnija vatra sovjetske artiljerije ulivala im je poverenje u sopstvene snage i bila novi podsticaj da odbiju besomučne juriše neprijatelja na mostobran. Sa svoje strane, sovjetski komandanti bili su zadovoljni što su njihove pešadijske jedinice, brojčano slabije (u četama je bilo 50—60 vojnika u prošeku), dobile tako srčane i poletne saborce. Svaki deo fronta posednut našim jedinicama ostavljao je sovjetskim komandantima veće mogućnosti manevra i povoljnije grupisanje pešadijskih delova.

U višednevnim ogorčenim borbama i brzopleto izvedenim protivnapadima neprijatelj je brzo istrošio svoje rezerve. Prvi ešeloni 44. ,,Hoh und Dojčmajster" divizije, upućeni sa italijanskog fronta, bili su još u Pečuju. Trebalo im je najmanje 24 sata da stignu na batinski mostobran. Veliki gubici i neuspeli protivnapadi u poslednja dva dana uverili su neprijatelja da su na mostobran pristigle sveže i jače naše i sovjetske snage. U takvoj situaciji generalu Felmiju, komandantu 68. nemačkog korpusa, nije preostalo ništa drugo nego da učvrsti dostignute položaje, ne dozvoli širenje mostobrana i sačeka pristizanje 44. „Höh und Dojčmajster" divizije.

***

Komandant 73. sovjetske divizije general Kozak prebacio se sa svojim štabom u Batinu u toku noći 14/15. novembra. Svega jedan dan bio je potreban ovom iskusnom sovjetskom komandantu da shvati i oceni situaciju na mostobranu. Prvi izveštaji njegovih potčinjenih i borbe u toku 14. i 15. novembra ukazali su mu da svi neprijateljski protivnapadi dolaze sa kote 169, raskrsnice puteva (kota 153) i iz pravca železničke stanice. Tu se, prema tome, nalazilo i težište odbrane neprijatelja. Tu su bila ujedno i najjača neprijateljska uporišta, bez čijeg ovladavanja nije moglo biti reči o proširenju mostobrana i izvršenju odluke maršala Tolbuhina.

U omanjem vinarskom podrumu, nedaleko od crkve, ukopanom u brdu, dugo je te noći gorela karbidska lampa. Oko dugog i masovnog drvenog stola, na kome

su bile razastrte topografske karte, nervozno se kretao korpulentni i energični general Kozak. Dim sagorelog baruta od sve češćih eksplozija neprijateljskih granata prodirao je kroz oštećena vrata i mešao se sa neprijatnim mirisom karbituše. Crvenih očiju od nadraženih sluznica, general bi se na mahove zakašljao i, ne dižući glavu sa karte, nastavljao da diktira svoju borbenu zapovest štabnom pisaru, plavookoj devojci, u uniformi gardijskog vodnika.

Oko ponoći general je u svoj štab pozvao komandante svojih pukova, načelnika artiljerije i ostalih rodova i službi, kao i predstavnike štabova 7. i 12. vojvođanske brigade. Radi što boljeg sadejstva naših i sovjetskih jedinica pozvani su i komandanti 2. i 3. bataljona 7. brigade i 3. i 5. bataljona 12. vojvođanske brigade. Pošto im je izložio svoju zamisao zatražio je od njih da izvrše njegovu zapovest o predstojećem opštem napadu. Nije propustio da naglasi da je njegova odluka samo konkretna razrada naređenja generala Kravcova i Šarohina, odnosno komandanta Trećeg ukrajinskog fronta maršala Tolbuhina.

Vraćajući se u svoje jedinice, naši komandanti su bili impresionirani zbog ozbiljnosti i strahopoštovanja sa kojima su se sovjetski oficiri odnosili prema naređenju pretpostavljenog.

Po tome naređenju naš 2. bataljon 7. brigade, jedan bataljon 214. puka i 3. bataljon 572. puka, imali su zadatak da kao prvi napadni ešelon zauzmu kotu 169 i produže svoje dejstvo grebenom prema Trojnašu i koti 205. U sledećim borbenim ešelonima i na pravcu glavnog udara divizije još dva bataljona 214. puka i 211. puk 73. gardijske divizije. Pošto je glavni udar ove divizije usmeren u pravcu kota 169 — kota 205, da bi ga podržali, artiljerija i reaktivni minobacači upravljeni su prema grebenu Belomanastirske grede.

Potpukovnik Sergejev, komandant 209. gardijskog puka, i 3. bataljon 7. vojvođanske brigade dobili su zadatak da zauzmu železničku stanicu i oba utvrđena nasipa na desnoj obali Dunava. Peti bataljon 12. vojvođanske brigade, do pristizanja smene — 3. bataljona iste brigade — trebalo je da na centralnom delu mostobrana čvrsto vezuje neprijateljske snage ispred svojih

položaja i ne dozvoli im prebacivanje na ostale sektore fronta.

Odmah po povratku u svoj štab, komandant 2. bataljona poručnik Ramas pozvao je svoje komandire i komesare četa da im izloži plan napada. Saopštio im je je da su tu odluku potvrdili komandant naše brigade Milan Ješić Ibra i komandant divizije potpukovnik Sreta Savie Kolja. Preneo im je i njihovo uverenje da će taj zadatak uspešno izvršiti i prvi izbiti na kotu 169. Tom sastanku prisustvovao je i komandant 214. gardijskog puka i obećao da će njegove jedinice, posebno artiljerija, izvršiti svoj deo zadatka, što umnogome zavisi od toga da li će naše jedinice već u prvom naletu probiti utvrđene neprijateljske položaje i zauzeti kotu 169. Ponosni što je upravo njima pripao zadatak zauzimanja „krvave kote" i svesni velike odgovornosti, komandiri četa su se vratili u svoje jedinice i preduzeli poslednje pripreme za napad. Da bi poboljšali svoje položaje i likvidirali isturene neprijateljske tačke koje bi otežavale izvođenje opšteg napada, bombaške grupe su još iste noći pošle u akciju. Posebna prepreka za borce 2. čete bio je jedan utvrđeni bunker, sa mitraljeskim otvorima iznad same zemlje. Isturen oko 50 metara severozapadno od glavnih neprijateljskih položaja na „Piramidi", bio je upravo na završetku levkastog vrha duge i pregledne udoline, koja se širila prema Batini i Dunavu. Iz njegovih bočnih otvora nemački mitraljezi su tukli preko rovova i desnokrilnog voda 3. čete. Na čelu odvažnih bombaša 2. čete, među kojima su se nalazili Stevan Hodorović, Rade Belić, Vitomir Rojić i Bora Koviljac, našla se odvažna sarajevska srednjoškolka Olga Banović, komesar 2. čete. Posle dužeg, nečujnog puzanja kroz blatnjave i izlokane kolotečine seoskog puta bombaši su uspeli da se približe bunkeru i zaspu njegove otvore ručnim bombama. Neki su odmah uskočili u bunker i okrenuli neoštećeni nemački „šarac" prema „Piramidi". U pomoć im je priskočilo još jedno odeljenje 3. čete, sa desetarom Lukom Josipovićem. Ručnim bombama i bliskom vatrom uspeli su da zadrže ovaj istureni neprijateljski položaj sve do početka opšteg napada.

Šesnaestog novembra osvanulo je tmurno i maglovito jutro. Tačno u 08.00 časova nad batinskim mosto-

branom prolomila se snažna artiljerijska vatra sa leve obale Dunava. Njoj se pridružila i koncentrična vatra minobacača 73. gardijske divizije i 7. i 12. vojvođanske brigade sa mostobrana. Nakon nekoliko minuta po koti 169 odjeknula je i prva rafalna eksplozija reaktivnih minobacača. „Kaćuše" su i ovog puta zahvatile deo naših položaja, najbližih „Piramidi", kao što se već desilo 2. bataljonu 12. vojvođanske. Ramas je odmah preko Jašenka zatražio da „kaćuše" koriguju svoju vatru. Jašenko mu je odgovorio da je kod komandanta artiljerije već proverio date elemente i utvrdio da su ispravni. U pitanju je opet bila veća zona rasturanja ovih zrna. Ramas je tada naredio Šandoru, komandiru 3. čete, da odmah povuče svoj desnokrilni vod za 50 metara niže od sadašnjih položaja. Kad je Šandor to izvršio, desetak boraca ove čete već je bilo izbačeno iz stroja.

U 08.30 časova, artiljerija je upravila svoju vatru po dubini neprijateljske odbrane. U tom trenutku sa komandnog mesta 214. puka prema „Piramidi" je poletela crvena raketa. Odmah zatim i Ramas je ispalio svoju raketu, istrčao na grudobran i povikao: „Napred, Sedma vojvođanska!" Borci su samo to i čekali. Širokom dolinom, od njenog vrha sve do Dunava, prolomi se gotovo jednovremeno: „Jurriiš!" i „Napred, drugovi!" u skladu sa otegnutim ruskim „Uraaa"! Oko 3.000 naših i sovjetskih boraca pojurilo je prema neprijateljskim rovovima. Glavni cilj bila im je „Piramida" na desnom i železnička stanica na levom krilu. Najogorčeniji otpor neprijatelj je pružao duž grebena i na prilazima kote 169. Tu je grčevito branio svaki rov, svaku izbočinu i, bukvalno, svaku stopu zemlje.

Iako je sovjetska artiljerija ovog puta bila izuzetno efikasna, gotovo da je izrovala greben Belomanastirske grede, neprijatelj se brzo sredio i, ubacujući u borbu manje rezerve i delove koje je u toku naše artiljerijske pripreme izvukao sa položaja, nastojao je da po svaku cenu zadrži „Piramidu" u svojim rukama. Neprijateljski mitraljezi su neštedimice kosili naše redove, a oni su i dalje jurišali...

Dan je već uveliko odmakao a „Piramida" se i dalje držala. Uvidevši da frontalnim jurišem neće zauzeti kotu, Ramas je naredio krilnim četama da je zaobiđu. Izvrša-



Komandir čete 1. bataljona 12. vojvođanske brigade bata Lacarac Poginuo u zaustavljanju neprijateljskih tenkova u Batini



T^iimp^ar čete 1 bataljona 12. vojvodanske= briga i Komeša Mian Ljiljak^ poginuo skočivši



Komesar čete u 2. bataljonu 7. vojvođanske brigade, Olga Banovic poginula u jurišu na kotu 169.



Pomoćnik komesara ?.. bataljona 7. vojvođanske brigade Bora Vezilic ranjen u jurišu na kotu 169. Umro od zadobijenih rana



Četvrta četa 3. bataljona 7. vojvođanske udarne brigade defiluje na proslavi oktobarske revolucije u Somborn, neposredno uoči batinske bitke



Uništena ratna tehnika na grebenu kote 169, posle bitke



Pontonski most na Dunavu kod Batine



Deo porušene železničke stanice u Batini



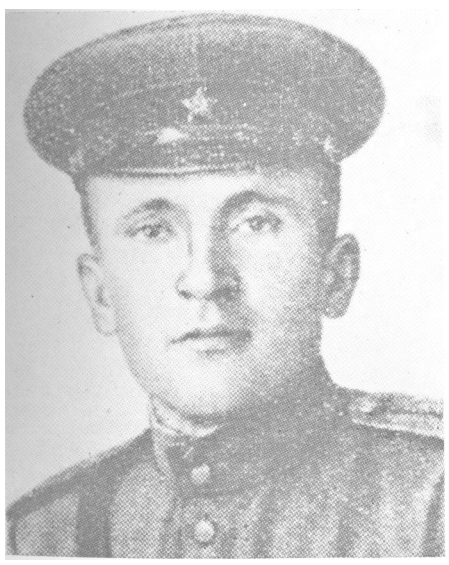
Grupa četnih rukovodilaca 3. baiai jona 12. vojvođanske brigade
pred početak batinske bitke u Bezdanu



General-lajtnant J. K. Kravcov, komandant 64. sovjetskog streljačkog korpusa



Nikolaj Zinoplavič Novikov, komandant puka u 84. sovjetskoj diviziji. Zvanje heroja SSSR dobio je posle batinske operacije



Gardijski poručnik Vasilij Petrovič Musin, iz 211. gardijskog puka, 73. gardijske divizije. Poginuo na koti 209. Posmrtno odlikovan zlatnom zvezdom heroja SSSR



Ivan Nikolajevič Zajcov, načelnik štaba 209. gardijskog puka. Zvanje heroja SSSR dobio je posle batinske operacije



Poručnik Pantelej Kuzmič Knjažin, komandant 3. bataljona 572. puka streljačke divizije, proglašen za heroja SSSR u batinskoj bitki



Gardijski vodnik Nikolaj Jefimovič Jereščenko, starešina 6. čete 214. streljačkog puka 73. gardijske divizije. Orden heroja SSSR dobio je u batinskoj bitki



Vasilij Filipovič Grigin, vodnik iz 32 streljačkog puka 19. sovjetske divizije, sa zlatnom zvezdom heroja SSSR, koju je dobio na batinskom mostobranu



Borac [van Feodorovič Ananajev i/ mitraljeske čete 572. puka 233. streljacke divizije. Posmrtno dobio zvanje heroja SSSR (hrabro poginuo na koti 205)

vajući ovo naređenje, politički delegat levokrilnog voda 1. čete, Radovan Jakob, iskoristio je jednu živicu i kolotečinu seoskog puta i uskočio u neprijateljski rov na samom grebenu, južno od kote 169. Bombama i bajonetima očistili su rov od fašista, vatrom svoga oružja presekli su vezu neprijateljskim snagama na „Piramidi" i duž grebena. Mitraljezac Dimitrije Veselinović, preciznom bočnom vatrom omogućio je susednoj četi 214. sovjetskog puka da se i ona ubrzo nađe na grebenu. Istovremeno, na desnom krilu, sličan manevar uspela je da izvede i 4. četa, koju je Ramas ubacio u borbu na pravcu proređene 2. čete. Grupa boraca ove čete, u kojoj su bili borci Đorđe Borota i Petar Opreški, savlađujući strme litice sa zapadne strane grebena, izbila je na samu „Piramidu" i zasula je ručnim bombama i vatrom iz svojih automata. U pomoć im je potrčala i neustrašiva Olga Banović, predvodeći na juriš preostale borce svoje čete. Desetak metara od „Piramide" pokošena je rafalom neprijateljskog mitraljeza. Ogorčeni zbog pogibije svoga omiljenog komesara, borci su poskakali u neprijateljske rovove uništavajući unezverene fašiste.

Zbunjeni odlučnošću naših boraca i posebno obuhvatnim manevrom 1. čete i delova 214. puka, Nemci su počeli napuštati rov za rovom i povlačiti se prema raskrsnici puteva i koti 205. U tom trenutku major Jašenko je uveo u borbu svoj drugi ešelon — 1. bataljon 214. puka. Iskoristivši uspeh naših boraca, oslobođen neprijateljskog pritiska sa zauzete „Piramide", napred je brzo krenuo i 3. bataljon 572. puka. Jugozapadno od kote, bataljon je naišao na nešto pogodnije zemljište i svojim krilom se čvršće oslonio na ostale delove 233. divizije u dolini reke Karašice. Neprijatelj se povukao na sledeću odbrambenu liniju za oko jedan kilometar južno od kote 169. Ona se protezala od desne obale Karašice, preko raskrsnice seoskih puteva i jugozapadnog dela Batine do železničke stanice i desne obale Dunava. Bila je nešto slabije utvrđena ali je nadvišavala naše položaje i omogućavala neprijatelju da sa padina kote 205 ugrožava mostobran.

Svestan značaja izgubljene kote i isturenog dela Belomanastirske grede, neprijatelj je već u popodnevnim

časovima izveo novi protivnapad. U borbu je ubacio sve dotle neangažovane snage iz 31. SS divizije i tek prispele prethodnice 44. „Höh und Dojčmajster" divizije, koje su usiljenim maršem, u jačini jednog bataljona, krenule u napad. Iz Belog Manastira dovedena je i jedna četa lakih mađarskih tenkova i baterija samohodnih oruđa tipa „ferdinand".[1] Posle polučasovne artiljerijske pripreme, neprijatelj je u 16.00 časova, uz pomoć tenkova i samohotki krenuo u protivnapad.

Dočekani jakom i sasređenom streljačkom i protivtenkovskom vatrom sa naših položaja, Nemci su se kretali polako i oprezno. Čim bi osmotrili položaje naših mitraljeza i protivtenkovskih pušaka, otvarali su po njima jaku topovsku i minobacačku vatru. Taktika im je bila providna i očigledna. Želeli su najpre da prokrče put svojoj pešadiji a onda, koristeći se njenim prodorom, da jurnu tenkovima i samohotkama pravo na kotu. Komandant 1. bataljona 214. gardijskog puka, čije su jedinice bile najisturenije i u prvoj borbenoj liniji, sasredio je svoju vatru na neprijateljsku pešadiju. Nastojao je da je zadrži na što većem odstojanju i da je odvoji od svojih tenkova. Borbu sa tenkovima prepustio je našim protivtenkovskim puškama i ruskim protivkolcima, raspoređenim duž grebena. Menjajući položaje svojih mitraljeza, čim bi ih neprijateljska artiljerija „napipala", komandant sovjetskog bataljona prisilio je nemačku pešadiju da zalegne nedaleko od svojih rovova. Uzalud su nemački oficiri i pištoljima i psovkama nastojali da je ponovo dignu na juriš. Nisu u tome uspeli ni kada su tri njihova tenka prodrla pred same grudobrane sovjetskih boraca. Nemački komandant je tada počeo da menja taktiku. Iskoristivši uske međuprostore na krilima sovjetskog bataljona, on je svoju pešadiju uputio ovim pravcima. Tek kada su Nemci obuhvatili krila 1. bataljona 214. puka i počeli da izbijaju na greben, krenuli su i njihovi tenkovi, gazeći preko rovova.

[1] U citiranom članku generala Šarohina kaže se da su Nemci u protivnapadu na kotu 169 upotrebili 20—25 tenkova i avijaciju. Za ovaj podatak nismo našli potvrdu u nemačkoj dokumentaciji. Uzak i ograničen kapacitet ovog pravca uslovio je da su Nemci, po našoj proceni, ovde mogli upotrebiti najviše jednu tenkovsku četu (10—12 tenkova) i jednu do dve baterije samohodnih oruđa.

Hrabri sovjetski borci uspeli su da zapale jedan tenk i pokidaju gusenice na jednoj nemačkoj samohotki. Ostali su protutnjali iznad njihovih glava i ubrzo se našli pred položajima 2. bataljona 7. vojvođanske brigade. Zaustavljeni iz naših protivtenkovskih pušaka, fašisti su brzo potražili zaklon iza malih zemljanih uzvišenja.

Kad je nemačka pešadija ponovo krenula da obuhvati naša krila, sada na nešto širem prostoru, Jašenko je krilnim četama našeg bataljona poslao još dve čete iz isvog 2. bataljona. U tenutku kada je sukob na krilima dostigao kulminaciju, nemački tenkovi i samohotke krenuli su ponovo napred. Ovog puta krenuli su pravo na kotu, a pratila ih je pešadija, u jačini od jedne čete. Koncentričnom vatrom naših mitraljeza pešadija je zaustavljena, ali su tenkovi produžili napred u želji da što pre izbiju na kotu. Tada su njihov čelni tenk, a ubrzo i samohotka koja ga je pratila, uništeni preciznom vatrom naših protivtenkovskih pušaka i ruskih protivkolaca. Na samim grudobranima naše 4. čete zaustavljen je još jedan neprijateljski tenk. Ruski protivtenkovski top pokidao mu je gusenice i ostao nakrivljen, zatvarajući prolaz ostalim tenkovima. Pri pokušaju da napusti oštećeno vozilo, njegova posada je pokošena rafalima boraca 2. bataljona. Da bi zaobišli našu protivtenkovsku vatru svoja oštećena vozila, iz kojih je odjekivala eksplozija zapaljene municije, ostali neprijateljski tenkovi skrenuli su desno od uskog i zakrčenog puta na grebenu kote. Ćim su se našli na blagoj, ali klizavoj padini i izložili svoje bokove još žešćoj vatri naših protivtenkovskih pušaka i ruskih topova, shvatili su da se neće lako probiti do kote 169, pa su potražili zaklone u malim udubljenjima terena.

Dobra vidljivost i brisani prostor pomogli su našim i sovjetskim borcima da udruženim snagama onemoguće još nekoliko pokušaja nemačkih oficira da pokrenu na juriš svoje zalegle i desetkovane jedinice. U tom trenutku iz okruženja se probio i 1. bataljon 214. gardijskog puka. Zaobilazeći zaustavljene neprijateljske tenkove i samohotke, preko istočnih padina grebena udario je u leđa nemačkih desnokrilnih jedinica. Pometnju neprijatelja iskoristio je major Jašenko i naredio opšti protivnapad naših i sovjetskih jedinica. Ne izdržavši

ovaj siloviti juriš, neprijatelj se počeo užurbano izvlačiti na polazne položaje uz organizovanu podršku i vatru svojih tenkova i artiljerije.

Pošto su odbile neprijateljski protivnapad i vratile izgubljene položaje, jedinice 214. puka i 2. bataljona 7. brigade počele su da sređuju svoje redove i popravljaju porušene rovove. Doturena im je nova municija i nešto suve hrane — vojvođanske slanine i ruskog dvopeka. Iako celog dana ništa nisu jeli, mnogi ni sada ne okusiše ništa. Svud oko njih ležali su mrtvi naši i neprijateljski vojnici. Sa stravične kote, gde su dogorevali zapaljeni nemački tenkovi i samohotke, hladni severac donosio je u njihove rovove zagušljivi dim benzina i otužni miris nagorelog ljudskog mesa, što ih je teralo na povraćanje.

Veče se neosetno spuštalo nad krvavim razbojištem. Vetar je na mahove rasterivao sumaglicu i guste talase dima i otkrivao stravični prizor: „krvava kota" bila je zaista krvava. Uništeni vinogradi bili su puni leševa, razbacanog oružja i razbijene ratne tehnike. Mogli su se videti naši i neprijateljski vojnici u poslednjem samrtničkom zagrljaju. Na samom grebenu i oko „Piramide" mrtvih je bilo najviše, desetine naših, sovjetskih i neprijateljskih vojnika, jedni preko drugih, ugašenih ženica i ukočenih očiju. Oko njih barice usirene krvi, delova tela, hrpe oružja i sivih šlemova. Nemačkih ipak više.

Posmatrajući juriše naših boraca i njihovu upornost u odbrani, sovjetski vojnici nisu krili svoje oduševljenje. Divili su se ovim golobradim vojvođanskim mladićima, koji u najvećem broju nisu savladali ni osnovnu vojnu obuku a tukli su se kao heroji. Zamerali su im jedino što su više voleli da jurišaju, a manje da se ukopavaju po blatnjavim rovovima. Što još nisu shvatili da je ašovčić za vojnika isto što i puška. Posebno u ovako teškim borbenim uslovima, koji su ih po mnogo čemu podsećali na one oko Dnjepra i Staljingrada. Hvaleći hrabrost naših boraca, sovjetski komandanti nisu propuštali priliku da našim štabovima ukazuju na potrebu boljeg maskiranja i ukopavanja. Naši komandanti im nisu ostajali dužni pa su navodili primere kako i njihovi vojnici, iako iskusni ratnici, preziru smrt i ponekad nepotrebno gube živote. O primerima ratnog drugarstva

i uzajamnim pohvalama može se naći dosta tragova u našoj i sovjetskoj dokumentaciji. Na primer, u jednom izveštaju zamenika komandanta 73. gardijske divizije, potpukovnika Voronova, za 16. novembar, može se pročitati:

„Treba istaći neustrašivost boraca Jugoslovenske narodnooslobodilačke armije ..."

U produžetku, opisujući teške i ogorčene borbe za kotu 169, potpukovnik Voronov iznosi podvig naših i sovjetskih boraca:

„Jedno njihovo odeljenje sa protivtenkovskim puškama našlo se u toku bitke u borbenom poretku 1. bataljona 214. streljačkog puka. Dejstvujući sa našim vojnicima, jugoslovenski borci su sa dva ispaljena metka iz protivtenkovske puške uništili nemačku samohotku tipa Ferdinand' i zarobili njenu posadu ..."[1] Sovjetski potpukovnik nije mogao, u trenutku kada su Nemci još kidisali na kotu 169, da ustanovi imena ovih naših boraca. To, na žalost, još ni mi nismo utvrdili! Pretpostavljamo samo da je reč o izginuloj posadi protivtenkovskog odeljenja 2. bataljona 7. vojvođanske brigade, kojim je komandovao desetar Belobaba, koji je poginuo u kasnijim borbama.[2]

Od sovjetskih boraca i rukovodilaca iz 214. puka, koji su se, prema pomenutom izveštaju potpukovnika Voronova, istakli u borbama za kotu 169, navode se imena: poručnika Kirjagina, komandira 1. čete, koja je toga dana uništila 30 hitlerovaca, zatim poručnika Roslija, komandira voda protivtenkovskih topova, poručnika Azovceva, vodnika Srenčeva itd.

U delu izveštaja štaba 7. vojvođanske brigade upućenom štabu 51. vojvođanske divizije, u kojem se govori

[1] Arhiv MNO, SSSR, fond 413, op. 10389 — Izvod iz Operativnog dnevnika Političkog odeljenja 73. gardijske divizije, od 16. novembra.

[2] U knjizi M. Petrova, *U redovima VII vojvođanske*, autor opisuje jedan slučaj kada se, sticajem okolnosti, kao kurir štaba brigade našao na koti 169 kraj izginule posade jedne naše protivtenkovske puške. On tvrdi da je tom prilikom, gađajući iz ove puške, uništio jedan nemački tenk. U našoj dokumentaciji nismo našli potvrdu za ovaj događaj, dok se u citiranom sovjetskom izveštaju govori o uništenju jedne samohotke tipa „ferdinand", a ne o tenku.

0 borbama za kotu 169, istaknuti su podvizi i predloženi za pohvalu sledeći borci i rukovodioci 2. bataljona: vodnik Todor Topić, koji je posle pogibije komandira 1. čete preuzeo njegovu dužnost i uspešno izvršio sve postavljene zadatke; delegat voda iste čete Radovan Jakob 1 borac Dimtrije Veselinovič; komandant 2. bataljona poručnik Dura Ramas i zamenik političkog komesara bataljona Bora Vezilić, borci 2. čete: Stevan Hodorović, Rade Belić, Vitomir Rojić i Bora Koviljac; borac 3. čete Luka Josipović; borci 4. čete Đorđe Borota i Petar Opreški i politički komesar ove čete drugarica Olga Banović.

U borbama za kotu 169, 2. bataljon 7. brigade imao je 73 ranjena i poginula borca i 19 rukovodilaca. Bilo je to oko dve trećine rukovodećeg kadra u bataljonu. Pored komandanta bataljona iz stroja su izbačeni i svi komandiri i komesari četa. Ostao je samo Šandor, komandir 3. čete, pedesetogodišnji bački ilegalac. Poginuo je Lala iz Kamenice, komandir 1. čete, a teško su ranjeni Andrija Mačko, komandir 2. čete, i Milanko iz Jamene, komandir 4. čete. Ovako veliki broj rukovodilaca izbačenih iz stroja za tako kratko vreme govori da još dotada nismo bili prevazišli partizanski način ratovanja, po kojem su rukovodioci prvi jurišali a poslednji se povlačili.

Prema pomenutom izveštaju, u četvorodnevnim borbama za kotu 169, Drugi bataljon je uništio oko 400 neprijateljskih vojnika (za ranjene neprijateljske vojnike nema podataka). Zarobljeno je samo 13 Nemaca.

Iscrpen u višednevnim borbama i osetno proređen, 2. bataljon 7. vojvođanske povučen je u toku noći 16/17. novembra u rezervu. Njegove položaje preuzeli su bataljoni 214. streljačkog puka. U batinskim podrumima borci su prvi put primili toplu hranu. Nisu imali vremena da se ispavaju, već posle kratkog odmora morali su ponovo na položaj. Trebalo je pomoći 3. bataljonu svoje brigade u napadu na železničku stanicu.

DRUGI DEO

PONTONSKI MOST NA DUNAVU

Za vreme dramatične bitke za kotu 169, u selu i na levom krilu — gde su se nalazili delovi 209. streljačkog puka, 3. bataljon 7 brigade i 5. bataljon 12. vojvođanske brigade — napad naših i sovjetskih jedinica razvijao se mnogo sporije. Neprijatelj je grčevito držao svaku kuću, rov ili podrum, svaki metar pruge ili propust za vodu ispod nje. Njegov otpor je bio sve veći sa približavanjem naših jedinica železničkoj stanici, poprečnom nasipu i okuci puta. Napredovalo se korak po korak, preko porušene Batine, baš kao u Staljingradu. Pirtićev 3. bataljon 7. brigade, sa Piginovim borcima zauzeo je toga dana još desetak rovova i tridesetak porušenih kuća. Odbili su još nekoliko novih protivnapada i ponovo krenuli napred, prema železničkoj stanici.

Neprijateljska avijacija izručila je toga dana desetine tona bombi na naše položaje u Batini i na mesto prelaza. Četvrti bataljon je morao ponovo da se vraća na očekujući rejon prema Bezdanu.

Postupajući po naređenju maršala Tolbuhina da se maksimalno ubrza prebacivanje trupa na osvojene mostobrane, načelnik inžinjerije Trećeg ukrajinskog fronta, general Kotlar, i pukovnik Nomonos uspeli su do kraja 15. novembra, na levoj obali Dunava, da prikupe 5. pontonsko-mostovnu brigadu i otpočnu pripreme za postavljanje mosta. Zahvaljujući opsežnim maskirnim merama, neprijatelj nije mogao da otkrije i omete ove pripreme u šumovitim i razlivenim rukavcima severoistočno od Batine. Još istog dana, u prvi sumrak, dobro uvežbani i samopregorni inžinjerci počeli su da sastavljaju elemente mosta, koje su motorni brodići iz

rukavca Zimovnik odvlačili prema sredini reke i slagali u zmijoliku traku preko Dunava. U nekoliko mahova pobesnela vodena stihija zapretila je da pokida povezane pontone i onemogući gotovo natčovečanski napor sovjetskih pontoniraca. Nekoliko puta popuštala su čelična užad a nadolazeći valovi odnosili su slabije pričvršćene patosnice i ogradu mosta. Sve to nije sprečilo uporne inžinjerce da oko ponoći 15/16. novembra izvrše zadatak. Sudbina batinskog mostobrana postala je sada izvesnija.

Iako je kapacitet ovog mosta bio relativno mali a nosivost svega 16 tona, on je u tom trenutku predstavljao veliko olakšanje i prednost za branioce mostobrana. Sada su se osećali mnogo sigurniji i samouvereniji. Preko mosta, na desnu obalu Dunava, pokuljale su sveže naše i sovjetske snage. Do zore su na mostobran prebačeni preostali pešadijski i borbeni delovi 233. i 73. sovjetske i 51. vojvođanske divizije (osim 8. vojvođanske brigade i 1. bataljona 7. brigade), zatim sva pukovska i lakša divizijska artiljerija za neposrednu podršku pešadije. Skele, veće nosivosti, koje su dotle korišćene za prebacivanje pešadijskih ešelona, oslobođene su za prebacivanje teškog naoružanja, oklopnih i samohodnih vozila.

U zoru, 16. novembra, most je ponovo rasklopljen i maskiran u rukavcima Dunava da ga neprijatelj ne bi otkrio i uništio. Sledeće noći sve je opet ponovljeno. Nemci su i ovoga puta bili izigrani. Tek posle nekoliko dana otkriće ga i usredsrediti svoju dalekometnu artiljeriju i avijaciju da bi ga uništili. Tako ih je još jednom skupo stajala njihova nebudnost i uverenje da se na batinskom mostobranu nalaze relativno slabije snage protivnika i da se Batina i kota 169 mogu povratiti jednim jačim protivnapadom.

Noću 16/17. novembra, preko pontonskog mosta, sa mostobrana je povučena 12. vojvođanska brigada i raspoređena u obližnja sela Kolut i Bački Breg radi odmora i popune. Treći bataljon, koji se dotle nalazio u odbrani na levoj obali Dunava, preuzeo je dotadašnje položaje 5. bataljona ove brigade, pripremajući se za napad na železničku stanicu.

Po prelasku na levu obalu Dunava, preživeli borci 12. vojvođanske brigade još nisu verovali da su izašli iz batinskog pakla. Krajnje iscrpeni, promrzli, ispijenog lica, kose ulepljene od zgrušane krvi i blatnjave odeće, kretali su se kao u snu. Glasovi su im bili promukli, a oči natečene i zamagljene od barutnog dima. Nemo su otpozdravljali na pozdrave i čestitke boraca 4. bataljona 7. brigade i crvenoarmejaca, koji su išli u suprotnom pravcu. Njihovi ukočeni pogledi blesnuli bi ponekad iskricama ponosa, kao da su govorili: učinili smo sve što smo mogli... A učinili su dosta. I izgubili mnogo boraca i 88 (oko 60%) rukovodilaca.

Po zvaničnom izveštaju štaba brigade, poginulo je 121, nestalo 121, zarobljeno 82 i ranjeno 289 boraca i rukovodilaca. Po najnovijem istraživanju i podacima prikupljenim u Muzeju socijalističke revolucije Vojvodine, u šestodnevnim borbama na batinskom mostobranu 12. brigada je imala 197 poginulih, 95 nestalih, 82 zarobljena i oko 400 ranjenih i kontuzovanih boraca. U ovaj broj nisu uračunati umrli neposredno posle bitke od posledica teškog ranjavanja, kao i oni borci koji su u brigadu primljeni uoči bitke i nisu još bili evidentirani. Za isto vreme 12. brigada je uništila dva tenka, dva kamiona sa vojskom, jedan tenk-amfibiju i oko 1.400 neprijateljskih vojnika i zaplenila veliku količinu pešadijskog oružja i ratne opreme.[1]

ŽELEZNIČKA STANICA BATINA

Zeleznička stanica Batina nalazila se na južnoj periferiji sela, na desnoj obali Dunava. Na proširenom nasipu pruge, u visini od 2 do 3 metra iznad okolnog zemljišta, bilo je nekoliko staničnih zgrada od tvrdog materijala preuređenih za kružnu odbranu. Povezana rovovima punog profila sa isto tako utvrđenom ložionicom,

[1] Zbornik dokumenata o NOR-u, tom I, knj. 10, str. 233. Spisak poginulih boraca vojvođanskih jedinica sačinjen je na osnovu podataka i kartoteke Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine.

magacinom i zgradom za stanovanje, ona je predstavljala pravo utvrđenje ili, vojničkim jezikom rečeno — utvrđenu tačku odbrane. Visoki vodostaj Dunava, izlivenog iz korita, močvarno zemljište i veliki brisani prostor oko stanice pružali su idealne uslove za upornu odbranu i organizaciju efikasne vatre u svim pravcima. Streljačkom i mitraljeskom vatrom mogla se uspešno tući ne samo bliža okolina stanice nego i ceo prelaz kod Batine, pa i suprotna obala. Svud oko stanice, na obali, duž nasipa železničke pruge i poprečnog puta koji povezuje stanicu sa jugoistočnim delom sela, neprijatelj je iskopao i saobraćajnicama povezao rovove punog profila, izgradio mitraljeska gnezda i skloništa za ljudstvo i municiju.

Ova neprijateljska utvrđena otporna tačka imala je i slabih strana. Grupa utvrđenih zgrada na relativno skučenom i uzdignutom prostoru, omeđenom visokim drvećem, bila je vrlo povoljan i uočljiv cilj za našu artiljeriju. Druga slabost je bila to što je ostala previše isturena i nije imala dovoljno čvrst oslonac u pozadini. Između železničke stanice i Belomanastirske grede, odnosno između železničke i putne komunikacije, gde su se nalazile prva i druga odbrambena linija neprijatelja, pružala se poširoka močvarna livada i poplavljeno kukuruzno polje. To je napadaču omogućavalo da ovo utvrđeno „ostrvce" okruži ili izmanevriše. I pored toga što je bio svestan ove opasnosti, neprijatelj je po cenu žrtvovanja snaga koje su branile uporište odlučio da iskoristi sve prednosti koje su mu pružali visoki nasip i stanica, odakle je uspešno kontrolisao desnu obalu Dunava, od Batine sve do šume Blaževice na prilazima Zmajevcu.

Uporedo sa nasipom železničke pruge, na istočnoj ivici Belomanastirske grede, usečen ponegde u njene strme obronke, protezao se i drugi nasip („damba" br. 2 u ruskoj dokumentaciji), kojim je prolazio put od Batine prema Zmajevcu. Nemci su duž ovog puta i nasipa iskoristili svaki prirodni i veštački objekat za odbranu. Tu se, u stvari, nalazila i njihova druga odbrambena linija okrenuta prema Dunavu.

Jugoistočno od železničke stanice, na maloj pošumljenoj adi (Zeleno ostrvo — kako se danas naziva), u

tom trenutku još su bila isturena neprijateljska borbena obezbeđenja koja su efikasnom mitraljeskom vatrom sprečavala prelaženje Dunava na ovom sektoru.

Za napad na železničku stanicu i utvrđene komunikacije prema Zmajevcu, komanda 64. streljačkog korpusa odredila je 209. puk 73. gardijske divizije, 7. vojvođansku brigadu i 3. bataljon 12. vojvođanske brigade 51. divizije, uz podršku dva diviziona oklopnih samohodnih topova SA 76 mm i svoju artiljeriju sa leve obale Dunava.

Iskoristivši zauzete neprijateljske rovove i zgrade na južnoj ivici Batine, 3. bataljon 7. brigade je uspeo da se u toku dana potpuno približi železničkoj stanici. Njegov zadatak je bio da uz podršku ruskih samohotki napada s fronta, tj. sa južne ivice sela, duž železničke pruge i istočno od nje sa obale Dunava.

Levo i desno od komunikacije Batina—Zmajevac i duž glavne ulice u jugozapadnom delu sela napadao je 3. bataljon 12. vojvođanske brigade i dva bataljona 209. streljačkog puka sa glavninom podržavajućih oklopnih i samohođnih oruđa. Duž grebena, u pravcu kote 153 i raskrsnice puteva prema Dražu i Zmajevcu, napadao je 214. streljački puk uz podršku samohotki; 211. streljački puk nalazio se u drugom ešelonu 73. gardijske divizije.

Treba odmah reći da su mogućnosti za manevar, posebno motomehanizovanim snagama, ovde bile više nego skučene. Sa svojih polaznih položaja, severno od železničke stanice, sovjetske oklopne jedinice mogle su da iskoriste svega dva uska pravca ili, tačnije, nasipe železničke i putne komunikacije. Idući paralelno desnom obalom Dunava, prvi pravac je na početku bio širok oko 60 do 70 m, ali se na 300 m severno od železničke stanice sveo na svega 2—3 m širok nasip železničke pruge. Na njega, kako ćemo videti, Nemci nisu ni računali. Drugi pravac, prohodan za tenkove, svodio se samo na širinu glavne ulice i putne komunikacije Batina—Zmajevac. Tek na izlazu iz sela on se delio na tri nova pravca. Jedan je išao poprečnim nasipom u pravcu železničke stanice, drugi starim putem prema Zmajevcu, a treći prema koti 153. Poprečni nasip i prilazni put prema železničkoj stanici, dugačak oko 600 m, Nemci su pretvorili u pravi utvrđeni bedem i iskoristili kao protiv-

tenkovsku prepreku za odbranu sa severa. On je čvrsto povezivao neprijateljsku prvu i drugu liniju odbrane duž komunikacija i činio njihovu severnu bočnu ivicu. Na starom putu prema Zmajevcu nalazila se druga neprijateljska odbrambena linija sa brojnim protutenkovskim sredstvima. Treći pravac prema koti 153 i Zmajevcu vodio je kroz jednu usku jarugu, široku desetak metara, koja se mogla lako zaprečiti i time onemogućiti prodor sovjetskih tenkova prema grebenu Belomanastirske grede i u pravcu kote 153. Tek posle izlaska iz jaruge i okuke puta moglo se govoriti o nekim većim mogućnostima manevra za sovjetske oklopne jedinice. Ali tu se nalazila nova neprijateljska odbrambena linija, oslonjena na dobro utvrđenu kotu 205 i načičkana neprijateljskim protivtenkovskim sredstvima i preprekama.

U takvoj situaciji, moralo se, dakle, pravo „čelom u zid". Ipak, komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, pokušao je da pronađe izlaz koji bi u tako nemogućem prostoru pružio bilo kakve izglede na uspeh. Svoje glavne motorizovane snage upućuje duž glavne komunikacije, a sa pešadijskim jedinicama nastoji da izvede obuhvatni manevar.

Namera komandanta 73. gardijske divizije bila je da, koristeći se jučerašnjim uspehom i pomeranjem fronta na desnom krilu, obuhvati železničku stanicu sa jugozapadne i južne strane. Tada bi se ova utvrđena otporna tačka našla u okruženju. Ovakav manevar imao je više izgleda na uspeh, ali je iziskivao veće žrtve jer je najpre trebalo izvršiti proboj utvrđenog poprečnog nasipa i druge odbrambene linije, a zatim preko močvarne livade zaobići železničku stanicu sa zapada. Time je rizikovao i mogućnost neprijateljskog protivnapada sa Belomanastirske grede. Imajući u vidu sve te okolnosti, a da bi smanjio gubitke, general Kozak naređuje da se napad na železničku stanicu i komunikacije prema Zmajevcu izvede noću.

U prvi sumrak, nakon korekture i grupisanja korpusne, divizijske i pukovske artiljerije, počela je grmljavina ruskih topova i minobacača. Koncentrisana na relativno mali i markantni prostorni cilj — železničku stanicu i uske trake železničke i putne komunikacije, ova artiljerijska priprema bila je vrlo efikasna. Posebno

raspoloženje zahvatilo je borce 7. vojvođanske brigade kada su se preko njihovih glava ukazale svetleće brazde ruskih reaktivnih minobacača. Nestrpljivo su očekivali znak za napad. Činilo se da posle ovih stravičnih rafalnih detonacija od neprijatelja neće ostati ni kamen na kamenu. Ipak, nije bilo tako. U toku višednevnih borbi neprijatelj se oporavio od šoka koji su u njegove redove unele „kaćuše". Na prvi vatreni udarac lukavi neprijatelj se povlačio duboko u zemlju, u svoje krtičnjake iskopane duž železničkog nasipa. Na položajima su ostala samo dežurna vatrena sredstva i osmatrači koji su blagovremeno signalizirali početak napada.

U trenutku kada je artiljerija svoju vatru prenosila po dubini nasipa, iz oko 2.500 grla naših i sovjetskih vojnika zaorili su se borbeni pokliči i pozivi na juriš. Borci i jedinice utrkivali su se ko će pre upasti u nemačke rovove, u zapaljenu zgradu stanice koja im je osvetljavala put i ukazivala na cilj. Zaneti borbom, ogluveli od neprekidne grmljavine topova i minobacača, zaslepljeni, sve češćim eksplozijama neprijateljskih granata, svetlećih metaka i raketa koje su jedna za drugom izbacivane iz neprijateljskih rovova, nisu ni primetili da se noć iznenada pretvorila u dan. Svud oko njih gorele su kuće, stogovi sena, kupe kukuruzovine, koje je neprijatelj i namerno palio da bi osvetlio poprište bitke. Uprkos žestokom otporu i jakoj mitraljeskoj i minobacačkoj vatri, 3. bataljon 7. brigade uspeo je već u prvom naletu da istera neprijatelja iz isturenih rovova u neposrednoj blizini stanice. Najdalje je prodrla levokrilna, Ikina četa, koja je borbom prsa u prsa zauzela rovove na obali Dunava i time zaobišla stanicu sa istočne strane. Zbog opasnosti da je neprijateljski protivnapad ne odvoji od svojih i baci u Dunav, četa se zaustavila desetak metara od železničke stanice.

Desno od 3. bataljona železničkog nasipa i ivice sela napadao je 2. bataljon 7. vojvođanske brigade. Za razliku od osveženog Pirtićevog 3. bataljona, koji je tek sada bio kompletan jer su mu se priključile i preostale dve čete, 2. bataljon je bio sveden na dve jače čete boraca. Bataljonom je komandovao Dušan Đilas, Ramasov zamenik. Bio je plahovit i prek, ali neobično hrabar i snalažljiv u borbi, i borci su ga se više pribojavali

nego što su ga voleli. Sa političkim komesarima je bio stalno „na ratnoj nozi". Jedino je Bora Vezilić mogao da s njim izađe nakraj i, naravno, komandant bataljona. Boru je posebno cenio i voleo. Imponovala mu je njegova hrabrost i popularnost u bataljonu. Toga jutra se naljutio na Boru, koji je bio ranjen, a nije hteo u bolnicu. Ipak, znao je da bi i on tako postupio. Borci su imali poverenja u takve rukovodioce, koji nisu žalili sebe i koji su prezirali smrt.

Oštre komande Pere Pirtića, komandanta 3. bataljona, koje su sleva dopirale do njihovih ušiju, podsticale su ih da i oni požure. Sa desne strane čula se eksplozija artiljerijskih granata, huka motora i škripa gusenica. Tamo su počele žestoke ulične borbe. To su borci 3. bataljona 12. vojvođanske i 209. streljačkog puka isterivali Nemce ko zna već po koji put iz razrušenih kuća i podruma u jugozapadnom delu najduže batinske ulice.

Izravnavši se sa svojim susedima, Dušan Đilas je odmah krenuo bataljon u napad. Smenjeni delovi 5. čete 214. sovjetskog puka požurili su se na „brdo" u sastav svoje jedinice. U silovitom naletu borci 2. bataljona zauzeli su preostalih desetak kuća i izbili na poljanu široku oko 500 metara. Našli su se odjednom na brisanom prostoru, bez ikakvog zaklona. Ispred sebe su ugledali visok poprečni nasip načičkan neprijateljskim mitraljezima. Bio je to istureni deo glavnog neprijateljskog odbrambenog položaja koji je povezivao prvu i drugu neprijateljsku liniju odbrane i stanicu sa drumom Batina—Zmajevac. Levo, sa staničnih zgrada, prosu se na njih kiša metaka. Takođe i desno, iz još nezauzetih zgrada i sa uzvišice na putu. Upali su u unakrsnu, bočnu i frontalnu vatru. Poskakali su brzo u kanal desetak metara ispred njihovog stroja. Bio je pun vode, a dan hladan, novembarski...

Kraći zastoj 2. bataljona zaustavio je i desnokrilne jedinice 3. bataljona, koje su čistile nasip železničke pruge za prolaz ruskih samohotki.

* * *

Treći bataljon 12. vojvođanske brigade uveden je poslednji u borbu. Prešao je na mostobran tek 15. novembra, pred veče. Bila je to poslednja rezerva brigade,

koja nije uvedena u borbu ni onda kada je brigadi bilo najteže, kada su njeni bataljoni već bili desetkovani ili izbrisani iz evidencije. A nalazio se tu, nadohvat ruke, na desnoj obali Dunava, branio je sektor od Kanala Ožulja Lasla do ušća Kanala kralja Petra. Tu je izbio još petog i ostao sve do 15. novembra uveče. Prvi je uspostavio kontakt sa neprijateljem na suprotnoj obali, izviđao njegove položaje, hvatao „živi jezik" i dao prve žrtve batinskoj operaciji. Pet dana i pet noći njegovi borci su posmatrali krvavu dramu u zapaljenoj Batini. Pet dana slušali su jauke, prihvatali ranjenike i po nekog preživelog borca, koji je iz razbijenog čamca uspeo da dopliva do leve obale. Dosadilo im je artiljerijsko bombardovanje i kotrljanje sa nasipa u zaklone kad se pojave neprijateljski avioni. Pucali su, naravno, i oni na suprotnu obalu, ali sve manje i sve rede ... Jer tamo, preko, nikad se nije znalo u kojoj je kući neprijatelj, a u kojoj su naši. Minobacači su im povučeni već drugi dan bitke i prebačeni u Batinu. Nisu više korišćeni ni za vatrenu podršku prelaza naših i sovjetskih talasa, a ipak su i dalje držani na starim položajima. Komandirima je već dosadilo da odgovaraju na pitanje svojih potčinjenih: „Kada ćemo preko?" ili „Šta čekamo?!"

Komandant brigade je nekoliko puta slao izričita naređenja da se ukrcaju na prvu skelu i pređu u Batinu. Kurir brigade Milan Pavlović Čelik nekoliko puta je prelazio čamcem po njih. Jednom zamalo da nastrada. Neprijateljska minobacačka granata razbila mu je čamac. Mučno se domogao obale, plivajući sa sredine ledene reke. Izveštaj, mokar i jedva čitljiv, predao je načelniku štaba divizije, a komandantovo naređenje za prelazak zameniku komandanta 3. bataljona, Jovanu Bisiću Devi, koji je zastupao ranjenog komandanta Borislava Štrbačkog Kuštru. Deva je brzo prikupljao svoj bataljon, postrojio ga u kolonu i vodio na mesto prelaska, ali su ga uvek vraćali na raniji položaj. Nekad je to učinio štab 51. divizije, nekad pukovnik Sidorenko, a jednom i potpukovnik Pastušenko. Naravno, uvek su pre toga radio-vezom ubeđivali komandanta Jociku da taj bataljon treba da ostane tamo gde je.

Zašto je, u stvari, zadržan jedan od brojno najjačih bataljona 12. brigade? I to kada joj je bio najpotrebniji! Odgovor na to pitanje nije još niko dao. Pa ni sam komandant brigade Dušan Doronjski Jocika. Po našem mišljenju, odgovor je vrlo jednostavan. Taj bataljon je prvi poseo i uredio za odbranu levu obalu Dunava na dužini od 9 kilometara. On se, tako reći, zaglibio u tom nepreglednom i poplavljenom području. Za tih desetak dana borci su upoznali sve dobre i loše strane tog sektora odbrane, njegove oskudne prilaze i prelaze preko mnogobrojnih kanala i bara. Otkriveni su i tajni kanali i mesta prelaza nemačkih izviđača i obaveštajaca. Neki su i pohvatani. Bili su u civilnom odelu, pripadnici bačkih folksdojčera. Ipak, najvažniji razlog bio je taj što se 3. bataljon nalazio na spoju između 233. i 74. sovjetske divizije i branio odsek Dunava, koji bi u normalnim uslovima trebalo da brani čitav puk, a negde i divizija. Svako pomeranje granice išlo bi nauštrb jedne ili druge divizije. A njima je u tom trenutku bio potreban svaki borac, posebno pešadinac. Dakle, iz istih razloga zbog kojih je, recimo 233. streljačka divizija morala na levoj obali da zadrži ceo 734. streljački puk, na sektoru od Baje do Coke, i to onda kada joj je bio najpotrebniji. Ili, zbog kojih je 75. streljački korpus morao da ostavi na levoj obali od Bačke Palanke do Apatina svoju 299. streljačku diviziju.

Napokon, kada je situacija to dozvolila i kada su stvoreni uslovi za uvođenje krupnijih jedinica na mostobran, 3. bataljon je poslat tamo gde je trebalo da se nađe nekoliko dana ranije. I nije ni tada zakasnio, ako ne da pomogne svojoj brigadi, bar da smeni njene prepolovljene bataljone. I da samo za jedan dan borbe na batinskom mostobranu svoje brojno stanje svede na isti taj prošek, čak i nešto ispod njega.

Nisu, međutim, samo borci 3. bataljona želeli da se nađu u sastavu svoje brigade. Bilo je i boraca koji su iz sastava drugih jedinica jedva čekali da se vrate u svoj 3. bataljon. Među takvima su se nalazili i Ljuba, i Rašid, i Gojko Simeša i Todor Josimović Toša i još desetak preživelih dobrovoljaca iz grupe, koji su prvi prešli u Batinu, a smenjeni su sa položaja tek po prelasku 5. bataljona.

— E, moj Lalo! Moj zemljače! ... Šljokadžijo divoška! Gde si bio kad je grmelo?

— A ti, Devo! Mustro neštinska! Zabili ste g .... e u blato, pijuckate preko nasipa i mirno posmatrate kako nas Švabe ovde kolju i kupaju u Dunavu. I vi ste mi neki rukovodioci! Dokle mislite da se drugi bore za vas? Sve bi ja vas uza zid... Neće ni Toša više biti lud pa dozvoliti da ga vezujete za dud. Kao onda kad sam vas psovao što niste hteli da me primite u Skoj.

Ko zna koliko bi Toša još napadao svoje stare drugove i rukovodioce, Milana Sućaka Lalu, komandira svoje čete, i Devu, zamenika komandanta, da nisu naišli komesar bataljona Dragi Grudić i Nada Jovanović, partijski rukovodilac. Njih se plašio kao vatre. Večito su ga nešto kritikovali. Njih je smatrao glavnim krivcima što on, najstariji borac u bataljonu, još nije postao skojevac. Ćim ih je ugledao, brzo se izgubio među svojim drugovima, radostan što ih je ponovo našao, a oni su jedva dočekali da im priča šta je sve doživeo i šta se ovde dešavalo.

— Ma pustite me na miru! — branio se, ne baš tako uporno Toša. A jedva je čekao da im sve ispriča, pre nego što sutra, kad svane, ugledaju ovu stravičnu sliku koja se zove Batina. — Tošo, bog te mazo! Pomislio sam stotinu puta: sve si prošo i izvuko se, al' odavde se nećeš izvući... I nećeš postati skojevac! — govorio je Toša okupljenim drugovima i ne sluteći da će se to ubrzo obistiniti. ..

U zoru, 16. novembra, 3. bataljon je krenuo na položaj. U jugozapadnom delu sela smenio je 5. bataljon i preostale delove 1. bataljona svoje brigade. U toku dana, iza njihovih leđa približili su im se ruski tenkovi i samohotke. Odmah su znali da će tu biti i glavni pravac udara. Desno od njih napadali su bataljoni 209. puka, a levo 7. vojvođanske brigade. Po ovladavanju jugozapadnim delom sela, imali su zadatak da sa 209. pukom probiju drugu odbrambenu liniju neprijatelja i skrenu prema železničkoj stanici. Čekali su početak artiljerijske pripreme i znak za opšti napad naših i sovjetskih jedinica. Nemci takođe nisu gubili vreme. Čekali su i oni ovaj napad i smišljali kako da mu se suprotstave.

Ocenivši, konačno da više nije reč o desantnim jedinicama, „o prednjim pešadijskim delovima", koji se uz pomoć nekoliko tenkova mogu baciti preko Dunava, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, prikuplja na koti 153 sve svoje novopristigle jedinice i rezerve. Još u toku noći, on je iza okuke prikupio preostale mađarske lake tenkove, transportere i samohotke 92. motomehanizovane brigade. Okosnicu ovog improvizovanog oklopnog i motomehanizovanog odreda činile su čelične grdosije tipa „ferdinand". Bilo ih je svega nekoliko. Ali previše za ovu desetak metara široku batinsku ulicu i nešto širi greben Belomanastirske grede.

Ruska komanda je ocenila da je došao odlučni trenutak za proširenje batinskog mostobrana. Uspostavljanje šesnaestotonskog pontonskog mosta omogućilo im je da na mostobran prebace pešadijske delove i laku prateću artiljeriju. Višetonske desantne skele ostale su slobodne za prevoz topova 75 mm, samohodne artiljerije i tenkova. Tako su već u ranim jutarnjim časovima 16. novembra na batinski mostobran prebačeni 1.891. i 1902. samohodni artiljerijski puk i 49. protivtenkovska brigada, koji su u svom sastavu imali i bataljon tenkova T-34.[1] Pravo sa pristaništa samohotke su upućene u borbeni poredak naše i sovjetske pešadije. Tu su duž železničkog nasipa i glavne ulice, iza porušenih zgrada, potražile prve zaklone i izvršile maskiranje. Tako se do 16 časova, duž železničkog nasipa i iza 3. i 2. bataljona 7. brigade našlo oko 30 ovih teških čeličnih grdosija sa dugačkim topovskim cevima kalibra 76 mm. Na glavnoj ulici, nasuprot oklopnom i motomehanizovanom odredu generala Felmija, prikupljali su se tenkovi T-34 i oko dva diviziona samohotki.

Očigledno ovde se pripremao žestoki sudar dveju motomehanizovanih i oklopnih kolona, sudar samohotki i tenkova. To više nije bila neravnopravna borba pešadije i protivtenkovskih oruđa sa nemačkim tenkovima i samohotkama.

[1] Operativni izveštaj komandanta 64. streljačkog korpusa, upućen 16. novembra u 17 časova komandantu 57. sovjetske armije (Arhiv MNO SSSR, f. 413, op. 10389, 384/731).

— Urrà! ... Ruski tenkovi! — doviknuo je svojim borcima zamenik komandanta 3. bataljona, Jovan Bisić Deva, i skočio na prvu samohotku.

Nevičan frontalnom ratovanju, ovaj iskusni partizanski komandir, bez vojne škole i akademije, kao i većina njegovih drugova i boraca, nije pravio razliku između tenka i samohodne artiljerije. Još u Bosutskom odredu naučio je da se sve što ide na gusenicama, nosi oklop i dugačku topovsku cev naziva jednostavno — tenk.

— Eto njet tanki! ... Eto staljnoj grob![1] — odgovorio mu je nasmejan i za šalu nesumnjivo raspoložen sovjetski poručnik Zabijakin. Bio je veoma mlad, ali je odavao utisak iskusnog i prekaljenog borca.
I bio je u pravu ... U to se i Deva brzo uverio.

Za razliku od tenka, čija snaga leži u debelom oklopu, velikoj pokretljivosti, pokretnoj kupoli i, naravno, u vatrenoj moći njegovog oruđa, samohotke imaju od svega toga, jedino — oruđe, snažne probojne moći, velikog dometa i kalibra. Imaju one, doduše, i oklop, i gusenice. Ali sve je to podređeno topovima, koji probijaju i najdeblji čelični oklop. Zato ih se tenkovi i plaše, ali im znaju i slabe strane. A to je otkrivena karoserija, u kojoj je smeštena posada i gomila municije. Dovoljna je jedna mina, slučajno zalutali šrapnel ili obična ručna bomba, pa da se samohotka pretvori u buktinju. U „čeličnu grobnicu" — kako reče poručnik Zabijakin ...

Nemci su, takođe, ovde doveli samohotke, ali starijeg tipa, manje pokretljive i slabije vatrene moći. Zato su imali više tenkova, doduše, lakih, ali i pokretljivih. Imali su bolje vatrene položaje, efikasnu podršku svoje avijacije i brojčanu nadmoć pešadije. Međutim, prednosti i jedne i druge strane gubile su se u jednom uskom koridoru, u jednom više nego ograničenom manevarskom prostoru, koji je bio glavna ulica Batine i put prema Zmajevcu. Tu se moralo udarati oklopom u oklop, čelikom u čelik, cevima u cevi i, pre svega, grudima u grudi. Pobednik je mogao biti onaj ko je imao ne samo čelični oklop nego i živce. I čelično srce... Zato su tu bitku i dobili skojevci i komunisti.

[1] To nije tenk. To je čelična grobnica!

Okršaj je bio težak i krvav. Najteže je bilo na uskoj i usečenoj okuci puta, kod železničke stanice, zatim na raskrsnici triju puteva. Bio je to dvoboj tenkova i samohotki prvenstveno, ali i pešadije i prateće artiljerije, istovremeno.

Čim je Zabijakin krenuo sa polaznog položaja, na čelu svoje samohodne baterije, njegovu čelnu samohotku sačekala su dva nemačka protivkolca, postavljena na uzvišici s obe strame puta. Jedno zrno je rikošetiralo 0 bočnu ivicu samohotke, ali se mladi poručnik nije zaustavljao. Kao da se ništa ne događa, mirno je podešavao elemente i pritiskivao obarač sa električnim paljenjem. Sa nekoliko hitaca uništio je oba topa i pošao dalje. Za njim, i levo i desno, kretala se njegova baterija. Između njih je napadao 3. bataljon 12. vojvođanske. On se sada kretao mnogo brže, jer su samohotke na svako ukazano mitraljesko gnezdo otvarale topovsku vatru i uništavale ga već posle nekoliko ispaljenih hitaca.

Na levom krilu, sadejstvujući s Pirtićevim 3. bataljonom, u čelnoj samohotki bio je kapetan Aslamazov, komandant samohođnog artiljerijskog diviziona. Između Aslamazova i Zabijakina kretala se baterija poručnika Meljnjičenka. Ona je nešto zaostala, jer se teško probijala uskom, sporednom ulicom, kroz dvorišta i vrtove. Sadejstvovala je s 2. bataljonom 7. vojvođanske brigade 1 zaustavila se pred poprečnim nasipom i kanalom punim vode.

U blizini železničke stanice baterija kapetana Aslamazova je takođe zastala. Nije mogla dalje. Zemljište je bilo ispresecano kanalima i podvodno. Jedino se železničkim nasipom moglo probiti do stanice i pomoći 3. bataljonu da je zauzme. Kapetan Aslamazov se nije dvoumio. Poterao je samohotku uskim nasipom železničke pruge. Gusenice su išle gotovo po ivici nasipa. Nemci se nisu nadali ovakvoj smelosti niti su s tim računali. U tom trenutku je i Pirtić krenuo bataljon na juriš.

Zabijakin je upravo izbijao na uzvišicu puta kada se iza okuke pojavila kolona neprijateljskih tenkova i samohotki. Prva je bila teška samohotka tipa „ferdinand". Sukob je bio neizbežan, a rastojanje sve manje.

„Ferdinand" je prvi otvorio vatru i promašio, i prvi i drugi put. Zabijakin mu nije odgovarao. Naredio je vozaču da pritisne papučicu za gas do kraja i ustremio se pravo na „ferdinanda". Činilo se kao da pokušava da ga bolje osmotri i prođe ispod njega ...

Bio je to, u stvari, odlučujući psihološki trenutak kada se dva nepomirljiva i razjarena borca, pre nego što jedan drugom zadaju smrtonosni udarac, žele pogledati oči u oči. Pada uvek onaj koji prvi skrene pogled u stranu ili mu zadrhti mišica. Lukavi i odvažni Zabijakin, imao je, međutim, još jedan razlog da tako postupi i požuri. Ispred sebe je ugledao malu udolinu i požurio da u njoj postane još manja meta ovoj čeličnoj grdosiji.

Rastojanje je bilo sve manje, Zabijakin sve brži, neprijatelj sve sporiji. „Ferdinand" je ispalio još jedan hitac, i opet promašio. Zabijakin je i dalje ćutao, samo je podizao topovsku cev sve više, a Nemac spuštao svoju sve niže. Iznerviran zbog smelosti svog protivnika, Nemac je zastao. Opalio je i četvrti put. Ovoga puta njegova granata napravila je rikošet o levu bočnu stranu ruske samohotke i eksplodirala u jednom dvorištu. Tada je i Zabijakin zastao. Bio je već na sredini udoline, svega pedesetak metara od „ferdinanda". Nemac se taman spremao da ispali i petu probojnu granatu, kada je Zabijakin pritisnuo obarač i pogodio ga u najosetljivije mesto — u za trenutak malo uzdignut i otkriven „trbuh", između gusenica. „Ferdinand" se u tren oka pretvorio u zapaljenu gomilu gvožđa.

Od eksplozije nekoliko sanduka topovske municije oštećen je i laki mađarski tenk, koji se, prateći „ferdinanda", zaklanjao iza njega. Sa pokidanom gusenicom počeo se vrteti ukrug i ubrzo dospeo u jarak. Posada je iskočila i počela bežati, ali su je pokosili mitraljesci Rašimovićeve čete. Oni su pratili Zabijakinovu bateriju u stopu i posmatrali ovaj dvoboj samohotki iz neposredne blizine. Prebacivali su se u skokovima sa obe strane puta.

U istom borbenom poretku kretala se i nemačka pešadija, levo i desno od svojih samohotki i tenkova. U početku se samouvereno kretala u kolonama, ali ubrzo, zbog jake vatre boraca 3. bataljona, počela se

skrivati iza tenkova, bežati od njih i, napokon, bauljati kroz blatnjave jarke kraj puta.

U trenutku dvoboja čelnih samohotki, 3. četa očistila je poslednje kuće na jugozapadnoj ivici sela i desnim krilom izbila na gornju ivicu useka, kroz koji je prolazio put. Imali su odličan pregled i položaj. Ispod njih su se nalazili vinarski podrumi ukopani u stenu, puni nemačkih vojnika, koji su se povlačili iz sela i pripremali da pruže otpor i zadrže naše jedinice duž puta. Na drum i njegovu blagu padinu spuštala se neprijateljska kolona. Desno od njih, delovi 209. puka već su zaustavili nemačku pešadijsku pobočnicu i odvojili je od motomehanizovane kolone koja se i dalje kretala prema selu. Dva neprijateljska teška mitraljeza i jaka minobacačka vatra sa suprotne strane useka ometali su borce 3. čete da produže napredovanje i pređu na suprotnu stranu puta. Čekali su na pomoć Zabijakinove baterije.

Čim su videli šta se desilo sa čelom njihove kolone, ostali neprijateljski tenkovi i samohotke okrenuli su se i počeli bežati iz ovog paklenog useka. Za njima se u bekstvo dala i pešadija. Sa ivice useka na njih su borci 3. čete sručili kišu metaka i ručnih bombi. Odozdo, duž puta, pratili su ih sve do uzvišice rafali puškomitraljezaca 1. čete. Dalje ih je sačekivala bočna vatra 209. gardijskog puka. U useku je nastao krkljanac...

Zaobilazeći zapaljeni „ferdinand" i oštećeni mađarski tenk, Zabijakin i njegovi borci produžili su za neprijateljskom kolonom. Ubrzo su izbili na čistinu i na istočne ivice Belomanastirske grede. Tu je bilo mnogo više manevarskog prostora, ali i više opasnosti. Na mestu gde se odvaja seoski kolski put u pravcu kote 169, sačekala ih je jaka zaprečna vatra artiljerije i minobacača, kao i povučeni neprijateljski tenkovi i samohotke.

U ZAPALJENOJ SAMOHOTKI

Poučeni lošim iskustvom, Nemci više nisu smeli da rizikuju još jedan brzopleti protivnapad. Sačekali su da sovjetske samohotke izađu iz uskih ulica i uđu u zonu njihove zaprečne i protivtenkovske vatre. Tada su otvorili brzu paljbu iz svih oruđa. Najviše su gađali čelnu samohotku poručnika Zabijakina. A ona, kao da je bila neranjiva. Kretala se u cikcak-liniji i žurila da izađe iz ove opasne vatrene zone. Dve samohotke su već bile izbačene iz stroja. Jedna je zapaljena u useku a u drugoj je izginula posada. Preostale samohotke i baterija poručnika Meljnjičenka, razvile su se u liniju, levo i desno od izlaza iz useka, i prihvatile artiljerijski dvoboj.

Neustrašivi poručnik Zabijakin već je izlazio iz zone zaprečne vatre kad je pred novim usekom ugledao dobro maskirane nemačke protivkolce. Iza njih se na putu isprečio jedan neprijateljski tenk, a iza njega samohotka. Sa desne strane u susret mu je krenula još jedna samohotka. Desetak metara levo ugledao je nemačko mitraljesko gnezdo i ukopane lovce tenkova sa protivtenkovskim pesnicama, tzv. pancerfaust granatama. Spremali su se da ga napadnu. Nemajući drugog izbora, Zabijakin je skrenuo prema neprijateljskom mitraljeskom gnezdu. Pregazio je njegovu posadu. Deva mu je pomogao da iz automata unište lovce tenkova, ali se tog trenutka zatresla i njihova samohotka i nakrenula na desnu stranu. Parče granate pokidalo joj je gusenicu i probilo rezervoar sa gorivom.

— Davaj, bistro! — doviknuo je Zabijakin svojoj posadi i zbunjenom Devi, zameniku komandanta 3. bataljona, iskočivši iz samohotke, koju je već zahvatio plamen.

— Pobegao sam iz zapaljene „čelične grobnice" — pričao je kasnije Deva svojim drugovima, setivši se Zabijakinovog poređenja.

Pretrčali su brisani prostor i uskočili u samohotku sa izginulom posadom. Pomerio je mrtvog vozača i vratio samohotku u zaklon useka. Tu je ostavio svoje mrtve drugove. Pošto je sredio svoju bateriju, dobio je naređenje od komandanta diviziona da pođe u susret

kapetanu Aslamazovu. Probijajući se između ruševina u jugozapadnom delu sela, poručnik Zabijakin je sa svojom baterijom izbio u pozadinu druge neprijateljske odbrambene linije na starom putu Batina—Zmajevac. Ubrzo su na ovaj nasip izbili i delovi diviziona kapetana Aslamazova praćeni od naših boraca. Lomeći žestoki otpor neprijatelja, zauzeto je oko kilometar ovog utvrđenog nasipa.

Da bi se učvrstili postignuti uspesi i zaustavio novi neprijateljski protivnapad, na okuku puta upućeni su 2. divizion 1.202. samohodnog puka i jedan divizion 49. protivtenkovske artiljerijske brigade.

SKOJEVCI I HRABRI MITRALJESCI

Teške i ogorčene borbe nastavljene su i posle podne, i u toku noći, sa naizmeničnim napadima i protivnapadima. Ne bi se moglo reći gde se neprijatelj žešće branio: na železničkoj stanici, na poprečnom nasipu, na okuci puta, kod podvožnjaka ili na raskrsnici. Izginulo je mnogo dobrih drugova, starih boraca i vodnih i četnih rukovodilaca. Najviše su ipak, ginuli mladi i neiskusni omladinci, Staparci, Zabaljci, Banaćani.

Sve zarobljene borce Nemci su streljali na licu mesta, bez saslušanja i bez obzira na propise Međunarodnog ratnog prava. Naročito ako su to bili jugoslovenski partizani ili pripadnici „Titove bande", kako su nas još i tada nazivali u svojim zvaničnim dokumentima.

Iz jednog podruma izvukli su nekoliko ranjenih boraca 3. bataljona 12. vojvođanske brigade. Među njima je bio i Aleksandar Vujić Saša, student treće godine farmacije iz Novog Sada i skojevac. Bio je teško ranjen. Pokidali su mu krvave zavoje i doveli ga pred podrum, gde su već ležali njegovi zarobljeni i postreljani drugovi. Nije se opirao. Stiskajući zube da bi prikrio teške bolove, s mržnjom u očima, dovikivao je svojim dželatima:

— Možete me ubiti! ... Ništa drugo i ne znate, zlikovci i divljaci... Ali nećete još dugo! Osvetiće me moji

drugovi. Ziveo drug Tito! Zivela KPJ! Ziveli Narodno-oslobodilačka vojska i veliki Sovjetski Savez!

Rafali su presekli reči i život ovog neustrašivog skojevca. Nije stigao na I kongres Ujedinjenog saveza omladine Vojvodine kao delegat svoje brigade, izabran na konferenciji SKOJ-a u Bezdanu.

Tošina četa napadala je desno od komunikacije. Probijala se kroz baštenske ograde, porušene zidove i tarabe. Zavirivali su u svaki podrum ukopan u brdu. Najpre su u njega ubacivali ručne bombe a onda ga rešetali puškomitraljezima i automatima. Nemci su uzmicali prema raskrsnici, ali su se očajnički tukli za svaki podrum, za svaku kuću. Svaki korak osvojene zemlje tražio je nove žrtve.

Kao „stari" poznavalac Batine, Toša je u ovom jurišu bio u svom elementu. I najgrlatiji. Njegov „šarac" je kratko štepao i stalno se javljao sa drugog mesta. A onda bi odjednom zastao i puštao duge rafale... Ljutio se na svoje pomoćnike, što zaostaju ... Na Jocu Rašimovića, komandira 1. čete, što čeka na ruske samohotke. Na Jovu, njegovog komesara... Na Svračka, komandira 3. čete, koji se na krajnjem levom -krilu vukao kroz bašte i zaostajao kraj „svake šaše" ... Tako se bar njemu činilo. Nije znao da je 3. četa naišla na brisani prostor i snažnu unakrsnu vatru sa poprečnog nasipa . . . Ponašao se, u najmanju ruku, kao komandant bataljona . .. Psovao je štab bataljona. I Kuštru. I Dragog ... I onu lepoticu Nadu. I Devu, što sedi u ruskoj samohotki i odande komanduje... Lako je njemu! ...

— Nagari, Simeša! . . . Udri ih, Rašide, Ljubane! Prešli su na vaš teren i utrčali u belu kuću ... Sa zelenim šalonima! — dovikivao je razjareni šardžija Todor Josimović Toša.

— Vperjot, maladjec, pulemjotčik! ... — dovikivali su mu odozgo, sa „brda" komsomolci 209. gardijskog puka, oduševljeni njegovom iznenadnom pojavom na najisturenijim mestima, njegovim žarom, njegovim sočnim sremačkim psovkama... Više su ih osećali nego što su ih razumeli. I ponavljali za njim na iskvarenom srpskohrvatskom jeziku.

— Davaj, tavariši, baćuške! ... Vperjot za Berlin! ... — odgovarao im je Toša, menjajući novi redenik. Odjednom je zastao i ućutao.

Teško ranjenom Toši prva je pritrčala Vida Selena, bolničarka, rodom iz Slankamena, njegova stara poznanica i najbolja ratna drugarica. Onako vižljastu i malenu, on bi je često uzimao pod pazuho i, sa šarcem o ramenu, prenosio preko nabujalog planinskog potočića ili kanala punog vode. Bili su zajedno još u 6. vojvođanskoj brigadi i u Fruškogorskom odredu. Koliko puta joj je pričao o svom mukotrpnom nadničarskom detinjstvu u siromašnom selu Šakotincu i još siromašnijoj jedanaestočlanoj porodici. Služio je pre rata kod bogatog beočinskog Švabe Garaja. Zbog saradnje sa partizanima, njegovog oca Milana, radnika u Cementari, pretukle su Švabe. One iste kod kojih je služio ... Kada mu je njegov dojučerašnji gazda Garaj rasturio porodicu i odveo najmlađu sestru Miru u Beočin, Toši je prekipelo. Pošao je u partizane da se naplati Švabama i kulacima. Zato je toliko voleo svoj „šarac" i trudio se da postane skojevac.

Izdahnuo je, smiren kao nikad dotle, sa osmehom na usnama i tugom u očima.

— Zao mi je što ne umirem kao skojevac! ... I što ne mogu dalje, sa Rusima, na Berlin! ... — prošaputao je jedva čujno.

Sahranjen je tu, na položaju. Nedaleko od njega sahranjen je i hrabri mitraljezac Gojko Simeša iz Banatskog Karađorđeva. Dugo se mučio, sav sklupčan, sa izrešetanim stomakom među prstima.

Toga dana, 16. novembra 1944. godine samo 3. bataljon 12. brigade imao je oko 200 ranjenih i poginulih boraca. Pirtićev 3. bataljon 7. brigade smanjio se za četvrtinu, a 209. gardijski puk imao je 43 poginula i dva puta više ranjenih i kontuzovanih. Većina boraca izginula je u stojećem stavu, presečena rafalom nemačkih mitraljeza i automata. Za ukopavanje toga dana nije bilo vremena ni mogućnosti, stalno se jurišalo.

Sutradan, u Bačkom Bregu, skojevski aktiv 3. bataljona održao je vanredni sastanak. Primili su Rašida u SKOJ. I Todora Josimovića Tošu ... posmrtno.

OSVAJANJE ŽELEZNIČKE STANICE I PODVOŽNJAKA

Prateći u stopu samohotke Aslamazova i Zabijakina, jedinice 209. gardijskog puka i 3. bataljona 12. vojvođanske očistile su od neprijatelja jugozapadni deo sela i preotele mu oko jedan kilometar drugog nasipa, koji je odvajao močvarnu livadu od zasečenih padina Belomanastirske grede. Železnička stanica se našla u poluokruženju. Trebalo je preći još 400—500 metara močvarne livade i zauzeti podvožnjak. Tada bi neprijateljskoj posadi na železničkoj stanici bila presečena jedina veza sa njenim jedinicama koje su se branile na prvom i drugom nasipu.

Komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, izvodi u pokretu rokadu svojih jedinica i uvodi u borbu i 211. puk na spoju između 209. i 214. puka. Njemu se žurilo da, prema poslednjoj direktivi maršala Tolbuhina i komandanta 57. armije, što pre proširi mostobran i da u sadejstvu sa 233. sovjetskom divizijom zauzme najjači taktičko-topografski objekat na tom delu Belomanastirske grede — kotu 205. Taj zadatak su dobili 214. i 211. puk 73. divizije i 703. i 574. puk 233. divizije. Kasnije ćemo videti da će u borbi za kotu 205 biti potrebno angažovati još toliko pukova ili, gotovo, četiri divizije.

Sedma vojvođanska brigada i 209. gardijski puk sada su mogli da se orijentišu isključivo na železničku stanicu i na pravac Batina—Zmajevac—Kneževi Vinogradi radi spajanja sa apatinskim mostobranom.

Obuhvatni manevar za presecanje železničke komunikacije Batina—Zmajevac, radi okruženja železničke stanice sa juga, i odluka da se napad 209. puka izvede preko najnepovoljnijeg terena, preko blatne livade bili su zaista vrlo smeli potezi komandanta 73. gardijske divizije. Sve dok su se nalazili na padinama Belomanastirske grede, bataljoni 209. puka imali su nadvišavajući položaj u odnosu na prvu i drugu liniju neprijateljske odbrane. Ali, čim su se počeli spuštati prema močvarnoj livadi, nestalo je te prednosti.

Neprijatelj je sačekao da glavnina 209. puka i 3. bataljona 12. brigade izbije na močvaran i unakrsno tučen prostor zapadno od železničke stanice i tako

svoje bokove izloži njegovoj koncentričnoj vatri. Močvarna livada je postala svojevrstan vatreni džak u koji su upale naše i sovjetske jedinice. Ne obaziruć se na gubitke i sve jaču vatru sa čela i bokova, kao i na sve efikasniju vatru nemačkih minobacača s leđa i sa Belomanastirske grede, iskusni borci 73. divizije žurili su da što pre savladaju ovih nekoliko stotina metara blatnjave livade, koliko im je preostalo do železničke pruge. Dobro su znali da se ne treba zadržavati na toj goloj čistini, po kojoj su goreli stogovi šaše, a snopovi raketa osvetijavali njihove streljačke strojeve izlažući ih ubitačnoj vatri.

Do železničke pruge i podvožnjaka preostalo je još svega stotinak metara. Činilo se da više ništa ne može zaustaviti siloviti juriš 209. puka. Uto se iznenada iza njihovih leđa i na desnom krilu začula jaka mitraljeska i streljačka vatra.

Neprijatelj zaista nije mogao izabrati pogodniji momenat za protivnapad u bok, a zatim i u pozadinu 209. puka. Uradio je to sa pravca kote 153 i jugozapadnih padina Belomanastirske grede, uvodeći u borbu tek prispele delove 44. „Höh und Dojčmajster" divizije. Sa grenadirima dovedenim sa italijanskog fronta, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, pokušavao je da spreči opasno širenje batinskog mostobrana i da inioijativu zadrži u svojim rukama. Vrlo dobro je znao da bi, posle neuspeha na koti 169, gubitak železničke stanice značio i gubitak inicijative na mostobranu.

Uz podršku svojih tenkova i artiljerije i uz reske komande nemačkih oficira, neprijatelj se žurio da zatvori „vatreni džak" i uništi delove 209. puka u uzavreloj močvari. Imali su veliku prednost jer su napadali odozgo i močvarna livada ispod njihovih nogu, ograđena sa svih strana njihovim položajima, izgledala je kao klasična klopka i jedinstvena prilika za postizanje lakog uspeha.

Procenivši situaciju koja se iznenada komplikovala general Kozak, brzo je reagovao. Naredio je svom 211. puku da energično produži napad prema koti 153, a delom snaga da udari u bok i pozadinu nemačkih snaga koje su nastojale da okruže i unište 209. puk. Sedmoj vojvođanskoj brigadi je naređeno da ponovi napad na

železničku stanicu i nastavi pritisak na ostalim sektorima fronta.

Doneta u poslednjem trenutku, ova odluka je spasla 209. puk od uništenja. Nemci su već bili uspeli da se dohvate prvih puća u jugozapadnom delu sela i povrate nekoliko stotina metara izgubljenih položaja na nasipu broj 2. i starom putu prema Zmajevcu. U grčevitoj želji da što pre zatvore obruč oko 209. puka, Nemci su se spustili u podnožje istočnih padina Belomanastirske grede i time ponovo izgubili prednost nadvišavajućeg terena. Sada su tu prednost dobili delovi 211. puka, koji su se ubrzo oglasili sa njihovih ranijih položaja, iza njihovih leđa. U istoriji ratovanja retko se sreću ovakve situacije. U vojnoj terminologiji takođe nema definisanog pojma za ovu vrstu trostrukog napada, u kojem protivnički streljački strojevi naleću jedan na drugi. Baš kao kad železnički vagoni nalete na svoju naglo zaustavljenu lokomotivu.

U tim dramatičnim trenucima, u kojima se promena ratne sreće nije merila satima već minutima, sa pravca kote 153 i padina Belomanastirske grede, kroz noć je odjeknulo otegnuto rusko: „Urrraa!" Nebo su zaparale svetleće rakete. Bio je to znak za opšti juriš i naših i sovjetskih jedinica, koji se preneo sve do Dunava.

Ovoga puta neprijatelj nije izdržao silovit juriš boraca 7. vojvođanske brigade, koji su, uprkos brisanom prostoru i paklenoj vatri, imali samo jednu misao — što pre upasti u železničku stanicu i zauzeti ovu neprijateljsku utvrđenu tačku. Spotičući se o bodljikavu žicu i preskačući kratere od artiljerijskih granata, pretrčali su preostalih stotinak metara i bombama zasuli neprijateljske rovove i stanične zgrade.

U stanicu je prva upala 1. četa 3. bataljona, koja je u prethodnom jurišu uspela da joj se najviše približi. Komandir Ilija Svilokos Ika, iskusni borac iz Sremskih Laza, jurišao je na čelu svoje čete, podstičući time borce i ostale rukovodioce. Uporedo s njim jurišala je Đurđa Uskoković Dada, sekretar partijske ćelije i pomoćnik komesara čete. Komandiri 2. i 3. čete ranjeni su već u prvom naletu. Njihovi zamenici Nikola Gundulić i Milorad Vladisavljević u trku su preuzeli komandu i, nastavljajući juriš, uspešno su obavili svoj zadatak. U utvrđe-

nu železničku stanicu prvi su upali skojevci Andrija Ćatak i Slobodan Ušljebrka. Gađajući iz stojećeg stava, oni su svojim puškomitraljezima uneli pravu pometnju u neprijateljske redove.

Istovremeno je usledio i silovit juriš 2. bataljona 7. brigade. Njegovim izbijanjem na utvrđeni poprečni nasip i presecanjem veze između železničke stanice i neprijateljskih delova istočno od nje, ugasila se i poslednja nada već pokolebane stanične posade u uspešan ishod njihovog protivnapada. Tako je u 19.30 časova prestao svaki otpor neprijatelja u Batini. Potpuno razbijen, on se sa železničke stanice užurbano povlačio prema Zmajevcu.

Ne dozvolivši neprijatelju da se sredi, komandant 7. brigade Milan Ješić Ibra naređuje svojim bataljonima da bez zadržavanja produže nastupanje u pravcu Zmajevca.

Da bi brže savladao uzastopni otpor neprijatelja sa železničkog nasipa, komandant 3. bataljona Pera Pirtić ostavio je manji deo snaga za frontalno nastupanje duž komunikacije, dok je glavninu uputio preko vrbovog rita, između komunikacije i desne obale Dunava. Istovremeno su i prvi prebačeni delovi 4. bataljona 7. brigade, nakon uspešnog iskrcavanja i kraće borbe prsa u prsa, očistili od neprijatelja deo nasipa i Zeleni otok jugoistočno od železničke stanice. To je 3. bataljonu omogućilo da nastavi gonjenje neprijatelja.

Koristeći se desnom obalom Dunava kao zaklonom od jake neprijateljske vatre sa pruge, 1. četa 3. bataljona uspela je da zađe neprijatelju iza leđa. Ovaj manevar, uz istovremeno bočno dejstvo ostalih četa, primorao je neprijatelja da ubrzo posle pada železničke stanice napusti i podvožnjak — njegovu sledeću otpornu tačku na pruzi Batina—Zmajevac.

Posmatran odvojeno i sam za sebe, podvožnjak nije predstavljao neki značajniji topografski i vojnički objekat. Jedan bunker od kamena i opeke i nekoliko streljačkih rovova iskopanih na železničkom nasipu, podešeni za kružnu odbranu — sačinjavali su otpornu tačku koja je u ovoj fazi batinske bitke iznenada dobila veći značaj. U propustu ispod železničke pruge i oko njega Nemci su izgradili još nekoliko streljačkih zaklona i grudo-

brana. Međutim, kao i železnička stanica u Batini, otporna tačka „podvožnjak" dominirala je okolnim terenom. Svuda unaokolo, naročito prema razlivenom koritu Dunava, prostiralo se podvodno i močvarno zemljište. U toku bitke za Batinu Nemci su na podvožnjaku imali samo jedan streljački vod, ojačan sa dva teška mitraljeza i minobacačima. Nakon povlačenja ovde se zadržao i deo posade razbijene na batinskoj železničkoj stanici.

Uprkos velikim gubicima koje su joj nanele sovjetska artiljerija i minobacači, posada na podvožnjaku uspela je da se održi i odbije prvi juriš delova 209. puka. Tek kada su dve čete 3. bataljona 7. vojvođanske brigade zaobišle ovaj objekat sa desne obale Dunava i zapretile mu okruženjem, Nemci su bili prisiljeni da se povuku u pravcu Zmajevca.

Nakon zauzimanja podvožnjaka i izbijanja bataljona 7. vojvođanske brigade na okuku pruge, dva kilometra južno od železničke stanice, neprijatelj je konačno izgubio selo Batinu i najistureniji, severoistočni deo Belomanastirske grede — kotu 169.

Istovremeno sa jurišem 7. brigade na železničku stanicu, 3. bataljon 12. brigade, 209. puk i delovi 211. puka uspeli su ne samo da zaustave neprijateljski protivnapad usmeren u pravcu stanice nego i da ga u ogorčenoj borbi prsa u prsa nateraju na povlačenje u pravcu kote 153 i Zminjaka. Pri tom je osvojen još jedan kilometar druge odbrambene linije na nasipu starog puta prema Zmajevcu.

Sve ovo, a posebno brzo izbijanje 7. brigade na okuku železničke pruge, odakle se moglo uspešno intervenisati u bok i pozadinu neprijateljskih snaga u rejonu kote 153, prisilili su komandanta 68. nemačkog armijskog korpusa da, uprkos izričitoj zabrani, povuče svoje jedinice na novu odbrambenu liniju.[1]

Tako se 16/17. novembra 1944. nova odbrambena linija protezala od kote 86 na Dunavu, preko okuke na

[1] Komanda 68. nemačkog korpusa još 15. novembra 1944. predložila je povlačenje linije fronta za jedan kilometar južno od Batine, ali je štab 2. tenkovske armije kategorički zabranio svako povlačenje i po cenu najvećih gubitaka.

železničkoj pruzi i raskrsnice puteva (kota 153), do močvarnog atara Vrbije, severno od sela Draž, i rukavca Šarkanj—Dunav. (Tamo su delovi 233. streljačke divizije, u ogorčenim borbama, nastojali da izbiju „na suvo" i da se dohvate sela Draž i približe koti 205 sa severozapada.)

MUKE GENERALA FELMIJA

Posle gubitka Batine i povlačenja na novu odbrambenu liniju, štab 68. nemačkog korpusa bio je prisiljen da pređe u odbranu. Šestodnevni pokušaji da se likvidira batinski mostobran ostali su bez očekivanih rezultata.

Sve do početka forsiranja Dunava, štab 68. nemačkog armijskog korpusa nalazio se u Sremu, kuda je bio prebačen iz Grčke. Pod svojom komandom imao je 1. brdsku i 118. lovačku diviziju i neke ustaško-domobranske i policijske snage. Zadatak ovih jedinica bio je da zadrže dalje nastupanje 1. proleterskog korpusa NOVJ i omoguće nesmetano izvlačenje jedinica pod komandom Grupe armija „E" iz Grčke preko Srbije i Bosne. Na čelu ovog štaba, koji je posle pada Beograda preuzeo jedinice i ulogu bivše nemačke korpusne grupe „Srbija", nalazio se vazduhoplovni general Helmut Felmi. Pre nego što je postao komandant 68. armijskog korpusa, ovaj stari i iskusni austrougarski oficir bio je na raznim dužnostima u vazduhoplovstvu, a neko vreme čak i u diplomatskoj službi Trećeg Rajha. Pre dolaska u Srbiju rukovodio je Specijalnim štabom za odbranu grčkih ostrva. Postavljajući ga za komandanta 68. armijskog korpusa na tako ugroženom i osetljivom sektoru fronta, kakav je u to vreme bio Srem, a zatim Baranja i južna Mađarska, nemačka komanda mu je ukazala veliko poverenje, ali ga je učinila i odgovornim za sudbinu ovog dela Jugoistočnog fronta. Vreme će pokazati da ovaj izbor nije bio baš najbolji.

Pošto je 10. novembra 1944. komandu nad jedinicama u Sremu predao generalu Kibleru, Felmi se sa svojim štabom obreo u Baranji 11. novembra, upravo tada

kada su 12. vojvođanska brigada i delovi 233. sovjetske divizije počeli borbu za mostobran.

Odmah po dolasku u žarište borbe na uzavreloj Belomanastirskoj gredi, general Felmi je preduzeo sve da objedini komandovanje nad svim jedinicama koje su se zatekle u Baranji i da čvršće poveže njihovo dotle nedovoljno povezano dejstvo. Gledano u celini, jedinice i snage koje su mu tom prilikom stavljene na raspolaganje nisu bile za potcenjivanje. Čak bi se moglo reći da su, s obzirom na pogodnost zemljišta i malu širinu fronta, bile dovoljne za vođenje uspešne odbrane. Najveći njihovi nedostaci bili su neujednačenost i raznorodnost njihovog sastava, nedovoljna tehnička opremljenost i nešto slabija borbena vrednost. Najkompletnije opremljeni bili su bataljoni Branderburške divizije, ojačani divizionom protivavionske artiljerije i dvema baterijama motorizovane artiljerije, koji su branili odsek Dunava od Batine do ušća Drave.[1] Ove jedinice su dotle uspešno blokirale ili potpuno onemogućile stvaranje i proširenje sovjetskih mostobrana kod Apatina. Po borbenoj vrednosti i tehničkoj opremljenosti sledeće mesto je zauzimala 92. motomehanizovana brigada i delovi 191. brigade jurišnih topova, zatim neki delovi 13. SS „Handžar" divizije, posebno njen Oklopni lovački i izviđački bataljon.

Najveći problem za generala Felmija predstavljala je 31. SS dobrovoljačka, pancergrenadirska „Lombard" divizija. Sastavljena od bačkih i mađarskih folksdojčera i formirana neposredno pred batinsku bitku, ova divizija, sa 14.000 ljudi i dobrovoljaca spremnih da se bore za plodne vojvođanske oranice, imala je uslova da postane i jedna od najborbenijih nemačkih jedinica. Problem je bio u tome što još nije bila potpuno kompletirana i dovoljno naoružana. Osećao se nedostatak težeg pešadijskog naoružanja, posebno teških mitraljeza, kojih je bilo svega po jedan na jednu pešadijsku četu. Štab 68. armijskog korpusa nastojao je da na brzinu podigne borbenu vrednost ove divizije, koja je u to vreme držala najvažniji deo fronta na Dunavu, počev od Batine uzvodno do Mohača. Uprkos intervencijama preko

[1] Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, A VII, str. 367.

Vrhovne komande kopnene vojske, od mađarskih jedinica oduzeta je protivavionska artiljerija i predata 31. SS dobrovoljačkoj diviziji.[1] Da bi donekle olakšao situaciju 31. SS divizije, koja je od prvih dana vodila teške odbrambene borbe, komandant 68. nemačkog korpusa uputio je na njen sektor sve svoje raspoložive rezerve i kvislinške formacije. Otud u borbama za Batinu, od prvog dana sve do dolaska 44. nemačke divizije učestvuju delovi raznih ustaško-domobranskih, mađarskih graničnih i policijskih jedinica, čak i delovi Nedićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Što se tiče mađarskih oružanih i operativnih snaga, njihovo učešće u ovim borbama, osim pomenutih graničnih i nekih delova 4. pešadijske divizije i artiljerijskih jedinica, nije utvrđeno. Prema nemačkoj dokumentaciji, 11. novembra 1944. između nemačkog i mađarskog komandovanja postignuta je saglasnost da se jedan korpus Mađarske južne armije izvuče iz šireg rejona Pečuja, gde se tada nalazio, prebaci na sever i potčini Komandi Grupe armija Jug. Drugi korpus ove armije imao je ostati na istom prostoru, na tzv. Vilanj-položajima. Nemci, očigledno, nisu više gajili nikakve iluzije o borbenoj vrednosti svojih dojučerašnjih saveznika, koji su se sve masovnije predavali sovjetskoj vojsci. Nemačka vrhovna komanda oružanih snaga, neposredno uoči batinske bitke, sugerirala je Komandi Jugoistoka, da se mađarski vojnici upotrebljavaju „samo za pozadinsku službu". Krivicu za svoj poraz u batinskoj bici, Nemci su docnije, pored ostalog, bacali na svoje mađarske saveznike, na „izdajstvo" mađarskih vojnika i oficira, na pobunu čitavih mađarskih pukova, mađarskog stanovništva, pobune rudara i studenata u Pečuju i slično.[2]

Za razliku od svog pretpostavljenog, komandanta 2. oklopne armije, generala Maksimilijana de Angelisa, koji je sve do 14. novembra smatrao da je batinski mostobran „sitna stvar", da je posednut „samo od 500—600 ljudi", koji se tešio time da su „dominantna

[1] Isto, str. 342, 348, 371—373, 356, 357. i 365.

[1] U nemačkoj dokumentaciji pominju se još neke nemačke jedinice koje su učestvovale u batinskoj bici, npr., Grupa za obuku 44. nastavnog puka, zatim 11. SS divizija (Op. dnevnik, str. 349, 358, 552, 580).

uzvišenja još u našim rukama" i koji se kolebao u oceni da li je batinski mostobran glavno mesto prelaza sovjetskih snaga ili nije — general Felmi je već 13. novembra shvatio da je batinski mostobran „glavni", a apatinski „samo manevar radi obmanjivanja".[1] Sve govori da je general Felmi, suočen sa izvanrednom upornošću i rešenošću naših i sovjetskih boraca da po svaku cenu zadrže i prošire osvojeni mostobran, već na početku „izgubio glavu" i sposobnost da hladnokrvno proceni situaciju. U želji da što pre likvidira batinski mostobran, pravio je početničke greške. Umesto da posle realne procene situacije, koristeći se brojnom i tehničkom nadmoći, prikupi jače rezerve sa manje ugroženih sektora fronta i nanese odlučan udar našim relativno malim snagama na mostobranu, on se upušta u niz manjih, sukcesivnih i na brzu ruku pripremljenih protivnapada. Svoje bataljone, po meri njihovog pristizanja, on ubacuje u borbu neposredno iz marša i time omogućava braniocu da ih počesno i postepeno uništava.

HITLER INTERVENNE

Nije, dakle, slučajno, što su Nemačka vrhovna komanda (OKW), i sam Hitler koji se svakodnevno interesovao za situaciju na „dunavskom mostobranu", našli za shodno da Komandi Jugoistoka ukažu na ovu opasnost. Tako je 12. novembra, u 17,45 časova, general fon Bitler telefonom preneo načelniku Komande Jugoistoka sledeće:

> „ .. . Firer je prilikom izlaganja situacije ukazao da bi pri izvođenju protivnapada na dunavski mostobran trebalo da sve snage objedinjeno počnu napad."[2]

Bilo bi nekorektno svu krivicu za nemački neuspeh u prvoj fazi batinske bitke prebacivati na starog i isluženog austrougarskog generala i štab 68. armijskog kor-

[1] Isto, str. 370. 368.
[2] Isto, str. 362.

pusa, u kojem je, uzgred rečeno, bilo više sposobnih operativnih oficira, kao pukovnik fon Farnbilen i dr. Uostalom, štab 68. nemačkog korpusa bio je u stalnoj vezi i pod neposrednim rukovodstvom štaba 2. oklopne armije, a ovaj, opet, direktno u vezi sa maršalom fon Vajksom i Komandom Jugoistoka. Retko u kojoj bitki je postojao tako intenzivan radio-telefonski saobraćaj i neposredni uticaj viših štabova na odluke nižih kao u batinskoj. To je i razumljivo, s obzirom na njene dimenzije i posledice kako na jugoistočno tako i na istočno nemačko ratište.

Ipak, ostaje činjenica da lična i subjektivna odgovornost i sposobnost komandanta u ratu igra veliku ulogu. Jednim pogrešnim potezom on može da izgubi bitku, ali je retko zahvaljujući takvom potezu, može izvojevati. U ovom slučaju treba reći da je pobeda na koti 169 — čiji gubitak je tako teško pogodio generala Felmija — na prvom mestu zasluga besprimerno hrabrih boraca 51. vojvođanske, 233. streljačke i 73. gardijske divizije.

Da je gubitak sela Batine i kote 169 teško pogodio štab 68. armijskog korpusa i ozbiljno zabrinuo i ostale nemačke više komande, vidi se iz pomenutih nemačkih dokumenata. Evo nekoliko takvih izveštaja iz vremena od 14. do 17. novembra.

14. XI 1944. „... Naš napad na severni deo Batine nije uspeo .. ."

u 18,00 č. „... Situacija je vrlo ozbiljna. Sada je prešla i ruska pešadija.[1] Brojna nadmoćnost dolazi do izražaja. Mi smo propustili i ne možemo da računamo ni na kakvo ojačanje..."

[1] U zvaničnim dokumentima Nemci su zabranili upotrebu naziva — NOVJ, „jugoslovenski partizani", „Titova vojska" i si. jer su nas još tretirali kao „neregularne trupe", gerilce, bande — prema kojima nisu imali nikakvih obaveza po međunarodnom ratnom pravu. Cak i pred kraj rata, kada se na čitavom jugoslovenskom ratištu borio sa regularnom Jugoslovens'kom armijom, Hitler je izdao poverljivo naređenje, u kojem zahteva da se protivnik u Sremu naziva „srpskim boljševicima"; protivnik na Drini, tj. u Bosni, „boljševicima", protivnik na Dravi „sovjetskim boljševicima", a onaj u pozadini fronta „bandama".

15. XI 1944. „... Na mostobran neprijatelj stalno dovodi pojačanja. Situacija se zaoštrava".

u 18,00 č. „ ... Čišćenje neprijatelja kod Batine nije uspelo. Ponoviće se kad bude prispela cela 44. rez. grenadirska divizija".

u 18,50 č. „ ... Pritisnuti smo kod Batine. Protivnapad nije uspeo. Sada vršimo zaprečavanje i čekamo na dolazak 44. rez. grenadirske divizije..."

u 19,10 č. „ .. . Kod Batine se vode teške borbe. Komanda korpusa iznela je predlog da se povuče za 1 km. Komanda armije je to kategorički zabranila, sve dok je na to ne primoraju nepodnošljivi gubici. . ."

16. XI 1944. „ . .. Neprijatelj koji stalno pojačava snage u Batini, podržan tenkovima, potisnuo je naše jedinice na jugozapadnu ivicu Batine ..."

u 08,55 č. „ .. . *Situacija kod Batine se znatno zaoštrila. Izgubljena je kota 169.* Neprijateljsko oružje ispoljilo je snažno dejstvo ..." (podv. N. B.)

u 18,50 č. „ . . . *Situacija je kod 68. armijskog korpusa vrlo ozbiljna* (podv. N. B.). Kod Batine su naše snage potisnute od neprijatelja koji se stalno pojačavao. Juče je linija ponovo zauzeta, a onda potisnuta od 500m do 1 km. Pojavili su se i tenkovi (15. T-34, od kojih je 1 uništen) . .."

17. XI 1944. „ ... Na mostobranu Batina, neprijatelj je sa obe strane železničke linije sa 10 tenkova prodro u našu glavnu odbrambenu liniju na širini od 400 m. ... Do sada uništeno 5 tenkova ..."[1]

U nastojanju da svoje pretpostavljene ubedi u beziz-laznost situacije u kojoj se našao njegov korpus na batinskom mostobranu, general Felmi „bombarduje" ko-

[1] Isto, str. 370, 374, 375, 378, 379, 381, 384.

mandu 2. oklopne armije mnogobrojnim predlozima i zahtevima za hitnu dodelu novih snaga.

Četrdeset četvrta infanterijska „Höh und Dojčmajster" divizija (divizija „Velikih nemačkih majstora"!?) povučena je sa italijanskog fronta i vozovima upućena za Pečuj. Njen prvi ešelon stigao je 16. XI, a do 18. XI na mostobran je prebačen i poslednji. Štab 68. armijskog korpusa ulagao je u ovu diviziju velike nade. Da bi je što bolje osposobio za izvršenje postavljenog zadatka i dobio što više boraca-pešadinaca za prvu borbenu liniju, štab 68. korpusa sprovodi hitno, još dok je divizija bila u pokretu, njenu reorganizaciju. Od tadašnja tri formiraju se dva pešadijska puka. Iz mnogobrojnih „tehničkih", rodovskih i pozadinskih jedinica izuzima se ljudstvo i dodeljuje streljačkim četama. Kako se ni ovo nije pokazalo dovoljnim, štab korpusa uzima iz 31. SS dobrovoljačke divizije 500 ljudi za popunu 44. divizije i traži dodelu novih „marš-bataljona" (dopunskih jedinica) da bi se nadoknadili veliki gubici koje je imala posle prvih okršaja na batinskom mostobranu.[1]

Sa pogoršanjem situacije na mostobranu štab 68. korpusa, a s njim i štab 2. oklopne armije postaju sve nervozniji i nestrpljiviji. Oni hitno zahtevaju dodelu jedinica oklopnih lovaca, predlažu da se sa primorskog fronta prebace artiljerijske jedinice legionarskih divizija, da im se iz Grupe armija „E" hitno upute 68. izviđački i 41. pionirski (motorizovani) bataljon itd.

„ ... Mi smo ovamo dopremili sve snage koje smo mogli, čak i od Grupe ‚Kibler' (Grupa „Kibler", u kojoj je bila 1. brdska i 118. lovačka divizija, nalazila se u Sremu i na Drini — primedba N. B.) — rezignirano izjavljuje, 16. novembra pukovnik Birner, iz štaba 2. oklopne armije, načelniku Komande Jugoistoka.

I zaista, ne samo 68. armijski korpus nego ni cela 2. oklopna armija nije više imala slobodnih jedinica za batinski mostobran, koji je prosto gutao njihove bataljone. Tamo su se već nalazile snage u jačini od oko četiri divizije (kompletna 31. SS i 44. pešadijska, glav-

[1] Isto, str. 357, 358, 383, 389.

nina 13. SS i Branderburške divizije, 92. motomehanizovana brigada, 191. brigada jurišnih topova, neki delovi iz Grupe „Kibler", delovi 4. mađarske pešadijske divizije, jedna ustaška pukovnija, jedan puk nedićevaca itd.).

PAVELIĆ NE DA SVOJU TELESNU GARDU

Sada je već došao red i na Komandu Jugoistoka da se zamisli i preispita sve svoje rezerve i mogućnosti upućivanja novih snaga da bi se zaustavio ovaj opasni prodor, koji je dovodio u pitanje čitavo jugoistočno ratište. Najveći problem je bio u tome gde naći nove rezerve i odakle povući bar jedan korpus da bi se zaustavila nova ofanziva koja se očigledno pripremala u Baranji. Sa jugoslovenskog ratišta se više nije mogla izvući ni jedna divizija, jer tamo se pucalo na sve strane. Pokušaj da se na batinski mostobran uputi Pavelićeva telesna garda takođe je propao. „Ona drži odsek severno od Zagreba, a koji bi bez nje mogao da padne bandama u ruke..Pavelić je ipak više čuvao i cenio svoju glavu nego glavu svojih gospodara. Tih dana se 10. hrvatski korpus NOVJ nalazio u neposrednoj blizini Zagreba i ozbiljno ugrožavao ovaj najvažniji saobraćajni i vojno-politički centar na jugoslovenskom ratištu.

Koliko je za Komandu Jugoistoka bio tada dragocen svaki vojnik i pred kakvim se problemima ona nalazila, najbolje se vidi iz slučaja 13. SS „Handžar" divizije. Neposredno pred batinsku bitku glavnina ove zloglasne legionarske divizije dobila je naređenje da se preko Osijeka uputi u južnu Mađarsku (jedan deo ove divizije upućen je na obezbeđenje komunikacije Zagreb—Celje). U Mađarskoj je trebalo izvršiti njenu reorganizaciju i formirati još jednu legionarsku, već ranije nazvanu 14. SS „Kama" divizija. Uprkos izričitom naređenju rajhsfirera SS Himlera (kome su bile potčinjene legionarske divizije) da se hitno upute tamo gde im je naređeno, komandant 2. oklopne armije ubacuje u borbu

[1] Isto, str. 385.

kod Batine sve njene jedinice koje su se zatekle u širem rejonu Osijeka. Komandant Jugoistoka je ovo naređenje naknadno potvrdio, uprkos mnogobrojnim Himlerovim intervencijama.[1]

Sva nastojanja da se od levog suseda u Mađarskoj iz rejona Budimpešte i južno od nje, tj. sa prostora Grupe armija Jug, uputi neka motorizovana i brzo pokretna jedinica radi intervencije na sektoru Batine, odbijena su sa motivacijom da je i tamo situacija više nego kritična.

Umesto da ovaj deo fronta i sve jedinice severno od Drave priključi i stavi u nadležnost Komandi Grupe armije Jug, Nemačka Vrhovna komanda 10. novembra povlači novu liniju razgraničenja, koja još više otežava situaciju i proširuje inače prenapregnuti i rastegnuti front 2. oklopne armije sve do Baje i linije Baja—Kapošvar—zapadna obala Blatnog jezera. To je komandanta Grupe armija Jug, generala Frajsnera, oslobodilo odgovornosti za sve ono što se u to vreme događalo južno od Baje i Mohača. Pritisak Drugog ukrajinskog fronta na Budimpeštu bio je u tom trenutku nešto slabiji. Frajsner je na raspolaganju imao blizu 40 divizija, od čega 9 oklopnih i motomehanizovanih. Izdvajanje jednog brzo pokretnog korpusa sa tog područja ne bi bitno uticalo na situaciju kod Budimpešte... Ali to je bio „drugi front" i „druga komanda"!

Posle nekoliko uzaludnih intervencija maršala fon Vajksa da se smanji širina fronta 2. oklopne armije, otklone nesporazumi i usklade odnosi i sadejstvo između Grupe armija „Jug" i Komandi Jugoistoka, Nemačka vrhovna komanda će 1. decembra prebaciti celu 2. oklopnu armiju u Mađarsku i pretpočiniti je Grupi armija „Jug". No to rešenje je zakasnilo i ono neće promeniti situaciju.

[1] Isto, str. 348, 360, 361. i 385.

GENERAL LER: „KASNIMO NAJMANJE SEST NEDELJA"

Bilo kako bilo, glavni teret u ovoj fazi batinske operacije, pa i odgovornost za njen ishod, pao je na komandanta Jugoistoka — maršala fon Vajksa. Ovaj iskusni nemački komandant, za koga Guderijan kaže da je „inteligentan, neposredan, hrabar i dorastao zadatku da popravi ovu tešku situaciju",[1] morao se osloniti prvenstveno na sopstvene snage. Od svoje Vrhovne komande dobio je obećanje da će mu feldmaršal Keserling sa italijanskog fronta poslati još jednu diviziju i, eventualno, neku brzopokretnu jedinicu iz Grupe armija „Jug".

Gotovo jedina i najveća nada maršalu fon Vajksu bila je u Grupi armija ,,E", koja se pod komandom generala Aleksandra Lera povlačila iz Grčke prema severu. Ova velika nemačka grupacija, sa više od 350.000 dobro naoružanih i iskusnih vojnika, 10.000 motornih vozila i oko 500 teških artiljerijskih oruđa[2] predstavljala je snagu, koja bi, da je u to vreme mogla biti prebačena na srednji tok Dunava, znatno uticala na dalji razvoj događaja na ovom delu fronta. Da je ova grupacija bar mesec dana ranije krenula iz Grčke, kako su Nemačkoj vrhovnoj komandi predlagali general Ler i maršal fon Vajks i kako je nalagao zdrav vojnički razum, nemačko komandovanje bi time stvorilo solidnu strategijsko-operativnu rezervu za suprotstavljanje uspešnom pro-

[1] Isto, str. 477. i 478. Feldmaršal baron Maksimilijan fon Vajks bio je predstavnik stare generacije ratnika i sledbenik Moìtkea. Sa Hansom Guderijanom (pred kraj rata načelnik Generalštaba) bio je jedan od tvoraca nemačkih oklopnih snaga i pobornik „tenkovskog rata"; prvi je komandant nacističke tenkovske divizije, 1935, osnovane u Vajmaru. Iako mnogi smatraju da je Vajlks bio Hitlerov ljubimac, Guderijan ističe da Hitler nije imao najbolje mišljenje o njegovim sposobnostima. Dobija se utisak da mu Hitler nije do kraja rata oprostio poraz kod Batine i da ga je sistematski potiskivao i konačno smenio sa položaja glavnokomandujućeg na Jugoistoku.

[2] Izjava generala Aleksandra Lera, A VII, k. 70, reg. br. 1/1-a. U knjizi *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, VII, Beograd, 1962, str. 296, tvrdi se da je ova grupacija imala 450.000 vojnika. U njenom sastavu nalazili su se na početku povlačenja 22, 68. i 91. armijski korpusi, dok su joj u toku povlačenja i kasnije potčinjeni 21, zatim 5. SS i 34. armijski korpus.

doru sovjetske južnoukrajinske grupacije frontova. Nemački komandant Jugoistoka bio bi sada mnogo mirniji. Ovako, zahvaljujući firerovom fanatizmu, tvrdoglavosti i želji da se što duže zadrži u oblasti Sredozemlja, pre svega u blizini turskih moreuza, balkanskih rudnika i jadranske obale, on je ubrzo izgubio i rumunsku naftu i bogatu panonsku žitnicu. Sada je doveo u pitanje i poslednja naftonosna područja u oblasti Nađkanjiže. Umesto da svoju relativno odmornu i dobro opremljenu jugoistočnu vojsku privuče bliže prirodnim granicama Rajha, on je ostavlja razbacanu po „brdovitom Balkanu", gde ova ubrzo, po rečima samog generala Lera, zapada u gotovo bezizlaznu situaciju.

Zbog prodora Sovjetske armije i NOVJ, kod Velike Plane, oslobođenja Beograda i presecanja odstupnih puteva vardarsko—moravskim pravcem, Grupa armija „E" primorana je da se kreće preko gotovo besputnih terena. Teške borbe u Crnoj Gori, Sandžaku, Hercegovini i u oblasti čačka i Kraljeva naterale su ovu grupaciju da ponovo menja svoju maršrutu i oduzele joj još tri nedelje dragocenog vremena. I umesto da ove snage olakšaju situaciju nastalu posle prodora Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta u Jugoslaviju i Mađarsku, komandant Jugoistoka je primoran da od inače oskudnih i već angažovanih snaga iz Grupe armija „F" angažuje čitave korpusne grupe za prihvat i izvlačenje Lerove grupacije (Korpusna grupa „Miler", Korpusna grupa „Kibler" i druge jedinice).

Konačno, posle dvomesečnih odstupnih borbi sa NOVJ, marševanja i probijanja preko porušenih i našim napadima ugroženih komunikacija, prethodnica Lerove grupacije stiže u Rogaticu. Ali su ne samo prethodnici nego i glavnini predstojale još mnoge teške borbe do izbijanja u širi rejon Sarajeva. Na tom dugom putu. preko 1.000 km, Grupa armija „E" izgubiće oko 30% boračkog sastava, svu tešku artiljeriju i gotovo svu motorizaciju. Od 500 teških oruđa, na Dravu su stigla samo tri oruđa 180 m/m. Gubitak u vremenu bio je nenadoknadiv. „Zakasnili smo najmanje šest nedelja" — izjavio je posle rata general Ler.

Sa operativnim delom štaba Ler je stigao u Sarajevo 15. novembra 1944. Tamo ga je već čekala direk-

tiva Nemačke vrhovne komande (od 13. XI 1944), po kojoj je Grupa armija „E" imala zadatak da brani istočne granice Nezavisne Države Hrvatske „kao granice Rajha".

U isto vreme Vrhovni štab NOVJ je izdao svoju direktivu, tj. naređenje o formiranju štaba Južne operativne grupe divizija. Ona je dobila zadatak da pređe u istočnu Bosnu „i spreči pristizanje nemačkih snaga iz Grčke dolinom reke Bosne na Sremski front".[1]

Pošto je likvidirala nemački mostobran kod Ljubovije i time prisilila Lerove trupe da se, umesto dolinom Drine, povlače preko Višegrada prema Sarajevu, Južna operativna grupa divizija i snage 5. i 3. korpusa NOVJ preuzele su zadatak neutralisanja Lerove grupacije i ometanja njihovog kretanja prema severu. Sve to omogućilo je trupama Trećeg ukrajinskog fronta i 12. vojvođanskog korpusa da neometano sa ove strane produže svoja ofanzivna dejstva u Baranji i južnoj Mađarskoj. Na putu Lerove grupacije prema severu i Dravi nalazilo se još pet korpusa NOVJ i Južna operativna grupa sa ukupno 20 divizija NOVJ. Oni su uspešno vezivali za sebe ne samo Grupu armija „E" nego i najveći deo nemačkih snaga iz Grupe armija „F".[2] Ako se pri svemu tome imaju u vidu teške borbe koje su tih dana vođene u rejonu Knina, Mostara, u Lici, zapadnoj Bosni sa jedinicama Primorsko-operativne grupacije NOVJ i našim snagama pod komandom Glavnog štaba Hrvatske, onda nije teško shvatiti kritičnost situacije u kojoj se tada nalazio komandant Jugoistoka. O tome govori i Guderijan u svojim memoarima, kad piše da je sva pažnja fon Vajksa u to vreme bila usmerena „na kritične delove fronta dalje na jugu".

Zbog takvog stanja na jugoistočnom frontu, maršal fon Vajks mogao je da izdvoji iz Grupe armija „E" i „F" samo 1. brdsku i neke delove 118, 264. i 117. divizije. Oni će sa štabom 22. armijskog fronta sa velikim

[1] V. Strugar, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, str. 300 (u ovoj grupi su se nalazile 17, 23, 25, 28. i 45. divizija).

[2] Po našoj proceni, ukupno brojno stanje ovih nemačkih snaga vezanih za jugoslovensko ratište iznosilo je oko 450.000 vojnika, bez kvislinških formacija. Oružane snage NDH iznosile su tada 229.000 vojnika (vid., A VII, k. 134, reg. br. 11—19).

zakašnjenjem priteći u pomoć 68. armijskom korpusu u Baranji i južnoj Mađarskoj. Da bi oslobodio 1. brdsku diviziju zapletenu u teškim borbama na Drini, komandant Jugoistoka biće primoran da izvodi složene i rizične manevre sa snagama 11. vazduhoplovne i 7. SS „Princ Eugen" kao i 104. lovačke divizije.[1]

Suočen sa ovakvim teškoćama i Hitlerovim naređenjima, maršal fon Vajks je prinuđen da na teritoriji Srema i Baranje naredi primenu načela „Draufgänger" (bukvalno prevedeno ono znači — borac do poslednjeg daha). U jednom zaplenjenom nemačkom dokumentu objašnjava se smisao ovog načela: „Samo smrt i onesposobljavanje u borbi može te osloboditi od izvršenja postavljenog zadatka . . ,"[2] Da bi podvukao značaj ovog načela, komandant Jugoistoka je ceo poduhvat, odnosno napadnu operaciju Korpusne grupe „Kibler", izvedenu od 3. do 12. novembra u Sremu, nazvao „Plan Draufgänger",[3] *11.X*

Primenu načela „Draufgänger" ne susrećemo tako često u nemačkim ratnim dokumentima, što samo pokazuje kakav su značaj tada za Nemačku imale borbe u Sremu i Baranji. Primenom ovog načela i uvođenjem specijalnih mero, i sanke:ija protiv dezertera, komandant Jugoistoka je nastojao „dobiti u vremenu" i stvoriti uslove za prikupljanje i uvođenje u borbu novih snaga, pre svega divizija Grupe armije „E", i njihovo angažovanje na sektoru 2. oklopne armije, u Sremu i Baranji.

Sudeći po škrtim operativnim izveštajima, naredna tri dana, od 17. do 20. novembra, na batinskom mostobranu protekla su bez naročitih događaja i većih promena.

[1] Videti A VII, NAV, NT. 311, f. 119, str. 360, 362, 367, 377, 380. prevoda.

[3] A VII, k. 2/11, reg. br. 1—13.

[3] A VII, NAV, NT. 311, f. 191. str. 323, 339, 330, 342. Nemačka vrhovna komanda (OKW) u više navrata je intervenisala da se 2. oklopna armija i njene jedinice moraju pridržavati firerovog naređenja o zabrani povlačenja sa naređenih linija odbrane; A VII, k. 2/II, reg. br. 1—13.

Izgubivši konačno selo Batinu, kao da su se Nemci pomirili s tim pa su užurbano utvrđivali nove položaje. Preko Belomanastirske grede, od sela Draž i severnih padina kote 205 do okuke na železničkoj pruzi i desne obale Dunava ukazali su se nepregledni rovovi, tranšeje i saobraćajnice. Koristili su svaku izbočinu ovog valovitog, ispresecanog i za odbranu vrlo pogodnog zemljišta. Naročito su bili aktivni noću. U kratkim intervalima između mitraljeskih rafala i vatrenih naleta artiljerije čuli su se udarci pijuka, ašova i lopatica o šljunkovito tlo. Posle svake noći osvanuli su novi rovovi, mitraljeska gnezda i protivtenkovske prepreke.

Na našoj strani takođe je vladala grozničava užurbanost, priprema i koncentracija novih snaga za predstojeći okršaj. Do štabova korpusa i divizija stigla je u međuvremenu nova zapovest, odnosno „prikaz" maršala Tolbuhina. Izdata još 15. novembra, ona je trebalo da sankcioniše novu situaciju i ubrza pripreme i dejstva naših snaga na batinskom i apatinskom mostobranu. Ostavljala je vrlo malo vremena za procenu i temeljitiju organizaciju napada i proboja nove neprijateljske odbrambene linije.

Po tom naređenju 57. armija, sa 64. i 75. korpusom imala je zadatak da do 20. novembra ovlada linijom: Mohač—Mađar Bolj—Torjanci (?!). Tek posle toga trebalo je uvesti u borbu drugi ešelon 57. armije — 6. gardijski korpus, i do 26. novembra zauzeti dobar deo južne Mađarske do linije: Stanica Perbej—Pečuj—Papa — reka Drava.

Drugim rečima, zadatak 57. armije bio je da probije neprijateljsku odbranu na desnoj obali Dunava, spoji oba mostobrana, proširi ih do operativnih razmera i stvori uslove za uvođenje u borbu 4. gardijske armije, koja se nalazila u drugom ešelonu Trećeg ukrajinskog fronta. Nakon toga, 57. armija produžava svoje dejstvo u pravcu Nađkanjiže sa ciljem da izbije u naftonosno područje južne Mađarske, razbije neprijateljsku grupaciju južno od jezera i obezbedi levi bok Trećeg ukrajinskog fronta. Sekešfehervarski pravac dobila je 4. gardijska armija sa zadatkom da posle izbijanja u rejon između Blatnog jezera i jezera Valence u sadejstvu sa

46. armijom udari u leđa neprijateljskoj grupaciji koja brani Budimpeštu.

Jedinice 12. vojvođanskog korpusa NOVJ dobile su po ovoj direktivi zadatak da po izbijanju na levu obalu Drave posednu istu za odbranu i obezbede levi bok Trećeg ukrajinskog fronta.

Komandant 64. sovjetskog korpusa, general Kravcov, odmah je počeo sa pripremama za predstojeći proboj. Pred frontom njegovog korpusa sada su se ukazala dva pravca za nastupanje naših i sovjetskih snaga posle proboja, koja su se od kote 153 divergentno razilazila.

Jugozapadni pravac, koji se preko uzvišenih tačaka — kote 205 i 206, do sela Draž ponovo delio na dva pravca (jedan, koji od sela Gajić zaokreće na sever, tj. severozapad, a drugi dolinom Karašice na zapad), nudio je sovjetskom komandovanju mnogo više izgleda na uspeh i omogućavao razvoj krupnijih snaga i jakih pokretnih rezervi i prema zapadu i prema severu.

Drugi pravac, koji vodi preko Zmajevca i Kneževih Vinograda, teži je za nastupanje, zbog ispresecanog zemljišta, poprečnih uvala, i manjeg je propusnog kapaciteta, ali je značajan za obezbeđenje levog boka glavnih sovjetskih snaga i za obuhvat utvrđenih neprijateljskih položaja na Belomanastirskoj gredi sa juga. Osim toga, ovaj pravac je bio značajan za povezivanje batinskog i apatinskog mostobrana.

Pri izboru glavnog pravca udara, general Kravcov je imao u vidu zamisao i odluku generala Šarohina, odnosno maršala Tolbuhina, o razvoju ofanzive u pravcu Nađkanjiže i Budimpešte. Znajući, isto tako, da se na tom pravcu nalaze relativno slabije neprijateljske snage — 31. SS divizija, koja je već pokazivala „vidne znakove demoralizacije", komandant 64. korpusa odlučio se za prvi pravac, na koji je usmerio glavne snage korpusa, tri pešadijske divizije ojačane tenkovima i samohodnom artiljerijom.

Za dejstvo na pravcu Zmajevac—Kneževi Vinogradi, koji je bio i najteži za proboj, određeni su delovi 73. gardijske divizije i 7. vojvođanska brigada.

Da bi se ova odluka realizovala, bilo je potrebno što hitnije prebaciti na zauzeti mostobran još jednu

streljačku diviziju, svu divizijsku, korpusnu i pridodatu artiljeriju, minobacače, izvršiti popunu municijom i ostalim potrebama. Međutim, kapaciteti prebacivanja još nisu bili dovoljni. Zbog dejstva nemačke avijacije pontonski most je radio samo noću, a ostala sredstva prelaza, usled velikih gubitaka, bila su takođe nedovoljna: svega pet skela, tri motorna brodića i desetak pontona. Pored svih ovih teškoća, do 18. novembra na batinski mostobran prebačeni su svi delovi 73, 233. i glavnina 19. streljačke divizije, sa sredstvima ojačanja i divizijskom artiljerijom (199 artiljerijskih cevi i teških minobacača). Pored toga, na mostobran su prebačena i dva samostalna artiljerijska puka, tri jurišna protivtenkovska puka, 32. gardijska minobacačka brigada, jedan samohodni artiljerijski puk i nekoliko četa tenkova T-34.

Na levoj obali Dunava ostale su još 113. streljačka divizija 64. korpusa i artiljerija za podršku. Pored korpusne i armijske artiljerijske grupe tu je usiljenim maršem iz rejona Beograda pristigla i 9. artiljerijska divizija proboja, sa tri artiljerijske brigade. Tako se na ovom mestu, naspram sela Batine, našla dotle neviđena koncentracija artiljerije velike vatrene moći i dometa.

Ako se uzme u obzir i apatinski mostobran, na koji su do tog trenutka prebačena 372 oruđa i minobacača i obezbeđena podrška korpusne artiljerijske grupe 75. streljačkog korpusa, zatim artiljerija i minobacači 51. vojvođanske divizije, tek onda se može shvatiti kakva se moćna artiljerijska koncentracija pripremala za izvršenje zadatka koji je postavio maršal Tolbuhin. Sticajem okolnosti, proboj je trebalo početi na Dan sovjetske artiljerije, pa su se ruski artiljerci potrudili da ga i dostojno obeleže.

Nemci, naravno, nisu mirno posmatrali ove naše i sovjetske pripreme i nastojali su da ih ometaju bombardovanjem iz aviona i kontrabatiranjem svoje dalekometne artiljerije. Istovremeno su sa uspehom odbijali sve pokušaje 233. sovjetske divizije da se približi selu Draž i 73. gardijske divizije da se dohvati kote 205.

BORBE U VRBOVOM RITU

Odsek fronta koji je posela i branila 7. vojvođanska brigada, između železničke komunikacije i desne obale Dunava, imao je oko 800 metara širine. Međutim, južno od kote 85 i okuke na pruzi on se naglo širi, pa na jugozapadnoj ivici šume Blaževice iznosi čak i pet kilometara. Nemački položaji bili su na severnoj ivici Blaževice i na istočnoj ivici Belomanastirske grede. Ispred šume i desno od železničke komunikacije, između naših i nemačkih položaja, pružala se poveća i gotovo gola livada. Ponegde je štrčao vrbov žbunić ili natruli plastic sena. Nigde, na čitav puškomet, nikakvog zaklona ni zaštite od ubitačne streljačke i mitraljeske vatre. Jedini zaklon bio je nasip pruge. Ali on je dobrim delom išao upravno na neprijateljske položaje, uz to, u blizini šume Nemci su se utvrdili i na nasipu. Na suprotnoj strani železničke pruge i na padinama Belomanastirske grede nemački položaji su nadvišavali naše, pa su njihovi mitraljesci i snajperisti gađali naše borce pravo u glavu. Jednom rečju, položaji 7. brigade bili su veoma nepovoljni i izloženi efikasnoj i neprekidnoj neprijateljskoj vatri. Posebne gubitke nanosili su našim borcima neprijateljski snajperi. Skriveni u žbunju, pritajeni na okuci i nasipu pruge, šćućureni na drveću ili tavanu seoskih kuća duž puta prema Zmajevcu, oni su strpljivo vrebali svoju žrtvu. Svaki pogrešan i nesmotreni pokret plaćao se životom.

Istočno od pruge, iza naših položaja, sve do Dunava prostirao se tzv. Vrbov rit. On se, doduše, pod tim imenom ne može naći na topografskoj karti, ali su ga borci 7. brigade, naročito borci 4. bataljona, kao takvog dobro upamtili.[1]

Posle pada železničke stanice i podvožnjaka, sasređenom streljačkom i artiljerijskom i minobacačkom vatrom sa ivice šume Blaževice i Belomanastirske grede neprijatelj je odbio sve pokušaje naših jedinica da se dohvate šume i prisilio ih da se zaustave na ovim za njih najnepovoljnijim položajima. Na desnom krilu 7.

[1] Stanovnici ovaj ritski teren nazivaju Mala Blaževica ili Šmague.

brigade, zapadno od pruge, na obroncima brda i na koti 153 zaustavljeno je dalje napredovanje i 209. puka 73. divizije. Iscrpeni u višednevnim borbama, borci 7. vojvođanske brigade jedva su smogli snage da nađu zaklon ili da iskopaju rovove. Srećom za njih, u Vrbovom ritu, naročito uz obalu Dunava i oko nasipa pruge bilo je već podosta iskopanih rovova, 'iz kojih su isterani neprijateljski vojnici. Trebalo ih je samo preudesiti za dejstvo u suprotnom pravcu. Pod kišom neprijateljskih zrna i zaštitom noći, naše jedinice su uspele da izgrade i povežu solidne odbrambene položaje.

U toku noći 16/17. novembra na batinski mostobran prebačeni su preostali delovi 4. bataljona 7. brigade. Prilikom prelaska Dunava, neprijatelj je tukao njihovu motornu skelu i čamce višecevnim protivavionskim topovima, tzv. flakovima. Zbog slabe vidljivosti njegova vatra nije bila dovoljno precizna, pa je bataljon uspeo da se prebaci sa desetak ranjenih boraca. Da bi izbegli jaku mitraljesku vatru, komandiri su naređivali iskakanje iz čamaca i pre nego što su ovi dodirnuli obalu. Do pojasa mokri, borci su pravo sa obale upućivani u prvu borbenu liniju iako je noć bila veoma hladna. Trebalo je smeniti 2. bataljon, koji je nakon četvorodnevne borbe, velikih gubitaka i krajnje iscrpenosti najzad povučen u rezervu.

I dok su preostali borci Ramasovog 2. bataljona ispijenog lica, zaraslog u bradu, blatnjavi ili sa krvavim zavojima žurili u pravcu Batine, borci 4. bataljona pripremali su se za svoje prve okršaje u batinskoj bici. Izuzetak su činili delovi 1. čete i 3. čete ovog bataljona, koji su dan ranije prešli na mostobran i učestvovali u borbama za železničku stanicu i Zelenu adu, istočno od nje.

Újutro 17. novembra neprijateljska artiljerija počela je da tuče naše i sovjetske položaje. Ubrzo joj se pridružila eskadrila „štuka", koja je zasula naše rovove bombama i mitraljeskim rafalima. Sve do 11.30 časova trajala je ova paklena grmljavina koja je razdirala bubne opne i rovove 7. brigade i 209. puka punila mrtvim i ranjenima. Pred podne, Vrbov rit se nije mogao prepoznati zbog nebrojenih kratera i rupčaga od eksplozije artiljerijskih granata i avionskih bombi. Veliki broj

rovova bio je porušen i zatrpan. Na grudobranima i ivicama kratera ležala su raskidana ljudska tela.

»... Artiljerijska vatra trajala je 3—4 sata. Fijuk topovskih zrna čuo se svake sekunde, a isto tako i tresak granata koje su padale čas kraj rova, čas u rov. Ja sam sa još jednim drugom imao ‚sreću' da budem tri puta zatrpan u rovu, od granate, ali smo ipak ostali zdravi i čitavi" ... — piše o toj borbi komesar 2. čete 4. bataljona Branko Barišić, koji je ubrzo zatim poginuo u borbi na Bistrincima.[1]

Pretpostavljajući da je posle ovako paklene vatre u Vrbovom ritu ostalo malo sposobnih za borbu, Nemci su u 11 časova na ovom sektoru pošli na snažan juriš delovima tek prispele 44. pešadijske divizije. Dovedeni sa italijanskog fronta, dobro uhranjeni i osioni grenadiri imali su očiglednu nameru da u jednom naletu podave „slovenske barbare" u Dunavu i reše problem tog malog sela u Baranji, koje je iznenada postalo poprište velike bitke.

Sujetni zbog imena i reputacije svoje divizije, predvođeni uobraženim komandantom „plave krvi" — generalom Hansom Ginterom fon Rostom — „veliki nemački majstori" su samouvereno pošli da završe delo koje je jutros počela i tako temeljno sprovela njihova avijacija, minobacači i artiljerija 96. nemačkog artiljerijskog puka i delova 191. brigade jurišnih topova.

Iznenadan prekid artiljerijske vatre borci 7. vojvođanske dočekali su sa velikim olakšanjem. Gusti nemački strojevi približavali su im se sa neuobičajenom i pretečom vikom. U poređenju sa nesnosnom četvoročasovnom grmljavinom topova i snažnim eksplozijama, ta vika im se činila kao „pesma". Ravna i požutela livada, obasjana bledunjavim sunčevim zracima i besprekoran nemački stroj ispred njih prosto su ih mamili na ivicu izrovanih rovova i grudobrana.

— Idu kao na paradu — reče Duka Uskoković svome komandiru Iki Svilokosu ... I kao poručeni... Da im

[1] Arhiv Muzeja radničkog pokreta i narodne revolucije Vojvodine, br. 4/347.

se naplatimo za svu ovu prolivenu krv i za probijene bubne opne.

Borci su sravnjivali svoje nišane i pripremali se za odbijanje juriša. Posmatrali su svoje rukovodioce. Niko nikog ništa nije pitao. Komandovalo se pogledom i rukom, a naređenje izvršavalo — ćutke. Kontuzovani borci zurili su u svoje komandire jer su znali da pre njih ne smeju otvoriti vatru. A komandiri su čekali — na znak komandanta bataljona. Ovi su, opet, čekali da se gusti stroj zelenih uniformi što više približi i odmakne od šume.

Izvučen na čistinu, neprijatelj kao da je osetio šta mu se sprema. Zbunjivala ga je ova tišina. Glave boraca izvirivale su iz mnogobrojnih rupčaga i granatama preoranih rovova. Korak „velikih nemačkih majstora" postajao je sve nesigurniji, a buka sve manja. Gotovo su se utišali. Stotinak metara od naših položaja, Nemci trkom krenuše na juriš. Trenutak kasnije pokosi ih sasređena vatra naših mitraljeza i plotunska vatra streljačkih vodova, pa se preživeli požuriše da se što pre dohvate šume i svojih polaznih položaja.

Ocenivši da je neprijatelj iznenađen i pokoleban neočekivanim otporom naših boraca, komandant brigade Milan Ješić Ibra izdao je naređenje 3. i 4. bataljonu da odmah pređu u protivnapad i da se po mogućnosti dohvate šume Blaževice. Istovremeno je i 1. bataljon 209. sovjetskog puka, podržan sa nekoliko tenkova, preduzeo napad sadejstvujući našim jedinicama duž pruge.

Nemci su brzo reagovali. Da bi zaustavili naš protivnapad, hitno su iz Zmajevca ubacili najbliže delove 13. SS „Handžar" divizije. Sredivši svoje redove, sačekali su naše bataljone jakom vatrom, koja je postajala sve gušća i ubitačnija sa pristizanjem njihovog pojačanja i našeg približavanja ivici šume. Livada se ponovo pretvorila u krvavo strelište. Ovoga puta pokretnu metu predstavljali su naši borci. Zbog sve većih gubitaka i sve žešće neprijateljske vatre, čete su zalegle na otvorenoj livadi. Ivica spasonosne šume bila im je nadohvat ruke, ali i gotovo nedostižna. I crvenoarmejci su zaustavljeni. Kraj nasipa železničke pruge dogorevala su dva sovjetska tenka i jedna samohotka.

MANEVAR IKINE CETE I ĐUKINA POGIBIJA

U tom trenutku, komandant brigade, ne obazirući se na kišu metaka, potrčao je na levo krilo. Tamo se nalazila Ikina četa. Naredio mu je da sa svojom četom zaobiđe neprijateljsko desno krilo i napadne ga s leđa. Da bi maskirao ovaj manevar i odvratio pažnju od Ikine čete, ostalim jedinicama je naredio brzu paljbu.

Vičan ovom poslu, Ika je brzo savio četu u kolonu i, povijen u pasu, naredio borcima da ga tiho slede. Bez ijedne reči i pogovora borci su puzali i pretrčavali brisani prostor i pratili svog komandira u stopu.

Koristeći oskudno vrbovo rastinje, rovove i desnu obalu kao zaklon, Ika je vešto zaobišao desno neprijateljsko krilo. Okrenuvši četu nadesno, dobio je razvijeni streljački stroj ... i podigavši ruku, krenuo na juriš.

Iznenađeno pojavom Ikine čete u svojoj pozadini i na boku, neprijateljsko desno krilo počelo je da se lomi, povija i povlači. Ali ne zadugo. Čim je ocenio da je ovde reč o manjem, ali vrlo opasnom prodoru naših snaga, nemački komandant je u tom pravcu hitno uputio svoju rezervu — 1. grenadirski bataljon iz sastava 131. pešadijskog puka. Levo krilo Ikine čete već je zašlo duboko u neprijateljsku pozadinu, kada se, trčeći im u susret, ispred čete odjednom pojavio nemački streljački stroj... Razvila se kratka, ali žestoka borba — prsa u prsa, u kojoj je ranjen i komandir čete Ika Svilokos. Nedaleko od njega praznila je svoj poslednji šaržer Duka Uskoković Dada, partijski rukovodilac čete. Kosećи neprijateljski stroj, poginula je stojeći, u skoku — kao ranjena tigrica. Pala je bez ijedne reči, daleko od crnogorskih planina, gde je rođena, i Bečeja, u kojem tek što se zadevojčila i postala skojevka.

Brojčano nadmoćniji Nemci uspeli su da zaustave prodor Ikine čete, ali ne i da je bace u Dunav. Preuzevši komandu umesto ranjenog komandira, vodnik Nikola Gundulić plotunskom vatrom i ručnim bombama zaustavio je neprijateljski protivnapad. Iako prepolovljena, Ikina četa je izvršila postavljeni zadatak i uspela da se održi na dostignutom položaju.

Obuhvatni manevar i prodor Ikine čete iskoristio je komandant brigade za obnavljanje juriša na čitavom

frontu. Znak za juriš dao je čim je obavešten o neprijateljskom protivnapadu. Iskoristivši kratkotrajnu pometnju na desnom neprijateljskom krilu, 3. i 4. bataljon uspeli su da se dohvate prvih neprijateljskih rovova i da se čvršće povežu sa Ikinom četom, koja se zadržala u jednom delu šume. U zauzetim i na brzu ruku preuređenim neprijateljskim rovovima punog profila bilo je mnogo sigurnije nego u prethodnim, izrovanim i prepunim leševa i ranjenika. Nemci su ovde izgradili i veći broj skloništa za zaštitu od ruske artiljerije, koji su sada dobrodošli našim borcima.

Ubrzo je neprijateljska artiljerija smanjila svoje daljinare za novih 500 metara i počela novu kanonadu po 3. i 4. bataljonu. Očigledno se nisu mogli pomiriti sa gubitkom prednjih položaja, posebno u isturenom delu šume, gde se uklinila Ikina četa. Odavde se našim jedinicama otvarala mogućnost za dalji prodor u pravcu Zmajevca.

U očekivanju narednog neprijateljskog protivnapada, komandant 7. brigade naredio je 2. bataljonu da kao brigadna rezerva bude spreman za hitnu intervenciju. Kroz sve žešću neprijateljsku artiljerijsku vatru, jedinicama u prvoj borbenoj liniji doturena je municija, još nekoliko protivtenkovskih pušaka, tri teška mitraljeza i nešto suve hrane.

Tačno u 16.00 časova neprijateljska artiljerija se ponovo utišala, da bi odmah bila prebačena po dubini Vrbovog rita. Istovremeno je sa ivice šume krenuo zbijeni neprijateljski streljački stroj, ali manje samouveren. Jer, očigledno, išli su na klanicu . ..

Kosi crvenkasti zraci novembarskog sunca na zalazu zlokobno su svetlucali na isukanim bajonetima i šlemovima nemačkih grenadira. Na levom krilu čuli su se divljački uzvici fesaroša i ustaša.

Ugledavši streljački stroj kako izbija na livadu, borci u rovovima ponovo oživeše i nakon kraćeg izvirivanja iza grudobrana primiriše se. Stariji i iskusniji rutinski su škljocali zatvaračima, popravljali nišane i skidali žutu, lepljivu ilovaču sa oružja. Mlađi, neiskusniji nastojali su da oponašaju starije. Mnogima od njih ovo je bila prva borba. Nikad dotle nisu imali prilike da ovako usred dana i kao na dlanu vide guste neprija-

teljske redove u klasičnom borbenom poretku. Bilo je i takvih koji su teško sakrivali svoje uzbuđenje. Hrabrila ih je mirnoća starih boraca i staloženost rukovodilaca.

U istoriji ratova i literaturi opisani su ovi trenuci iščekivanja neposredno pred okršaj. To je presudan psihološki momenat koji je veoma važan za konačan ishod bitke. Dobija je onaj koji duže sačuva nerve. Ovi se trenuci i najduže pamte, njih je i najteže opisati. Ko samo- jednom doživi takav trenutak, čini mu se kao da se njegovo sećanje ovde prekida. Ostaje utisak kao da se čitava borba sastojala iz tih trenutaka, kada je čovek bio suočen oči u oči sa neprijateljem i smrti koju je on nosio na svojim bajonetima.

Čim je neprijateljski streljački stroj izbio na livadu, zahvaćen jakom vatrom naših i ruskih minobacača, brzo je počeo da se lomi i povija. Neosporno je bilo da neprijatelj čini očajničke napore da probije osnovicu našeg mostobrana i opet preuzme izgubljenu inicijativu. Potvrda ovog našeg zaključka mogao bi biti odgovor na pitanje: zašto je neprijatelj baš na ovom najužem i najnepovoljnijem delu fronta, preko dobro branjene livade i Vrbovog rita, na kojem nije mogao razviti krupnije snage, ni potpuno iskoristiti svu svoju tehniku, posebno tenkove i samohodna oruđa, tako uporno napadao i trošio svoje inače oskudne i dragocene rezerve. Doduše, to je bio i najkraći pravac koji je izvodio na Dunav i na mesta našeg prelaza. Ali sa vojničkog gledišta, to je bio i najnepovoljniji taktički pravac i njegov se izbor teško može braniti, pogotovo u uslovima kada je branilac, u ovom slučaju 73. gardijska divizija, čvrsto držao severni deo Belomanastirske grede.

Šta je onda bio razlog ovakve upornosti generala Felmija?

Nakon toliko neuspelih pokušaja i odbijenih protivnapada, možda je nemačkim generalima bila potrebna jedna pobeda, jedan uspešan protivnapad, makar i sa ograničenim ciljem. Trebalo je učvrstiti poljuljani moral nemačkih vojnika i sačuvati ih od demoralizacije, koja je najpre zahvatila mađarske i kvislinške formacije. Sa druge strane, nemački general je bio vrlo dobro obavešten o protivničkim snagama na ovom delu fronta. Znao je takođe, da je „na brdu", u rejonu kote 169,

ešalonizirana po dubini jedna kompletna divizija. A zapadno od nje još jedna. Morao je znati da je tamo i težište odbrane 64. sovjetskog korpusa, sa brojnim protivtenkovskim oruđima, „zisovima", ukopanim samohotkama, artiljerijom. On je, isto tako, dobro znao da se duž železničke pruge i u Vrbovom ritu nalaze delovi 51. vojvođanske divizije NOVJ.

Za ovog vazduhoplovnog generala (tek nešto više od mesec dana u Jugoslaviji) to su, po svoj prilici, još bili partizani koji se dobro snalaze u pokretnim i napadnim dejstvima, ali ne i na čvrstim pozicionim frontovima. Dakle, njegova odluka se najverovatnije temeljila na pogrešnoj proceni borbene vrednosti naših jedinica. Time se jedino može objasniti zašto je vrh neprijateljskih protivnapada najčešće bio usmeren na deo fronta koji su branile naše jedinice, čak i onda kada su svi argumenti bili protiv izbora takvog pravca udara.

Ali svaka greška se plaća, a greške pretpostavljenih u ratu plaćaju se životima potčinjenih. Odbijajući mnogobrojne protivnapade i neodstupivši pri tome ni koraka, jedinice 51. divizije NOVJ već tada su pokazale da ni u čemu (osim, naravno, u nedovoljnom iskustvu za frontalne borbe, posebno u neshvatanju uloge ukopavanja i maskiranja) ne zaostaju za proslavljenom gardijskom divizijom. Moral naših boraca, njihova srčanost u napadu i upornost u odbrani nisu počivali samo na čvrstoj vojničkoj disciplini i odgovornosti za izvršenje zadataka. Oni su polazili iz srca naših boraca i duboke svesti da se bore u svojoj zemlji i za svoju zemlju. Ovu karakteristiku naše vojske, koju su još pretežno sačinjavali dobrovoljci, nisu često shvatili ni naši savezници, a još manje je to mogao da shvati stari austrougarski i sada nemački general Felmi i njemu potčinjeni Hans Ginter fon Rost, koji se sada prvi put suočio sa jugoslovenskim „partizanima".

Nakon ovog napada, koji se ponovo završio neuspehom Nemaca, kao i svi prethodni, nešto je ipak počelo da se menja. Vrhovi nemačkih napadnih klinova nisu više tako često i gotovo isključivo bili usmeravani na deo fronta gde su se nalazile naše jedinice.

Sledeći talas je išao pravo na četu Nikole Lekića. Taj prekaljeni partizanski borac, ranije neustrašivi

mitraljezac, a sada komandir 3. čete 4. bataljona, kao da je odavno čekao baš taj trenutak. Livada na kraju Vrbovog rita pružala mu je izvanrednu mogućnost da omrznutim Švabama skupo naplati sve što su učinili njegovoj porodici i njegovim Irižanima. Sa njemu svojstvenom mirnoćom prišao je najbližem „šardžiji". Bez reči mu je pružio svoj automat i uzeo njegov mitraljez. Sčepavši „šarac" obema rukama, kao da je dobio neku nadljudsku snagu. S njim se osećao nepobediv, s njim se proslavio u brigadi, s njim je bio u svom elementu. Rutiniranim pokretom škljocnuo je zatvaračem, bacio letimičan pogled na podeok nišana a preko njega na neprijateljski streljački stroj. Zabacivši glavu malo unazad, uputio je još jednom starešinski i ohrabrujući pogled svojoj već proređenoj četi i doviknuo borcima:

— ‚Ne pucaj pre mene! — zatim se sklupčao, kao panter kad vreba plen, na platou mitraljeskog gnezda zaštićenog grudobranom.

Borci su imali neograničeno poverenje u svog komandira. Voleli su ovog jednostavnog i otresitog sremskog seljaka, škrtog na rečima, hrabrog i oštrog u borbi, a blagog i uvek raspoloženog van borbe. Besprekorno su izvršavali njegova naređenja koja su više osećali nego čuli. I ovoga puta oni su odmah shvatili njegovu nameru. Zato su mirno čekali na reski rafal Lekićevog mitraljeza. Čekao je i Lekić, i puštao da mu se neprijatelj što više približi.

Nemci su već bili na stotinu metara od rovova i lepo su se raspoznavala njihova lica, zajapurena od trčanja. Verovatno iznenađeni ovom tišinom, nemački oficiri su na trenutak neodlučno zastali iza vojnika, ali su se i dalje čule njihove oštre komande: „Los! Los! Vorwärts!" ...

Lekić je i dalje čekao. Na pedesetak metara od rovova, neprijatelj se pripremao za poslednji skok. Trčeći, u zubima su nosili končaste krajeve osigurača ručnih ofanzivnih bombi i dobro poznatih „hand-granata". Bili su sigurni u svoj uspeh.

Tada se desilo nešto što ni Nemci, a ni borci 3. čete nisu očekivali. Lenjo i staloženo, kao da se pred njim nalazi čopor zečeva, a ne buljuk razjarenih Nemaca, Lekić se uspravio iza grudobrana, sa „šarcem" u ruka-

ma. Oslonivši se čvrsto na svoje raskrečene, krive i čvornovate noge, istog trenutka je pustio dugi rafal prema neprijatelju, koji se već približio na tridesetak metara. Opčinjeni ovim postupkom, Nemci su neodlučno zastali. Lekićevi borci su učinili isto što i njihov komandir.

Za trećom četom ponele su se i ostale. Ubrzo se ovaj neprijateljski napad, jedan od najjačih, pretvorio u bezglavo bežanje. Bacajući oružje i opremu, proređeni nemački stroj je panično grabio preko zloćudne livade da bi se dočepao spasonosne šume Blaževice. Usled nepreciznog gađanja iz stojećeg stava, sutona koji se brzo spuštao i odluke komandanta brigade da se ostane na istim položajima, neprijatelj se spasao od većeg poraza. Kasnije se pokazalo da je ta odluka komandanta brigade bila umesna, jer je sledeći neprijateljski ešelon već izbijao na ivicu šume s namerom da učvrsti uspeh svog prvog ešelona. Međutim, zbog meteža i panike koja je zahvatila njegov prvi streljački stroj, neprijatelj je odustao od te namere i ostavši na ivici šume, prešao je u odbranu. Pripremao se da odbije naš protivnapad.

Tako se završio i ovaj drugi novembarski dan u Vrbovom ritu, kraj Batine. Uskoro je suton sakrio krvavo razbojište ...

„... Noć se polako spuštala i artiljerijska vatra je jenjavala. Lekić je sedeo na grudobranu rova. Gledao je zalazak crvenog sunca pozne jeseni. Tamo, desno, ležalo je mrtvo selo Batina. Pogled mu pade na kolena, na iscepane i krvave pantalone. Pipao se po nogama, po telu. To nije bila njegova krv. Pokušao je da sredi misli. ‚Ne, nećeš ti ovo preživeti, Nikola, ovo je strašnije od svega do sada. Nikada nisi izgubio pola čete za jedan dan'...

Borba je prestala. Zatišje pred novu buru. Ranjenici u rovu su ječali, previjeni ili neprevijeni. Lekić diže glavu, pogled mu pade na priliku, koja se na desetak metara udesno nazirala u mraku, oslonjena leđima na nasip pruge. Sedela je i posmatrala.

– Šta radiš tamo, kog đavola? Milane? Silazi u rov, sklanjaj se!

Borac je i dalje mirno i nepomično sedeo. Lekić oseti kako ga obuzima bes. U tri koraka se našao kod borca i grubo ga zgrabio za ruku. Hteo je da opsuje, ali reč mu zasta u grlu. Milanova ruka bila je hladna ..

Bila je to prva relativno mirna noć od početka batinske bitke koja je borcima donosila dugo priželjkivani predah. Noćnu tišinu poremetio bi po neki mitraljeski rafal sa Batinske grede, usamljena topovska granata i prigušen jauk ranjenika sa livade. Da bi izbegao nepotrebne gubitke od naredne artiljerijske i avijacijske pripreme, komandant brigade je u rejon železničke stanice povukao 3. bataljon, tako da je na položaju u Vrbovom ritu ostao samo 4. bataljon. (Pri povlačenju u rezervu 3. bataljon je pokupio i sve ranjenike razbacane po Vrbovom ritu.)

Već je rečeno da je sovjetska komanda, zbog izuzetno teških i krvavih borbi na batinskom mostobranu, bila prinuđena na korigovanje prvobitnih planova i na pregrupisavanje jedinica. Batinski mostobran, koji je, uprkos velikim žrtvama, značio početak uspeha i koji je pružao i najbolju perspektivu za razvoj krupnijih snaga na desnoj obali Dunava, dobio je primaran značaj. Na njega su upućene glavne snage 57. sovjetske armije. Međutim, komanda armije nije zapostavila ni preostale pravce, pre svega mohački i apatinski.

Da bi olakšao proboj neprijateljske odbrane oko mostobrana na liniji: Draž—Zmajevac, komandant armije general Šarohin naredio je 75. streljačkom korpusu da sa 236. streljačkom divizijom, uzetom iz rezerve 57. armije, proširi mostobrane 74. streljačke divizije i počne forsiranje Dunava na sektoru između Apatina i Kupusine.

Oslabljenom 75. streljačkom korpusu, iz čijeg sastava je 14. novembra izvučena 233. streljačka divizija i pretpotčinjena 64. streljačkom korpusu, dok je 299. streljačka divizija angažovana za obezbeđenje Dunava od Bačke Palanke do Batine, određena je za sadejstvo

[1] Odlomak iz ratne reportaže Z. Vukovića, „Pakao Vrbovog rita", objavljene u listu „4. jul", od 10. oktobra 1967. Nikola Lekić bio je tada komandir 3. čete 4. bataljona. U toj borbi je ranjen.

8. vojvođanska brigada 51. udarne divizije. Za podršku napada ostavljena je generalu Akimenku sva korpusna artiljerija, 25. protivtenkovski, 25. gardijski minobacački puk i ostala sredstva ojačanja, tako da su do 18. novembra na apatinski mostobran prebačene 372 artiljerijske i minobacačke cevi.

Da bi se oslobodila 299. streljačka divizija za produbljenje uspeha 75. streljačkog korpusa i obezbedio levi bok Trećeg ukrajinskog fronta na Dravi, iz Srema je hitno prebačena 16. vojvođanska udarna divizija.

Sa istim ciljem i 36. vojvođanska divizija prebačena je sa Sremskog fronta u širi rejon Bačke Palanke. U stvari, glavni zadatak 36. divizije biće sadejstvo sa 68. sovjetskim i 1. proleterskim korpusom NOVJ na vukovarskom pravcu sa leve obale Dunava radi izvršenja desanta kod Opatovca i Vukovara.

Na taj način je u drugoj polovini novembra čitav 12. vojvođanski udarni korpus NOVJ (sa oko 26.000 boraca) praktično bio angažovan u rejonu dejstva Trećeg ukrajinskog fronta i na izvršenju široko zamišljene planirane operacije za prodor sovjetskih snaga u južnu Mađarsku.

Uoči odlučujućih borbi na batinskom i apatinskom mostobranu u rejonu dejstva 57. sovjetske armije, iza 75. sovjetskog korpusa, već 18. novembra pojavila se 16. vojvođanska divizija.

> „Vaša divizija sadejstvuje sa kozačkim generalom. Vaši zadaci isti. Prema dogovoru Kamenjar će se postaviti na prostoriju: Stapar—Doroslovo—Prigrevica—Sveti Ivan. On neka sarađuje sa generalom Akimenkom ..." — kaže se u depeši Glavnog štaba Vojvodine upućenoj štabu 51. divizije.[1]

Iz ovoga se vidi da je 51. vojvođanska divizija (bez 8. brigade) određena za sadejstvo sa 64. sovjetskim korpusom, a 16. vojvođanska divizija sa generalom Akimen-

[1] „Kozački general" koji se pominje u depeši Glavnog štaba Vojvodine je komandant 64. sovjetskog korpusa, general A. Kravcov koji je tada nosio kozačku uniformu, pa je verovatno otuda i naziv „kozački general". (Videti knjigu depeša Gš NOV i PO Vojvodine, A VII, k. 951, reg. 2/37, k. 951/A, reg. 3/18—30, k. 295, reg. 5/1, k-589/B, reg. 10/9—14, 10/9—14, 10/9—15, k-915, reg. 3/47).

kom, odnosno sa 64. sovjetskim korpusom. Od 12. do 17. novembra, 16. vojvođanska divizija prebačena je u Novi Sad, odatle vozom do Sombora. Komandant ove divizije, narodni heroj Marko Peričin Kamenjar, izvestio je već 18. novembra Glavni štab Vojvodine da je svoju diviziju postavio u određeni prostor u širem rejonu Sombora.

OSMA VOJVOĐANSKA ULAZI U BORBU

Iako je jedna od najmlađih (osnovana je 12. septembra 1944. godipe), 8. vojvođanska udarna brigada je u to vreme bila brojčano i u pogledu naoružanja jedna od najjačih brigada NOVJ. Na dan uvođenja u borbu, 19. novembra, imala je 2.775 boraca, svrstanih u pet bataljona, jedan protivtenkovski divizion i jedan eskadron konjice. Od naoružanja je imala: šest topova PAK-88 mm, šest topova 40 mm, jedan top PA-40 mm, 17 teških i 11 lakih minobacača, zatim 22 protivtenkovske puške, 27 teških mitraljeza, 174 puškomitraljeza, 284 automata, više od 2.000 pušaka itd.(Najveći broj pešadijskog naoružanja bio je sovjetskog porekla, topovi su zarobljeni u Subotici, a konji u konjičkom eskadronu rekvirirani su iz ergele „Zobnatica".)

Ako se ima u vidu da su 236. i 74. sovjetska divizija bile brojčano oslabljene zbog teških borbi, a ljudske popune još nisu stigle, onda se ojačanje 75. korpusa Osmom vojvođanskom brigadom pokazalo kao celishodno rešenje.

Na početku batinske operacije, kao što je već rečeno, 8. vojvođanska brigada bila je upućena na mohački pravac, tj. na sektor Hercegsanto—Mohač, ali je već 13. novembra povučena sa tog sektora i prikupljena na očekujućem rejonu u Bezdan—Kolut—Bački Breg radi prebacivanja na batinski mostobran.

I konačno 15. novembra 8. brigada je dobila i treći put naređenje da promeni položaj. Ovog puta je sa batinskog upućena na apatinski pravac.

Po pristizanju u selo Kupusinu, naređeno je štabu 8. brigade da se odmah poveže sa štabom 236. sovjetske divizije, koja je već bila na levoj obali Dunava, u rejonu Apatina. Nakon toga, štab 51. divizije naredio je štabu brigade da odmah i izvrši organizaciju prebacivanja na desnu obalu Dunava radi proširenja postojećeg i stvaranja novog mostobrana za razvoj glavnine 75. sovjetskog korpusa.

U toku marša iz Bezdana do Kupusine 8. vojvođansku brigadu je otkrila i iznenadila neprijateljska avijacija. Nakon četiri uzastopna žestoka bombardovanja brigada je imala deset poginulih i deset ranjenih vojnika i 60 ubijenih konja.

Nakon završenih priprema, u noći između 18/19. novembra, 4. bataljon 8. vojvođanske brigade uspešno se prebacio na desnu obalu Dunava (istočno od Kupusine), kod Pumpe na rukavcu Stari Dunav. Išli su pravo na parobrodsku stanicu Kazuk, gde se nalazio mali mostobran 74. divizije. Posle ogorčenih uzastopnih juriša bataljon je uspeo da ovlada utvrđenim nasipom južno od industrijske pruge koja kod Kazuka izbija na Dunav. Severno od 4. bataljona uspostavili su mostobran i delovi 236. sovjetske divizije. Rano ujutro, 19. novembra, na mostobran je prebačen i 1. bataljon 8. brigade, koji je poseo položaj između 4. bataljona 8. brigade i 236. divizije.

Teren na desnoj obali Dunava, južno i severno od Kazuka i uskotračne pruge, bio je krajnje nepogodan za forsiranje i osvajanje mostobrana. Tu, bukvalno, nije bilo nijednog većeg komada suve i čvrste zemlje. Na sve strane se pružao glib i voda, čija je dubina negde iznosila i do dva metra. Puteva na mostobranu nije bilo. Močvarno tlo propadalo je pod nogama. Birajući busenje na koje će stati, držeći se za žbunje, vojnici su sporo napredovali, prenoseći na sebi oružje i municiju.

Mada je u šumi Kazuka još 18. novembra uspostavljen manji sovjetski mostobran, zbog nepovoljnosti zemljišta ispred njega, Nemci, nisu ovde očekivali upotrebu naših većih snaga, posebno oklopnih. Za svaki slučaj, oni su svaki komadić zemlje iskoristili za rovove i za utvrđivanje svojih položaja. Glavni položaji su im bili na

nasipu industrijske pruge. Bili su dobro naoružani automatskim oružjem i sredstvima za blisku borbu. Na svakih pet mitraljeza imali su po jedan top za neposredno gađanje. Mnogobrojni rukavci Dunava i njihove zapadne obale iskorišćeni su za podizanje uzastopnih odbrambenih položaja. Povrativši se od prvog iznenađenja, Nemci su borcima 8. vojvođanske brigade pružili žilav otpor. Ocenili su dobro značaj ovog odseka fronta za dalju sudbinu njihovih snaga na batinskom mostobranu, u Baranji i južnoj Mađarskoj uopšte. U toku istog dana Nemci su na ovom sektoru izvršili nekoliko snažnih protivnapada. Karakter i težina borbi na apatinskom mostobranu u toku 19. novembra može se sagledati iz pomenutog Operativnog dnevnika komande Jugoistoka:

> „... Već od jutarnjih časova 19. XI protivnik je počeo jake napade sa mostobrana zapadno od Apatina i s. Batine, uz podršku borbene avijacije koja je napadala u talasima, artiljerijske i minobacačke vatre. Napad je svuda krvavo odbijen ...
>
> ... Na nepreglednom i barovitom zemljištu kod Kazuka neprijatelj je uspeo da snagama jačine puka pređe preko nasipa na Dunavu u pravcu zapada, ali je napadom koji je odmah usledio — odbačen natrag na zemljište oko reke."[1]

Nemci su grčevito branili svaku stopu nasipa pored Dunava. Bilo je potrebno uložiti ogromne napore i podneti velike žrtve da bi se ovladalo ovom uskom trakom zemlje koja je dominirala desnom, močvarnom obalom Dunava. Na nekim mestima položaji 1. i 4. bataljona 8. brigade bili su svega 20—50 metara od neprijateljskih rovova, a negde ih je razdvajao samo nasip. U trodnevnim jurišima, kojih je bilo i po sedam u toku jednog dana, bataljoni 8. vojvođanske brigade imali su 234 bor-

[1] Videti NAV, NT. 311, f. 191, Operativni dnevnik Komande Jugoistoka za 19. XI 1944.

ca izbačena iz stroja. Gušajući se sa neprijateljem po blatnjavim kanalima, brigada je do 21. novembra uspela da ovlada većim delom nasipa.

Prvu četu 4. bataljona 8. brigade pohvalio je komandant susednog ruskog puka za izvanredno držanje i upornost pri zauzimanju nasipa. Komanda 236. sovjetske divizije, čije jedinice dotle još nisu ovladale nasipom, iskoristila je ovaj uspeh 8. brigade za prebacivanje svojih novih jedinica i za dejstvo duž nasipa u pravcu Monjoroša. Neprijatelj je bio primoran da na ovaj sektor dovede neke jedinice 117. lovačke i preostale bataljone Branderburške divizije, koji su se nalazili na obezbeđenju Dunava kod Vukovara.

Istakli bismo još jedan slučaj koji zaslužuje posebnu pažnju. Reč je o podvigu puškomitraljesca desetara Radisava Slepčevića Letrike, rodom iz sremskog sela Buđanovci. Nakon šestog neuspelog juriša na „dambu", Letrika je dohvatio svoj puškomitraljez i, gazeći vodu do iznad pojasa, sa svojim pomoćnikom, uspeo je da se kroz kišu metaka dovuče do okuke nasipa. Sa nekoliko ručnih bombi uništili su poslugu neprijateljskog mitraljeza i uskočili u njegov rov. Odavde su uspeli da flankirajućom vatrom očiste oko stotinu metara nasipa i da se održe na njemu do narednog juriša svoga bataljona. Efikasnom vatrom omogućili su ostalim borcima da zauzmu deo nasipa i očiste ga od neprijatelja. Radostan što je najzad osvojen komad suve zemlje i „pravog" mostobrana, komandant 236. divizije pukovnik Kuližicki došao je do hrabrog puškomitraljesca 8. brigade i pred svim borcima prikačio mu sovjetski Orden za hrabrost.

Pogrešili bismo kad ovde ne bismo istakli i podvig jednog sovjetskog podoficira, komandira odeljenja iz 8. streljačke čete, 109. streljačkog puka 74. sovjetske divizije. Reč je o Ivanu Georgijeviču Ivanilovu, mladom sovjetskom kolhozniku iz sela Komsomolska u orlovskoj oblasti.

Devetnaestog novembra, jurišajući sa 1. bataljonom 8. vojvođanske brigade na utvrđene neprijateljske položaje na „dambi", Ivanilov je, gazeći vodu do guše, u toku noći izbio u neposrednu blizinu još jednog nemačkog mitraljeskog gnezda. Da bi uništio njegovu posadu,

koja je imala nadvišavajući položaj, Ivanilov se popeo na drvo. Tu je sačekao dan i preciznom vatrom iz svoga automata uništio celokupnu posadu neprijateljskog mitraljeza. Iako ranjen i otkriven od neprijatelja, Ivanilov je i dalje ostao na drvetu i nije neprijatelju dozvolio da priđe uništenom mitraljeskom gnezdu sve dok njegovi drugovi nisu izbili na nasip. Za ovaj podvig Ivanilov je dobio najviše sovjetsko odlikovanje — Zlatnu zvezdu, heroja Sovjetskog Saveza.

DAN SOVJETSKE ARTILJERIJE

Istovremeno sa forsiranjem Dunava i uvođenjem u borbu na apatinskom mostobranu 8. vojvođanske brigade i 236. sovjetske divizije počeo je i opšti napad naših i sovjetskih snaga na batinskom mostobranu. Cilj ovog nastupanja, koji je zapovešću komandanta Trećeg ukrajinskog fronta, maršala Tolbuhina, pomeren sa 18. na 19. novembar ujutru, bio je probijanje neprijateljske odbrane kod Batine i Apatina i stvaranje uslova za uvođenje u borbu drugih ešelona korpusa i 57. sovjetske armije. (Nepoznati su pravi razlozi pomeranja vremena proboja sa 18. na 19. novembar. Po svemu sudeći, do toga je došlo zbog nedovoljnog vremena za pripreme i koncentraciju snaga za proboj.)

Žestoke dvodnevne borbe u toku 19. i 20. novembra pokazale su, međutim, da nije tako jednostavno probiti jaku i dobro organizovanu neprijateljsku odbranu čije se težište oslanjalo na dominantne visove Trojnaš (tt. 205) i Kraljev Stol (kota 206). Nemci su vrlo dobro shvatili i ocenili značaj linije Zmajevac—Draž, pa su uložili poslednje napore da je što duže zadrže u svojim rukama. Oni su, isto tako, vrlo dobro znali da se posle proboja ove relativno kratke linije (oko A—5 km), gde brojčana i tehnička nadmoć Sovjetske armije zbog skučenosti prostora nije mogla doći do punog izražaja, otvaraju vrata daljem prodoru kroz južnu Mađarsku prema Budimpešti. To se, uostalom, i zvanično konsta-

tuje u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka, gde je 20. novembra zabeleženo:

> „Borbe na severnom krilu Komande Jugoistok ušle su *u odlučujuću fazu.* Neprijatelj kod Apatina ima 2 divizije. Kod Batine je angažovao najmanje 2 divizije i još dovodi divizije. Može se računati sa ukupno 12 neprijateljskih divizija. Neprijatelj ima nameru da sa osvojenih mostobrana izvrši prodor prema zapadu. Komanda 2. oklopne armije je *izvukla i dovela ovamo poslednje snage iz Srema, ostale delove Branderburške divizije, koji su vršili obezbedenje Dunava, i ostale delove 117. divizije, koji su vršili obezbedenje na Drini. Strepnje Komande 2. oklopne armije da može doći do pokreta unazad* bile su opravdane . .. Težište borbe odsada leži na 68. armijskom korpusu .. ."[1] (sve podvukao N. B.)

Prvog dana nastupanja (19. novembra) težište napada naših i sovjetskih snaga na batinskom mostobranu bilo je na unutrašnjim krilima 73. i 233. sovjetske divizije. Neprijatelj je izdržao snažnu, višečasovnu, ali i nedovoljno efikasnu artiljerijsku vatru i uspeo da odbije sve napade naše i sovjetske pešadije podržane artiljerijom i avijacijom 17. sovjetske vazduhoplovne armije pod komandom generala Sudeca.

Na sektoru 3. bataljona 7. brigade vođene su toga dana žestoke borbe, severno od komunikacije Batina—Draž.

Jutro 19. novembra sovjetski artiljerci su dočekali u svečanom raspoloženju. U svim komandnim baterijama i štabovima diviziona uključene su radio-stanice preko kojih je Radio-Moskva emitovala pozdrave iz domovine i čestitke glavnokomandujućeg sovjetskih oružanih snaga, upućene pripadnicima proslavljene „kraljice rata" — povodom Dana sovjetske artiljerije.

U svim artiljerijskim jedinicama, po rovovima i uvalama, na borbenim položajima održani su kratki mitinzi, zatim je pala komanda: „Na svoja mesta!"

[1] Videti NAV, NT. 311, f. 191, str. 407, 399. prevoda.

Topovske i minobacačke cevi i gomile mesinganih čaura i granata presijavale su se na oskudnim zracima novembarskog sunca, koje se na trenutke pojavljivalo kroz tmurne jesenje oblake i krošnje šumskog drveća. Dugo su u toku prethodne noći artiljerci čistili i podmazivali svoja oruđa, proveravali nišanske sprave, amortizere, sisteme za opalenje i komandovanje. Jedva su dočekali jutro i komandu: „Oganj!"

Bio je to zaista dotle neviđen prizor. Kao da se sam pakao otvorio. Zemlja je podrhtavala od eksplozija i stotine tona iskidanog metala. Vatra je postajala sve žešća, da bi je s vremena na vreme dopunili dirigovani rafali „kaćuša". Iznad neprijateljskih rovova, visoko u nebo podigao se neproziran zid od dima i kiselastih gasova sagorelog eksploziva, koji su štipali za oči, punili pluća i otežavali disanje.

U trenutku kada je artiljerija prenosila moćnu vatru po dubini neprijateljske odbrane, na nebu su se pojavili avioni sa crvenim petokrakama. Bili su to „štormovici" 17. vazduhoplovne armije. Za ovih desetak dana borbe naši borci su već bili navikli da vide uglavnom nemačke avione, utoliko su radosnije sada pozdravili eskadrile poručnika Soldatova i kapetana Jevdokimova. Uprkos slaboj,vidljivosti zbog magle, dima i gustih oblaka, koji su prekrili batinski mostobran, sovjetski „štormovici" su se orijentisali po ciljevima koje je i dalje tukla njihova artiljerija. Kotu 205 sada je obavio dim od eksplozija avionskih bombi. Nemci, verovatno, nisu očekivali ovako snažan i iznenadan vazdušni udar. Njihova protivavionska artiljerija bila je pripremljena i usmerena na gađanje zemaljskih ciljeva, pre svega na sovietske samohotke, koje su već izbijale na polazne položaje svoje pešadije. Stoga su hitno zatražili intervenciju svoje avijacije, koja je dotle gotovo suvereno vladala baranjskim nebom, jer su njihovi aerodromi bili bliži frontu od sovjetskih.

Kratkotrajni vazdušni udar i početak dejstva artiljerije za neposrednu podršku i praćenje pešadije bio je ujedno ugovoreni znak za opšti juriš naše i sovjetske pešadije. Iz hiljade grla začulo se gromoglasno „ura!"

propraćeno dugim rafalima mitraljeza sa isturenih vatrenih položaja.

Uprkos neviđenoj koncentraciji artiljerijskog oruđa i uraganskoj vatri kojom su sovjetski artiljerci nastojali da što dostojnije obeleže Dan sovjetske artiljerije, efekat nije bio onakav kakav se očekivao. Neprijatelj je, po svoj prilici, uočio naše pripreme i gomilanja velikog broja artiljerijskih i minobacačkih jedinica na mostobranu, posebno na ivici šume i na komunikaciji Bezdan — Batina. Preko svoje obaveštajne službe mogao je saznati i vreme početka planiranog napada. Još u toku noći on je sa prednje linije odbrane izvukao svoje jedinice na drugi odbrambeni položaj, ostavljajući u prvoj borbenoj liniji samo dežurne jedinice, osmatrače i automatsko oružje koje je dejstvovalo povremeno i sa rezervnih vatrenih položaja. Tako se desilo da je neprijatelj pretrpeo relativno male gubitke. Doduše, cela prva neprijateljska linija je izrovana, uništene su njegove dežurne jedinice, osmatrači i vatrena sredstva koja su se tu zatekla, ali čim je naša vatra počela da se pomera po dubini njegove odbrane, neprijatelj je ponovo poseo prvu odbrambenu liniju. Njegova odbrana bila je, dakle, postavljena tako da je maksimalno iskoristila prednost ispresecanog zemljišta, mnogobrojne useke, vododerine, veštačka skloništa i ostale zaklone. Time se jedino može objasniti zašto su uzastopni napadi naše pešadije krvavo odbijani i što u toku 19. novembra nisu postignuti očekivani rezultati. Čak i tamo gde je juriš naše pešadije bio obilato podržan sovjetskim tenkovima i samohotkama, on se lomio na neverovatno žilavoj i upornoj odbrani neprijatelja. Čim bi se pojavili iza železničkog nasipa, okuke ili na otvorenom prostoru, na sovjetske motomehanizovane delove otvarana je koncentrična, već planirana protivoklopna vatra. Najveći broj sovjetskih tenkova i samohotki već posle nekoliko minuta izbacivan je iz stroja na prilazima koti 205 i južno od železničke stanice.

Na dati signal bataljoni 7. brigade prešli su takođe u napad na svom delu fronta, duž pruge i u pravcu šume Blaževice, usklađujući ga sa napadom 209. puka sa jugoistočnih padina Belomanastirske grede. Lekićeva četa je pri tom iskoristila tunel koji su u toku noći prokopali njegovi borci ispod železničkog nasipa. Dosadili su im nemački snajperisti i iznenadni prepadi neprijateljskih grupa i patrola koji su se privukli nasipu i zasipali ih ručnim bombama.

Sadejstvujući u napadu 209. puku, 3. bataljon 7. brigade krenuo je na juriš odmah pošto je artiljerija prebacila vatru po dubini neprijateljske odbrane. Cim se našao na otkrivenoj blatnjavoj livadi, Pirtićev 3. bataljon je bio prinuđen da zalegne. Dočekan je neverovatno jakom koncentričnom, višekatnom, streljačkom i i minobacačkom vatrom sa padina Belomanastirske grede. Delovi 209. puka uspeli su da oduzmu neprijatelju još jednu uvalu na desnoj strani puta prema Zmajevcu, ali su već na sledećoj morali ponovo da se ukopavaju. To je malo olakšalo položaj 3. bataljona, pa je Pirtić ponovo krenuo bataljon na juriš, ali je zbog velikih gubitaka opet morao da zastane.

Bricina četa je tom prilikom uspela da zauzme nekoliko isturenih rovova u podnožju Belomanastirske grede. U jedan rov uskočio je vodnik Cveja Radosavljević sa desetak boraca. Unakrsnom vatrom dobro postavljenih puškomitraljeza i ručnim bombama, njegov vod je uspeo da odbije nekoliko neprijateljskih pokušaja da povrati izgubljene rovove. Kada im to nije pošlo za rukom, Nemci su na njih otvorili jaku minobacačku vatru. Tek šesta mina pala je pravo u rov. Cvejin puškomitraljez je ućutao. Olga Butraković, skojevski rukovodilac čete, ostala je na ivici rova, ne dajući znake života.

U nameri da spreči neprijatelja da ponovo ovlada Cvejinim rovom, komandir čete Ivan Opšić Brica ponovo je krenuo borce na juriš. Na njegov poziv odazvale su se i ostale čete ...

Istovremeno, i kao po dogovoru, na brdu je ponovo uzavrelo. U napad su opet krenuli pukovi generala Ko-

zaka. Desno od njih u borbu su uvedeni i tek prispeli delovi 19. streljačke divizije. Oni su sa 233. streljačkom divizijom napadali Draž i kotu 205 sa zapada. Neprijateljski front se ponovo ustalasao, povijao, ugibao i opet ispravljao. Grmljavina topova i minobacača, kloparanje samohotki i tenkova, zavijanje niskoletećih i obrušavajućih aviona dostiglo je kulminaciju. Gorelo je i nebo i zemlja ...

Ovoga puta i u vazduhu se vodila ravnopravna bitka. Sovjetska avijacija uspela je u međuvremenu da približi svoje aerodrome frontu i pruži efikasniju podršku svojoj pešadiji. Naleti aviona smenjivali su se jedan za drugim. Tukli su kotu 205, Draž, Zmajevac i Kneževe Vinograde. Nemačka avijacija je i dalje tukla Batinu i položaje oko nje.

Naročito aktivna i efikasna bila je eskadrila poručnika Ivana Aleksejeviča Soldatova iz 607. puka 306. štormovičke divizije. Predvodeći grupu od šest „iljušina" (Ilj-2), oni su bukvalno preorali kotu 205 i uništili dve nemačke baterije, a zapadno od Zmajevca još tri baterije poljskih topova. Eskadrili Soldatova pridružila se štormovička eskadrila kapetana Grigorija Petroviča Jevdokimova iz 449. bombarderskog puka. Udruženim snagama okrenuli su se tada prema Zmajevcu i železničkoj stanici u Kneževim Vinogradima. Tamo je uočena jača koncentracija neprijateljskih motomehanizovanih jedinica, artiljerije i dva ešelona pešadije. Ubrzo je stanica bila potpuno razrušena a pruga pokidana. Nemci su tada ubacili u borbu desetak „junkersa".

Sovjetski „štormovici" nisu ustuknuli. Prihvatili su borbu i uspeli da obore dva nemačka aparata, a ostale da nateraju u bekstvo. Bila je to prva vazdušna pobeda sovjetske avijacije na batinskom mostobranu. Neprijatelj se, međutim, nije pomirio s ovim trenutnim gubitkom prevlasti u vazduhu. Iskoristio je interval kada su sovjetski „štormovici" krenuli do svojih udaljenih aerodroma radi goriva i municije pa je ponovo napao na batinski i apatinski mostobran. Nebo se opet zacrnilo od neprijateljskih „štuka" i „junkersa", i to upravo kada se naša pešadija našla na otvorenom prostoru, u jurišu pred neprijateljskim odbrambenim položajima.

Pored ubitačne vatre mitraljeza i minobacača, sada su je počeli mitraljirati nemački avioni uz istovremeno zasipanje teškim bombama.

Juriš boraca 7. brigade bio je snažan, ali je neprijateljska odbrana bila sve žilavija i sve ogorčenija. Nemci su sačekali da se naši borci odvoje od nasipa pruge da bi ih dočekali sasređenom vatrom. Barovitu livadu oko pruge prekrili su ranjeni i poginuli. O njihovom izvlačenju nije bilo ni govora. Juriši su se smenjivali jedan za drugim, čas na jednom, čas na drugom delu fronta.

Da bi se izravnao sa 4. i 2. bataljonom i gardijskim jedinicama na brdu, 3. bataljon je morao preći još 300 metara blatnjave livade. Tada su naišli nemački avioni. Posle svakog njihovog naleta ostajali su novi krateri i nove žrtve. Avionskim bombama uništene su i tri sovjetske samohotke koje su podržavale napad 3. bataljona.

Bricina četa je već izbijala na grudobrane drugog neprijateljskog položaja, kada je nemački rafal presekao život ovog neustrašivog komandira. Pao je uskačući u neprijatljski rov, dok su razjareni borci kundacima i bajonetima uništavali unezverene fašiste. Iz stroja je izbačeno još desetak boraca. Ranjen je i zamenik komandanta bataljona, Paja Pašćan, ubrzo pošto je preuzeo dužnost. Nije stigao ni da upozna sve komandire četa. Došao je toga dana sa još nekoliko rukovodilaca iz 16. divizije. Trebalo je, koliko-toliko, da nadoknade veliki gubitak rukovodećeg sastava 51. divizije.

Na polumrtvu Olgicu Butraković slučajno je naišao komandir 2. čete i primetio da je još živa. Pokušao je da je previje i zaustavi dalje krvarenje. Brzo se uverio da je to nemoguće. Imala je 18 rana i prelomljenu nogu. Naredio je dvojici boraca da je odnesu u brigadno previjalište. Uvijenu u ćebe poneli su je preko barovite livade, gde su obojica ostala zatrpana od eksplozije avionske bombe. Ponovo je ostala sama, okružena mrtvim i ranjenim borcima. Dan se već bližio kraju kada je došla k sebi. Svud oko nje se prostiralo krvavo razbojište. Polusmrznuta, utrnulih udova, sa ranama koje su još krvarile, nije ni osećala bolove svog izlomljenog i beživotnog tela. Nije čula jezivo zavijanje nemačkih

„štuka" ni eksploziju avionskih bombi, mina i granata. Shvatila je da oni još uvek tuku i bombarduju livadu i železnički nasip, odakle je jutros sa drugovima krenula u napad. U groznici, na trenutak bi ugledala svoje drugove iz brigade, iz gimnazije, iz rodne Vašice i Suseka, gde joj je otac pre rata službovao. Setila se toplog naručja svoje majke i verenika Miloša, komesara 2. bataljona. Preko njenog bledog, lepog lica razlio se nežan i jedva primetan smešak.

— Mama! ... Miloše! ... Vode! ... Drugovi! — jedva su šaputale njene osušene usne.

Bauljajući pored ostavljene Olgice, jedan ranjeni borac 7. brigade čuo je njene tihe dozive. Prepoznao ju je i odmah potražio lokvicu vode da bi joj ovlažio ispucane usne i obrisao lice. I sam teško ranjen, ostao je pokraj nje sve do kraja napada i dolaska pionirskog voda.

U prostranom vinarskom podrumu, nedaleko od železničke stanice Batina, gde se nalazilo brigadno previjalište, ležalo je tridesetak ranjenika, Bačvana, Sremaca, Rusa. Smešteni su po razbacanim daskama, buradima ili, jednostavno, na vlažnu i raskvašenu zemlju. Deo podruma u koji su doneli Olgicu Butraković bio je nešto niži, pa su se k njoj slivali mlazevi krvi još neprevijenih teških ranjenika, pomešani sa crvenim baranjskim vinom koje je teklo iz buradi oštećene od eksplozije granata. Prezaposleno, malobrojno i premoreno sanitetsko osoblje nije moglo da pruži pomoć svim ranjenicima koji su pristizali u podrum. U poslednjem trenutku Olgica je izvučena iz poplavljenog dela podruma i upućena u somborsku bolnicu. Krajnjim naporima lekara ostala je živa, ali kao težak ratni invalid, bez jedne noge. Mladost i volja za životom pobedili su i ovoga puta. Posle rata udala se za svog ratnog druga, komesara 2. bataljona, koji joj je u tim teškim trenucima pružio ono što joj je bilo tada najpotrebnije — podršku i ljubav rođenu u borbi i u krvavim batinskim rovovima.

Osim neznatnog pomeranja 73. gardijske divizije i 7. vojvođanske brigade, duž komunikacije Batina—Zmajevac, izvestan uspeh imala je i 233. sovjetska divizija. Nastupajući preko močvarnog zemljišta i potesa Vrblje,

njeni delovi su uspeli da uz velike gubitke priđu glavnom neprijateljskom odbrambenom položaju kod sela Draž i da se ukline u njegov borbeni poredak u rejonu Kobilice. Ovo se kasnije pokazalo vrlo korisnim jer je na taj način otvorena mala breša na težištu neprijateljske odbrane. Ovladavši rejonom Kobilice, sovjetske snage su podišle kotama 205 i 206 sa severozapadne strane.

Prvi pokušaj da se posle dotle neviđene vatrene kanonade na Dan sovjetske artiljerije zauzme kota 205 i probije nova neprijateljska odbrambena linija, ostao je, kao što smo videli bez očekivanog uspeha. Pomenuli smo i neke razloge koji su uticali na ovakav razvoj borbe a neke je izneo i general Šarohin, komandant 57. armije.

Pošto je izgubio bitku za Batinu i najvažnije objekte sa kojih je neposrednim gađanjem kontrolisao levu obalu Dunava i naša mesta prelaska, neprijatelj nije smeo dozvoliti da izgubi i najvažnije geografske i taktičke objekte na grebenu Belomanastirske grede — kote 205 i 206. One su sada dominirale okolinom i bile kičma nove odbrambene linije neprijatelja. Ocenivši značaj ovih kota za organizaciju odbrane i dejstva u svim pravcima, neprijatelj je u toku prethodnih desetodnevnih borbi za Batinu danonoćno radio na njihovom utvrđivanju i uređenju. Uz pomoć mađarske vojske, mobilisanog stanovništva, zarobljenika i svojih inžinjerijskih i pomoćnih jedinica, ove kote su pretvorene u prave odbrambene bastione i utvrđene rejone. Tu je tada bilo težište odbrane 68. nemačkog armijskog korpusa. Ovde su, tako reći, preko noći osvanuli bunkeri i mnoga drveno-zemljana utvrđenja, iz kojih su štrcale cevi topova i mitraljeza spremne za dejstva u svim pravcima. Oko njih i kupastih vrhova kota, po sveže iskopanoj zemlji i grudobranima, ocrtavao se čitav splet zmijastih rovova i saobraćajnica iz kojih su bleskali vrhovi bajoneta i zelenkastosive obline šlemova nemačkih grenadira. Jednom reči, na ovim talasastim i vinogradima prekrivenim kotama nije bilo ni jednog prirodnog ili veštačkog objekta koji nije znalački pretvoren u objekat za borbu. Gotovo od presudnog značaja na ovim u to doba ogoljenim kotama bile su saobraćajnice, bolje reći, poduboko usečeni seoski putevi, koji su povezivali ovaj

sistem rovova i bunkera u dobru odbrambenu celinu. Poseban značaj imali su u tom trenutku i putevi sa kamenom podlogom, koji su kao neki bedem, sa svih strana ograđivali kotu i granali se od kote 153 u pravcu Draža i Zmajevca. Ti putevi i saobraćajnice omogućavali su ne samo prikriven saobraćaj i doturanje municije nemačkim jedinicama nego i manevar u svim pravcima. Oni su dobrim delom doprineli da je neprijatelj u toku višečasovne uraganske vatre sovjetske artiljerije, ne samo sačuvao svoju živu silu nego i bio sposoban da odbije prvi napad 73. i 233. sovjetske divizije. Stoga nije ni čudo što je pronicljivi general Kozak, komandant gardijske divizije, već posle prvog neuspelog juriša saopštio svojim saradnicima.

— Zauzećemo im puteve i izbaciti ih iz bunkera! Moramo im zaći iza leđa, pa tek onda poći na „visotu" — tako su ruski vojnici nazivali uzvišenja.

Govoreći o razlozima i uzrocima prvog neuspeha u napadu na kotu 205, komandant 57. sovjetske armije general Šarohin kaže:

> „ ... Kako u početku nastupanja, tako i u toku njegovog razvitka, artiljerija predviđena za otvaranje vatre sa zaklonjenih položaja, usled slabo izvršenog artiljerijskog izviđanja, nije dobila konkretne ciljeve, već je otvarala *slabo efikasnu vatru po prostorijama* (podv. N. B.). Artiljerija, izdvojena za neposrednu podršku pešadije, zbog jesenje besputice i slabe organizacije sadejstva zaostajala je iza pešadije. Naišavši na organizovanu vatru neprijatelja, pešadija, lišena artiljerijske podrške, često se zaustavljala, nemajući mogućnosti da neutrališe vatrene tačke koje su ometale njen pokret..

Iz dalje samokritičke analize ove faze bitke, čemu treba odati priznanje, general Šarohin kaže da je u tom trenutku zatajila organizacija sadejstva rodova i jedinica i iznosi nedovoljno poznavanje stvarne situacije i sporo reagovanje na novonastale promene.

[1] Šarohin, cit. delo, str. 54. i 55.

„ ... Komandanti delova i združenih jedinica nisu uvek znali stvarnu situaciju na frontu i zakašnjavali su sa izdavanjem odgovarajućih naređenja ..

Pozitivna osobina sovjetskog komandnog kadra bila je u tome što je ono vrlo objektivno i kritički analiziralo svoje postupke, izvodilo potrebne zaključke i odmah reagovalo, elastično i fleksibilno prema stvarnoj situaciji. Izneli smo već neke primere u prilog ovoj konstataciji ne samo radi priznanja sovjetskom komandovanju već više radi isticanja jednog pozitivnog ratnog iskustva, kao faktora koji u datom trenutku može imati čak i presudan značaj. Ističemo ga i radi poređenja sa nemačkim komandovanjem, koje se u takvim situacijama ponašalo sasvim suprotno, sporo reagovalo i kruto se držalo svojih prvobitnih planova, čak i kada su bili u raskoraku sa stvarnom situacijom i postali neodrživi.

Ovu samokritiku general Šarohin je izneo ne samo sada, toliko godina posle rata, već je tog istog dana, tj. 19. novembra, posle neuspelog napada na kotu 205, sazvao Vojni savet štaba 57. armije, na kojem su analizirani uzroci neuspeha i sugerirano komandantu armije da donese odluku o produženju napada, uz uvođenje u borbu drugih ešelona korpusa i da otkloni uočene slabosti. Komandantu artiljerije, generalu Brejdu, naređeno je da poboljša izviđačku i osmatračku službu; da organizuje bolje sadejstvo sa pešadijom; da u borbeni poredak pešadije uputi što više prateće artiljerije; da izbegava neefikasnu vatru po celoj prostoriji; da izbegava kontrabatiranje neprijateljske artiljerije, koja je, inače, zbog nedostatka municije ispoljila slabije deistvo; da udovolji što većem broju zahteva pešadije da se tuku konkretni ciljevi, itd. Komandantima divizija i nižih jedinica naređeno je da privuku svoje štabove bliže prednjem kraju i svojim potčinjenim jedinicama; da za uništenje bunkera formiraju posebne jurišne grupe od strelaca, bombaša, pionira i plamenobacača itd. Od komandanta 17. vazduhoplovne armije, generala Sudeca, zatražen je još veći broj borbenih letova i efikasnija podrška

[1] Isto.

pešadije u napadu. Sada je to bilo i lakše jer su u međuvremenu izgrađena uzletišta u rejonu Sombora, Subotice i Zrenjanina.

Na istom sastanku Vojni savet 57. armije saslušao je i odobrio plan komandanta 64. streljačkog korpusa, generala Kravcova. On je bio vrlo jednostavan, bar što se tiče njegove osnovne zamisli: energičnim dejstvom 233. streljačke divizije, koja je preko potesa Kobilica i Ravnica napadala na kotu 205 sa fronta, odnosno sa severa, vezati osnovne snage neprijatelja, a zatim krilnim pukovima 19. streljačke i 73. gardijske divizije izvršiti dvostrani obuhvat obeju kota sa severozapada, jugoistoka i juga. Desnokrilni, 32. streljački puk 19. divizije i levokrilni, 209. puk 73. gardijske divizije dobili su u u ovoj odluci posebnu ulogu. Oni su morali izvršiti najdublji prodor kroz neprijateljsku pozadinu, izložiti se najvećem riziku i, obezbeđujući bokove 64. korpusa, primiti na sebe najjače protivnapade neprijatelja. Sedma vojvođanska brigada dobila je u tom planu zadatak da produži svoje dejstvo duž komunikacije Batina—Zmajevac i, vezujući za sebe neprijateljske snage na ovom pravcu, da 209. puku olakša izvršenje zadatka.

KOTA 205.

Ostatak tog kratkog i kišovitog dana i noć uoči odlučujuće bitke protekli su u neobično živoj aktivnosti i grozničavim pripremama na obe strane. U zauzetim i popravljenim neprijateljskim rovovima u podnožju kote 205 i u prvoj borbenoj liniji, stotinak metara od neprijateljskih položaja, okupljali su se komandiri četa i vodova. Sa komandirima podržavajućih artiljerijskih jedinica oni su proveravali svoje zadatke.

Šćućureni ispod ukrućenih šatorskih krila, na dnu blatnjavih rovova i useka puta održavali su kratke sastanke komunisti i komsomolci. Tu, pred Partijom, šibani hladnim vetroni i ledenom kišom, davali su svečane izjave i preuzimali najteže obaveze. Jedini zaključak tih sastanaka bio je: „Kotu moramo zauzeti!" Po pravilu,

na takvim sastancima, uoči najžešćih okršaja, primani su u Partiju svi koji su stekli uslove da budu u njenim redovima. U redove Komsomola primljen je i jedan broj tek pridošlih regruta; zaključeno je da se ovi mladići što pre osposobe i postanu dobri vojnici.

Izvršavajući postavljene zadatke, sa željom da što pre otkloni dotadašnje slabosti, načelnik artiljerije 57. armije, general Brejd, i njemu podređene starešine izvršili su još iste noći potrebna grupisanja i korekciju svoje vatre. Ništa se više nije prepuštalo slučaju, ništa nije bilo bez veze sa stvarnom situacijom na frontu i potrebama pešadije. Na levoj obali Dunava i na položajima artiljerije velikog dometa i reaktivnih minobacača ponovo su se ukazale gomile artiljerijske municije. Utanačen je plan sadejstva i sa pešadijom i sa avijacijom.

Da bi se ubrzalo prebacivanje preostalih delova korpusa i popuna municijom i materijalnim sredstvima, izvedeno je zamagljivanje odseka prelaza i pontonskog mosta, koji je te noći eksploatisan i opterećen kao nikad ranije.

Dvadeseti novembar 1944. godine duboko se urezao u sećanje boraca i učesnika batinske bitke. Tog hladnog novembarskog jutra, vatrom iz preko hiljade cevi sovjetske artiljerije i gardijskih minobacača počeo je proboj nemačkog „jugoistočnog bedema" na desnoj obali Dunava. Na svega nekoliko kilometara uskom prostoru, između sela Draž i Zmajevac, otvarao se prolaz Sovjetskoj armiji ka Beču i Budimpešti.

Dan je već uveliko osvanuo, a ova, dotle nečuvena kanonada, neprekidne eksplozije i zvižduci razbijenog čelika, ne samo da nisu prestajali već su postajali sve jači i nesnosniji. Vatreni udarci divizijske artiljerije srnenjivali su se sa vatrenim valovima teških korpusnih haubica i dalekometne armijske artiljerije i 9. artiljerijske divizije proboja. Rafalnu i stravičnu pesmu „kaćuša" upotpunjavala je metodična vatra teških minobacača, samohodnih oruđa, prateće artiljerije i jurišnih pukovskih topova na mostobranu. Sva ta čelična i uraganska kiša, kao iz neviđenog gradonosnog oblaka, okomila se na kote 205 i 206, gde se zbila kičma neprijateljske odbrane.

Vreme se toga jutra malo popravilo. Vidljivost je bila odlična, ali su vrhovi Trojnaša i Kraljevog Stola (kako se na topografskoj karti nazivaju pomenute kote) ostali i dalje obavijeni dimom, čiju su gotovo neprozirnu zavesu probijale iskričave i potmule eksplozije. Zemlja je ponovo zadrhtala na batinskom mostobranu a odjek ove nesnosne grmljavine prenosio se po čitavoj Panonskoj niziji, najavljujući nove dane i brzo oslobođenje od mrskog fašističkog osvajača.

Već posle prvog vatrenog udarca neprijatelj je shvatio da je to vatrena i avionska priprema proboja, pa je ocenio da je pravac glavnog udara triju sovjetskih i jedne naše divizije usmeren na visove Belomanastirske grede.

Iskoristivši jutarnju izmaglicu koja je zaklonila prilaze, puteve i saobraćajnice, neprijatelj se opet poslužio ratnim lukavstvom i pokušao da sačuva živu silu, povlačeći je na drugu odbrambenu liniju, koja se od crkve u Dražu i kote 206 pružala duž seoskog puta do severozapadnog dela Zmajevca. Napred su ostali samo slabiji delovi 31. i 44. pešadijske divizije. Očekujući ovakav manevar i poučena ranijim iskustvom, sovjetska artiljerija je svoju ubitačnu vatru naizmenično prenosila sa prve na sledeću odbrambenu neprijateljsku liniju, što je zbunilo njihovu komandu i unelo pometnju u njihove redove. Očigledno, general Brejd, komandant artiljerije 57. armije, ovoga puta nije zatajio.

Jutarnju maglu i uragansku vatru svoje artiljerije iskoristili su pešadijski pukovi da bi se neprijateljskim položajima približili na jurišno odstojanje. To je posebno koristilo krilnim pukovima 19. streljačke i 73. gardijske divizije.

Nalazeći se na krajnje nepovoljnom i barovitom terenu, oivičenom velikim preprekama Starog Dunava, Šarkanj-Dunava i koritom razlivene Karašice, komandant 19. streljačke divizije, pukovnik Lazarov, odlučio je da izvede proboj utvrđene neprijateljske linije ispred sela Draž, dubokim obuhvatom preko još većeg gliba i vode ispred njega. Dakle, onuda otkuda neprijatelj to nije mogao očekivati. Tu njegovu zamisao ostvario je

2. bataljon 32. streljačkog puka predvođen njegovim komandantom kapetanom Dolgopolovim.

Noseći mitraljeze, minobacače i municiju, gazeći kroz blato i hladnu vodu do pojasa, bataljon Dolgopolova je prešao oko dva kilometra i zašao neprijatelju iza leđa. Iznenadan juriš ovog bataljona na neprijateljske položaje u Dražu uneo je pravu pometnju u njihove redove. U prethodnici bataljona bio je vodnik Vasilije Filipovič Grigin koji se sa svojom grupom uputio pravo na utvrđeni nasip, glavni odbrambeni položaj neprijatelja. U neposrednoj borbi prsa u prsa, on je zauzeo nasip u severoistočnom delu sela i sačuvao ga sve dok nisu stigli ostali delovi njegove jedinice.

Povrativši se od prvog iznenađenja i ocenivši da je reč o manjoj grupi hrabrih komsomolaca, Nemci su prosto kidisali na Griginovu grupu. Iako teško ranjen, preuzeo je komandu ranjenog komandira čete i tukao iz puškomitraljeza, sve dok nije odbio neprijateljski protivnapad i dobio pojačanje. Ostao je na svom položaju do oslobođenja sela Draž.

Zauzimanje sela i probijanje 19. streljačke divizije u pozadinu neprijateljskih položaja na kotama 205 i 206 olakšali su situaciju i proboj ostalih jedinica 64. streljačkog korpusa. Težište neprijateljske odbrane našlo se u poluokruženju. Neprijatelj se, međutim, nije dao zbuniti. Uvodeći u borbu svoje rezerve, u protivnapadima na selo Draž žilavo je branio kotu 205, uređenu za kružnu odbranu. Na nju je neprekidno slao svoja pojačanja i branio svaki rov, svaku uzvišicu, svako utvrđenje.

Na centralnom delu fronta, gde je napadala 233. streljačka divizija i 214. streljački puk 73. gardijske divizije, neprijatelj je bio najuporniji u odbrani. Tu nije mnogo pomogla ni višečasovna artiljerijska ni avio-vatra, mada je isprevrtala njegove tranšeje i gotovo preorala kotu. Na mesto izginulih i uništenih delova i odeljenja, neprijatelj je stalno ubacivao nova pojačanja i obnavljao svoj narušeni višekatni vatreni sistem. Koristio je i mnogobrojne levkove iskopane artiljerijskim granatama i avionskim bombama. Uništeno rastinje i ogoleli severni obronci kote pružali su mu idealne uslove da sa većih odstojanja gađa brisani prostor preko

kojeg je jurišala sovjetska pešadija. Pred podne je na ovaj pravac uveden i jedan sovjetski tenkovsko-samohodni bataljon i delovi 1891. i 1202. samohodnog artiljerijskog puka. U sadejstvu sa pešadijom, samohotke su uspele da potisnu neprijatelja iz prvih tranšeja i usečenog puta Batina—Zmajevac, ali nisu mogle rešiti bitku i zauzeti kotu. Iz mnogobrojnih levkova sačekivali su ih lovci tenkova i zasipali probojnim „pancer--faust" granatama. Poslednji nalet eskadrile „štormovika", koji su, ne obazirući se na slabe uslove letenja, guste oblake i zamagljeno nebo, istresli svoje tovare na kotu 205, bio je ujedno i znak za početak opšteg juriša. Reč je ponovo dobila pešadija. Jedino je ona mogla rešiti bitku i zauzeti ovo gotovo neosvojivo utvrđenje.

Komandant 1. bataljona 703. puka, kapetan Romanov, poveo je svoj bataljon u napad pre završetka artiljerijske pripreme. Štiteći vatrom jedna drugu, čete su neumoljivo išle napred, uprkos sve jačem otporu neprijatelja i sve većim gubicima u svome ljudstvu. U neprijateljsku tranšeju na useku puta prvi je upao potporučnik Alijev sa svojom četom. Očistivši je od fašista, krenuo je prema sledećoj tranšeji, ali je ubrzo ostao na bojištu teško ranjen. Odmah ga je zamenio komandir voda Buharov, stari boljševik i učesnik u oktobarskoj revoluciji. Pod njegovom komandom četa je uspela da savlada i drugu tranšeju, u kojoj je zarobila dvadesetak fašističkih vojnika.

Ne želeći da zaostane za svojim susedom, komandant 2. bataljona istog puka, poručnik Nikolaj Aleksandrovič Voroncov, takođe ne čekajući završetak artiljerijske pripreme, pokrenuo je svoj bataljon na juriš, ali ne ceo i odjednom, nego po četama. Najpre je podigao četu potporučnika Borovskog. Neprijatelj je usredsredio svoju vatru na njih i tako otkrio sve svoje vatrene tačke i mitraljesko—topovska gnezda. Voroncov je tada uz pomoć prateće artiljerije najpre uništio otkrivene vatrene tačke neprijatelja, a zatim je četa Borovskog ponovo krenula na juriš i zauzela prvu tranšeju. Voroncov odmah koristi postignuti uspeh i uvodi u borbu ceo bataljon.

— Napred za otadžbinu! — vikao je poručnik Voroncov, trčeći ispred svoga bataljona. Borci su pojurili

za njim prema koti 205. Pošto je bacio nekoliko ručnih bombi u neprijateljski rov na ivici kote, pogođen je mitraljeskim rafalom, ali je i dalje nastavio da juriša pred svojim borcima. Tek posle drugog ranjavanja, iznemogao od gubitka krvi, Voroncov je ostao van stroja . .. Njegovi borci su već iskakali na plato kote 205.

Ovakvih primera hrabrosti, samoinicijative i umešnog komandovanja nižeg starešinskog kadra i boraca u tom žestokom okršaju bilo je i u ostalim pukovima 233. i 73. divizije. U 572. puku 233. streljačke divizije, koji je jurišao na kotu 205 sa severoistočne strane, istakao se komandir 1. čete kapetan Saharov. Iako ranjen u prvom jurišu, on je poveo četu na drugu tranšeju, ubio iz pištolja dva neprijateljska vojnika i vratio već aktiviranu neprijateljsku ručnu bombu na grupu fašista koji su mu pošli u susret.

Borba se nastavljala nesmanjenom žestinom. Podne je odavno prevalilo, a neprijatelj još ne popušta, ogorčeno se brani i bije za svaki rov. Za svaki metar zemlje lila se nova krv. Na sve strane su ležali ranjeni i mrtvi. Stravična kota tražila je nove žrtve.

Napredujući sporo sa raskrsnice puteva (kota 153), komandant 214. puka 73. gardijske divizije, gardijski major Nikolaj Ivanovič Jašenko, pokušao je sa jednim bataljonom da se kroz malu uvalicu približi zaobljenom platou kote 205. Nije uspeo da se dohvati njenog vrha, ali je na sebe privukao najveću vatru neprijatelja i time omogućio proboj na drugim sektorima.

Najteže je ipak bilo borcima 211. puka 73. gardijske divizije. Oni su u toku prethodnog dana napredovali samo 300 metara pa im je polazni položaj bio najudaljeniji od cilja — kote 205. Pravac napada ovog puka vodio je preko duge i blage padine načičkane neprijateljskim rovovima i bunkerima.

Za rušenje utvrđenih otpornih tačaka, potpukovnik Gizatulin, komandant puka, obrazovao je nekoliko jurišnih grupa i odmah posle artiljerijske pripreme krenuo puk na juriš. U prvom naletu uspeo je da zaobiđe kotu 205 sa južne strane i preseče puteve snabdevanja i evakuacije neprijatelja. Istovremeno su i delovi 209. puka presekli seoski put Zmajevac—Draž i tu postavili

zaslon, obezbeđujući sa juga dalja dejstva i levo krilo 64. streljačkog korpusa.

Na čelu jedne jurišne grupe bio je Ukrajinac, Nikanor Kornejevič Tkačenko, pomoćnik komandanta 211. puka za politička pitanja. Blage naravi i široka srca, ovaj predratni boljševik i 32-godišnji gardijski major, miljenik cele divizije, bio je nosilac velikog broja najvećih ratnih odlikovanja iz borbi od Staljingrada do Beograda. Uvek je bio u prvim borbenim redovima, „tamo gde je bilo najgušće" i stavljao se na čelo svojih boraca u jurišu. U teškim uličnim borbama za Beograd, na čelu jedne grupe vojnika svoga puka, zauzeo je na juriš most preko Save i odbio sve pokušaje neprijatelja da ga ponovo minira i sruši. I ovoga puta, sa još nezaraslom ranom iz borbi za Beograd, lično je organizovao jurišne grupe, koje su išle pred streljačkim strojem. Gotovo pod samim vrhom kote 205 pao je pokošen mitraljeskim rafalom. Nije sačekao da njegovi borci izvrše naređenje maršala Tolbuhina, koje im je on pred početak bitke preneo. Kota je ostala pod nogama njegovih boraca, ali je na njoj ostao i jedan od najvećih junaka 73. gardijske, „staljingradske", „beogradske" divizije.

Predvodeći jurišnu grupu u čijem se sastavu nalazio i njegov vod, gardijski poručnik Vasilij Petrovič Musili, komandir automatičarskog voda 211. puka, zapao je u unakrsnu mitraljesku i minobacačku vatru. Posebnu teškoću zadavao mu je jedan dobro maskirani bunker. Musin se lično privukao ovom utvrđenju i zasuo ga ručnim bombama, a zatim je krenuo na sledeće mitraljesko gnezdo i zauzeo i njega. Zbunjeni fašisti počeli su da beže. Musin je to iskoristio i sa svojim vodom se dohvatio platoa kote 205. Dobro organizovanom vatrom i ručnim bombama uspeo je da se održi u zauzetom rovu do dolaska ostalih jedinica. Poginuo je nešto kasnije na grebenu Belomanastirske grede.[1]

Istovremeno, sa severne strane, na kotu 205 probila se i 7. četa 3. bataljona 572. puka, koju je predvodio mladi Uzbek, poručnik Ilijas Urazov. On je među prvima upao u neprijateljski rov, ubio pet nemačkih

[1] Heroj SSSR Vasilij Petrovič Musin sahranjen je u Belom Manastiru, gde mu je posle rata podignut spomenik.

vojnika i ručnim bombama likvidirao dva neprijateljska mitraljeska gnezda. Iskoristivši jednu omanju uvalicu on je sa grupom vojnika na prepad zarobio jednu nemačku artiljerijsku bateriju i odmah počeo gađati iz topova zbunjene neprijateljske vojnike. To su iskoristile ostale jedinice njegovog bataljona da se lakše probiju do kote 205.

Komandir baterije 153. gardijskog artiljerijskog puka 73. gardijske divizije poručnik Nikanor Timotijevič Puha istakao se sa svojom baterijom odmah po prelasku na batinski mostobran. Odbijajući jak neprijateljski protivnapad na koti 169, Puha je postavio svoju protivkolsku bateriju u borbeni poredak pešadije 214. gardijskog puka i, pustivši neprijatelja da priđe bliže, neposrednim gađanjem je uništio dve nemačke samohotke. Zatim je kartečnom vatrom odbio juriš dveju neprijateljskih četa i uništio oko 30 neprijateljskih vojnika. U borbama za kotu 205 njegova baterija uništila je 4 mitraljeska gnezda i izbacila iz stroja 40 neprijateljskih vojnika — kako stoji u obrazloženju predloga da mu se dodeli Orden narodnog heroja SSSR[1]

Nemoguće je opisati sve podvige i herojska dela pripadnika 19, 233. i 73. sovjetske divizije. Bio je to masovni heroizam kakav se retko sreće u ratnoj istoriji. Sovjetska vlada je našla za shodno da oda zasluženo priznanje herojima sa kote 205. Pored majora Tkačenka, poručnika Musina, kapetana Voroncova, vodnika Grigina, majora Jašenka i Zajcova, to visoko priznanje dobili su i poručnik Urazov, mitraljezac Ananajev i poručnik Puha.[2]

[1] Arhiv MNO SSSR, fond 413, opus 10389. Nagradni list 73. gard. divizije.

[2] Svi podvizi pripadnika sovjetskih jedinica uzeti su iz posleratne sovjetske literature ili iz autentične arhivske građe, kao što su nagradni listovi, odn. predloži za dodelu zvanja heroja, čije fotokopije ima i Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu.

POSLEDNJE NEPRIJATELJSKE REZERVE

Uprkos teškim gubicima i potpuno narušenom sistemu odbrane, neprijatelj se još nije mirio sa svojom situacijom i porazom o borbama za kote 205 i 206. Obavestivši pretpostavljenu komandu o gubitku ovih kota i o proboju najutvrđenijeg dela svoje odbrane, komandant 68. nemačkog korpusa, general Felmi, ubacuje u borbu i svoju poslednju korpusnu rezervu — bataljon 31. SS divizije, ojačan tenkovima i jurišnim topovima. Napadajući iz pravca sela Gajić—Mikin Dol, neprijatelj je pokušao da udarom u bok iznenadi delove 1310. pešadijskog puka 19. streljačke divizije i ponovo ovlada kotama 205 i 206.

Očekujući protivnapad sa ovog pravca, komandant 19. streljačke divizije pukovnik Lazarov sačekao je da neprijatelj sam izloži levi bok njegovim snagama i otkrije svoje namere. Kad je utvrdio da su cilj neprijateljskog protivnapada kote 205 i 206, Lazarov naređuje svom desnokrilnom 32. puku da sa osvojenih pozicija u selu Draž napadne neprijatelja, koji se već dohvatio severnih padina kote 206. Tada je stupila u dejstvo i sovjetska artiljerija, a odmah zatim i 1310. puk iste divizije, kao i delovi 233. divizije sa zauzetih kota.[1]

Da bi izbegao okruženje i potpuno uništenje svoje poslednje rezerve, komandant 68. nemačkog korpusa naređuje da se prekine dalji protivnapad na kote 205 i 206 i sačeka pristizanje oklopnog grenadirskog bataljona iz rezerve 2. oklopne armije.

Činilo se da će neprijatelj posle ovoga priznati svoj neuspeh i da će sledeće hladne novembarske noći iscrpeni borci triju sovjetskih divizija dočekati toliko željeni predah. Nemci su, doduše, u svojoj operativnoj dokumentaciji za taj dan priznali poraz i gubitak ovih važnih strategijskih tačaka, ali ne i izgubljenu bitku ...

„Na mostobranu kod Batine neprijatelj je u večernjim časovima 20. 11. uspeo da oduzme od naših trupa, čija je odbrambena moć oslabila usled oskudice u municiji, mesto Draž i kote 206 i 205

[1] U sastavu 19. str. divizije nalazio se, pored 32. i 1310, još i 315. streljački puk, koji je tada bio u drugom ešelonu divizije.

južno od puta Batina—Draž. U toku noći bataljon, koji je sa istočne ivice s. Gajić počeo napad u cilju ponovnog zauzimanja kote 206, zaustavljen je jugoistočno od Gajića i pretrpeo je osetne gubitke ..."[1] — kaže se u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka za 20. novembar.

Kratko zatišje, koje je usledilo odmah posle odbijanja neprijateljskog protivnapada, i noćna tmina omogućili su i jednoj i drugoj strani da prikupe preživele i ranjene borce, srede svoje desetkovane jedinice, izvrše najnužniju popunu municijom i učvrste se na dostignutim položajima.

Sa nemačkih položaja, svega stotinak metara zapadno i jugozapadno od kote 206, odjekivali su tupi udarci pijuka i vojničkih ašova o šljunkovito tlo Belomanastirske grede. To su nabačeni delovi 44. nemačke grenadirske divizije grozničavo pripremali novu odbrambenu liniju i skloništa od ubitačnog dejstva sovjetske artiljerije.

Za razliku od nemačkog komandovanja, koje se užurbano pripremalo ne samo za saniranje i utvrđivanje narušenog odbrambenog sistema već, kao što ćemo videti, i za odlučujući protivnapad radi vraćanja izgubljenih kota, sovjetsko rukovodstvo kao da se zadovoljilo postignutim uspehom i za trenutak potcenilo protivnika i njegove mogućnosti za bilo kakvu ozbiljniju akciju u toku ove noći. Od ranjenih i zarobljenih nemačkih vojnika sovjetski obaveštajni organi saznali su da je u borbi kod Gajića upotrebljena poslednja rezerva komandanta 68. nemačkog korpusa i da na tom delu fronta nema drugih neprijateljskih jedinica. Posebno su bili zadovoljni što u tom trenutku nije identifikovana na teritoriji Baranje nijedna nova nemačka motomehanizovana i oklopna jedinica. Očekujući značajniji neprijateljski protivnapad tek narednog dana, komandanti sovjetskih divizija posvetili su najveću pažnju sređivanju jedinica i planiranju daljeg napada.

Pošto su mu osvojeni utvrđeni visovi — kote 205 i 206, omogućili dobar oslonac na Belomanastirsku gre-

[1] A VII, NAV, NT. 131, f. 191, str. 407—448.

du i otklonili neposrednu opasnost za pontonski most i prelaze kod Batine, komandant 64. sovjetskog korpusa, general Kravcov, usredsredio je svu pažnju na sela Draž i Gajić. Tu su se, na levoj obali Karašice, ukazali novi putevi sa kamenom podlogom. Taj pravac je i po zamisli komandanta 57. sovjetske armije i komandanta Trećeg ukrajinskog fronta određen za nastupanje glavnih snaga 57. armije. Trebalo je iskoristiti početne uspene delova 19. streljačke divizije i energično produžiti dalji proboj i nastupanje komunikacijom Gajić—Topolje—Duboševica. Na taj pravac je po zapovesti generala Šarohina orijentisana i 113. streljačka divizija, koja se tog trenutka nalazila na prelazu u svojstvu drugog ešelona 64. korpusa. Protivnapad nemačke korpusne rezerve sa tog pravca naveo je generala Kravcova na zaključak da i Nemci pridaju značaj upravo tom pravcu i da će posle gubitka utvrđenih kota biti manje uporni u odbrani Belomanastirske grede.

Kako se docnije ispostavilo, štab 64. sovjetskog korpusa načinio je veliki propust što, ako već nije imao snage za dalje nastupanje duž grebena, nije preduzeo ozbiljnije mere da se njegove jedinice dobro utvrde na zauzetim kotama koje su dominirale okolinom i bile pogodne za uspešnu odbranu mostobrana.

Umesto hitnog pregrupisavanja i prikupljanja svojih snaga na zauzetim kotama, jedinice 64. korpusa ostavile su na isturenim položajima i na jugozapadnim ivicama kote 206 slabije delove 233. streljačke divizije. Premoreni i iscrpeni borci ove divizije, koja je već deseti dan krvarila na batinskom mostobranu, jedva su dočekali ovo kratko zatišje pod okriljem tamne i hladne noći. San im je bio potrebniji više od svega.

Hladna i kišna jesenja noć sporo je odmicala. Šćućureni ispod mokrih i ukrućenih šatorskih krila, ukočeni od hladnoće, u blatnim rovovima ležali su premoreni borci 51. vojvođanske i triju sovjetskih divizija. Čekali su da svane još jedno tmurno novembarsko jutro za sledeće okršaje. I neprijatelj je čekao ...

U krateru jedne eksplodirane velikokalibarske granate, na jugozapadnom obodu kote 206, ležao je mitraljezac Ivan Fedorovič Ananajev, a ispred njega na grudobranu, teški mitraljez ,,maksim". Od njega se nije

razdvajao. Već četvrtu godinu ratovali su zajedno i nikad ga nije izneverio. Učestvovali su u mnogim bitkama i izbacili iz stroja veliki broj fašističkih vojnika. Prvog dana po prelasku na desnu obalu Dunava uništio je Ananajev iz svog „maksima" 35 nemačkih vojnika i odbio 13 neprijateljskih juriša. Istakao se i u toku proteklog dana na koti 205. Efikasnom vatrom odbio je tri neprijateljska protivnapada i omogućio borcima svog 572. „bukureštanskog" puka da priđe koti sa jugozapadne strane. Tako stoji u predlogu štaba 233. streljačke divizije za najviše odlikovanje ovog 34-godišnjeg Ukrajinca, kolhoznika iz Znamenke u kirovgradskoj oblasti. Nije Ananajev u svojoj diviziji bio poznat jedino po neustrašivosti, on je i u svemu služio za primer. Bio je skroman, druželjubiv i iskren. Na partijskim sastancima istupao je samo kada je trebalo preuzeti neku obavezu ili predložiti da se u partiju primi neki u borbi provereni drug.

Čudna tišina zavladala je u drugoj polovini noći u rovovima na Belomanastirskoj gredi. Primećeno je povlačenje neprijateljskih predstraža i objavnica isturenih na jugozapadnim padinama kote 206. Napušteni su čak i pojedini rovovi, koji su sinoć na brzinu iskopani u neposrednoj blizini naših položaja. Neke starešine su već izvestile svoje pretpostavljene štabove da se neprijatelj povlači.

A onda, kada su se sovjetski borci tome najmanje nadali, kote 205 i 206 ponovo su zatresle eksplozije minobacačkih i artiljerijskih granata. Znajući tačne elemente svojih izgubljenih položaja, Nemci su ih pola sata zasipali ubitačnom vatrom. Granate su ponovo preoravale zemlju i prekrivale je novim žrtvama.

Da bi maskirala pokrete svojih oklopnih motorizovanih jedinica, koje su se usiljenim maršem približavale Zmajevcu i Gajiću, neprijateljska pešadija otvorila je besomučnu streljačku, mitraljesku i minobacačku vatru duž celoga fronta ... To im je dobrim delom i uspelo. Sovjetsko i naše rukovodstvo bilo je iznenađeno iznenadnom pojavom neprijateljskih tenkova i motomehanizovanih delova na prilazima kota 205 i 206. Utoliko pre što neprijatelj, zbog gubitaka u prethodnim borbama,

poslednja dva dana nije imao jaču podršku oklopnih snaga i što njihovo prisustvo nije otkriveno izviđanjem sa zemlje niti iz vazduha.

Pravo iz usiljenog nastupnog marša. Oklopni grenadirski bataljon — poslednja rezerva 2. oklopne armije,[1] sa oko 30 tenkova, uz podršku samohodne artiljerije 92. motomehanizovane brigade i 131. oklopnog grenadirskog puka 44. nemačke divizije — preuzeo je napad obuhvatajući kote 205 i 206 sa severozapada i jugoistoka. Istovremeno su počele opšti protivnapad sve jedinice 68. nemačkog korpusa duž celog fronta od Draža do Zmajevca. Nemačkim komandantima se očigledno žurilo ne samo da vrate izgubljene kote nego i Batinu. Bio je to jedan od najjačih i najžešćih nemačkih protivnapada otkako u borbi na batinskom mostobranu učestvuju 64. sovjetski korpus i 7. vojvođanska brigada.

U silovitom naletu, nemačkim oklopnim grenadirima pošlo je za rukom da već u ranim jutarnjim časovima probiju tanku i još nedovoljno utvrđenu odbranu 209. puka 73. gardijske divizije i 572. puka 233. streljačke divizije, da povrate kotu 206 i stignu do jugozapadnih padina kote 205.

Napredujući duž komunikacije Zmajevac — kota 153 — Batina, desna napadna kolona naišla je na duboko ešeloniranu odbranu 211. i 214. gardijskog puka i jaku bočnu vatru bataljona 7. vojvođanske brigade sa železničke pruge Batina—Zmajevac i u rejonu Zminjaka. Pošto nije uspela da se probije do raskrsnice (kota 153), ova kolona je promenila pravac nastupanja i pošla pravo ina kotu 205. Iz zauzetih rovova i na brzinu osposobljenih nemačkih utvrđenja sa južnih padina kote 205 dočekala ih je žestoka vatra lovaca tenkova i jurišnih grupa 211. gardijskog puka. Pretrpevši osetne gubitke, kolona je bila prinuđena da se zaustavi na dostignutim položajima. Zadovoljila se time što je sa svojim jedinicama, koje su napadale s fronta u rejonu kote 154, zaokružila dva bataljona 209. gardijskog puka i pripremala se za njihovo uništenje.

[1] Reč je, verovatno, o 1007. ili 1220. samostalnom oklopnom nemačkom bataljonu, koji se pominju u dokumentaciii da su takođe posle 15. novembra ubačeni u borbu na batinskom mostobranu.

Leva neprijateljska motomehanizovana kolona, koja je napadala pravcem Podolje—Draž, nije, takođe, uspela da u potpunosti izvrši svoj zadatak. Već u rejonu Draža naišla je na žilavu odbranu svežih i u borbu tek uvedenih pukova 19. sovjetske streljačke divizije. U prvom naletu ona se probila sve do Kobilice i prišla koti 205 sa severa. U snažnim i jednovremeno bočnim protivnapadima delova 233. i 19. streljačke divizije ova neprijateljska kolona je odbačena do puta Draž—Zmajevac i na severne i istočne padine kote 206. Tu su je prihvatili delovi 131. grenadirskog puka, koji je u međuvremenu uspeo da ovlada kotom 206.

U prepodnevnim časovima 21. novembra neprijatelj je koncentrisao svoje napade na kotu 205. U žestokom okršaju uspeo je da se dohvati njenog platoa, ali je već u sledećem protivnapadu delova triju sovjetskih divizija uz obostrane gubitke odbačen na svoje polazne položaje.

Da bi raspoložio svoje pretpostavljene, koji su se s razlogom ljutili na njega zbog sve teže situacije na batinskom mostobranu, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, požurio se da pošalje izveštaj o toliko željenom uspehu i ponovnom zauzimanju kota. Tako je u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka na dan 21. novembra zapisano sledeće:

> „ ... Oklopni grenadirski bataljon — poslednja rezerva armije (misli se na 2. oklopnu armiju — prim. N. B.), koji je noću 20/21. doveden motorizovanim maršem iz Osijeka odbacio je u poletnom napadu u jutarnjim časovima 21. 11, zajedno sa đelovima 131. oklopnog grenadirskog puka, neprijatelja sa obadve kote, ali je pretrpeo visoke eubitke ..."»

Neprijateljska komanda se očigledno prerano obradovala. Bitka za najvažnije visove Belomanastirske grede tek je ulazila u završnu fazu.

[1] A VII, NAV, NT. 131, f. 191, str. 407. i 408. prevoda. Ovde se pominje 131. oklopni grenadirski puk. Pretpostavljamo da je reč o zameni sa 131. pešadijskim pukom 44. nemačke divizije, u čijem su sastavu bili 131, I32, 134. pešadijski i 96. artiljerijski puk, a 131. grenadirski puk ove divizije upravo je branio taj sektor fronta na kojem je izvršen protivnapad.

HEROJI UMIRU USPRAVNO

Na četu kapetana Suharova iz 572. streljačkog puka, ikoja je branila zapadnu ivicu kote 206, Nemci su se žestoko okomili. Već u prvom naletu uspeli su da obuhvate njene isturene položaje i bokove, a u ponovljenom napadu i da je potpuno zaokruže. Ostavljajući jedan bataljon da uz pomoć minobacača i nekoliko samohotki likvidira uporne branioce kote 206, komandant 131. grenadirskog puka produžio je energično napred, sa namerom da što pre ovlada kotom 205. Kada mu to nije pošlo za rukom, usredsredio je svu pažnju na kotu 206. Ona mu je bila potrebna kao oslonac i angažovala mu gotovo dva bataljona pešadije. Posle kraće sasređene artiljerijske i minobacačke vatre, Nemci su ponovo krenuli na juriš, rešeni da konačno skrše otpor hrabrih branilaca kote 206. Iz zauzetih dubokih rovova na platou kote borci kapetana Suharova sačekivali su koncentričnom i plotunskom vatrom zbijene nemačke streljačke strojeve otkrivene na padinama kote. Padine su se ponovo zazelenile od uniformi ubijenih pripadnika 44. nemačke divizije.

U odbijanju sve žešćih neprijateljskih juriša naročito se isticalo mitraljesko odeljenje nišandžije Ananajeva. Podržavajući četu Suharova, on je sa svojim borcima ostao okružen na krajnje isturenom položaju kote 206. Potpuno staložen i pribran, hladnokrvno je puštao nemačku pešadiju na blisko odstojanje, čekajući da mu izlože svoje bokove. Tada je iznenada puštao duge rafale i unosio pravu pometnju u njihove redove. Na drugoj strani kote sačekivao ih je puškomtiraljezac Kravčenko i vod poručnika Kuzina. Nemci nisu mogli da shvate upornost svojih protivnika, čiji položaj je postajao sve teži i sa pojavom dana gotovo beznadežan. Sada su lako i brzo otkrivali položaje svojih protivnika, čija je vatra, zbog sve većih gubitaka, bila sve reda. Najviše im je smetao Ananajev i njegov dobro postavljen mitraljez. Pošto ga zbog bliskog rastojanja nisu mogli uništiti minobacačkom vatrom, uputili su na njega jednu jurišnu grupu jačine voda, sa tromblonkama i bacačima ručnih bombi. Provlačeći se kroz napuštene saobraćajnice, pošlo im je za rukom da zaobiđu istureni položaj Ananajeva

i odseku ga od ostalih branilaca kote. Shvativši da Nemci hoće da ih žive pohvataju, Ananajev naređuje borcima svoga odeljenja da bombama i kundacima očiste zauzetu saobraćajnicu i probiju se u sastav čete. On je ostao da im štiti odstupnicu ubacujući novi redenik u svoj mitraljez.

U jednom trenutku nemačka ručna granata, bačena iz neposredne blizine, odnela mu je deo branika i nišanske sprave na mitraljezu. Parče granate zabilo mu se u butnu kost. Nije se na to osvrtao, ubacio je poslednji redenik. Tada je još jednom ranjen, zatim i treći put. Lice mu se zgrčilo od bola, ali nije ispuštao mitraljez do poslednjeg metka u redeniku. Osvrnuo se prema platou kote do kojeg su već stigli njegovi drugovi i pao preko praznog mitraljeza. Nemci su pošli prema njemu spremni da ga raznesu svojim bajonetima. Međutim, nemački podoficir je želeo da on to učini. Delićem već zamagljene svesti Ananajev je shvatio nameru nemačkog podoficira i pokušao da ustane, ali je ponovo pao. U desnoj ruci osetio je hladnu cev svoga pištolja. Podoficir je repetirao svoj parabelum i polako ga podizao prema njegovoj glavi. Tada je Ananajev pritisnuo obarač i svih šest metaka sasuo u nemačkog podoficira. Ovaj se samo zateturao, ispustio svoj neupotrebljeni pištolj i, hvatajući se za izrešetane grudi, pao najpre na kolena a zatim se opružio celim telom do Ananajeva. Zakasnio je samo delić sekunde da ubije jednog od trideset i trojice heroja batinske bitke — mitraljesca Ivana Fedoroviča Ananajeva.[1]

Shvativši da će mu preostali delovi na koti 206 biti uništeni ako ne preduzme hitne mere za njihovo deblolciranje, komandant 572. streljačkog puka preduzima oštar protivnapad sa kote 205. Istovremeno radio-vezom naređuje kapetanu Suharovu da počne proboj i pođe njima u susret. Nemci su bili iznenađeni silinom ovog protivnapada i propustili su priliku da likvidiraju opkoljene delove 572. streljačkog puka. Posle bliske

[1] Ivan Fedorovič Ananajev proglašen je za heroja Sovjetskog Saveza. Ukupno u batinskoj bici to visoko zvanje dobila su 33 sovjetska vojnika i rukovodioca, učesnika u batinskoj bitki.

žestoke borbe prsa u prsa uz osetne obostrane gubitke, ovi delovi su se probili u sastav svoje divizije. Ali Nemci su ponovo zagospodarili kotom 206.

Obezbeđujući levo krilo svoje divizije u napadu na kote 205 i 206, dva bataljona 209. gardijskog puka presekla su kolski put Zmajevac—Draž i, zaobilazeći kotu 206 sa juga i jugozapada, našla se duboko uklinjena u neprijateljskom borbenom poretku, izgubivši pri tome čvršću vezu sa ostalim snagama svoje divizije. Na čelu ovih bataljona bio je komandant puka, gardijski potpukovnik Sergejev. Preostalim delovima ovog puka, koji su u toku 19. i 20. novembra jurišali na kotu 205 sa njenih južnih padina, komandovao je načelnik štaba puka, gardijski major Ivan Nikolajevič Zajcov.

U trenutku protivnapada oklopnog gardijskog bataljona i 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije, delovi 209. sovjetskog puka našli su se prvi na udaru. Iznenadna pojava jakih nemačkih oklopnih delova na komunikaciji Zmajevac—Batina i u neposrednoj pozadini njihovih bataljona nije mnogo zbunila hrabre gardiste i njihove iskusne starešine. Zalaganjem svojih boraca, koji su flašama sa zapaljivom smešom, protivtenkovskim bombama i protivtenkovskim puškama uništili nekoliko nemačkih tenkova, Zajcov i Sergejev su najpre uspeli da uspore a zatim i da potpuno zaustave snažan neprijateljski napad usmeren sa pravca Zmajevca.

U ponovljenom napadu Nemcima je pošlo za rukom da probiju razređenu i na širokom frontu postavljenu odbranu 209. puka i da majora Zajcova odbace prema koti 205, a potpukovnika Sergejeva da zaokruže u rejonu kote 145 i na jugozapadnim padinama kote 206. Sužavajući sve više obruč oko bataljona potpukovnika Sergejeva, Nemci nisu želeli da ispuste i ovu priliku, kao jutros na koti 206 sa četom kapetana Suharova. Očekivali su njihov proboj u pravcu kote 205 pa su na taj sektor uputili najjače snage.

Položaj opkoljenih bataljona 209. gardijskog puka postajao je sve teži. Ocenivši da se ovde neće dugo održati i da se neprijatelj priprema da ih uništi, komandant Sergejev se odlučuje za proboj iz okruženja. O toj odluci obavestio je radio-depešom i generala Kozaka,

komandanta svoje divizije, tražeći podršku divizijske artiljerije i jedinica sa južnih padina kote 205.

Komandant 7. vojvođanske brigade primio je takođe naređenje da izdvoji deo snaga za deblokiranje opkoljenih bataljona i da sa ostalim delovima brigade izvrši istovremeno pritisak u pravcu Zmajevca. Da bi usaglasio sadejstvo, komandant brigade Milan Ješić Ibra pozvao je svoje potčinjene komandante na kraći dogovor. Sastanku je prisustvovao i predstavnik štaba 73. gardijske divizije, potpukovnik Kartašov, komandant 864. samostalnog artiljerijskog puka, čije su baterije određene da podrže naš protivnapad. Za neposredno dejstvo u susret opkoljenim bataljonima određen je 4. bataljon, dok su 2. i 3. bataljon 7. brigade, koji su se već nalazili u prvoj borbenoj liniji, dobili zadatak da obezbede levi bok 4. bataljona i dejstvuju s fronta na komunikaciji prema Zmajevcu.

Nije protekao ni jedan sat od primljenog naređenja, a Belomanastirska greda ponovo se zatresla od snažne artiljerijske i minobacačke vatre, koja je potrajala desetak minuta. Četvrti bataljon je u međuvremenu izašao na polazni položaj. Bila je to severoistočna ivica jedne poveće jaruge u blizini kote 136. Sa pravca kote 205 i opkoljenih bataljona potpukovnika Sergejeva iznenada se prolomio vazduh od vatre streljačkog naoružanja, minobacača i ručnih bombi. U napad za deblokiranje svoga levokrilnog suseda krenuo je i ceo 211. gardijski puk. Drugi i 3. bataljon 7. brigade počeli su istovremeno napad na svom sektoru fronta.

Držeći se dobivenog uputstva, komandant 4. bataljona Mile Ninkić sačekao je još neki trenutak, da neprijatelj potpuno zaboravi na svoja „leđa", i onda dao znak za napad. Klizeći niz blatnjave padine strme jaruge, borci su se našli na njenom dnu, u glibovitom potoku. Nije bilo lako savladati ovih 250—300 metara široke uvale. Pogrbljeni, pod teretom svoga oružja i municije, borci su promrzlim prstima grebli zemlju ispred sebe tražeći u njoj bilo kakav oslonac, malu izbočinu, koren zakržljalog šiblja da bi se podigli još koji metar više. Nekima to nije polazilo za rukom. Izgubivši oslonac pod nogama, kliznuli su više puta prema dnu jaruge. Sve dok im opasač na stomaku ili izranjavljeni prsti ne bi za-

kačili neki patrljak oskudnog žbunja. Ostajali su tako nekoliko trenutaka a onda, skupivši novu snagu, kretali ponovo za svojim već poodmaklim drugovima.

Za desetak minuta pentranja po klizavoj padini većina boraca je izbila pod suprotnu ivicu jaruge. Neki su se morali vraćati da pomognu mitraljescima, dok su se ostali pripremali za juriš. Delilo ih je svega dvadesetak metara od neprijateljskih rovova. Osećali su njihovo prisustvo iznad svojih glava.

Samo što su komandiri četa dali znak za juriš, na njih su poletele ručne bombe bačene sa ivice jaruge. Istovremeno su ugledali i šlemove nemačkih vojnika, koji su ih i dalje zasipali bombama i vatrom svojih automata. U redovima 4. bataljona nastala je kratka pometnja. Na sve strane odjekivale su detonacije i zapomaganja ranjenika. Neki su hvatali golim rukama bačene bombe, vraćali ih nazad, odbacivali iza sebe ili, jednostavno, gurnuli nogom niz padinu. Neki su pošli nazad, ali bi se brzo vratili na svoje mesto. Na dnu jaruge i na kosi iza boraca eksplodirao je najveći broj bačenih granata. Najbolje su prošli oni najbliži neprijatelju. Tu je bio i „mrtvi ugao" od ispaljenih zrna iz nemačkih šmajsera. Komandant bataljona Mile Ninkić brzo je ocenio da je svako kolebanje i zadržavanje na ovom mestu pogibeljno. Sa komesarom bataljona Miroslavom Demirovićem prvi je iskočio na ivicu jaruge. U tom trenutku oglasili su se i naši mitraljezi sa suprotne ivice. Sa nekoliko dužih i preciznih rafala naterali su Nemce u njihove rovove. Za njima su uskakali i naši borci. Posle kraće borbe i gušanja zauzeti su prvi rovovi. Odatle se odmah pošlo na drugi, a zatim i na treći red nemačkih rovova i saobraćajnica.

POHVALA BORCIMA 4. BATALJONA 7. BRIGADE

Iznenađeni silinom našeg udara i naših boraca odakle su ih najmanje očekivali, Nemci su napuštali položaje i ne sačekavši protivnika. Za svega nekoliko minuta u borbi je palo dvadesetak boraca 4. bataljona

7. brigade. Mnogo više ih je ranjeno, a veliki broj je kontuzovan ili je ogluveo od detonacije ručnih bombi.

Ocenivši da je koncentrični protivnapad 209. i 211. sovjetskog puka i 7. vojvođanske brigade usmeren prema kosi na kojoj se već našao 4. bataljon, neprijatelj je preduzeo sve da spreči spajanje naših jedinica i proboj okruženih bataljona 209. sovjetskog puka u tom pravcu. Manevrišući oklopnim delovima duž komunikacije Draž—•—Zmajevac, verovatno bi u tome i uspeo da se u tom trenutku sa kota 205 i 154 nije osetio snažan pritisak bataljona 211. sovjetskog puka. Istovremena vatra 4. bataljona 7. brigade, koju je dobio s leđa, naterala ga je da odbije udarce sa tri strane.

Iskoristivši trenutak kada se neprijatelj usredsredio na borbu sa 4. bataljonom u svojoj neposrednoj pozadini, delovi 211. puka i majora Zajcova, posle još jednog snažnog juriša, uspeli su da se spoje sa delovima potpukovnika Sergejeva. Pošto su izašli iz okruženja, nastavili su sada da udruženim snagama potiskuju neprijatelja prema Zmajevcu i zapadno od puta Zmajevac—Draž.

U predvečerje istog dana, sa jedinicama 209. i 211. sovjetskog puka, 4. bataljon je izveo još jedan napad (u pravcu Zmajevca i kote 128. Pošto je sjedinio svoje bataljone i svoje levo krilo čvrsto naslonio na železničku komunikaciju Zmajevac—Batina i na položaje 7. vojvođanske brigade, potpukovnik Sergejev, komandant 209. puka, izvukao je iz borbe naš 4. bataljon i vratio ga u sastav svoje brigade.

Tako se završio jedan od najtežih dana 4. bataljona 7. vojvođanske brigade. U svega nekoliko uzastopnih juriša on je izgubio četvrtinu svog punog sastava. Iz stroja je izbačeno 115 boraca i rukovodilaca (od toga 29 mrtvih i 86 ranjenih). Sa gubicima iz prethodnih dana, to je značilo da je u bataljonu ostalo manje od 50% boraca sposobnih za borbu. U poslednjem jurišu poginuo je politički komesar čete Maksim Rakić, delegat voda Aleksandar Belošević, desetar Petar Ranitović i 15 boraca rodom iz Novog Sada i njegove okoline. Sve su to bili borci bivšeg Sajkaškog i Novosadskog odreda.

Za uspešno izvršenje postavljenog zadatka, štab brigade je, mimo dotadašnjih običaja, pohvalio 18 boraca 4. bataljona. Mnogi od njih dobili su ordene za hrabrost.

Pohvaljeni su Jure Kosar, Sava Čadović, Ljubomir Panic, Branko Urošević, Nedeljko Bugarski, Franjo Riper, Andrija Matuš, Marija Kerić, Andrija Bošnjaković (poginuo na Josipovcu, aprila 1945), Mica Kazimirović, Ivan Jeduš, Đorđe Stanković (poginuo na Josipovcu), Ivan Gavran, Đorđe Čolović, Luka Miladinović, Nedeljko Despotović, Zdravko Ničerević i Stjepan Ničerević.

Istovremeno sa napadom 4. bataljona radi deblokiranja delova 209. puka počeo je i napad 2. i 3. bataljona 7. vojvođanske brigade na šumu Blaževicu i komunikaciju Batina—Zmajevac. Efekat naše artiljerijske vatre na ovom sektoru nije bio ni približan onome na koti 205. Mnogobrojne prirodne i veštačke prepreke i zakloni sačuvali su neprijateljsku živu silu. Ohrabren pojavom svojih tenkova i delimičnim uspehom na koti 206, neprijatelj je pružao ogorčeni otpor bataljonima 7. brigade. Srčanost naših boraca i nešto veće iskustvo za borbe u šumi, kao i bočno dejstvo Ikine čete, koja je zadržala svoje položaje, naterali su neprijatelja na postepeno povlačenje. Pri tome se on vešto koristio svakim proplankom, svakim kanalom i nasipom, postavljao minska polja a na drveću ostavljao snajper. Napredujući korak po korak, borci 7. brigade očistili su u popodnevnim časovima celu šumu i izbili na njenu jugoistočnu ivicu. Neprijatelj je pokušao da ih zadrži na nasipu i rukavcu Dunava na izlazu iz šume. Posle snažnog juriša oba bataljona, bio je prisiljen, uz osetne gubitke, da se povuče prema Zmajevcu.

Izbijanjem 7. vojvođanske brigade na jugoistočnu ivicu šume, batinski mostobran se proširio za oko dva kilometra i tako se približio apatinskom, koji se tada nalazio kod pustare Monjoroš i šume Veliki Kazuk. Na tom uskom međuprostoru, od svega nekoliko kilometara, nalazio se i spoj između dveju nemačkih divizija — 44. pešadijske i Branderburške. Zauzimanjem nasipa na ivici šume i odbacivanjem delova 44. divizije na železničku komunikaciju Zmajevac—Kneževi Vinogradi otkriveni su bokovi ovih dveju divizija. Time se ukazala još jedna pukotina u njihovom borbenom poretku. Bila je ona, doduše, mala i mogla se lako povezati i zatvoriti na železničkom nasipu i jugoistočnoj ivici Belomanastirske grede — što je kasnije i učinjeno. Dejstvujući kroz ovaj

međuprostor, otvarala se mogućnost da se izmanevrišu utvrđeni uzastopni položaji neprijatelja duž nasipa pruge i u selu Zmajevcu. U dokumentaciji nema podataka da su naša i sovjetska komanda uočile ovu mogućnost. Dobija se utisak da nije shvaćen značaj proboja 7. brigade na levom krilu batinskog mostobrana. Zemljište je, doduše, na ovom pravcu bilo močvarno i nepovoljno za napad jačih snaga, ali se ono ni u čemu nije razlikovalo od apatinskog pravca, gde se takođe napadalo iako su uslovi zemljišta bili slični, pa i gori. Moglo se očekivati da će bar neki slabiji delovi 7. brigade biti upućeni ovim pravcem. Umesto toga, štabu 7. brigade je naređeno da produži pritisak duž komunikacije i napadne Zmajevac sa pravca kote 89, upravo odande gde je neprijateljska odbrana bila najdublja, najgušća i najjača.

Odluka komandanta 64. korpusa, generala Kravcova, da 7. brigada i delovi 73. gardijske divizije napadaju upravo ovim pravcem, zasnivala se očigledno na želji da se time čvrsto vežu glavne snage 68. nemačkog korpusa, odnosno njegove 44. divizije, i tako omogući lakši proboj na pravcu glavnog udara, tj. na desnom krilu fronta.

Neprijatelj je, međutim, mnogo ozbiljnije shvatio gubitak kote 89 i nasipa na ivici šume, zbog opasnosti po njegovo desno krilo. Plašeći se obuhvatnog dejstva i daljeg prodora naših snaga na ovom pravcu, komandant 68. nemačkog korpusa uputio je na ovaj pravac novoprikupljene delove 13. SS „Handžar" divizije.[1] Istovremeno je i štabu 44. nemačke divizije naređeno da uz podršku preostalih tenkova Oklopnog grenadirskog bataljona i samohotki 92. motomehanizovane brigade obnovi napade na kotu 205.

Za razliku od većine dotadašnjih napada i mimo svih očekivanja, ovaj napad Nemci su izveli u prvi sumrak, tačnije, u 19 časova. Izostala je i uobičajena

[1] Komandant Jugoistoka, maršal fon Vajks je 20. novembra naredio da se kod 68. nemačkog korpusa u Baranji prikupi čitava 13. SS „Handžar" divizija, jer se tu već nalazila polovina njenog sastava radi planiranog formiranja nove, 14. SS „Kama" divizije. Do tog preformiranja nije nikad ni došlo jer su njeni bataljoni ubacivani u borbu po meri njenog pristizanja. Zbog toga je Komanda Jugoistoka imala dosta prigovora i intervencija nemačke Vrhovne komande i Himlera.

vatrena i artiljerijska priprema, koja je redovno najavljivala početak neprijateljskog napada. Odgovor na pitanje zašto je neprijatelj ovog puta napao bez uobičajene artiljerijske pripreme može se naći u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka, u koji je 21. novembra doslovce upisano: „Stanje u pogledu municije u jedinicama 68. korpusa je katastrofalno ..." Iz daljeg teksta može se zaključiti da im je tih dana dotur artiljerijske municije potpuno zatajio. Bile su to posledice diverzantskih akcija na komunikacijama dotura i u pozadini 2. oklopne armije, posebno u Podravini, gde su dejstvovali 6. i 10. korpus NOVJ. Tome je doprinelo i dejstvo savezničke avijacije, koja je u toku 19. i 20. novembra uspešno bombardovala komunikacije na teritoriji Hrvatske. Stoga se nemačka artiljerija, koja je, prema našoj proceni, samo na batinskom mostobranu imala više od 350 oruđa,[1] ograničila narednih dana na kratke vatrene udarce po tačno određenim ciljevima. Dotle je nemilice tukla čitav prostor mostobrana. Tada je odjednom zaćutala i otvarala vatru samo na zahtev svoje pešadije.

Ovoga puta noćni i jednovremeni napad neprijatelja na kotu 205 i duž komunikacije Zmajevac—Batina počeo je samo serijom zelenih raketa.

Iscrpeni u teškim borbama toga dana po blatnjavom zemljištu Blaževice, naši borci su jedva dočekali da izbiju na rukavac Dunava i okuku nasipa pruge prema Zmajevcu. Tu su jednostavno popadali od umora, nemajući snage m da preurede zauzete neprijateljske rovove i da ih osposobe za dejstvo u suprotnom pravcu. Verovali su da i neprijatelj neće imati snage da ih te noći napadne. Sovjetske borce, pripadnike 209. gardijskog puka, koji su se toga dana probili iz okruženja, takođe je iznenadio ovaj napad neprijatelja. Posebno njihove levokrilne bataljone, koji su sada od neprijateljskih položaja bili odvojeni povelikom jarugom. Verovatno

[1] Na Belomanastirskoj gredi, u početku bitke bilo je 24. artiljerijske baterije sa oko 100 oruđa. U toku bitke dovučena je i sva artiljerija 13. SS „Handžar" divizije, jedan artiljerijski divizion „Stefan" divizije, glavnina aritljerije Branderbug divizije, 96. artiljerijski puk i divizijska artiljerija 44. pešadijske divizije, 191. brigada jurišnih topova i neke druge art. jedinice.

su smatrali da im je jaruga sama po sebi dovoljno obezbedenje.

Ćim je počeo neprijateljski napad, na komandno mesto štaba 7. vojvođanske brigade stigli su kuriri 2. i 3. bataljona. Komandant 2. bataljona izvestio je komandanta brigade, majora Ješića, da je neprijatelj, podržan sa nekoliko tenkova, preduzeo napad u pravcu kote 89. Tražio je hitno dva ruska protivkolca i dejstvo naše artiljerije po okuci železničke pruge. Tu su zastali neprijateljski tenkovi. Čekali su, verovatno, da im pešadija otvori prolaz kroz naš borbeni poredak. Dušan Đilas, komandant bataljona, izvestio je da se u prvom talasu nalaze „fesaroši"[1] iz „Handžar" divizije. Iza njih su Nemci. Iako je noć, „fesaroše" su prepoznali po divljačkom i pijanom podvriskivanju. Upamtili su ih još iz Bosutskih šuma. Druga četa, koja je bila na pravcu neprijateljskog glavnog udara, kod kote 89, odbila je prvi juriš. Dva su poginula a pet boraca je ranjeno. Tu je bio i protivtenkovski vod bataljona. Nišandžije kod protivtenkovskih pušaka bile su gotovo nemoćne. Gađajući samo pri odsjaju svetlećih raketa, ostali su neprecizni i bez rezultata. Zrna su samo rikošetirala. Mineri su postavili protivtenkovske mine oko železničkog nasipa. Privučena je i 3. četa iz rezerve bataljona.

U 3. bataljonu sve je bilo mirno. Kao da se Nemcima nije išlo kroz blato i preko poplavljene ravnice istočno od Zmajevca. Primećeni su samo manji izviđački delovi, koji su pokušali da priđu nasipu na desnoj obali rukavca. Sačekali su ih bliskom vatrom. Trojica su poginula, a ostali su pobegli prema Zmajevcu.

Pošto je saslušao izveštaje potčinjenih, komandantu 7. brigade bilo je jasno da neprijatelj nastoji da povrati kotu 89 i nasipe na jugozapadnoj ivici Blaževice. Brigada bi tada dospela u težak položaj. Morala bi ponovo da se bori u močvarnim i pošumljenim terenima. Treći bataljon, a možda i neki delovi Drugog, našli bi se odsečeni i bili bi brzo odbačeni na Dunav. Trebalo je nešto hitno preduzeti. Pre svega, naredio je komandantu 2. bataljona da po svaku cenu zadrži kotu 89. Uputio

[1] Ovako su sremski partizani nazivali pripadnike 13. SS nemačke, legionarske „Handžar" divizije zbog toga što su nosili zelene fesove.

je **tamo** jedan vod protivtenkovskih bombi **i** flaše sa **zapaljivom** smešom. Tamo su se uputili i komesar brigade, major Vladimir Branković, i sekretar brigadnog **komiteta** SKOJ-a, Sida Mušicki, Komunisti i skojevci ne **smeju** dozvoliti da se neprijatelj probije duž komunikacije **i** ostvari svoju nameru.

Komandantu 3. bataljona Peri Pirtiću naređeno je da se hitno rokira za oko 600 metara udesno, da dejstvuje u bok neprijatelja i time pomogne 2. bataljonu pri odbijanju narednog juriša. Naređeno mu je i da izvuče jednu četu u rezervu i prikupi je na spoju sa 2. bataljonom radi izvršenja protivnapada zajedno sa 2. bataljonom.

U štab 4. bataljona, koji se premoren i prepolovljen uputio na odmor u Batinu, poslat je kurir. On je komandantu bataljona Ninkiću preneo naređenje da se odmah iz Batine prebaci u rejon Zminjaka, na nasip železničke pruge. Komandant 7. brigade obavestio je zatim ruskog oficira za vezu sa štabom 73. gardijske divizije o nastaloj situaciji i zatražio vod protivtenkovskih topova i podršku divizijske artiljerije. U štab diviziona ruskih ZIS-ova (76 mm), koji su prethodnog dana sadejstvovali 7. brigadi, upućen je Brka, operativni oficir brigade, sa zahtevom da se otvori vatra po okuci pruge, gde su otkriveni tenkovi, i upozna komandant diviziona sa našim i neprijateljskim položajima.

O svojoj odluci i situaciji na njegovom delu fronta, major Ješić je obavestio i potpukovnika Đuru Dulića, zamenika komandanta 51. divizije, koji se nalazio u štabu generala Kravcova, odakle je koordinirao rad i sadejstvo naših i sovjetskih jedinica. On je obećao da će ubrzati prebacivanje 1. bataljona 7. brigade, koji je u tom trenutku bio na prelazu kod Batine.

Noć se već uveliko spustila a neprijateljski napad nije popuštao. U jednom trenutku neprijatelju je gotovo pošlo za rukom da probije proređenu odbranu 2. čete. Tada im je komandant bataljona uputio svoju rezervu i uspeo da zadrži položaje ove čete. Naišavši na protivtenkovsku minu, jedan neprijateljski tenk je oštećen. Verujući da su naišli na naše minsko polje, Nemci su tada preostale tenkove brzo vratili iza železničkog nasipa. Vatra sovjetskog artiljerijskog diviziona, koja je zatim

usledila, naterala je nemačke tenkiste da napuste i ovaj zaklon i povuku se u Zmajevac. Više se nisu čuli ni pijani uzvici ustaša i „fesaroša". Posle trećeg pokušaja da povrate kotu 89, Nemci su shvatili da će ih ona preskupo stajati pa su potražili drugo rešenje. Ono se, po njihovoj proceni, nalazilo u pokušaju da se probiju na spoju između 7. brigade i 209. gardijskog puka.

Kroz jednu poširoku uvalu između nasipa pruge i zasečene ivice Belomanastirske grede, zaštićen od dejstva naših d sovjetskih mitraljeza, neprijatelj je zaobišao desno krilo 2. bataljona. Ostavljajući ovde slabije delove, kao zaslone, produžio je napred. Sledeća uvaia omogućila mu je da zaobiđe levo krilo susednog, 209. sovjetskog puka. Uputivši nekoliko svojih četa kroz obe uvale, prema njihovom gornjem izlazu, zaokružio je 1. bataljon 209. puka sa tri strane i zapretio da mu preotme ovu isturenu kosu i odbaci ga prema Dunavu.

Pošto je zaobišao 2. bataljon, neprijatelj je ponovo izbio na nasip pruge i produžio prema nezaštićenim položajima sovjetskog artiljerijskog diviziona i prema komandnom mestu štaba 7. brigade. Rastojanje između neprijateljskog napadnog klina i ovih položaja naglo se smanjivalo. Po vatri nemačkih „šaraca" moglo se zaključiti da ono iznosi oko jedan kilometar.

Bilo je krajnje vreme da se zaustavi dalji neprijateljski prodor ispod Zminjaka, jer je sve opasnije ugrožavao ne samo zaobiđene bataljone 7. brigade nego i pozadinu 73. gardijske divizije, komandanta 7. brigade mučilo je pitanje gde su se u ovoj mrkloj noći izgubile ostale neprijateljske snage i koji je njihov sledeći cilj posle zaobilaženja kote 89?

Odgovor mu je neočekivano doneo kurir majora Zajcova, načelnika štaba 209. puka. Na zgužvanoj hartiji, krupnim slovima ruske ćirilice stajale su svega dve rečenice:

,,Ibro, davaj bistro adna rota. Germanci budut brasit nas v Dunaj!"[1]

Iznenadna mogućnost da kroz neposednute duge i duboke uvale izbije u pozadinu jedinica 73. divizije na

[1] Ibro, daj brzo jednu četu. Nemci će nas baciti u Dunav!

kosama zapadno od puta Zmajevac—Draž dovela je neprijatelja u iskušenje. Taj rizičan i plitak manevar, ukoliko se uspešno završi, omogućio bi mu da ponovo zagospodari kotom 205. Nastavljajući i dalje napad sa jednim polubataljonom duž komunikacije prema Batini, neprijatelj se sa dva bataljona, kombinovana od delova 13. SS i 44. nemačke divizije, uputio kroz uvale, prema njihovom gornjem izlazu u podnožju kote 205. Dubljim zalaženjem u jaruge neprijatelj je povećavao rastojanje između svojih delova koji su dejstvovali na komunikaciji i time rizikovao da mu zaobiđeni bataljoni 7. brigade udare u leđa i preseku odstupnicu.

Računajući, verovatno, da se u ovoj mrkloj noći neće otkriti njegov lukavo smišljeni manevar, neprijatelj je zaboravio da se ovi dojučerašnji partizani i njihovi komandanti mnogo bolje snalaze u noćnim jurišima nego u dnevnim frontalnim borbama, vođenim po strogo određenim pravilima. Za iskusne partizanske borce bilo je dovoljno da oslušnu fijuk neprijateljskog zrna, da ugledaju putanju svetlećeg metka pa da odmah nepogrešivo utvrde iz kojeg oružja i sa koje udaljenosti je ispaljen. Po karakterističnom dejstvu različitog neprijateljskog oružja, sa kojim su i sami ratovali, po uzvicima i komandama, po gustini vatre i ponašanju u borbi oni su znali da ocene koje i kolike snage neprijatelja imaju pred sobom.

Uputivši kurire u štabove 2. i 3. bataljona sa naređenjem da nakon treće crvene rakete ispaljene u pravcu Zmajevca pređu u protivnapad, komandant 7. brigade Milan Ješić Ibra istrčao je iz podruma. Nedaleko, pod nasipom pruge, stajala je spremna jedna četa, koju mu je u međuvremenu uputio komandant 4. bataljona Mile Ninkić. Ostatak 4. bataljona posedao je u tom trenutku položaje ispred sovjetskog artiljerijskog diviziona. Prateći vod štaba brigade, kuriri, štabno osoblje, kuvari i konjovoci pojurili su za svojim komandantom. U zemunici, kraj poljskog telefona ostao je samo Ratko Halužan, načelnik štaba brigade, da bi obavestio štabove 73. gardijske i 51. vojvođanske divizije o početku protivnapada.

Da ne bi izgubio dragoceno vreme objašnjavajući komandirima njihove zadatke, Ibra je istrčao na nasip

pruge i doviknuo okupljenim borcima, kojih nije bilo više od stotinu, da slušaju njegovu komandu. Posle nekoliko trenutaka razvio ih je u napadne vodne kolone i poveo ih u susret neprijatelju.

Ostavivši već daleko iza sebe zaobiđeno i blokirano levo krilo 2. bataljona, neprijateljska napadna kolona se sada slobodnije kretala duž pruge. Kratkim rafalima iz automata i puškomitraljeza pročešljavali su svaki žbun, propuste ispod pruge i uvale Belomanastirske grede.

Uz Ibru, sredinom pruge, spotičući se o njene pragove poskakivao je kurir Ihtijarević. U desnoj ruci je držao otkočen signalni pištolj, a u levoj torbicu sa raketama. Na oko dvesta metara od neprijatelja, koji im se bučno približavao, Ibra je prigušenim glasom naredio krilnim vodovima da oprezno produže napred, a ostalima da potraže zaklon. Borci su instinktivno shvatili nameru svoga komandanta. Bila je to klasična partizanska potkovica, koju su donedavno bezbroj puta primenili u zasednim dejstvima na neprijateljskim komunikacijama u Sremu i Slavoniji.

Nemci još nisu ništa primećivali. Vrh njihovog klina, koji se nalazio na nasipu, sve dublje je zalazio u Ibrinu potkovicu. Pritajeni desno od pruge uz zasečene stene Zminjaka i levo na ivici vrbaka, krilni vodovi strpljivo su čekali znak svoga komandanta. Pri odsjaju svetlećih raketa osmatrali su ispred sebe gusto zbijene siluete u nemačkim šlemovima i turskim fesovima i nastojali da bolje osmotre teren i podese svoje nišane.

Na tridesetak metara nemačka prethodnica je naglo zastala. Pri odsjaju rakete, između železničkih šina, spazili su sklupčanog mitraljesca Pratećeg voda. Nisu imali vremena da reaguju. Davši znak kuriru Ihtijareviću, Ibra je povukao oroz svoga automata. Na nasipu je nastao pravi krkljanac.

Na treću crvenu raketu koju je ispalio kurir, jurnula je cela 7. vojvođanska. Bio je to strahoviti juriš i spektakl koji se retko viđa. Poskakavši sa pruge i iz vrbaka oko nje, borci 2. i 3. bataljona prosto su samleli iznenađene i očigledno slabe neprijateljske zaslone i zaštitnice. U paničnom strahu, pod kišom unakrsnih metaka, neprijateljski vojnici su se našli kao u mišolovci. Bacali su se na zemlju, skakali jedan preko drugog,

kotrljali po nasipu železničke pruge... Neki su pojurili prema jaruzi, ali su se otud brzo vraćali. Osetivši da im je presečena odstupnica, fesaroški bataljon je okrenuo leđa Rusima i požurio prema izlazu iz jaruge. Tu su ih sa nasipa pruge sačekali mitraljesci 2. bataljona.

Odozgo, sa ivice jaruge, oslobođeni njihovog pritiska, prateći ih u stopu, na juriš su krenuli i borci 1. bataljona 209. gardijskog puka. Jaruga je odjekivala od eksplozija njihovih ručnih bombi i od jauka fašističkih vojnika. Ponovilo se ono što je doživeo 4. bataljon. Razlika je ipak postojala. Obezglavljeni „fesaroši" nisu ni pomišljali da produže napad. Ujutru, jaruga se zelenela od njihovih uniformi i fesova.

Panično dejstvo i neslavan završetak prvog ešalona negativno se odrazio na ostale neprijateljske jedinice koje su učestvovale u napadu. Iako mu nije pretila neposredna opasnost, komandant neprijateljskog bataljona koji se uputio prvom uvalom nije sačekao da mu naše jedinice preseku odsutpnicu i prirede slično iznenađenje. Hitro je savio bataljon u kolonu i bez većih gubitaka povukao se u Zmajevac. To ga je skupo stajalo. Saznavši za njegov postupak, general Hans Ginter fon Rost još iste noći ga je smenio sa položaja i stavio pod vojni sud.

PRAVAC — ZMAJEVAC!

Goneći pred sobom razbijene ostatke neprijatelja, komandant 7. brigade, major Milan Ješić Ibra, brzo je stigao do kote 89. Tu su ga sačekali Vladimir Branković Gadža, komesar brigade i Dušan Dilas, vršilac dužnosti komandanta 2. bataljona.

— Šta veliš, Ibrahime, dobro smo potprašili ove „tvoje zemljake"?! — Šeret po prirodi i očigledno dobro raspoložen, Gadža nije propustio ni ovu priliku da se našali na račun Ješićevog partizanskog pseudonima i potučenih pripadnika fesaroške divizije.

Smrknuto i u bradu zaraslo Ješićevo lice začas se razvedri, ali se brzo uozbilji.

— Kako bi bilo da odmah krenemo na Zmajevac? Cini mi se da je sada najpovoljniji trenutak. Ko zna kada će nam stići Prvi bataljon a na Zmajevac ćemo morati koliko sutra, i verovatno u težim okolnostima.

Pošto se Gadža saglasio s ovim predlogom, Ibra se okrete Đilasu:

— Pravac u Zmajevac! ... Dve čete levo, dve desno od puta. Rezerva ti je Druga četa Četvrtog bataljona. Odlično je večeras obavila svoj zadatak. Imala je svega dva ranjena borca. Upotrebi je samo u slučaju stvarne potrebe. Naredi odmah svojoj Pratećoj četi da ošine minobacačima po Zmajevcu. Neka te prate u stopu. Ukoliko ti zatreba jača podrška, zatraži je preko Halužana od ruskog artiljerijskog diviziona. Ja odoh do Pirtića. Nastojaću da Treći bataljon izdvoji bar jednu četu i uputi je preko ovog blata u Zmajevac da te potpomogne sa istoka.

Ibrina naređenja bila su kratka i jezgrovita. Svojim saradnicima obraćao se neposredno i jednostavno.

Iskoristivši zbunjenost neprijatelja posle neuspelog noćnog napada i njegovo povlačenje, 2. bataljon je u 20,30 časova, goneći njegove zaštitnice, prešao okuku pruge (jugozapadno od kote 89) i uputio se prema Zmajevcu. Tu ga je iz prvih kuća dočekala jaka vatra automatskog oružja delova 132. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Oni su bili upućeni na ovaj pravac kao sledeći ešelon u zaobilazni manevar prema koti 205. Umesto da iskoriste i prošire uspeh prvog ešelona, bili su prinuđeni da prihvataju razbijene delove 13. SS „Handžar" divizije.

Naišavši na organizovan neprijateljski otpor iz utvrđenog uporišta, 2. bataljon je morao pod vatrom da se razvija u vodne napadne kolone i da izvrši kraću vatrenu pripremu napada. Nakon toga Đilas je krenuo bataljon u napad na severoistočni deo Zmajevca. Već pri prvom jurišu postalo je jasno da je neprijatelj uspeo da konsoliduje svoju odbranu i da mu je otpor sve žešći i sve organizovaniji. Vešto koristeći za odbranu svaku kuću, svaki propust na cesti i podrume ukopane u steni. neprijatelju je pošlo za rukom da zadrži, a zatim i potpuno zaustavi dalji napad 2. bataljona 7 brigade.

(Saznavši za neuspeh svojih jedinica u noćnom napadu i za naš protivnapad na Zmajevac, komandant 44.

nemačke divizije general Ginter fon Rost je strogo ukorio komandanta 132. grenadirskog puka, odgovornog za ovaj sektor, i naredio mu da po svaku cenu „zaustavi dalji prodor boljševika" u pravcu Zmajevca. Istovremeno mu je naredio da sredi stanje u razbijenim i demoralisanim bataljonima 13. SS „Handžar" divizije i po cenu primene najrigoroznijih mera. Celoj diviziji, a posebno komandantu 131. grenadirskog puka i Oklopnog bataljona naređeno je da se pripreme za novi napad na kotu 205, koji će usledіti u zoru.)

Ostavljajući slabije delove da čiste jarugu od razbijenih i zaostalih grupica fesaroškog bataljona, komandant 209. sovjetskog gardijskog puka produžio je dejstvo u pravcu kote 128. Do 20.30 časova njegovi bataljoni su uspeli da ovladaju padinama kose između dve jaruge, ali su ih fašisti sa južne ivice sledeće jaruge zasuli ručnim bombama. Tu su se u rejonu kote 128, na poširokom platou prekrivenom spletovima bodljikave žice, rovova i saobraćajnica, nalazili glavni odbrambeni položaji 132. grenadirskog puka. Ovi položaji su jugozapadno od kote 128 prelazili na zapadnu ivicu useka i kolskog puta Zmajevac—Draž. U neprekidnom nizu rovova punog profila, oni su se u blizini kote 206 naslanjali na još tvrđe položaje 131. grenadirskog puka i Oklopnog bataljona. Ukopani tenkovi ovog bataljona dopunjavali su sistem njihovih utvrđenih položaja. Sive, pokretne kupole, koje su se jedva nazirale iza zemljanih grudobrana pretvorene su u gotovo neosvojive čelične bunkere iz kojih je na svaki sumnjivi pokret sa suprotne strane puta otvarana smrtonosna topovska i mitraljeska vatra. Naišavši na ove položaje i veliki brisani prostor, bataljoni 209. puka utvrdili su se na dostignutoj liniji.

* * *

Ovo zaustavljanje bataljona 209. puka ispred kote 128 dovelo je 2. bataljon 7. vojvođanske brigade u severoistočnom delu Zmajevca u tešku situaciju. Lišen, na taj način, daljeg sadejstva svog desnokrilnog suseda i u teškim uličnim borbama, 2. bataljon je bio prisiljen da odbija i sve jači pritisak neprijatelja sa uzvišenog platoa i sa pravca kote 128. Još veća opasnost od bočnog obuhvata zapretila je 2. bataljonu sa železničkog

nasipa. Močvarne, ravne i gotovo nepregledne blatnjave površine, jugoistočno od Zmajevca onemogućile su 3. bataljonu da ostvari jači uticaj i pomogne 2. bataljonu sa tog pravca. Noć, brza promena situacije i nemogućnost osmatranja vatre lišili su isturene čete 2. bataljona i efikasne podrške artiljerije i minobacača. Iscrpenost boraca i veliki gubici u prethodnim sedmodnevnim borbama bili su još razlog više za obustavljanje daljeg napada 2. bataljona. Tako se ovaj uspešni prodor delova 7. vojvođanske brigade na „glavni odbrambeni položaj neprijatelja i na selo Zmajevac" pretvorio u jače nasilno izviđanje. Napad se morao odložiti dok ne stigne svež 1. bataljon i dok ne dođe do opšteg napada naših i sovjetskih jedinica na nove odbrambene položaje neprijatelja. Drugi bataljon se vratio na svoje polazne položaje u rejonu kote 89 i na južnu ivicu Blaževice.

HITLER TRAŽI IZVEŠTAJ 0 NEUSPEHU KOD BATINE

Ostatak noći na sektoru 7. brigade proticao je u miru. Vatra se naglo utišala. Poneki zalutali metak ili udaljeni rafal mitraljeza prekinuo bi ovu neuobičajenu tišinu. Ali to nije moglo zavarati iskusnije borce. Instinktivno su osećali da je to samo kratko zatišje pred još veću buru. Zato je trebalo maksimalno iskoristiti svaki trenutak ove blagotvorne tišine i prikupiti snage za sutrašnji dan. Umor je ovladao ljudima tako da se niko više nije osvrtao na iznenadni blesak svetleće rakete ili udaljenu artiljerijsku eksploziju „s onu stranu brda", kod Draža i Gajića. Ipak nisu svi spavali. Određena su dežurna oružja i osmatrači, doturala se municija i organizovano je izvlačenje i prikupljanje ranjenika. U jednoj udolici, u šumi, pripremana je hrana. Iz obližnjeg podruma doneto je vino. Trebalo je nahraniti i okrepiti promrzle borce. Jer svi su znali i osećali da glavna odluka treba da padne sutra.

Znao je to i neprijatelj. Pripremajući se za izvršenje protivnapada, on se uporedo pripremao i za odsudnu

odbranu. Nemačka komanda vrlo dobro je znala u kakvoj bi se teškoj situaciji našli ne samo 68. nemački armijski korpus u Baranji nego i sve ostale snage na desnoj obali Dunava ukoliko dođe do proboja linije: Draž—Zmajevac. Kroz tu brešu, kao kroz otvorenu kapiju, pokuljaće sovjetske divizije u pravcu Blatnog jezera, Beča i Budimpešte.

U nemačkim štabovima i komandama odgovornim za ovaj sektor vladala je te noći grozničava užurbanost i zabrinutost. Uzbuna je ovoga puta došla iz Berlina. Iz štaba Vrhovne komande nemačkih oružanih snaga (OKW) stigla je 21. novembra kratka depeša:

> „ .. . Firer pažljivo prati tok borbe na mostobranu kod Batine i traži detaljan izveštaj zbog čega je došlo do neuspeha ..."[1]

Za ambicioznog nacističkog vojskovođu Maksimilijana fon Vajksa, komandanta Jugoistoka, ovo parče hartije sa izlepljenom teleprinterskom trakom predstavljalo je početak neslavnog kraja. On je osetio da je to, u stvari, dispozitiv presude, u kojoj se, pre svega, on i njegova komanda osuđuju za sve dosadašnje neuspehe kod te „nesrećne Batine" i traži „detaljan izveštaj" o njegovoj komandantskoj nesposobnosti i odgovornosti. Ma koliko opravdanja nalazio za neuspehe svoga komandovanja, ova depeša mu je sve više stezala jabučicu, baš kao omča od svilenog gajtana — koja je na ovakav način upućena na njegovu adresu iz firerovog Glavnog stana. Znao je vrlo dobro da se paučinaste niti tog svilenog gajtana već duže ispredaju u Vrhovnoj komandi oružanih snaga. Umesto dugo očekivane pomoći, bar od jedne oklopne divizije, oni mu šalju depeše. Kasno je shvatio dobronamerna upozorenja svojih prijatelja iz Berlina o zakulisnoj igri i spletkama oko njegovog imena. Nedavni razgovor sa njegovim starim prijateljem Guderijanom, tadašnjim načelnikom Vrhovne komande kopnenih snaga, potpuno mu je otvorio oči. Sada je uviđao da ta upozorenja nije smeo ignorisati. Potcenio je svoje protivnike, ne samo one pred frontom 2. oklopne armije nego i one iz Komande OKW. Dugo je te noći

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 412. prevoda.

u svojoj vili razmišljao o ovoj najtežoj situaciji u kojoj se dotle nalazio. Najzad se odlučio. Pozvao je svog načelnika štaba generala Šmita, i naredio:

— Uputite odmah ovu depešu štabu 2. oklopne armije i štabu 68. armijskog korpusa. Neka mi do kraja idućeg dana pošalju izveštaj u duhu firerovog naređenja. Sa moje strane dodajte da izričito zabranjujem dalje povlačenje i napuštanje bilo kojih položaja u Baranji. Svako ko drugačije postupi, biće stavljen pod ratni sud! ... Povežite se takođe sa Vrhovnom komandom oružanih snaga i pitajte ih šta je sa mojim Memorandumom pripremljenim za firera o situaciji pred frontom 2. oklopne armije. Recite im da insistiram na njegovoj predaji. U protivnom, zatražiću prijem i lično ću predati kopiju Memoranduma fireru.

Nisu, međutim, samo maršal fon Vajks i njegove potčinjene komande i štabovi bili zabrinuti zbog razvoja situacije kod Batine. Iz pomenute depeše vidi se da je došao red i na nemačku Vrhovnu komandu, pa i na samog Hitlera, da se zamisle nad događajima u Baranji i kod dotle nepoznatog sela Batine. Desetodnevne borbe i neprekidno ubacivanje svežih bataljona pa i divizija sa drugih frontova upućivali su ih na zaključak da su Rusi, po svoj prilici, čvrsto resili da baš ovde izvrše proboj njihove glavne odbrambene linije, tzv. jugoistočnog bedema na desnoj obali Dunava.

Istovremeni uspeh u nedavnoj odbrani Budimpešte povratio je za trenutak nemačkoj Vrhovnoj komandi samopouzdanje i nadu da će tu, na desnoj obali Dunava, uspeti da zaustavi taj crveni valjak, koji se tako snažno zakotrljao sa Transvalskih Alpi i sa Karpata, zapretivši da pregazi čitavu Panonsku niziju i Podunavlje. Batina im je sada ponovo poljuljala to samopouzdanje.

* * *

U sovjetskim i našim štabovima, noć uoči 22. novembra protekla je u užurbanim pripremama i planovima jedinica za sutrašnji dan. U štabu 7. vojvođanske brigade nije se spavalo. Oko prevrnute kace za vino, nagnuti nad topografskom kartom, sedeli su major Milan Ješić Ibra, komandant brigade, i njegov načelnik štaba Ratko Halužan. Naslonjen na kameni zid podruma,

iza njih je stajao politički komesar brigade Vladimir Branković Gadža.

Gadža se u 7. brigadi nalazio tek nekoliko dana. Pre toga je bio komesar 8. vojvođanske brigade i komesar Fruškogorskog odreda. Ibru poznaje već nekoliko ratnih godina, zajedno su bili i u Odredu. Iako je kao član štaba i komesar brigade imao pravo da učestvuje u donošenju odluka, on je to prepuštao Ibri, ceneći njegovo veliko ratno i komandantsko iskustvo.

Svetlost male petrolejke podrhtavala je od povremenih eksplozija artiljerijskih granata. Sa njihovih ozbiljnih i neobrijanih lica mogla se pročitati zabrinutost za ishod sutrašnje bitke i izvršenje dobivenog zadatka. A taj zadatak koji su dobili od komandanta 51. divizije i generala Kravcova, bio je kratak i jasan: Zauzeti Zmajevac!

Na izgled ništa prostije nego zauzeti jedno relativno malo selo, stešnjeno između železničke pruge i istočne okomite ivice Belomanastirske grede. Sedma brigada je već imala bogato iskustvo u napadima na naseljena mesta. A sada je imala i podršku ruske artiljerije i na svom desnom krilu jednu gardijsku diviziju. Njen sused, 209. puk napadao je ciglanu i severozapadni deo Zmajevca.

Komandant brigade znao je vrlo dobro šta znači napadati utvrđeno naseljeno mesto, koje se, uz to, ne može obuhvatiti sa više strana. Ovde je nemački front trebalo probijati lamo gde je bio najtvrđi. Jedini pravac za napad bio je — duž komunikacije. Njegova širina iznosila je svega 200 metara a dubina neprijateljske odbrane oko dva i po kilometra, koliko i dužina sela. Tu se nije moglo razviti za borbu više od jednog bataljona. Ostali bataljoni mogli su biti postrojeni jedan iza drugog — u više ešelona.

— Šta je sa tim Prvim bataljonom? — prekide Ibra svoje razmišljanje i upitno pogleda Ratka Halužana, načelnika štaba.

— Tek sinoć je počelo njegovo prebacivanje. Rusi su blokirali most za svoje jedinice, tako da se dva dana nalazi u Bezdanu, na očekujućem položaju. Sada bi trebalo da je u Batini. U 19.00 časova javio nam se Mikać, komandant bataljona sa ove strane Dunava.

Dosad je već morao preći ceo bataljon. Poslao sam Brku Stanića da im organizuje smeštaj i toplu večeru u selu — odgovori Ratko.

Ibra se zatim okrete komesaru brigade, majoru Brankoviću:

— Znači, napadamo u više ešelona. Proboj će izvršiti Prvi bataljon uz podršku ruskog diviziona i pratećih četa ostalih bataljona. Po izbijanju u centar treba se izravnati sa Rusima i, po mogućnosti, iskoristiti njihovo napredovanje radi zabacivanja jedne čete ili voda na jugozapadnu stranu, neprijatelju iza leđa. Protivtenkovski vod i vod pionira priključiće se Prvom bataljonu za formiranje jurišnih grupa. Jako utvrđene zgrade i bunkere treba blokirati i zaobilaziti, prepuštati ih jurišnim grupama i bombašima; prodirati brzo napred i odmah posle proboja preći u gonjenje prema Suzi. Slažeš li se, Gadžo?

— Izbora drugog nema, mada bih više voleo da napadamo noću — rekao je komesar. — Zbog Prvog bataljona, koji zna dobro da juriša, ali još ne zna šta je Batina i frontalno ratovanje. Ovde više nije dovoljno hrabro jurišati, već i uporno se braniti, koristiti vatru artiljerije i, što je najvažnije, ukopavati se gde god staneš. Tako rade i Rusi. A naši borci to još ne znaju, potcenjuju ukopavanje. Zato smo imali dosta nepotrebnih gubitaka. Pre neki dan, kada sam prelazio skelom, ismevali su jednog borca što je iz Bezdana poneo ašov, veći od puške. On je samo ćutao. Bilo mu je neprijatno. Stariji neki čovek, skoro mobilisan. Verovatno je služio neku vojsku ili je mnogo slušao o „zibcigerima"; o Galiciji i dekunzima (dubokim rovovima). Juče sam ga ponovo video u jurišu, pored pruge. Postao je već puškomitraljezac, ali ašov nije ostavio. Samo mu je skratio držaljicu i vezao uzicom o opasač. Ali, što je najvažnije, svi borci oko njega imali su ašovčiće za pojasom. Pokupili su ih sa bojišta od mrtvih Švaba i „fesaroša".

U tom trenutku u podrum je ušao Dušan Sekić Šaca, partijski rukovodilac i zamenik komesara brigade. Uprkos umoru bio je dobro raspoložen:

— Jedva smo prebacili Prvi bataljon. Jedino im je još komora ostala na onoj strani. Sedam kola im nije stiglo. Izgleda da su nastradali od bombardovanja na

putu od Bezdana. Prešle su i sve prateće čete ostalih bataljona. Rusi neprestano kuljaju preko mosta u Batinu. Jedva nam odvojiše jednu skelu za prebacivanje pratećih četa i minobacača. Sada su na prelazu delovi 113. streljačke divizije. Put od Sombora do Bezdana zakrčen je tenkovima i motorizacijom. To im je, verovatno, neki motomehanizovani korpus ili divizija. Kada su borci Prvog bataljona ugledali ovu silnu motorizaciju i ona brda municije i „kaćuše" u šumi kraj Dunava, postali su nestrpljivi da sa braćom Rusima učestvuju u ovoj velikoj borbi.

Ko zna dokle bi ovaj, uvek ozbiljni i strogi partijski rukovodilac pričao o svojim utiscima da ga Ibra nije prekinuo:

— Hajde sedi, jedi i pij — stavljajući pred njega flašu komovice i hladnu porciju kupusa sa mesom, Ibra nastavi:

— Sutra nas čeka naporan dan i težak zadatak. Zato se sada dobro najedi i odspavaj. Tražio te telefonom i komesar divizije. Bojim se da nije u vezi sa onom rakijom što smo je podelili borcima — reče Ibra i namignu komesaru brigade.

Šaca mahinalno prihvati flašu pa, setivši se da nikad dosad nije pio i da je to „protivno partijskoj liniji", zastade na pola puta. U trenutku je shvatio Ibrinu šalu i ne želeći da mu pokvari raspoloženje, podiže flašu i nazdravi:

— Nazdravlje, Ibrahime! Aferim i sretan ti sutrašnji dan! . . S v i su prasnuli u smeh, a zatim složno navalili na večeru.

Dugo se još diskutovalo u štabu brigade. Utanačeni su zadaci svake jedinice, pravci napada, plan smene, sadejstvo, veza, komandovanje. Prihvaćen je predlog komesara brigade da se jedan ojačani vod iz 4. bataljona uputi preko blatne i trskom obrasle livade istočno od železničke stanice. U štab ruskog diviziona, određenog za podršku 7. brigade, upućen je kapetan Stanić, opera-

[1] Narodni heroj Milan Ješić Ibra je po narodnosti Srbin iz sela Donji Petrovci u Sremu. Svoj partizanski pseudonim dobio je u Bosni, kada se našalio sa jednim muslimanskim seljakom i rekao da je i on musliman i da se zove Ibro. Ovaj mu je poverovao pa je to razglasio po selu i primio ga u kuću kao „našeg čojeka".

tivni oficir, radi organizacije sadejstva. Iskustvo je pokazalo da su se komandiri naših jedinica lakše sporazumevali sa ruskim artiljercima preko našeg oficira za vezu.

Posle ponoći u štab brigade počeli su stizati komandanti bataljona i komandiri samostalnih četa i podržavajućih jedinica. Članovi štaba uputili su se u obilazak bataljona. Trebalo se pripremiti za sutrašnji dan.

* * *

Jutro 22. novembra bilo je tmurno i oblačno. Batinski mostobran osvanuo je u nekakvom tajanstvenom sivilu. Gusta i neprozirna magla dizala se sa obale Dunava uz padine Belomanastirske grede i prikrivala pokrete nepreglednih kolona ljudi u sivim uniformama, sa oružjem i cevima premazanim sivomaslinastom bojom. Kao da je jedini cilj tih kolona komadić natuštenog jesenjeg neba koji se jedva nazirao i kao da je tamo jedini izlaz iz ove sive pustinje.

Po izbijanju na greben, kolone su žurno prelazile preko brisanog prostora i uranjale u još gušću maglu. Spustivši se u dolinu Karašice, okretale su na severozapad u pravcu Draža i Gajića. Bili su to pukovi 113. i preostali delovi 19. sovjetske streljačke divizije.

Jedna jedina kolona kretala se u pravcu Zmajevca. Bio je to 1. bataljon 7. vojvođanske brigade, ujedno i poslednji bataljon ne samo 7. brigade već i čitave 51. vojvođanske divizije, koji do tog dana nije učestvovao u ovoj velikoj operaciji. Poslednja divizijska rezerva.

Po svom nastanku, borbenom iskustvu uspesima i pređenom putu bio je to najstariji bataljon mladih brigada 51. vojvođanske divizije. Prilikom formiranja 7. brigade prešao je u njen sastav iz 6. vojvođanske kao kompletna taktička jedinica i poslužio kao kadrovsko jezgro novoformirane brigade, prenoseći na mlade borce svoja iskustva i tradicije. Zbog visokog borbenog morala, upornosti u borbi i doslednog izvršavanja zadataka, bataljon je više puta pohvaljivan od štaba brigade. Za izvanredno držanje u borbi sa 1. belogardejskom, kozačkom divizijom dobio je i posebnu pohvalu štaba 6. slavonskog korpusa i Glavnog štaba Hrvatske, avgusta 1944. godine. Veliki broj istaknutih vodnih, četnih pa i

bataljonskih rukovodilaca 7. brigade ponikao je upravo iz ovog bataljona. Jednom rečju, bio je to zaista solidan kolektiv, na koji se štab brigade uvek mogao osloniti u izvršavanju najtežih borbenih zadataka.

Poslednju borbu bataljon je vodio u Bešenovu 24. oktobra. Boravak u kasarnama u Novom Sadu i Somborn od nepunih 30 dana bataljon je dobro iskoristio za odmor i popunu, za upoznavanje boraca sa novim sovjetskim naoružanjem. Za razliku od ostalih jedinica 51. divizije, koje su neposredno po prijemu sovjetskog naoružanja uvođene u borbu, 1. bataljon je imao desetak dana više. Bio je u punoj formaciji, i na dan 21. novembra imao je 475 boraca, od čega 29 drugarica. Gotovo četvrtina bataljona bila je naoružana automatskim oružjem dok su u Pratećoj četi bila još 4 teška mitraljeza, 4 minobacača 82 mm i 4 protivtenkovske puške. Okosnicu tog naoružanja činila su 24 puškomitraljeza, sa obiljem municije koja se više nije morala štedeti. U trenutku kada su se, zbog velikih gubitaka, ostali bataljoni sveli na 250—300 boraca, a neki sovjetski pukovi na svega 400—500 vojnika, borbena vrednost i vatrena sposobnost 1. bataljona bila je na zavidnoj visini. On je bio, prosto, predodređen za izvršenje takvog zadatka kakav je bio proboj utvrđenog rejona u Zmajevcu.

Po dolasku u Batinu smešten je u dve, pukim slučajem još neporušene zgrade, da se odmori i prenoći. Ovde su borci dobili dva topla obroka i suvu hranu. Sveži i odmorni, u 05.00 časova ujutru krenuli su u pravcu Blaževice i kote 89. Noć i jutarnja magla sakrili su borcima pravu sliku krvave drame koja se prethodnih dana odigrala u Batini. Maršujući u koloni prostih redova borci su nastavili da se šale i pevaju.

STRAVIČNA SLIKA BOJIŠTA

Jutro je zateklo 1. bataljon u maršu duž železničkog nasipa. Vetar je za trenutak rasturio sivi magleni plašt. Bez ičije komande, kolona je odjednom zastala kao ukopana. Reči su zamrle u grlu boraca. Svuda oko

njih ukazalo se krvavo razbojište. Desno, u močvarnoj livadi, u smrznutom blatu i ševaru, bile su razbacane ruske „ušanke" i kozačke kape izmešane sa nemačkim čohanim „adlericama" i šlemovima. Pored njih su ležali unakaženi leševi. Levo od pruge ista slika. Razlika je bila jedino u uniformama. Uporedo sa nemačkim i ruskim kapama, na sve strane su ležali razbacani turski fesovi, srpske šajkače, crne ustaške, žute mađarske, engleske uniforme i podosta plavih titovki boraca 7. vojvođanske brigade. Ponegde, kraj slomljene puške i granatom raskomadanog tela, iz vrbovog žbunića virio je crni, filcani šešir ili bačka torbica izatkana od šarene vune.

Iznenađeni stravičnim prizorom, borci 1. bataljona su zurili čas na jednu, čas na drugu stranu pruge. Neki su mahinalno skinuli titovke ... Iz ovog kratkotrajnog šoka trgli su ih zvižduci i eksplozije nemačkih minobacača. Sa začelja kolone začuše se jauci ranjenika. Dva borca su poginula. Bile su to prve žrtve 1. bataljona.

Od žestokog udara mamuza u slabinu, konj komandanta bataljona prope se na prednje noge i polete napred. Iskočivši na nasip, Milan Stojković Mikać čvrsto priteže dizgine, uspravi se u sedlu i viknu prodornim glasom:

— Trčećim korakom napred! Prva i druga četa levo u šumu! Treća i četvrta za mnom!

Vranac se ponovo prope, okrete u mestu i sjuri niz nasip. Bio je to poslednji trenutak da se bataljon skloni sa mesta obuhvaćenog neprijateljskom minobacačkom vatrom. Za tili čas borci se vratiše u surovu stvarnost. Ne kvareći kolonu, potrčaše za svojim komandirima. Po stisnutim vilicama i smrknutim pogledima moglo se zaključiti koliko ih je kosnuo pređašnji prizor. Iznenađenje se postepeno pretvaralo u bes, u jarost koja je tražila osvetu. Među poginulima neki su imali stare drugove, zemljake, rođake. Plave titovke na koje su sve više nailazili bile su im siguran putokaz da je tuda prošla 7. vojvođanska brigada.

* * *

U zauzetoj jaruzi, punoj još nepokopanih „fesaroša", smestio se štab 209. sovjetskog gardijskog puka. Nedaleko od ulaza u jarugu, u seljačkoj kućici bio je i koman-

dant 7. vojvođanske brigade, sa delom svoga štaba. Desetak metara iznad kućice, na ivici jaruge, improvizovana je komandantska osmatračnica. Do nje su vodile u steni iskopane stepenice. Sa osmatračnice je bio odličan pregled celog bojišta. Odavde je pucao pogled na prostranu barovitu ravnicu sve do Dunava i Kneževih Vinograda. Ispred Zmajevca i duž putne komunikacije, uprkos dobrom maskiranju, uočavali su se neprijateljski položaji. Otkrivali su ih plavičasti oblačići dima i kratki povremeni rafali mitraljeza. Ispred neprijateljskih položaja i preko ulica štrčali su razbacani protivtenkovski ježevi i prepreke od bodljikave žice. Mnogi prozori, vrata i ulazi na kućama i podrumima bili su zazidani. Na njima su se nazirali sveže probijeni otvori za puške. Na krovovima i zidovima poprečnih seoskih kuća takođe.

Oko 10.00 časova na osmatračnicu su došli komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, i komandant 51. vojvođanske udarne divizije, potpukovnik Sreta Savić. Pošto su saslušali kratka referisanja i odluke komandanta 7. brigade i 209. gardijskog puka, na osmatračnicu je pozvan i komandant 1. bataljona Milan Stojković Mikać. On je u međuvremenu prikupio svoj bataljon u šumi, severno od kote 89, i povezao se sa štabovima 2. i 3. bataljona radi utanačenja smene jedinica. Komandanti divizija našli su za shodno da i lično provere, kako su njihovi potčinjeni shvatili postavljene zadatke i kako nameravaju da ih izvrše. Posebno ih je interesovalo kako komandant 1. bataljona misli da izvrši proboj najtvrđeg sektora neprijateljske odbrane u Zmajevcu.

Zbog jakih neprijateljskih položaja i velikog brisanog prostora, komandanti divizija su se složili sa predlogom da se početak napada pomeri za nekoliko časova i da se proboj izvede pod zaštitom noći. To je iziskivalo i temeljitiju pripremu i bolju organizaciju sadejstva naših i sovjetskih jedinica, koje su napadale na kotu 128 i severozapadni deo sela. Naređeno je da se odmah uspostavi neposredna veza sa komandantom artiljerije 73. gardijske divizije i komandirom čete tenkova predviđenih za podršku proboja.

U 12.00 časova zemlja je ponovo zadrhtala. Više od hiljadu topovskih i minobacačkih cevi počelo je izbacivati nove tone čelika i eksploziva. Nebo su opet zaparale

svetle strelice reaktivnih gardijskih minobacača, rasterujući tmurne i kišovite oblake iznad batinskog mostobrana. Po ko zna koji put, kote 205 i 206, obavijene dimom, ponovo su ključale od eksplozija artiljerijskih zrna i granata. Bitka za greben Belomanastirske grede i za proboj nove neprijateljske odbrambene linije u Baranji ulazila je u odlučujuću fazu. Jedino je još na sektoru 7. vojvođanske brigade i 209 sovjetskog puka vladalo relativno zatišje.

Zahvaljujući dobrim i prikrivenim prilazima kroz šumu, 1. bataljon je u 16.00 časova, neopažen od neprijatelja, izvršio smenu 2. i delova 3. bataljona, koji su povučeni u rezervu. Četvrti bataljon postavio se odmah iza Prvog, kao drugi ešelon brigade u napadu.

Čim je dobio zadatak, štab 1. bataljona je počeo pripreme za napad. Da ne bi gubili u vremenu, komandiri četa i vodova upućeni su pre svojih jedinica u prvu borbenu liniju da prikupe podatke o neprijatelju i njegovom odbrambenom sistemu. U međuvremenu su od pridodatih pionira i protivtenkovskih sredstava, bombaša i mitraljezaca i dva pešadijska voda formirane dve jurišne grupe za rušenje utvrđenih zgrada i bunkera u selu. Održani su kratki partijski i skojevski sastanci, obavljena je popuna municijom i određena su sredstva za podršku juriša.

Noć se brzo spuštala a nesnosna artiljerijska i minobacačka grmljavina još je trajala. Na brdu je dostigla kulminaciju. Nebo se zažarilo iznad Draža i Gajića od zapaljenih kuća, koje su već dogorevale.

Na krajnjem levom krilu, sa apatinskog mostobrana, do boraca 7. brigade dopirala je neprekidna grmljavina artiljerije i minobacača. Eksplozije su ovde bile nešto potmulije i prigušene gejzerima vode i blata. To su 8. vojvođanska brigada i delovi 236. sovjetske divizije već treći dan otimale od upornog neprijatelja metar po metar suve zemlje na nasipu Dunava. U tom trenutku ogorčene borbe vođene su za pustare Monjoroš, zatim za Ciprašat i Bakrošat. Jedino je ispred 7. brigade još bilo na izgled mirno.

Nenaviknuti na blatnjave rovove, iz kojih se zbog nemačkih snajperista nije mogla pomoliti glava, borci 1. bataljona su nestrpljivo čekali znak za napad. Noć se

već uveliko spustila a oni su još bili na jugozapadnoj **ivici** šume Blaževice. Prokisla odeća počela je da se ukrućuje. Hladnoća je postajala sve nesnosnija i borci su nervozno cupkali u mestu, trljali ruke i udarali se po ukočenim delovima tela. Grmljavina topova i odjeci borbe na desnom krilu sve više se pomerala zapadno od Draža.

— Na nas su, izgleda, zaboravili. Posmrzavaćemo se ovako čekajući — doviknu glasno i srdito mitraljezac Balo̊š, kome su se ukrućeni prsti počeli lepiti za hladno oružje.

— Strpi se još malo, Bajo. I pripremi bolje uši. Upakuj ih fatom. To važi i za sve ostale. Neće još dugo — odgovori komandir Pera Terzić ovom otresitom i po hrabrosti poznatom borcu 2. čete.

I nije se prevario. Samo što se završio ovaj razgovor, kad se vazduhom prolomiše jezivi i prodorni zvižduci ruskih „kaćuša". Svetleće brazde, ovoga puta, ukazale su se neposredno iznad glava boraca 7. brigade. Serija zaglušujućih eksplozija odjeknu u severoistočnom delu sela. Bio je to ujedno i signal za početak artiljerijske pripreme koja je potrajala čitavih pola sata. Borci se za trenutak opustiše i ponovo živnuše. Počelo je! ... Niko više nije osećao hladnoću. Iznenađenje i napetost su brzo prerasli u oduševljenje. U selu planuše prve kuće. Odsjaj požara probi se kroz mračnu noć i osvetli dobar deo sela. Na glavnoj ulici ostadoše iskidane žičane prepreke, izvaljeno drveće, porušene ograde. Manje grupice neprijateljskih vojnika pretrčavale su preko ulice. Tražili su neko sigurnije skloniš̌te od ubitačne artiljerijske i minobacačke vatre.

U 19.45 časova, serijom raketa dat je signal za prenos artiljerijske vatre i početak napada. Iskoristivši iznenađenje i pometnju neprijatelja, bataljon je brzo izbio na okuku pruge i relativno lako ovladao položajima neprijateljskog borbenog osiguranja. Međutim, tih desetak minuta, koliko je bilo potrebno četama da prevale rastojanje od useka i kote 89 do železničkog nasipa, neprijatelj je iskoristio za sređivanje svojih redova i posedanje glavnog položaja i utvrđenih objekata u selu. To mu je omogućilo da spremno sačeka juriš

1. bataljona, koji je po prelasku pruge nastojao da se što pre dohvati prvih kuća u selu.

Žestokom i sasređenom, streljačkom i automatskom vatrom neprijatelj je ubrzo primorao borce 3. i 4. čete, koji su napadali na severoistočni deo sela, da zalegnu čim su se odvojili od nasipa pruge. Prva četa je iskoristila nasip kao zaklon, prešla stotinak metara više i tu se zaustavila zbog jake mitraljeske vatre iz utvrđene železničke stanice u Zmajevcu. Pošto nije uspeo da se u prvom naletu probije u selo, komandant bataljona nije više tako žurio da digne bataljon na juriš i izloži ga većim gubicima. Očekivao je da će se ispoljiti uticaj napada delova 209. puka na desnom krilu, tj. u pravcu kote 128, što bi mu omogućilo da svoju rezervu, ili bar jedan vod, uputi u obuhvatni napad sa kose iznad sela. Vreme je odmicalo, a Rusi još nisu uspeli da zauzmu kotu 128. Umesto toga, Nemci su uz pomoć svetlećih raketa i po vatri boraca uočili zalegli streljački stroj i okrenuli na njega svoje minobacače. Čekati se više nije smelo. Četvrta četa, najbliža selu, imala je već nekoliko ranjenih.

Ocenivši da će imati više gubitaka ako ostane i dalje na mestu, komandir čete Sava Krstić dograbi puškomitraljez, podiže se iz oranice i, pritisnuvši obarač, povika:

— Juriš, drugovi! Napred!

Nemci namah ispališe snop svetlećih raketa i otvoriše vatru u njegovom pravcu. Savu to nije zbunilo, puštajući kraće rafale, Sava je hladnokrvno grabio prema prvoj kući iz koje se branio neprijatelj. Za njim potrčaše i svi njegovi borci. A zatim i 3. i 1. četa. Komandantu bataljona ostalo je jedino da potvrdi ovu samoinicijativu komandira 4. čete i da pokrene napred i ostale delove svoga bataljona.[1]

Juriš je bio tako silovit da su Nemci napustili prve rovove i utvrđene kuće i ne sačekavši borce da uskoče u njih. Tako su, prelazeći prepreke, jednu za drugom, 3. i 4. četa brzo zauzele severoistočni deo sela i izbili na levu obalu zmajevačkog potoka gde se nalazila sle-

[1] Komandir 4. čete Sava Krstić (rođen u Starom Sivcu) pohvaljen je naredbom štaba 7. vojvođanske brigade za ovu borbu (vid. *Zbornik*, tom I, knj. 10, str. 218).

deća linija odbrane neprijatelja. Na levom krilu 1. četa je zauzela još 300 metara nasipa i sa tri strane podišla jakoj otpornoj tački neprijatelja — železničkoj stanici.

Po izbijanju na potok, jedan vod 3. čete orijentisan je na severozapad. Njegova pojava iza leđa i s desnog boka iznenadila je neprijatelja i primorala ga da ubrzo napusti ušorenu grupu kuća na levoj obali zmajevačkog potoka. To je omogućilo i snagama 209. gardijskog puka da slome jaki neprijateljski otpor u rejonu kote 128 i brže izbiju na zmajevački potok u blizini ciglane. Time je ponovo izravnat front naših i sovjetskih snaga. On se sada protezao duž seoskog puta od Draža prema Zmajevcu i duž potoka u Zmajevac.

Sa novih i ranije pripremljenih položaja na desnoj obali potoka neprijatelj se ogorčeno branio. Rastojanje između naših i neprijateljskih položaja iznosilo je svega 20—50 metara. To je onemogućavalo efikasnu podršku i upotrebu artiljerije težeg kalibra. Za rušenje i neposredno gađanje utvrđenih zgrada i bunkera u centru sela i na stanici bili su potrebni laki topovi sa probojnim i pancirnim granatama. Sedma brigada ih nije imala. Zato je imala srčane bombaše, vične tome poslu.

Odmah po uspostavljanju veze sa delovima 209. puka, 1. bataljon je ponovo krenuo na juriš. Preskačući blatnjavi potočić, čete su se brzo našle u neprijateljskim rovovima i pod svodovima utvrđenih zgrada, iz kojih su sevali plameni jezici mitraljeza. Na sve strane čuli su se tupi udarci kundaka, prigušeni jauci ranjenika i potmule eksplozije ručnih bombi. Jedna kuća je zapaljena, ali otpor iz nje nije prestao ni posle pet ubačenih bombi i poziva na predaju. Tek kad je vatra zahvatila potkrovlje, iz nje iskoči pet nemačkih vojnika uzdignutih ruku. Šesti se valjao po zemlji kao zapaljena buktinja.

Uprkos žestokom otporu, Nemci su morali napuštati kuću po kuću. Prepuštajući pojedine utvrđene zgrade jurišnim grupama, 3. i 4. četa smelo su produžile kroz centar sela. Najžešći otpor neprijatelj je pružao iz železničke stanice. I ovde su iskoristili sve prednosti uzdignutog terena i čvrste stanične zgrade. Tu je izgrađena solidna otporna tačka — kao i u Batini. Veliki brisani prostor, močvarno i otkriveno zemljište, kao i jaka

automatska vatra, onemogućavale su prilaz našim borcima. Prvi juriš nije uspeo, zaustavljen je na 150—200 metara od staničnog postrojenja. Proređeni streljački stroj zalegao je na otkrivenom zemljištu, izložen ubitačnoj neprijateljskoj vatri. Posebnu teškoću predstavljalo je utvrđeno mitraljesko gnezdo na železničkom nasipu. Svojom niskom vatrom on je prikovao naše borce za smrznutu oranicu. Odsjaj zapaljene zgrade omogućavao je nemačkom mitraljescu da drži na nišanu celu četu, a malo rastojanje onemogućavalo je upotrebu bataljonskih minobacača. U pokušaju da se uništi nemački „šarac" ranjeno je nekoliko bombaša a dva naša puškomitraljesca su poginula. U nastojanju da ih izvuče sa bojišta poginula je i bolničarka Kaća iz Bešenovačkog Prnjavora. Situacija je izgledala beznadežna. Ranjenici su uzaludno tražili pomoć. Svaki pokušaj da se promeni položaj izazvao bi novu seriju raketa i duge mitraljeske rafale.

U toj kritičnoj i nezavidnoj situaciji kraj železničkog nasipa ukaza se silueta jednog čoveka. Pri blesku svetleće rakete ocrtavala se jasno njegova omanja, zdepasta figura u naboranim čizmama, sa raskopčanim oficirskim šinjelom. Pod njegovim čvrstim i odlučnim koracima škripao je šljunak, a nagažene prazne konzerve kotrljale su se lupajući o kamenje. Svima je zastao dah. Pogled mu je bio prikovan samo za jednu tačku — mitraljesko gnezdo, odakle je izbijala plavičasta svetlost smrtonosnog rafala. A Košta Vlahović Cole — jer to je bio on — koračao je i dalje čvrsto stiskajući u rukama dve engleske ručne bombe, „kašičare".

I nemački mitraljezac, verovatno fasciniran ovim prizorom, na časak je prekinuo vatru. Iz nemačkih rovova polete nova serija raketa i osvetli ovu nestvarnu spodobu koja im se približavala, noseći u rukama smrt. Komanda nemačkog oficira iz utvrđene stanične zgrade vrati nemačkog mitraljesca u stvarnost i on pritisnu obarač, ali njegov prvi rafal zapara stazu pored Coletovih nogu.

— Lezi, Košta, poginućeš! — prodera se komandir Brica i usmeri cev svoga automata u puškarnicu nemačkog mitraljeza. U želji da odvrate pažnju Nemaca, pripucaše i ostali borci.

Sve je bilo kasno. U sledećem trenutku zatrešta novi rafal nemačkog mitraljeza. Cole poskoči, zamlatara rukama, napravi još nekoliko nesigurnih koračaja i pade nekoliko metara od nemačkog rova. Istog trenutka iz rova odjeknu eksplozija, a zatim i druga. Nemački mitraljez ućuta. Jedno parče Coletove bombe ranilo je nemačkog mitraljesca. Njegov prodoran krik prekide oštar glas komandira prve čete:

— Juriš! Jurriiiiš, drugovi!

I borci potrčaše, da osvete svoga hrabrog druga Kostu Vlahovića Coleta, zemunskog srednjoškolca i udarnika, koji se nesebično žrtvovao da bi im omogućio prolaz i sačuvao ih od još većih žrtava. Za tren oka našli su se u nemačkim rovovima, koji su posle kraćeg i žestokog okršaja zauzeti. Preostali Nemci pobegoše prema selu. Neposredno oko stanične zgrade još neko vreme vodila se borba. Sa zapadne strane u pomoć 1. četi priskočio je jedan vod 4. čete. Opkoljeni sa svih strana, koristeći se zaklonom železničkog nasipa, Nemci su se probili iz stanične zgrade u pravcu sela Suze. Goneći ih u stopu, za njima je krenula i 1. četa.

U selu se još čula jaka automatska vatra i eksplozija ručnih bombi. Prodor 1. čete duž železničke komunikacije i bočno dejstvo delova 3. čete, koji su sve više zaobilazili selo sa severozapadne strane, ugrozili su neprijatelju odstupnicu i naterali ga da gotovo bez borbe napusti preostale objekte i položaje i povuče se prema Suzi. U žurbi i pometnji nisu čak uspeli da evakuišu svoje ranjenike. Tako je kompletno previjalište 132. grenadirskog puka sa velikim brojem ranjenika palo u ruke 7. brigade.

Da bi zaustavio ovaj opasan prodor 7. brigade i 209. puka na sektoru Zmajevac—kota 128, komandant 44. nemačke divizije hitno je intervenisao. Iz Oklopnog grenadirskog bataljona izvukao ie nekoliko tenkova i tri samohotke, koji su dotle napadali na kotu 205 i hitno ih uputio u Suzu. Tu je sa odbačenim delovima 132. puka i 13. SS „Handžar" divizije pokušao da izvede protivnapad i povrati Zmajevac.

Na izlazu iz sela došlo je do kraće, ali oštre susretne borbe. U odlučnom trenutku komandant 7. brigade je preko istočnih padina Belomanastirske grede ubacio u

borbu i 4. bataljon. On je sa delovima 209. puka izvršio bočni udar u neprijateljsku napadnu kolonu. Istovremeno je i 1. četa 1. bataljona otvorila žestoku vatru sa železničkog nasipa po desnom boku neprijatelja. To je bilo dovoljno da se neprijatelj zbuni i zaustavi.

Goneći neprijateljske zaštitnice desnom stranom druma prema Suzi, 4. četa 1. bataljona se iznenada našla oči u oči sa tri nemačka tenka. Nemajući vremena za razmišljanje, komesar čete Milanko Prodanović, koji je zamenio ranjenog komandira, dograbi puškomitraljez, istrča na drum i otvori vatru na nemačke tenkove. Želeo je da privuče pažnju nemačkih tenkista i omogući prilaz bombašima i posadi protivtenkovske puške da posednu položaj. Ovim neustrašivim, aii i nepromišljenim podvigom, JVlilanko je zaista uspeo da za trenutak zbuni neprijateljske tenKiste, ali ga je odmah zatim presekao ratal nemačkog mitraljesca. lako je 4. četa ostala bez svoga komesara, hraorog Bačvanina iz Kaca, nekadašnjeg političkog delegata Novosadskog partizanskog odreda. Iskoristivši momenat kada su nemački tenkisti zbunjeno zastali, posada protivtenkovske puške pretrčala je brisani prostor i zauzela položaj u jarku kraj ceste. Napušteni od svoje pešadije, koja je posle bočnog udara 4. bataljona najpre zaiegla a zatim se u neredu poćela povlačiti, nernacKi tenkisti su se već posle prvih hitaca iz protivtenkovske puške povukli u pravcu buze.

Na 500 metara severoistočno od Suze protezala se sledeća neprijateljska odbrambena linija. Nju su u toku prethodnog dana poseli preostali delovi li. SS „Handžar" divizije. Sada su se na nju povukli i bataljoni 132. grenadirskog puka. I ovde je neprijatelj iskoristio idealne uslove terena — poprečnu dolinu jednog potoita. U nastojanju da zaustavi dalji prodor 7. brigade i 73. gardijske divizije, neprijatelj je, koristeći poprečne uvale i padine BelomanastirsKe grede, neosetno prešao na zadržavajuću odbranu.

Po izbijanju u rejon Ratišta (kota 84), gde se nalazila nova neprijateljska linija, 7. brigada je bila zaustavljena jakom streljačkom vatrom. Dalje se nije moglo bez vatrene podrške. Trebalo je sačekati da artiljerija promeni vatrene položaje i uzme nove elemente

za gađanje, a to je značilo i novu organizaciju napada. Naređeno je ponovno ukopavanje.

U zauzetom Zmajevcu 4. bataljon je još iste noći izvršio pretres i čišćenje sela od preostalih, u civilna odela presvučenih neprijateljskih vojnika.

U BORBU ULAZI I 113. SOVJETSKA DIVIZIJA

Izvršavajući zaključke Vojnog saveta 57. sovjetske armije od 21. novembra, komandanti 64. i 75. streljačkog korpusa uvode u borbu 22. novembra svoje druge ešelone i preduzimaju opšti napad za proboj nemačke odbrambene linije i konačno spajanje oba mostobrana. Komandant artiljerije 57. armije, general major Brejd, poučen dotadašnjim iskustvom i uočenim slabostima, u popodnevnim časovima 22. novembra uzdrmao je do temelja nemački odbrambeni sistem, uništio njihove veze i ućutkao im osetno proređene, ali još aktivne baterije, a svojoj pešadiji i motomehanizovanim delovima pružio mnogo bolju podršku. Objedinivši pod svojom komandom oko 1.100 artiljerijskih i minobacačkih cevi i smenjujući vatrene udarce po utvrđenim objektima naizmenično sa metodičnom vatrom po određenim linijama, general Brejd je potpuno zbunio nemačko komandovanje i onemogućio mu bilo kakav manevar radi zaštite njegove žive sile od ubitačne artiljerijske vatre. Ako je ikad dotle artiljerija i planšeta artiljerijskog oficira odigrala takvu ulogu i uštedela toliko dragocene ljudske krvi, onda je to, svakako, učinila i ovde, na ovih nekoliko kilometara prostora između Draža i Zmajevca. To, naravno, ne znači da je isključivo general Brejd, na čiji se samo jedan šifrovani potez na neprijatelja sručilo na desetine tona čelika i eksploziva, rešio ovu bitku. To je i ovoga puta morao da učini čovek. Svaka osvojena stopa morala se natopiti njegovom krvlju.[1]

[1] Prilikom proboja linija Draž—Zmajevac, samo u toku jednog dana, 22. novembra, sovjetske jedinice imale su 109 poginulih vojnika, oficira i podoficira. Bili su to najveći dnevni gubici od početka bitke. (Podaci su uzeti iz *Spomen-knjige poginulih sovjetskih vojnika u Jugoslaviji*, koja se čuva u Arhivu VII u Beogradu.)

U drugom ešelonu 64. streljačkog korpusa nalazila se 113. streljačka divizija, kojom je komandovao pukovnik Muhamedarov. U toku noći 21/22. novembra, ova odmorna i dobro popunjena divizija uvedena je u borbu na centralnom delu fronta i na pravcu glavnog udara 64. streljačkog korpusa. Iz borbe je izvučena iscrpena i u desetodnevnim borbama gotovo prepolovljena 233. streljačka divizija.

Sa 12. vojvođanskom brigadom, 233. streljačka divizija pukovnika Sidorenka doživela je najteža iskušenja i na svojim plećima ponela glavni teret bitke za batinski mostobran. Vredno je divljenja sa kakvom upornošću su pripadnici ove divizije otimali komad po komad barovitog i teško prohodnog zemljišta u dolini Karašice i na prilazima selu Dražu. Kada se nakon desetodnevnog jurišanja po blatnim terenima potesa Vrblje i veranja po gotovo okomitim severozapadnim liticama Belomanastirske grede našla na „tvrdom tlu", ona je u napadu na kotu 205 pokazala takvu silinu udara da se s pravom može postaviti pitanje gde je granica ljudske izdržljivosti?[1] Sovjetska vlada i Vrhovna komanda pravilno su ocenile ulogu ove divizije u batinskoj operaciji i odale zasluženo priznanje njenom boračkom i rukovodećem sastavu. Tako se od ukupno 33 zlatne zvezde heroja proglašenih u batinskoj operaciji, 11 našlo na grudima pripadnika ove divizije (četvorica od njih dobila su ovo najviše priznanje posmrtno). Međutim, i sa 50% sastava ova divizija je ostala uvek jaka združena formacija. To je, verovatno, imao u vidu i general Kravcov, kada je nakon njenog smenjivanja i dalje zadržao 233. diviziju na batinskom mostobranu, u drugom ešelonu 64. korpusa.

Na apatinskom pravcu, general Akimenko, komandant 75. streljačkog korpusa, istovremeno sa 8. vojvođanskom brigadom, uveo je u borbu 236. streljačku diviziju, koja mu je nekoliko dana ranije stavljena na raspolaganje iz rezerve Trećeg ukrajinskog fronta. Tako su

[1] Prema nekim sovjetskim podacima, 233. streljačka diviziia formirana je 1941. godine, kada su se Nemci nalazili pred Moskvom, od dobrovoljaca iz redova moskovsike omladine, prvenstveno srednjoškolske.

se 22. novembra, pored četiri sovjetske i jedne jugoslovenske, na oba mostobrana našle još dve sovjetske ili ukupno sedam pešadijskih divizija i brojna artiljerija, nekoliko diviziona oklopnih samohodnili oruđa i nešto tenkova. Bile su to snage dovoljne za proboj novih odbrambenih položaja u Baranji i za izvršenje postavljenog zadatka — spajanje oba mostobrana.

Čim je uvedena u borbu i ne sačekavši završetak neuobičajeno duge i sistematske artiljerijske vatrene pripreme, 113. streljačka divizija pošla je energično napred. U sadejstvu sa 19. streljačkom divizijom, koja je u međuvremenu potpuno ovladala Gajićem i orijentisala se prema Topolju i Duboševici, 113. streljačka divizija koristi ovaj prodor i uspeh svog desnog suseda za obuhvat 44. nemačke pešadijske divizije, koja po naredbi maršala fon Vajksa, još grčevito brani kotu 206, odnosno greben Belomanastirske grede. Tek kada je 113. sovjetska divizija duboko zaobišla levo krilo 44. nemačke divizije i pojavila se u rejonu njenih artiljerijskih položaja, severoistočno od Podolja, dotadašnji ogorčeni otpor neprijatelja u rejonu kote 206 naglo popušta.

Posebnu ulogu u tom obuhvatnom manevru 113. streljačke divizije odigrao je bataljon kapetana Marjanenka. Sa desne obale Karašice, savlađujući gotovo nepristupačno zemljište, okomite litice i jaruge, njegov bataljon pojavio se iznenada iza leđa 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Sačekavši da se ispolji uticaj ostalih jedinica njegove divizije, koje su napadale s fronta, Marjanenko je u silovitom jurišu uneo pravu pometnju u neprijateljske redove.

Ù isto vreme, napadajući s fronta i sa južnih kosa Belomanastirske grede, 73. gardijska divizija uspela je da uz sadejstvo i podršku svoje artiljerije i samohotki, koje su ih pratile u stopu, probije utvrđenu neprijateljsku liniju odbrane na putu Draž—Zmajevac i ponovo podiđe koti 206 sa južne strane.

CRVENA ZASTAVA KLAVDIJE LEGOSTAJEVE

U podubokom useku seoskog puta, severoistočno od kote 205, nalazilo se pukovsko previjalište 211. gardijskog puka. Pod razapetim šatorima, na kamenu ili na izlokanoj zemlji, ležali su, čučali i ječali mnogobrojni ranjenici. Oni teži čekali su na nosilima da budu evakuisani u divizijske i korpusne hirurške ekipe prema Batini i Dunavu. Iznenadni nalet neprijateljskih jurišnih aviona napravio je pustoš u ovim uskim pukotinama zemljišta, pretrpanim ranjenicima, zaprežnim vozilima i borbenom tehnikom.

Da bi se oslobodio put za transport ranjenika, načelnik saniteta 73. gardijske divizije, major Lav Abramovič Šagin, uputio je po jednu sanitetsku četu usekom puta u pravcu previjališta 211. i 214. puka. Brzom intervencijom ovih četa i pozadinskih jedinica ponovo je uspostavljen saobraćaj i transport ranjenika. Poginuli vojnici ostavljani su neposredno pored puta, poredani jedan uz drugog na strmim ivicama useka. Neki su umrli tu, u čučećem ili sedećem položaju, čekajući na transport. Bila je to jeziva kolonada smrti, u kojoj su mrtvi ispraćali svoje preživele drugove, oslobodivši im put do divizijske bolnice.

U sanitetskoj ekipi 211. gardijskog puka, kojom je rukovodila poručnik Fana Stepanova, nalazila se i Klavdija Legostajeva, medicinska sestra, sa činom gardijskog sanitetskog podnarednika.

Tiha, ozbiljna i nenametljiva, mlada Klava, kako su je oslovljavali njeni drugovi i drugarice iz sanitetske ekipe, krila je u sebi bujan i dinamičan temperamenat. Još kao moskovska srednjoškolka i komsomolka napajala se patriotizmom na delima junaka velike oktobarske revolucije — Pavia Korčagina, Dundića, Čapajeva... U prvoj godini otadžbinskog rata, iako vrlo mlada, prijavila se dobrovoljno u redove Sovjetske armije i pošla na front. Zbog svog neustrašivog držanja u borbi imala je već nekoliko ordena za hrabrost i brzo je prekomandovana u gardijsku diviziju. Nije mnogo cenila svoj bolničarski poziv i stalno je želela u prve borbene redove. Uoči borbe za kotu 2Ó5 smenila je svoju drugaricu Tanju Georgijevnu na dužnosti sanitetskog instruktora

3. bataljona 211. puka. Tako se našla u centru najžešćih okršaja. Jurišala je sa ostalim borcima na neprijateljske rovove i neumorno previjala ranjenike, trudeći se da bude stalno u prvim redovima.

U poslednjem, najžešćem jurišu na kotu 205, u njenoj blizini, pao je smrtno pogođen mladi potporučnik, zastavnik 211. puka. U samrtnom grču, levom rukom je još držao koplje sa zamotanom pukovskom zastavom, a desnom se uhvatio za prostreljene grudi. Klavdija mu je prva priskočila u pomoć. Na oči joj grunuše suze, bio je mrtav. Prigušujući jecaje, zaklopi mu oči i energično zgrabi koplje pukovske zastave, pokida kopče i odmotanu zastavu pobode iznad glave mrtvog zastavnika. Na ledenom vetru zalepršа njena crvena tkanina, sa srpom i čekićem i pozlaćenim slovima, nazivom njenog puka. Podigavši glavu u pravcu zastave, Klavdija ugleda kotu 205 i svoje drugove kako izbijaju na njen plato. To je podseti na poslednju želju zastavnika, koji je grčevito ispruženom rukom stezao zastavu, pogleda uperenog prema koti. Shvatila je da zastavu treba pobosti tamo, kuda je jurišao njihov puk.

Klavdija obrisa suzne oči, desnom rukom dohvati zastavnikov automat, a levom čvrsto stisnu koplje crvene zastave. Trčala je kao pomahnitala. Preskačući levkove od eksplodiranih artiljerijskih zrna i mrtva ljudska tela, sustigla je svoje drugove. Za trenutak je njihov juriš zaustavljen jakom neprijateljskom vatrom sa ivice platoa. Ne osvrćući se na metke koji su zviždali oko nje i visoko razvijene zastave u njenim rukama, ona iskoči na plato kote 205, još čvršće stisnu zastavu i potrča napred kličući:

— Urrraaa! ... Vperjod za rodinu!

U trenutku svi zanemeše, ali ugledavši visoko razvijenu zastavu svoga puka u rukama neustrašive Klavdije, njeni drugovi pojuriše da je zaštite svojim grudima. I nju i svoju zastavu. Bio je to juriš koji se retko pamti. Uskočivši u neprijateljske rovove, gardejci su prosto samleli zbunjene hitlerovce. Tek tada su očima potražili svoju hrabru drugaricu.

Ugledali su je na sredini platoa, ispred široko razvijene i pobodene pukovske zastave. Gledala je u pregrejanu cev ispražnjenog automata. Gledala je i pla-

kala... Njena nejaka ramena tresla su se od plača i sreće što je neočekivano postala junak dana i doprinela ovoj pobedi. Plakala je i od žalosti za poginulim zastavnikom, u kojeg je potajno bila zaljubljena, i što je ispunila njegovu poslednju želju. Nije više ličila na malopređašnju junakinju, koja je zadivila ceo puk i zbunila neprijatelja. Bila je ponovo samo obična devojka u uniformi gardijskog, sanitetskog narednika. Bila je to opet jednostavna, tiha i nenametljiva Klava, Klavuška, Klavdija Legostajeva. Potrčali su joj u zagrljaj i na rukama poneli je sa kote 205. Za ovaj podvig Klavdija Legostajeva dobila je visoko sovjetsko odlikovanje — orden Lenjinove zastave.

„ŠEZDESET OSMI ARMIJSKI KORPUS VIŠE NE MOŽE DA SE SUPROTSTAVLJA NEPRIJATELJU ..."

Nakon konačnog pada kote 205 i 206 i proboja fronta između Draža i Zmajevca, situacija na batinskom mostobranu postajala je za neprijatelja iz časa u čas sve teža. Iscrpene i gotovo desetkovane u višednevnim ogorčenim borbama, četiri nemačke divizije, pod komandom štaba 68. nemačkog armijskog korpusa, nisu više mogle da odole silovitom pritisku šest sovjetskih divizija i jedne divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

* * *

U podne 22. novembra, dejstvujući u prvom ešelonu 75. sovjetskog korpusa, 8. vojvođanska udarna brigada, posle ogorčenih četvorodnevnih borbi i natčovečanskih napora, probila je konačno i front Branderburške divizije na apatinskom pravcu i zauzela pustare Monjoroš i Caprašat. Goneći dalje razbijenog neprijatelja, ona je 23. novembra izbila na liniju: kota 88—Sebešer salaš——pustara Mirkovac i produžila dejstvo u pravcu Kneževih Vinograda. Na njenom levom krilu delovi 74. i 236.

sovjetske divizije za to vreme su zauzeli naselja i pustare Bakrašat, Aleksandrov Dvorac, Sokolovac i Kozjak i svoje dejstvo usmerile u pravcu sela Lug i Grabovac, gde se, oslonjena na Mali Dunav, nalazila druga odbrambena linija neprijatelja. Time se apatinski mostobran povećao na oko 10 kilometara po širini i 5 kilometara po dubini i približio batinskom na svega 2 kilometra. To je ugrozilo bok i pozadinu neprijateljskih snaga na batinskom mostobranu i doprinelo njihovom bržem povlačenju sa Belomanastirske grede.

Utrošivši sve rezerve u tvrdoglavom nastojanju da povrati i zadrži dominirajuće kote i liniju Draž—Zmajevac, komandantu 68. nemačkog armijskog korpusa nije preostalo ništa drugo nego da, koristeći se manevarskim zemljištem, pređe na vođenje zadržavajuće odbrane i da neprekidno traži nova pojačanja. Ta pojačanja nije mu mogao više dati ni njegov pretpostavljeni štab i komandant 2. oklopne armije. Ono se moglo dobiti jedino daljim i bezobzirnim skidanjem nemačkih divizija sa ostalih frontova u Jugoslaviji, Italiji i Mađarskoj. No, dok te divizije ne pristignu u Baranju, trebalo je nekako zadržati ovu ofanzivu sovjetskih i jugoslovenskih jedinica. Ali kako zatvoriti brešu, koja se svakog trenutka sve više širila i pucala u svim pravcima?

Ta stihija neće se više zaustaviti do Blatnog jezera i Bakonjskog gorja. Međutim, to naređenje maršala fon Vajksa bilo je neizvodljivo. Prodor 19. sovjetske divizije u pravcu Duboševice, 113. streljačke prema Podolju, 73. gardijske duž grebena Belomanastirske grede, 7. vojvođanske brigade na prilazima Suze, 8. vojvođanska brigade i 75. sovjetskog korpusa prema liniji Vardarac—Kneževi Vinogradi potpuno je ugrozio krila i bokove 68. nemačkog korpusa. U takvim uslovima, zadržavanjem 44. nemačke divizije, delova 31. SS i 13. SS „Handžar" divizije na sadašnjim položajima, glavnina 68. nemačkog korpusa brzo bi se našla u okruženju. O nekom jačem protivnapadu, radi povratka „uzvišenja koja dominiraju mostobranima", sa postojećim snagama — nije moglo biti ni govora.

Iskusnom vojniku, bivšem austrougarskom oficiru Maksimilijanu de Angelisu, francuskom Nemcu i vaspitaniku pruske škole situacija je bila potpuno jasna. Posto-

jeca situacija i vojna logika nalagale su mu da što pre izvuče glavninu 68. korpusa na povoljnije položaje, da mu skrati front i odredi novo težište odbrane. Za njega je, međutim, bilo mnogo lakše da jednostavno povadi kopije ponetih depeša i preda ih usplahirenom generalu Felmiju. Jer, očigledno, trebalo je da neko položi račune pred firerom za nastalu situaciju. Nije želeo da preuzme na sebe još veću odgovornost i rizik izmene maršalovog naređenja. Zato je naredio generalu Felmiju da se po svaku cenu održi na novoodređenoj liniji Topolje—Podolje—Suza. Da bi ga bar malo ohrabrio, obećao mu je hitnu intervencija kod maršala fon Vajksa i OKW u vezi sa odvajanjem novih divizija sa drugih frontova. Zureći se nazad, bio je ispraćen dejstvom sovjetske dalekometne artiljerije i gardijskih minobacača.

Generala de Angelisa posebno je iznenadilo loše stanje u 31. SS „Lombard" diviziji. Nisu to više bile one ohole bačko-mađarske i podunavske Švabe, zadojene fašističkom propagandom, koje su, koliko juče, zahtevale da njihova divizija bude upućena preko Dunava i koje su Vermahtu prebacivale što je tako „kukavički" napustio njihove domove u Bačkoj i Banatu. Zbačeni sa Belomanastirske grede, shvatili su, najzad, da rat može i da se izgubi i da svaka „batina" ima dva kraja.

Situacija je bila više nego pesimistična. To se, uostalom, može utvrditi iz nemačke operativne dokumentacije. Evo nekoliko takvih ocena iz Operativnog dnevnika Komande Jugoistoka:

> „... Uprkos toga što su do krajnosti dale sve od sebe i imale visoke gubitke u oficirima i podoficirima, naše trupe nisu bile u stanju da se na terasastom, vinogradarskom zemljištu odupru brojno daleko nadmoćnijem neprijatelju ... Nemačke b^&Ijone, čija jačina iznosi još po 130 ljudi, divizija Branderburg objedinila je u dva bataljona. 31. SS divizija, nastavni i dopunski pukovi 44. divizije i Muslimani 13. SS „Handžar" divizije ne mogu više da izdrže vatru ..."

Mađarske, ustaške, nedićevske i druge kvislinške snage ovde se više i ne spominju jer su se nalazile u lakvom stanju da o njima više nije ni trebalo govoriti.

Objašnjavajući kako je došlo do proboja neprijateljske odbrambene linije, operativni oficir Komande Jugoistoka zapisao je u citiranom dnevniku, 23. novi mbra, sledeće:

> „... U podne 22. 11. neprijatelj je otpočeo napad iz mesta Draž i južno od njega, pregazio naše slabe i borbom iznurene snage na položajima u širini od 2 kilometra i prodro do artiljerijskih položaja istočno od Podolja. Neprijatelj se istovremeno probio na jugu... između Kazuka i Monjoroša i do večeri stigao u rejon severno od Mirkovca...

I dalje:

> „... *68. armijski korpus više ne može da se suprotstavlja neprijatelju koji prodire.* Komandant 2. oklopne armije se zato morao odlučiti da povuče front 44. grenadirske divizije ... i organizuje novu odbranu približno na liniji Suza—Podolje—Duboševica..

Prebacivši odgovornost za svoje neuspehe kod Batine na 68. armijski korpus i komandanta 2. oklopne armije komandant Jugoistoka naređuje generalu de Angelisu da se po svaku cenu održi i da „zauzme uzvišenja koja dominiraju mostobranima" Slično je bilo i sa pripadnicima zloglasne 13. SS. Pa i dalje! Ova bujica bi mogla lako da se prelije i preko Drave u Slavoniju — do Save, Broda, Zagreba! Odvojena od bosanskih i hercegovačkih planina, iz kojih je regrutovana i gde je ratovala skoro dve godine, vršeći nečuvena zverstva nad nedužnim stanovništvom za račun svojih ustaško-nemačkih gospodara, ova slugeranjska divizija skrenuta je sa puta za Nemačku i bačena pravo pod gusenice ruskih tenkova. Čim su osetili da Nemačka gubi rat, ovi deklasirani odrodi, plašeći se za svoju kožu, počeli su da se osipaju i beže. Shvativši da su umesto nagrade za vernu službu nemačkom Rajhu, sada upo-

[1] Videti A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 415—417.

trebljeni kao topovsko meso i zamena za dragocenu nemačku krv, njeni pripadnici su se sve više pretvarali u razularenu i zaplašenu pijanu rulju. Proces raspadanja ove divizije, koji je počeo pod udarcima NOVJ u Bosni, sada je dobio svoj epilog. Tu, u Baranji, ubrzo će, umesto reorganizacije i popune, biti „rashodovana" i izbrisana iz evidencije nemačkih združenih formacija. A nekad je imala 19.000 vojnika, specijalno obučenih i dobro naoružanih.

Prepušten sam sebi, general Felmi nije imao mnogo izbora. Pozivajući se na firerovo naređenje — borba do poslednjeg čoveka — i naređenja svojih pretpostavljenih, on od potčinjenih zahteva da se održe na sadašnjim položajima. U borbu su ubačeni čak i pozadinski delovi, jedinice feldžandarmerije i hilfpolicije, jednom rečju, svi oni koji su mogli da drže pušku i pucaju, čak i lakši ranjenici...

Poučeno dotadašnjim iskustvom, sovjetsko i naše komandovanje nije ovoga puta dozvolilo da se neprijatelj utvrdi na novoj odbrambenoj liniji, jer bi mu to omogućilo privlačenje novih snaga sa ostalih frontova. Zbog toga je štabovima 64. i 75. streljačkog korpusa naređeno da energično produže napred. Trebalo je stvoriti uslove za što brže uvođenje u borbu drugog ešelona 57. armije — 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade.

Na sektoru sela Suze proboj nove odbrambene linije počeo je žestokim artiljerijskim i minobacačkim dvobojem. Ceneći, verovatno da bi ovde, zbog najmanje udaljenosti batinskog i apatinskog mostobrana i njihovog spajanja, moglo doći do glavnog udara naših snaga, general Felmi je posebnu pažnju obratio na ovaj sektor fronta. To mu je sugerirao i general Maksimiìijan de Angelis. Zemljište i ostali uslovi na ovom pravcu bili su idealni za žilavu i duboko ešeloniziranu odbranu. I ovde kao i u Batini i Zmajevcu, na rastojanju od 300 do 500 metara, paralelno sa frontom, pružaie su se 2—3 km duge, na početku strme, zatim sve blaže i pliće, ali za ovo doba godine teško savladive jaruge i udoline. Kao u Batini i Zmajevcu, jedina komunikacija pogodna za

nastupanje trupa išla je ispod strmih useka Belomanastirske grede. Sa obe strane komunikacije, u dužini od 3 km, redale su se seoske kuće, sa podrumima usečenim u stenu. Istočno od Suze, sve do Dunava prostiralo se blatnjavo i močvarno zemljište. Napadaču — a to je opet bila 7. vojvođanska brigada — nije preostalo ništa drugo nego da se, isto kao i u Batini i u Zmajevcu, bori za svaku kuću, za svaki podrum, za svaku poprečnu jarugu ili prelaz na plitkom potočiću.

U ovom i u susednom selu Kneževi Vinogradi, posle proboja fronta kod Zmajevca, već drugi dan su se prikupljali i pripremali za odbranu ostaci 13. SS „Handžar" divizije i ustaške pukovnije „Baranja". Mnogi od njih, posle poraza kod Batine i Zmajevca, vratili su nemačke patrole čak sa Drave, jer su „izgubili vezu sa svojom jedinicom". Južno od Kneževih Vinograda, s osloncem na padine Belomanastirske grede i zapadnu obalu Malog Dunava, branili su se ostaci Branderburške divizije. Sve to, vojnički gledano, pružalo je uslove za solidnu i upornu odbranu. Tako su, verovatno, mislili i generali, Felmi, koji je povukao, i general De Angelis koji je odobrio novu liniju odbrane, uprkos izričitim naređenjima maršala fon Vajksa, „o zabrani daljeg povlačenja...". Na njihovu veliku »alost, ovako nisu mislili naši i sovjetski komandanti.

Tako, konačno, nije mislio ni Milan Stojković Mikać, jer on je, sa svojim 1. bataljonom, bio taj koji je od komandanta 7. vojvođanske brigade dobio kratko i jasno naređenje: „Zauzeti Suzu! I produžiti dalje do Kneževih Vinograda! ... Napad otpočeti u 18.00 časova. Odmah posle artiljerijske pripreme." I ništa više?! O izboru pravca napada, o načinu dejstva, o manevrisanju snaga — tu nema šta da se razmišlja. Isto kao i kod Zmajevca. Desno je stari, već dobro oprobani sused, 209. sovjetski puk 73. gardijske divizije. Levo — blatnjava ravnica, a tamo napred, negde pod Kneževim Vinogradima — 8. vojvođanska brigada, sa kojom je trebalo uspostaviti vezu.

Ni Mikać nije mnogo filozofirao: 1. četa — desno; 2. — levo; 3. i 4. u drugom ešelonu! Bombaši! ... Jurišne grupe. . . sve kao i u Zmajevcu! ... Suza mora večeras pasti!

U popodnevnim časovima nesnosna artiljerijska i minobacačka grmljavina prebacila je svoje težište na polukružnu zaravan zapadno od Suze, koja se simbolično nazivala — Gvozdena Kapija. Da li slučajno, ali u ovom trenutku, ovaj istureni deo Donjeg Brega, koji se zvao Gvozdena Kapija, dobio je važan značaj. Dominirajući svojom okolinom, utvrđenim selom Suza i dugom i poširokom udolinom ispred sebe, ovde se sada nalazilo težište 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Jugozapadno od Gvozdene Kapije bili su i novi vatreni položaji neprijateljske artiljerije. Zbog svega toga, ruska artiljerija je do kasno u noć tukla položaje oko Gvozdene Kapije. Za to vreme 209. puk 73. divizije i 7. vojvođanska brigada izvršili su juriš na prvi neprijateljski položaj, koji se protezao od kote 123, preko potesa Ratnička Zemlja, do severoistočnog dela Suze. Do 19.00 časova, 209. puk je izbio pred Gvozdenu Kapiju i počeo sa vatrenom pripremom proboja drugog neprijateljskog odbrambenog položaja.

Kao što se i očekivalo, neprijatelj je ogorčeno branio svaku kuću u selu. Probijajući se kroz bašte i dvorišta, kroz propuste i pored pruge, 1. bataljon je energično prodirao napred. Za likvidaciju pojedinih utvrđenih zgrada i podruma, odakle je neprijatelj pružao otpor, ostavljane su manje jurišne grupe i bombaši. Po izbijanju u centar sela, jedna četa je dobila zadatak da očisti zapadni deo sela i da sadejstvuje sa 209. sovjetskim pukom u napadu na Gvozdenu Kapiju, zaobilazeći je sa juga.

Uvodeći u borbu sledeći ešelon, 7. brigada je do sredine noći očistila od neprijatelja i jugozapadni deo sela i produžila duž komunikacije sve do potesa Derjan i do kote 109. U međuvremenu je Izviđački vod brigade, dejstvujući preko blatnjavog i močvarnog zemljišta istočno od železničke pruge, uspostavio vezu sa desnokrilnim jedinicama 8. vojvođanske brigade.

Pošto je zauzeo utvrđeno uporište, komandant 1. bataljona Milan Stojković Mikać izvestio je komandanta 7. brigade Milana Ješića Ibru:

„I Suza je pala. Neprijatelj beži ispred nas. Napredujemo prema Kneževim Vinogradima. Plen je velik. Naši gubici — 4 mrtva i 12 ranjenih ..."

Da bi se što čvršće povezao sa svojim susedima — 8. vojvođanskom brigadom i 209. sovjetskim pukom — komandant 7. brigade naređuje 1. bataljonu da produži dejstvo do Kneževih Vinograda i tu se utvrdi na dostignutim položajima. Naišavši na žestoku neprijateljsku vatru ispred sela, 1. bataljon se zaustavio i ukopao.

SPAJANJE BATINSKOG I APATINSKOG MOSTOBRANA

Izbijanjem 7. i 8. vojvođanske brigade pod Kneževe Vinograde i povezivanjem unutrašnjih krila 64. i 75. sovjetskog korpusa, završena je i druga faza batinske operacije — bitka za proširenje i spajanje nekoliko manjih taktičkih mostobrana u jedan veći operativni placdarm za uvođenje u borbu krupnijih operativnih i motomehanizovanih snaga. Bio je to ujedno završetak i onih najdramatičnijih trenutaka u kojima je svaki jači neprijateljski protivnapad dovodio u pitanje celu operaciju. Sve do uvođenja u borbu drugih ešeleona korpusa, a posebno drugog ešelona 57. armije, odnos snaga bio je povoljniji za neprijatelja. Naročito u pogledu korišćenja i upotrebe motomehanizovanih delova i avionske podrške. Sada se taj odnos ne samo izjednačio nego se polako, ali sigurno pomerao u našu korist.

U svojoj knjizi *Put k Balatonu,* komandant 57. sovjetske armije general Šarohin, škrtim i suvoparnim vojničkim jezikom komentarisao je ovaj prelomni trenutak:

„ ... Dvadeset trećeg novembra, 75. i 64. streljački korpus udarom sa severa i juga po naređenim pravcima slomili su odbranu neprijatelja i po isteku dana sjedinili batinski i apatinski mostobran.

Proteran sa jakih i povoljnijih položaja, neprijatej je pod snažnim pritiskom naših snaga počeo povlačenje na zapad. Istovremeno, neprijateljsko-fašističko komandovanje nastavilo je da ubacuje

u stvorene breše sve svoje rezerve, po meri njihovog pristizanja. U takvim uslovima bilo je potrebno ne dati im mogućnost da uz pomoć pristiglih rezervi obrazuju novi front odbrane i utvrde se na povoljnim položajima ..."[1]

Dakle, po oceni Šarohina — sa čime se moramo složiti — spajanjem mostobrana, nastupio je onaj najpovoljniji i skupo plaćeni trenutak za uvođenje u borbu krupnih operativnih rezervi, motomehanizovanih i brzo pokretnih snaga radi korišćenja postignutog uspeha. Pravilan izbor i uočavanje toga trenutka — iskustvo je pokazalo — od presudnog je značaja za uspešan ishod operacija takvog karaktera. Svako preuranjeno ili, što je još gore, zadocnelo reagovanje može da izazove nesagledive posledice. Dovoljno je bilo samo prevideti neki elemenat, zapostaviti neku okolnost, preceniti ili potceniti svoje ili neprijateljske snage i mogućnosti, pa da se dovede u pitanje cela bitka.

A grešili su i jedni i drugi.

Za sovjetsko komandovanje smo već izneli neke propuste. Naročito u prvoj fazi operacije i u borbama za kotu 205. Izneo ih je i Šarohin u svojim posleratnim radovima. Samokritički se na njih osvrnuo i Vojni savet 57. sovjetske armije na svom zasedanju od 18. novembra. Blagovremeno uočavanje novih propusta komandovanja, posebno u organizaciji sadejstva rodova i jedinica, i njihova korekcija pozitivno su uticali na dalji tok operacije. Radi ilustracije navešćemo još jednu, najnoviju, pogrešnu procenu i korekciju njihovih planova.

U prevelikoj žurbi da se nadoknadi izgubljeno vreme, sporost u prebacivanju snaga i tehnike na već zauzete mostobrane i preduhitre neprijateljske rezerve, sovjetsko komandovanje je utvrđivalo vrlo „tesne" i kratke rokove za izvršenje sledećih zadataka svojih jedinica. Tako su, prema korigovanom planu maršala Tolbuhina, divizije prvog ešelona imale da izvrše spajanje batinskog i apatinskog mostobrana do 18. novembra. Do 20. novembra i po uvođenju u borbu drugih ešelona korpusa trebalo je već izbiti na liniju: Mohač—Mađar

[1] Šarohin, cit. delo.

Bolj—Torjanci. Do 26. novembra i po uvođenju u borbu drugog ešelona 57. armije trebalo je dostići liniju: Stanica Perbej—Pečuj—Papa—reka Drava. Realna situacija, ogorčeni otpor neprijatelja i veoma nepovoljni zemljišni i atmosferski uslovi korigovali su i ovu odluku i planove sovjetskog komandovanja. Srećom, i po našoj oceni, ove korekcije i zakašnjenja nisu izazivale teže posledice.

Mnogo teže posledice i u ovoj fazi bitke izazvale su greške u nemačkom komandovanju. I o njima je već podosta rečeno. Naročito u pogledu neadekvatne i necelishodne organizacije komandovanja, njihovog razgraničenja i odgovornosti, dugog nagađanja o karakteru, ciljevima i dimenzijama naše i sovjetske ofanzive na ovom sektoru fronta, sporog privlačenja svojih rezervi i sukcesivnog ubacivanja u borbu, po meri njihovog pristizanja itd.

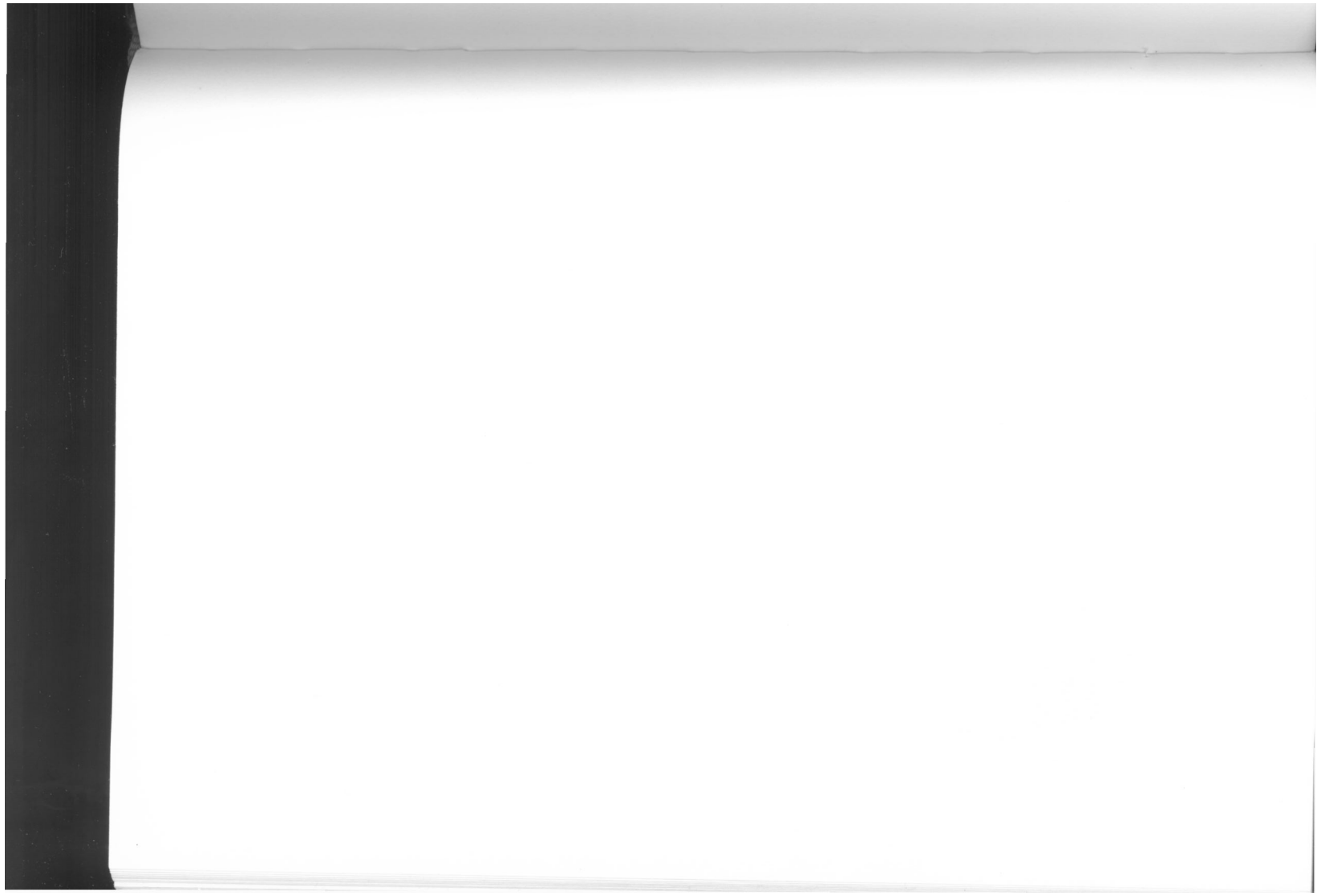
Za razliku od sovjetskog komandovanja, koje je svoje nedostatke brzo otklanjalo, nemačko komandovanje, posebno štab 68. nemačkog armijskog korpusa, činilo je u ovoj fazi iste greške kao i na početku bitke.

General Felmi, komandant ovog korpusa, očigledno se nije snašao u ovako delikatnoj i teškoj situaciji. Činjenica je, međutim, da je vrlo nervozno i brzopleto reagovao, da je olako trošio svoje rezerve, da je grešio u izboru pravca glavnog udara i težišta odbrane, da nije do maksimuma iskoristio sve prednosti zemljišta, da su mu pešadijske divizije, sem u izuzetnim slučajevima, imale za sve vreme plitki, kordonski raspored. Najveća zamerka može mu se uputiti u pogledu upotrebe i racionalnog korišćenja artiljerije. Posebno one iz sastava 92. motomehanizovane brigade i Branderburške divizije. Umesto da maksimalno iskoristi njihovu pokretljivost na ovom manevarskom zemljištu, za povećanje siline udara, u jednom „objedinjenom napadu" — kako mu je još 12. novembra sugerirala Vrhovna komanda kopnene vojske — Felmi svoju oklopljenu artiljeriju, velike vatrene moći, najvećim delom baca u prvu vatrenu liniju i koristi je kao ukopane vatrene tačke.

U prvoj fazi bitke, kada su mostobrane sačinjavali uski obalski pojasevi i kada se sa tih položaja moglo efikasno tući ne samo mostobrani nego i celo mesto

prelaza, pa i suprotna obala, takav raspored je bio celishodan. Nakon proširenja mostobrana i pada Batine i kote 169, ovakav način upotrebe artiljerije ne može se više ničim pravdati. Tako se dogodilo da je prilikom ovladavanja nasipom kod Kazuka i na uskotračnoj pruzi veći broj ovih oruđa pao u ruke naših i sovjetskih jedinica. Zaglibljeno u nepregledna blatišta nekoliko kolosa ove artiljerije, tipa „ferdinand" palo je u ruke boraca 8. brigade.

TREĆI DEO



KNEŽEVI VINOGRADI

Posle pada Kraljevog Stola (kota 206) na red su došli i ostali kraljevsko-kneževski posedi, kao što su: Kneževo Belje, Kneževi Vinogradi, lovište Haljevo, Aleksandrov Dvorac, Banova Kosa. Dakle, mnoga dobra, privatna lovišta i dvorci. Ne bi se moglo reći da su igrom slučaja ovi posedi u Baranji dobili ovakve kraljevsko--kneževske nazive. Nakon pripajanja Baranje Kraljevini Jugoslaviji, nekadašnji austrougarski vlastelinski posedi prešli su najvećim delom u ruke kralja Aleksandra, njegovog brata kneza Pavia i ostalih Karađorđevića. Baranjski seljaci, nekadašnji kmetovi, promenili su samo svoje gospodare i postali „kraljevski" biroši, čuvari lovišta i dvoraca.

Pitomo baranjsko selo Kneževi Vinogradi, sa oko 3.000 stanovnika,[1] postalo je iznenada poprište velike bitke i poslednje uporište elitne i ozloglašene Branderburške divizije na jugoslovenskoj teritoriji. Ovde će završiti svoju neslavnu karijeru još jedna nemačko-kvislinška formacija — 13. SS „Handžar" divizija. Posle Kneževih Vinograda ove dve divizije prestaće da postoje kao samostalne združene formacije, a njihovi ostaci biće prikupljeni u Mađarskoj i Austriji radi reorganizacije i popune drugih jedinica.

Desetkovani u ogorčenim petnaestodnevnim borbama sa našim snagama, ostaci pomenutih nemačkih divizija napuštali su komad po komad plodne baranjske zemlje da bi se najzad našli u poluokruženju na poslednjim, jugoistočnim brežuljcima Belomanastirske grede.

[1] Prema popisu iz 1931, Kneževi Vinogradi imali su 2.902 stanovnika, od toga: 1.356 Mađara, 294 Nemca, 833 Srba itd.

Na tim brežuljcima, u rejonu Kneževih Vinograda i Belog Manastira, spremali su se za svoju poslednju, odsudnu odbranu. Na toj izbočini, kod Kneževih Vinograda, odakle se front oštro lomio prema jugu, trebalo je još malo izdržati i sačekati dolazak dugoočekivane 1. brdske divizije (od koje su stigli samo neki delovi) i ostalih svežih snaga 22. nemačkog armijskog korpusa. Ali kako izdržati i preživeti danonoćne juriše udruženih crvenoarmejaca i jugoslovenskih partizana, sve češće su se pitali demoralisani nemački vojnici. Uz to, ostali su gotovo bez municije a time i bez efikasne podrške svoje artiljerije, avijacije i tenkova. Sve češće pozivanje starešina na firerovo naređenje — „borba do poslednjeg" — dovodilo je pripadnike ovih dveju nemačkih divizija do uverenja da su žrtvovani radi spasa-Vanja velikog nemačkog Rajha. Od nekad elitnih i brojčano jakih nemačkih divizija ostalo je još svega nekoliko bataljona. Doduše, general Felmi je smanjio širinu fronta Branderburške i „Handžar" divizije na svega četiri kilometra (od pust. Jasenovac do sela Kamenca).

Levo, na poslednjim uzvišenjima Belomanastirske grede, južno do sela Popovca i reke Karašice, sa krajnjim naporom branila se 44. pešadijska „Höh und Dojčmajster" divizija. Odande je još dopirala žestoka streljačka i artiljerijska vatra. Uprkos pogodnim uzastopnim položajima i kategoričkim naređenjima komandanta Jugoistoka i zabrani daljeg povlačenja, linija odbrane ove divizije neprekidno se lomila i pomerala na zapad. Nakon snažnih dvodnevnih juriša svežih sovjetskih divizija (113. i 19. divizije), general fon Rost je bio primoran da napusti Branjinu i taktička uzvišenja Belomanastirske grede: kote 223, 216, 222, 229 i trigonometrijsku tačku 243 (Kamenjak). Uvodeći u borbu tek prispeli bataljon 118. lovačke divizije, general Rost je očajnički nastojao da zatvori nastalu brešu i poveže probijeni front svoje divizije na liniji Kneževo—Popovac—popovački Vinogradi (kota 206) i Popovačko Brdo (tt. 241)—Gornje Brdo. Bio je to uzaludan posao. Njegova 44. „Höh und Dojčmajster" divizija, kojom se toliko ponosio, raspadala se pod snažnim udarcima korpusa generala Kravcova. Toliko očekivana i obećavana pomoć koju mu je uputio general Jozef Kibler sa Sremskog

fronta predstavljala je kap vode u uzavreloj pustinji. Katastrofa je bila na pomolu. To brzo uviđaju i njegovi pretpostavljeni generali Felmi i De Angelis i maršal fon Vajks. Po starom običaju, oni uzroke svojih neuspeha traže kod potčinjenih: „... Četrdeset četvrta divizija je zatajila ...", ili „... U 44. diviziji primećuje se pojava rasula..." — konstatuje se u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka u dane 25. i 26. novembra 1944. godine.[1]

U nemogućnosti da sa jugoslovenskog ratišta odvoji i dovede ijednu drugu jedinicu i, naravno, da bi sa sebe skinuo odgovornost, maršal fon Vajks, 25. novembra ponovo urgira kod generala Jodla, načelnika Vrhovne komande, da njegov Memorandum preda Hitleru i da mu referiše „o situaciji severno od Drave".[2] Očekivao je i još je verovao, da će Vrhovna komanda najzad shvatiti svu ozbiljnost situacije i narediti komandantu Grupe armije „Jug" da mu hitno uputi oklopni korpus generala Vajta, koji je, po njegovom mišljenju, jedini bio u stanju da blagovremeno interveniše i zaustavi dalji prodor 57. sovjetske armije kod Duboševice i Udvara.

A Rusi su tamo zaista dobro pritisnuli. Pošto je ovladao i selima Branjina i Duboševica, general Kravcov orijentiše glavne snage 64. streljačkog korpusa (113. i 19. diviziju) prema komunikaciji Mohač—Beli Manastir. Trebalo je što hitnije preseći ovu najvažniju rokadnu saobraćajnicu i onemogućiti dalji manevar jedinica 68. nemačkog korpusa, a time i stvoriti što povoljnije uslove za uvođenje u borbu 6. gardijskog korpusa.

U tom trenutku 6. gardijski korpus i 32. motomehanizovana brigada nalazili su se već na batinskom mostobranu, duž komunikacije Batina—Draž—Topolje, spremni da budu uvedeni u borbu na pravcu Udvar—Nemet Bolj—Pečuj. Komandantu 6. gardijskog korpusa, generalu Kotovu, naređeno je da obrazuje jake prednje odrede od motomehanizovanih i brzopokretnih jedinica radi osvajanja važnijih otpornih tačaka, raskrsnica i radi presecanja odstupnice neprijateljskim snagama u povlačenju.

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 450—463. prevoda.
[2] Isto, str. 452.

Neprijateljskoj obaveštajnoj i izviđačkoj službi nije promaklo ovo grupisanje i velika koncentracija sovjetskih operativnih rezervi i motomehanizovanih delova. Iz njihove dokumentacije saznajemo da je štab 68. nemačkog korpusa već tada raspolagao podacima da se na objedinjenom batinsko—apatinskom mostobranu nalazi glavnina 57. sovjetske armije. Izviđanjem iz vazduha i preko svojih obaveštajnih organa, neprijatelj je utvrdio i prisustvo 4. gardijske armije na levoj obali Dunava i u pokretu prema Mohaču. Jedino što njemu još nije bilo poznato, to su bili krajnji operativni ciljevi ovih armija Trećeg ukrajinskog fronta. U memorandumu komandanta Jugoistoka još je prisutno nekoliko mogućih varijanti u tom cilju. Jedna od njih je i mogućnost da ove snage krenu preko Drave da bi razdvojile velike nemačke armijske grupacije i u susret angloameričkim saveznicima u Italiji. Ogorčene borbe i upornost naših i sovjetskih snaga duž Belomanastirske grede, pravac dejstva 75. sovjetskog korpusa i prisustvo jugoslovenskih snaga na mostobranu govorili su u prilog ove alternative. Sve ostale indicije, dobiveni podaci i vojnička logika navodili su ih na zaključak da je glavni udar ovih snaga usmeren pravcem Pečuj—Blatno jezero. Tek posle pada Mohača nemačko komandovanje se konačno oslobodilo ovih dilema i utvrdilo da je cilj nove sovjetske ofanzive u neposrednoj vezi sa Budimpeštom i oslobođenjem južne Mađarske i naftonosnih područja u rejonu Nađkanjiže.

Istorija će utvrditi da se do ovog saznanja došlo suviše kasno i da su četiri nemačke divizije razbijene zahvaljujući, između ostalog, i toj činjenici. Predugo zadržavanje glavnine 68. nemačkog korpusa na Belomanastirskoj gredi, periferno i južno od pravca glavnog udara 57. sovjetske armije, samo je ubrzalo njihovo razbijanje a većim delom i uništenje. Da bi situacija bila još teža, komandant 68. nemačkog korpusa smanjuje front ostalim divizijama na račun 31. SS dobrovoljačke divizije, koja se upravo tada nalazila na pravcu glavnog udara sovjetskih snaga. Dužina fronta ove, inače, najslabije i u petnaestodnevnim borbama desetkovane divizije iznosila je u tom trenutku oko 20 km (bezmalo, koliko i sve ostale snage 68. korpusa zajedno).

Osim toga, ova divizija je oskudevala u teškom naoružanju i u protivtenkovskoj artiljeriji. To je upravo išlo naruku 6. gardijskom korpusu i 32. motomehanizovanoj brigadi da, tako reći, iz pokreta razbiju razređenu odbranu 31. SS divizije i brzo izbiju do Pečuja. Bila je to nova taktička greška komandanta 68. nemačkog korpusa, sastojala se u pogrešnoj proceni situacije, pogrešnom grupisanju snaga i velikoj razvučenosti fronta — širokog oko 50 km.

Uočivši ovu grešku već posle pojave sovjetskih tenkova kod Udvara, generalu Felmiju nije preostalo ništa drugo nego da generalu Bertholdu, komandantu 31. SS divizije, šalje kategorička naređenja da po svaku cenu zaustavi novi sovjetski prodor u pravcu Udvara, do pristizanja 71. pešadijske divizije. Isto tako, kao što je postupao i sa prethodnim rezervama, on će biti prisiljen da i bataljone 71. divizije, postepeno, kako budu pristizali, ubacuje na pravac novog prodora. Učinjena greška se više nije mogla ispraviti.

Mora se i ovoga puta priznati da nije samo general Felmi odgovoran za ovako slabo postavljenu odbranu 68. nemačkog armijskog korpusa. Dokumenta govore da je on u toku 25. novembra, pa i ranije, zatražio od štaba 2. oklopne armije da mu odobri povlačenje desnokrilnih jedinica na jake i ranije pripremljene tzv. „Vilanj-položaje". U uslovima opšte oskudice snaga i sredstava to bi bilo i najcelishodnije rešenje. Time bi se široko razvučeni front skratio najmanje za 15 km i čvršće povezao. Sačuvala bi se, kakva-takva, ali u to vreme još značajna borbena vrednost njegovih divizija. Ovako su bile osuđene na počesno uništenje, okruženje i povlačenje pod mnogo nepovoljnijim uslovima, i to u situaciji kada se više ni „Vilanj-položaji" nisu mogli upotrebiti zbog prodora sovjetskih snaga u Pečuj i u pozadinu ovih položaja.

Umesto prihvatanja ovog umesnog predloga, komanda 2. oklopne armije uz saglasnost Komande Jugoistoka ponovo zabranjuje generalu Felmiju bilo kakvo povlačenje njegovih jedinica i preti drastičnim merama prekršiocu ove naredbe. Ona će to ipak učiniti, ali, po običaju, sa velikim zakašnjenjem. Odobrenje za povlačenje svojih divizija na „Vilanj-položaje", general Felmi

je dobio tek 27. novembra u 12.55 časova. Probojem kod Sederkenja, „Vilanj-položaje" je u tom trenutku već bila zaobišla divizija 6. gardijskog korpusa.[1]

* * *

Posle neuspelog pokušaja da se 24. novembra ujutru, nakon oslobođenja Suze, iz pokreta i „na leđima neprijatelja" ovlada i dobro utvrđenom odbrambenom tačkom i selom Kneževi Vinogradi, 7. vojvođanska brigada utvrdila se na dostignutim položajima. Linija fronta njenih jedinica protezala se severnom i severoistočnom ivicom sela do okuke na pruzi Batina—Kneževi Vinogradi.

Desno, na liniji: kota 115—selo Kotlina i dalje na zapad prema Branjini nalazila se 73. gardijska divizija. Levo, na ranijim položajima 8. vojvođanske brigade i na liniji: Grede—Veliki Karaš—kota 83.—selo Jasenovac, pripremala se za izvršenje proboja nove neprijateljske odbrambene linije — 236. sovjetska divizija pod komandom generala Kuližiskog. Sa desnokrilnim jedinicama ove divizije, 7. vojvođanska brigada je imala samo taktičku, a povremeno i vrlo slabu vatrenu vezu. To će, kako ćemo docnije videti, biti jedna od osnovnih slabosti i uzrok naših neuspelih juriša na Kneževe Vinograde u toku naredna dva dana. Nasuprot tome, sa 209. pukom 73. gardijske divizije ostvarena je čvrsta saradnja i sadejstvo sve do izbijanja u selo Jagodnjak.

U Kneževim Vinogradima neprijatelj se dobro utvrdio, kombinujući poljsku fortifikaciju sa veštački izgrađenim objektima, utvrđenim zgradama i betonskim bunkerima. Na severnoj i istočnoj ivici sela, iskoristivši poprečne jaruge i železnički nasip, neprijatelj je iskopao rovove punog profila i ojačao ih minsko-eksplozivnim i žičanim preprekama. Za borbu protiv ruskih tenkova, duž glavnih ulica i komunikacija ukopani su protivtenkovski topovi. Pored toga, na svim pogodnim mestima iskopane su „vučje jame", koje su poseli lovci tenkova sa protivtenkovskim pesnicama (tzv. pancerfaustgranatama). I ovde, kao i u Batini, Suzi i Zmajevcu, neprijatelj je dobro iskoristio vinogradske podrume i kuće na jugoistočnim padinama Belomanastirske grede.

[1] Isto, str. 463. i 469. prevoda.

Valovito i nadvišeno zemljište jugoistočno od sela, u pravcu Jasenovca, Nemci su poseli jakim osiguravajućim delovima. Sa ovog dobro organizovanog pretpolja oni su efikasnom vatrom kontrolisali Vrbak i delimično poplavljeno zemljište u rejonu potesa Veliki Karaš i kote 83.

Pored preostalih delova Branderburške i 13. SS „Handžar" divizije, u selu su se našli i ostaci razbijene mađarske granične brigade i Pučke ustaške pukovnije „Baranja". Demoralisana i razdražljiva zbog pretrpljenih poraza i velikih gubitaka, ova rulja očajnika, razmilevši se po seoskim kućama i podrumima, tražila je zaborava u prekomernom jelu i piću. Primenom drastičnih disciplinskih mera, pretnjama ratnim sudom i pozivanjem na firerovu naredbu, nemački oficiri su jedva uspevali da zavedu i održe red u ovoj šarolikoj masi okupatorskih i kvislinških formacija.

Da bi olakšala proboj neprijateljske odbrane i podržala jedinice 64. streljačkog korpusa u teškim borbama za najviši vrh i greben Belomanastirske grede (Kamenjar tt. 243), koji je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku, 7. brigada je dobila naređenje da izvrši noćni napad na Kneževe Vinograde. Trebalo je neprekidnim dejstvima čvrsto privezati za sebe relativno jake neprijateljske snage (ostatke dveju nemačkih divizija), prikupljene u ovom isturenom saobraćajnom i odbrambenom čvoru. Trebalo je sprečiti njihovo izvlačenje i prebacivanje na ugrožene sektore fronta, gde su bili usmereni vrhovi udara 64. i 75. sovjetskog korpusa. I, konačno, trebalo je kod neprijatelja stvoriti utisak da je glavni pravac udara naših i sovjetskih snaga usmeren duž komunikacija Batina—Zmajevac—Kneževi Vinogradi i dalje prema jugu, Dardi i Osijeku. Najzad, trebalo je napadati neprijatelja na što širem frontu, kako bi se otkrila slaba mesta u njegovom borbenom poretku i kroz te otvore ubacili sledeći ešeloni i brzopokretne jedinice za gonjenje.

Ovakva aktivnost na ćelom frontu bila je potrebna i zbog vezivanja snaga i odvlačenja pažnje sa mohačkog pravca. Tamo je u toku noći 24/25. novembra 1944. jedna divizija 21. gardijskog korpusa 4. gardijske armije počela forsiranje Dunava da bi preduzela napad na Mo-

hač. Tako se noć uoči 25. novembra pretvorila u dan na ćelom frontu od Vardarca i Kopačeva sve do Duboševice i Mohača. Neprekidna artiljerijska, minobacačka i streljačka vatra, svetleće rakete, požari od zapaljenih kuća i tenkova obeležavali su liniju fronta u širini od oko 50 km.

Komandant 7. vojvođanske brigade ni ovoga puta nije imao mnogo vremena za pripremu i organizaciju napada na Kneževe Vinograde. Naređenje za napad, major Ješić Ibra dobio je u prvi sumrak, a napad je morao početi što pre, jer su na ćelom frontu već grmeli topovi i reaktivni minobacači. Trebalo je iskoristiti ovu vatrenu kanonadu i zbunjenost neprijatelja za proboj nove neprijateljske linije na svom sektoru. Osim toga, general Kozak, komandant 73. divizije tražio je od 7. brigade jedan bataljon za ojačanje 209. puka za napad na pravcu Kotlina – Kamenac – Karanac.

Ne dvoumeći se mnogo, komandant brigade Ješić pozvao je hitno komandante 1. i 4. bataljona, Milana Stojkovića Mikaća i Mila Ninkića, i bez ikakvog uvoda izdao im kratka naređenja:

– Ti, Milane – obratio se Mikaću – sa tvojim bataljonom, napašćeš Kneževe Vinograde još večeras u 19.00 časova . . . Desno od tebe napadače 209. puk i naš 4. bataljon sa četom tenkova i dve baterije „kaćuša". Oni će svojom vatrom po Kneževim Vinogradima podržati tvoj napad. Isto tako, podržavaće te i Prateća četa naše brigade. Levo, preko pruge, uputićeš jedan vod da se poveže sa delovima 236. sovjetske divizije radi zajedničkog napada na železničku stanicu sa istočne strane.

– A ti, Mile – naredio je komandantu 4. bataljona – povešćeš svoj bataljon kroz onu udoljicu jugozapadno od Suze prema Kotlini. Tamo ćeš se povezati sa potpukovnikom Voronovim i komandantom 209. puka Sergejevim, koji napadaju preko Kamenca na Karanac. Napadaćeš na njihovom levom krilu. Po izbijanju u Kamenac, dve čete odmah orijentiši prema Kneževim Vinogradima da olakšaju napad 1. bataljona, a sa ostale dve čete produžićeš prema Karancu. Pazi i dobro utanači sadejstvo sa Rusima, naročito sa tenkistima. Kod Brke te već čeka jedan seržant, ruski izviđač, koji će

povesti tvoj bataljon na polazne položaje — završi major Ješić i otpusti komandante bataljona.

Hladan novembarski dan se bližio kraju. Noć, koja se brzo spuštala na Belomanastirsku gredu i plodne baranjske oranice, hitala je da svojim tamnim velom prekrije krvavo razbojište i prekine ovu neizdržljivu artiljerijsku vatru. Na sumornom horizontu najpre su se izgubila iz vida neosvetljena baranjska sela i talasasti brežuljci pod vinogradima. Tama je ubrzo progutala i rovove opletene bodljikavom žicom. Neprijateljski vojnici su odahnuli, očekujući da će bar do ponoći ostati na miru od naših neprekidnih napada i dejstva ruske artiljerije. Odmor im je sada bio potrebniji od hrane i municije. San se neprimetno uvlačio u njihove rovove. I naši borci su takođe sa olakšanjem dočekivali noć, ali ne radi odmora, iako im je bio potreban. Prvom bataljonu 7. brigade bila je to peta uzastopna noć provedena bez smene u jurišima i rovovima. Izgubili su već svaku predstavu o vremenu.

... Zmajevac, Ratište, Suza, Derjan i sad Kneževi Vinogradi, brojali su borci noći po probijenim neprijateljskim linijama i zauzetim naseljenim mestima. Oni stariji i veštiji nekako su se i snalazili. Oguglali na mitraljeske rafale i eksplozije granata, koristili bi i najmanje zatišje da odremaju. Zaspali bi u tren oka, između dva juriša, pucnja, presamićeni preko grudobrana, u krateru eksplodirane granate ili sklupčani na dnu blatnjavog rova. Mladi borci su to nespavanje teško podnosili. Teže nego noćne juriše, kojih je u jedinicama 51. divizije bilo više nego dnevnih.

Severoistočno od sela, na samoj komunikaciji i desno od nje, nalazila se 1. četa 1. bataljona. Mala uvalica, sa usečenim seoskim putem koji je vodio prema potesu Derjan i ruskim položajima, omogućavala im je dobar pregled i zaklon od neprijateljske vatre. Levo od puta do pruge spremala se za napad 4. četa. dok se jedan ojačani vod 3. čete nalazio sa istočne strane železničke pruge u vatrenoj vezi sa delovima 236. sovjetske divizije. Ostatak bataljona bio je u drugoj borbenoj liniji spreman da stupi u borbu na pravcu 1. čete. Pozadi 1. bataljona na jugozapadnoj ivici Suze nalazio se 3. bataljon 7. brigade u ulozi drugog ešelona i 2. ba-

taljon **u** opštoj brigadnoj rezervi. Četvrti bataljon je već bio **u** pokretu prema Kotlini radi sadejstvovanja sa 209. sovjetskim pukom 73. gardijske divizije.

Odmah po povratku iz štaba brigade komandant 1. bataljona izdao je kratko naređenje i počeo sa vatrenom pripremom napada. Sa komandirom tenkovske čete i komandantom artiljerije 73. sovjetske divizije utanačeno je da u 18.55 časova jedan vod tenkova T-34 izbije na prvu borbenu liniju i podrži juriš 1. bataljona. Istovremeno su i dve baterije „kaćuša" imale zadatak da izbace po dva rafala reaktivnih zrna po prednjem kra^u neprijateljske odbrane i Kneževim Vinogradima. Nakon toga, crvena raketa izbačena sa komandnog mesta 1. bataljona trebalo je da označi početak opšteg juriša naše i ruske pešadije i podržavajućih tenkova. Posle proboja glavnog neprijateljskog odbrambenog položaja trebalo je uvođenjem drugog ešelona slomiti neprijateljski otpor u ostalim delovima sela i produžiti njegovo gonjenje u pravcu pustare Karanac i dalje prema Jagodnjaku. Tako je trebalo da bude ... A ispalo je drugačije.

Primivši naređenje za pripremu napada, komandiri četa su požurili da iskoriste poslednje trenutke predvečerja za preciziranje zadataka, uočavanje orijentira i određivanje pravaca napada svojim vodovima.

Oslonjen laktovima na ivicu grudobrana, mladoliki i plavokosi vodnik Borislav Dostanić trudio se da objasni svojim borcima i komandirima odeljenja zadatak njihovog voda. Neposredno pred batinsku bitku, on je došao sa jednomesečnog podoficirskog kursa. Nekadašnji bombaš 1. bataljona, sada komandir voda, s mukom je pokušavao da primeni ono malo teorijskog znanja, stečenog na kursu, na sadašnje uslove ratovanja. Njegovi golobradi i nedoučeni borci, većinom iz jugoistočne Bačke, malo šta su razumeli od vodnikovog vojničkog izražavanja. Jedno su ipak shvatili: njihov vod treba da izvrši juriš preko najjače tučenog brisanog prostora, duž puteljka koji iz severoistočnog dela sela vodi na železničku prugu. Ispred njih se nalazio najgušći splet bodljikavih žica i više bunkera.

Za ovo nekoliko teških dana borci su imali prilike da dobro upoznaju novog komandira voda. Divili su

se njegovoj hrabrosti i hladnokrvnosti. Zavoleli su tog veselog i sramežljivog omladinca, stolarskog radnika iz Rume. Ovoga puta Borino dečačko lice bilo je smrknuto. Brinuo se zbog one četiri stotine metara uzorane oranice koju je trebalo savladati do prvih neprijateljskih rovova, načičkanih automatskim oružjem i bodljikavom žicom. Još više su ga brinuli bunkeri i utvrđene kuće na ivici sela. Do njih je trebalo preći još 300 metara brisanog prostora. Ali naređenje se moralo izvršiti. Tešilo ga je ipak to što će se napad izvoditi noću i što će na njegovom pravcu dejstvovati vod ruskih tenkova. Tako je bar rečeno. A to mu je potvrdio i zamenik komesara čete Velimir Surdučki, koji je došao da mu pomogne u pripremama i izvođenju juriša. Trebalo je samo sačekati da ruski tenkovi pređu prvu borbenu liniju pešadije. I krenuti s njima na juriš.

Desetak minuta pre 19.00 časova na frontu je zavladalo kratko zatišje. Jedino su sa grebena Belomanastirske grede i dalje štektali mitraljezi. Njihovo udaljeno štepovanje više je ličilo na prećutni poziv na povečerje i počinak. I pored toga što su znali da ubrzo treba da počne napad, umorni borci jedva su se branili od sna. Četni i vodni rukovodioci nestrpljivo su gledali prema usamljenoj kući. Očekivali su crvenu raketu i zvuk ruskih tenkova. Sekunde su sporo odmicale.

Iznenada, kada su već mnogi poverovali da će ova blagotvorna tišina duže potrajati, kroz noć je odjeknula komanda na ruskom jeziku:

— Agonj! ... Agonj!

Uporedo s njom začula se naredba: „Pali!" To su komandanti artiljerijskog diviziona 73. gardijske divizije i komandir Prateće čete 7. brigade izdavali naređenja za otvaranje vatre. Nakon toga front na sektoru Kneževih Vinograda ponovo je oživeo. Grmelo je na sve strane. Neprijateljski vojnici, ljuti zbog prekinutog sna, odgovorili su dugim rafalima. Sve dok se na nebu nisu ukazale vatrene munje. Samo dva rafala reaktivnih gardijskih minobacača bila su dovoljna da ih ponovo nateraju u blatnjave rovove, duboka skloništa i podrume. Zveket gusenica i buka tenkovskih motora, koji su se od Suze približavali liniji fronta, ponovo ih je izvukla na vatrene položaje. Ubrzo je nemačka artiljerija odgo-

vorila snažnom vatrom po ranije pripremljenim rejonima. Najviše su tukli komunikaciju u visini kote 109. Odande je dopirala i buka tenkova. Tu je bio najuži, prema tome, i najkritičniji prolaz za tenkove, jer se i komunikacija nalazila na samoj ivici Beiomanastirske grede. Levo se prostirala poveća baruština, a desno brdovito zemljište ispresecano vrtačama i poprečnim uvalama.

Jakom koncentracijom artiljerijske vatre neprijatelj je uspeo da uspori a na pravcu 1. bataljona i da privremeno zaustavi dalje kretanje tenkova i njihovo izbijanje u prvu borbenu liniju. Ceini tenk je ipak uspeo da se probije do položaja 1. čete, ali je ovde naišao na jaku vatru protivkolskih topova i isturenih i prikrivenih specijalno obučenih lovaca tenkova, sa protivtenkovskim pesnicama. Pošto mu je jedna granata oštetila gusenice, tenk je nemoćno zastao. Uverivši se da su Nemci na ovom pravcu organizovali jaku protivtenkovsku odbranu, komandir ruske tenkovske čete je zaustavio dalje nastupanje svojih tenkova. Zahtevao je da mu naša pešadija najpre otvori prolaz kroz neprijateljske položaje. Tako je 7. brigada već na početku napada bila lišena podrške ruskih tenkova. Ubrzo je i sovjetska artiljerija prebacila svoju vatru po dubini neprijateljske odbrane i svela je gotovo na vatru iznurivanja. Neprijateljski rovovi su ponovo oživeli. Posednute zgrade i bunkeri ostali su gotovo neoštećeni. Trebalo je, dakle, golim grudima ići na utvrđene neprijateljske položaje. Sedmoj brigadi to nije bilo prvi put. Ipak, računalo se da će bar ovde, gde su bili najjači neprijateljski položaji, biti i veća podrška sovjetske artiljerije i tenkova.

Međutim, rusko komandovanje je imalo svoju taktiku. Naređenjem da se neprijatelj napadne na ćelom frontu, oni su, pored potpunog vezivanja i angažovanja neprijatelja, želeli da otkriju i najslabija mesta u njegovom borbenom rasporedu. Bila je to jedna vrsta nasilnog izviđanja na širokom frontu. Tek tada bi ruski komandanti na ova mesta usmeravali glavninu svoje tehnike, ljudstva i naoružanja i, naravno, postizali bolje rezultate nego kad bi se tvrdoglavo držali jednog pravca. Ovako su postupili i kod Kneževih Vinograda. Preko svojih vrlo sposobnih izviđača, preobučenih u nemačke

uniforme, koji su znali nemački, i bili upućeni u neprijateljsku pozadinu, Rusi su tačno saznali raspored neprijateljskih jedinica i njihove položaje. Po jakoj protutenkovskoj i artiljerijskoj vatri sovjetski komandanti su ocenili da je težište odbrane neprijatelja na ovom delu fronta u Kneževim Vinogradima. Zato su komandanti 73. gardijske i 236. sovjetske divizije već od prvog napada nastojali da zaobiđu ovo jako neprijateljsko uporište. Komandantu 7. brigade je naređeno da ipak nastavi sa frontalnim napadom i time olakša obuhvat i proboj neprijateljske linije zapadno i jugoistočno od Kneževih Vinograda.

Čim se „sa brda", iz pravca Kotline i kote 115, začula jaka streljačka i automatska vatra, major Ješić je ispalio crvenu raketu. Na pomoć tenkova se više nije moglo čekati.

Prvi bataljon je krenuo na juriš snažno i silovito. Borci su jedva sustizali svoje rukovodioce, koji su žurili da se što pre dohvate neprijateljskih rovova i prvih kuća u selu kako bi time smanjili sopstvene gubitke. Neprijatelj je u prvi mah bio iznenađen, ali čim je osetio da ovde napada samo pešadija, bez podrške tenkova, brzo je sredio svoje redove i njegov otpor je postajao sve žešći.

Četvrta četa je u prve rovove upala bez većih teškoća. Zbunjeni i bunovni Nemci i „fesaroši" nisu uspeli čestito ni da se dohvate oružja a već su bili zasuti bombama i kratkim rafalima automata. I pored toga što je imao da pređe najduži brisani prostor, Bora Dostanić je sa svojim vodom prvi izbio pred prednje neprijateljske položaje. Prešao je preko njih bez zadržavanja i produžio prema drugoj odbrambenoj liniji neprijatelja. Oduševljen prvim i relativno lakim uspehom i zanet gonjenjem ustaša isteranih iz prednjih rovova, žurio je da se što pre dohvati prvih kuća. Uz put je borce hrabrio i požurivao. Tek kad je izbio pred neprijateljski bunker i zadobio laku ogrebotinu po obrazu, shvatio je da to neprijateljski mitraljez bije po streljačkom stroju njegovog voda. Ranjeno je i nekoliko boraca. Dvojica ustaša koji su bežali ispred njegovog voda pokošeni su mitraljezom iz nemačkog bunkera. Bila im je to i nagrada za revnosnu službu.

— Lezi! — komandovao je vodnik Dostanić, a odmah zatim dodao:

— Bombaši, napred!

Iz stroja se digoše dva omladinca-Bačvanina. Jedan iz Nadalja, drugi iz Zabija. Pripremali su bombe i dogovarali se kako najlakše da se približe bunkeru. Sa nekoliko prigušenih reči vodnik im je objasnio kako i sa koje strane da priđu bunkeru. Zatim je naredio dvojici najbližih puškomitraljezaca da otvore vatru na puškarnice bunkera.

U želji da što pre izvrši svoj zadatak, suvonjavi bombaš Milan skočio je prema bunkeru baš u trenutku kada je naš puškomitraljezac zastao da promeni doboš. Nije prešao ni desetak metara, pao je bez jauka, zakačen rafalom nemačkog „šarca". U ruci je čvrsto stiskao neaktiviranu bombu. Ni drugi bombaš nije stigao do bunkera. Kad se pridigao da napravi poslednji skok, nemački mitraljezac ga je teško ranio u obe noge. Ostao je pored žičane ograde.

Prekorevajući sebe zbog gubitka dvojice bombaša, i ljut na mladog puškomitraljesca što nije dobro „poklopio" otvore na bunkeru i štitio svoje drugove, Dostanić je uzeo bombe, naredivši političkom delegatu Nikoli Bogiću da preuzme komandu vodom. Uprkos protivljenju partijskog rukovodioca čete Velimira Surdučkog, počeo je da se privlači neprijateljskom utvrđenju. Vičan tome poslu, vešto se provukao ispod spleta bodljikavih žica i za tili čas se našao kraj bunkera. Sačekao je trenutak da nemački šardžija pokuša da zameni ispaljeni redenik, a onda je ubacio prvu bombu. Odjeknula je potmula eksplozija, mitraljezac je ućutao. Posle druge bombe pozvao je svoje borce i bez zadržavanja pridružio se jurišu ostalih vodova, koji su već prilazili prvim kućama. Neprijatelj se ogorčeno branio. Njegova vatra bila je sve ubitačnija, a taktika sve lukavija. Jednom takvom lukavstvu naseli su Bora i njegovi borci, „šajkaši".

U jeku najžešće borbe iz poveće kuće začuo se ženski glas:

— Ovamo, drugovi, Nemci su pobegli! .. .

Pretpostavljajući da ih to obaveštava neka patriotkinja, meštanka i ne razmišljajući mnogo, Bora i nje-

govi borci poleteše prema usamljenoj zgradi. Iz nje su mogli kontrolisati čitavu ulicu, a njeni zidovi bili su dovoljno debeli da ih zaštite od ove paklene vatre. Tako su, bar, mislili. Preskočivši povisoku ogradu, našli su se u prostranom dvorištu. Vrata kuće bila su otvorena. Odande je dopirao ženski glas. Trojica boraca potrčaše prema vratima. Blesak rakete osvetlio je za trenutak zidove poveće prostorije. Izgledala je prazna. No tek što su zakoračili u prostoriju, iz pomrčine blesnuše sečiva ustaških kama:

— Kolji komunističku bandu! — odjeknuo je kroz noć vrisak pripadnika koljačke „Handžar" divizije.

Trojica mladih Bačvana brzo su savladana. Jedan je, pre nego što mu je nož prerezao grlo, povukao oroz svoga automata. Osvetio je sebe i svoje poklane drugove ubivši dvojicu legionara i teško ranivši trećega.

Istovremeno je i u dvorištu došlo do neopisivog meteža. Iznenadni blesak svetlećih raketa zatekao je poveću grupu boraca na otkrivenom prostoru. Sa okolnih zgrada zasu ih kiša metaka iz dotle pritajenih neprijateljskih puškomitraljeza i automata. Prvi rafal presekao je život hrabrom vodniku Bori Dostaniću. Pod unakrsnom neprijateljskom vatrom s njim je poginulo još osam boraca 4. čete. Pri odbijanju jakog neprijateljskog protivnapada, koji je ubrzo usledio, poginuo je i poznati borac bivšeg šajkaškog odreda Velimir Surđučki, zamenik komesara čete, zatim četvorica njegovih zemliaka iz Nadalja, pa trojica iz Đurđeva, dvojica iz Srbobrana, po jedan iz Kaća, Gospođinaca, Starog Vrbasa ...

U teškoj borbi prsa u prsa, pri odbijanju neprijateljskog protivnapada, poginuo je i zamenik komandira čete Milorad Debeljački, a teško su ranjeni komesar čete Dušan Savatić i vodni delegat Nikola Bogić. Uprkos teškim gubicima, naročito u rukovodećem kadru, četa je uspela da zadrži neprijateljski protivnapad i da se održi na dostignutoj liniji sve do naređenja o povlačenju na polazni položaj.

Posebnu teškoću predstavljala je veza sa Rusima, tj. sa delovima 236. sovjetske divizije. Po planu, trebalo je da ona napadne selo sa istočne strane, u pravcu železničke stanice. Međutim, već na početku napada,

osetivši da se neće lako probiti, general Kuližicki je na ovom pravcu ostavio samo najnužniji deo snaga, a glavninu divizije uputio južno od Kneževih Vinograda, s namerom da ih zaobiđe. Nemci su to osetili i, dejstvujući pored pruge na spoju između nas i Rusa, počeli su da zaobilaze levo krilo 1. bataljona.

Na desnom krilu, na pravcu napada 1. čete, situacija je bila još teža. Napadajući na vrlo uskom prostoru, između puta i strme ivice Belomanastirske grede, 1. četa je morala da se bori za svaku kuću, za svaku stopu zemljišta. U energičnom jurišu zauzela je prvu grupu kuća, ali je neprijatelj jakom i koncentričnom vatrom zaustavio njeno dalje napredovanje. Zapavši već na početku u teške ulične borbe, komandir čete je pokušao da je nekako izvuče sa ovog pravca. U zauzetim kućama ostavio je jedan vod ojačan teškim mitraljezima i protivtenkovskim puškama, a ostatak čete je uputio uvalicom na „brdo". Nameravao je da obuhvati i severozapadni deo sela sa pravca kote 106 i da vatrom „odozgo" istera neprijatelja iz utvrđenih kuća. Osim toga, po pomeranju vatre sa pravca kote 115 i sela Kotline, on je ocenio da su naš 4. bataljon i 209. puk 73. sovjetske divizije već u početku uspeli da se probiju do neprijateljskih položaja u Kamencu i potesu Golupče. Uspeh desnog suseda pružao mu je mogućnost da pokuša da zaobiđe levi bok neprijatelja ispred sebe.

Neprijatelj, međutim, kao da je očekivao ovakav razvoj situacije, pa je na tom pravcu blagovremeno postavio jako borbeno obezbeđenje, sa dosta automatskog oružja. Iskoristivši postojeće vrtače i uvalice, uspeo je da se dobro utvrdi i prikrije. Ali glavno iznenađenje čekalo je naše borce tek pošto su se razvili u strelce i pošli u napad. Na samoj ivici Belomanastirske grede, neposredno iznad ušorenih kuća, nalazila su se seoska gumna sa plastovima slame i kukuruzovine. Borci su ih iskoristili kao zaklon od neprijateljske vatre i tako uspeli da zaobiđu grupu kuća na drumu odakle se neprijatelj najžešće branio. Činilo se da više ništa ne bi moglo da zadrži njihov juriš.

Desnokrilni vod je, doduše, već naišao na neprijateljsko borbeno osiguranje, ostavljeno u vrtači južno od kote 106. Odatle se začula i jaka mtiralješka vatra,

ali ni komandir čete ni komesar bataljona, Boško Jovanović Popa, koji se nalazio u njegovoj blizini, nisu pridavali neki značaj ovom „čarkanju". Naredili su borcima da odšrafe bombe i pripreme se za juriš. Komandir čete se taman pripremao da izda ovo naređenje kad je u njegovoj neposrednoj blizini buknula vatra.

Planuo je najpre jedan stog slame, zatim drugi, pa treći ... Videlo se kao usred dana. Nemci su zapaljivim mecima zapalili seoska guvna da bi osvetlili bojište. Velike vatre koje su buknule gotovo odjednom, osvetlile su i ceo severoistočni deo sela, na koji je napadala 7. brigada. Dobra vidljivost omogućila je neprijatelju preciznije gađanje. Na iznenađene borce 1. čete sručila se prava kiša kuršuma. Među prvima je poginuo komesar čete Momčilo Pavlović, stari borac i komunista iz Sarajeva. Neposredno pred bitku vratio se u stroj sa još nezaraslom ranom na glavi. Uprkos izričitom naređenju pomoćnika komesara bataljona Vlade Đurića Bosanca da se vrati u sanitet, nije želeo da izostane iz borbe i svoje čete.

Ocenivši da je neprijatelj otkrio njegovu nameru prema cesti i da bi povlačenje kroz zapaljene stogove i preko brisanog prostora bilo opasno, komandir čete Đorđe Milekšić naređuje juriš u pravcu severne ivice sela. Tu je naišao na još žešću vatru, ovog puta i sa svoga desnog boka. Pošto je zaustavio njegov juriš, neprijatelj je odmah prešao u protivnapad. Uz krajnje požrtvovanje, 1. četa je uspela da zaustavi neprijateljski protivnapad i da se održi na severoistočnoj ivici sela, ali osetno proređena. Tom prilikom veliku ulogu odigrao je desnokrilni vod, koji se zaustavio u vrtačama, jugoistočno od kote 106. Sačekavši da podivljali i polupijani stroj ustaša izađe na osvetljeni brisani prostor, on je bočnom i plotunskom vatrom opustošio njihove redove. Svoje lukavstvo sa zapaljenim stogovima, neprijatelj je sada osetio na sopstvenoj koži.

Prvi vod 1. čete, pod komandom vodnika Drage Kalafatovića i političkog delegata Slavice Đurđević Bele, najdublje je prodro u Kneževe Vinograde. Na tom uskom prostoru između ceste i usečene ivice Belomanastirske grede ovaj vod je dejstvovao kao samostalna i dobro uvežbana jurišna grupa. Sticajem okolnosti, u

Pri pokušaju da zaobiđe utvrđenu zgradu sa suprotne strame ulice pao je mitraljezac Franja. Bojana mu je prva priskočila. Videla je da mu više ne može pomoći pa je dograbila njegov puškomitraljez i ispraznila ga u prozore utvrđene zgrade. Dok je menjala doboš, pogodila ju je tromblonska mina. Depepejac je ućutao, i Bojana s njim. Pogođen po drugi put, zauvek je ućutao i mitraljezac Franja. U nastojanju da ubaci bombu kroz otvor na zazidanom prozoru, ranjen je i četni kurir Pavo, suvonjavi, visoki Bosanac. Neprijatelj se ogorčeno branio. Ocenivši da je mnogo jači i da je ovo izolovan prodor naših slabijih delova, neprijatelj je postao još drskiji.

— Predajte se, partizani Opkoljeni ste! — dovikivali su im pripadnici 13. SS „Handžar" divizije, pripremajući se da izvrše protivnapad i likvidiraju ovu grupu hrabrih boraca, koja je prodrla u centar njihovog uporišta. Obruč se sve više stezao. Ostalo im je još svega nekoliko zgrada, iz kojih su odbijali sve češće nalete neprijatelja. Ranjenika je bilo sve više. Od zapaljive mine iz lakog nemačkog minobacača buknuo je krov kuće iz koje se branila Slavica Đurđević Bela, sa drugom desetinom. Jednom mladom borcu, Bačvaninu, zapalila se odeća. Bacio se na pod, pokušavajući da ugasi vatru Pritrčala mu je Bela i prekrila ga svojim šinjelom. Zadobio je teške opekotine po ćelom telu.

Posle još jednog neprijateljskog juriša u vodu je ostalo svega 14 boraca. Poginula je i bolničarka Ana Radovanov iz Starog Vrbasa, poginuli su i borci Milan Begečki i Petar Savkov iz Nadalja. I Radoslav Milošev iz Kaća, i Vojin Kostić, takođe iz Nadalja.

Ocenivši da će ih neprijatelj potpuno uništiti ukoliko i dalje ostanu u zauzetim zgradama, vodnik Kalafatović odlučuje se na proboj u pravcu zaostalih delova bataljona. Prikupivši preostale borce, posle kraće vatrene pripreme, Kalafatović je prvi iskočio na ulicu. Za njim su poskakali i ostali. Nemci su bili iznenađeni ovako drskim prepadom. Krčeći put bombama i kundacima, Kalafatović se ubrzo našao van prvog neprijateljskog obruča, ali još podosta udaljen od 4. čete. Neprijatelj je pošao u poteru za njim. Obavešten o pravcu

njihovog prodora, komandir jedne nemačke čete, sa oko dva voda pešadije, krenuo im je u susret iz severoistočnog dela sela.

Pri odsjaju rakete, Kalafatović je ugledao nemački streljački stroj, koji mu je išao u susret. Za leđima je i dalje čuo psovke i uzvike svojih gonioca, ustaša i „fesaroša". Ostavio je Slavicu sa još dva borca da vatrom svojih automata privremeno zaustave i jedne i druge. Sa preostalih desetak boraca skrenuo je sa glavne ulice u seoske bašte i dvorišta.

Neprijatelj nije primetio ovaj Kalafatovićev manevar. U želji da što pre likvidira tu zaostalu grupu partizana, preduzeo je istovremeno s obe strane juriš prema mestu gde se nalazila Slavica Đurđević. Radosna što je varka uspela i što su Nemci i ustaše, ne prepoznavši se u ovoj pomrčini, poleteli jedni na druge, Slavica se povlačila za Kalafatovićem, ali jedan zalutali metak pogodio je ovu neustrašivu omladinku. Probijajući se kroz neprijateljsku vatru i pomrčinu, drugovi su je teško ranjenu izvukli iz Kneževih Vinograda.

U poslednjem jurišu prema položajima 4. čete ranjen je i puškomitraljezac Steva Đordević. Ozlojeđen zbog Bojanine smrti, Steva je celo vreme pucao iz stojećeg stava i svojim rafalima krčio put ostalima. Pogođen u rame, i dalje je trčao napred, vukući zdravom rukom svoj puškomitraljez. Pretrčavši još stotinak metara, pao je ponovo pogođen.[1] Prepustivši ga dvojici boraca da ga ponesu, Kalafatović je zgrabio njegov puškomitraljez i ubrzo se sa svojom grupom našao iza poslednje neprijateljske odbrambene linije. Još svega desetak metara delilo ih je od položaja 4. čete njihovog bataljona. Pri odsjaju vatre jasno se video zalegli neprijateljski stroj. Plašeći se da ih neprijatelj ne otkrije pre vremena, Kalafatović je naredio borcima da zalegnu i da se, puzeći, što više približe nemačkim položajima. Delilo ih je još svega dvadesetak metara. Sačekavši da se neprijateljska vatra prema 4. četi malo utiša, Kalafatović je zavitlao ručnu bombu u neprijateljski rov i komandovao:

[1] Slavica Đurđević živi danas u Beogradu, a Steva Đordević u Sremskoj Mitrovici kao ratni vojni invalidi.

— Jurrriš, drugovi! Napred, Prva četa! Napred, Sedma vojvođanska! ... — Pobacavši svoje bombe, desetak boraca 1. voda pojurilo je za svojim vodnikom.

Iznenađeni zbog juriša naših boraca iza svojih leđa, nemački vojnici nisu stizali da svoje oružje okrenu u tom pravcu. U opštem metežu desetar Peča je naleteo na jednog mnogo snažnijeg nemačkog vojnika. Držeći ga levom rukom za grudi, Nemac je grozničavo trzao nešto sa svoga pojasa. Začas je u njegovoj desnoj ruci blesnula oštrica noža. U prvom zamahu Nemac je rasekao šinjel i zaparao Pećinu levu mišicu. Shvativši da je u životnoj opasnosti, Peća se još jače priljubio uz korpulentnog Švabu, pokušavajući da zubima dohvati njegov grkljan. Iznenada, kada je već izgubio svaku nadu da će preživeti ovaj trenutak, na Švabino desno rame sruši se tupi udarac kundaka. Švaba se, jauknuvši od bola, okrete da vidi kakva mu opasnost preti sa te strane. Peća iskoristi taj momenat i zgrabi Švabin nož ...

Peća je tek kasnije saznao da mu je život spasao borac Nikola Stefanović. Uskočivši među nemačke vojnike, Stefanović je mlatio puškom oko sebe kao batinom, pa je tako zahvatio i Pećinog Švabu.

Kalafatovićev poziv na juriš prihvatili su i borci 4. čete. Kroz noć i eksploziju ručnih bombi, sa suprotne strane nemačkih položaja, iz stotinu grla naših boraca odazvalo se gromoglasno: „Napred, Sedma vojvođanska! ..."

Branderburžani nisu izdržali ovaj iznenadni i dvostrani juriš naših boraca. Povukli su se prema glavnoj ulici i železničkom nasipu. Na bojištu je ostalo oko 30 mrtvih i ranjenih pripadnika ove divizije. Zaplenjena su tri puškomitraljeza, jedan teški mitraljez i dva minobacača. Četvrta četa je iskoristila ovu priliku i ponovo zaposela desetak kuća u severoistočnom delu sela. Tu je zadržana snažnom vatrom sa sledeće neprijateljske odbrambene linije.

Da bi iskoristio uspeh 4. čete i održao se u severoistočnom delu sela, komandant 1. bataljona ubacuje u borbu i 3. četu. To je pomoglo 4. četi da se uz teške ulične borbe pomeri još malo napred. Treća četa se razvila za borbu na ravničarskom i blatnjavom zemlji-

štu između sela i železničke pruge. U prvom naletu uspela je da se uklini u ovaj prostor sve do poprečnog nasipa, koji spaja putnu i železničku komunikaciju, severno od stanice Kneževi Vinogradi. Tu je zadržana jakom i unakrsnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom.

Da bi likvidirao opasan prodor 3. čete, neprijatelj oko ponoći preduzima dotad najjači protivnapad. U rejonu železničke stanice prikupio je bataljon pešadije, jedan vod tenkova, divizion jurišnih topova i dve čete minobacača. Neprijatelj je, verovatno, uočio da se duž železničke pruge nalazi spoj između naših i sovjetskih jedinica i da je to, ujedno, i najslabija tačka našeg borbenog poretka. Delovi 236. sovjetske divizije imali su na nasipu samo neznatna borbena obezbeđenja. Između 1. bataljona i tih delova sve do tog trenutka nije postojala gotovo nikakva veza. Neprijatelj je baš tu preduzeo protivnapad. Bio je to očajnički pokušaj da ponovo preuzme inicijativu i povrati poljuljani moral svojih jedinica u uporištu.

Štab brigade i borci 1. bataljona bili su iznenađeni kad su na svom levom krilu začuli huku nemačkih tenkova i samohotke. Ne očekujući neprijatelja sa te strane, komandir 3. čete je na železnički nasip uputio samo jedan vod boraca i jednu protivtenkovsku pušku. Računao je da su tamo sovjetske jedinice... A Nemci su baš tuda navalili.

Već po prvim topovskim hicima moglo se oceniti da neprijateljski tenkisti i artiljerci pucaju nasumice i da se nesigurno kreću po neosvetljenom terenu. Najviše muke zadavao im je jedan ruski mitraljezac iz sastava 236. sovjetske divizije, koji se sa svojim „maksimom" ukopao na železničkom nasipu. Nepristupačan za neprijateljske tenkove, on je u jednom trenutku zaustavio njihovu pešadiju, koja se kretala sa obe strane pruge. To je našem i ruskom vodu omogućilo da se čvršće povežu i da usklade svoje dejstvo. Srčani ruski mitraljezac nije prestajao da puca ni kada su oko njega počele da eksplodiraju minobacačke i topovske granate. Rešen da istraje do kraja, on je prosto prkosio smrti i nemačkim vojnicima koji su mu se približavali u sko-

kovima. U kratkim intervalima do ušiju naših boraca dopirala je tiha, a zatim sve glasnija borbena ruska pesma:

. . . Vintovačka bjej, bjej,
Vintovačka b j e j . . .
Krasnaja vintovačka,
Fašiste razgromej...'

Borci 7. vojvođanske brzo su prihvatili ovu popularnu rusku koračnicu, ali jedna neprijateljska granata nije dozvolila hrabrom sovjetskom mitraljescu da je završi. Poginuo je sa prkosnom pesmom na usnama. Njegov pomoćnik, slomljenih ruku, odbačen je sa železničkog nasipa.

Izlažući se smrtnoj opasnosti, prema ranjenom mitraljescu potrčala je bolničarka Katica Maksić Kaća. Nije se obazirala na kišu čeličnih zrna koja su padala oko njenih nogu. Uspela je da mu se približi i da ga odvuče u blatnjavi kanal pored nasipa, a onda ga je uprtila na svoja slabačka pleća. U susret Kaći, koja je klecala pod teretom, potrčao je jedan borac. Ali nekoliko koraka od svog položaja pao je pokošen iz nemačkog mitraljeza. Tada je priskočio drugi borac. Prebacio je ranjenika na svoja leđa i požurio se prema našim položajima. Nije prešao ni desetak metara kada je iznenada posrnuo i pao zajedno sa ranjenim mitraljescom.

Kaća je opet bila sama. Sada sa dva ranjenika . . .

Istovremeno, čim su uništili rusko mitraljesko gnezdo, Nemci su ponovo krenuli na juriš, rešeni da se probiju kroz našu proređenu i nedovoljno povezanu odbranu. Krenuli su i nemački tenkovi. Železnički nasip služio im je kao zaklon i orijentacija. Išli su pravo prema položajima ruskog voda . . . I tada, kada se činilo da niko više neće zaustaviti njihov prodor, odjeknula je jedna, a brzo zatim i druga eksplozija. Čelni tenk je zahvatio plamen. Uništen je flašama sa zapaljivom smešom i protivtenkovskim bombama. Zaustavljen je na samom grudobranu jednog ruskog streljačkog odeljenja, od kojeg je ostalo svega nekoliko teško ranjenih

[1] „Puško moja bij, bij, puško moja bij. Crvena puško moja fašiste uništi."

boraca. Svi su radije izginuli, ali se nisu povukli sa svojih položaja. Drugom tenku su nišandžije naših protutenkovskih pušaka pokidale gusenice i zaustavile ga u blizini naših rovova. Treći tenk se nije usudio da dalje prati svoju pešadiju. Sačekao je još neko vreme u zaklonu železničkog nasipa, a onda se približio oštećenom tenku, zakačio ga i odvukao u selo.

Ostavši sama između dve vatre, sa dva teška ranjenika, Kaća je rešila da pokuša da izvuče obojicu. Blesak svetleće rakete omogućio joj je da nedaleko od sebe uoči uvalicu obraslu žbunjem i korovom. Tamo je odvukla najpre crvenoarmejca, zatim se odmah vratila po ranjenog borca 7. brigade. Da li će uspeti, pitala se, jer se, nemački strelјački stroj naglo približavao, žureći se da probije našu odbranu, koja je ovde bila vrlo tanka...

Da bi zaustavio protivnapad neprijatelja, komandant bataljona je na ovaj pravac uputio i 2. četu, koja se dotle nalazila u rezervi. Neprijatelj se u tom trenutku već probio duž železničkog nasipa, na spoju sa delovima 236. sovjetske divizije i sve više zaobilazio bok 1. bataljona. U pokušaju da uspostave vezu sa sovjetskim jedinicama, dve naše patrole naletele su na neprijateljski strelјački stroj, na suprotnoj, istočnoj strani nasipa. Da ne bi pao u okruženje, naš levokrilni vod je bio prinuđen da se povlači i pruža uzastopnu odbranu duž železničkog nasipa. Tom prilikom veliku ulogu odigrali su puškomitraljesci Andrija Čatak i Paja Katanović. Vešto menjajući svoje položaje, oni su efikasno tukli bočnom vatrom po neprijateljskom strelјačkom stroju i naterali ga da zalegne i uspori svoje napredovanje. Druga četa je na taj način mogla da se razvije za borbu i postavi bočno u odnosu na neprijateljski napadni klin. To je iskoristila i Kaća. Uspela je da izvuče ranjenog borca i da ga prikrije u uvalici pored ruskog mitraljesca. Dalje nije mogla i da je htela. Ispred nje je zalegao nemački strelјački stroj, koji je otvorio žestoku strelјačku vatru iznad njihovih glava. Iza nje je bio poveći brisani prostor, odakle su naši borci odgovarali istom merom. Znala je da će se Nemci ponovo dići na juriš čim ućutkaju Andrijin „šarac" i Pajin „dobošar". Tako su uradili i posle uništenja ruskog mitraljeza. Pre-

krila je ranjene borce granjem i korovom i ostala pored njih.

Posle jake desetominutne vatre, nemački oficiri su ponovo krenuli svoje zalegle vojnike na juriš. Nisu se više obazirali na naše puškomitraljeze sa železničkog nasipa koji su i dalje kosili njihove zbijene redove. Bili su višestruko nadmoćniji i osetili su da se pred njima nalazi još dvadesetak naših boraca sa tri puškomitraljeza. Zato su i jurišali tako smelo i samouvereno .. . Levokrilni vod 1. bataljona doživeo je istu sudbinu kao i desnokrilni vod 236. sovjetske divizije, trenutak ranije. Bio je, tako reći, pregažen. Njegovi ostaci — desetak boraca sa ranjenim puškomitraljescima — povlačili su se prema našim polaznim položajima. Tamo su ih prihvatili delovi 3. bataljona.

U međuvremenu, 2. četa se razvila za borbu. Pritajila se nedaleko od nasipa, okrenuta prema neprijatelju koji je još jurišao. Tu je bio i komandant bataljona. Čekao je da neprijatelj potpuno izloži i otkrije svoj levi bok. Od komandanta brigade dobio je naređenje da povuče bataljon iz Kneževih Vinograda na polazne položaje. Još je oklevao. Hteo je da se naplati osionom neprijatelju i olakša 1. i 4. četi brže izvlačenje iz sela.

Još neko je čekao da Nemci odmaknu što dalje. Bila je to Kaća sa njenim ranjenicima. Pipajući po mraku, pokušavala je da im zaustavi krvarenje i pritegne zavojima iskidane krvne sudove. Shvatili su svoiu nezavidnu situaciju i trudili se da priguše bolove. Naročito crvenoarmejac, kome je granata raznela obe podlaktice. Škripao je zubima dok mu je odsecala parče kože na kojoj je visio patrljak desne ruke. Šapatom je preklinjao da ga ubije i ne dozvoli da ga Nemci živog zarobe. Kaća ga je milovala po obrazu i umirivala tihim recima:

— Ostaćeš ti u životu. A posle rata srešćemo se negde u Jugoslaviji ili u Sovjetskom Savezu. Za Nemce se ne brinite. Samo budite mirni. Imamo ioš četiri bombe. I moj pištolj. Živi se nećemo dati. Poslednja bomba je naša.

Pritajenim dahom posmatrala je nemački streljački stroj dok je preskakao i zaobilazio živicu u koioj su se prikrili. Osluškivala je psovke i razgovor zadihanih neprijateljskih vojnika svud oko sebe. Iznad njihovih

glava zaprastale su puške, a barutni dim štipao im je oči. Ubrzo je neprijateljski streljački stroj ponovo krenuo napred, a Kaća sa svojim ranjenicima ostala je pozadi neprijatelja.

Juriš 2. čete i delova 4. čete u otkriveni bok neprijateljskog bataljona bio je tako snažan i iznenadan da su Nemci bezglavo okrenuli nazad. Daleko ispred svojih boraca, sa automatom u rukama, trčao je zamenik komesara čete Novica Okanović. Borci su ga jedva sustizali. Da bi se zaštitili od ovog silovitog bočnog juriša, Nemci su bacali ručne bombe. Jedna je teško ranila hrabrog zamenika komesara.

Neprijateljski protivnapad je odbijen. To je ostale delove bataljona oslobodilo teških uličnih borbi i mogućeg okruženja u severoistočnom delu sela. Po naređenju komandanta, 1. bataljon se povukao na svoj polazni položaj.

Prilikom povlačenja, jedna grupica neprijateljskih vojnika, da bi zadržala juriš 3. čete, pokušala je da iskoristi živicu u kojoj se nalazila Kaća sa ranjenicima. Ne oklevajući, ona je aktivirala, jednu za drugom, dve ručne bombe i bacila ih u pravcu Nemaca. Pobegli su i ne sačekavši treću eksploziju. Za sobom su ostavili jednog teškog ranjenika i nekoliko pušaka. Kaća je dograbila jednu pušku i otvorila vatru za Nemcima. Tu su je pronašli borci 3. čete. Tako su krajnjim zalaganjem i dovitljivošću ove krhke crnooke omladinke spasena dva ranjena borca. Crvenoarmejcu su još iste noći amputirane ruke, ali je ostao u životu. Sigurno se još seća hrabre jugoslovenske bolničarke Kaće.

KOTLINA, KAMENAC, KARANAC, KOZARAC ...

Čudna je ova baranjska zemlja. Neobična i obična, istovremeno. Bogata i siromašna. Brdovita i ravničarska. Plodonosni humus i močvarna slatina. Čudni su i njeni stanovnici. Slični, a opet nekako različiti, i po socijalnoj i po nacionalnoj strukturi. Jedinstveni i pode-

ljeni. Povezani istom sudbinom i životom i razjedinjeni različitom verom i politikom.

Neobična su i baranjska sela. Razbacana i razvučena po kotlinama i pustarama, a istovremeno zbijena i ušorena kraj putnih i železničkih komunikacija. Neobična su čak i imena tih sela, a opet su umnogome i slična.

Na površini od svega desetak kvadratnih kilometara i na rastojanju od tri do četiri kilometra jedno od drugog smestilo se pet baranjskih sela. Živi tu zajedno i složno, a opet nekako odvojeno, oko 10.000 Baranjaca: Mađara, Nemaca, Srba, Hrvata. Sve su to vredni i pošteni ratari, stočari, vinogradari. Slični, i opet različiti po načinu života, jeziku i običajima. Evo imena tih sela: Kotlina, Kamenac, Karanac, Kozarac, Kneževi Vinogradi. Mnoga počinju i istim slovom. Sva su u nečemu slična, a opet različita ...

* *

Nemci nisu izdržali snažan i jednovremeni napad naših i sovjetskih jedinica na ćelom frontu. Ogorčeni otpor pružili su duž grebena Belomanastirske grede na položajima u Popovačkim Vinogradima, Klenovcu, Velikom Brdu, Begovcu i na komunikaciji Kneževi Vinogradi—Beli Manastir.

Prvi rezultati napada 73. gardijske divizije potvrdili su izveštaje sovjetskih obaveštajaca o rasporedu i koncentraciji neprijateljskih snaga na ovom sektoru. Naročito dragocene podatke preneo je uoči samog napada jedan sovjetski izviđač, crnpurastog lica i kudrave kose. Preobučen u uniformu nemačkog nižeg oficira, ovaj sovjetski vojnik, inače Jevrejin nemačkog porekla, vršljao je dva dana po nemačkim položajima. Nazad se probio preko položaja 1. bataljona 7. brigade sa ranije pripremljenom lozinkom i znacima raspoznavanja. Iz njegovog detaljnog izveštaja sovjetsko komandovanje je zaključilo da su Nemci najslabiji između sela Kotlina i Kneževi Vinogradi i da se tu, verovatno, nalazi i spoj između Branderburške i 44. nemačke divizije. Na to ih je upućivala i činjenica što su se u selima Kamenac i Karanac nalazili slabiji delovi obe nemačke divizije, i to uglav-

nom pozadinski i snabdevački organi sa nešto malo artiljerije.

Sve te okolnosti uticale su da general Kozak elastičnije postavi težište svoga napada i koriguje prvobitnu zamisao manevra svoje divizije. Umesto da i dalje frontalno napada i potiskuje neprijatelja sa jakih uzastopnih položaja duž grebena Belomanastirske grede, što je neprijatelj, verovatno, očekivao, komandant 73. gardijske divizije racionalno koristi početni uspeh i pukotinu koja se iznenada ukazala na sektoru 209. puka i 4. bataljona 7. brigade. U pravcu stvorene breše kod sela Kotline general Kozak reskira svoj 214. gardijski pešadijski puk, delove 1202. samohodnog artiljerijskog puka i 49. jurišne protivten-kovske brigade. Tamo hitno prebacuje tenkovsku četu i divizion „kaćuša", koji su prvobitno planirani za podršku napada 7. brigade na pravcu Derjan—Kneževi Vinogradi.

Usled snažnog prodora naših i sovjetskih snaga na pravcu: Kotlina—Kamenac—Karanac, oslabljenim neprijateljskim delovima nije preostalo ništa drugo nego da se užurbano povlače prema komunikaciji: Kneževi Vinogradi—Beli Manastir.

Juriš 214. streljačkog, voroponovskog puka predvodio je lično vršilac dužnosti komandanta, gardijski major Nikolaj Ivanovič Jašenko. Ovaj kršni i neustrašivi Sibirac, učesnik staljingradske bitke i nosilac visokih ordena za hrabrost, više puta ranjavan, bio je poznat u diviziji po svojoj upornosti i sklonosti ka smelim obuhvatima i obilaznim manevrima. Tako se pri izvršenju naredbe maršala Tolbuhina, da se kota 205 mora bezuslovno zauzeti, major Jašenko, na čelu 2. bataljona probio, zaobišao kotu 205 sa zapada i prisilio neprijatelja na povlačenje. Poznavajući ovu njegovu sklonost, general Kozak mu je i ovoga puta poverio sličnu ulogu.

Međutim, u susednom, 209. gardijskom, abganarevskom puku major Jašenko je imao jednog konkurenta za zlatnu zvezdu SSSR-a. Bio je to načelnik štaba ovog puka, Ivan Nikolajevič Zajcev. I on je bio gardijski major, učesnik staljingradske bitke, nosilac tri ordena za hrabrost. I on se, kao i Jašenko, isticao smelim manevrom i upornošću u borbi. Jedina razlika je bila u tome što je Zajcev išao u obuhvat kote 205 sa levog a Jašenko

sa desnog krila. Sada su obojica išli paralelno tj. jugoistočnim padinama Belomanastirske grede. Neprijatelj nije izdržao takmičenje dvojice gardijskih majora i njihovih pukova.[1]

U pomenutim selima, koja dolaze jedno za drugim, jedinice 209. i 214. puka i 7. brigade zaplenile su velike količine ratnog materijala i kompletna skladišta vojne opreme.

Po izbijanju na komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, general Kozak pravi zaokret i ponovo izvodi svoje snage na osnovni pravac napada određen odlukom komandanta 64. streljačkog korpusa. Ovako vešto izvedenim manevrom Kozak zbunjuje svog protivnika, iskusnog nemačkog generala Rosta i svoje snage dovodi na bok i pozadinu delova 44. nemačke divizije na Begovcu i Velikom Brdu, čime onemogućuje njihovu dalju odbranu na položajima duž grebena Belomanastirske grede. Obezbeđenje svog levog boka i vezivanje jake neprijateljske grupacije u rejonu Kneževih Vinograda, general Kozak smelo i sa puno poverenja prepušta 7. vojvođanskoj brigadi.

Prodor u pravcu Belog Manastira i zauzimanje Karanca od delova 73. gardijske divizije i delova 7. vojvođanske brigade bilo je istovremeno otvaranje jedne nove breše u dotle neprekinutom i čvrsto povezanom lancu neprijateljske odbrane u Baranji. Posledice ovog uspešno izvedenog manevra bile su mnogo teže nego što su Nemci u početku mogli predvideti. Zabijanjem oko 7 kilometara dubokog i 3—4 km širokog klina u glavni odbrambeni položaj neprijatelja na Belomanastirskoi gredi, razdvajalo je i dovelo u poluokruženje dve dotle najjače združene grupacije u Baranji: 44. pešadijsku i Branderburšku diviziju. Udružene i čvrsto oslonjene bokovima jedna na drugu, one su bile kičma odbrane 68. nemačkog armijskog korpusa, sve dok su sa svojim podređenim delovima (92. motomehanizovanom, 13. SS „Handžar" i 31. SS divizijom i mađarsko-ustaškim formacijama predstavliale jednu kompaktnu celimi. Ra7-dvajanjem neprijateljskih snaga i zabijanjem sličnih kli-

[1] Arhiv VM SSSR, No 59/793756, f. 33 i 17/793756, f. 33. JsSenko i Zajcev dobili su posle batinske bitke zvanje heroja SSSR.

nova u rejonu Udvara, Popovca i južno od Kneževih Vinograda otvoren je proces konačnog raspada 68. nemačkog armijskog korpusa, pa i nemačke odbrane u Baranji i južnoj Mađarskoj uopšte.

Za razliku od sovjetskog komandovanja, koje je u ovoj fazi batinske bitke ispoljilo mnogo više elastičnosti, naročito u pogledu izbora glavnog pravca udara, oblika manevra i grupisanja snaga — nemačko komandovanje je i dalje upadalo u iste greške. Ono se tvrdoglavo držalo početnog kordonskog rasporeda snaga, počesnog uvođenja u borbu prispelih pojačanja i aktivne zadržavajuće odbrane radi dobijanja u vremenu, sporo je reagovalo u novonastalim situacijama i kasnilo u povlačenju svojih snaga iz opasnih situacija, kada su im pretili bočni udari i opkoljavanja.[1]

U ovom slučaju ne bi se moglo sa sigurnošću tvrditi da nemačko komandovanje nije uočilo značaj našeg i sovjetskog prodora kod Karanca. Iz operativnog dnevnika Komande Jugoistoka, od 26. novembra, vidi se da je uočena ova opasnost, jer se na više mesta konstatuje:

> „... Neprijatelj je uspeo istočno od Belog Manastira kod s. Karanac da prodre prema zapadu do puta. Naše snage otpočele napad... Nadamo se da će se breša ponovo zatvoriti...
>
> Neprijatelj se preko Kamenca probio do Karanca. Ali je protivnapadom sa severa i juga odbačen. Borbe su još u toku .. ,"[2]

Nemačka komanda priznaje, dakle, da je kod Karanca stvorena nova breša i nada se da će je „ponovo zatvoriti".

Ali, umesto da interveniše svojim obuhvaćenim krilima, možda i ćelom posadom Kneževih Vinograda i odsečenim delovima južno od komunikacije Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, gde je u to vreme, po našoj pro-

[1] O toj razlici u kvalitetu komandovanja i veštini ratovanja između nemačkog i sovjetskog starešinskog sastava u poslednjim godinama rata govori i maršal Žukov u svojoj kniizi *Usvomene i razmišljanja*, „Kultura", Beograd, 1969, str. 627. i 787.

[2] Ooerativni dnevnik Komande Jugoistoka, A VII, NAV, NT. 311, f. 1911, str. 458—463. prevoda.

ceni, bilo oko 3.500 vojnika, nemačka komanda nastoji da pomenutu brešu zatvori jednim tek prispelim i nedovoljno pripremljenim bataljonom 1. brdske divizije.

Umesto da, u nedostatku drugih snaga, hitno usvoji predlog generala Felmija i blagovremeno naredi izvlačenje i prebacivanje svojih desnokrilnih jedinica na sledeće — tzv. „Vilanj-položaje", komande Jugoistoka i 2. oklopne armije naređuju upornu i odsudnu odbranu na svim sektorima očigledno već razbijenog i narušenog fronta. Umesto da smelim manevrom prikupi razvučene snage 68. armijskog korpusa, nemačko komandovanje uporno nastoji da zakrpi branu koja pod naletom snažne lavine puca na sve strane. Već istog dana biće prisiljeno da prizna svoju nemoć i neuspeh izvedenih protivnapada, ali će joj biti potrebno još dva dana teških borbi da konačno sagleda posledice pogrešno postavljene odbrane. To će uslediti suviše kasno.

Å*

Nakon ovladavanja Karancem i izbijanja na komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, delovi 73. gardijske divizije usmerili su svoje dejstvo, kao što smo već istakli, prema neprijateljskim položajima na Belomanastirskoj gredi. Četvrti bataljon 7. brigade ostavljen je u Karancu radi obezbeđenja levog boka sovjetskih snaga i sprečavanja neprijateljske intervencije sa pravca Kneževih Vinograda.

Da bi što bolje izvršio postavljeni zadatak, komandant 4. bataljona 7. brigade, Mile Ninkić, isturio je 1. i 2. četu prema Kneževim Vinogradima. Vrlo povoljan odbrambeni položaj omogućio je ovim četama da uspešno zatvore sve izlaze sa zapadne strane i blokiraju neprijateljsku posadu u Kneževim Vinogradima. Preostale dve čete postavile su se jugozapadno i zapadno od Karanca. Jedan vod je zadržan u bataljonskoj rezervi.

U ranim jutarnjim časovima, 26. novembra, na batinskom frontu je zavladalo kratko zatišje. Kao da je i jednoj i drugoj strani ponestalo snage za produženje borbe. Zadovoljni što su još jednu tešku noć „preturili preko glave", borci su se prepustili lakom dremežu. Taj trenutak naglog opuštanja napregnutih nerava nije prekinula ni sve veća hladnoća i golomrazica. Otupeli i pre-

moreni refleksi postali su već imuni na bilo kakve spoljne nadražaje.

Dan je polako odmicao. U Karancu su dogorevale neke trščare dok su se u Kneževim Vinogradima još dimile zapaljene zgrade i stogovi sena. Gusti oblaci dima sa otužnim zadahom nagorele truleži i ljudskog mesa valjali su se prema položajima 4. bataljona. Bila je to svojevrsna dimna zavesa koju je neprijatelj lako mogao iskoristiti za ispad u pravcu Karanca. Desno, sa Belomanastirske grede još je dopirala jaka automatska i minobacačka vatra. Tamo je 211. puk 73. gardijske divizije uporno nastavljao sa frontalnim pritiskom na jake neprijateljske položaje u rejonu Klenovac—Vinogradi—Veliko Brdo. Istovremeno su i 214. i 209. puk ove divizije i dalje podilazili pomenutim položajima sa istočne i jugoistočne strane. Gvzdeni obruč oko glavnine 44. nemačke divizije sve više se stezao. General Kozak se očigledno pripremao da konačno prečisti račune sa svojim protivnikom nemačkim generalom Rostom.

Komandant 4. bataljona 7. brigade je znao za ove pripreme. Stoga je i smatrao da mu sa te strane ne preti nikakva opasnost, te je prema Belom Manastiru i Velikom Brdu isturio svega dva voda 4. čete. Svu svoju pažnju usredsredio je prema komunikaciji i Kneževim Vinogradima. A to ga je moglo skupo koštati!

Negde oko 09.00 časova iz niskih tmurnih oblaka ponovo se spustila kiša. Sitna, hladna i dosadna. Borci su potražili zaklone. Od vinogradskog kolja, šaše i razvaljenih plotova pravili su nastrešnice. Ili su, jednostavno, tupo zurili ispred sebe, dok im je ledena kiša prodirala kroz tek osušenu odeću. Kiša je brzo pogasila dogorevajuće vatre i rasterala dimne oblake. To je omogućilo artiljeriji da ponovo počne vatreni dvoboj. Dan je odmicao a neprijateljska artiljerija je i dalje tukla položaje 7. brigade. Naročito njenog 4. bataljona. Ruska artiljerija i naši minobacači odgovarali su istom merom. Sve češće eksplozije granata naterale su borce da se još jače pripiju uz kaljavu zemlju. Na taj način smanjivao se i krug njihovog osmatranja. Na protivnapad „razbijenog neprijatelja" niko nije ozbiljno pomišljao.

A neprijatelj se pojavio baš tada. I to sa severozapadne strane, na koju su se jutros uputile ruske jedini-

ce. Iskoristio je udoljicu, koja se od kote 148 spušta prema selu. Valovito zemljište prekriveno voćnjacima i vinogradarskim kućama, severno od puta za Beli Manastir, pomoglo je neprijatelju da se neopažen približi selu i udari iznenada na 4. bataljon.

Bili su to delovi 1. brdske divizije, koji su u toku noći prebačeni iz Osijeka u Beli Manastir. Privukli su se oprezno i prikriveno, pretpostavljajući da se u Karancu nalaze jake ruske snage. Postepeno, kada su osetili da se u selu nalaze manje snage, bez jače podrške artiljerije i tenkova, postali su drskiji i energičniji. Sa jugozapadnih i severozapadnih prilaza borba se ubrzo prenda na unutrašnjost sela i poprimila karakter žestokih uličnih okršaja, a mestimično i borbe prsa u prsa.

Uprkos postignutom iznenađenju i višestrukoj nadmoćnosti, ovi iskusni vojnici i alpinisti, nisu bili u stanju da se obračunaju sa srčanim borcima 7. brigade. Do 13.00 časova ovladali su samo zapadnim i južnim delom sela. U drugom delu dve čete 4. bataljona pružale su ogorčeni otpor. Pomoćnik komesara brigade preneo im je komandantovo naređenje: zadržati neprijatelja po svaku cenu do pristizanja 3. bataljona i delova 209. sovjetskog puka.

Primivši ovo naređenje, komandant 4. bataljona, poručnik Ninkić, inače stari mitraljezac, postavio je najbliži „šarac" na prozor prve kuće i doviknuo svojim borcima: „Ni koraka nazad! ..." Njegov primer sledili su i ostali rukovodioci.

Posle nekoliko bezuspešnih i besomučnih juriša, neprijateljski protivnapad je zaustavljen. Na ulicama Karanca, ispred položaja 4. bataljona, ostalo je tridesetak mrtvih i ranjenih pripadnika 1. brdske nemačke divizije. Da bi skršili otpor naših boraca, Nemci su u prvu borbenu liniju privukli topove i minobacače. Neposrednim gađanjem uspeli su da poruše nekoliko kuća i unište jedan naš puškomitraljez. Ubili su tri borca 4. bataljona, a tri su ranili, ali nisu uspeli da zauzmu severnu polovinu sela.

Da bi olakšao situaciju 4. bataljona, komandant 7. brigade naredio je 1. bataljonu da izvrši novi pritisak na Kneževe Vinograde, da čvršće veže jake neprijateljske snage iz ovog uporišta i spreči njihovu intervenciju

u pravcu Karanca. (Obnavljanje napada na Kneževe Vinograde zatražili su nešto ranije i komandanti 236. i 73. sovjetske divizije, jer je u 16.00 časova trebalo da otpočnu opšti napadi njihovih jedinica na susednim sektorima fronta.)

Komandantu 4. bataljona je naređeno da se priključi opštem napadu i, uz podršku jednog sovjetskog diviziona artiljerije i ojačane pešadijske čete iz sastava 209. puka, protera neprijatelja iz Karanca.

U 16.00 časova, posle kraće artiljerijske pripreme, obnovljeni su napadi naših i sovjetskih jedinica na čitavom frontu. Odlučnim i jednovremenim bočnim i frontalnim napadom 4, bataljon je prisilio delove 1. brdske divizije da se povuku na svoje polazne položaje, južno do Karanca. Iako je malo zakasnila, četa 209. puka ubrzala je povlačenje neprijatelja iz Karanca. Istom onom jarugom koju su Nemci iskoristili za svoj protivnapad, četa 209. puka se prikriveno spustila sa padina Velikog Brda i pojavila iznenada na levom boku neprijateljskog bataljona. Tako je propao i ovaj protivnapad Nemaca, u kojem su oni pretrpeli osetne gubitke. Komanda Jugoistoka bila je prisiljena da prizna:

> „... Istočno od Belog Manastira našim protivnapadom postignut je mali uspeh .. ."[1]

Ponovljeni napad 7. brigade na Kneževe Vinograde vezao je neprijateljske snage za ovo uporište i sprečio njihovu intervenciju i pomeranje na susedne delove fronta. Istovremenim izbijanjem našeg 4. bataljona i delova 209. sovjetskog puka na železničku komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir i delova 236. sovjetske divizije na put Kneževi Vinogradi—Osijek neprijateljsko uporište u Kneževim Vinogradima našlo se u poluokruženju. Ostao je još slobodan pravac za povlačenje prema pustari Karanac i selu Kozarac. Rešeni da se bore do kraja, ostaci Branderburške i 13. SS „Handžar" divizije pripremali su se za kružnu odbranu. Za svaki slučaj, jugozapadno od sela, na brežuljkastom zemljištu, pripremljeni su i posednuti prihvatni polo-

[1] Isto, str. 458. prevoda.

žaji. Oslonjeni na železnički nasip i Kozarački kanal, sa velikim brisanim prostorom ispred sebe, ovi položaji predstavljali su solidnu narednu odbrambenu liniju.

I ovog puta juriš 1. bataljona bio je silovit. Ćete su uspele da ovladaju isturenim neprijateljskim položajima i prodru u severni i severoistočni deo sela. Za razliku od sinoćnog napada, sada su imale čvrsti oslonac na svom desnom krilu, odakle su napadali delovi 4. bataljona. Neprijatelj je ubrzo potisnut i sa severozapadne ivice sela. Međutim, na levom krilu situacija je ostala ista. Veza sa 236. sovjetskom divizijom i ovoga puta je podbacila. General Kuližicki svu svoju pažnju i dejstva usmerio je na sektor pustara Jasenovac—Grabovac. Tu je neprijateljski front bio relativno i najslabiji, i tu se nazirala nova pukotina u njegovom borbenom poretku. To je omogućilo neprijatelju da ponovo izvede protivnapad duž železničke pruge i ugrozi bok, a ubrzo i da zaustavi juriš 1. bataljona 7. brigade na Kneževe Vinograde.

Sudeći po ogorčenoj odbrani i žestokoj minobacačkoj i mitraljeskoj vatiri, nije se moglo zaključiti da je neprijatelj popustio i da će tako lako napustiti uporište. Nešto se ipak promenilo. Protivnapadi neprijatelja bili su sve kraći i sa ograničenim ciljem. Nisu više imali ni podršku tenkova. Sve rede se čula i njihova topovska vatra. Jedino su mitraljezi i dalje nemilice kosili dugim rafalima. Tukli su iza svakog ćoška, iz svake kuće, iza svakog plota. Brzo su menjali položaje i izbacivali iz stroja mnoge borce, gotovo sve četne i vodne rukovodioce. Komandovanje su preuzeli desetari i otresitiji borci, ali su čete i dalje jurišale. Boraca je bilo sve manje, a oružja sve više. Ležalo je razbacano po ulicama i baštama. Na njega se više niko nije osvrtao. Jedino su još „šarci" i nemački šmajseri predstavljali rado viđene trofeje. Iz zaplenjenih puškomitraljeza borci su odmah otvarali vatru, ne štedeći municiju koju su mogli naći u svakom nemačkom rovu.

ZAŠTO JE NEPRIJATELJ UPORNO BRANIO KNEŽEVE VINOGRADE?

Iznenadnim i energičnim protivnapadom duž glavne ulice neprijatelju je pošlo za rukom da ponovo potisne naše borce na severozapadnu ivicu sela. Tom prilikom jedna automatičarska grupa, u kojoj je bilo i motociklista, pokušala je da se probije kroz borbeni poredak 1. čete 1. bataljona i da je napadne s leđa. Sasređenom vatrom levokrilnog voda osujećen je ovaj pokušaj. Nemački podoficir, koji je predvodio ovu grupu, ostao je na drumu sa prevrnutim motociklom. Oborio ga je Mika Veličković rafalom iz zaplenjenog „šarca". Nemački protivnapad je zaustavljen, ali je 1. bataljon, zbog jake bočne i minobacačke vatre, bio prisiljen da se povuče na svoje polazne položaje.

U 17.30 časova ruska artiljerija otvorila je ponovo snažnu vatru po Kneževim Vinogradima. Neprijatelj je odgovarao samo minobacačkom vatrom i po nekim topovskim hicem. Bilo je očigledno da ozbiljno oskudeva u artiljerijskoj municiji. Jedan neprijateljski avion izviđao je neko vreme svoje i naše položaje. I bez toga, nemačka komanda je vrlo dobro znala situaciju svojih jedinica na ovom sektoru, ali je i dalje odugovlačila da izda naređenje za njihovo povlačenje. Sedmoj brigadi nije ostalo ništa drugo nego da ponovo juriša. To su od nje sada zahtevali i štab 51. divizije i štabovi susednih ruskih divizija.

Komandant 236. sovjetske divizije, general Kuližicki, našao je najzad za shodno da se čvršće poveže i uskladi svoja dejstva sa dejstvima 7. brigade. On je, verovatno, utvrdio da, čim popusti pritisak 7. brigade, neprijatelj hitno prebacuje svoje snage na pravac nastupanja njegove divizije. Da bi proširio početni uspeh svojih jedinica na pravcu Jasenovac—Kozarački kanal, general je kategorički zatražio da 7. brigada obnovi napad na selo i pridruži se opštem napadu koji je predviđen za 18.00 časova. Trebalo je i dalje čvrsto vezivati za sebe posadu neprijateljskog uporišta. Artiljerijskoj grupi 236. divizije i divizionu „kaćuša" naređeno je da svojom vatrom neutrališu važnije vatrene tačke neprijatelja i time podrže napad 7. brigade. Štabu 73. gardijske divizije na-

ređeno je da svoj 209. puk orijentiše preko komunikacije Kneževi Vinogradi—Beli Manastir prema pustari Kozarac. Na taj način i 4. bataljon 7. brigade mogao je sada ceo da se angažuje u napadu na Kneževe Vinograde.

Iako je vrlo dobro znao da je 1. bataljon na granicama svojih mogućnosti, da je neprekidnim petodnevnim borbama izgubio više od polovine boračkog i dve trećine rukovodećeg sastava, štab brigade nije imao drugog izbora. Do obnavljanja napada ostao je nepun sat. Bilo je to suviše malo za izvršenje smene i uvođenje u borbu 2. i 3. bataljona. Osim toga, smena jedinica u neposrednom kontaktu sa neprijateljem, čiji su položaji udaljeni 50 do 100 metara od jedinica koje se smenjuju, na ovako preglednom terenu i u toku dana bila bi prava avantura. Zato je bilo celishodnije ponoviti napad sa 1. i 4. bataljonom.

Jedino što je štab brigade mogao da učini za svoje jedinice u prvoj borbenoj liniji, bilo je to da im hitno doturi nešto suve hrane i municije ... i da im izda naređenje za ponavljanje napada.

Sa dva rafala „kaćuša", u 18.00 časova, počeo je još jedan krvavi juriš 7. brigade na utvrđeno uporište Kneževi Vinogradi. Neposredno uoči juriša, na isturene položaje 4. čete prebačen je jedan mitraljez „maksim" i dva puškomitraljeza. Svojom iznenadnom i bočnom vatrom oni su zbunili neprijatelja i omogućili 1. bataljonu i delovima 4. bataljona da lakše savladaju jurišno odstojanje i da se bez većih gubitaka dohvate neprijateljskih položaja na ivici sela. U napuštenim rovovima ostalo je dvadesetak mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika i jedan nemački kapetan, komandant bataljona iz Branderburške divizije.

U nastavku juriša ponovilo se isto kao i u ranijim napadima. Po već utvrđenim stazama, kroz bašte i živice, čete su se probijale sve dublje u selo, boreći se za svaku kuću i podrum, sve dok ih neprijatelj ne bi žestokim protivnapadom, zaobilazeći naše levo krilo, na spoju sa 236. divizijom, ponovo odbacio na polazne položaje. Jedino su 1. četa 1. bataljona i glavnina 4. bataljona uspele da se održe na severoistočnoj ivici sela.

U međuvremenu, jedinice 236. sovjetske divizije uspele su da probiju neprijateljsku odbranu kod Jasenovca, preseku komunikaciju Kneževi Vinogradi—Grabovac i izbiju na Kozarački kanal. Time su stvoreni uslovi da se jaka neprijateljska grupacija u Kneževim Vinogradima potpuno zaokruži i uništi. Zbog toga je general Kuližioki, komandant 236. divizije, zatražio od štaba 7. brigade da obustavi dalje frontalne napade na uporište, da ga čvrsto blokira i svojim aktivnim dejstvima onemogući neprijatelju izvlačenje iz sela. Međutim, kao što ćemo videti, neprijatelj je prozreo našu nameru i preduzeo mere da se izvuče.

Još u toku neprijateljskog protivnapada, komandant 7. brigade naredio je 3. bataljonu da posedne polazne položaje 1. bataljona i levokrilnih četa 4. bataljona. Tako je konačno, pod okriljem noći, došlo do smenjivanja 1. bataljona. Na položajima su i dalje ostali mitraljezi i minobacači da održe kontinuitet vatre i pojedini rukovodioci smenjenih jedinica da bi upoznali jedinice 3. bataljona sa situacijom ispred njihovih položaja.

Šmenjene i krajnje iscrpljene jedinice upućene su u pozadinu. Nakon teških i dramatičnih juriša i okršaja preostali borci 1. bataljona mogli su najzad odahnuti. U Suzi ih je čekala topla hrana i smeštaj po kućama. A, san im je bio potrebniji od svega.

Noć se neprimetno spustila. Iz fašističkog uporišta dopirali su isprekidani mitraljeski rafali. Na svaki šum i pokušaj naših boraca da mu se približe, neprijatelj je otvarao besomučnu vatru. Veliki broj ispaljenih raketa i snopovi svetlećih metaka odavali su njegovu nervozu. Planuli su novi stogovi šaše i sena. Paleći vatre da bi se zaštitio od naših iznenadnih prodora, neprijatelj nije mogao da prikrije i svoje pripreme za povlačenje.

Sve do ponoći trajao je oštar i gotovo izjednačen dvoboj mitraljeza i minobacača. U 23.30 časova neprijatelj je iznenada otvorio uragansku vatru po položajima 3. i 4. bataljona, nasumice i bez određenog cilja iz sveg raspoloživog oružja: topova, minobacača, mitraljeza, protivtenkovskih pesnica, i tromblona. Istovremeno je izveo i nekoliko lažnih protivnapada. Komandantu 7. brigade bilo je jasno da neprijatelj pokušava da se

odvoji od naših jedinica, koje su se, prosto, prilepile uz njegove položaje. Da bi to sprečio, major Ješić naređuje komandantima bataljona da odmah preduzmu napad i gonjenje neprijatelja čim osete njegovo izvlačenje. Tako je i bilo. Tačno u 24.00 časa neprijateljska artiljerija i minobacači izveli su poslednji vatreni udarac. Iznenada, kao što je i počela, njegova vatra odjednom je smanjena za trećinu, a zatim za polovinu i konačno se svela na svega nekoliko mitraljeza.

Neprijatelj je počeo da se izvlači. Više se nije smelo čekati. Samoinicijativno i bez posebnih naređenja čete su krenule za neprijateljem. Napad 4. bataljona, sa zapadne ivice sela, i delova 209. puka, sa pravca kote 101, toliko je zbunio neprijatelja da se njegovo u početku dobro organizovano povlačenje ubrzo pretvorilo u pravo bekstvo. U to vreme su i delovi 236. sovjetske divizije izbili na kotu 84 i nasip pruge. Na jugoistočnom izlazu iz sela, gde se spajaju dve ulice, slobodan prolaz sveo se na svega 150—200 metara. Branderburgovci su ovde ostavili jake zaštitničke delove i zaslone, koji su uz krajnje naprezanje i velike gubitke omogućili izvlačenje više od polovine neprijateljskog garnizona. Veliki broj neprijateljskih vojnika ipak je ostao u selu pa se razbijen po grupicama ili preobučen u civile probijao za svojim jedinicama. Ostavljeni ranjenici, nepokupljeni mrtvi i oružje razbacano na sve strane svedočili su u kakvom stanju je neprijatelj napustio selo. Na raskrsnici sela borci 3. bataljona zaplenili su tri protivtenkovska topa sa oko 1.000 neispaljenih granata. Osim toga, zaplenili su i jedan neispravni laki tenk, oko 300 protivtenkovskih mina i raznu ratnu opremu. Pošto bataljon nije imao artiljeraca, topove su preuzeli ruski vojnici i odmah ih usmerili na odstupajućeg neprijatelja. To su učinili i naši minobacači.

Nakon kraće, ali oštre borbe neprijateljske zaštitnice su prisiljene na povlačenje. Počelo je gonjenje razbijenog neprijatelja koji se više niie zaustavio sve do Drave.

Tako se završila ova teška višednevna borba za Kneževe Vinograde, koju je tadašnji komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, general Košta Nađ, komentarisao ovako:

,,Bitka za Kneževe Vinograde u noći između 25/26. novembra, u kojoj su učestvovali naša 7. vojvođanska udarna brigada i 209. puk Crvene armije, bila je okršaj prsa u prsa, borba za svaku ulicu, za svaku kuću. Selo je nekoliko puta prelazilo iz ruke u ruku. Tek u zoru 27. novembra, posle trodnevne bitke, nemačka posada u tom selu, koja je pripadala diviziji ‚Branderburg' — konačno je odbačena a selo zauzeto ..

Ako bismo na završetku ove teške borbe hteli da izvedemo još neki zaključak, onda se na prvom mestu mora konstatovati: 7. vojvođanska brigada u potpunosti je izvršila postavljeni zadatak. Svojom neprekidnom aktivnošću i uzastopnim napadima, ona je nekoliko dana čvrsto i uspešno za sebe vezivala višestruko jače neprijateljske snage, brojnu artiljeriju i desetak oklopnih vozila. Angažovane u odbijanju neprekidnih juriša i za protivnapade, ove snage i sredstva u kojima je neprijatelj tada toliko oskudevao, nisu mogle izdvojiti ni jednog vojnika za intervenciju na ostalim sektorima fronta, čak ni kada se taj front raspadao u njihovoj neposrednoj blizini. I više od toga, neprijatelj je bio primoran da angažuje vrlo oskudne i teško prikupljene rezerve i da ih ubacuje u borbu protiv jedinica 7. brigade na sektoru Karanac—Kneževi Vinogradi (slučaj sa delovima 1. brdske divizije kod Karanca, grupom tenkova i delovima 92. motomehanizovane brigade kod Kneževih Vinograda i si.).

Ukupan bilans ove borbe bio bi još negativniji za neprijatelja da je postojala čvršća veza i sadejstvo sa susedima, naročito sa 236. sovjetskom divizijom. Jedna od najjačih neprijateljskih grupacija u to vreme — sastavljena od ostataka Branderburške i 13. SS divizije i koncentrisana na malom prostoru — doživela bi potpuno uništenje da je bilo moguće zatvoriti onih nekoliko stotina metara južno od sela na spoju između delova 236. i 73. sovjetske divizije.

Ako bismo, pored već rečenog, još jednom postavili pitanja: zbog čega je nemačko komandovanje tako upor-

[1] Košta Nađ, general-pukovnik, intervju, NIN, 16. maj 1965. godine.

no i po svaku cenu nastojalo da zadrži u svojim rukama liniju Vardarac—Kneževi Vinogradi—Beli Manastir i zbog čega je toliko odugovlačilo sa izvlačenjem svojeg očigledno kompromitovanog i neodrživog desnog krila na sledeću odbrambenu liniju, odgovor bi trebalo potražiti i u sledećim konstatacijama i dilemama Komande Jugoistoka:

> „... Postavlja se pitanje šta će se desiti sa Kiiblerom u Sremu ako se mi povučemo iz Osijeka. Kiibler je već obavešten da treba da pripremi položaje u pozadini... A šta će biti sa Milerom (komandant 34. ak) koji dolazi preko Zvornika.
>
> ... Za Kiiblera će nastupiti teške posledice ako se ne povuče. Treba mu dati dosta snaga za obezbeđenje desne obale Drave ... Potrebno je što pre izvući brzopokretne jedinice iz Grupe armija ‚E' ili iz Mađarske.
>
> ... U vezi sa povlačenjem Kiiblera (general Kiibler je bio tada komandant borbene grupe ‚Kibler' u Sremu u kojoj se nalazila 118. i delovi 1. brdske divizije — prim. N. B.) vezani smo Fireovim naređenjem za odbranu jugoistočnih granica NDH ... Banda će mu doći iza leđa ..." (misli se na jedinice 6. korpusa NOVJ u istočnoj Slavoniji).[1]

U naređenju za dalje vođenje borbe koje je Komanda Jugoistoka izdala štabu 2. oklopne armije zahteva se da „divizija ‚Branderburg' što duže održi svoje položaje" i da se „isključi svaka mogućnost da neprijatelj pređe Dravu". Isto tako da se održi front na Drini i u Sremu na liniji: Bosut—Ilok (tzv. „crvena linija") radi obezbeđenja odstupnog marša Grupe armija „E" preko Zvornika „... i što bržeg prikupljanja jakih snaga kod Broda ... Potrebno je što pre izvući 104. diviziju iz 34. armijskog korpusa i ubrzano je uputiti ka Brodu i staviti je na raspoloženje armijskoj grupi ‚F'.. ."[2] itd.

Kao što se vidi iz ovih nekoliko citata, naši uspesi u Baranji otežali su već inače tešku i složenu situaciju neprijateljskih snaga na jugoistočnom ratištu a pre sve-

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458—462. prevoda.
[2] Isto, str. 469—473.

ga u Sremu i Slavoniji. Nemačko komandovanje se raspirijalo između potrebe za brzom intervencijom krupnijim snagama i nemogućnosti da to učini bez težih posledica za svoje vitalne interese na drugim područjima. Nerealni politički ciljevi i birokratizam najvišeg nemačkog vojnog i državnog rukovodstva i, pre svega, Hitlerov fanatizam, došli su u raskorak sa objektivnim mogućnostima logičnim rasuđivanjima i protivmerama vojnih faktora.

NOVI ZADATAK 8. VOJVOĐANSKE BRIGADE

Pošto je u žestokim trodnevnim borbama potpuno ovladala dobro branjenim nasipom i desnom obalom Dunava na njegovom odseku od Monjoroša do pustare Barošate (kota 88), 8. vojvođanska brigada je nastavila gonjenje neprijatelja i do 23. novembra izbila na liniju Sebeš—pustara Mirkovac—Mali Dunav.

U toku gonjenja, četa komandira Džambića uspela je „na leđima neprijatelja" da se probije i kroz drugi odbrambeni položaj neprijatelja sve do Kneževih Vinograda. Za njima i u stopu pratila ih je jedna baterija sovjetskih pukovskih topova 236. streljačke divizije, koja je podržavala 2. bataljon 8. vojvođanske brigade. Krajnjim naprezanjem snaga sovjetski artiljerci su jedva uspevali da preko blatnjavih oranica pokreću svoje topove i sustižu naše borce. Osetivši malu pukotinu u neprijateljskom borbenom rasporedu, komandant 8. brigade Milan Korica Kovač pohitao je sa grupom boraca i štabnim osobljem na ovaj pravac podstičući usputno i ostale čete 2. bataljona da požure za Džambićem. Želeo je da iskoristi njegov uspeh i jutarnju maglu da bi se što pre domogao „suvog terena" na obroncima Belomanastirske grede. Verovatno bi u tome i uspeo da se na prilazima Kneževim Vinogradima nije iznenada podigla magla. Odjednom se pred njima ukazaše novi neprijateljski položaji. Sa železničke pruge istočno od sela na njih se sruči ubitačna neprijateljska pešadijska i minobacačka vatra. Našli su se, doduše, na „suvom", ali isto-

vremeno i na „vrućem" i od neprijateljskih mina i granata prokljućalom terenu. Pred njima je pukao poveći komad preglednog i brisanog prostora pod sasređenom i paklenom vatrom neprijatelja. Prirodne sile im, doduše, nisu ni dotle bile naklonjene, ali ovoga puta kao da su ostale u dosluhu sa neprijateljem.

Sivi omotač od magle rasplinuo se u najodsudnijem trenutku. Trebalo im je još nekoliko stotina metara da se dohvate železničkog nasipa i Kneževih Vinograda, kojima je u tom trenutku već podilazila i 7. vojvođanska brigada, nadirući duž komunikacije sa severa. Sada su borci 2. bataljona bili prinuđeni da potraže najbliže zaklone. Kovaču nije preostalo ništa drugo nego da naredi „ukopavanje na dostignutom položaju" ...

Otkrivši iza zalegle pešadije bateriju sovjetskih topova, neprijateljska artiljerija i minobacači usredsredili su vatru na hrabre sovjetske artiljerce i naše borce koji su im priskočili u pomoć. Začas su ih urakljili i onesposobili im dva topa, dok su preostali uspeli da nađu zaklon. Ovu vatrenu kanonadu izdržao je i komandant brigade Milan Korica Kovač. Pravo je čudo kako je ostao neokrznut. Nedaleko od njega poginulo je nekoliko sovjetskih artiljeraca i jedan ratni kamerman, koji ga je pratio još od Kazuka. Snimao je sa njegovog „komandnog mesta", udaljenog pedesetak metara od neprijateljskih položaja i napad naših boraca na „dambu". *(S* njim je propao i autentični filmski materijal o herojskim podvizima naših i sovjetskih boraca na apatinskom mostobranu.)

Naredivši isturenom Džambiću da se povuče malo unazad i izravna s drugim četama bataljona, komandant 8. brigade požurio se da uspostavi vezu sa ostalim svojim bataljonima i sa susednim sovjetskim pukovima. Još u toku prethodnog dana, 22. novembra svojom zapovešću, Op. br. 39, Kovač je naredio svom drugom ešelonu (3. i 5. bataljonu i protivkolskom divizionu 8. brigade) da se hitno prebaci preko Dunava. Zeleo je da izvrši smenu iscrpenih i prepolovljenih četa 1. i 4. bataljona, koji su se sve dotle nalazili u centru napada i podneli glavni teret proboja neprijateljske odbrane na „dambi" i kod Kazuka.

Postupajući po primljenoj zapovesti, uz vrlo velike napore i na oskudnim prevoznim sredstvima, drugi borbeni ešelon i pozadinski delovi 8. vojvođanske prebačeni su na desnu obalu Dunava. Međutim, do smene 1. i 4. bataljona nije došlo, jer je ubrzo usledilo pregrupisavanje i rokiranje 8. vojvođanske brigade. Izvršena je samo najnužnija popuna municijom, koja je najvećim delom utrošena, a dobrim delom se ovlažila i postala neupotrebljiva.

Drugi bataljon je istog dana pokušao još jednom da se dohvati nadvišavajućih neprijateljskih položaja na istočnoj ivici Kneževih Vinograda, ali je zbog jakog neprijateljskog protivnapada bio prinuđen da se zaustavi na liniji Vrbovača—Latona (kota 83). Tom prilikom došlo je do uspostavljanja taktičke veze sa prednjim delovima 7. vojvođanske brigade. Da bi onemogućio povezivanje batinskog i apatinskog mostobrana, neprijatelj je na ovom tek uspostavljenom spoju izvršio još jedan snažan protivnapad i uspeo da privremeno prekine ovu vezu i odbaci delove 2. bataljona još nekoliko stotina metara nazad, do nasipa uskotračne železničke pruge i Sebeši-salaša. Na ovu liniju izbili su u međuvremenu i ostali bataljoni 8. vojvođanske brigade, pripremajući se za odlučujući napad na Kneževe Vinograde sa 7. brigadom. Do ovog napada nije došlo jer je 8. vojvođanska u međuvremenu dobila novi zadatak, a svoje već utvrđene položaje prepustila delovima 236. sovjetske divizije.

Ovako uspešno dejstvo i nastupanje bataljona 8. vojvođanske brigade na desnom krilu 75. streljačkog korpusa omogućeno je, između ostalog, i silovitim prodorom 7. vojvođanske brigade i delova 73. staljingradske divizije u pravcu Kneževih Vinograda, koji su zapretili neprijateljskoj odbrani sa severa. No iznad svega treba istaći samoinicijativu, izdržljivost i visoku borbenu i moralnu vrednost boračkog i rukovodećeg sastava 8. vojvođanske brigade, kao i njihovu želju da jednom izađu „na suvo" iz tog nepreglednog i otkrivenog blatišta koje se sve više širilo i pretvaralo u pravo jezero. Zbog velikih padavina Dunav je i dalje nadolazio, izlivao se iz korita i pratio naše borce u stopu. Tek iskopani rovovi punili su se brzo vodom, pa su borci morali iznova da kopaju i traže sigurnije zaklone. A za-

kloni su bili tamo napred, na ivici Belomanastirske grede, gde su se nalazili dobro utvrđeni delovi Branderburške divizije. Voda i blato, kao podmukli neprijatelj, pretili su našim borcima da ih isteraju sa njihovih krvavo osvojenih položaja, bez ijednog metka.

Uz krajnje naprezanje svojih snaga 8. vojvođanska brigada savladala je sve ove prepreke i potpuno izvršila zadatak koji su joj poverili komandanti 75. streljačkog korpusa i 51. vojvođanske divizije. U šestodnevnim borbama, koje su se obično završavale gušanjem, kundačenjem i borbom prsa u prsa, 8. brigada je preotela oko šest kilometara dunavskog nasipa između pustara Monjoroš i Bakrošat i odbacila neprijatelja sa desne obale Dunava do istočne ivice Kneževih Vinograda. Na taj način apatinski mostobran je na pravcu dejstva 8. vojvođanske brigade dobio jednu izbočinu duboku oko 12 kilometara, dok je njegova ukupna širina na dan 24. novembra iznosila oko 15 kilometara i protezala se od pustare Podunavlje, preko pustare Kozjak i Sokolovac, do pustare Sebešer, istočno od Kneževih Vinograda. Bila je to sada već solidna operativna osnovica za uvođenje u borbu drugog ešelona 75. streljačkog korpusa.

Uspešan prodor 8. vojvođanske brigade iskoristio je i njen levokrilni sused pukovnik Sičev, komandant 74. sovjetske divizije. Uputivši deo svojih snaga i teškog naoružanja tek osvojenim nasipom uskotračne železničke pruge — koja od parobrodske stanice Kazuk vodi prema pustari Jasenovac, uz istovremeno dejstvo sa fronta i na pomoćnom pravcu Aleksandrov Dvorac—pustara Kozjak i Čarna—Podunavlje — pukovnik Sičev je uspeo da slomi žilav otpor neprijatelja na sektoru svoje divizije i odbaci njegove snage na desnu obalu Malog Dunava. Pošto su razbili neprijateljska borbena osiguranja i predstražne odrede u rejonu pustare Podunavlje, delovi 74. streljačke divizije pukovnika Sičeva nastojali su uporno ali bez većeg uspeha da iz pokreta pređu rukavac Mali Dunav i ukline se u glavni neprijateljski odbrambeni položaj.

Na ranije pripremljenim, dobro utvrđenim i nadvišavajućim položajima na liniji: Kopačevo—Vardarac—Lug— Grabovac—Kneževi Vinogradi, neprijatelju je pošlo za rukom da zaustavi dalje napredovanje 74. stre-

ljačke divizije i 8. vojvođanske brigade. Sa ove linije, koju je dotle branila Brandenburška divizija, neprijatelj je u tom trenutku želeo da pruži odsudnu odbranu, pa je doveo nova pojačanja, koja su mu stizala preko Osijeka. Takva odluka komandanta 68. nemačkog korpusa u trenutku kada mu je na sektoru 31. SS „Lombard" divizije i 44. „Höh und Dojčmajster" divizije očigledno pucao front i ukazivale se nove breše, može se objasniti uvek prisutnom dilemom oko težišta pravca glavnog udara i našeg daljeg nastupanja u Baranji, kao i potrebom da što duže održi u svojim rukama komunikaciju Osijek—Beli Manastir.

Ocenivši da će Nemci svoju odsudnu odbranu na ovom delu fronta pružiti na liniji Vardarac—Lug—Grabovac i da će grčevito braniti važnu saobraćajnu raskrsnicu Darda, preko koje su i dalje stizala njegova pojačanja iz Osijeka,[1] komandant 75. sovjetskog korpusa, general Akimenko, prenosi težište napada sa levog na desno krilo korpusa. On, naime, odlučuje da svoj drugi ešelon — 236. streljačku diviziju — uvede na sektoru 8. vojvođanske brigade i da iskoristi stvorenu izbočinu i postignuti uspeh ove brigade za dejstvo svojih glavnih snaga na pravcu pustare Jasenovac—Beli Manastir. Ovakva odluka bila je u tom trenutku umesna i celishodna, ne samo zato što se tu nalazio spoj dveju nemačkih divizija i zaobilazila njihova dobro utvrđena linija sa težištem odbrane u Kneževim Vinogradima i u trokutu Grabovac—Vardarac—Darda već i zato što se tu osećao i najveći uticaj dejstva 64. korpusa, odnosno njegove 73. gardijske divizije i 7. vojvođanske brigade. Neprijateljska odbrana na poslednjim visovima Belomanastirske grede i na prostoru između Kozaračkog kanala i rečice Karašice dovodila se na ovaj način u još težu situaciju. Otvarala se mogućnost okruženja i cepanja njenih jedinica. Najveći saobraćajni čvor i središni

[1] Iz zabeleženog telefonskog razgovora između načelnika Grupe armiia „F" i operativnog oficira 2. oklopne armije, od 24. novembra 18.50 časova, saznajemo sledeće: „... Stiaao ie jedan batalion i angažovan je na južnom krilu diviziie „Brander-burg", Blagodareći tome, situacija se tamo poboljšala. Drugi bataljon ćemo uputiti prema severa..." (Reč je o 1 bataljonu 117. nemačke divizije iz Srema i bataljonu 264. nemačke divizije; prim. N. B.) Isto, str. 441. prevoda.

centar Baranje – Beli Manastir postao je sada bliži operativni cilj osnovne grupacije 57. armije, tj. njenog 64. a istovremeno i 75. streljačkog korpusa.

Da bi realizovao svoju zamisao, skratio front i grupisao svoje snage na pravcu glavnog udara, general Akimenko izvukao je iz borbe 8. vojvođansku brigadu s namerom da je prebaci na pomoćni pravac, na svom levom krilu, gde je na utvrđenoj liniji Grabovac – Lug – Vardarac zbog jakih neprijateljskih položaja zaustavljeno dalje dejstvo njegove 74. streljačke divizije. Pored vezivanja ovih snaga 8. brigada je imala zadatak i da, po mogućnosti, probije neprijateljski front na ovom sektoru, tj. tamo gde je on bio i najjači. Dakle, zadatak sličan onome koji je imala i 7. vojvođanska brigada kod Kneževih Vinograda. Sa aspekta našeg komandovanja, ovo rešenje nije bilo najbolje, jer nije omogućavalo neposredno sadejstvo i tek uspostavljenu vezu između brigada 51. vojvođanske divizije, a time i naše jedinstveno komandovanje. Gledano u celini, ova odluka dala je očekivane pozitivne rezultate, jer su naše brigade uspešno izvršile svoje borbene zadatke, iako su i dalje dejstvovale na zasebnim i izdvojenim pravcima.

Ostavljajući relativno jake snage – tj. delove 74. streljačke divizije i 8. vojvođansku brigadu – za dejstvo na svom levom krilu, general Akimenko je želeo ne samo da neutrališe i likvidira neprijateljske snage na ovom delu fronta nego i da zaštiti svoj levi bok od svake eventualnosti i da onemogući dalje dovođenje nemačkih jedinica preko osječkog mosta na sada već sjedinjen i čvrsto povezan batinsko-apatinski mostobran. Trebalo je, dakle, što pre izbiti u rejon Darde i preseći ovu vezu 68. nemačkog armijskog korpusa u Baranji sa jugoistočnim ratištem i njegovom bazom za snabdevanje u Jugoslaviji. Ako se pri tom ima u vidu da su u to vreme i ostale njihove veze i prelazi preko Drave – kod Donjeg Miholjca i Barča – bile ugrožene svakodnevnim dejstvima 6. i 10. korpusa NOVJ, onda se tek može sagledati u kakvoj bi se situaciji našao 68. nemački korpus u Baranji posle zauzimanja Darde.

Primivši naređenje generala Akimenka, komandant 8. vojvođanske brigade, kapetan Milan Korica Kovač, u svojoj zapovesti, Op. br. 40 od 25 novembra, nare-

đuje hitne mere za izvlačenje iz borbe, prikupljanje i prebacivanje svih delova brigade na određenu prostoriju. Za rejon prikupljanja borbenih delova brigade određena je pustara Sokolovac (4 km od Grabovca). Intendanturi, trupnoj i bojnoj komori i ostalim neborbenim delovima brigade, koji su se još nalazili u Bačkom Monoštoru, naređeno je da se odmah počnu da prebacuju preko Dunava i da se prikupe na pustaru Mirkovac (3,5 km severno od pustare Sokolovac).

U toku noći 25/26. novembra delovi 236. sovjetske divizije preuzeli su položaje bataljona 8. vojvođanske, koji su se u tom trenutku nalazili 1—2 km istočno od Kneževih Vinograda i pustare Jasenovac. U 06.00 časova ujutro počelo je izvlačenje naših bataljona i odmah je nastavljen pokret pored nasipa industrijske pruge u pravcu pustare Sokolovac. Noseći minobacače, teške mitraljeze i sanduke municije, bataljoni su bez većeg ometanja i pod zaštitom jutarnje magle izvučeni iz prve borbene linije i u toku prepodneva prikupljeni na pustari Sokolovac.

Istovremeno se iz pravca Monjoroša prema pustari Sokolovac kretala i neka druga kolona, koja nije mnogo ličila na ostale borbene delove brigade. Bio je to svojevrstan „marš bataljona" tek mobilisanih mladih pripadnika mađarske narodnosti iz severne Bačke, koje su naši mobilizacijski centri uputili da popune 8. vojvođansku brigadu i 51. diviziju. Bila je to prva grupa mobilisanog ljudstva koju su ovi tek osnovani centri poslali u naše jedinice. Od celokupne vojničke opreme ovi novi i mladi borci imali su samo petokraku zvezdu prišivenu na šešir, kačket ili, jednostavno, na rever šarolikih zimskih kaputa. Maršírajući nasipom i preko nedavnih poprišta teških borbi, ova kolona je usputno prikupljala razbacano oružje i opremu i time sve više poprimala „vojnički" izgled. Tako su na pustaru Sokolovac pristigli naoružani puškama različitog porekla. Prvi bataljon im je „utrapio" i nemačke četvorocevne protivavionske mitraljeze, tzv. „flakove" i municiju zaplenjenu kod Kazuka ili skinutu sa zarobljenog nemačkog tenka i oklopnog transportera „Majlah". I ostalim bataljonima dobro je došla ova kolona nenaoružanog ljudstva radi prenošenja naoružanja i municije svojih pratećih

četa, što se zbog zakasnelog prebacivanja tovarnih grla moralo prenositi na rukama.

Uprkos zakrčenosti oskudnih uskotračnih puteva i ukrštanja naših i sovjetskih kolona, zbog čega je dolazilo do zadržavanja i gomilanja trupa na otkrivenom terenu, do kvarenja marševskog poretka i narušavanja marševske discipline, ovaj vrlo naporan nastupno-bočni marš izveden je blagovremeno i bez gubitaka. U ranim popodnevnim časovima pristigli su u rejon pustare Sokolovac i poslednji delovi 8. brigade.

Mnogo teže je išlo sa prebacivanjem i privlačenjem pozadinskih delova. Za organizaciju marša i prebacivanje preko Dunava ove poveće kolone, koju su sačinjavali trupna i bojna komora, sanitet, kurs, vod za vezu i si., bio je odgovoran intendant brigade Vlajko. Zbog nedostatka plovnih prevoznih sredstava, raskaljanih i poplavljenih prilaza Dunavu, prebacivanje iz Bačkog Monoštora do pustare Monjoroš završeno je tek kasno u noć 26. novembra. Jednom skelom, koliko su svega imali na raspolaganju, najpre je izvršeno prebacivanje preko Dunavca jedan kilometar severozapadno od Bačkog Monoštora. Pošto je prebačeno svih 115 dvoosovinskih kola i 260 zaprežnih i tovarnih konja na pošumljenu adu Zmajevac, skela je obilaznim rukavcima stigla na Dunav, odakle je i po drugi put čitavu kolonu sa ade Zmajevac prebacila na desnu obalu Dunava.

Napokon, posle krajnjeg naprezanja ljudi i konjskih zaprega, iscrpena kolona se izvukla iz ovog blata i gliba i stigla do pustare Mirkovac. Odatle je odmah jedan deo trupne i bojne komore upućen u šumu (dva km severoistočno od pustare Kozjak) radi popune i snabdevanja naših jedinica hranom i municijom.

Na pustari Sokolovac, gde se smestio štab 8. brigade, vladala je velika živost. Ostavljajući načelnika štaba Akrapa i komesara brigade Lazara Ljubinkovića Sašu da sačekaju, rasporeduju i sređuju jedinice, koje su već bile počele pristizati sa raznih pravaca, Milan Korica Kovač uputio se sa svojim zamenikom Gligorijem Matićem u štab 74. streljačke divizije, sa kojom je sada po naređenju generala Akimenka trebalo da sadejstvuje 8. brigada na proboju linije: Grabovac—Lug—Vardarac.



Prvi bataljon 7. vojvođanske brigade na marsu krc« Baranju. Levo je komandant bataljona Milan S okov e M ^^

S e K r T S Ä j e ffi° J o v a U ć Popa a Pilot K° [e bio zamenik komesara 4. bataljona.)



Uništena neprijateljska borbena tehnika u blizini raskrsnice puteva, jugozapadno od Batine (kota 133)



Prebacivanje preko Dunava kod Batine



Đoimčar Jva Katica Maksić Kaca



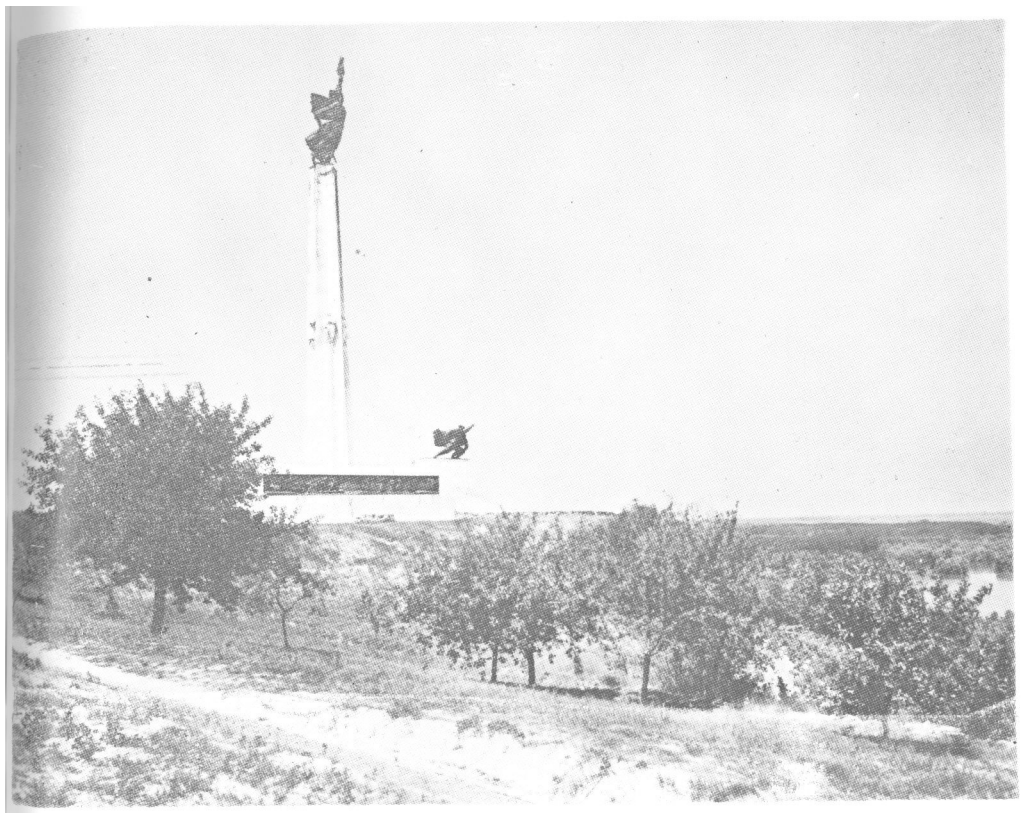
Kapetan živko Sudarski Sudar komandant 2. bataljona 8. vojvođanske udarne brigade



Duka Uskoković iz Bečeja, poginula kao pomoćnik komesara čete kod Batine



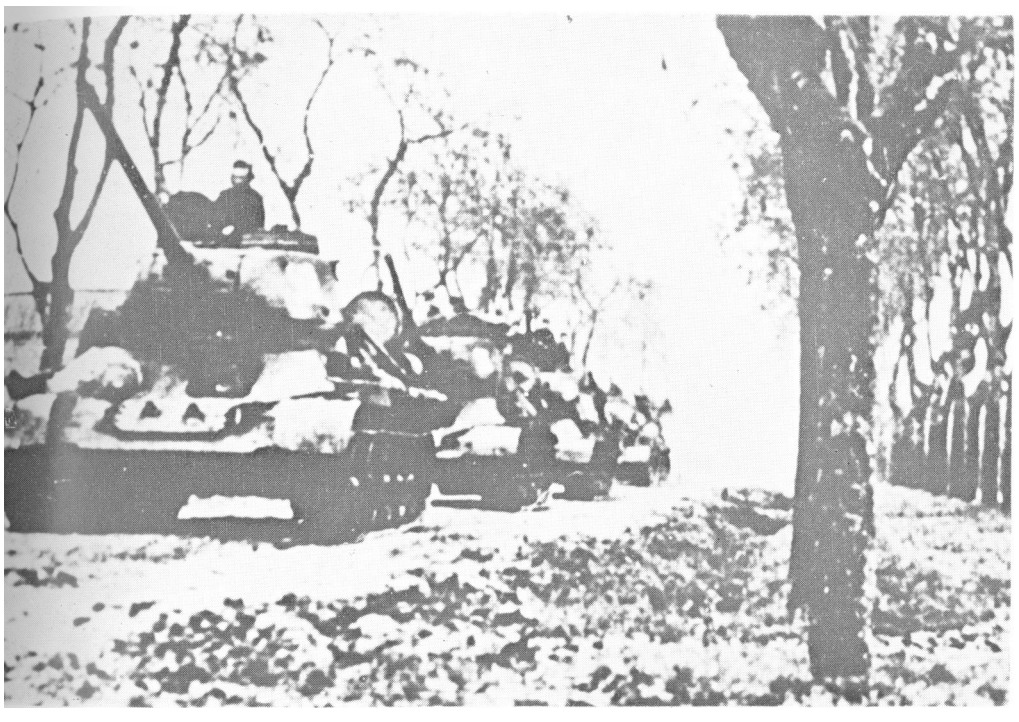
Narodni heroj Lazar Marković Čađa komandant 1 baiaijona 8. vojvođanske brigade, kasnije zamenik komandanta 7. vojvođanske brigade



Sadašnji izgled spomenika kod Batine



Porušeni vozovi u Slavoniji u jesen 1944. godine



Kolona sovjetskih tenkova na putu prema Batini



Vrhovni komandant maršal Jugoslavije Josip Broz Tito obilazi Sremski front početkom 1945. godine

Štab pukovnika Sičeva, komandanta 74. divizije, pronašli su u šumi severno od pustare Kozjak. Sičev se neobično obradovao Kovaču i njegovoj brigadi. Na Kazuku je imao prilike da se osvedoči kakva se neiscrpna energija i hrabrost krila u tom crnokosom, skromnom i uvek vedro raspoloženom partizanskom komandantu. Tamo, na „dambi", uverio se kakva je moralna i borbena vrednost njegove brigade. Tamo, na okuci pruge, gde su uprkos srčanosti, velikog naprezanja i gubitaka njegove jedinice ostale zaglibljene u blatu baranjskih šuma, probili su se ovi golobradi mladići, od kojih su mnogi tek nedavno uzeli pušku, gazeći do guše u vodi i jurišajući na „dambu" pod kišom neprijateljskih metaka. Još mu je bio u sećanju gest komandanta jednog puka 236. streljačke divizije učinjen u afektu oduševljenja. Naočigled svojih starešina i boraca, on je po zauzimanju „dambe" skinuo sa bluze svoj orden za hrabrost i prikačio ga na grudi partizanskom mitraljescu Radisavu Slepčeviću Letriki iz sremskog sela Buđanovaca.[1] Taj slučaj se prepričavao po njihovim štabovima i jedinicama i poslužio kao povod da se oko 60 pripadnika 8. vojvođanske brigade predloži za sovjetska odlikovanja.

Primivši Kovača, kao starog poznanika, sovjetski komandant ga je ponudio votkom i pršutom, pričajući mu o teškim borbama pod Avalom, o hrabrosti naših vojnika i jedinica sa kojima se borila njegova divizija u beogradskoj operaciji. Pošto su se okrepili, pukovnik Sičev je razvio kartu i izložio svoj plan zajedničkog dejstva u napadu na neprijateljske položaje kod Luga i Vardarca.

Po tom planu tri bataljona 8. brigade sadejstvovaće 360. streljačkom puku, s tim što će frontalni napad na selo Lug sa okuke Malog Dunava izvršiti 2. bataljon 8. brigade i 3. bataljon 360. puka. Treći bataljon 8. brigade, dejstvujući sa pustare Kozjak, imao je zadatak da u toku noći izvrši nasilni prelaz preko Malog Dunava i napadne Lug sa severne i severoistočne strane. Peti ba-

[1] Podvig mitraljesca Radisava Slepčevića Letrike, o kojem je već bilo reči, nije bio usamljen. Naprotiv, takvih spontanih pohvala i priznanja sovjetskih rukovodilaca našim borcima bilo je više u toku batinske bitke.

taljon 8. brigade sa 2. bataljonom 360. puka, sa jugoistočne izbočine Malog Dunava, preko potesa Okrajak, orijentisaće se delom snaga prema Lugu a delom prema Vardarcu. Prvi bataljon 8. brigade i 1. bataljon 360. puka ostavljeni su u drugom ešelonu u rejonu pustare Kozjak spremni da produže dejstvo od Luga prema Dardi. Četvrti bataljon 8. brigade upućen je da sadejstvuje 109. puku 74. streljačke divizije u napadu na selo Grabovac. Treći, tj. 78. streljački puk ove divizije zadržan je u rezervi. Za podršku napada formirana je jedna artiljerijska grupa, dok je artiljerijski divizion 8. brigade ostavljen za neposrednu podršku svoje pešadije. Drugom i 5. bataljonu pridati su i protivtenkovski topovi.

Komandantu 8. vojvođanske brigade ostalo je još da sa svojim komandantima bataljona stupi u vezu sa komandantom 109. puka potpukovnikom Suharnikovim i komandantom 360. puka Nikolajem Mihailovičem Novikovom radi bliže organizacije sadejstva. Tačno u 02.00 časa, 27. novembra, trebalo je da otpočne petnaestominutna artiljerijska priprema, a zatim opšti juriš naših i sovjetskih bataljona. Međutim, do ovog dobro smišljenog napada nije došlo.

Cim je osetio da neprijateljski lanac popušta na drugom mestu, tj. u rejonu Kneževih Vinograda i južno, dovitljivi pukovnik Sičev odgodio je ovaj napad i glavninu svoje divizije uputio kroz ukazanu brešu u rejonu Grabovca. Komandantu 8. brigade preostalo je da sam realizuje plan napada na utvrđene neprijateljske položaje: Varđarac — Lug — Grabovac.

NA MOSTU KOD SELA LUGA . . .

Da bi još u toku dana osmotrili teren i neprijateljske položaje na desnoj obali Malog Dunava, komandanti 2. i 3. bataljona i 5. bataljona 8. brigade povezali su se sa odgovarajućim štabovima bataljona 360. sovjetskog puka. Na komandantsko izviđanje uskoro su izašli i svi

komandiri četa, dok su njihovi zamenici i politički komesari ostali radi priprema jedinica za noćni napad.

Posmatrani sa desne obale Malog Dunava, neprijateljski položaji duž komunikacije Grabovac—Lug—Vardarac izgledali su neosvojivi. Ispred njih, 6—8 kilometara na istok, prostiralo se otkriveno i močvarno zemljište. Visinska razlika između ivice Belomanastirske grede, duž koje su iskopani neprijateljski rovovi punog profila, i zemljišta sa kojeg je trebalo napadati iznosila je jedva 6 do 8 metara. Bilo je to više nego dovoljno za efikasnu odbranu. Osim toga, između branioca i napadača, jedan do dva kilometra istočno i paralelno sa neprijateljskim položajem, isprečila se još jedna prirodna prepreka — Mali Dunav. Povezan sa Kozaračkim kanalom na severu (sve do Kneževih Vinograda), velikom močvarom i Kopačkim ritom na jugu, ovaj rukavac Dunava štitio je neprijateljske položaje sa istoka. U ovo doba godine njegova prosečna dubina iznosila je metar i po a širine 10 do 15 metara. Na mnogobrojnim okukama i ispupčenjima Nemci su znalački postavili svoja borbena obezbeđenja sa isturenim mitraljezima za bočnu vatru. Između Malog Dunava i neprijateljskih položaja nalazile su se velike močvarne i poplavljene površine (Plećasta nizina i Okrajak), koje su tih dana, zbog obilnih padavina i izlivenog Dunava, bile gotovo neprohodne za sve rodove vojske.

Na oko 30 kilometara krivudavog Malog Dunava postojalo je svega nekoliko gazova i dva mosta. Jedan od njih bio je najvažniji jer je najbližim putem vodio u samo središte neprijateljske odbrane. On će ući u anale batinske bitke kao „krvavi most", kako su ga s punim pravom nazvali borci 2. bataljona 8. brigade.

Nemci su vrlo dobro ocenili da će tu gde se Mali Dunav dodiruje sa istočnom ivicom Luga biti usmereni glavni napadi njihovih protivnika. Tu su očekivali i sovjetske tenkove. To je bilo i jedino mesto gde su se oni mogli probiti sa železničkog nasipa preko Malog Dunava u nemački odbrambeni sistem. Zato su tu oko crkve, u jačim kućama i jednom dobro utvrđenom vinarskom podrumu, svega stotinak metara od mosta, postavili višecevne protivavionske topove za neposredno

gađanje. Na istočnoj ivici sela, gde su uzvišica terena i brisani prostor bili najveći, izgradili su više mitraljeskih gnezda i bunkera i poseli ih najjačim snagama. Tu je bilo i težište odbrane jednog bataljona 264. nemačke divizije, nedavno dovedenog iz Srema.[1] Bataljon je bio ojačan sa nekoliko tenkova, od kojih su dva korišćena kao ukopane vatrene tačke. Sve u svemu, neprijatelj je iskoristio sve pogodnosti terena i nije nikakvo čudo što su svi dotadašnji napadi 360. puka bili krvavo odbijeni.

Nešto povoljnija situacija za nas bila je u rejonu Grabovca. Tamo je prilaz neprijateljskim položajima bio donekle lakši. Poveća šuma između Malog Dunava i Karašove bare omogućila je 109. sovjetskom puku da se prikriveno kreće sve do jezera na severoistočnoj ivici Grabovca. Ali tu je odjednom zaustavljen i izložen jakoj vatri sa zapadne obale jezera i Kozaračkog kanala. Najpovoljniji pravac za nastupanje i razvoj krupnijih snaga išao je duž nasipa uskotračne pruge od pustare Mirkovac i Jasenovac prema Kozarcu, a zatim prema Dardi i Belom Manastiru. Tim pravcem su upućene i glavne snage 75. streljačkog korpusa. Tu je ubrzo otvorena i nova breša u neprijateljskom borbenom poretku.

Komandant 2. nemačke oklopne armije brzo je shvatio da se na južnom krilu njegovog fronta u Baranji priprema novi udar naših i sovjetskih snaga. Da bi sačuvao ovu, u to vreme gotovo jedinu najkraću i najpogodniju vezu između svojih snaga u Jugoslaviji i 68. armijskog korpusa u Baranji, general Maksimilijan de Angelis je naredio generalu Felmiju, uprkos njegovom protivljenju i ubeđivanju, da se po svaku cenu održi na liniji Kneževi Vinogradi—Lug—Kopačevo. Istovremeno je naredio da se na mostobran severno od Osijeka prebace sve raspoložive nemačke i kvislinške

[1] U zapovesti štaba 8. vojvođanske brigade od 26. novembra kaže se da u Lugu ima 300 fašista sa nekoliko topova raznog kalibra. U nemačkim dokumentima se pominje dolazak ovog bataljona 26. novembra, tj. neposredno uoči našeg napada na Lug,^ pa je najverovatnije da je on samo preuzeo već gotove položaje od Branderbuške divizije koja se rokirala na sever, tj. u Grabovac, Kozarac i u Kneževe Vinograde (videti NAV, NT. 311, f. 191, str. 458, 462. i 463. prevoda.)

snage. Pored već pomenutog bataljona 264. divizije i nekih delova 118. nemačke divizije, tamo su upućene i sve raspoložive policijske i ustaško-domobranske snage iz šireg rejona Osijeka. Sa fronta na Drini najzad se odvojila i krenula ubrzanim maršem u Baranju i 1. brdska divizija. Prvi ešeloni ove elitne nemačke divizije, koja se brzo oporavila i popunila nakon poraza u beogradskoj operaciji, stigli su već u Vinkovce. Međutim, samo prethodnica ove divizije uspeće da se prebaci preko mostova na Dravi kod Osijeka. Glavnina će biti prinuđena da promeni pravac i uputi se preko Donjeg Miholjca i Podravske Moslavine. Nemci će i dalje biti u zakašnjenju. Vreme kao prostor i elemenat procene situacije ostaće i dalje njihov neprijatelj.[1]

Noć se uveliko spustila kada su bataljoni 8. brigade izbili na Mali Dunav i zauzeli polazne položaje za napad. Bataljoni 360. streljačkog puka rokirali su se prema Grabovcu i Vardarcu da bi napravili mesta našim jedinicama. Na njihovim dosadašnjim položajima ostala su pojedina mitraljeska odeljenja i slabiji pešadijski delovi, koji su održavali neposredan kontakt sa neprijateljem. Dogovoreno je da i oni učestvuju u napadu sa našim bataljonima, kako neprijatelj ne bi otkrio smenu i prisustvo naših jedinica.

Nedaleko od mosta kod Luga, na ivici mlade bagremove šumice, bio je i štab 2. bataljona 8. brigade. Obeshrabren rezultatima popodnevnog izviđanja, komandant bataljona 2ivko Sudarski dugo je razmišljao kako da izvrši postavljeni zadatak. Imao je i zašto! U svom trogodišnjem iskustvu partizanskog komandira i komandanta nije dobio teži zadatak. Prebirao je po svojim mislima i kao na filmskoj traci redale su mu se pred očima slike iz borbi 16. divizije, u kojoj je ranjen i početkom 1944. upućen u Fruškogorski odred, a zatim u novoformiranu 8. vojvođansku brigadu. Sećao se dobro i pete i šeste neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni. Nije zaboravio nijedan detalj iz napada na Tuzlu, na Zvornik, na Brčko, Vlasenicu, Bijeljinu; dobro je zapamtio i Papraću i Caparde i Celić, pa i poslednje borbe

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458—463. prevoda.

svoje tek formirane 8. brigade kod Surduka na Dunavu. Nebrojeno puta do tada bio je u situaciji da se probija kroz neprijateljske obruče i utvrđene položaje. Ali nigde kao ovde, gde se ceo izbor mesta za proboj svodio na svega 5—6 metara širine. Jer samo toliko je širok bio most na Malom Dunavu kod utvrđenog baranjskog sela Lug. Da je neko namerno birao najteže mesto proboja, težeg sigurno ne bi našao na celoj dužini neprijateljskog fronta u Baranji. Da se tu bar nije nalazila ta izbočina Malog Dunava i da ga voda nije okružavala sa sve tri strane ...

Tu, u toj izbočini Malog Dunava osećao se kao u nekoj mišolovci. Neuništena neprijateljska mitraljeska gnezda sa nasipa na desnoj obali remetila su borbeni poredak njegovog bataljona i tukla ga bočnom i unakrsnom vatrom. Sa okuke, iz rejona potesa Okrajak, dobijao je čak i vatru s leđa. Da bi neutralisao neprijatelja na svojim bokovima, morao je angažovati najmanje polovinu bataljona i postaviti ga u vidu zaslona. No sve to nije toliko zabrinjavalo mladog komandanta bataljona, koliko sam proboj. Kao za inat, na ćelom ovom sektoru nije bilo nijednog pogodnog gaza. Čak je i most, taj jedini suvi prilaz do fašista, bio delimično poplavljen. Sudarski se nije plašio vode. Još kao dečak preplivavao je Dunav u svom rodnom Čereviću.[1] Ali njegovi borci! ... Većinom omladinci iz Tavankuta, Žednika, Suibotice, Sente, nisu mnogo voleli vodu. Plašila ih je mutna i ledena stihija, koja je već odnela toliko njihovih drugova kod Kazuka. Sudarski je to dobro znao. Zato je i odlučio da ide pravo na most. Bolje je muški izginuti i pred bunkerima nego bespomoćno gledati kako mu ledeni talasi gutaju čete, vodove ... Samo, koga prvog žrtvovati? Jer tu se zaista neko morao žrtvovati. Da bi ostale jedinice, brigada i bataljoni sovjetske armije produžili — „Vperjot za Berlin", za Beč, za Budimpeštu! ... Najzad se odlučio.

— Dovedi mi Džambića! Brzo! — reče Sudarski kuriru, a zatim se okrete komesaru bataljona Vesi Živkoviću i njegovom zameniku Aleksandru Čaliću Alojzu.

' 2ivko Sudarski se posle rata udavio u Dunavu kupajući se kod Čerevića, u Sremu.

— Treba pripremiti borce! Drugu i Treću četu posebno. Komunisti i skojevci moraju prvi preko mosta. U svakoj četi obrazovati bombaške grupe od najboljih skojevaca. Najpre treba uništiti ona dva bunkera na mostu i flakove kod vinarskog podruma. U Prvoj i Četvrtoj četi odabrati plivače dobrovoljce. Oni će preplivati Dunavac za oko dvesta metara severnije od mosta. Moramo zauzeti one kuće iza mosta, odakle tuku mitraljezi, a zatim izvesti juriš na selo. Dotle će, valjda, preći i ostali bataljoni... — završi Sudarski i upitno pogleda Vesu i Alojza. Oni su ćutali, tmurni i ozbiljni! Znali su vrlo dobro šta to znači. Predosećali su takvu odluku. Još jutros, kada im je Sudarski preneo Kovačevo naređenje da se danas mora zauzeti Lug. Videli su i sami da nema drugog izbora — nego pravo na most!

— A Rusi, 2ivko?! ... Hoće li i oni s nama na Lug? — upita Vesa. — Hoće li nam dati bar dva tenka? Mogli bi doći blizu mosta i pomoći nam da neutrališemo falkove. Hoće li nas podržati „kaćušama"? — pitao je i dalje Vesa, znajući i sam da ta pitanja muče ne samo Sudarskog nego i komandanta brigade.

— Uzdaj se u se i u svoje kljuse! — mudro zaključi Alojz i time prekide ovu mučnu tišinu, koja je nastala posle Vesinih „jeretičkih" pitanja.

— Idemo, Veso! Ponovo ćemo u bombaše! Nema nam druge ... Ja ću sa Džambićem, a ti bi mogao kod Švarca u četu ili, još bolje, kod Baneta. On ti je komšija, Jarčan, bostandžija i „Lasan", kao i ti — pokušavao je Alojz da nekako oraspoloži svoje drugove.

Vesa je, u stvari, još jutros na pruzi uočio da sovjetske jedinice idu više na sever, prema Grabovcu i Kneževim Vinogradima. A naše prema jugu. Znao je i to da njihovi dosadašnji pokušaji proboja na ovom sektoru nisu uspeli i da ovde nisu imali tenkova. A i ,,kaćuše" se nisu čule od Kazuka, osim tamo, na severu, kod Branjine i Kneževih Vinograda. Shvatio je, naposkon, da su njegova pitanja bila izlišna pa je prihvatio, mada kiselo, Alojzov ton i šalu, nastojeći da popravi muk i stvoreni utisak.

— Hajde, vi „Minđari" i „Sasani", vi za sve imate spreman odgovor i uvek unapred znate šta će se de-

siti... Da vam nije bilo onih suncokreta, sa kojima ste počeli revoluciju, ko zna kako bi se ona završila.[1]

Tek što su se Vesa i Alojz izgubili u noći, na ulazu u zemunicu pojavio se komandir čete Steva Džambić. Sudarski je voleo ovog oštroumnog i neobično hrabrog seljaka iz Vojke, u istočnom Sremu. U njega i u Milenka Kovačevića Brigadira, dojučerašnjeg komandira 1. čete, imao je neograničeno poverenje. Oni su se snalazili u svakoj situaciji i „bušili tamo gde burgija nije mogla". Brigadira je već izgubio. Juče ga je morao smeniti sa položaja i poslati u 4. bataljon za obaveštajnog oficira. Opet je zabrljao po „ženskoj liniji". Sada će po svoj prilici izgubiti i Džambića. Kad taj primi neki zadatak, ili će proći ili poginuti. Kod Monjoroša umalo što mu Nemci nisu odsekli četu i uništili je. Zanet borbom, suviše je istrčao. Hteo je pre Brigadira da izbije do Kneževih Vinograda.

Kraj čkiljave petrolejke Sudarski je pokušavao na dotrajaloj topografskoj sekciji da objasni Džambiću njegov zadatak, iako je dobro znao da ovaj jedva zna i čitati i da je za njega topografska sekcija isto što i klinovo pismo. U stvari, Živko je time prikrivao svoj nemir i pokušavao da Džambića ne gleda pravo u oči. Znao je kakav zadatak mu postavlja. Ali i Steva je dobro poznavao Živka, još pre 8. brigade i Fruškogorskog odreda... Njegovom oštrom pogledu nije mogla promaći zabrinutost Sudarskog za njega i sudbinu njegove čete. To ga je kosnulo. Savlađujući se da ne zagrli svog starog druga, sada pretpostavljenog, Džambić proguta sklupčanu jabučicu i prekide ga zamuckujući:

[1] Selo Sase ili Novi Karlovci bilo je jedno od prvih i najorganizovanijih ustaničkih sela u Sremu. Na poziv Partije, Sasani su prvi masovno krenuli u partizane. Pošto se tada u partizane nije moglo ići bez oružja, omladinska organizacija ovog sela odlučila je da sa nekoliko lovačkih pušaka i noževa, vezanih za šuplje cevi od stabljika suncokreta, izvrši noćni prepad na domobrane iz Novog Slankamena. Ova drska i dobro smišljena akcija uspela je iznad očekivanja. Sasani su na prepad razoružali čitavu domobransku satniju, došli do oružja i priključili se Podunavskom NO odredu. Svojom odvažnošću i snalažljivošću oni su se isticali u partizanskim redovima. Otud i ova Vesina primedba da „Minđari" — kako Sasane nazivaju u sremačkom žargonu — imaju uvek spreman odgovor i rešenje za sve probleme.

— Pa dobro, 2ivko, šta mi tu uvijaš i zaobilaziš. Kaži mi kratko i jasno: Stevo, zauzmi most i kvit posla. Poslaži svoju četu po mostu da bi preko nje mogli preći ostali: Za Berlin! Vperjot! Most ću zauzeti, budi siguran! Ili ćemo izginuti i ja i cela moja četa. Znao sam da ćeš mene izabrati. I znaj, nikada ti ne bih oprostio da si me ovoga puta zaobišao. Obezbedi mi samo podršku našeg diviziona i Prateće čete bataljona. Onaj ruski mitraljez sa ivice bagrenjaka može nam mnogo koristiti. Pazi samo da ne tuče suviše nisko. Tu bi trebalo postaviti još dva naša mitraljeza. Da okrpe po puškarnicama na švapskim bunkerima. Topovi i minobacači neka tuku flakove. I ne boj se ... Ako nemaš više ništa, ja odoh. Treba pripremiti ljude — ispuca Steva kao iz automata i htede da pođe.

Živko ga samo toplo pogleda, pun zahvalnosti, drugarskog razumevanja i obeća da će učiniti sve što će olakšati izvršenje njegovog teškog zadatka. Isprativši ga do izlaza zemunice, Sudarski mu čvrsto stisnu ruku i promuca: „Čuvaj se, Stevo! Baćo moj! ..." Tada se brzo okrete da bi prikrio drhtavicu i oči zamagljene suzama.

Sve do ponoći trajale su političke i ostale uobičajene pripreme za napad. Trčkaranje, šljapkanje po blatu i zveckanje oružjem, uz prigušeno dozivanje, čulo se još neko vreme na položajima 2. bataljona. A zatim se sve utišalo. Svi borci su već znali da u 02.00 časa treba da bljunu naša i sovjetska artiljerija i da će tada sa svih strana ka Lugu poleteti naše i sovjetske jedinice. Napeto su iščekivali taj trenutak.

Ponoć je već prošla, kada je u zemunici komandanta 2. bataljona zazvrjao telefon.

— Alo, Sojuz! Ovde Beograd! Traži vas Beograd-10 — čuo se glas dežurnog telefoniste, koji je bio na komandnom mestu 360. streljačkog puka. Tamo se istovremeno nalazio i štab 8. vojvođanske brigade.

— Živko, jesi li ti? — upita Kovač komandanta 2. bataljona. I, pošto je dobio potvrdan odgovor, nastavi:

— Čuj! K tebi su pošli Đetić i Akrap. Oni će ti sve objasniti... Baćuške su odgodile „proslavu". Po svoj prilici, hoće tamo negde severnije, kod Ibre, da prirede „glavnu predstavu". Nama su preporučili da počnemo i

bez njih. Kasnije će nam se pridružiti... Javi mi svoje mišljenje — završi Kovač i spusti slušalicu.

Sudarski je još neko vreme držao slušalicu, zatim je žestoko tresnu na njeno mesto i promrsi kroz stisnute zube:

— To sam i očekivao! Sičev je osetio da je ovde orah malo tvrđi i sigurno je pronašao neko mekše mesto.[1] Bobocki mu je već javio da se kod njega sovjetske jedinice rokiraju i pomeraju prema severu, prema šumi kod Grabovca i pustare Mitrovac. Znači: „Uzdaj se u se!" — kako ono reče Alojz. Taj uvek nanjuši „kakvo će vreme biti" i šta se priprema za sutra. Uostalom, šta tu ima da se razmišlja i odugovlači. „Što će biti jesenas, neka bude večeras." Ovde smo ionako kao u mišolovci. Borci jedva čekaju da stanu na čvrsto tlo. Moram samo od Kovača zatražiti da pogura Acin i Bobockov bataljon preko Malog Dunava. I da me podrže i pokriju vatrom našeg diviziona ... Da su nam bar ostavili jednu „kaćušu"!

Tako je odgovorio i Đetiću. Kovač se, naravno, složio s njegovim predlogom. Pomerio je samo vreme napada. Umesto u 02.00 trebalo je krenuti u 04.30 časova.

Nemci su predosećali šta im se ovde priprema. Budno su osluškivali svaki šum na suprotnoj obali i propratili dugim mitraljeskim rafalima svaki pokret naših boraca. Snopovi raketa neprekidno su osvetljavali most. Brisani prostor i uzdignuti položaji omogućavali su im da uspešno tuku zemljište iza mosta, sve do bagremove šumice u ataru Kerelet.

Kiša je i dalje neprekidno padala. Te noći kao da je nešto hladnija i povremeno se pretvarala u susnežicu. Šćućureni u plitkim i blatnjavim rovovima, borci su napregnuto očekivali seriju crvenih raketa i početak artiljerijske pripreme. Nikada im noć nije izgledala tako duga. Više od 80% boraca 2. bataljona sačinjavali su omladinci — Bačvani, Srbi, Hrvati, Mađari, Slovaci. Najviše je među njima bilo Bunjevaca iz okoline Subotice.

[1] Po nemačkim dokumentima, Rusi (tj. delovi 74. streljačke divizije) još su 24. novembra pokušali iz pokreta da ovladaju položajima kod Luga i Grabovca, ali su bili odbijeni (A VII, NAV, NT. 301, f. 191, str. 440. preveda).

Negde pred zoru, kada su se borci našli na ivici strpljenja i kada su sa zebnjom očekivali osvit još jednog dana u ovom brisanom blatištu, sa svih strana opkoljenim od neprijatelja i vode, počela je artiljerijska priprema. Iznenadnom i koncentričnom vatrom artiljerijskog divizona 8. brigade i bataljonskih minobacača zasuti su neprijateljski položaji. Sa nasipa uskotračne pruge ukazaše se svetleće brazde jedne baterije reaktivnih gardijskih minobacača. Zbog noćnog gađanja, nemogućnosti osmatranja i korekture pogodaka, efekat ove desetominutne artiljerijske pripreme nije bio velik. Neprijateljska utvrđenja u blizini mosta ostala su gotovo neoštećena.

Čim je osetio da naši borci prilaze mostu, neprijatelj je otvorio paklenu vatru iz celokupnog naoružanja. Naročito ubitačni bili su nemački višecevni topovi tzv. flakovi. Gađajući udarnim i rasprskavajućim granatama, prosto su brisali zemljište ispred mosta. Njihove niskoleteće putanje, propraćene jezivim zvižducima rasporenog vazduha, stvarale su zvučnu i vatrenu zavesu nad glavama naših boraca. Iskoristivši kratke zastoje u neprijateljskoj vatri, zbog promene redenika i punjenja oružja, borci su se manjim, žabljim skokovima, sve više približavali mostu. Na svaku ispaljenu raketu, bez komande padali su ponovo na zemlju, a odmah zatim, opet bez komande, pužući i bauljajući kroz žitko i lepljivo blato, produžavali napred. I ponovo tako. Sve dok nisu ugledali siluetu mosta.

Pravo je čudo kako su ti mladi ljudi, koji su do juče vredno obrađivali svoja polja ili rukovali strugom u subotičkim tvornicama, za svega nekoliko dana ovladali veštinom ratovanja. Tu, na bojnom polju, od Kazuka do Drave, oni su uz vatreno krštenje polagali i prve ispite iz taktike, strojevog pravila, nastave gađanja . .. Dobro su shvatili jedno pravilo — da se u ratu svaka greška plaća sopstvenom krvlju. Zato su gotovo slepo kopirali postupke i koristili dragocena iskustva starijih drugova i komandira.

Nova serija neprijateljskih raketa pomogla im je da izbliza osmotre most, neprijateljska utvrđenja i rovove iza njega. Ovo im je omogućilo i da zauzmu bolje zaklone i da izvrše poslednju vatrenu pripremu juriša.

Nakon toga trebalo je iznenadno i odlučno jurnuti preko mosta i izvući se iz ovog beskrajnog blatišta.

Ali i neprijatelj je imao svoj plan i pripremao iznenađenje ...

U isti mah kada su artilejrijska oruđa i teški minobacači počeli s poslednjim vatrenim udarcem po prednjem kraju neprijateljske odbrane, počela je i brza streljačka paljba svih četa 2. bataljona. Borci su pucali gađajući pri svetlosti naših i neprijateljskih raketa. Jedva su čekali komandu ,,Brza paljba!" da bi otkravili ukočene prste na zagrejanim cevima oružja. Sa ivice pruge, iza leđa ugledali su seriju zelenih raketa. A odmah zatim po jednu i sa okuke Malog Dunava i sa ivice bagremove šumice. To su komandant brigade i komandanti bataljona davali znak za početak opšteg juriša.

— Juriš, drugovi! — prolomio se kroz noć promukli glas komandira Džambića. U desetak hitrih skokova, on se sa jednim vodom prvi našao na mostu i ustremio prema mitraljeskom gnezdu na njegovoj suprotnoj strani.

— Napred, momci! — povikao je desetar Grga Rudinski svojim zemljacima, Subotičanima, i potrčao za prvim vodom i komandirom, koji su već uskakali u prve neprijateljske rovove. Uporedo sa Grgom trčao je puškomitraljezac Ivica, a za njima Marko, Franja, Anton, Bela ... i cela 2. četa 2. bataljona. Stigli su već do sredine mosta kada se dogodilo nešto što dotle nisu videli ni najstariji borci ovog bataljona.

Iznenada svud oko mosta planule su zapaljive fugase i buknuli stogovi sena poliveni benzinom. Most i brisani prostor ispred njega videli su se kao usred dana. Na njemu je bio buljuk ljudi — glavnina 2. čete. Za Drugom je hitala Treća... Juriš je bio strašan, a doček još strašniji! Lukavi neprijatelj kao da je samo taj trenutak i čekao. Iz dvanaest topovskih cevi, kalibra 37 milimetara, bljunuo je oganj. I to kakav oganj! Granatama pravo u ljude. U ratu su, doduše, poznati takvi slučajevi kada artiljerija, obično u samoodbrani, gađa direktno šrapnelima i kartečnom vatrom u jurišajuću pešadiju. Ali razornim i rasprskavajućim granatama! To se retko događa. A eto dogodilo se. Efekat je bio sna-

žan. I porazan za nas.[1] Na mostu je nastala kasapnica ... Delovi prepolovljenih i iznakaženih tela leteli su sa ogradom i patosnicama. Flakovima su se pridružili mitraljezi, da dovrše ono što topovi nisu ...

Nestalo je desetara Grge, sa ćelom desetinom. Most je prešao jedino puškomitraljezac Ive. Dovukao je ranjenu nogu do napuštenog mitraljeskog gnezda. Za njega više nije bilo druge obale ... A ni njegovih drugova! Tu će i on ostati. Na mrtvoj straži...

Desnokrilni vod 2. čete, koji je uspeo da pređe most i likvidira dva mitraljeska gnezda, produžio je smelo napred i dohvatio se prvih kuća na istočnoj ivici sela. Puzeći i plivajući preko Malog Dunava, njemu su se uskoro priključili i delovi 3. i 4. čete. Preko mosta, na kojem je ostalo četrnaest boraca 2. čete i veći broj ranjenih, i dalje se nije moglo prelaziti. Iz utvrđene tačke — vinarskog podruma, Nemci su se ogorčeno branili. Vatrom naših minobacača uništen je jedan četvorocevni protivavionski top i jedno mitraljesko gnezdo. Ali su dva topa sa osam cevi i dva teška mitraljeza i dalje uspešno kontrolisali prelaz preko mosta. Jedino su neustrašive bolničarke Milica i Majka i dalje vršljale po njemu. Puzeći od jednog do drugog ranjenika, pokušavale su da im ukažu pomoć, i odvuku ih u zaklon. Dopuzale su i do Ivice. Previle su mu ranjenu nogu, ali je on odbio da se povuče. Njemu se uskoro pridružio i puškomitraljezac Milenko, Brestačanin. Njih dvojica su predstavljala jednu vrstu malog mostobrana i svojom vatrom štitili odstupnicu i levi bok Džambićeve grupe, koja se probila u istočni deo sela.

Ocenivši da ništa neće učiniti ako ne osvoji flakove kod vinarskog podruma i ne deblokira most za prelaz ostalih naših i sovjetskih jedinica, Sudarski je pokušao snažnom minobacačkom i artiljerijskom vatrom da neutralise ovu nemačku otpornu tačku.

Probijajući otvore na zidovima kuća i ograda, Džambić je istovremeno sve više zaobilazio vinarski po-

[1] Nakon likvidacije Luga, 8. brigada je zaplenila nemačke flakove i često je do kraja rata i sama primenjivala ovaj metod vatre. Tako je u završnim operacijama u Podravini, zahvaljujući ovom strašnom i brzometnom oružju, odbijen jedan juriš nemačkog belogardejskog konjičkog puka.

drum. Nije stigao da izvrši poslednji juriš. Nemci su ga preduhitrili. Prikupivši posadu sela (oko 400 vojnika), Nemci su u 10.00 časova, uz pomoć dva laka tenka i obilnu podršku artiljerije i minobacača, pošli u snažan protivnapad na Džambićevu grupu. Opkoljen sa tri strane, Džambić je, uz pomoć Ivičinog i Milenkovog puškomitraljeza, uspeo da se prebaci na suprotnu obalu.

Tako je odbijen prvi napad na selo Lug. Četvrti i 5. bataljon su jedino uspeli da proteraju neprijateljska borbena obezbeđenja iz okuka Malog Dunava (Okrajak i Vražja Leđa). Njihovo dalje nastupanje zadržano je snažnom vatrom sa komunikacija Grabovac—Lug i Lug —Vardarac. Bez jače i efikasnije artiljerijske podrške dalje se nije moglo. Trebalo je ponovo sačekati noć da bi se izbegli veliki gubici na ovom otkrivenom i dobro tučenom prostoru.

U popodnevnim časovima Nemci su nekoliko puta pokušali da povrate i posednu izgubljeni most. Svi njihovi pokušaji odbijeni su jakom automatskom i minobacačkom vatrom sa desne obale Malog Dunava. Kada u tome nije uspeo, neprijatelj je usredsredio svu svoju vatru na isturene mitraljesce 2. bataljona. Njihovo neprekidno i uspešno dejstvo onemogućavalo je svaki prilaz mostu. U jednom trenutku snažna eksplozija prekinula je dalje štektanje Ivičinog „šarca". Na obodu povećeg levka ostalo je nepomično telo ovog hrabrog omladinca. Punih deset časova on je prkosio smrti. Bio je to četrnaesti Subotičanin, koji je toga dana pao na mostu kraj sela Luga. Tako je ovaj dotle bezimeni most iznenada postao termopilski klanac za Subotičane.

Očistivši okuke Malog Dunava od neprijateljskog osiguranja, 4. i 5. bataljon 8. brigade izbili su u prvi sumrak, 27. novembra, pred neprijateljske položaje na komunikaciji južno i severno od Luga. Savlađujući teško prohodno i močvarno zemljište i jaku neprijateljsku mitraljesku i minobacačku vatru, 5. bataljon je odmah prešao u napad i u silovitom naletu razbio neprijatelja na komunikaciji između Luga i Vardarca. Pošto je presekao ovu važnu saobraćajnicu zapadno od kote 83, komandant 5. bataljona je razdvojio svoje snage na dva dela. Jedan deo je orijentisao duž komunikacije prema jugu i Vardarcu, a drugi deo bataljona nastavio

je da čisti posednutu komunikaciju u pravcu severa i ubrzo se približio Lugu prilazeći mu sa južne strane radi sadejstva s 2. bataljonom u napadu na ovo mesto.

Nešto slično su učinili i 3. i 4. bataljon, koji su napadali severno od Luga. Pošto je razbio neprijateljska borbena obezbeđenja na desnoj obali Malog Dunava, 3. bataljon je naišao na veliku močvarnu površinu — Plećasta nizija, kroz koju se teškom mukom probijao u pravcu komunikacije Lug—Grabovac, sa koje se neprijatelj ogorčeno branio, povlačeći se sve više prema Lugu. Na severoistočnoj ivici sela bataljon je zadržan jakom zaprečnom vatrom iz neprijateljskih utvrđenja.

Mnogo isloženiji manevar izveo je 4. bataljon, ali uz manje trošenje svojih snaga jer je napadao na terenski povoljnijem pravcu. Sadejstvujući sa 109. pukom 74. sovjetske divizije, bataljon je u silovitom naletu upao u utvrđeno mesto Grabovac. Posle kratkotrajne ulične borbe i ovladavanja ovim selom, 4. bataljon je napravio oštar zaokret prema jugu i produžio gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu Darde.

Za sadejstvo sa 2. bataljonom, koji je produžio napad na Lug sa fronta, komandant 4. bataljona Stevan Bobocki odvojio je svoju 1. četu, sa komandirom Stevom Malim, i svoj izviđački vod, sa Milenkom Kovačevićem Brigadirom. Na ovako uspešan napad i dejstvo 4. bataljona uticali su neosporno i uspešna dejstva i prodor njihovog desnog suseda — 236. sovjetske divizije i 7. vojvođanske brigade, koji su u međuvremenu slomili neprijateljski otpor kod Kneževih Vinograda. Tu se sada ukazala nova breša u nemačkom odbrambenom poretku, kroz koju su jurnule naše i sovjetske jedinice.

Ovim obuhvatnim manevrom i energičnim dejstvom bataljona 8. brigade, jako neprijateljsko uporište na ovom sektoru našlo se u okruženju. Oko njega se sve više stezao obruč naših bataljona.

U 22.00 časa naređen je opšti i jednovremeni napad 2. i 3, kao i delova 4. i 5. bataljona 8. brigade na selo Lug. Neprijatelj se ogorčeno branio, ali mu je brz prodor delova 4. i 5. bataljona sa zapada i juga zapretio potpunim okruženjem i presecanjem odstupnice. Veliku pometnju u njegove redove uneli su delovi Brigadirove

grupe i čete Steve Malog, koji su ga napadali s leđa. Iskoristivši noć i pogodan trenutak, neki delovi neprijateljskog garnizona uspeli su da se probiju iz obruča i kroz neposednute međuprostore povuku u pravcu Bilja. Najveći broj ove posade izginuo je u uličnim borbama ili se prerušen u civilna odela pokušao sakriti u ovom velikom baranjskom selu. Meštani su ih brzo otkrivali i predavali našoj vojsci.

U rejonu crkve i kod vinarskog podruma nastavljeno je puškaranje. Tamo se jedna grupa pripadnika 264. nemačke divizije, pošto nije uspela da se probije iz obruča, zabarikadirala pružajući ogorčeni otpor iz jakih utvrđenja i bunkera. Potpuno opkoljeni i bez municije, pozvati su preko svojih već zarobljenih drugova na predaju. Borili su se sve do poslednjeg metka, očekujući da će im u toku dana stići pomoć iz Osijeka, Bilja i Kopačeva. Najzad su uvideli da im je položaj beznadežan. Izašli su iz utvrđenog podruma podignutih ruku i unezvereni. Očekivali su da će biti odmah streljani zbog ovake svoje upornosti. To su im govorili i njihovi oficiri da bi ih što duže održali u poslušnosti. Odvedeni su u zarobljenički logor. Zaplenjena je velika količina oružja i dva nemačka tenka koja su onesposobljena našim protivtenkovskim puškama. Prilikom jednog protivnapada i pokušaja proboja, omladinac Sava Ler[1] vatrom iz svog puškomitraljeza prisilio je jednu neprijateljsku grupu na predaju. Višecevni protivavionski topovi, koji su napravili pravi pokolj na mostu i pokazali se i kao odlično protivpešadijsko naoružanje promenili su vlasnika. Zaplenjena su i dva teška mitraljeza.

Još u toku borbi za Lug, 3. četa 5. bataljona upala je u Vardarac sa severoistočne strane. Gazeći po dubokom blatu i vodi, borci 5 bataljona savladali su spoljnu odbranu oko ovog mesta i u ogorčenim uličnim borbama zauzimali kuću po kuću, ulicu po ulicu. Ubrzo su ovamo prebačeni i ostali delovi 5. bataljona, koji su učestvovali u napadu na Lug. Nakon kraće i žestoke borbe oslobođeno je i selo Vardarac.

[1] Sava Ler, stolarski radnik iz Bajmoka, poginuo je 24. aprila 1945. kod sela Orašec u Slavoniji. Bio je delegat 8. brigade na Kongresu USAOV-a, decembra 1944. godine u Novom Sadu.

Kada se 4. bataljon pojavio kod magacina municije br. 4, na komunikaciji Vardarac—Bilje, neprijatelj je bio prisiljen da na ovom delu fronta užurbano napusti svoje dobro utvrđene i nadvišene položaje južno od Vardarca. Plašeći se potpunog okruženja i odbacivanja na nepregledno močvarno zemljište južno od Kopačeva, odmah je zatim napustio i Kopačevo i povukao se u pravcu Bilja i dalje prema Osijeku.[1]

Osetivši da se neprijatelj izvlači iz njegovih dobro pripremljenih obuhvata, komandant 8. vojvođanske brigade Milan Korica Kovač, naređuje svom 4. i 5. bataljonu da nezadrživo produže gonjenje neprijatelja u pravcu Bilja i dalje prema Dardi. Istovremeno su prema Dardi upućeni i 1. i 3. bataljon 8. vojvođanske, sa zadatkom da što pre oslobode ovu važnu saobraćajnu raskrsnicu i preseku komunikaciju Darda—Beli Manastir.

U popodnevnim časovima 4. i 5. bataljon izbili su pred Bilje i odmah iz pokreta preduzeli napad na ovo mesto. Prikupljen iz napuštenih okolnih mesta, neprijatelj se u ovom utvrđenom mestu ogorčeno borio. Prvi napad naših bataljona neprijatelj je odbio koncentričnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom, koja nam je nanela velike gubitke. Tom prilikom poginuo je i mitraljezac Bajić, stari partizan iz Srednjobanatskog partizanskog odreda. Kraj kupe kukuruzovine oko koje su tukli neprijateljski minobacači, ostao je Petar Buljovčić, nazvan „Tenkista", iz Subotice. Noga mu je bila gotovo otkinuta i trebalo je uložiti dosta truda da se izvuče sa kukuruzišta.

Posle nekoliko uzastopnih juriša u toku noći neprijatelj je bio primoran da napusti i selo Bilje i da se povuče u pravcu Osijeka.

Iskoristivši stvorenu brešu u rejonu Grabovca. 1. bataljon 8. vojvođanske brigade, sa najmlađim komandantom bataljona, energičnim i odvažnim Lazarom Markovićem Čađom, zabacio se u duboku neprijateljsku pozadinu i, dok su ostali bataljoni vodili borbe u Vardarcu, Lugu i Bilju, on je izbio preko Nergeš pustare i Ko-

[1] U teškim uličnim borbama u Vardarcu istakli su se komesar čete bataljona Stevan Koroša. Slovak iz Ljube, i Steva Sudarević zvani „Gestapovac" komandir čete.

zaračke šume do Švajcernice. Pošto je ovde presekao putnu i železničku komunikaciju Darda—Beli Manastir, Čađa je usmerio svoj bataljon prema Dardi i 28. novembra ujutru ušao u ovo selo sa severozapadne strane, istovremeno kada je sa istočne strane ulazio i 3. bataljon 8. brigade.

Iznenađen ovako brzom pojavom naših i sovjetskih jedinica na komunikaciji Darda—Beli Manastir, neprijatelj je bez borbe napustio Dardu, najvažniju saobraćajnu raskrsnicu u Baranji, čime je presečena i poslednja veza između njegovih snaga u Baranji sa Osijekom. Razbijeni delovi 13. SS „Handžar" divizije i drugih kvislinških formacija, koji su se posle pada Kneževih Vinograda povukli u Dardu, požurili su da se pod okriljem noći što pre izvuku iz ovog baranjskog pakla i dohvate desne obale Drave. Tu su ih na liniji Dravski nasip—Tvrđavica—Podravlje prihvatili policijski delovi „Stefan" divizije, koji su ovde napravili manji mostobran za prihvat razbijenih delova u Baranji i za neposrednu odbranu Osijeka i mostova preko Drave.

ŠESTI GARDIJSKI KORPUS I 32. MOTOMEHANIZOVANA BRIGADA ULAZE U BORBU

Na severnom delu fronta u Baranji situacija je bila još kritičnija. Tamo su razbijeni delovi 31. SS dobrovoljačke divizije teško uspevali da posle petnaestodnevnih borbi daju bilo kakav organizovani otpor. Sve dok su svoje levo krilo mogli čvrsto da oslone na Dunav i njegove mnogobrojne rukavce i poplavljeno i močvarno područje severno od Topolja i Duboševice, ovi delovi su pružali žilav i ogorčen otpor. Čak su uporno nastojali da vrate izgubljene pozicije. Tako je 19. streljačka divizija 64. sovjetskog korpusa, napredujući ovim pravcem, bila prinuđena da u toku dana odbija i po osam žestokih protivnapada delova 31. SS i 44. infanterijske divizije. Devetnaesta streljačka divizija pukovnika Lazarova (u čijem sastavu je bio 32, 315. i 1310. streljački i

90. artiljerijski puk) zauzela je sela Gajić, Topolje i Duboševicu i uspela da potisne 31. SS nemačku diviziju do komunikacije Mohač—Beli Manastir. Neprijatelj je bio prinuđen na povlačenje.

Kod Udvara i bivše jugoslovensko-mađarske državne granice delovi 31. SS divizije pokušali su da uspostave front i pruže poslednji organizovani otpor, koristeći se pri tom postojećim i sačuvanim utvrđenjima i fortifikacijsko-inžinjerijskim preprekama bivše jugoslovenske i mađarske vojske i granice. No, uprkos ovim objektima i geografsko-topografskim povoljnostima za uspešnu odbranu, bile su to nedovoljne i slabe snage da izdrže sve jači pritisak novih i svežih sovjetskih jedinica.

Ocenivši da se na ovom sektoru nemačkog fronta ukazala pukotina i veoma tanak sloj neprijateljske odbrane, i da mu ovaj pravac pruža najbolje perspektive za dalji razvoj snaga i realizaciju svojih planova, maršal Tolbuhin naređuje komandantu 57. sovjetske armije generalu Šarohinu da ovde uvede u boj svoj drugi ešelon armije — 6. gardijski korpus i 32. motomehanizovanu brigadu. Bilo je to u datom trenutku najbolje i najcelishodnije rešenje, ne samo zato što je to bio najkraći pravac koji je vodio do najvažnijeg privredno-ekonomskog i saobraćajnog središta ovog dela Mađarske — Pečuja, već i zato što se trupama Trećeg ukrajinskog fronta otvarala bolja perspektiva daljeg manevra na desnoj obali Dunava i što se brzim prodorom na ovom pravcu kompromitovalo celo južno krilo nove neprijateljske odbrambene linije, koja se oslanjala na šiklošku gredu, na tzv. „Vilanj-položaje".

Uveden u borbu 25. novembra ujutru, 6. gardijski korpus generala Kotova, u čijem se sastavu nalazila 10. i 20. gardijska streljačka divizija i mnogobrojna artiljerijska i minobacačka ojačanja armije i fronta, uspeva još istog dana da posle snažne artiljerijske pripreme probije tanki zastor delova 31. SS divizije i da već 26. novembra uveče izbije na liniju: Žido—Nađnjarad—Herceg Teteš i da zauzme ova mesta. Ne oklevajući ni trenutka, sovjetsko komandovanje ubacuje u stvorenu brešu svoju pokretnu oklopno-motorizovanu rezervu — 32. motomehanizovanu brigadu, koja u sadejstvu sa 6. gardijskim korpusom nastavlja gonjenje razbijenog nepri-

jatelja u pravcu Pečuja. U toku narednog dana — 26. novembra ova jaka operativna i združena formacija zauzima važnu saobraćajnu raskrsnicu Nemet Bolj i uklinjava se u „Vilanj-položaje" kod Sederkenja.

Dogodilo se, dakle, ono što se moglo i očekivati i u šta nemačko komandovanje nije moglo da poveruje, uprkos upozorenju i neprekidnom požurivanju štaba 68. nemačkog korpusa. Nova i dobro pripremljena nemačka odbrambena linija izmanevrisana je i probijena kod Sederkenja a da prethodno nije mogla biti ni branjena ni posednuta. Komandantu Jugoistoka, maršalu fon Vajksu, nije preostalo ništa drugo već da se pravda zakašnjenjem snaga koje su se povlačile iz Grčke i 71. infanterijske divizije, koja se zbog prekida saobraćaja prebacila iz Italije „kap po kap" — kako se to zaključuje u nemačkom operativnom izveštaju:

> „... Mi uvek kasnimo za nekoliko dana. To je naša tragedija... Mi smo oko 4 nedelje u zakašnjenju ..." (misli se na povlačenje Grupe armija „E" iz Grčke — prim. N. B.).[1]

Međutim, nisu samo maršal fon Vajks i njegovi potčinjeni generali Maksimilijan de Angelis, komandant 2. oklopne armije, i Helmut Felmi, komandant 68. armijskog korpusa, morali da se zamisle nad probojem njihovog fronta u Baranji. Došao je red i na njihovog suseda generala Frajsnera, komandanta Grupe armija Jug, koji se sve do sada „pravio Englez" na sve što se događa južno od Mohača i odbijao da pritekne u pomoć svojim susedima. Sada je i njemu bilo jasno da forsiranje Dunava, kod „jednog malog i beznačajnog sela u Baranji" nema samo neki „periferni" značaj usmeren u jugoistočnom pravcu, već da može imati mnogo veće posledice, pa i po njegov deo fronta.

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 450.

MOSTOBRAN KOD MOHACA

Ocenivši da je glavnina 31. SS divizije, koja je branila desnu obalu Dunava od Batine do Mohača i Baje, uništena snagama 57. sovjetske armije na batinskom mostobranu i da se pred Mohačom nalazi jedan „tanki sloj" ove demoralisane nemačke divizije i neke mađarske jedinice, te da general Frajsiner na ovaj sektor nije uputio veća pojačanja, maršal Tolbuhin menja svoju prvobitnu zamisao i donosi novu odluku. On menja plan dejstva 4. gardijske armije, koja je bila spremna da se u ulozi drugog ešelona fronta prebaci na batinski mostobran i produži dejstvo u severozapadnom pravcu, i naređuje da sa jednim korpusom forsira Dunav kod Mohača, da svoj novostvoreni mostobran poveže sa batinskim, a glavnina 4. armije da se zatim uputi pravcem prema Sekešfehervaru, tj. u pozadinu snaga koje brane Budimpeštu. Ovakva odluka samo potvrđuje naš zaključak da je komanda Trećeg ukrajinskog fronta bila na visini svoga zadatka i da je brzo i elastično sprovodila svoju zamisao, koristeći se pri tome sopstvenim iskustvima i greškama i korigujući svoje odluke zavisno od novonastale situacije.

Umesto nepotrebnog gomilanja trupa na batinskom pravcu i na jedinom drumu koji je do njega vodio, i mnogo zaobilaznijeg manevra preko Belomanastirske grede, otkrivenog i podvodnog zemljišta severno od Dražа i Topolja, divizije 4. gardijske armije upućuju se kraćim putem, preko sopstvenog mostobrana i sa mnogo manje naprezanja izvršavaju postavljeni zadatak.

Ovakva odluka maršala Tolbuhina oslobodila je obaveze generala Šarohina, komandanta 57. sovjetske armije, da zauzima i Mohač i da odvaja deo svojih snaga (najmanje jedan korpus) za dejstvo na tom pravcu.

Nakon iznenadnog i uspešnog napada i forsiranja Dunava, 21. garijski korpus 4. gardijske armije, sa generalom Femenkom, zauzeo je Mohač i 26. novembra spojio se sa jedinicama 57. armije u rejonu Žido pustare, na desnoj obali Dunava.[1] To je omogućilo komandi 57.

[1] Mohač je zauzela 41. gardijska streljačka divizija 21. gardijskog korpusa, pod rukovodstvom pukovnika Petrašina (Zaharov, cit. delo, str. 651).

armije da sada sva tri svoja korpusa još brže uputi na zapad u pravcu Naďkanjiže.

Na novoosvojeni mostobran kod Mohača ubrzo su prešle i divizije 20. gardijskog korpusa generala Birjukova, a zatim i ostali delovi 4. gardijske armije, koji su nakon toga nezadrživo jurnuli preko Meček-planine prema Blatnom jezeru i Sekešfehervaru.

Četvrta gardijska armija za svega tri dana napredovala je oko 60 kilometara na sever i zauzela gradove Dunav-Sekče, Batasek i Seksard u srednjem Podunavlju, dok je njen 21. gardijski korpus ovladao isto tolikim prostorom na severozapadnom pravcu i, prevalivši greben Meček-planine, podišao važnoj saobraćajnoj raskrsnici Dombovar, istovremeno kada je njegov levi sused — 6. gardijski korpus 57. armije, vodio borbu za Pečuj, a desni — 20. gardijski korpus, za Tolnu. Bio je to kolosalan prodor i uspeh gardijskih jedinica Trećeg ukrajinskog fronta, koji je zabrinuo štab Grupe armija Jug. Sada je general Frajsner bio prinuđen da svoje divizije sa Budimpeštanskog pravca baca počesno i na brzinu pred raspoložene borce i jedinice 4. gardijske armije.

> „... Ja sam uvideo veliku opasnost za Budimpeštu u proboju protivnika između jezera Balaton i Budimpešte. Ako mu pođe za rukom da zauzme visove u rejonu Sekešfehervara, onda će mu i prestonica Mađarske pasti kao zrelo voće ..." — kaže tadašnji komandant Grupa armija Jug u svom posleratnom memoarskom' delu (*Verraten, Schlachten,* Hamburg, 1956, str. 188).

Sovjetsko komandovanje priredиće ubrzo ovom nadmenom nemačkom generalu još jedno neprijatno iznenađenje. Četvrtog decembra kod mesta Erči, jugozapadno od Budimpešte, napravljena je repriza Mohača i Batine. Tu je 46. sovjetska armja, Drugog ukrajinskog fronta, pod komandom general-lajtnanta Šlemina, ponovo forsirala Dunav radi plićeg operativno-taktičkog zaokruženja Budimpešte. Nemci će time biti prisiljeni na ćelom južnom i jugoistočnom frontu da se povuku na sledeću odbrambenu liniju, tzv. „Margita", koja se od

Budimpešte i malog ostrva Margita protezala na jugozapad, pored Valence i Blatnog jezera do Drave. I ovu liniju oni će morati da brane i zaposednu u grozničavoj brzini i pre nego što su je konačno osposobili i dovršili. A sve je to započelo kod Batine — kod jednog „malog sela na Dunavu".

Ali vratimo se situaciji na batinsko-apatinskom pravcu. Sudeći po nemačkim izveštajima i dokumentaciji, tamo je stanje bilo više nego kritično:

„...Na severnom krilu 44. divizije i kod 31. divizije situacija je loša. Delovi 31. divizije prebegli su neprijatelju... Brešu tamo stvorenu zatvoriće 71. divizija, koja stiže sa prekidima, ‚kap po kap'.. .

„... Ponedeljak je doneo loše iznenađenje. Neprijatelj je protutnjao do Mohača i zauzeo ga. Na zapadu prodro je do Majše i dalje ... Dakle, potpuni proboj 31. divizije, koja je delom prebegla sa belim zastavama neprijatelju ... Na jugu teške borbe ...

,,... Neprijatelj zauzeo Mohač. 0 borbenoj vrednosti 31. divizije nema više ni govora ...

„...31. SS divizija je potpuno slomljena. Od Mohača neprijatelj nastupa preko železničke pruge prema Pečuju ... 31. SS i 44. divizija se slabo bore. Uočene pojave raspadanja . ..

„... Kod 31. divizije na severnom krilu 68. korpusa situacija nejasna.

„... Severno od Dunava nema veze sa razbijenom 31. divizijom. Tek kod Bataseka na Dunavu su naše snage. Tu treba da se nalazi još nešto od 31. divizije ... Na severnom krilu kog Grolmana, Mađari i „Handžar" divizija pobegli .. .

„. . .31. divizija se raspala. Kolike su tamo snage još se ne zna . .. Avionskim izviđanjem osmotreno je oko 30 motornih vozila, koja se kreću od Mohača prema severozapadu. Utisak je da neprijatelj hoće da forsira jedan deo Blatnog jezera ...

„... Ljudstvo 13. SS divizije i 44. izviđačkog bataljona (Odred za zaprečavanje) pobeglo. Vojne patrole 68. armijskog korpusa ih hvataju. Policija

je pohvatala i druge delove ovih jedinica koji su prebegli preko Drave na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske (NDH) ..."

Obavešten o situaciji u 68. armijskom korpusu, general Vinter, predstavnik Vrhovne komande oružanih snaga, traži od maršala fon Vajksa, 26. novembra, da hitno preduzme „vanredne i opšte mere" protiv ovakvih pojava. Maršal fon Vajks, depešom Op. br. 6459, od 28. XI 1944, naređuje komandantu 2. oklopne armije da preduzme oštre mere protiv rasula:

„... U slučaju opasnosti široko upotrebljavati preki sud (pa i streljanja) ...
„... Komandanti imaju punu vlast u preduzimanju mera protiv bekstva ..

Sve ovo više nije moglo da zaustavi dalji raspad jedinica 68. armijskog nemačkog korpusa. Njihovo povlačenje sve više se pretvaralo u panično bekstvo. Jedino su još ostaci Branderburške divizije, 92. motornehanizovane brigade i tek prispeli bataljoni 1. brdske divizije, sa oklopnim grenadirskim bataljonom 44. pešadijske divizije, uspevali povremeno da organizuju slabiji otpor. Jedna takva uzastopna linija otpora organizovana je na liniji: Ivan Darda—Beli Manastir—Jagodnjak—Žuta Bara. Ovde su 28. novembra privremeno zaustavljene naše prethodnice i goneće kolone.

PEDESET PRVA VOJVOĐANSKA DIVIZIJA IZBIJA NA DRAVU

Da bi sprečio utvrđivanje neprijatelja na pomenutoj liniji, komandant 51. vojvođanske divizije, potpukovnik Sreta Savie, izdaje naređenje 7. i 8. vojvođanskoj brigadi da bez zadržavanja izvrše napad iz pokreta i produže energično gonjenje neprijatelja sve do Drave.

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458, 461—463, 469, 475, 476, 481—483.

Sličan zadatak svojim pukovima izdao je i pukovnik Sičev, komandant 74. streljačke divizije. Brzim izbijanjem na Dravu trebalo je ne samo izravnati front sa ostalim jedinicama Trećeg ukrajinskog fronta i preseci komunikacije koje preko Drave vode u južnu Mađarsku već i obezbediti levi bok, a sada već i duboku pozadinu u Baranji i južnoj Mađarskoj zaštititi od eventualnog protivudara iz Jugoslavije. Stoga je 12. vojvođanskoj brigadi naređeno da se iz Bačkog Monoštora, gde se nalazila na odmoru prebaci u Baranju, i da u rejonu Zmajevca ostane u divizijskoj rezervi.

Izvršavajući postavljeno naređenje, 7. vojvođanska brigada razbija u toku noći 28/29. novembra slabije zaštitničke delove neprijatelja na liniji Korenište—Kozarac, zauzima ovo mesto i izbija pred selo Jagodnjak. U toku narednog dana čisti šumu Haljevo od zaostalih neprijateljskih grupa. Pošto je presekla komunikaciju Darda—Bolman i zauzela Jagodnjak 7. brigada izbija na levu obalu reke Drave, gde se postavlja za odbranu.

Istovremeno i 8. vojvođanska brigada produžava gonjenje zaostalih neprijateljskih delova, približava se neprijateljskom mostobranu severno od Osijeka i sve više smanjuje i sužava njegovu osnovicu. Savlađujući teško prohodni močvarni i poplavljeni teren južno od Bilja i Kopačeva, njeni bataljoni izbijaju takođe na levu obalu Drave i time potpuno blokiraju osječki mostobran i Osijek sa severa.

Neprijatelj je iskoristio sve pogodnosti pošumljenog, podvodnog i mnogobrojnim kanalima ispresecanog zemljišta za odbranu mostobrana. Malobrojne prilaze i nepoplavljena ostrvca zaprečio je gustom mrežom minskih polja. Efikasnom i pripremljenom artiljerijskom i minobacačkom vatrom iz Osijeka i sa desne obale nanosio je sve veće gubitke našim jedinicama, koje su savlađivale sve ove prepreke teško, ali uporno otimale deo po deo njegovog mostobrana. Pred kraj 29. novembra, Nemci su na levoj obali držali još samo jednu usku traku između Podravlja i Tvrđavice, široku oko 4 km i duboku 1—1,5 km. Iako fizički iscrpeni i osetno proređeni u prethodnim borbama, bataljoni 8. brigade spremali su se za poslednji juriš na neprijateljski mostobran kako bi osvojili u to vreme još čitave mostove pre-

ko Drave. Trenutak je bio povoljan. Poljuljani moral i panika, koja je zahvatila razbijene delove 13. SS „Handžar" divizije i kvislinške formacije, preneti su i na branioce mostobrana, čak i na ceo neprijateljski garnizon u Osijeku. Tako se iz izveštaja Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 30. novembra 1944. godine, saznaje sledeće:

> „Nemački zapovednik posade dopukovnik Gebauer htio je napustiti sa vojskom Osijek, ali su ga spriječili Veliki župan i general Stefan. Zbog ovakovog položaja dao sam plašljivim službenicima dopust od 10 dana, da se za vrijeme krize na frontu kod Osijeka sklone i ne prave paniku. Osijek će Nijemci pokušati braniti. Topovska djelatnost je pojačana. Uzletište je očišćeno od mina te na njega dolazi 50 zrakoplova ..

Predviđajući ovakav razvoj situacije, Ustaško zapovjedništvo u Osijeku još 13. novembra, dakle, svega nekoliko dana od početka forsiranja Dunava, izdalo je saopštenje svim svojim javnim i službenim organima, kao i privrednim preduzećima u Osijeku, da se pripremi evakuacija, da onesposobe sva industrijska preduzeća za dalji rad u slučaju napuštanja mesta.[2] Po ovoj naredbi je bilo postupljeno, pa se time objašnjava i miniranje aerodroma kod Osijeka, preseljenje vojno-pozadinskih ustanova u Slavonski Brod i miniranje mostova na Dravi i pripreme za evakuaciju i napuštanje Osijeka.

Da su Nemci, a pre svega Komanda Jugoistoka i njoj potčinjena komanda 2. oklopne armije, u to vreme ozbiljno razmišljali o napuštanju Osijeka, čak i o pomeranju Sremskog fronta na istočne padine slavonskih planina, može se lako utvrditi iz operativne dokumentacije ovih komandi. Maršal fon Vajks je čak u tom smislu uputio memorandum Hitleru preko general-pukovnika Jodla i Vrhovne komande oružanih snaga (OKW), u kojem iznosi svoje procene i predlaže pomeranje Sremskog fronta, odnosno 34. nemačkog korpusa unazad, jer, u protivnom, preti opasnost od udara u bok i pozadinu

[1] Vid. A VII, k. 153/B/I, reg. br. 54/4-1.
[2] Isto, k. 140, reg. br. 1/13-1.

njegovih snaga sa severa.[1] General-pukovnik Jodl zadržao je memorandum maršala fon Vajksa sve do 28. novembra i sačekao dalji razvoj situacije u Baranji; zatim je preko generala Vintera obavestio maršala fon Vajksa da „Komanda Jugoistoka treba, pre svega, da izvrši svoj dosadašnji zadatak i sve raspoložive snage iz zone Grupe armija „E" prebaci 2. oklopnoj armiji..,"[2]

0 tome kako je došlo do neslaganja i različite procene situacije i daljeg događaja, šta je na to uticalo i ko je bio u pravu, da li Komanda Jugoistoka ili načelnik Vrhovne komande oružanih snaga, videćemo kasnije.

Ostaje činjenica da je u trenutku izbijanja 8. vojvođanske brigade na severne prilaze Osijeku, nemačko komandovanje u Baranji, odnosno komanda 2. oklopne armije i komanda maršala fon Vajksa još ozbiljno pomišljala na potrebu i mogućnost „pomeranja unazad" svojih isturenih snaga u Sremu (prema tome, i na evakuaciju Osijeka). Ono, naime, u tom trenutku nije nalazilo drugo rešenje da obezbedi svoj otkriveni bok na Dunavu i Dravi u slučaju „da Rusi krenu preko Drave". Armijska grupa generala Lera bila je još daleko, snage 34. armijskog korpusa u Sremu razvučene i nedovoljne da se suprotstave jednoj ozbiljnijoj ofanzivi; 68. armijski korpus u Baranji razbijen, a pomoći niotkuda... Situacija je izgledala bezizlazna ... Međutim, Vrhovna komanda nemačkih oružanih snaga mislila je drugačije...

Situacija je bila zrela ne samo za likvidiranje ostavljenog nemačkog mostobrana kod Osijeka nego i za to da se i „na leđima razbijenog neprijatelja" zauzmu mostovi na Dravi, pa i sam Osijek.

Svako oklevanje išlo je u prilog neprijatelja. To će osetiti naročito borci 51. vojvođanske divizije, pa i celog 12. i 1. proleterskog korpusa desetak dana kasnije.

Umesto da pregrupiše svoje bataljone, koji su prišli mostobranu, i preduzme opšti napad da bi ga likvidirao, komandant 8. vojvođanske brigade naređuje 3. i 4. bataljonu, koji su bili u kontaktu sa neprijateljem, da

[1] Memorandum maršala fon Vajksa pominje se u operativnom dnevniku Komande Jugoistoka pod. Oper. br. 0340/44, od 25. XI 1944.

[2] Vid. A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 453, 459, i 476-478.

se utvrde na dostignutom položaju i „blokiraju Osijek (odnosno mostobran ispred njega — prim. N. B.) i ne dozvole neprijatelju da pređe Dravu na odseku Topolik--pustara—ušće Drave u Dunav".[1]

Puna tri dana ostala je 8. brigada, odnosno njena dva bataljona, na ovim položajima pod udarom jake artiljerijske i minobacačke vatre iz Osijeka i sa mostobrana. Tek 1. decembra u zoru, njen 3. bataljon u snažnom naletu zauzima Tvrđavicu, a u toku dana i Podravlje, i time likvidira ostavljeni nemački mostobran. Neprijatelj se povlači u Osijek i za sobom ruši mostove.[2] Vreme je sada postalo njegov saveznik. Predah od nekoliko dana dobro mu je došao da sredi i prikupi delove, koji su se povukli u Osijek, da privuče nova pojačanja i učvrsti odbranu na desnoj obali Drave. Iz Grupe armija „E" skinuta je sa „Drinskog fronta", pored kompletne 1. brdske, i 11. vazduhoplovno-pešadijska divizija i usiljenim maršem upućena na ovaj sektor. U Slavonskom Brodu se već prikupljala 104. nemačka pešadijska divizija, a uskoro će na desnu obalu Drave izbiti i druge jedinice 91. armijskog korpusa.

Potencirajući pitanje u vezi sa oklevanjem naših jedinica da što pre likvidiraju mostobran kod Osijeka i da forsiraju Dravu, dok još nije bila posednuta, nismo imali nameru da za to okrivljujemo rukovodstvo naših jedinica, koje je u tom trenutku još bilo operativno potčinjeno štabovima 75. i 64. sovjetskog streljačkog korpusa, odnosno komandi 57. armije pa je bilo dužno da dejstvuje u skladu sa njihovim operativnim planovima i ciljevima. Najmanje za to možemo „okrivljavati" ko-

[1] Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 24-1/2.

[2] Osma brigada je toga dana imala jednog poginulog i dva ranjena borca. U napadu na utvrđeno mesto Tvrđavica istakao se komandir mitraljeskog odeljenja Đorđe Pantelić Spahija, koji je svojim mitraljezom omogućio borcima 3. bataljona da, tako reći, bez gubitaka upadnu u ovo naselje. Isto tako se istakao i kurir Miloš Rakić iz Aradca, koji je ranjen izvršio postavljeno naređenje, zatim komesar Prateće ćete Svetislav Timotijević Džek; drugarica sa nadimkom čerčil i dr. Tu je teško ranjen i komandir čete 4. bataljona, Steva Sudarević Gestapovac. Izvlačeći Stevu, poginula je i bolničarka Julkica. Napad 8. brigade podržavao je jedan divizion „kaćuša". Da bi savladale minska polja, pojedine čete su u toku napada pred sobom gonile stada ovaca.

mandanta 8. vojvođanske brigade, čija je jedinica besprekorno i uspešno izvršila postavljeni borbeni zadatak, ispoljivši pri tom masovni heroizam, samoinicijativu i visok borbeni moral, kao, uostalom, i sve naše jedinice u ovoj velikoj bici. Komandant 8. vojvođanske jednostavno nije imao naređenje da postupi drugačije, kako i sam danas izjavljuje. Iz operativne dokumentacije vidi se da je upravo tako i trebalo da postupi.

Po izbijanju na Dravu, 51. divizija dobila je zadatak da posedne njenu levu obalu i time obezbedi levi bok sovjetskih jedinica, koje su nezadrživo napredovale dalje prema Nađkanjiži i Blatnom jezeru. Posedajući levu obalu Drave od jugoslovensko-mađarske granice do njenog ušća u Dunav, naša divizija je, u stvari, preuzela dotadašnji zadatak 74. streljačke divizije i omogućila joj da uđe u sastav svoga korpusa, koji je produžio napred. Sličnu ulogu je kasnije u daljem napredovanju kroz Mađarsku dobila i 16. vojvođanska divizija, smenivši 236. sovjetsku diviziju. U jednoj takvoj operaciji i situaciji, koja se brzo menja i razvija, u situaciji kad iznenadni udar u bok jedinica koje dalje nastupaju, može dovesti u pitanje i celu operaciju, svaki rizik i dejstvo sa neizvesnim rezultatom mogu izazvati nesagledive posledice. Drugačije bi se, verovatno, moglo danas diskutovati o tom „oklevanju" naših jedinica da pređu Dravu da je i sovjetski operativni cilj i nastupajući klin završavao negde u Jugoslaviji i na jugoistočnom ratištu.

„... RUSI NECE PREKO DRAVE! ..."

Pad Mohača i prodor 4. gardijske armije u pravcu severa i severozapada, a 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade u pravcu Pečuja,[1] konačno su rešili pitanje koje je dugo mučilo maršala fon Vajksa, njegov štab i njemu potčinjene komande — kuda je

[1] U svojim izveštajima Nemci 32. sovjetsku motomehanizovanu brigadu još identifikuju kao 5. motomehanizovanu, iako je ona u međuvremenu preimenovana, u 32. motomehanizovanu brigadu (Zaharov, str. 652, cit. delo).

usmeren glavni udar i koji je pravi operativno-strategijski cilj sovjetske ofanzive u Baranji i južnoj Mađarskoj. Sve dotle njegovi izviđački i obaveštajni organi uporno su nastojali da pronađu rejone koncentracije, da saznaju kuda su usmerene i gde će biti upotrebljene operativne i motomehanizovane rezerve Trećeg ukrajinskog fronta. Sve dotle njegovi operativni izveštaji bili su puni nagađanja i pretpostavki. Sve do 26. novembra Komanda Jugoistoka je neprekidno zahtevala od Vrhovne komande oružanih snaga pojačanje u oklopnim i brzopokretnim jedinicama, padobrancima, oklopnim lovcima i si. Sve do tog dana maršal fon Vajks je upozoravao Vrhovnu komandu na posledice koje mogu nastati za Komandu Jugoistoka, za isturenog Kiblera, za Milerov korpus i za trupe generala Lera zapetljane u teškim borbama sa „Titovim bandama" — ukoliko Rusi, posle Batine, krenu preko Drave. Sada je čak bio zahvalan generalu Vinteru i general-pukovniku Jodlu, što nisu predali fireru njegov memorandum od 25. novembra 1944, u kojem daje pogrešne procene i predlaže svoja rešenja nastale krize i njenih eventualnih posledica po Jugoistočno ratište. Sada je mogao da predahne jer, „Rusi neće preko Drave!" — kako se konstatuje u operativnoj dokumentaciji Komande Jugoistoka.

Ova rečenica i zaključak izazvali su olakšanje. Ovaj zakasneli zaključak štaba maršala fon Vajksa nije, naravno, dobio aplauz i priznanje Vrhovne komande. Naprotiv! On je okrnjio njegovu reputaciju proslavljenog vojskovođe i firerovog miljenika i dodao još jedan minus njegovoj komandi, a posebno njegovim operativnim i obaveštajnim organima. Posledice neuspeha u beogradskoj i batinskoj operaciji on će osetiti nešto kasnije, kada će položaj „komandanta Balkana" morati da preda jednom od svojih potčinjenih — generalu Leru. Hitler mu do kraja rata neće oprostiti njegova nastojanja da se Grupa armija „E" ranije povuče iz Grčke, zatim oponiranja i pokušaje da dokaže kako je odluka o „odbrani istočnih granica Nezavisne Države Hrvatske — kao teritorije Rajha" nerealna, teško ostvarljiva i necelishodna za razvučene nemačke snage. Isto onako kao što mu nije oprostio ni njegovo zalaganje da se opkoljena 6. nemačka armija povuče iz Staljingrada. Tada je bio po-

vučen sa Istočnog fronta, a onda prebačen na Balkan i jugoistočno ratište, da bi u tom uzavrelom osinjaku završio svoju karijeru. Njegovi protivnici u Vrhovnoj komandi oružanih snaga su koristili svaki neuspeh da ga ocrne pred firerom. Sada su imali još jedan adut u rukama. Njegov memorandum od 25. novembra.

Tri dana kasnije u jednom podužem telefonskom razgovoru između načelnika štaba generala Gildenfelda i generala Vintera iz OKW, održali su Komandi Jugoistoka lekciju o tome kako treba sopstvenim snagama i, pre svega, snagama Grupe armija ,,E" rešiti krizu severno od Drave.

General Vinter nije propustio priliku da mu i ovoga puta skrene pažnju na to da je ponovo odbijen predlog 0 prepotčinjavanju Komande Jugoistoka, odnosno Grupe armija „F" — Vrhovnoj komandi oružanih snaga (OKW). „Načelnik Generalštaba" — kako reče Vinter — „odbio je ovaj predlog jer misli da će Rusi svoj prodor usmeriti u severnom pravcu radi izolovanja Grupe armija Jug. Stoga neće doći u pitanje izmena dosadašnje organizacije komandovanja pridodatim i potčinjenim jedinicama Grupe armija ,F' ",[1] Drugim rečima, Vinter je iskoristio i ovu priliku da mu stavi do znanja da je još pod njihovom komandom i da je njegova procena o cilju sovjetske ofanzive u Mađarskoj drugačija od njihove.

Posle svega maršalu fon Wajksu nije preostalo ništa drugo nego da se sam snalazi kako zna i ume. Situacija je bila ipak nešto jasnija u Komandi Jugoistoka, kako se njemu činilo, jer je od svojih obaveštajnih organa dobio podatak (koji je bio pogrešan, N. B.) da se i 68. sovjetski korpus prebacuje u Bačku.

Trebalo je — mislio je on — izdržati još malo dok ne stigne 71. pešadijska divizija, koja je popunjena i odmorna. Komanda 22. korpusa javila mu se iz Zenice. Ona treba da preuzme ovaj sektor fronta, sa 1. brdskom 1 71. divizijom da ga stabilizuje i zaustavi ruski prodor kod Pečuja. Treba ih samo upotrebiti skupno, a ne po

' A VII, NAV, NT. 301 (f. 191), str. 476-^80. prevoda.

delovima, kao do sada. Felmiju treba skratiti front i što pre izvući njegovo desno krilo, koje je, posle sovjetskog prodora zapadno od Udvara, ugroženo. Mostobran kod Osijeka mora se zadržati što duže radi vezivanja protivničkih snaga i ostavljanja mogućnosti za protivudar u bok i pozadinu Trećeg ukrajinskog fronta.

Bili su to odlomci operativnih izveštaja i telefonskih razgovora iz tih dana između Komande Jugoistoka, komande 2. oklopne armije i štaba 68. armijskog korpusa.

Proboj kod Sederkenja i preko „Vilanj-položaja", kada još nisu bili posednuti, iskorišćeni i pripremljeni za odbranu, bio je novi znak za uzbunu u štabu 2. oklopne armije i Komande Jugoistoka.

Odmah po uvođenju u borbu, 32. motomehanizovana brigada pukovnika Zavjalova prešla je liniju pešadije kod Nađarada i uz pomoć prednjih odreda 6. gardijskog korpusa i jurišne avijacije nezadrživo je prodirala napred. U toku noći zauzela je važnu saobraćajnu raskrsnicu Nemet Bolj a odmah zatim i Sederkenj. Prepustivši pristiglim delovima 6. gardijskog korpusa da likvidiraju iznenađene i zbunjene posade na severnom krilu „Vilanj-položaja", tenkisti 32. motomehanizovane brigade su produžili napred i 29. novembra izbili na istočne prilaze Pečuju. Neobaveštene o situaciji kod Pečuja, prethodnice ostataka Branderburške divizije, koja je u međuvremenu skinuta sa južnog dela fronta, naletele su na prednji odred 10. gardijske divizije i 32. motomehanizovane brigade. Posle kraće susretne borbe branderburžani su bili prinuđeni da se povuku i postave za odbranu južno od Pečuja. Slično je bilo i sa prethodnicom 71. pešadijske divizije istočno od Pečuja. I ona se u neredu morala povući u Pečuj, kuda je već pristizala glavnina ove divizije, dovedena sa italijanskog fronta.

Felmijevi predloži da se njegove jedinice blagovremeno povuku sa istoka na zapad i da se na uzastopnim i unapred pripremljenim linijama odbrane, posebno na „Vilanj-položajima", zaustavi dalje napredovanje naših i sovjetskih snaga — ostajali su kao glas vapijućeg u

pustinji. Komanda Jugoistoka i štab 2. oklopne armije kategorički su odbijali ove predloge, pretili drastičnim merama i sve do 27. novembra naređivali Felmiju da po svaku cenu zadrži liniju: Duboševica—Popovac—Karanac—Lug—Vardarac—Kopačevo, koja je u to vreme bila probijena na više mesta. Teško prikupljene i na brzinu dopremljene bataljone sa ostalih sektora fronta oni su i dalje uporno ubacivali u stvorene breše kod Udvara, Popovca, Karanca i Grabovca. I tu ih gubili. .. Jedini predlog generala Felmija, koji su prihvatili, ali sa velikim zakašnjenjem kada se već ništa nije moglo popraviti, bio je predlog da se snage 68. korpusa pomere sa južnog na severno krilo fronta. Bio je to uzaludni pokušaj da se zatvori opasna breša nastala na spoju između 31. SS „Lombard" i 44. pešadijske „Höh und Dojčmajster" divizije. Tamo su upućeni preostali delovi Branderburške divizije, novoprispeli delovi 1. brdske i 117. divizije. Situaciju 31. SS „Lombard" divizije tada više ništa nije moglo popraviti, jer su „ruski tenkovi već protutnjali prema Pečuju." Međutim, i ova odluka „maršalu nije lako pala".[1] On se, očigledno, više nego za sudbinu Budimpešte plašio za svoje sve izduženije i ogoljeno levo krilo duž Dunava i Drave, koje nije imao čime da pokrije i brani u slučaju našeg zaokreta prema jugu. On je u to vreme i dalje uporno tražio i, na kraju, kao što ćemo videti, izdejstvovao da se povuče nova linija razgraničenja između njega i Frajsnera na Dravi, i da se jednom oslobodi ove dvadesetodnevne more oko Batine i severno od Drave. U tome mu je pomogao stari i lični prijatelj Guderijan, načelnik Vrhovne komande kopnene vojske. Guderijan mu, doduše, nije mogao pomoći kod Hitlera, kod kojega se, pod uticajem Jodla i OKW, sve više formiralo mišljenje da je Vajks „umoran i da više nije dorastao zadatku i situaciji na jugoistočnom ratištu". Uostalom, posle neuspeha na Istočnom frontu ni Guderijan nije ništa bolje stajao kod Hitlera. Ono što je u tom trenutku mogao učiniti za svog starog prijatelja bilo je to da konačno ubedi OKW i generala Jodla u potrebu povlačenja nove linije razgra-

[1] A VII, NAV, NT. 301, f. 191, str. 471. prevoda.

ničenja između Komande Jugoistoka i Komande grupe armija Jug. Naravno, ovoga puta **u** korist maršala fon Vajksa. To rešenje i njegove sve ubedljivije razloge morali su da prihvate i general Frajsner, i general Jodl, i general Vinter. Tako se desilo da je svega nekoliko dana posle proširenja fronta do Baje, maršalu fon Vajksu najzad front smanjen i linija razgraničenja povučena na Dravu.

ČETVRTI DEO

DAR DANAJACA VRAĆEN GENERALU FRAJSNERU

Upravo ovom rečenicom, 4. decembra u štabu Grupe armija „F", maršal fon Vajks komentarisao je novonastalu situaciju u južnoj Mađarskoj posle povlačenja nove linije razgraničenja na Dravi. Taj „smrtonosni poklon" ili „dar Danajaca", posuđen iz grčke mitologije, Komanda Jugoistoka je — prema rečima maršala fon Vajksa — primila 10. novembra, tj. neposredno pred početak batinske bitke. Trebalo je da prođe punih dvadeset dana da se Vrhovna komanda i Hitler lično ubede u neodrživost ranijeg rešenja. Trebalo je da 2. oklopna armija istroši sve svoje, inače, oskudne i po prostranom jugoslovenskom ratištu razvučene rezerve, da bi se za poraz kod Batine učinila odgovornom Komanda Jugoistoka i njoj potčinjeni štabovi... Za to vreme Grupa armija Jug izdvojila je i prebacila pod komandu 68. armijskog korpusa u Baranji samo jednu, neiskusnu i nedovoljno naoružanu — 31. SS „Lombard" diviziju. General Frajsner kao da je tek sada shvatio da je kod Batine dovedena u pitanje i njegova koža i sudbina Budimpešte.

Oslobođen dalje odgovornosti za front severno od Drave, maršal fon Vajks se počeo okretati svojim „balkanskim" i „jugoslovenskim" problemima i obezbeđivati svoja krila na južnoj obali Drave. Kao nekad Frajsner, tako je i on sada počeo da ignoriše zahteve svoga nekorektnog suseda. On se 2. decembra čak usudio da i generalu Jodlu „izrazi svoju zabrinutost za situaciju severno od Drave i mogućeg razdvajanja fronta 68. ar-

mijskog korpusa i snaga Jugoistoka na južnoj obali Drave".[1]

Više od svega maršala Vajksa su brinuli krajnji ishodi i posledice ovog brzog i dubokog prodora trupa Trećeg ukrajinskog fronta na njegovoj sada već severnoj granici. „Naš front u Sremu već leži u visini armijske pozadine 57. sovjetske armije. To je velika prednost za neprijatelja... Daljim uzmicanjem 68. korpusa nastaće još veći otvor na Dravi... Snage Grupe armija ‚E' još nisu pri ruci za obezbeđenje Drave. Treba ubrzati njihovo prebacivanje na Dravu da bi se sprečilo dalje ugrožavanje pozadine Grupe armija ‚F'... Front na Dravi je isprekidan ... Na Sremskom frontu uočena koncentracija i prisustvo 68. sovjetskog korpusa i 223. sovjetske divizije ... Noću 3/4. XII Titove bande su izvršile prelaz Dunava kod Opatovca i udarile u bok naših snaga . .. Zbog ofanzive neprijatelja u Sremu Kibler se povukao sa crvene crte na Nibelung-liniju ... Neprijatelj dejstvuje artiljeriskom vatrom na Osijek, Donji Miholjac i Moslavinu. Neprijatelj opkolio Slavonsku Požegu i Bjelovar ... *Za sadašnji operativni uspeh neprijatelja od presudnog značaja je jedinstven plan i komandovanje Titovih bandi i Sovjeta* (podvukao N. B.). 28. i 38. banditska divizija krenule od Zvornika prema severu ... Dve nove Titove divizije dovedene na Sremski front.. . Neprijateljske divizije severno od Drave pripremaju se za forsiranje Drave ... Sada se sve snage Grupe armija ‚E' moraju upotrebiti u Sremu i Slavoniji, a one su tek uspostavile kontakt sa Kiblerovim jedinicama kod Zvornika .. ,"[2]

Ovo su izvodi iz izveštaja Operativnog odeljenja Komande Jugoistoka i zaključci sa konferencije koju je 4. decembra održao maršal fon Vajks sa svojim saradnicima u komandi Grupe armija „F". Oni samo potvrđuju svu ozbiljnost situacije neposredno po završetku batinske bitke. Komanda Jugoistoka je imala zbog čega da se zabrine. Zbog sve dužeg i sve otkrivenijeg boka svojih snaga na Dravi i realne opasnosti od prebacivanja naših snaga u Slavoniju, ona je primorana da ubrzano prebacuje na ovaj sektor sve prispele delove grupe

[1] A VII, NAV, NT. 311, f. 191.
[2] Isto.

armija „E". U rejon Slavonske Požege hitno dovodi 7. SS „Princ Eugen" diviziju. Severno od Zagreba formira se borbena grupa 69. armijskog korpusa. Tamo izvlači i svoju 117. laku pešadijsku diviziju. Na Dravu se hitno prebacuje oko 3.000 bivših vazduhoplovaca povučenih iz Grčke. Od njih se formira 11. vazduhoplovna divizija, koja se stavlja pod komandu 91. armijskog korpusa i sa ustaško-domobranskim, policijskim i belogardejskim jedinicama počinje hitno utvrđivanje desne obale Drave. Da bi što pre oslobodio 21. armijski korpus iz Grupe armija „E", koji je zapleten u teškim borbama u crnogorskim planinama, Komanda Jugoistoka pravi čitave manevre i operacije sa prostorije Mostara i Sarajeva i nastoji da popravi porušene mostove kod Bioča i Nikšića. „Tu sada imamo posla sa moderno opremljenim protivnikom", priznaje se u nemačkoj operativnoj dokumentaciji, „koji je dobio pomoć u teškom naoružanju i tenkovima iz Italije ..."

Slično je bilo na ćelom jugoslovenskom ratištu. Na sve strane osećala se pojačana aktivnost i ofanziva jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Nemoćna da je zaustavi, Komanda Jugoistoka ponovo predlaže „skraćivanje fronta u Sremu i Slavoniji". Nemačka vrhovna komanda ponovo odbija taj predlog i 7. decembra kategorički zahteva da se brani cela teritorija Nezavisne Države Hrvatske, „kao granica Rajha", i da Komanda Jugoistoka sada svoje težište odbrane obrazuje na Sremskom i Dravskom frontu.

ŠTAB 2. NEMACKE OKLOPNE ARMIJE PRELAZI U MAĐARSKU

Postupajući po Hitlerovoj zapovesti od 2. decembra,[1] komande grupa armija Jug i Jugoistok razradile su novi plan dejstva severno od Drave. Po tom planu, štab 2. oklopne armije, koji se u međuvremenu prebacio u mesto Lefenje (zapadno od Nađkanjiže), oslobođen je svih

[1] Isto, str. 445—448.

svojih dotadašnjih briga u Jugoslaviji i jedini mu je zadatak u tom trenutku bio da zaustavi dalji prodor trupa Trećeg ukrajinskog fronta u južnoj Mađarskoj. Pored 68. korpusa, koji je sada ojačan 71. pešadijskom divizijom, delovima 118. lovačke divizije i 191. brigadom jurišnih topova (u njenom sastavu su i dalje bili ostaci 31. SS „Lombard", 13. SS „Handžar", 44. „Höh und Dojčmajster" i Branderburške divizije, sa Oklopnim grenadirskim bataljonom i 92. motomehanizovanom brigadom), komandi 2. oklopne armije potčinjen je štab 22. armijskog korpusa sa 41. pionirskim motorizovanim bataljonom i pristiglim delovima 1. brdske divizije, kao i ceo 57. oklopni korpus, sa tri svoje divizije iz sastava komande Grupe armija Jug. Za izvršenje postavljenog zadatka, komandantu 2. oklopne armije stajalo je sada na raspolaganju još šest relativno svežih divizija i jedna brigada jurišnih topova. Sa ostacima razbijenih divizija sve te snage su imale više od 60.000 vojnika i oko 200 tenkova i samohotki. Bile su to snage koje su se već morale više respektovati. Ako se tome dodaju i tri divizije Mađarske južne armije, u kojima je čišćenje od „nesigurnih i demoralisanih časnika i vojnika" bilo u toku, onda se može lako zaključiti da se u južnoj Mađarskoj ponovo uspostavljala ravnoteža u brojčanom odnosu zaraćenih strana.

Po novom planu dejstva, komandant 2. oklopne armije general Maksimilijan de Angelis, na koga je sada prebačen glavni teret bitke severno od Drave, trebalo je ne samo da zaustavi trupe Trećeg ukrajinskog fronta nego i da im udarom sa severa u pravcu Mohača i Pečuja nanese odlučujući poraz. Za postizanje ovog cilja komandantu Grupe armija Jug, generalu Frajsneru, naređeno je da hitno izdvoji i prikupi 57. oklopni korpus u rejonu Dunavfeldvara i Štalvajsenburga. Trebalo je, dakle, učiniti ono što je Komanda Jugoistoka odavno predlagala, a komanda Grupe armije Jug uporno odbijala. Da bi se realizovala ova zamisao, bilo je potrebno da se 68. armijski korpus ne samo održi na brdsko-planinskom zemljištu iznad Pečuja nego i da težište svoje odbrane prenese na sever i održi čvrstu vezu sa delovima grupe armija Jug, i posebno sa njegovim 57. oklopnim korpusom. Vreme će pokazati da će i ovaj dobro

smišljeni plan doživeti istu sudbinu kao i prethodni samo zbog kasnog reagovanja i krutosti nemačkog komandovanja. Umesto planiranog i dugo očekivanog operativnog protivudara, 57. nemački oklopni korpus biće prinuđen da zatvara nove breše i vodi zadržavajuću odbranu sve do Sekešfehervara i nove odbrambene linije „Margita". Naravno, i ovoga puta krivica će pasti na Mađare, „koji su dozvolili da ih 4. gardijska armija pregazi" na spoju između 68. armijskog i 57. oklopnog nemačkog korpusa!

Jedini zadatak koji će iz tog plana uspeti da realizuje komandant 2. oklopne armije, jeste hitno dovršenje i posedanje nove odbrambene linije između Barča i Blatnog jezera („Margita"). Na ovoj liniji on će konačno zaustaviti 57. sovjetsku armiju. Za dogradnju pomenute linije pridodati su mu 45. pionirski puk, 563. građevinski pionirski bataljon i 30. korpusni pionirski bataljon, kao i već postojeći mađarski štab za utvrđivanje ove linije. U tu svrhu dobro će mu poslužiti i jedinice mađarske operativne vojske.

Sovjetsko komandovanje će i ovoga puta brže i elastičnije reagovati. I ono će izvršiti nužne korekcije svojih planova, pomeranja svojih snaga i povlačenja novih linija razgraničenja. Tako je, po direktivi maršala Tolbuhina od 27. novembra, povučena nova linija razgraničenja između 57. sovjetske i 4. gardijske armije. Ona se sada protezala pravcem: Mohač—Babarc—Šomođ (10 km. istočno od Pečuja) —Mezed.[1]

Skrativši tako front svojoj 57. armiji na svega 45 km, maršal Tolbuhin je oslobodio generala Šarohina, komandanta ove armije, njegovih daljih obaveza prema severu i usmerio ga isključivo na zapad pravcem Pečuj —Kapošvar—Nađkanjiža, sa jasnim ciljem da se što pre dohvati bogatog naftonosnog basena oko Nađkanjiže.

Komandant 57. armije Šarohin mogao je sada da razvije sve svoje sposobnosti i punu inicijativu na svom pravcu. Za obezbeđenje svog sve izduženijeg levog boka na Dravi, stavljen mu je na raspolaganje 12. vojvođanski udarni korpus, dok je istovremeno sa istim zadatkom iz Srbije pokrenuta i 1. bugarska armija. (Bugari-

[1] Sarohin, *Put k Baiatomi*, Moskva, 1966.

ma će, međutim, biti potrebno još pun mesec dana da stignu u Mađarsku.)

Šarohinov zadatak neće time biti nimalo lakši, jer su sada i Nemci uspeli da na ovaj sektor privuku nove i sveže snage — čitavu 2. oklopnu armiju i time postignu ravnotežu snaga. Oni su takođe dobro shvatili šta bi za njih značio gubitak jedne tako važne strategijske sirovine kakva je nafta.

Šarohinov novi protivnik, pored Maksimilijana de Angelisa i njegove 2. oklopne armije, zakucao je već na vrata. Bila je to zima. Praćena jakim vejavicama i smetovima, ona će na valovitom i potocima ispresecanom zemljištu južne Mađarske otežati i na kraju zaustaviti dalji prodor sovjetskih divizija u pravcu Nađkanjiže. Sovjetski borci se, doduše, nisu plašili ove naše srednjoevropske zime. Njihova zima je bila mnogo jača. A imali su i dobru fatiranu odeću i opremu. Međutim, za mnogobrojnu tehniku i motomehanizovane delove zima 1944/1945. moraće da se uzme u obzir kao jedan od značajnih faktora u daljem sagledavanju situacije na ovom delu savezničkog fronta.

OSLOBOĐENJE PECUJA I NAPREDNE MAĐARSKE MASE

Veliki županijski grad Pečuj na južnim obroncima Meček-planine oduvek je predstavljao privredno-ekonomsko i političko-kulturno središte ne samo Baranje već i celog ovog kraja jugozapadne Mađarske.[1]

[1] Zbog prirodnih bogatstava koje u svojim nedrima krije Meček-planina i velikih rezervi rudnog blaga — Pečuj je bio i ostao i najveći rudarsko-industrijski i saobraćajni centar za koji su se otimali mnogi vladari i države. Još 1009. godine osnovana je u Pečuju biskupija i tzv. Pečujska dijeceza, čija će se crkvena a s njom i svetovna vlast čitavih deset vekova prostirati i na Slavoniju i Srem, a ponekad i na ostale naše krajeve. U srednjem veku Pečuj je sedište pečujskog sandžaka, a 1775. Pečuj je postao slobodan kraljevski grad sa vlastitim magistratom.

„Sudbina je Baranje bila rešena onim časom kada su Turci ušli u Pečuj. To se dogodilo 20. jula 1543. godine ..." — kaže J. Besendorfer u svojoj knjizi o Baranji. Preneto na našu temu, moglo bi se to isto reći i za batinsku bitku: ko ovlada Pečujem i Meček-planinom, taj će u svojim rukama imati i ceo ovaj kvadrat zemljišta između Dunava, Drave i Blatnog jezera.

I zaista! ... Onog trenutka kada je 4. gardijska armija ovladala linijom: Tolna—Aper—Kišvašar, a 57. sovjetska armija linijom: Sašad—Abaliget—Harkanj—Drava, a to se desilo 30. novembra 1944, rešena je dalja sudbina ovog dela mađarske teritorije. Trupama Trećeg ukrajinskog fronta otvorena su vrata za dalje nastupanje u svim pravcima: na sever prema Budimpešti, na zapad prema Nađkanjiži i Blatnom jezeru i na jug — preko Drave ... Maršal Tolbuhin mogao je toga dana izvestiti svoju Vrhovnu komandu da je izvršio zadatak i osvojio operativni mostobran, čija je osnovica iznosila 50 km po dubini i više od 150 km po širini.

Sveučilišni, biskupski i rudarsko-industrijski grad Pečuj zauzeli su pripadnici 10. gardijske divizije, korpusa generala Kotova i 32. motomehanizovane brigade pukovnika Zajalova. Bio je to snažan i sinhronizovan udar tenkova i pešadije, kojem neprijatelj nije uspeo da se odupre. Građani su borce 10. divizije dočekali sa oduševljenjem i dobrodošlicom. Velika masa radnika, rudara i omladine izašla je na ulice da dočeka trupe Sovjetske armije. Za razliku od mnogih drugih gradova, gde su sovjetske jedinice dočekivane sa prividnom nezainteresovanošću, sa rezignacijom i strahom, u ovom gradu, neposredno pred njegovo oslobođenje, izveden je mali puč i pobuna protiv dojučerašnjih saveznika, a u poslednje vreme i okupatora — Nemaca i mađarskih fašista.

U izveštaju diplomatskog predstavnika Nezavisne Države Hrvatske u Mađarskoj kaže se:

„Zadnjih dana, kako su njemačke i mađarske čete sve više pomicale svoje postave na zapadno područje grada, došlo je u gradu Pecsu do novih sukoba pa su dana 27. studenoga iz nekih zgrada napadnute nemačke i mađarske kolone pri povla-

čenju. Nastala je žestoka pucnjava, i redarstvene vlasti, koje još nisu napustile grad, izvršile su brojna uhićenja i predale ih prijekom ratnom sudu. Drži se da je u samoj posadi grada Pecsa i odredima honveda koji pripadaju tzv. „južnoj armiji", došlo do sabotaže i brojnih prebjega na stranu Sovjeta, odnosno mađarskih partizanskih skupina, koje se organiziraju u zaleđu sovjetskih vojski..."[1]

U postojećoj arhivskoj građi nismo našli siguran dokaz o učešću združenih jedinica Mađarske južne armije u batinskoj operaciji. U širem rejonu Pečuja tada se nalazio jedan korpus ove armije sa tri pešadijske divizije i jednom motomehanizovanom brigadom, sa oko 40.000 vojnika, i veći broj graničnih, policijskih i žandarmerijskih jedinica. Drugi korpus ove armije bio je u to vreme stavljen pod komandu Grupe armija Jug. Nemci, po svoj prilici, nisu gajili velike iluzije u borbenu vrednost svojih saveznika. To se može lako uočiti iz Operat. dnevnika Komande Jugoistoka:

„... Na severnom krilu, Mađari i ‚Handžar' divizija su pobegli" (str. 479. od 28. XI).

„... Šta uraditi sa mađarskim združenim jedinicama? ... Oni su dobri jedino za pozadinsku vlast!" — pita se štab 2. oklopne armije 10. novembra (str. 479).

„... Mađarski korpus koji ostaje upotrebiti za izgradnju položaja u pozadini" ... odgovara se na prethodno pitanje iz Komande Jugoistoka 11. XI 1944.

„... Mađare uključivati samo u krajnjem slučaju ..." — odgovara se na isto pitanje, 12. XI 1944 (str. 358).

„... Na pruzi severno od Osijek—Beli Manastir, mađarsko železničko osoblje i komande železničkih stanica pobegli su..." — kaže se u istom dokumentu od 25. XI 1944. (str. 449) itd.[2]

[1] A VII, k. 153-c, reg. br. 2317-1.

[2] A VII, NAV, NT. 301 — Operativni dnevnik Komande Jugoistoka.

U jednom izveštaju Ministarstva inostranih poslova NDH od 10. januara 1945. tvrdi se „da su tri mađarske divizije i jedan oklopni zbor zatajile i pustile neprijatelja s juga i istoka u Pečuj i na planine iznad njega ..." Ovo tvrđenje zvuči kao opravdanje 68. nemačkom korpusu, kao da se pred batinsku bitku čitavo ovo područje nalazilo **u** rukama „nepouzdanih honvedskih jedinica, koje su sarađivale sa partizanskim skupinama". U istom izvoru se okrivljuje mađarska honvedska vojska što su **u** celoj Baranji i južnoj Mađarskoj „sve kasarne i vojna skladišta predata netaknuta Rusima..." i što je sve ostalo u „punom pogonu" ..

Sudeći po ovim i drugim podacima, u mađarskoj operativnoj vojsci je tih dana zaista došlo do velikog previranja, demoralizacije pa i otpora prema politici svoje vlade, koja i dalje sarađuje sa okupatorom i produžava rat — koji je, nesumnjivo, već bio izgubljen. Sa takvim nepouzdanim saveznicima Nemci, očigledno, nisu mogli ozbiljnije da računaju. Mađarske jedinice su zaista retko gde u batinskoj operaciji upotrebijene samostalno za držanje odvojenog sektora fronta ili u prvoj borbenoj liniji. Nije se imalo poverenja čak ni u njihove najviše štabove i komande. Tako se komanda 2. mađarske armije našla pobuđena da interveniše u tom pogledu i traži pravo komandovanja i naređivanja mađarskim i nemačkim trupama koje su na njihovom sektoru fronta.[2]

Izuzetno, i naročito u početku i pri kraju batinske operacije, neki delovi 4. mađarske divizije i pojedini granični bataljoni upotrebljeni su u prvoj borbenoj liniji. Najčešće su to bili motomehanizovani delovi, tehničke i specijalizovane jedinice, zatim pojedine artijerijske baterije i protivavionska artiljerija. Tako je već

[1] A VII, k. 321, reg. br. 4/3-2 i 6/3-28.

[2] Podaci da su „mađarske jedinice zatajile" mogu se naći u mnogim nemačkim dokumentima. U Operativnom dnevniku komande grupe armija „F", za 1. decembar zabeleženo je:

„...U prvom naletu neprijatelj je pregazio dve mađarske divizije. Očevidno da kod mađarskih združenih jedinica nije postojala volja za borbu. Zbog toga nije izveden napad 23. oklop, divizijom u pravcu Mohač—Baja, koja je 1. XII dovedena na južno krilo Grupe armija Jug (A VII, NAV, NT. 311, f. 191).

na početku bitke i u borbi za Batinu identifikovana jedna mađarska motomehanizovana brigada sa osam lakih tenkova i desetak bornih kola i samohodnih topova.[1]

Nakon pada Pečuja, da bi se zatvorila stvorena breša, sa 71. pešadijskom divizijom, 3. konjičkom brigadom, delovima 1. brdske i 44. infanterijske divizije ubačeni su u prvu borbenu liniju i neki mađarski bataljoni koji su, kako kaže Šmit-Ritberg, načelnik štaba Grupe armija „E" u svojoj knjizi *Kraj na Balkanu,* uspeli da „obrazuju čvrst front na liniji: Drava—Nađbaja—Marcali—Platence".

Ostale divizije 4. mađarskog korpusa, tzv. Južne armije, po našoj oceni i sudeći po nekim već citiranim dokumentima, upotrebljene su za „izgradnju položaja u pozadini", tj. za uređenje i posedanje tzv. „Vilanj-položaja" sa kojih su se morali povući, kao što smo videli, bez borbe, zbog brzog prodora 6. gardijskog sovjetskog korpusa kod Sederkenja i pada Pečuja. Međutim, njihovo kasnije prisustvo na frontu 2. nemačke oklopne armije je evidentno i utvrđeno. Energična intervencija njihovih nemačkih gospodara, represalije prema nepoćudnim „izdajicama i dezerterima" i trenutna stabilizacija fronta kod Budimpešte i na liniji „Margita" učinili su da se u ovim jedinicama prevaziđe kriza i demoralizacija, koji su ih zahvatili dok su se ove jedinice nalazile u rejonu Pečuja.

Na ovakvo raspoloženje u mađarskim fašističkim jedinicama nesumnjivo su uticali događaji u Pečuju, silina našeg udara i još neki momenti na koje ukazujemo citirajući već pomenuti izveštaj Ministarstva inostranih poslova NDH:

> „... Potvrđene su vijesti o nemirima i demonstracijama studenata u Pečuju, kao i da su se tom prilikom dijelili letci o sporazumu sa Titom, da Pečuj neće biti pripojen Jugoslaviji, ako se mađarske oružane čete pridruže Rusima ...
>
> „... Čitavih deset dana ranije od pada Pečuja sve radnje su bile zatvorene zbog nemira .. ."

[1] Izveštaj II odseka štaba 51. NOU divizije, br. 14 od 29. XI 1944 (A VII, k. 1395, reg. br. 1^).

„... U selima i naseljima koje je napustila njemačka nacionalna manjina, Mađari i Šokci su zauzimali njihova imanja i propuštali Ruse i partizane . . .

Verovatno pod uticajem ovih nemira i sve većeg neraspoloženja mađarskih masa, tadašnja mađarska fašistička vlada zatražila je 24. novembra od Nemaca da se zabrani uništenje i razaranje objekata i postrojenja koja su od vitalnog značaja za život i snabdevanje stanovništva, kao što su, električne centrale, vodovod i si. Taktizirajući još uvek sa svojim mađarskim saveznikom, Nemci su zaista izdali jednu takvu naredbu svojim trupama u Mađarskoj, što predstavlja, po svoj prilici, izuzetak u ponašanju nemačkih okupatora u osvojenim zemljama.[2]

Nismo slučajno istakli deo neprijateljskog izveštaja koji se odnosi na sporazum i razgovore koji su tih dana vodili predstavnici komunističkih partija Mađarske i Jugoslavije. Taj sporazum, u kojem su se naša vlada i Partija, držeći se principa proleterskog internacionalizma, odrekle bilo kakvih teritorijalnih pretenzija i revandikacija prema mladoj mađarskoj socijalističkoj državi, koja se tek stvarala, bio je, neosporno, velika podrška i pomoć Komunističkoj partiji Mađarske. Pored toga, držanje naših jedinica na mađarskoj teritoriji bilo je krajnje korektno i prijateljsko prema mađarskom narodu. Posebno su se u tome isticali komunisti i skojevci i politički radnici u našim jedinicama. Oni su u svim oslobođenim mađarskim selima i gradovima, u duhu internacionalističke politike naše Partije, širili i razvijali duh prijateljstva i solidarnosti između naših naroda, držali političke zborove i mitinge, pomagali u uspostavljanju nove narodne vlasti, u brzom otklanjanju posledica rata, obnovi i nastavljanju rada privrednih preduzeća, saobraćaja, u snabdevanju stanovništva, itd. Za sve vreme, koliko su se naše jedinice zadržale na teritoriji Mađarske, nije zabeležen nijedan incident ili sukob pripadnika Narođnooslobodilačke vojske Jugo-

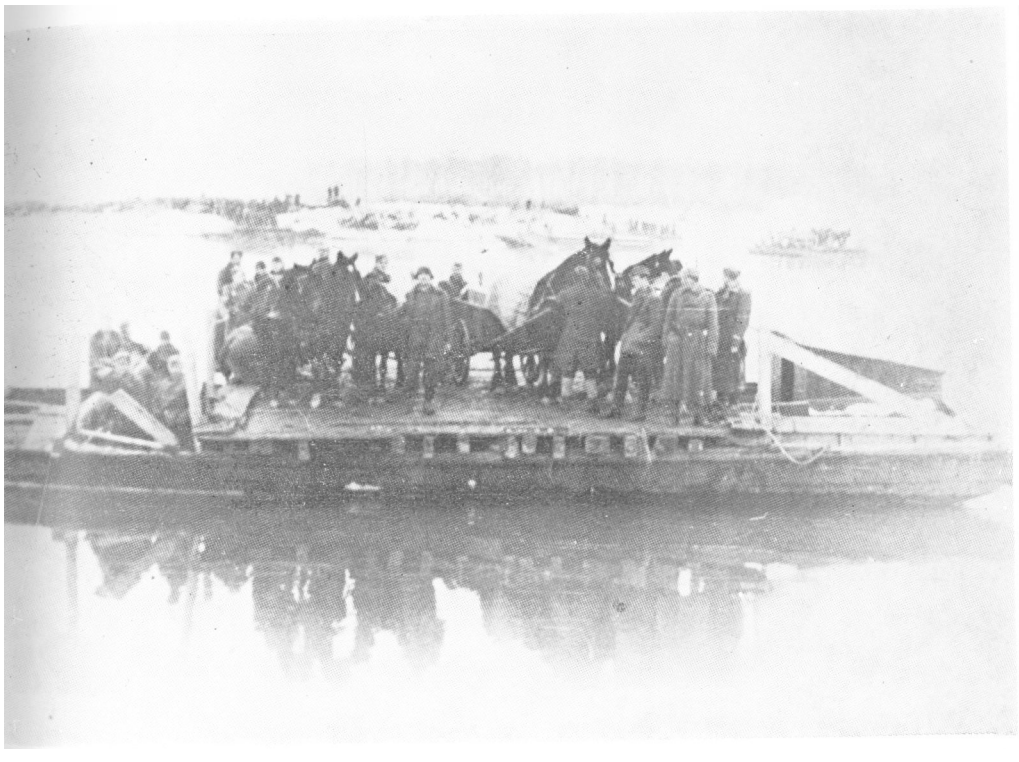
[1] A VII, k. 321, reg. br. 4/3-2 i 6/3-28.
[2] A VII, NAV, NT. 311, str. 442-445.

slavije sa mađarskim stanovništvom i mesnim vlastima i organizacijama. Nigde se naši vojnici nisu ponašali kao okupatori, već kao prijatelji i saveznici.

Mađarska vlada i Partija su u više navrata posle rata odale puno priznanje Komunističkoj partiji Jugoslavije, našoj vladi i našim jedinicama i borcima koji su u tim teškim trenucima pružili punu podršku, pomoć i razumevanje mladoj mađarskoj državi i Partiji.[1] Posebno priznanje dobili smo i zato što zločine, teror i progone koje su izvršili mađarski fašisti u okupiranim delovima Jugoslavije nikada nismo identifikovali sa mađarskim narodom, njegovom partijom i novom mađarskom socijalističkom državom, koja se tek stvarala. To priznanje odaju nam i danas mađarski istoričari. Tako se u nedavno objavljenoj knjizi istoričarke Godo Agnes mogu pročitati i ovi redovi:

> „... Na mađarskoj teritoriji i na sektoru fronta koje su držale trupe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, borci i njihovi komandanti, a posebno politički komesari uspostavljali su iskrene i prijateljske veze sa mesnim stanovništvom i podržavali organe nove narodne vlasti u svakom pogledu... Oni su ih upoznavali i prenosili na njih svoje bogato revolucionarno iskustvo, posebno u vezi sa organizacijom i uspostavljanjem nove narodne vlasti i masovnih demokratskih i socijalističkih organizacija ...
>
> „... Teške posledice fašističke i šovinističke propagande, ugnjetavanja i fizičkog terora, koji su sprovodili mađarski fašistički vojnici u Vojvodini 1941. godine, nisu mogli da zamagle saznanje o zajedničkim interesima i ciljevima borbe naših naroda za novo socijalističko društvo ...
>
> „... Sve to je doprinelo da je mađarsko stanovništvo, ne samo u Vojvodini nego i na teritoriji gde su se nalazile trupe NOVJ, masovno stupalo u vojvođanske brigade i jedinice ..."

[1] Takvo priznanje učinjeno je i povodom 25-godišnjice oslobođenja, 1970. godine, kada je veći broj naših boraca i rukovodilaca dobio mađarska odlikovanja.



Prelazak jedinica 12. vojvođanskog korpusa preko Drave
na tzv. Virovitički mostobran



Grupa boraca i rukovodilaca 8. vojvođanske brigade sa oficirom 236. sovjetske divizije neposredno uoči forsiranja Dunava kod Apatina



Komandant 7. vojvođanske brigade Milan Ješić Ibra, predaje raport komandantu Glavnog štaba Vojvodine, general-lajtnantu Kosti Nađu, u Beremendu, prilikom predaje odlikovanja istaknutim borcima u batinskoj bici



Pripadnici 104. nemačke divizije, koje je 7. vojvođanska brigada zarobila u Sloveniji, maja 1945. godine

I zaista. Takvo držanje naše vojske doprinelo je da je, za tih nekoliko meseci koliko smo ostali na mađarskoj teritoriji, u vojvođanske jedinice stupio veći broj mađarskih omladinaca i dobrovoljaca. U pomenutoj knjizi, Godo Agnes navodi da je u našim jedinicama bilo 350—^100 mađarskih građana. Najveći broj ovih dobrovoljaca, oko 250 stupilo je u redove 15. vojvođanske „Šandor Petefi" brigade.[1]

SAVEZNIČKO VAZDUHOPLOVSTVO I BATINSKA BITKA

Za svestrano i istorijski objektivno sagledavanje svake ratne operacije — pa i batinske, potrebno ju je posmatrati u vezi sa događajima na ostalim sektorima fronta, pre svega, sa situacijom u bližoj i daljoj pozadini neprijatelja, na njegovim linijama dotura i evakuacije, na njegovim komunikacijama. Ovo utoliko pre što je posredi jedan specifičan, opštenarodni i kombinovani frontalno-partizanski rat na jugoslovenskom ratištu, koji je bio u posrednoj i neposrednoj vezi sa frontom u Baranji i južnoj Mađarskoj. To se ne sme gubiti iz vida jer, ako ništa drugo, neprijatelj nam je bio isti. U konkretnom slučaju bila je to 2. oklopna armija i Komanda Jugoistoka. O tom faktoru je već bilo i biće još reči u ovoj knjizi.

Prisustvo zapadnih saveznika, pre svega, njihovih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na balkanskom i sredozemnom ratištu u toku batinske operacije, takođe je jedan od faktora koji se mora dovesti u vezu sa predmetom našeg interesovanja. O tome je do sada malo govoreno. Međutim, činjenica je da su tih dana u napuštene grčke gradove i nemačke baze u Egejskom i Sredozemnom moru ušli zapadni saveznici. Iz tih baza, kao i iz onih u Italiji i na afričkoj obali savezničko strategijsko vazduhoplovstvo i pomorske snage ostva-

[1] Godo Agnes, Magyarok a jugoszläv népfelszabaditó häborüban, Budapest, 1972, str. 150—157 (poglavlje koje se odnosi na Mađare — borce 51. vojvođanske divizije i divizije KNOJ-a).

rile su prevlast na moru i u vazduhu. Oslobodivši dalmatinsku obalu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije došla je u neposredniju vezu sa savezničkim pomorskim i vazduhoplovnim snagama. Oslobođenjem Srbije i Makedonije front u Jugoslaviji još čvršće je povezan sa opšteevropskim. Jugoslovensko ratište postalo je značajna karika koja je integralno povezala istočni i zapadni front Saveznika.

Za razliku od savezničkih kopnenih i pomorskih snaga, čija su dejstva tada imala samo posredan uticaj na uspeh ofanzive Sovjetske armije u Mađarskoj, savezničko strategijsko vazduhoplovstvo je i neposrednije doprinosilo pozitivnom ishodu ovih operacija.

Pošto je još u prvoj polovini 1944. godine ostvarilo vazdušnu prevlast nad gotovo čitavim evropskim ratištem, savezničko strategijsko vazduhoplovstvo nastavilo je i dalje, u duhu sporazuma i svojih savezničkih obaveza, sa intenzivnim bombardovanjem i napadima na sve značajnije industrijske centre, saobraćajne čvorove i komunikacije. Tako je u novembru 1944. godine, u vreme batinske operacije, težište 15. savezničke vazduhoplovne armije bilo kidanje veza između Nemačke i Italije i Nemačke i Mađarske, dok je cilj savezničkog vazduhoplovstva sa baza u Sredozemlju bilo rušenje saobraćajnih veza između Jugoslavije i Mađarske i Jugoslavije i Austrije. Poseban zadatak imale su ove vazduhoplovne snage u odnosu na ometanje i kidanje saobraćajnih veza na pravcu povlačenja Grupe armija „E" iz Grčke i Albanije. Interesantno je odmah napomenuti da se najjača aktivnost savezničke bombarderske avijacije na jugoslovenskom ratištu vremenski poklapa sa najtežim borbama u Baranji (18—22. novembra 1944). Evo šta o tome kaže i nemačka operativna dokumentacija:

„18. 11. — Englezi su srušili most kod Jasenovca."

„19. 11. — Razoren tek završeni most kod Višegrada. Postoje mali izgledi da se poprave tek porušeni mostovi.

Neprijatelj vrši jak pritisak na linije dotura napadima iz vazduha i na železnički most kod

Osijeka. Lepo vreme omogućuje jako dejstvo engleske avijacije na železnički saobraćaj u NDH (Nezavisna Država Hrvatska) ... Razrušen je most zapadno od Zagreba .. .

To onemogućava pravovremeno pristizanje pojačanja iz zone Grupe armije „E" na Dunav. Isto tako ni municija, kao jedina pomoć 68. korpusu, nije se mogla doturiti, zato jer je više puta prekinuta pruga Zagreb—Beč i od Zagreba do Drave ...

„20. 11. 1944. g. — Kod Višegrada otpočeo prevoz skelama, ali je istog dana ponovo prekinut zbog bombardovanja ...

... Zbog oskudice u municiji ograničena je artiljerijska vatra...

... Ponovo uspostavljen most kod Višegrada ..." itd.

Očito je, dakle, da je, pored obimnih zaprečavanja komunikacija i teških borbi koje su vodile jedinice NOVJ sa nemačkim kolonama u povlačenju iz Grčke, i rušenje mostova od strane savezničke avijacije usporilo njihovo brzo prebacivanje preko reke Drine, Save i Drave u južnu Mađarsku.

Isti je slučaj i sa neprijateljskim snagama koje su, kao pojačanje 2. oklopnoj armiji, upućivane iz Italije i severozapadnih krajeva naše zemlje. O tome, takođe, možemo naći podataka u nemačkoj dokumentaciji, gde se tvrdi da je zbog bombardovanja i diverzija na železničkim i drumskim komunikacijama zakasnilo pristizanje, prvo, 44. pešadijske, a zatim i 71. nemačke divizije. Za ovu poslednju se čak određeno kaže da je u rejon Pečuja pristizala „kap po kap", i da je zbog prekida saobraćaja zakasnila dva dana. Sve je to — po našoj oceni — imalo posrednog ili neposrednog uticaja na ishod batinske operacije.[1]

[1] Vid. *Drugi svetski rat*, Vojnoistorijski institut, knj. IV, Beograd, 1967, str. 588; Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, str. 395—414. prevoda.

DOPRINOS 6. SLAVONSKOG I 10. HRVATSKOG KORPUSA NOVJ BATINSKOJ OPERACIJI

Neosporno je, takođe, da su dejstva i veoma živa aktivnost snaga NOVJ, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, u Slavoniji i Podravini, dakle, u neposrednoj pozadini 2. nemačke oklopne armije, imale uticaja na pozitivan ishod batinske operacije i ofanzive Sovjetske armije u južnoj Mađarskoj.

Na nekoliko zajedničkih sastanaka između predstavnika Vrhovnog štaba NOVJ i komande Trećeg ukrajinskog fronta, održanih po završetku beogradske operacije, usklađena su dejstva i aktivnosti naših snaga sa predstojećim ofanzivnim operacijama Sovjetske armije na srednjem toku Dunava. S obzirom na cilj i pravce udara trupa Trećeg ukrajinskog fronta, posebnu ulogu odigrale su snage NOVJ koje su dejstvovale u međurečju Save, Dunava i Drave, odnosno jedinice 1. proleterskog korpusa u Sremu i 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa u Slavoniji i Hrvatskoj.

Snažna i dotle neviđena kanonada topova i gardijskih minobacača, koja se iznenada prolomila kod Batine i uzdrmala tlo nekadašnjeg Panonskog mora, najavila je početak nove zajedničke ofanzive naših i sovjetskih snaga.

U susret ovoj kanonadi, začula se nova grmljavina partizanskih topova i minobacača, koja se kao eho odbijala sa slobodnih hrvatsko-slavonskih planina i vraćala prema Dravi, Osijeku, Donjem Miholjcu i Virovitici. Svakome ko se u tim danima našao na ovoj sredokraći, između dve vatre, postalo je jasno da se one nisu slučajno podudarile i da su one rezultat uspešnog sadejstva dveju savezničkih armija — NOVJ i trupa Trećeg ukrajinskog fronta.

Neprijatelj je, dakle, a to će reći jedinice 2. nemačke oklopne armije, bio primoran da se istovremeno bori na dva fronta. Njegova armijska pozadina sastojala se od desetak dobro utvrđenih garnizona, koji su aktivnošću naših jedinica bili prikovani za uski prostor oko glavnih saobraćajnica i za pravce dotura i snabdevanja. Izuzetno teške borbe i prave ratne okršaje mo-

rao je da vodi za komunikacije koje vode prema Dravi, a koje su tada bile od velikog značaja za dalji ishod borbi u južnoj Mađarskoj.

Takva snažna aktivnost naših jedinica u Sremu i Slavoniji potpuno je zbunila komandu Jugoistoka i 2. oklopnu armiju, naročito u pogledu daljeg pravca nastupanja sovjetskih i naših snaga sa batinskog mostobrana. Posebno su je zabrinjavali energični pokreti jedinica 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ, usmereni sa Papuka i Bilo-gore na sever i prema Podravini.

Strahujući da se trupe Trećeg ukrajinskog fronta i 12. vojvođanskog korpusa sa Belomanastirske grede ne upute na jug i u susret slavonskim jedinicama, Komanda Jugoistoka se grozničavo pripremala da zaustavi takav razvoj situacije. Da bi sprečio ovakav ishod, neprijatelju su bile potrebne slavonske planine Papuk, Krndija i Bilo-gora za čvršći oslonac svoje odbrane. Stoga maršal fon Vajks uporno zahteva od štaba 2. oklopne armije da se Papuk „hitno očisti od bandi".

Glavni štab NOV i PO Hrvatske ne samo što nije dozvolio da neprijatelj ovlada ovom značajnom i već tri godine slobodnom partizanskom teritorijom nego urgira i naređuje svojim korpusima da još više razviju svoju ofanzivu prema severu i istoku u susret 12. vojvođanskom i 1. proleterskom korpusu NOVJ.

Rezultati ove dvadesetodnevne ofanzive dvaju hrvatskih korpusa (računajući od 11. novembra, tj. od početka batinske operacije, do 1. decembra i oslobođenja Baranje) bili su porazni za neprijatelja. Više od 4.000 neprijateljskih vojnika izbačeno je iz stroja. Zaplenjeno je 989 pušaka, 53 mitraljeza, 39 puškomitraljeza, 14. automata, 11 minobacača, 2 topa, 1 haubica, 1639 ručnih bombi, 230 mina, 536.000 metaka (i to kada je neprijatelj kod Batine bio u vrlo teškoj situaciji zbog nedostatka municije!).[1]

Da bi se suprotstavio snažnoj ofanzivnoj aktivnosti jedinica NOVJ u Sremu i Slavoniji, neprijatelj je morao

[1] Ove podatke dobili smo svođenjem hronoloških jedinica za te dane iz kniige *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. godine*, VII, Beograd, 1965.

angažovati snage jačine oko dva nemačka korpusa i brojne kvislinške, ustaško-domobranske snage (oko 150.000 vojnika!). U jednoj klasičnoj i normalnoj pozadini ratujuće armije i njenoj „pozadnjoj prostoriji" sve te snage, uništeno i zaplenjeno oružje, oruđe i borbena tehnika bili bi upotrebljeni na frontu. Pogotovu u takvoj situaciji kada je front 2. oklopne armije u Baranji vapio za svakim vojnikom, za svakim metkom, tenkom i granatom . . .

Posebno padaju u oči, teška razaranja, svakodnevni napadi i uspesi slavonskih partizana na železničkim komunikacijama i saobraćajnicama neophodnim u to vreme 2. nemačkoj oklopnoj armiji za hitno dovođenje pojačanja i dotur municije. Samo na glavnijim pravcima i komunikacijama prema Dravi i južnoj Mađarskoj izvršeno je 426 rušenja železničke pruge, kojom prilikom je uništeno i oštećeno 3 lokomotive, 34 železnička vagona, tri transportna voza, 8 tenkova, 1 kamion, srušena su tri mosta, što je dovodilo do prekida saobraćaja po tri do četiri dana. Samo na pruzi Sveti Ivan—Zabno—Križevci pruga je pokidana na 200 mesta i srušen jedan most; kod Nove Gradiške srušena su dva transportna voza; između sela Križa i Ivanić—Grada pruga je pokidana na 80 mesta, a 16. novembra na 62 mesta i srušena dva mosta; 13. novembra železnička komunikacija Našice—Osijek, dakle, najglavnija saobraćajnica za snabdevanje 68. nemačkog korpusa u Baranji, srušena je na 66 mesta itd.[1]

Kada se ovi rezultati dovedu u vezu sa istovremenim rušenjima neprijateljskih saobraćajnica u Sloveniji, Bosni i jugozapadnoj Srbiji, može se tek približno sagledati teška situacija u frontovskoj pozadini 2. nemačke oklopne armije. Stoga nije nikakvo čudo što su najbliže jedinice i pojačanja upućeni sa jugoslovenskog i italijanskog fronta kasnili po nekoliko dana, a Grupa armija „E" čitavih šest nedelja, što se osećao nedostatak municije na batinskom mostobranu itd.

Neprijateljsko komandovanje je iznenađeno i začuđeno aktivnošću i žestinom napada 6. i 10. korpusa NOVJ na desnoj obali Drave. „... Maršal (komandant

[1] Isto, str. 1004—1006.

Jugoistoka — prim. N. B.) izražava svoje čuđenje što neprijatelj u teškim situacijama može da ima uspeha i izvan mostobrana..Da bi očistila i učinila upotrebljivom svoju pozadinsku teritoriju, komanda 2. nemačke oklopne armije bila je prinuđena da u jeku najtežih borbi kod Batine organizuje posebne akcije čišćenja u istočnoj Slavoniji i Podravini. Da bi deblokirala svoje napadnute posade u Našicama i sprečila dalje nastupanje jedinica 6. slavonskog korpusa prema Dravi, Osijeku i Đakovu, komanda 2. nemačke armije prisiljena je da ovde dovodi i zadržava čak i neke jedinice koje su upućene na baranjski front, kao delove 13. SS „Handžar" divizije i 117. lovačke divizije. Pošto ni ovo nije pomoglo, Komanda Jugoistoka naređuje da se na ovaj sektor hitno dovede 11. vazduhoplovna pešadijska divizija a nešto docnije i ceo 91. armijski korpus i 15. kozački, konjički korpus.[2]

Već je bilo reči o širem operativnom i strategijskom sadejstvu NOVJ sa Sovjetskom armijom u Mađarskoj za vreme batinske operacije. Posebno smo se zadržali na uspešno izvršenom zadatku — vezivanja i zadržavanja velike armijske grupacije generala Lera da blagovremeno izbije na levu obalu Drave. Bilo bi, isto tako, potrebno ukazati na povezanost, i to najneposredniju, svih dejstava 1. proleterskog korpusa NOVJ u Sremu sa batinskom i budimpeštanskom operacijom, zatim sa teškim borbama koje u to vreme vode jedinice NOVJ i 68. sovjetskog korpusa u Srbiji sa nemačkom armijskom grupom Miler. Sve je to jedna osmišljena aktivnost i ofanziva naše NOVJ i Sovjetske armije na jugoistočnom delu savezničkog fronta. Čak i ona dejstva naših jedinica koja se istovremeno razvijaju u dubljoj neprijateljskoj pozadini i koja izgledaju periferna u od-

[1] Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, str. 411.

[2] Jedinice 6. slavonskog korpusa počele su 18. novembra sedmodnevni napad na Našice, u kojem se branilo 1.400 nemačkih vojnika i ustaša. Tom prilikom zaolenjeno je 25 mitraljeza. 14 puškomitralieza, 7 automata, 559 pušaka, 9 minobacača, 372 ručne bombe, 230 mina, 321.000 metaka i uništeno — 1 kamion, 1 oklopni automobil, 3 tenka, 1 motocikl, a oštećeno 5 tenkova, 1 haubica, 2 mitraljeza, 2 pt. topa i si. < *Hronologija*... i Operativni dnevnik Komande Jugoistoka str. 411).

nosu na batinsku operaciju, moraju se dovesti s njom u vezu. Evo samo jednog primera:

> „Jedinice 8. korpusa NOVJ počele su KNINSKU OPERACIJU. Teške borbe protiv nemačkih, četničkih i ustaških snaga (ostaci 264. pešadijske i 373. legionarske divizije, delovi 944. obalskog artiljerijskog puka, 581. mornarički odred i 501. inžinjerijski bataljon, jedan ustaški bataljon i četnici Popa Đujića — ukupno 12.500 vojnika) vođene su sve do 4. decembra, kada je grad oslobođen. Prema nepotpunim podacima, neprijatelj je imao 6.555 mrtvih i 4.258 zarobljenih, a jedinice 8. korpusa 629 mrtvih, 2.275 ranjenih i 126 nestalih boraca ..

Kninska operacija trajala je od 26. novembra do 4. decembra 1944, dakle, u vreme batinske operacije. Pored vremenske povezanosti, u obe operacije i neprijatelj je bio isti i pod istom komandom. Sigurno je da Komanda Jugoistoka ne bi tražila i dovlačila jedinice sa drugih frontova da je iz kninske operacije mogla da izdvoji bar četiri ili pet bataljona. Knin je, svakako, bio bliži od istočne Pruske i Italije. A kninska operacija, odnosno snage 8. korpusa NOVJ, ne samo da su čvrsto vezivale ove nemačke jedinice već su ih i potpuno uništile. Slično je i sa ostalim dejstvima NOVJ, koja se u to vreme izvode, na primer, u Sloveniji, Lici, Bosni i drugim delovima neprijateljske pozadine na jugoistočnom ratištu.

OFANZIVA SE NASTAVLJA

Pošto su do 1. decembra ovladale operativnim mostobranom od preko 25.000 km² i zauzele oko 350 naseljenih mesta na desnoj obali Dunava, trupe Trećeg ukrajinskog fronta razvile su snažnu ofanzivu na sever prema Sekešfehervaru, na severozapad prema Blatnom jezeru i na zapad prema Nađkanjiži.

[1] *Hronologija*, str. 1004—1006.

Neprijatelj je još nekoliko dana pokušavao da organizuje novu liniju odbrane, oslanjajući se na pošumljenu Meček-planinu, i da zaustavi jedinice 4. gardijske i 57. sovjetske armije do pristizanja novih pojačanja. Naročito žestok otpor neprijatelj je pružio duž komunikacija Pečuj—Kapošvar i Pečuj—Sigetvar i na saobraćajnicama koje od Seksarda, Dombovara i Kapošvara vode prema severu i Blatnom jezeru. Ponegde mu je čak uspevalo da snažnim protivnapadima zaustavi brzopokretne prednje odrede i da prinudi na razvoj glavninu sovjetskih gonećih kolona. Međutim, sovjetske borce, koji su prebrodili najveću srednjoevropsku vodenu prepreku i ponovo se dohvatili „čvrstog tla", više ništa nije moglo zaustaviti.

Osvojivši gotovo na prepad prevoje i greben Meček-planine, koji su oduvek na ovom ravničarskom terenu imali operativno-strategijski značaj, sovjetske jedinice kao da su dobile krila i, pre svega, osećaj sigurnosti. Iza njihovih leđa više nije bilo ledenih talasa razlivenog Dunava i muljevitih baruština istočne Baranje. Pred njima su bili dobri putevi u svim pravcima, a za njima prirodni bastion — Meček-planina.

Višegodišnje ratno iskustvo i samoinicijativa sovjetskih oficira i nižih štabova sada su došli do punog izražaja. Nepregledni brežuljkasti i manevarski prostori prosto su ih izazivali na primenu različitih oblika manevara, a naročito obilaznih i obuhvatnih napada, udara na krila i bokove, zaobilazaka i okruženja tek posednutih i na brzu ruku izgrađenih neprijateljskih položaja. Vreme, kao prostor, bilo im je još saveznik. Neprijatelju se nije smelo dozvoliti da se sredi, da predahne, da se utvrdi na novim položajima. Trebalo je energično ići napred da bi se do kraja iskoristio postignuti uspeh i oteo što veći komad ove bogate i gusto naseljene mađarske teritorije na desnoj obali Dunava.

* * *

Sledeći zadatak 57. sovjetske armije bio je da ovlada linijom: Boronka—Nađtad—Baboča i da osloncem na Blatno jezero i Dravu kod Barča obezbedi levi bok

Trećeg ukrajinskog fronta. Krajnji cilj 57. armije, koji za nju nije bio imperativni zadatak već mogućnost u slučaju povoljnog razvoja situacije, bila je Nađkanjiža i ovladavanje linijom: ušće Mure—Nađkanjiža—Blatno jezero. Postavljajući svojoj levokrilnoj armiji ovako elastičan zadatak i operativni cilj, maršal Tolbuhin je, verovatno, polazio od njenih realnih mogućnosti i od tadašnje situacije i tempa napredovanja na ostalim sektorima fronta. Na prvom mestu moralo se voditi računa 0 krupnim nemačkim snagama na jugoistočnom ratištu, koje su sve većim izduženjem fronta na Dravi dobijale idealnu mogućnost za udar u bok i pozadinu njegovim snagama severno od Drave. Zatim, moralo se voditi računa da se 57. armija ne isturi suviše napred pre nego što se raščisti situacija kod Budimpešte, gde se u tom trenutku nalazila najveća nemačka grupacija snaga, posebno oklopnih i motomehanizovanih. Dalji razvoj događaja pokazaće da je ova obazrivost sovjetskog komandovanja bila potpuno na mestu. Do konačnog ovladavanja Budimpeštom biće potrebno još dosta napora. Trupe Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta biće primorane da u toku narednih meseci vode još mnoge žestoke borbe i da izdrže dve besomučne kontraofanzive nemačkih fašističkih armija u širem rejonu Budimpešte 1 Blatnog jezera.

Da bi oslobodila sve svoje operativne delove za izvršenje sledećeg zadatka i privukla ih bliže frontu, komanda 57. armije prepušta uređenje i obezbeđenje zauzete teritorije jedinicama Korpusa narodne odbrane Jugoslavije i 12. vojvođanskog korpusa. Posadnu službu i obezbeđenje privrednih objekata i rudnika uglja u Pečuju preuzela su dva bataljona 16. vojvođanske divizije i tri bataljona 13. vojvođanske brigade KNOJ-a. Obezbeđenje leve obale Dunava od Bačke Palanke do Apatina preuzele su jedinice 36. vojvođanske divizije, a obezbeđenje leve obale Drave od ušća Drave do jugoslovensko-mađarske granice 51. vojvođanska divizija. Sa istim ciljem, pokrenuta je 1. decembra iz Sombora i 16. vojvođanska divizija. Upućena pravcem Beli Manastir—šiklos—Šelje, 16. divizija je jedno vreme ostala u operativnoj rezervi 57. sovjetske armije a zatim je, po meri

njenog napredovanja, preuzimala od jedinica 75. sovjetskog korpusa obezbeđenje levog boka 57. armije od jugoslovensko-mađarske granice do Barča.

Oslobodivši se na taj način obaveza obezbeđenja svog sve izduženijeg levog boka na Dravi i sve veće pozadine, komanda 57. armije mogla je sada još energičnije da nastupa prema zapadu.

Veliku ulogu u gonjenju neprijatelja odigrali su brzopokretni i dobro ojačani prednji odredi. Oni su bili stalno za petama neprijateljskim zaštitnicama, zaobilazili ih, obuhvatali sa bokova i napadali iz pokreta ne dozvoljavajući im da se odvoje i razviju za borbu. Najviše uspeha u tom vidu dejstva imali su prednji (goneći) odredi 6. gardijskog korpusa. Spuštajući se sa severozapadnih padina Meček-planine, divizije ovog korpusa su prosto pregazile neprijateljske zaštitničke delove i, pošto su zauzele važne saobraćajne raskrsnice Dombovar i Kapošvar, sručile se u valovitu niziju jugoistočno od Blatnog jezera.

Mnogo teže je bilo na centralnom i levokrilnom delu fronta 57. armije. Ovde se neprijatelj veoma žilavo branio i nastojao da zadrži prelaze na Dravi koje bi mogao upotrebiti za udar u bok i pozadinu sovjetskih i naših snaga u južnoj Mađarskoj. Naročito teške i žestoke borbe vođene su oko važne saobraćajne raskrsnice Sigetvar. Ubacivši u borbu 98. regimentu 1. brdske divizije, koju je prebacio iz Jugoslavije, kod sela Moslavine, neprijatelj je izvršio nekoliko snažnih protivnapada u kojem su učestvovali i povučeni ostaci 44. pešadijske divizije. Puna dva dana smenjivali su se juriši i protivjuriši pripadnika 64. sovjetskog streljačkog korpusa i neprijatelja. Četvrtog decembra, general Šarohin usmerio je prema Sigetvaru delove 6. gardijskog korpusa — 10. gardijsku diviziju pod komandom pukovnika Petruševa, koja je u međuvremenu ovladala Kapošvarom. Spustivši se sa jugozapadnih padina Meček-planine, ova divizija obuhvata Sigetvar sa severa. Za to vreme jedinice 64. streljačkog korpusa podilaze mu sa juga i jugozapada. U silovitom napadu koji je potrajao sve do pred kraj 5. decembra, Sigetvar je oslobođen. Njegovim padom kompromitovani su i jaki neprijateljski položaji

južno od Sigetvara, na kojima su bile zadržane jedinice 75. streljačkog korpusa. To je ubrzalo povlačenje neprijatelja u pravcu Barča i preko Drave i omogućilo jedinicama 75. korpusa da se pomere do linije Sigetvar — Zalata.

NEMACKI 57. OKLOPNI KORPUS ULAZI U BORBU

U međuvremenu na pravcu glavnog udara Trećeg ukrajinskog fronta nastavilo se nastupanje jedinica 4. gardijske armije. Jedan za drugim padali su gradovi: Bonjad, Seksard, Pakiš ... Dohvativši se dobrih puteva sa kamenom podlogom, koji se od Seksarda pružaju na sever prema Budimpešti i Sekešfehervaru i na zapad prema Blatnom jezeru i Dombovaru, 4. gardijska armija produžila je napred. Nemačke i mađarske jedinice, razbijene kod Mohača i Bataseka, nisu više bile u stanju da organizuju bilo kakav ozbiljniji otpor 4. gardijskoj armiji. Da bi prihvatio ove delove, zatvorio nastalu brešu i zaustavio dalje napredovanje gardijskih sovjetskih korpusa, komandant 2. oklopne nemačke armije ubacuje u borbu svoju operativnu rezervu — 57. oklopni korpus. Tek izdvojen iz Grupe armija Jug i potčinjen komandantu 2. oklopne armije, ovaj korpus je, prema planu dejstva nemačkog komandovanja, trebalo da bude upotrebljen za protivudar u bok sovjetskih snaga na desnoj obali Dunava. Umesto toga, morao je da improvizuje i posedne na brzu ruku poširoku liniju odbrane od Dunafeldvara do Cecea i Tomaša. Jednu svoju diviziju — 23. oklopnu, komandant 57. nemačkog korpusa je ipak uputio u protivnapad. Posle kraće, ali žestoke susretne borbe severozapadno od Pakiša, ova divizija prisiljena je na povlačenje uz velike gubitke. Nakon toga probijena je i nova linija odbrane neprijatelja. Put prema Blatnom jezeru i Sekešfehervaru bio je time otvoren.

Prevalivši za svega četiri dana 80 kilometara, divizije 21. gardijskog korpusa izbijaju na južnu obalu Blatnog jezera kod Šiofoka. Uprkos sve većem otporu, i ostale divizije 4. gardijske armije ubrzo izbijaju pred

novu odbrambenu i dobro utvrđenu liniju odbrane, „Margita-liniju". Kod Adonjija na Dunavu dolazi do spajanja jedinica 4. gardijske armije Trećeg ukrajinskog fronta sa 46. armijom Drugog ukrajinskog fronta, koja je u međuvremenu takođe forsirala Dunav i produžila prema jezeru Valence i Budimpešti.

* * *

Potrebno je nešto više reći i o forsiranju Dunava južno od Budimpešte, koje je izvela 46. armija Drugog ukrajinskog fronta između 5. i 9. decembra, u vreme kada su trupe Trećeg ukrajinskog fronta već izbijale na južnu obalu Blatnog jezera i jezera Valence. Po zamisli sovjetskog komandovanja, bio je to lančani nastavak ofanzive Trećeg ukrajinskog fronta, koja je počela kod Batine. Osnovni cilj ofanzive 46. armije, koja je trebalo da otpočne 30. novembra, ali je zbog vremenskih nepogoda odložena do 5. decembra, bio je da se iskoristi postignuti uspeh na desnoj obali Dunava, probije nova odbrambena linija neprijatelja i završi neposredno okruženje Budimpešte. Bio je to, u stvari, po našoj oceni, pravi početak velike budimpeštanske operacije, dok su sve ostale operacije, vođene u vremenu od kraja oktobra do početka decembra u međurečju Tise i Dunava, predstavljale veliku predigru i stvorile uslove za uništenje velike nemačke grupacije kod Budimpešte. Batinska bitka se takođe ne može odvajati od Budimpeštanske operacije, jer se njene dimenzije, značaj i finale mogu sagledati tek kod Budimpešte. Izdvojili smo je samo zbog toga što je domen našeg interesovanja vremenski i prostorno vezan isključivo za onaj deo zajedničkih dejstava Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i jedinica Sovjetske armije na spoju dvaju savezničkih frontova.

Vratimo se na trenutak 46. armiji, ne samo zato što je ona 12. decembra ušla u sastav Trećeg ukrajinskog fronta a time i u domen našeg interesovanja već, pre svega, što je njeno dejstvo u prvim danima decembra imalo velikog značaja za dalji razvoj događaja kod Budimpešte.

Pošto je u toku novembra, sa ostalim armijama Drugog ukrajinskog fronta, posle žestokih borbi oslo-

bodila veliku teritoriju između Tise i Dunava, ona je uporno i neumoljivo nastavila da sužava i steže svoj deo obruča oko Budimpešte. Izbivši na ivicu spoljne odbrane Budimpešte, 46. armija pokušala je u nekoliko navrata da probije neprijateljsku odbrambenu liniju ispred Budimpešte. Uspeh je, naravno, izostao zbog žilave neprijateljske odbrane i nedostatka snaga i sredstava za frontalni proboj. Ni ostale armije fronta nisu zabeležile vidnije uspehe. Očigledno je trebalo primeniti bliži obilazni manevar da bi se smanjili gubici na utvrđenim prilazima grada.

U takvoj situaciji, maršal Malinovski, komandant Drugog ukrajinskog fronta, postavlja zadatak 46. armiji, kojom je komandovao general-lajtnant Šlemin, da forsira Dunav sa četiri divizije u prvom ešelonu, na frontu širine oko 20 kilometara, između Erda i Adonjija. Po ovladavanju mostobranom trebalo je razviti ofanzivu u pravcu Bičke, radi taktičkog zaokruženja Budimpešte sa zapada. Bio je to zaista smeo potez maršala Malinovskog, preduzet u trenutku kada je neprijatelj na tom sektoru imao najgušću koncentraciju trupa (Grupa „Frajter-Piko", sa oko pet pešadijskih i jednom oklopnom divizijom) i gde je njegova odbrana bila najbolje utvrđena. Da bi se iznenadio neprijatelj, forsiranje je izvršeno noću i bez prethodne artiljerijske pripreme.

Neprijatelj je ipak otkrio pripreme 46. armije i njene prve talase dočekao uraganskom artiljerijskom i streliačkom vatrom. Već na početku desanta sa ostrva Čepel izbačeno je iz stroja više od 75% prevoznih sredstava i naneti su teški gubici desantnim snagama. Ne obazirući se na to, komandant armije ubacuje nove talase i rezervna prevozna sredstva. I sovjetska artiljerija otvorila je snažnu vatru po neprijateljskim položajima na desnoj obali Dunava. Gazeći po ledenoj vodi, izloženi ubitačnoj vatri, sovjetski borci su zauzimali metar po metar suprotne obale. Do kraja dana, 5. decembra, pukovi prvih ešelona zauzeli su mostobran širok 18 i dubok 3—4 kilometra. Najveću upornost pokazali su borci 316. streljačke divizije i posebno borci 1. bataljona 1077. puka ove divizije. Iako desetkovani, oni su sačuvali

osvojeni „pedalj zemlje" do prelaska novih talasa.[1] Uvođenje u borbu sledećih ešelona, u kojima se nalazio i jedan motomehanizovani korpus, nije izvedeno po predviđenom planu zbog nedostatka prevoznih sredstava (46. armija bila je ojačana sa tri pontonsko-inžinjerijske brigade i jednim pontonsko-mostovnim pukom).

Uvodeći iz rezerve fronta 8. nemaćku tenkovsku diviziju i jednu brigadu jurišnih topova, neprijatelju je pošlo za rukom da 9. decembra zaustavi 46. armiju i prinudi je da pređe u odbranu na liniji Erd—Baračka —Kapolnasnjek. Povezavši se čvrsto sa desnokrilnim jedinicama 4. gardijske armije koje su kod jezera Valence takođe zadržane na „Margita-iiniji" između jezera Valence i Blatnog jezera, 46. armija se učvrstila i ukopala na dostignutim položajima.[2]

[1] Kakav su podvig izvršili borci 1. bataljona 1077. sovjetskog puka, vidi se iz činjenice da je desetorica boraca ovog bataljona proglašeno herojima Sovjetskog Saveza (vid. Petruhin, V. S., *Heroji Uunaja*, Moskva, 1972, str. 65—87).

[2] U posleratnoj sovjetskoj vojnoj istoriografiji postoje različita, često oprečna mišljenja o celishodnosti upotrebe i dejstva 46. armije u prvoj polovini decembra, južno od Budimpešte. Isto tako podeljena mišljenja i ocene mogu se naći i o celokupnom dejstvu trupa Drugog ukrajinskog fronta od kraja oktobra do 12. decembra 1944. godine.

Za relativno sporo napredovanje trupa Drugog ukrajinskog fronta, posle debrecinske beogradske operacije, i za neizvršenje dva postavljena i ponovljena zadatka — zauzimanja Budimpešte, sovjetski istoričari nalaze različite uzroke. Pored Staljinove nerealnosti i njegove nestrpljivosti da iz spoljnopolitičkih razloga što pre ovlada Budimpeštom — o čemu je bilo reči — navode se i razlozi objektivne prirode: obilne padavine, koje su učinile gotovo neprohodnim ove, inače, loše ravničarske puteve; nabujale i razlivene reke — Tisa i Dunav; udaljenost sopstvenih baza za snabdevanje; izmorenost trupa posle četiri meseca neprekidnih borbi od zapadnih granica SSSR preko Sofije, Beograda do Budimpešte itd.

Kao razlog subjektivne prirode navodi se slaba obaveštenost o neprijatelju, o njegovim jakim operativnim rezervama dovedenim u međuvremenu u rejon Budimpešte. Višim komandama se zamera necelishodna i nesinhronizovana upotreba združenih jedinica a posebno brzopokretnih, tenkovskih i motomehanizovanih snaga. Uprkos brojčane i tehničke premoći koja je bila na sovjetskoj strani (u ljudstvu 4 : 1, artiljeriji 4,5 : 1, tenkovima i avionima 2:1 itd.), nije bila dovoljno izražena snaga udara i manevra, naročito tenkovskih i motomehanizovanih korpusa, išlo se u kordonskom rasporedu sa pešadijom u prvim borbenim ešelonima. Navodi se i slaba upotreba, organizacija i

PRIZNANJA I POHVALE 51. VOJVOĐANSKOJ DIVIZIJI

Po izbijanju na levu obalu Drave, 29. novembra, jedinice 51. vojvođanske udarne divizije izvršile su 1. decembra smenu preostalih delova 75. sovjetskog korpusa i preuzele obezbeđenje levog boka Trećeg ukrajinskog fronta od ušća Drave do sela Torjanci, gde se nalazila bivša jugoslovensko-mađarska granica. Saglasno direktivi Vrhovnog štaba NOVJ i Glavnog štaba Vojvodine, pored obezbeđenja boka i pozadine 57. sovjetske armije, naše jedinice su dobile zadatak da podrže dejstva 6. i 10. korpusa NOVJ u pozadini nemačkog fronta u Sremu i na Dravi. Brigade 51. divizije zauzele su sledeći raspored: 8. vojvođanska brigada posela je desnu obalu Drave, od njenog ušća do pustare Topolik. Dvanaesta brigada, koja se dotle nalazila u severnoj Baranji radi organizovanja narodne vlasti, preuzela je sektor fronta od pustare Topolik do Velikog Bezdana. Sedma brigada je preuzela odbranu zapadnog sektora

grupisanje artiljerije, greške u komandovanju, slabom poznavanju situacije u svojim jedinicama i si.

Komandi Drugog ukrajinskog fronta se zamera što nije bolje obezbedila 46. armiju artiljerijom i odgovarajućim inžinjerijskim sredstvima, što joj je postavila tako nerealan zadatak — okruženje Budimpešte sa forsiranjem tako velike reke, branjene krupnim neprijateljskim snagama i na frontu širokom 110 kilometara, što nije iskoristila postojeći mostobran 4. gardijske armije, udaljen svega 35 kilometara južno od sektora forsiranja 46. armije i si. U operativnoj dokumentaciji Drugog ukrajinskog fronta priznaje se da su „snage 46. armije na desnoj obali Dunava bile očigledno nedovoljne za okruženje Budimpešte sa zapada ..."

I pored ovih slabosti, mislimo da se prelaz 46. armije na desnu obalu Dunava i njeno prepotčinjavanje komandi Trećeg ukrajinskog fronta pozitivno odrazio na njegova dalja dejstva. Za obezbeđenje velike slobodne teritorije na desnoj obali Dunava i za izvršenje sledećeg zadatka — operativnog zaokruženja Budimpešte, maršal Tolbuhin je dobio još jednu kompletnu armiju sa tri korpusa i tenkovskim i motomehanizovanim ojačanjima. To je omogućilo 4. gardijskoj armiji da skrati dotle razvučeni front i zgusne svoj borbeni poredak, što je doprinelo da se zaustave i odbiju jake nemačke protivofanzive u ianuaru i martu 1945. godine (videti M. M. Minasjan, *Osvoboždenie narodnv iueo-vostočnoj Evropi,* Moskva, 1967, str. 328—331; Arhiv MO SSSR, f. 240, op. 73765, d. 42/b, 1. 165).

fronta od Velikog Bezdana do jugoslovensko-mađarske granice.

Uporedo sa intenzivnim utvrđivanjem položaja na levoj obali Drave, naše jedinice imale su zadatak da neprekidno izviđaju i osmatraju druge obale i da, po mogućnosti, uspostave vezu sa jedinicama 6. slavonskog korpusa u Podravini. Izviđanja su pokazala da je u borbenom poretku neprijatelja bilo još dosta neposednutog prostora koji je on kontrolisao patrolama iz naseljenih mesta. Nekoliko takvih „međuprostora" nalazilo se istočno i zapadno od Osijeka, kod Belog Brda i Bistrinaca. Prebegli i demoralisani nemački i kvislinški delovi iz Baranje stvarali su pometnju u neprijateljskim garnizonima na desnoj obali Drave. Povremena vatra naših minobacača, koja je tukla vojne objekte u Osijeku i utvrđene tačke otpora na drugoj obali, povećavala je uznemirenost civilnog stanovništva i neprijatelja.

Za iscrpene jedinice 51. divizije kraći predah nakon oslobođenja Baranje došao je u pravi čas. Trebalo je što pre popuniti jedinice ljudstvom i materijalom, utvrditi gubitke i otkloniti posledice teških dvadesetodnevnih borbi. U svim jedinicama održavani su vojni i partijski sastanci, analizirani nedostaci, uspesi, iskustva. Novoprimljeni borci, koji su u neke jedinice stizali još u toku bitke, pohađali su intenzivnu vojno-političku obuku. Brigade su brzo poprimale raniji izgled, ali obogaćene još jednim velikim ratnim iskustvom. Na dan 1. decembra, i pored osetnih gubitaka, 8. vojvođanska brigada je imala 2.681 borca. Ostale brigade su takođe popunjene do svoje formacije. U međuvremenu je u Baranju stigla i novoformirana 14. vojvođanska (slovačka) brigada i Artiljerijska brigada 51. divizije. Divizija je sada imala četiri pešadijske i jednu artiljerijsku brigadu, sa više od 10.000 boraca. Ovako popunjena i kompletirana novim sovjetskim naoružanjem mogla je preuzeti odbranu dela fronta na levoj obali Drave u širini od preko 60 km.

Savetovanju 1. i 2. decembra, u štabovima brigada, prisustvovali su i članovi štaba divizije. Tom prilikom ukazano je na propuste u radu štabova i komandi; analizirana su iskustva i uzroci relativno velikih naših gubitaka. Po tadašnjim nepotpunim operativnim podaci-

ma, u celoj diviziji bilo je 271 poginuli, 227 nestalih i 850 ranjenih boraca i rukovodilaca, dok su jedinice 51. divizije uništile više od 2.500 i zarobile 140 neprijateljskih vojnika. Iz priloženih spiskova i naknadnim istraživanjem utvrđeno je da su i naši i neprijateljski gubici bili mnogo veći.

Tih dana položaje 51. vojvođanske divizije obišao je komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, generalnajtnant Košta Nađ. Borcima i rukovodiocima ove najmlađe divizije NOVJ, on je odao priznaje za junačko držanje u batinskoj operaciji i štabu divizije naredio da za odlikovanje predloži sve one koji su se posebno istakli u borbama. Štabu divizije izrazio je svoju zahvalnost i komandant Trećeg ukrajinskog fronta, maršal Tolbuhin. Prvog decembra stigla je i depeša Vrhovnog komandanta NOVJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. U njoj se kaže:

„Borcima, podoficirima oficirima i politkomesarima 51. divizije.

Izražavam svoju zahvalnost borcima, podoficirima, oficirima i političkim radnicima 51. divizije koji su pokazali izvanrednu hrabrost i upornost pri oslobođenju Baranje, na čelu sa štabom divizije, komandantom p. pukovnikom Sretom Savićem, politkomesarom divizije Đurom Medenicom i zamenikom komandanta Đurom Dulićem.

Naročitu pohvalu zaslužuje VII brigada ove divizije na čelu sa komandantom majorom Milanom Ješićem.

Rame uz rame sa herojskom Crvenom armijom mladi borci Srema, Banata i Bačke borili su se nesebično za oslobođenje svoje braće u Baranji, a zajedno sa njima oni će goniti fašističke okupatore sa drugih delova naše zemlje. Jedinstvo i požrtvovanost u borbi protiv okupatora — garancija su naše potpune pobede.

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito"

U dnevnoj zapovesti Vrhovnog komandanta sovjetskih oružanih snaga od 29. novembra, pored imena sovjetskih jedinica i njihovih komandanata, pohvaljena je i 51. divizija NOVJ pod komandom potpukovnika Srete Savića. Sve ove jedinice dobile su i počasni naziv „dunavska". Istog dana u 21.00 čas po moskovskom vremenu u glavnom gradu SSSR, salvom od 20 artiljerijskih plotuna iz 224 topa, pozdravljene su trupe Trećeg ukrajinskog fronta i 12. korpusa NOVJ, pod komandom general-lajtnanta Koste Nada.

OGORČENE BORBE NA „MARGITA-LINIJI" I KOD NAĐBAJE

Neuspeli protivudar 57. nemačkog oklopnog korpusa i gubitak brdsko-planinskih položaja severno od Pečuja doveo je nemačko komandovanje i jedinice u tešku situaciju. Ono što Vrhovna komanda oružanih snaga (OKW) i Hitler nisu mogli da shvate, shvatio je Guderijan, načelnik štaba Vrhovne komande kopnenih snaga (OKH). Preuzevši komandu i na ovom sektoru fronta, on je veoma realno (po nekima, pesimistički) predvideo ovakav razvoj situacije i otvoreno izjavio da „treba računati na pad celokupne naše odbrane na Dunavu". Ne gubeći mnogo vremena oko saniranja postojećeg stanja i vraćanja izgubljenih položaja, on je svu pažnju usredsredio na dovršenje i blagovremeno posedanje sledećeg odbrambenog pojasa — „Margita-linije". Procenivši da je glavni strategijsko-operativni cilj Trećeg ukrajinskog fronta zaokruženje Budimpešte, Guderijan je posebnu pažnju posvetio sektoru odbrane između Blatnog jezera i Budimpešte. Tu se nalazio najtvrđi deo odbrane ili njeno težište. Tu je ona bila i najdublja. Tako se na sektoru između dva jezera, Blatnog i Valence, neprijateljska odbrana sastojala od tri uzastopna odbrambena pojasa. Prvi, glavni odbrambeni pojas sastojao se od dva utvrđena položaja dubine 6—8 km. Sledeći se nalazio na dubini od 6—15 km. I ovaj pojas je imao nekoliko dobro utvrđenih položaja, sa mnogo

armirano-betonskih utvrđenja i protivtenkovskih preprека. U sistem ovih pojasa ulazio je i utvrđeni srednjovekovni grad Sekešfehervar, sa svojim jakim bedemima. Odbrana ovog sektora fronta poverena je, početkom decembra, jakoj nemačkoj armijskoj grupaciji „Frajter Piko", koja je sa 2. oklopnom armijom prepotčinjena Grupi armija Jug.

Jak prirodno-geografski položaj nudile su severozapadne obale jezera Valence i Blatnog jezera, u čijoj se pozadini nalazilo pošumljeno brdsko-planinsko zemljište — Bakonjsko gorje.

Na zapadnom sektoru „Margita-linije", ispred fronta 57. sovjetske armije, neprijateljska odbrana se sastojala takođe od nekoliko dobro utvrđenih odbrambenih pojasa. Prvi i glavni odbrambeni pojas nalazio se na zapadnim obalama rečice Boronka i Rinij i oslanjao se levim krilom na jugozapadnu ivicu Blatnog jezera, a desnim na Dravu. U sistemu ovog pojasa, kao utvrđeni rejoni, bili su gradovi: Marsali, Nađatad i važne raskrsnice Nađbaja, Bohonji i Baboča, dok su ostala naseljena mesta pretvorena u utvrđene otporne tačke. Odbranu ovog sektora fronta blagovremeno su posele pristigle jedinice nemačke 2. oklopne armije, 3. konjička brigada i neke mađarske jedinice iz reorganizovane Južne armije. One su prihvatile jedinice 68. nemačkog korpusa, koji se i dalje ubrzano povlačio na zapad. Centralno mesto na ovom sektoru fronta od Laboda do Mestignja povereno je tek prispeloj 1. brdsko-alpskoj diviziji.

Neki delovi ove zloglasne hitlerovske divizije bili su već upotrebljeni u borbama kod Kneževih Vinograda, zatim kod Kapošvara i Sigetvara, ali je njena glavnina tek 4. decembra, preko Moslavine, prebačena najpre u rejon Kapošvara, gde je puna četiri dana zadržavala prodor 64. sovjetskog korpusa. Nakon toga glavnina divizije povukla se na „Margita-položaje", dok je njena 99. regimenta (puk) prebačena u rejon Nemetsvida. Sa 3. konjičkom brigadom, ova regimenta je izvela uspešan protivnapad u kojem je ponovo ovladala brežuljkastim terenom zapadno od Marcalija i Mestenjija. U žestokim desetodnevnim borbama ova divizija je uspela ne samo da održi svoj deo fronta nego i da ponovo zauzme gradove Marcali i Mestenji i raskrsnicu Nađbaja. Za ovaj

uspeh Hitler je 98. regimentu 1. brdske divizije odlikovao visokim vojnim odlikovanjem — lovorovim listom, a njenog komandanta, pukovnika Špindlera, trnolistom.[1]

O žestini ovog sukoba između nemačke 1. brdske i sovjetske 20. gardijske divizije kod Nađbaje govore i sovjetski istoričari.[2]

U nemogućnosti da probije novu odbrambenu liniju neprijatelja kod Nađbaje, komandant 57. sovjetske armije, general Šarohin, pokušao je da to učini na njenim krilima. U žestokim dvodnevnim borbama pošlo je za rukom jedinicama 64. i 75. streljačkog korpusa da zauzmu važne saobraćajne raskrsnice Nađatad i Baboču (15 km severoistočno od Barča). Jedinice 6. gardijskog korpusa uspele su jedino još da očiste od neprijatelja južnu obalu Blatnog jezera do njene zapadne ivice i zauzmu Balatonsentđerđ. Dalje se nije moglo bez privlačenja novih rezervi, popune jedinica i organizovanja proboja nove utvrđene linije neprijatelja. Zima se neprimetno spustila na bojište i zavejala dubokim smetovima puteve i polja u nepreglednoj ravnici južne Mađarske. Po naređenju maršala Tolbuhina, zaustavljeno je dalje nastupanje Trećeg ukrajinskog fronta, koje je započelo 11. novembra forsiranjem Dunava kod Batine.

Na dan 9. decembra linija fronta (ispred trupa Trećeg ukrajinskog fronta i 12. korpusa NOVJ) izgledala je ovako: od Erda na Dunavu (jugozapadno od Budimpešte) do jezera Valence branila se 46. sovjetska armija; od Valence do Blatnog jezera — 4. gardijska armija, ojačana sa 18. tenkovskim i 5. gardijskim konjičkim korpusom; od Blatnog jezera do Barča i Drave u odbranu je prešla i 57. sovjetska armija; na levoj obali Drave i Dunava, od Barča do Bačke Palanke, na frontu širokom više od 180 km, branio se 12. vojvođanski korpus NOVJ. Ukupno, na ovom 450 km širokom frontu branilo se četrdeset sovjetskih i tri jugoslovenske divizije (od toga osam tenkovskih i motomehanizovanih divizija i jedan utvrđeni rejon).

[1] Hubert von Lanz, *Gebirgsjäger*, die 1. G. Division 1935—1945. godine, Podzun, 1954, str. 290.

[2] M. M. Minasjan, *Osvoboidenie narodov jugo-vostočnoj Evropy*, Moskva, 1967, str. 341, Šarohin, *Put k Balatonu*, str. 67.

Nasuprot sovjetskim i našim snagama stajale su: 6. nemačka, 3. mađarska, 2. nemačka oklopna armija i delovi Grupe armija „F" na desnoj obali Drave ili, ukupno, 25 neprijateljskih divizija, od kojih pet tenkovskih, jedna motomehanizovana, dve konjičke divizije, jedna konjička brigada i jedna motomehanizovana brigada.

Odluku o zaustavljanju daljeg nastupanja 57. sovjetske armije pre nego što je ovladala svojim sledećim operativnim ciljem — Nađkanjižom, maršal Tolbuhin je doneo ne samo zbog veoma žilavog otpora koji je neprijatelj pružio pod Nađbajom, na prilazima bogatom naftonosnom području i na jakoj odbrambenoj „Margita-liniji". On je, pre svega, imao u vidu novu direktivu Sovjetske vrhovne komande, po kojoj je 12. decembra trebalo izvesti sledeću fazu budimpeštanske operacije. Nezadovoljna očigledno slabim rezultatima četrdesetodnevne ofanzive trupa Drugog ukrajinskog fronta pod Budimpeštom i nestrpljiva da što pre zauzme mađarsku prestonicu, Sovjetska vrhovna komanda naređuje maršalu Tolbuhinu da sa glavninom svojih trupa (4. gardijskom i 46. armijom) odmah počne pripreme za proboj nove neprijateljske odbrambene linije između Blatnog jezera i Dunava. Trebalo je izvršiti planirano operativno i taktičko zaokruženje Budimpešte sa zapada i spojiti se na severu sa trupama Drugog ukrajinskog fronta. Budimpešta je sada postala primarni operativno-strategijski cilj trupa dvaju sovjetskih frontova. (Prema sovjetskoj istoriografiji, od 29. oktobra do 12. decembra budimpeštanska operacija se tretira isključivo kao operacija jednog, tj. Drugog ukrajinskog fronta, a tek 12. decembra ona postaje zajednička operacija dvaju sovjetskih frontova.)[1]

Glavni razlog zbog kojeg je maršal Tolbuhin zaustavio dalje nastupanje 57. armije jeste njeno sve izduženije i sve otkrivenije levo krilo. U tom trenutku njegova dužina iznosila je oko 200 km. Pokušaj da se snagama 68. sovjetskog i 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa NOVJ skrati front na Dunavu i Dravi i da se Sremski front pomeri dublje na zapad, ostao je — kako ćemo videti — bez većih rezultata. U takvoj situaciji

[1] Minasjan, cit. delo, str. 330. i 331.

odluka maršala Tolbuhina bila je pravilna. Istovremeno vođenje operacija na više izdvojenih i gotovo divergentnih pravaca bilo je veoma rizično i fizički gotovo neizvodljivo.

Za operacije ovakvih razmera i pri forsiranju velikih reka od velikog značaja je učešće i sadejstvo rečne ratne flotile. Naravno ukoliko postoje uslovi za njeno korišćenje. Sovjetska rečna ratna flotila imala je veliko ratno iskustvo i poveći spisak uspešnih dejstava na velikim rekama. Posebno na donjem toku Dunava kod Silistre i Ruščuka u Bugarskoj, zatim kod Radujevca i Beograda u Jugoslaviji. Sa svojih 80 plovnih jedinica (najveći broj ovih jedinica sačinjavali su oklopni brodovi), dobro uvežbanom mornaričkom pešadijom i moćnom artiljerijom i reaktivnim minobacačima, Dunavska ratna flotila predstavljala je gotovo nezamenljiv rod vojske i u budimpeštanskoj operaciji, a nešto docnije i u bečkoj operaciji. Da bi odgovorila svom izuzetno važnom zadatku pri forsiranju srednjeg toka Dunava i što bolje sadejstvovala sa 57. sovjetskom i 4. gardijskom armijom u predstojećim operacijama, Dunavska ratna flotila stavljena je pod komandu maršala Tolbuhina i štaba Trećeg ukrajinskog fronta.

U trenutku planiranja i izvođenja prve i druge faze batinske operacije, Dunavska ratna flotila nalazila se u rejonu Beograda i Novog Sada. Da bi izvršila postavljeni zadatak, pred štab flotile postavilo se pitanje kako dovesti flotu u rejon jedinica 57, a nešto docnije i 4. gardijske armije. Od Bačke Palanke, tačnije od Neština, sve do Apatina, Mohača i dalje na sever, Dunav se tada nalazio pod delimičnom ili potpunom kontrolom neprijatelja. Posebnu teškoću u tom pogledu predstavljala je okuka Dunava kod Vukovara. Strma i nadvišavajuća desna obala, mala širina reke, visok vodostaj, poplavljene malobrojne ade i slaba razuđenost obale omogućili su neprijatelju potpunu kontrolu ovog sektora, a onemogućavali prolaz sovjetskih brodova, posebno onih sa dubljim gazom i većim deolasmanom. Kao za inat, na ćelom ovom sektoru nije bilo nijednog dubljeg kanala, prikrivenog rukavca ili mrtvaje, kojom bi se pri ovakvom vodostaju mogla zaobići vukovarska okuka Dunava.

Sasvim drugačija situacija u tom pogledu bila je od ušća Drave, dalje na sever, sve do Mohača i Baje.

Sada je trebalo što hitnije prebaciti flotilu u rejon Apatina, Batine, Mohača i Baje. A brodovi, naročito oni oklopni, nisu isto što i tenkovi-amfibije, koji se mogu kretati i po suvom. Trebalo je, dakle, ili očistiti okuku Dunava od neprijatelja ili naći neko drugo rešenje.

Posmatran u širem kontekstu tadašnje situacije i u planovima daljeg razvoja sovjetske ofanzive u Panonskoj niziji, Dunav je imao mnogo veći značaj. Dunav je bio i najveća vodena saobraćajnica za snabdevanje više od milion sovjetskih vojnika u Podunavlju. U uslovima brzog napredovanja i kada su se najbliže sovjetske baze za snabdevanje bile udaljile više stotina kilometara od svojih jedinica, kada su ih delili porušeni mostovi, izrovani putevi, iskidane železničke linije, velike prirodne prepreke, Transilvanske Alpe, Karpati itd., Dunav je dobio izuzetan značaj u planovima sovjetskog komandovanja. To je, svakako, znao i neprijatelj. Zato ga je tako uporno i branio. Čak i kada je u sovjetske ruke pao ceo srednji tok Dunava, i Budimpešta, i Komarno, i Der, Nemci su još grčevito branili okuku Dunava kod Vukovara i Sremski front. Sa ove okuke, oni su sve do proleća 1945. i proboja Sremskog fronta neposredno ugrožavali tada već duboku pozadinu sovjetskih trupa u Mađarskoj i naših snaga u Vojvodini i Baranji. Sa tog sektora neprekidno su zasipali Dunav plovećim minama, diverzijama i patrolnim čamcima u pravcu Apatina, Sida, Osijeka.. -[1]

[1] Pred kraj batinske operacije i neposredno posle nje Nemci su u nekoliko navrata ozbiljno ugrozili naše prelaze na Dunavu, posebno prelaze 75. sovjetskog korpusa i 8. vojvođanske brigade kod Apatina. U jednom takvom prodoru Dunavom oni su sa nekoliko brzih motornih čamaca i rečnih brodova uspeli da se probiju pored naše iznenađene odbrane kod Apatina. U rukavcu Starog Dunava uspeli su da potope nekoliko naših plovnih objekata i nanesu osetne gubitke sovjetskim jedinicama koje su obezbeđivale ovo mesto prelaza. Čim je preuzeo odbranu ovog dela fronta, štab 36. divizije uputio je na ovaj sektor protivkolska sredstva i čete teškog oružja 5. vojvođanske brigade, koji su onemogućili dalje iznenadne prodore neprijateljske flotile od Vukovara.

Da bi rešio problem prebacivanja svoje flotile **u** rejon dejstava opštevojnih jedinica, admiral Gorškov, komandant Dunavske flotile morao je da pravi velike zaobilazne i prikrivene manevre. Delove svoje Prve brigade rečnih brodova, 83. brigade mornaričke pešadije i veći deo ostalih jedinica flote uputio je Tisom do Bečeja, a zatim Kanalom kralja Petra do Bezdana. Pojedini plovni objekti rasklopljeni su i transportovani suvozemnim putem do Bezdana. Koristeći se zatim, koritom Starog Dunava, većim kanalima i odsecima Dunava, koji su već bili pod kontrolom naših i sovjetskih trupa, admiral Gorškov je uputio delove svoje flote u rejon Apatina, Mohača, Baje i dalje prema Gerenu i Dunavfeldvaru, gde su se stavili na raspolaganje komandantima opštevojnih jedinica i uključili se u njihove operacije. Drugu brigadu rečnih brodova, 305. samostalni bataljon mornaričke pešadije, delove 1. gardijskog utvrđenog rejona i pet čamaca reaktivnih minobacača, admiral Gorškov je zadržao u rejonu Novog Sada, gde su, po naređenju maršala Tolbuhina, pripremali desant na okuku Dunava kod Vukovara.

SREMSKI FRONT SE POMERA NA ZAPAD

Nakon izvlačenja 12. vojvođanskog korpusa NOVJ iz Srema i njegovog uključenja u operacije za oslobođenje Baranje, na Sremskom frontu je ostao 1. proleterski korpus sa četiri divizije NOVJ (1. proleterskom, 11. krajiškom, 21. srpskom i 6. ličkom). Dejstvujući po jedinstvenom planu i dogovoru sa maršalom Tolbuhinom, 1. proleterski korpus je za vreme batinske operacije čvrsto vezivao za sebe neprijateljske snage jačine oko tri divizije, pod komandom generala Kiblera.

U nastojanju da trupama generala Lera omogući povlačenje na ovu teritoriju i da zadrži kontrolu nad okukom Dunava, neprijatelj se u Sremu i na levoj obali Drine veoma žilavo branio. Do početka decembra ovde je izgradio nekoliko jakih odbrambenih položaja. Povremenim ispadima i protivnapadima, najpre sa linije:

Neštin—Ležimir—Laćarak, a zatim sa linije Ilok—Erdevik—Martinci, neprijatelju je pošlo za rukom da osujeti pokušaje 1. proleterskog korpusa da probije njegove uzastopne položaje.

Krajem novembra u Srbobranu je održan još jedan sastanak predstavnika Vrhovnog štaba NOVJ i štaba maršala Tolbuhina. Tom prilikom je odlučeno da se u Sremu preduzme nova ofanzivna operacija, probije ponovo uspostavljeni front neprijatelja i zauzmu važni saobraćajni čvorovi Vinkovci i Osijek. Sovjetska komanda je posebno insistirala na zauzimanje ova dva grada, jer bi se time ne samo očistila okuka Dunava od neprijatelja nego i znatno smanjila opasnost od eventualnog udara neprijatelja u veoma izduženi bok i pozadinu svojih trupa u južnoj Mađarskoj. Za naše snage to bi značilo ne samo oslobođenje zapadnog Srema nego i dobrog dela Slavonije i povezivanje sa velikom slobodnom teritorijom u Slavoniji i Hrvatskoj. Za obe savezničke strane, uspešno izvođenje ove operacije značilo bi čvršće povezivanje fronta u Jugoslaviji sa sovjetskim frontom u Mađarskoj i otvaralo veće perspektive za brže oslobođenje naše zemlje.

Proboj utvrđenih neprijateljskih položaja u Sremu trebalo je početi 3. decembra snagama 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog sovjetskog korpusa, koji je u tu svrhu prebačen iz Srbije i 2. decembra preuzeo položaje 6. ličke divizije kod Iloka. Glavni pravac udara trebalo je izvesti unutrašnjim krilima 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa. Za neposredno sadejstvo našim i sovjetskim snagama sa fronta određena je 36. divizija 12. vojvođanskog korpusa i jedna brigada rečnih brodova sovjetske Dunavske ratne flotile. Istovremeno je Vrhovni štab NOVJ, radi šireg, operativnog sadejstva sa našim snagama na Sremskom frontu naredio štabovima 12. vojvođanskog i 6. slavonskog korpusa da svoja dejstva sa leve obale Drave i iz istočne Slavonije usklade sa ofanzivom naših snaga u Sremu. Podršku iz vazduha obezbeđivali su delovi 17. sojvetske vazduhoplovne armije. Osnovni nedostatak ove, inače dobro smišljene operacije bio je u tome što nije obezbeđena podrška oklopnih i motomehanizovanih delova i dovoljnog broja artiljerije, posebno protivtenkovske.

Rasporedivši tri divizije u prvi ešelon i sa 5. krajiškom divizijom u drugom ešelonu (koja je prebačena istog dana iz Beograda, na mesto 6. ličke divizije), Prvi proleterski korpus je 3. decembra pošao u napad i, posle žestokih dvodnevnih borbi i jednog odbijenog protivnapada, uspeo da probije utvrđenu neprijateljsku liniju kod Ljube i Erdevika i 5. decembra upadne u Šid. Istovremeno je i 52. sovjetskoj diviziji pošlo za ru'kom da zauzme Ilok i spoji se kod Mohova i Opatovca sa desantnim jedinicama Dunavske flotile i 36. vojvođanske divizije.

Desant 3. vojvođanske brigade sa leve obale Dunava i uz pomoć sovjetskih brodova pokazao se vrlo uspešan jer je potpuno iznenadio neprijatelja, privukao njegove rezerve i omogućio relativno lak prodor delova 68. sovjetskog korpusa sve do Opatovca, gde je bila sledeća linija neprijateljske odbrane. Prilikom zauzimanja Šida treba istaći i efikasnu podršku sovjetske avijacije. Četvrtog decembra jedna eskadrila od šest aparata tipa 11-2, pod 'komandom poručnika Gavrilenka, razorila je svojim bombama šidsku železničku stanicu, prekinula saobraćaj i uništila 12 vagona sa neprijateljskom vojskom.

Lomeći veoma žilav otpor neprijatelja, divizije 1. proleterskog korpusa produžile su nastupanje na ćelom frontu, forsirale reku Bosut, zauzele uporišta Batrovce, Lipovac, Tovarnik, Ilaču, Šidske Banovce, Mikluševce, Tompojevce, Đelatovce, Otok i podišle novoj neprijateljskoj liniji: Sotin — pustara Grabovo — Orolik — Otok — Sava. Na ovoj liniji zastao je i 68. sovjetski korpus. Iskoristivši poprečne uvale na ograncima Fruške gore i poplavljeno zemljište kod pustare Grabovo i Orolika, kao i neprohodne Bosutske šume, Nemci su ovde izgradili veoma jaku odbrambenu liniju, koju je branila 118. nemačka divizija, jedan puk 264. divizije i Borbena grupa „Burgermajster". Svi dalji pokušaii naših i sovietskih divizija da se ona probije, ostali su bez uspeha.

DESANT 36. VOJVOĐANSKE DIVIZIJE KOD VUKOVARA

Sedmog decembra, komandant Trećeg ukrajinskog fronta, maršal Tolbuhin naređuje generalu Škodunoviču, komandantu 68. streljačkog korpusa, da uz sadejstvo Dunavske flotile i 1. proleterskog korpusa po svaku cenu probije novu odbrambenu liniju i do 8. decembra zauzme Vukovar. Škodunovič uvodi u borbu i svoju 213. streljačku diviziju i obnavlja napad. To isto čini i 1. proleterski korpus, koji sada dobija zadatak da zaobiđe Vukovar sa jugozapada. Štab 36. vojvođanske divizije i admiral Gorškov, komandant Dunavske flotile, dobili su zadatak da pripreme i već narednog dana izvedu novi taktički desant. Ovoga puta desant je imao još pliću dubinu. Svega osam kilometara iza linije fronta. Njegov cilj je neposredno Vukovar.

Osmog decembra u 01.00 časova 5. vojvođanska brigada 36. divizije NOVJ, 315. sovjetski bataljon mornaričke pešadije i delovi 1. gardijskog utvrđenog rejona iskrcavaju se brodovima Dunavske flotile na desnu obalu Dunava. Lomeći žestoki otpor neprijatelja, desantne jedinice, uz podršku brodske artiljerije i minobacača, zauzimaju na juriš grad i tvornicu obuće „Bata" u njegovom predgrađu. Neprijatelj ubacuje u borbu svoju rezervu i neke tek prispele jedinice skinute na brzinu sa ostalih sektora fronta. Njemu polazi za rukom da blokira nedovoljne desantne snage razvučene na sedam kilometara dugačkom mostobranu. Očekujući da će operacija teći po planu i da će divizije 68. sovjetskog korpusa probiti odbranu i brzo prevaliti tih nekoliko kilometara do Vukovara, štab 36. vojvođanske divizije i komanda Dunavske ratne flotile nisu predvideli nikakve rezervne snage i sredstva za pothranjivanje mostobrana. To im se osvetilo.

Ogorčena zbog gubitka Sida i Iloka, nemačka komanda učinila je sve da onemogući proboj svoje poslednje „odbrambene crte" u Sremu. Komanda Jugoistoka prenela je generalu Kibleru lično izričito firerovo naređenje da sa te linije „nema povlačenja". Disciplinovanom generalu Kibleru nije trebalo dva puta ponoviti Hitlerovo naređenje. Znao je šta se od njega očekuje i

kakve bi posledice nastupile i za njega i za nemačke snage u Jugoslaviji ukoliko izgube Vinkovce i Vukovar. Preneo je svojim potčinjenima firerovo naređenje i ponovo naredio primenu načela „Draufgänger" — borba do poslednjeg čoveka.

Tri dana i tri noći, pa i više, naše i sovjetske divizije uzaludno su pokušavale da probiju novu neprijateljsku odbrambenu liniju i priskoče u pomoć našim desantnim jedinicama u Vukovaru. Tri dana i tri noći odolevali su mladi Vojvođani, borci 5. vojvođanske brigade, i pripadnici sovjetske rečne flotile besomučnim napadima višestruko nadmoćnijeg neprijatelja. Za tri dana oni su izdržali ni manje ni više nego 47 neprijateljskih protivnapada podržanih tenkovima. Osujetivši proboj fronta, Nemci su sve svoje rezerve, posade okolnih ustaških garnizona, policijske jedinice, četiri bataljona nemačke pešadije, Oklopni bataljon 118. lovačke divizije i delove „Stefan" divizije za specijalnu namenu bacili na desant kod Vukovara. Ukupno oko 5.000 neprijateljskih vojnika i 70 tenkova i samohotki tri dana i tri noći je kidisalo na 1.512 naših i sovjetskih boraca. Protiv neuobičajeno velikog broja tenkova naši borci su mogli da upotrebe svega osam protivtenkovskih topova i 27 minobacača. Jer toliko je samo prebačeno sa desantom. Na nemačke tenkove se moralo ići bombama, flašama sa zapaljivom smešom i golim grudima. Bila je to dramatična borba i još jedan primer masovnog heroizma naših i sovjetskih boraca, koji su ginuli jedni pored drugih, i pod gusenicama nemačkih tenkova, ali se niko nije povlačio sa položaja. Ranjenika je bilo sve više, municije sve manje, a pomoći niotkuda, ni sa fronta ni sa one strane Dunava. Jednom rečju — pakao. Slično kao kod Batine: za leđima Dunav, ispred tebe neprijateljski tenkovi...

Uvidevši da se general Škodunovič, sa svojim korpusom, neće probiti do Vukovara, a general Peko Dapčević, komandant 1. proleterskog korpusa, takođe ne zaobilazi Vukovar „sa jugozapada", admiral Gerškov i komandant 36. vojvođanske divizije Dušan Vukasović Diosren traže dozvolu od generala Koste Nađa i maršala Tolbuhina da evakuišu i novuku preostale borce sa mostobrana. To im je dozvoljeno. Tako je 10. decembra,

noću, evakuisan ovaj sa uspehom izveden, ali neuspešno završen mostobran kod Vukovara. Okuka Dunava ostala je i dalje u rukama Nemaca. Od 1.512 naših i sovjetskih boraca vraćeno je svega 988, zajedno sa ranjenicima; 524 pripadnika 5. vojvođanske brigade i Dunavske ratne flotile ostalo je zauvek na mostobranu kod Vukovara.[1]

Devenaestog decembra 68. streljački korpus povučen je sa Sremskog fronta i upućen u sastav 57. sovjetske armije, gde je na Blatnom jezeru preuzeo deo fronta. Njegove položaje u Sremu preuzele su 3. i 8. divizija bugarske 1. armije. Nakon nekoliko dana, posle jednog takođe neuspelog pokušaja da probiju Sremski front, i bugarske divizije su povučene u Baranju, gde su operativno potčinjene štabu Trećeg ukrajinskog fronta.

JOS JEDAN NEUSPELI DESANT . . .

Postupajući u duhu pomenutog dogovora sa štabom Trećeg ukrajinskog fronta, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, general-lajtnant Košta Nađ, naređuje štabovima 16. i 51. vojvođanske divizije da forsiraju Dunav na sektoru Valpovo—Moslavina „... sa ciljem bočnog dejstva na neprijatelja koji uporno brani Vinkovce—Vukovar, kao i u cilju presecanja komunikacije Osijek—Podravska Slatina i Osijek—Našice".[2]

Ceneći da je posle poraza kod Batine neprijatelj oslabljen i demoralisan, da još nije uspeo da privuče jače operativne rezerve i konsoliduje odbranu na desnoj obali Drave, Glavni štab Vojvodine, još 1. decembra, dakle, odmah posle preuzimanja položaja na levoj obali Drave, upućuje depešu štabu 51. divizije. U depeši traži

[1] Vid. *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—45*, VII, Beograd, 1957; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, VII, Beograd, 1958; M. M. Minasjan, *Osvoboždenie narodov jugo-vostočnoj Evropy*, Moskva, 1967; Loktionov, *Dunavska flotila u Velikom oslobodilačkom ratu*, Beograd, 1966, VIZ.

[2] A VII, k. reg. br. 3-2/1, depeša 87.

da se što pre uspostavi veza sa jedinicama 6. slavonskog korpusa i „... ispita mogućnost za prebacivanje jednog dela naših snaga istočno i zapadno od Osijeka".

U depešama br. 45 i 47 od 6. decembra, Glavni štab Vojvodine obaveštava štab 51. divizije da je 1. proleterski korpus zauzeo Šid i da nadire prema Vinkovcima, te da je 36. divizija forsirala Dunav i nastupa prema Tovarniku. Od štaba 51. divizije zahteva se u istoj depeši da „razvije punu inicijativu u pravcu Osijeka i da ga, ukoliko postoje uslovi, likvidira".[1]

Iz citiranih depeša vidi se da je Glavni štab Vojvodine prepustio „punu inicijativu" štabovima divizija i u pogledu izvršenja postavljenog zadatka. Drugačije nije ni mogao postupiti. Imajući sve tri divizije u prvoj borbenoj liniji, na frontu dugačkom oko 200 kilometara, bez ikakvih operativnih rezervi, bez ojačanja brzopokretnim, oklopnim, artiljerijskim i inžinjerijskim jedinicama i sredstvima, sve ove akcije na desnoj obali Drave mogle su da imaju samo manji taktički značaj ili karakter jačih demonstracija i nasilnih izviđanja. Štabovi divizija 12. vojvođanskog korpusa, a posebno štab 51. vojvođanske divizije, mogli su se osloniti samo na sopstvene snage, i to isključivo pešadijske, na ratnu sreću i na eventualne greške i slabosti neprijatelja. Tako su i postupili.

Već je bilo reči o tome da su brigade 51. divizije odmah po izbijanju na levu obalu Drave pristupile intenzivnoj izviđačkoj i obaveštajnoj aktivnosti. Svi izveštaji ovih organa govorili su o panici u neprijateljskim redovima posle poraza u batinskoj bici, o evakuaciji nemačko-ustaške vlasti iz Osijeka, o malim snagama neprijatelja i o nedovršenom sistemu njegove odbrane itd. To je sve bilo tačno, naročito neposredno posle batinske bitke i posle rušenja mostova kod Osijeka, kada je panika u Osijeku, koju su unosili prebegli delovi 13. SS divizije i ostalih kvislinških jedinica razbijenih kod Batine, dostigla kulminaciju. Međutim, vreme je brzo odmicalo i neprijatelj je brzo sredio svoje redove. Trupe generala Lera, koje su se povlačile preko Bosne, izbijale su već na Savu, preuzimale front na Drini i ubrzo marširale prema Dravi i dalje prema Mađarskoj.

[1] Isto, depeša br. 45 i 47.

Postupajući po direktivi Glavnog štaba Vojvodine, štab 51. divizije izdaje 9. decembra zapovest o forsiranju Drave na sektoru Valpovo—Osijek—Sarvaš, da bi se osvojio mostobran, zauzeo Osijek i izvela ofanziva na pravcu Valpovo—Čepin—Vinkovci.

Po zapovesti, 8. i 12. vojvođanska brigada, dejstvujući na pravcu glavnog udara 51. divizije, imale su zadatak da zauzmu Osijek i po učvršćenju mostobrana da ga obezbede, posebno iz pravca Našica i Đakova. Novoformirana 14. vojvođanska brigada (slovačka) u ulozi divizijske rezerve postavila se u rejonu Darda—Kozarac, spremna da uđe u borbu na pravcu glavnog udara divizije.

Sedma vojvođanska brigada, dejstvujući na pomoćnom pravcu divizije, dobila je zadatak da forsira Dravu „na najpogodnijem sektoru" i da po uspostavljanju mostobrana orijentiše jedan deo svojih snaga u pravcu Valpova a drugi u pravcu Petrijevaca i Bizovca. Izbijanjem na ovu teritoriju brigada je imala zadatak da obezbedi i zatvori pravce Donji Miholjac—Osijek i Našice—Osijek.

Kao ni Glavni štab Vojvodine, ni štab 51. divizije nije mogao svojim brigadama obezbediti nikakvu podršku i ojačanje u artiljerijskim, inžinjerijskim, a da i ne pominjemo oklopne i motomehanizovane snage. Forsiranje Drave trebalo je izvršiti isključivo mesnim i priručnim sredstvima, jer formacijskih nije bilo. O podršci iz vazduha takođe nije bilo reči.

Još iste noći, 9/10. decembra, prikupivši nešto ribarskih čamaca, 7. i 8. vojvođanska brigada pošle su na zadatak. Već prvi talasi 8. vojvođanske brigade sačekani su na sredini reke dobro pripremljenom i jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom i vraćeni nazad na levu obalu Drave. Iz neutvrđenih razloga, 12. vojvođanska brigada nije ni pokušala forsiranje. Jedino je 7. vojvođanska brigada uspela neopaženo od neprijatelja da se iskrca na desnu obalu Drave i da u snažnom i iznenadnom jurišu zauzme selo Bistrince. Sutradan je na male mostobrane prebačena cela brigada. Sa proširenog i povezanog mostobrana koji je sada imao 3 km po dubini i 6 po širini brigada nezadrživo kreće napred. Jači i organizovaniji otpor neprijatelj pruža iz fabrike

sirćeta i celuloze u Belišću. Ujutru 11. novembra neprijatelju stiže pojačanje od jednog bataljona pešadije jedne čete tenkova i 2 baterije topova, koji odmah preduzimaju energičan protivnapad. Iznenađeni pojavom neprijateljskih tenkova, bez pripremljenih položaja i protivtenkovskih topova, borci 7. brigade stupaju u ogorčenu i neravnopravnu borbu. Bombama i protivtenkovskim puškama oni pokušavaju da zaustave neprijateljske tenkove. U Belišću a zatim u Bistrincima ponavlja se vukovarska repriza. Borcima 7. brigade polazi za rukom da onesposobe četiri nemačka tenka i da zaustave neprijateljski protivnapad. U popodnevnim časovima neprijatelj preduzima još žešći protivnapad. Ovoga puta on pokušava da razdvoji brigadu na uzanom pojasu mostobrana po delovima i da je tako uništi. Naši gubici su sve veći. Neprijatelju polazi za rukom da preseče mostobran na dva dela i zaokruži 3. i 4. bataljon brigade. U takvoj situaciji štab brigade naređuje povlačenje sa mostobrana. „Samo krajnjim zalaganjem, snalažljivošću i hrabrošću boraca u zaštitnim delovima, brigada je uspela da se prebaci preko Drave .. ."[1]

Nezadovoljan ovakvim razvojem situacije, štab divizije naređuje svojim brigadama da ponovo krenu preko Drave. Još iste noći, 10/11. decembra, uprkos osetnim gubicima, 7. brigada ponovo forsira Dravu kod Svete Ane i sa svojim 2. bataljonom napada selo Bistrince. Istovremeno i 1. bataljonu 8. vojvođanske brigade polazi za rukom da se prebaci preko Drave i zauzme Belo Brdo. Neprijatelj je ovoga puta mnogo obazriviji i brzo interveniše jakim pokretnim i motomehanizovanim jedinicama. Posle kraće i dramatične borbe uspeva da povrati Belo Brdo i da preseče odstupnicu 1. bataljonu 8. brigade. U takvoj situaciji, komandant bataljona Lazar Marković Čađa, vrši proboj u suprotnom pravcu i preko duboke neprijateljske pozadine dolazi u vezu sa delovima 6. slavonskog korpusa. Nakon višednevnog marša bataljon dolazi u sastav svoje brigade.

Uvidevši, najzad, da je neprijatelj u međuvremenu uspeo da konsoliduje svoju odbranu na desnoj obali Drave i da je na ovaj sektor privukao jake rezerve i

[1] S. Savić, *51. vojvođanska divizija,* Beograd, 1974, str. 54.

sveže snage podržane mnogobrojnom artiljerijom i tenkovima, štab 51. divizije naređuje svojim brigadama da ponovo pređu u odbranu i utvrde se na levoj obali Drave. Sa mostobrana kod Bistrinaca povučen je i 2. bataljon 7. brigade, koji je sve dotle uspevao da, uprkos teškim gubicima, odbije sve neprijateljske napade i održi se na zauzetom mostobranu.

Prema operativnim podacima, 51. divizija je u ovim borbama imala 71 poginulog, 143 ranjena i 144 nestala borca. Od toga samo 7. vojvođanska brigada imala je 63 poginula 131 ranjen i 126 nestalih (od kojih se veći broj podavio). Prema najnovijim istraživanjima, brigada je imala 450 boraca izbačenih iz stroja, što je bilo 1/4 njenog tadašnjeg boračkog sastava.

Ostalo je još otvoreno pitanje da li je Osijek u tom trenutku i s tim snagama mogao da bude zauzet. Ako nije, onda se nameće pitanje da li je trebalo izvoditi ovu akciju pod tako teškim uslovima, bez prethodne dobre pripreme i ojačanja pešadijskih jedinica bar najnužnijim inžinjerijskim i protivtenkovskim sredstvima. Komandant 51. vojvođanske divizije, general-potpukovnik Sreta Savić, u svojoj knjizi *51. vojvođanska divizija,* priznaje da je još teško dati odgovor na pitanje zašto je došlo do ovih neuspešnih napada i da su na to „ ... mnogo uticali i povoljni izveštaji obaveštajaca i izviđača, koji su, uglavnom, govorili o malim snagama neprijatelja, o njegovom povlačenju na zapad itd. Glavni štab je konsultovao štabove divizija i kada su ovi dali povoljno mišljenje, doneta je odluka".[1]

Uvažavajući ovaj nepotpuni odgovor, mislim da treba reći otvoreno da je vojno-politička situacija toga trenutka nalagala što više ovakvih napada i akcija. Svaki neprijateljski vojnik, tenk ili jedinica privučeni našim dejstvima na Dravi kod Vukovara, na Drini ili kod Moslavine značili su veliki doprinos i olakšanje našoj ofanzivi u Sremu ili sovjetskoj ofanzivi kod Nađbaje ili Budimpešte. Neprijatelja je trebalo tući, ma gde on bio. A tada je bio na desnoj obali Drave i do njega se moglo doći samo nasilnim prelazom reke, borbom iz neposrednog dodira i samo aktivnim borbenim dejstvima. Či-

[1] Isto, str. 55—56.

njenica je da je neprijatelj odmah posle ove akcije ili, tačnije, 16. decembra, u strahu od novih pokušaja forsiranja Drave, doveo na ovaj sektor 11. vazduhoplovnu diviziju, a nešto docnije i ceo 91. armijski korpus i da su te snage ostale čvrsto vezane za ovaj sektor sve do kraja rata.

USPEH 16. VOJVOĐANSKE DIVIZIJE KOD SELA MOSLAVINE

Već je bilo reči o vrlo živoj ofanzivnoj aktivnosti jedinica 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa u neposrednoj pozadini nemačkog fronta u Sremu, na Dravi i Dunavu. Uprkos tome što su bile naoružane uglavnom lakim pešadijskim naoružanjem, što nisu raspolagale teškom artiljerijom a posebno protivtenkovskom, hrabre slavonske jedinice vodile su u tom trenutku borbe operativnog značaja, koje su ponekad poprimale karakter pravih frontalnih borbi. Pored danonoćnog napada na neprijateljske komunikacije i saobraćaj — što im je u tom periodu postavljeno kao osnovni zadatak — one su smelo napadale jaka fašistička uporišta, pa i gradove, kao što su bili: Virovitica, Našice, Slavonska Požega, Koprivnica i si. Sačekivale su neprijateljske pa i motomehanizovane kolone, prelazile u odsudnu odbranu kada je trebalo odbraniti poveliku slobodnu teritoriju, stalno su je povećavale i upadima u neprijateljska uporišta unosile pometnju u njegove redove.

Izvršavajući direktivu Vrhovnog štaba u vezi sa ofanzivnim dejstvima 1. proleterskog korpusa u Sremu i 12. vojvođanskog korpusa sa leve obale Drave, jedinice pod komandom Glavnog štaba Hrvatske učinile su tih dana pravi darmar na glavnoj neprijateljskoj saobraćajnioi Beograd—Zagreb, naročito na sektoru između Nove Kapele i Nove Gradiške, i potpuno izbacile iz saobraćaja komunikaciju Osijek—Našice, pa i Osijek—Đakovo. Početkom decembra 12. proleterska brigada 6. korpusa, dejstvujući u susret jedinicama 12. vojvođanskog korpusa, napala je važnu saobraćajnu raskrsnicu

— Čepin, svega 7 km udaljenu od Osijeka. Osječka brigada oslobodila je nekoliko manjih mesta na komunikaciji Osijek—Našice i napala Široko Polje. Dejstvujući u susret jedinicama 1. proleterskog korpusa u Sremu, jedinice 12. slavonske divizije uništile su jednu neprijateljsku motorizovanu kolonu u Vrbici, svega 15 km od Vinkovaca. Desetak kilometara zapadno od Vukovara, u toku dramatične borbe na vukovarskom mostobranu, u selima Bobota, Vera, Tenje našli su se delovi 6. slavonskog korpusa. Tu su delovali organi narodne vlasti i vojnopozadinskih jedinica.

Najuspešnije su dejstvovale jedinice pod komandom Glavnog štaba Hrvatske u Podravini u neposrednom zaleđu novouspostavljenog neprijateljskog fronta na desnoj obali Drave. Oslonjene na grebene slobodnih slavonskih planina — Bilo-gore, Papuka i Krndije, slavonske jedinice, u duhu dobivene direktive, drsko su upadale u neprijateljske garnizone na desnoj obali Drave. Nastupajući na širokom frontu, uspele su da do početka decembra oslobode veliki deo Podravine i gradove Viroviticu, Pitomaču i Podravsku Slatinu, da prošire slobodnu teritoriju na zapad sve do blizu Koprivice i na istok do Čađavice.

> „... Ta oslobođena teritorija pružala je realne mogućnosti da se iskoristi kao mostobran na koji su se mogle prebaciti, pored postojećih, i znatno jače snage koje bi, pored ostalog, mogle ugroziti pozadinu neprijateljskih snaga na Sremskom frontu. Ove mogućnosti, kao što ćemo videti, uskoro su počele i da se ostvaruju."[1]

* * *

Izvučena sa Sremskog fronta i prikupljena u rejonu Sombora i Prigrevice kao operativna rezerva Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i Trećeg ukrajinskog fronta, 16. vojvođanska divizija, sa njenim komandantom, narodnim herojem Markom Peričinom Kamenjarom imala je mogućnost da se osveži, popuni novim ljudstvom i sovjetskim naoružanjem. Jednomesečni predah iskori-

[1] S. Savić, cit. delo, str. 60.

šćen je za intenzivnu vojno-političku obuku, preoružanje, reorganizaciju i kompletiranje pozadinskih, inžinjerijskih i, posebno, artiljerijskih jedinica. Premeštajući se za frontom 57. sovjetske armije, najpre u Baranju a zatim u južnu Mađarsku, delovi ove divizije preuzimali su posadnu službu u zauzetim mestima južne Mađarske, a početkom decembra i deo fronta na levoj obali Drave, počev od jugoslovensko-mađarske granice sve do Barča.

Zapovest o forsiranju Drave 16. vojvođanska divizija dobila je od Glavnog štaba Vojvodine 8. decembra, istovremeno kad i štab 51. vojvođanske divizije, koja se nalazila na njenom levom krilu. Zadatak im je bio isti — „bočno dejstvo na neprijatelja koji uporno brani Vinkovce i Vukovar" — dakle, sadejstvo sa našim i sovjetskim jedinicama na Sremskom frontu.

Desetog decembra, posle izvršenih priprema, 2. brigada ove divizije forsirala je Dravu severoistočno od Čađavice. U silovitom i iznenadnom naletu uspela je da zauzme veliko naseljeno mesto i jako neprijateljsko uporište na desnoj obali Drave — selo Moslavinu. Neprijatelj je brzo reagovao jakim snagama, ali je brigada, vodeći žestoke borbe, uspela da održi osvojeni mostobrani. Komandant 16. divizije, pukovnik Peričin, ubacuje na njega i ostale jedinice svoje divizije. Nakon toga produžava dejstvo na jug, proširuje mostobran i povezuje se sa delovima 6. slavonskog korpusa. Preuzevši odbranu istočnog sektora novostvorenog i sada jedinstvenog tzv. virovitičkog mostobrana, 16. divizija je uspešno izvršila zadatak koji joj je postavio Glavni štab Vojvodine.

RUSI SU IPAK PREŠLI DRAVU ...

Istog dana kada i 16. vojvođanska divizija, na oslobođenu teritoriju u Podravini prešao je i jedan puk 233. streljačke divizije 75. sovjetskog korpusa. On se postavio za odbranu na sektoru Virovitica—Pitomača i povezao sa jedinicama 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa. Pored zajedničkog sadejstva sa našim jedinicama,

u duhu postojećeg sporazuma, ovaj puk imao je zadatak da neposredno obezbedi levo krilo 57. sovjetske armije, koja je tog dana dobila naređenje da pređe u odbranu na liniji: Blatno jezero—Nađatad—Drava.

Pojava sovjetskih jedinica na desnoj obali Drave i stvaranje virovitičkog mostobrana zabrinuli su nemaoko komandovanje i podstakli njihovu dilemu — kuda će se uputiti naše i sovjetske snage posle prelaska Drave. Iako je tačno utvrdila da je ovde reč samo o jednom sovjetskom puku — koji je, po našem mišljenju, odigrao ulogu neposrednog obezbeđenja i jačeg predstražnog odreda 57. sovjetske armije — Komanda Jugoistoka, zabrinuta zbog svoje inače već iskomplikovane i teške situacije na jugoslovenskom ratištu, obustavlja dalje prebacivanje tek prispelih divizija iz Grupe armija „E" na teritoriju Mađarske i upućuje ih na Drinski, Sremski i sada novoformirani Dravski front. Zbog daljeg širenja virovitičkog mostobrana ona će 16. decembra biti prinuđena da od komande Grupe armija „E" zatraži povraćaj delova 117. i 118. nemačke divizije, koji su se u tom trenutku nalazili pred frontom 57. sovjetske armije u južnoj Mađarskoj.

Da je situacija za nemačke jedinice na jugoslovenskom ratištu u tom periodu bila zaista teška i ozbiljna, najbolje govore podaci o njihovim gubicima. Tako su nemačke jedinice, pod komandom maršala fon Vajksa, samo u novembru 1944. imale, po sopstvenom priznanju, 50.000 nemačkih vojnika izbačenih iz stroja. Od toga je na Grupu armija „E" otpalo 35.000 ljudi.[1]

[1] Hubert fon Lane, nekadašnji komandant 1. brdske nemačke divizije, u svojoj posleratnoj monografiji o 1. brdskoj diviziji i o njenim borbama na Drini, krajem novembra i početkom decembra, priznaje:

„Branili smo se na širokom frontu. Naše snage su bile male, a Drina nije predstavljala veliku prepreku. Pritisak Titovih divizija sa druge strane Drine povećavao se trkom. Zapadno od nas, na Majevici, grupisalo se 5—6 partizanskih divizija. Iako su trpele velike gubitke, one su neprekidno napadale i vršile prepade na naše jedinice okrenute frontom prema Drini. Imali smo grupnu odbranu i osećali smo se kao opsednute i usamljene kule u velikoj crvenoj poplavi..." (Hubert von Lanz, Gebirgesjäger, die 1. G. Division, 1935—1945. Podzun, 1954, str. 290); A VII, NAV, NT. f. 191, Operativni dnevnik za 16. XII 1944.

Komanda Jugoistoka imala je očigledno razloga da se zamisli nad svojom situacijom. Uz krajnje naprezanje i velike žrtve, taman je uspela da stabilizuje front u Sremu i likvidira prodore naših jedinica kod Vukovara, Osijeka i Valpova, a već je bila primorana da se angažuje na novom, još opasnijem pravcu.

Formiranje virovitičkog mostobrana, koji je sa oslobođenom teritorijom Slavonije i severoistočne Hrvatske iznosio blizu 5.000 km, nateralo je Nemačku vrhovnu komandu da se ozbiljnije pozabavi „sređivanjem prilika južno od reke Drave".

Kakav značaj su Nemci pridavali novostvorenom virovitičkom mostobranu i sa kakvom su upornošću u toku naredna dva meseca nastojali da ga likvidiraju upravo zbog toga što je značio neposrednu opasnost po njihove snage i interese na jugoslovenskom ratištu, vidi se iz njihove odluke da likvidiraju mostobran:

> „Jaka grupacija snaga crvenih kod Virovitice i južno od nje predstavlja produženje ruskog fronta pred 2. oklopnom armijom. Ona može da postane aktivna kako prema jugoistoku, tako i prema severozapadu. Za ovu mogućnost (u vezi sa novom ruskom ofanzivom južno od Blatnog jezera) ima znakova."

Virovitički mostobran je za Nemce očigledno bio opasan iz dva razloga. Povlačenje njihovih divizija iz Grčke i Albanije preko Slavonskog Broda i reke Save, zbog stalnog ometanja i sukoba sa našim snagama teklo je i dalje veoma sporo. Te jedinice, posle dvomesečnog probijanja kroz srpske, crnogorske i bosanskohercegovačke planine, stizale su u dolinu Save potpuno iznurene, desetkovane i u takvom stanju da su mnoge od njih morale biti rasformirane, preformirane i reorganizovane, jer nisu mogle biti popunjene novim ljudstvom. Zbog njihovog prihvata i reorganizacije trebalo je, po svaku cenu, održati se u Sremu i ne dozvoliti da im se preseče i poslednja odstupnica preko Save i dalje na zapad. Virovitički mostobran, sa izraženom tendencijom širenja prema istoku, sve više se približavao a

time je neposredno ugrožavao njihovu sve težu odbranu isturenog Sremskog fronta.

Drugi, ništa manje opasan razlog bio je da se „jaka grupacija snaga crvenih", sa sovjetskim snagama prebačenim kod Virovitice, ne uputi „prema severozapadu". Drugim rečima, izražena je nedvosmislena bojazan od realne mogućnosti da se te snage upute desnom obalom Drave radi obuhvata naftonosnih područja kod Nađkanjiže sa jugozapada. Prodor u tom pravcu, sa 57. armijom, tj. prema ivici Panonske nizije, prema brdsko-planinskoj oblasti Alpa i Karavanki, u susret savezničkim snagama u severnoj Italiji, doveo bi oko 700.000 nemačkih i kvislinških vojnika pod Komandom Jugoistoka u bezizlaznu situaciju. Oni bi se našli odsečeni na ovom uzavrelom jugoslovenskom ratištu. Dakle, taj mostobran je i zbog toga trebalo bezuslovno likvidirati!

Međutim, ma koliko žarko želeli da se pozabave „sređivanjem prilika južno od Drave", Nemci tu želju nisu mogli da ostvare sve do februara 1945. godine. Sve dotle oni će biti primorani da vode teške odbrambene borbe, na minus 25 stepeni, na jednom novom frontu, širokom blizu 200 km, koji se u vidu „crvene poplave" neprekidno širio u svim pravcima. Puna dva meseca biće potrebno maršalu fon Vajksu da prikupi oko sedam nemačkih i ustaško-domobranskih divizija i 50 tenkova da bi počeo likvidaciju virovitičkog mostobrana.

Naše snage, koje su u početku iznosile svega pet, a krajem januara sedam divizija, nisu takođe mogle da izdejstvuju neko radikalnije rešenje. Razvučene na širokom frontu, bez dovoljno odgovarajuće artiljerije, bez motomehanizovanih i brzopokretnih jedinica za intervenciju na unutrašnjim pravcima mostobrana, one su učinile što su najviše mogle u takvim uslovima. Čvrstim vezivanjem za sebe dva nemačka korpusa (sa Sremskim frontom i čitavu jednu nemačku armiju sa tri korpusa), i to za vreme najžešćih bitaka pod Budimpeštom — naše snage su premašile svoj zadatak — obezbeđenje levog boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta.

To isto se može reći i za 734. streljački puk 233. sovjetske divizije, pa i za celu ovu diviziju. Sve do 19. januara, kada je pomenuti puk povučen sa virovitičkog mostobrana, Nemci su pomno pratili i registrovali nje-

govo kretanje, strahujući da se za njim na desnu obalu Drave ne upute i druge sovjetske jedinice. Sa velikim olakšanjem u Operativnom dnevniku komande Jugoistoka, 29. januara zabeleženo je da je ruska divizija povučena sa mostobrana i da je „stigla na prostor Dunavfeldvara" u Mađarskoj.[1]

DOPRINOS NOVJ BUDIMPEŠTANSKOJ OPERACIJI

Dejstva 1. proleterskog, 12. vojvođanskog, 6. slavonskog korpusa NOVJ u toku novembra i decembra 1944. i na početku 1945. godine, na levom krilu izduženog i otkrivenog boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta olakšalo je izvođenje sovjetske ofanzive u južnoj Mađarskoj i kod Budimpešte. Neprijateljsko komandovanje bilo je prinuđeno ne samo da obustavi dalje prebacivanje svojih divizija u Mađarsku nego i da angažuje tek prispele jedinice iz Grupe armija „E" na jugoslovenskom ratištu. Vezujući u to vreme za sebe oko 700.000 nemačkih i kvislinških vojnika, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije časno je izvršila svoj zadatak i kao članica antihitlerovske koalicije. Jugoslovensko ratište postalo je poprište velikih operacija u borbi za konačno uništenje nemačkog fašizma. Ona je sve do kraja rata ostala značajna spona u opštesavezničkom strategijskom okruženju hitlerovske Nemačke i povezivala frontove istočnih i zapadnih saveznika.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla je izvršiti samostalno taj zadatak jer je stvorena i prekaljena u toku natčovečanske četvorogodišnje narodnooslobodilačke borbe. Duboko prožeta revolucionarnim duhom, internacionalizmom i nepokolebivom verom u konačnu pobedu, koju su u nju udahnuli Komunistička partija Jugoslavije i drug Tito, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla je da preuzme jednu tako veliku savezničku obavezu, da je dosledno izvrši i tako do-

[1] Ratni dnevnik nemačke Vrhovne komande, Biblioteka VII, br. 2706/8, str. 17—19; A VII, k. 291, reg. br. 1-1/3; k. 295, reg. br. 3-2/1; S. Savie, *51. vojvođanska divizija*, Beograd, 1973, str. 71.

prinese pobedi slobodoljubivih naroda nad mračnim fašističkim silama. Komanda Jugoistoka na čelu sa tadašnjim komandantom generalom Lerom i glavnina nemačkih i ikvislinških snaga koje su se borile na jugoslovenskom frontu bili su prinuđeni da na kraju rata polože oružje pred Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije.

KOLONE SU PONOVO KRENULE NA ZAPAD

(Umesto pogovora)

Posle neuspelog pokušaja da se forsira Drava kod Osijeka i time neposredno ugrozi pozadina Sremskog fronta, brigade 51. vojvođanske divizije na smenu su obezbeđivale levu obalu Drave i razvile živu izviđačku aktivnost na suprotnoj obali. Sedma vojvođanska brigada nalazila se u mađarskom gradiću Beremendu u divizijskoj rezervi. Uporedo sa sređivanjem i popunom jedinica sprovodila se intenzivna vojno-politička obuka sa novopridošlim ljudstvom. Posle teških gubitaka u borbama za batinski mostobran i forsiranja Drave kod Belišća i Bistrinaca, brojno stanje brigade je ponovo poraslo na oko 2.500 boraca, pa je formiran i 5. bataljon. Na svečanoj smotri jedinica 51. divizije, komandant štaba 3. jugoslovenske armije, general-lajtnant Košta Nađ, podelio je odlikovanja borcima i ^rukovodiocima ove najmlađe divizije NOVJ, koji su se istakli u batinskoj operaciji.[1] Početkom januara u Mađarsku su prebačene i jedinice 1. bugarske armije. Shodno dogovoru između Vrhovnog štaba NOVJ i štaba Trećeg ukrajinskog fronta, bugarske jedinice preuzele su ulogu obezbeđenja levog krila Trećeg ukrajinskog fronta od ušća Drave u Dunav do Barča. Jedinice 3. jugoslovenske armije dobile su zadatak da se prebace na virovitički mostobran, gde su se već nalazile 16. vojvođanska divizija 12. korpusa i jedinice 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ. Tako su 12. januara naše kolone ponovo krenule na zapad.

[1] Naredbom Vrhovnog štaba NOVJ, 1. januara formirana je 3. jugo-slovenska armija od jedinica Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 12. korpusa. U njen sastav ušle su 16, 36. i 51. vojvođanska divizija, a u operativnom pogledu i 6. korpus (12. i 40. divizija) i 10. korpus (32. i 33. divizija). Komandant 3. armije postao je Košta Nađ.

Zbog teške situacije na virovitičkom mostobranu, gde je neprijatelj, shvatajući opasnost koja mu je iznenada zapretila sa te strane, nastojao da likvidira ovaj mostobran, marš jedinica 36. i 51. vojvođanske divizije prema Barču bio je naporan i izveden pod najtežim vremenskim uslovima. U vojnoj terminologiji takvi marševi, u kojima treba jedinice dovesti što pre u zonu borbenih dejstava i uvesti ih u borbu, nazivaju se usiljenim nastupnim marševima. Za brigade 51. divizije taj marš po najvećoj zimi i mećavi, u kojem je za svega nekoliko dana savladano oko 200 kilometara zavejanog puta, nije bio samo usiljeni nastupni marš nego i jedna od najtežih etapa njihovoga borbenog puta. Mladost i visoki borbeni moral vojvođanskih boraca savladali su i ovu prepreku.

A zima je te godine bila zaista oštra i surova. 2iva u termometru spuštala se tih dana i do minus 30 stepeni. Preko ogoljenih i nepreglednih ravnica južne Mađarske besnela je mećava. Ledene snežne iglice zasipale su zgrčena i ukočena lica premorenih boraca. Oskudno odeveni i obuveni, borci su teže podnosili hladnoću nego umor i napore usiljenog marša.

Na kraćem zastanku kod Kašteljoša zavejane kolone svojih bataljona obilazio je komandant brigade Milan Ješić Ibra. Velike promene zapažale su se na smrknutom licu ovog tridesetogodišnjeg komandanta. Kosa mu je pobelela, koliko od inja koje se nahvatalo ispod titovke, toliko i od brige i odgovornosti za živote ovih ljudi. Pogled mu je odsutno lutao po izduženoj koloni. Tražio je u njoj poznata lica svojih saboraca iz istočne Bosne, Srema, Slavonije... Retko kojeg je prepoznao ispod ovih pokretnih belih kupa od smrznute ćebadi i ukočenih šatorskih krila. Iz njih su virile metalne cevi pušaka i zamućeni pogledi golobradih momaka koji su popunili brigadu u Beremendu. Brigada je ponovo imala oko 2.500 boraca, a samo u poslednje dve bitke izgubila je polovinu ljudstva sa kojim je pošla iz Novog Sada. Na kotama Belomanastirske grede ili u ledenim talasima Dunava i Drave kod Batine i Belišća zauvek je ostalo 376 pripadnika 7. vojvođanske. Za nepunih 30 dana krvavih borbi u Baranji 570 ranjenih, kontuzovanih i teško osakaćenih ili, ukupno 946 mladih ljudi izbačeno je iz stroja samo iz jedne naše brigade. Ništa bolje nisu prošle ni ostale brigade 51. divizije. Naročito 12. vojvođanska. Bili su to teški gubici kojim je plaćena pobeda kod Batine i oslobođenje Baranje. Koliko će još puta

brigada promeniti svoj sastav do konačnog oslobođenja naše zemlje? Koliko će boraca, koji sada koračaju u ovoj snegom zavejanoj koloni, preživeti sledeći ratni okršaj u Podravini? ...

Odjednom, Ibrino zbrčkano i od hladnoće pomodrelo lice se ozari. Ugledao je njemu dobro poznatu figuru jednog od svega dvojice komandanata bataljona koji su posle Batine i Belišća ostali u stroju — Milana Stojkovića Mikaća. Nedavno je preuzeo dužnost novoformiranog 5. bataljona. Poznavali su se još iz istočne Bosne i Bosutskih šuma. Voleo je ovog srčanog, otresitog i za šalu uvek raspoloženog Sremca i svog komšiju Brestačanina. Ugledao ga je kako pocupkuje u mestu i duva u svoje ukočene prste. Poželeo je da se s njim malo našali.

— šta je, Mikać? Udaraš čarlamu? I to bez harmonikaša! Gde su ti sada oni svatovi, paradni vranci i fijakeri sa kojima ste krenuli iz Novog Sada? Gde su ti Cica i Justa sa kišobranima? I Vetrić sa njegovim biciklistima? Da nisu okrenuli sa rusima „perjot na Berlin" Kakvi su to „svatovi" kad ne pevate?...

Prepoznavši svoga komandanta, Mikač se ukočio na mestu, capnu odrvenjenim čizmama, podiže ruku na pozdrav i shvatajući njegovu aluziju, raportira u isiom tonu:

— Druže komandante! Fijakere smo vratili nazad jer nismo mogli da ih ukrcamo u skele. Vranci su tu, samo su pobeleli od snega. Justa je pošla na šifrantski kurs. Cica je povredila kičmu, a Vetrić je malo pošandrcao od kontuzije. Poslali smo ga malo na oporavak. Javio je da će se ubrzo vratiti u brigadu. Bicikle smo poslali u izviđačku četu. Ko zna, možda će nam na proleće zatrebati da stignemo Švabe! ... A tu su i „svatovi", samo su malo promukb, a i harmonike su im nešto raštimovane — odrecitova već raspoloženi Mikać i namignu svojim borcima koji su se sve više okupljali oko njih.

— Ima u nama još snage za pesmu! Šta kažete, momci? Hoćemo li za komandanta brigade onu našu, brigadirsku?

— Hoćemo! — zaori se zavejanom mađarskom ravnicom iz stotinak promuklih i prehlađenih grla.

A onda! .. Kao da je neki topli talas prostrujao zavejanom kolonom. Topla krv jurnu kroz već ohlađene vene. Ispod okoštalih šinjela i oskudne vojničke odeće srca mladih Vojvođana brže zakucaše. Snažni akordi omiljene brigadne koračnice prosuše se kao rafali teškog mitraljeza ulicama

Kašteljoša i dalje preko zaleđenih i smetovima zavejanih puteva Mađarske:

„Napred drugovi, smelo, kroz oganj vatre i baruta dim,
Zastavu slobode ponosno razvijmo, na čelu nam Ibra
— složno svi za njim.
Napred, korakom smelim, pesnicom TITA pokazan put,
Po tragu slave drugova naših, prepreka nema, brana,
barikada...
Tu je udarila, lomi i ruši — Sedma brigada
vojvođanska..."

Poslednje stihove ove pesme pripadnici brigade pevali su uvek sa zanosom, sa izvesnim patosom i ponosom što su pripadnici jedne brigade koja „lomi i ruši sve prepreke". Te reči punile su grudi promrzlih boraca, probijale se kroz snežnu mećavu i prenosile na zastale kolone drugih bataljona ... Na zamrznutim prozorima snegom zatrpanih seoskih kuća ukazaše se svetlucave iskrice i začuđena lica njihovih stanovnika. Pitali su se kakva je to vojska koja pesmom rasteruje snežnu mećavu!

Oči komandanta brigade se ovlažiše. Sa veđa mu se topilo inje. Srce mu je jače zakucalo, lice se razvedrilo ... Bila je to opet ona ista — 7. vojvođanska, udarna brigada koja savlađuje sve prepreke, „udara i lomi neprijatelja"... Zadržao se još neko vreme sa komandantima bataljona. Skrenuo im je pažnju na brigu o iscrpenim i promrzlim borcima. A zatim je naredio — pokret za Daranj. Tamo su ih čekali topla hrana i zagrejana konačišta. Odatle do Barča i Terezinog Polja bilo je još svega dvadesetak kilometara. Tamo je već bila spremna kompozicija i topli vagoni koji će ih odvesti do Podravske Slatine. Odatle do Čađavice i Donjih Bazija nije bilo daleko. Tamo se već nalazio Kamenjar i njegova proslavljena 16. vojvođanska divizija. Njegove brigade su više od mesec dana odolevale pokušajima svežih neprijateljskih snaga iz grupacije generala Lera da likvidiraju virovitički mostobran.

Noć se već uveliko spustila kada se siva kolona ponovo izdužila i lagano utonula u pomrčinu i snežnu vejavicu. Mraz je sve jače stezao a sneg je ponovo zaškripao pod nogama. Sa zapada, od Nađbaje i Baboče, sa Drave i Pitomače i sa juga od Čađavice oglasiše se topovi. Njihova grmljavina postajala je sve bliža i razgovetnija.

DOKUMENTACIJA I ARHIVSKA GRAĐA

Operativni dnevnik Komande Jugoistok, za novembar i decembar 1944. godine, Arhiv VII, NAV, NT. 311 f. 191;

Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kutija 71/A, reg. br. 1/1-a; k. 2, reg. br. 12/1; k. 140, reg. br. 1/13-1; k. 153/B/I, reg. br. 54/4-1; k. 1395, reg. br. 2-1/2, 7-1/2, 5-1/1, 1-4; k. 295, 5/1; k. 213, 14-6; k. 1401, reg. br. 8-1/1, 12-1, 13-1, 14-1, 154, 17-1, 18-1, 19-1:, k. 295, 3-94/1, k. 213, 7-6 i 16-16; k. 1399A, 48-1, 46-1, 49-1 i 50-1; k. 295, reg. br. 3-94/1; k. 1399A reg. hr. 43-1 i 45-1; k. 1401, reg. br. 3-1, i 5-1.

Zbornik dokumenata i podataka o oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom I, knjiga 8, dok. br. 144, 185, 192, 208, Zbornik, t. I, knj. 10, dok. br. 60, 1, 65, 171, 93; Zbornik tom I. knj. 8. dok. 102.

Stenografske beleške, Arhiv VII, k. 1993, reg. br. 1/8.

LITERATURA

Knjiga „15. vojvođanskih brigada".

Sreta Savie „51. vojvođanska divizija", Beograd, VIZ, 1974.

Rockov-Smole: Forsiranje velikih reka, Vojno delo, 1952, str. 151—162.

General-pukovnik Šarohin, pukovnk V. Petruhin, Vojnoistorijski žurnal, Moskva, 1961, 2. str. 25—36.

M. N. Šarohin i V. S. Petruhin: Put k Balatonu, Moskva, 66.

V. S. Petruhin: Geroji Dunaja, Moskva, 1972. g.

M. M. Minasjan: Oslobođenje naroda Jugo-istočne Evrope, Moskva, 1967.

M. B. Zaharov: Oslobođenje jugoistočne i centralne Evrope od strane trupe 2. i 3. ukrajinskog fronta, Moskva, 1970.

Godo Agnos, Magyarok a jugoszlàv népfelszabadi'tó häbortiban, Budapest, 1972.

SPISAK POGINULIH I NESTALIH BORACA U BATINSKOJ BICI

BORCI 51. VOJVOĐANSKE UDARNE DIVIZIJE POGINULI U BATINSKOJ BICI, NOVEMBRA 1944. GODINE[1]

1. ACEGAN VASE STEVAN, rođ. 1925, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944.
2. ALEKSIĆ PETAR, Sombor, pog. 12. 11. 1944, Batina.
3. ALBU VASA, rođ. 1925, Mramorak (Kovin), borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
4. ALOJCI FRANJO, rođ. 1926, Stari Slankamen, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
5. ANDRIĆ BORIVOJ, rođ. 1925, Srbobran, pog. 16. 11. 1944, Batina.
6. ANCIĆ Jovan, rođ. 1923, Kozica (Sanski Most), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
7. ANIĆ KUZMANA LUKA, rođ. 1922, Kruševar (Benkovac), borac, pog. 10. 11. 1944, Batina.
8. ANIŠIĆ BLAŽA JOSIP, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
9. ANTUNOVIĆ Đ. ŠTIPAN, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 27. 11. 1944, Vardarac.
10. ARKAN JOSIP, rođ. 1920, Vrdnik, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
11. ATANACKOVIĆ MILUTINA DUŠAN, rođ. 1924, Beliblato, borac, pog. 30. 11. 1944.
12. BAJIĆ D. SVETOZAR, rođ. 1927, Aleksandrov Gaj (Vršac), borac, pog. 28. 11. 1944, Belje.
13. BAKAJIN CVETKO, rođ. 1923, Nadalj, umro od rana 25. 11. 1944, Sombor.
14. BAKAJIĆ STANISLAV, rođ. 1926, Ivanovo (Pančevo), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
15. BAK5IĆ ADAM, s. Draž, umro od rana 24. 12. 1944. Sombor.
16. BALAŠEVIĆ FRANJO, rođ. 1925, Subotica.

17. BANOVIĆ OLGA, rod. 1923, Sarajevo, komesar čete, pog. 16. 11. 1944, Batina.
18. BARANJ JANOSA JANOŠ, rođ. 1925, Ivanovo (Novi Sad), pog. 12. 11. 1944, Batina.
19. BARJAKTAREVIĆ M. ILIJA, rođ. 1924, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
20. BARIŠEVIĆ DRAGUTIN, Subotica, sahr. 6. 12. 1944. u Somborn.
21. BASO PAJE PAL, rođ. 1921, Ivanovo (Pančevo), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
22. BAUER SVETOLIK, rođ. 1926, Dobrica (Alibunar), borac, pog. 13: 11. 1944, Batina.
23. BEČEK ŠTIPAN, Starčevo, borac, pog. novembra 1944, Batina.
24. BEGEČKI MILAN, rođ. 1926, Nadalj, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
25. BEKAJNIC MIHAJLO, rođ. 1910, Jasenaš (Grubišno Polje), desetar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
26. BELIĆ LAZAR, Kovin, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
27. BELOVSKI KRSTA, rođ. 1924, Struga, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
28. BELOŠEVIĆ ALEKSANDAR, rođ. 1919, Mokrin, delegat voda, pog. 20. 11. 1944, Batina.
29. BENJA MARTINA ALOJZIJE, rođ. 1924, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
30. BENJA FRANJO, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
31. BEZBRADICA TODORA JAKOV, rođ. 1915, Kistanje (Kovin), pog. 12. 11. 1944, Batina.
32. BILINOVIĆ IVAN, rođ. 1926, Subotica, pog. 20. 11. 1944, pog. na Dunavu.
33. BEŠLIN ŽARKO, sahr. 20. 11. 1944. u Somborn.
34. BLAŽEV ANTUN, Bački Breg, sarh. 24. 11. 1944. u Somborn.
35. BLANUŠA DRAGAN, rođ. 1924, Miletićevo (Vršac), borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
36. BOBIĆ ILIJE MILAN, rođ. 1928, Starčevo, borac, pog. novembra 1944, Batina.
37. BOJIĆ SVETOZAR, rođ. 1927, Subotica, pog. 28. 11. 1944. kod Belja.
38. BOKAN MARJAN, rođ. 1925, Celebići (Dubica), pog. 12. 11. 1944, Batina.

39. BONA DUSANA ILIJA, rođ. 1924, Dolovo, pog. 12. 11. 1944, Batina.
40. BONA DUŠANA TIMA, rođ. 1925, Dolovo, pog. novembra 1944, Batina.
41. BOŽINOVIĆ NOVAK, rođ. 1921, Opovo, pog. 14. 11. 1944, Batina.
42. BOJAC MILOŠ, Gospođinci, sahr. 24. 11. 1944. u Somborn.
43. BORBULJ MILENKO, rođ. 1924, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
44. BOROŠ JULIJANA LAD1SAV, Pančevo, pog. 12. 11. 1944, Batina.
45. BOROŠ LASLO, rođ. 1929, Rajino Selo (Vojlovica), pog. novembra 1944, Batina.
46. BORŠOŠ ŽURO, rođ. 1914, Daruvar, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
47. BOSKOV STEVAN, Žabalj, sahr. 26. 11. 1944. u Somboru.
48. BRATIĆ STEVAN, rođ. 1926, Opovo, pog. 12. 11. 1944, Batina.
49. BRDAR IVANA MARKO, rođ. 1926, Bač. Monoštor, pog. 16. 11. 1944, Batina.
50. BUDALIĆ ĐOKE LAZAR, rođ. 1925, Kovači (Nikšić), pog. 14. 11. 1944, Batina.
51. BUDIMSKI NIKOLA, rođ. 1924, Đurđevo, borac, pog. novembra 1944, Batina.
52. BUGARIN LJUBA, rođ. 1925, Mramorak, pog. 12. 11. 1944, Batina.
53. BULIGOVIĆ STEVAN, rođ. 1922, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
54. BENJA ŠTIPAN, borac, poginuo u Batini.

55. CARIĆ ADAM, sahranjen 28. 11. 1944. u Somboru.
56. CIPOT STEVAN, rod. 1910, Murska Sobota, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
57. CRNJANSKI VASA, rođ. 1915, Pivnice, pog. 27. 11. 1944, Vardarac, Belje.
58. CVIJIN Đ. BARTOL, rođ. 1925, Subotica, pog. 17. 11. 1944, Vardarac, Belje.
59. CAGIĆ MIRKO, rođ. 1926, Stari Bečej, borac, pog. 19. 11. 1944, Batina.

60. ČAKI ANTONA ANTON, rođ. 1924, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.

61. ČAPKO JOAKIM, rođ. 1925, Đurđevo, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
62. CEREVICKI SLOBODAN, rođ. 1914, Novi Sad, pog. 20. 11. 1944, Batina.
63. CIK JOSIPA BELA, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 27. 11. 1944, Lug.
64. ČIK VOJISLAV, rođ. 1925, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
65. CIKARA RADA, rođ. 1923, Miletićevo, pog. 12. 11. 1944, Batina.
66. CIKARA RAFAJLA RADE, rođ. 1907, Lička Jesenica (Ogulin), pog. 14. 11. 1944, Batina.
67. CIPLIĆ TRIVA, rođ. 1923, Gospođinci, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
68. COBANOVIĆ P. MILENKO, rođ. 1926, Vojka, komesar čete, pog. 23. 11. 1944, Sombor.
69. CORIC JOSIP, Zemun, sahr. 8. 12. 1944. u Somboru.
70. COVIĆ SVETOZAR, Jazački Prnjavor, sahr. 4. 1. 1945. u Somboru.
71. CULEP STJEPAN, rođ. 1918, Gradačac (Bosna), komandir čete, pog. 20. 11. 1944, Batina.
72. CUC BELE LASLO, rođ. 1926, Rajevo Selo (Pančevo), pog. 12. 11. 1944, Batina.

73. ĆURCIĆ STEVAN, Pančevo, borac, pog. 14. 11. 1944, Batina.
74. ĆURCIĆ PETAR, rođ. 1923, Miletićevo (Vršac), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.

75. DAVIDOVIĆ MILAN, sahranjen 25. 11. 1944. u Somboru.
76. DAVIDOVIĆ SAVA, rođ. 1927, Čurug, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
77. DARABOS I. KAROL, rođ. 1925, Tavankut (Subotica), pog. 26. 11. 1944, Lug.
78. DEMONJA MILE, Glina, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
79. DEMONJA RANKO, rođ. 1926, Vlaovci, pog. 12. 11. 1944, Batina.
80. DEBELJACKI MILORAD, rođ. 1913, Srbobran, zam. komandira, pog. 20. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
81. DEKANJ ANTON, rođ. 1923, Tavankut (Subotica), pog. 20. 11. 1944, Kazuk.

82. DIMITRIJEVIĆ SAVE BOGOSAV, rođ. 1924, Mramorak (Kovin), pog. novembra 1944, Batina.
83. DIMITRIJEVIĆ MARIJE NENAD, rođ. 1915, Stapar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
84. DIMITRIJEVIĆ LJUBICA, rođ. 1927, Bukovac (Srem. Karlovci), delegat, pog. 12. 11. 1944.
85. DOBANOVACKI ŽARKO, rođ. 1916, Gospođinci, borac, pog. kod Batine.
86. DOBEŠ GUSTAV, rođ. 1908, Vel. Središte (Vršac), pog. 16. 11. 1944, Bezdan.
87. DOBROSAVLJEVIĆ MILOŠ, Sombor, borac, umro od rana 23. 11. 1944.
88. DOLOVAC MILENKO, rođ. 1925, Čurug, pog. 16. 11. 1944, Batina.
89. DOSTANIĆ LAZARA BORISLAV, rođ. 1929, Vitojevci, vodnik, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
90. DOVAT SAVA, rođ. 1923, Kula, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
91. DRAGUNA JOVANA JOVAN, rođ. 1923, Čileu (Rumunija), pog. 6. 11. 1944, Batina.
92. DRDARSKI DURA, rođ. 1923, M. Margita (Alibunar), borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
93. DUNĐERSKI TADIJE MILAN, rođ. 1924, Srbobran, borac, umro 28. 11. 1944. u Somboru.
94. DUPSKI MIHI, rođ. 1922, Mramorak (Kovin), borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
95. DURUPOVIĆ VLADIMIR, rođ. 1926, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
96. ĐOKIN BOGDAN, rođ. 1927, Futog, borac, pog. 20. 11, 1944, Batina.
97. ĐULINAC BRANKO, rođ. 1924, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
98. ĐULINAC BRANKO, Sombor, umro 12. 12. 1944. u bolnici u Somboru.
99. ĐURĐEV MAKSA, Samoš (Alibunar), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
100. ĐURĐEV ILIJA, Gospođinci, 25. 11. 1944. sahr. u Somboru.
101. ĐURĐEV STEVAN, rođ. 1927, Pančevo, borac, pog. novembra 1944, Batina.
102. ĐURIĆ MILOŠ, rođ. 1922, Bos. Dubica, pog. 13. 11. 1944, Batina.

103. ĐURIĆ PETAR, rođ. 1923, Miletić (Vršac), borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
104. ĐURIĆ MIODRAG, rođ. 1924, Kruščica (Bela Crkva), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
105. ĐURIĆ TODOR, rođ. 1922, Sinj, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
106. ĐUROVIĆ BOŽA, rođ. 1924, Kusić (Bela Crkva), delegat, pog. 12. 11. 1944, Batina.
107. ĐURKOVIĆ ĐURO, Vel. Pisanica, Bjelovar, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.

108. DŽINIĆ ILIJA, rođ. 1925, Čonoplja, pog. novembra 1944, Batina.

109. ERES GERGELJA GERGELJ, rođ. 1923, Ivanovo (Pančevo), pog. 12. 11. 1944, Batina.
110. ERMENIĆ MARIN, rođ. 1926, Bač. Monoštor, borac, pog. 25. 11. 1944, Batina.
111. ERMENIĆ MARIJAN, rođ. 1920, Bač. Monoštor, pog. 12. 11. 1944, Batina.

112. FLORIN STEVAN, rođ. 1924, Kriva Bara, Vršac, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
113. FILIPOVIĆ SLAVKO, rođ. 1914, Sokolac (Rumunija), zam. komandira, pog. 12. 11. 1944.
114. FERKOVIĆ BLAŠKA PETAR, rođ. 1925, Subotica, borac, pog. 27. 11. 1944, Bilje.
115. FRANCIŠKOVIĆ MATE ANTUN, rođ. 1924, Subotica, desetar, pog. 25. 11. 1944, Lug.
116. FRANETA MARKA KRSTA, rođ. 1925, Ban. Novo Selo, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

117. GABRIĆ NIKOLE ALOJZ, rođ. 1924, Subotica, desetar, pog. 21. 11. 1944, Kazuk.
118. GABRIĆ ANDRIJA, rođ. 1924, Subotica, desetar, pog. 22. 11. 1944. na Dunavu.
119. GABRIĆ JAKOBA BLAŠKO, rođ. 1926, Subotica, umro 26. 11. 1944, u Somboru.
120. GAJIĆ FRANJA, rođ. 1925, Sombor, pog. 16. 11. 1944, Batina.
121. GALONJA JOVAN, umro od rana, sahranjen 15. 12. 1944. u Somboru.

122. GAVRAN IVAN, rođ. 1923, Mišinci (Derventa), borac, pog. 26. 11. 1944, Karanac.
123. GEDEON ŽIVE MILORAD, rođ. 1921, Sekule (Kovačica), borac, pog. 14. 11. 1944, Batina.
124. GEORGE JONA JON, rođ. 1921, Seleuš, borac, pog. novembra 1944, Batina.
125. GOLUB IVAN, rođ. 1925, Bački Monoštor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
126. GOVORKOVIĆ ANTUN, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
127. GOMERČIĆ RUDOLF, rođ. 1924, Davor (N. Gradiška), vodnik, pog. 25. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
128. GRADINAC, SAVE ĐORĐE, rođ. 1926, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
129. GRGIĆ NIKOLE NIKOLA, rođ. 1925, Starčevo, borac, umro 26. 11. 1944. u Somboru.
130. GRNIĆ LUKA, rod. 1925, Novi Sad, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
131. GROZDIĆ MILIVOJ, rođ. 1927, Kula, borac, pog. 17. 11. 1944, Batina.
132. GRUJIĆ LUKA, rođ. 1927, Novi Sad, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
133. GVOZDIĆ MILIVOJ, rođ. 1927, Kula, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
134. GUBAS ĐURO, rođ. 1923, Đurđevo, borac, pog. 22. 11. 1944. Zmajevac.
135. GUBAČKA PAJE JANO, rođ. 1927, Vojlovica, borac, pog. 3. 11. 1944, Batina.

136. HERCOG DRAGA, rođ. 1927, Kula, borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
137. HORVAT ŠTIPAN, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
138. HORVATSKI STEVAN, Subotica, umro 3. 12. 1944. u Somboru.
139. HRNKAŠ FRANJA, rod. 1925, Bukovac (Srem. Karlovci), pog. 12. 11. 1944, Batina.
140. HUDIĆ ANTUN, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
141. ILIJIN SAVA, rođ. 1912, Gospođinci, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.

142. ILIJEVIĆ MARKO, rođ. 1924, Otok (Vinkovci), desetar, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
143. ILKIĆ JOVANA ZIVAN, rođ. 1919, Vrdnik, zam. komandira, pog. 16. 11. 1944, Bezdan.
144. IVANOVIĆ ALEKSANDAR, rođ. 1925, Sombor, pog. 12. 11. 1944, Batina.
145. IVANKOVIĆ LUKA, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 23. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
146. IVKOVIĆ ANTUNA LAZAR, rođ. 1923, Subotica, desetar, pog. 23. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
147. IVKOVIĆ MATE, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 23. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.

148. JABLANOV MILOJKO, rođ. 1922, Krstur (N. Kneževac), pog. 21. 11. 1944, Kazuk.
149. JAKUP JOKSIM, rođ. 1925, Đurđevo (Žabalj), borac, pog. 24. 11. 1944, Zmajevac.
150. JAKUPOVIĆ JUSUF, rođ. 1926, Kumičani (Prijedor), pog. 24. 11. 1944, Batina.
151. JAKŠIĆ JOVAN, borac 1. čete 3. bat., 12. brig., poginuo kod Bezdana.
152. JAKŠIĆ ANDRIJE IVAN, rođ. 1927, Subotica, borac, pog. 2TJ1T 1944, Kazuk.
153. JANDRIĆ MTLORAD, rođ. 1924, St. Sivac, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
154. JANČURIĆ NIĆIFORA MIRKO, rođ. 1925, Stapar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
155. JANIĆ MILICA, rođ. 1922, Ugrinovci, Zemun, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
156. JANKOVIĆ M. ŽIVA, rođ. 1926, Taraš (Bečej), borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
157. JANJIĆ MILAN, rođ. 1922, Bos. Dubica, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
158. JOCIĆ SAVA, rođ. 1928, Čenta (Kovačica), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
159. JOCIĆ MILANA ĐORĐE, rođ. 1928, Novi Sad, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
160. JOCIĆ PETRA JOVAN, rođ. 1916, Novi Sad, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
161. JOZIĆ ANTUN, rođ. 1920, Sukač (Livno), borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.

162. JOSIMOVIĆ SAVA, rođ. 1908, Miletićevo (Vršac), desetar, pog. 13. 11. 1944, Batina.
163. JOSIMOVIĆ TODOR, rođ. 1924, Čerević (Šakotinac), desetar, pog. 16. 11. 1944, Batina.
164. JOVANOV RADINKA STANKO, rođ. 1925, Ilidža, pog. 20. 11. 1944, Batina.
165. JOVANOVIĆ DRAGINJE STEVAN, rođ. 1925, Ban. Novo Selo, borac, pog. 8. 11. 1944, Batina.
166. JOVANOVIĆ PAJE STEVAN, rođ. 1905, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
167. JOVANOVIĆ RADISA, Bela Crkva, desetar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
168. JOVIĆ MILE, rođ. 1924, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
169. JOVIĆ IVAN, rođ. 1922, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
170. JOVIN STEVA, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
171. JOVANČIĆ STANKO, rod. 1923, Samoš (Alibunar), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
172. JUKIĆ JAKOB, rođ. 1924, Žablje (Travnik), borac, pog. 23. 11. 1944, Zmajevac.
173. JURIĆ TODOR, rođ. 1922, Sinj, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
174. JURIĆ LUKE MATE, rođ. 1924, Subotica, pog. 23. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.

175. KADIĆ MIRKO, rođ. 1907, St. Bečej, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
176. KALABA JOVE JOVAN, rođ. 1927, Brezova (Mrkonjić), borac, pog. 11. 11. 1944, Batina.
177. KALIĆ MISA, Golubinci, borac, sahr. 15. 12. 1944. u Somboru.
178. KAPLIĆ SVETOZAR, rođ. 1923, Čerević, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
179. KAPUNOVIĆ NIKOLE ILIJA, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
180. KATANIĆ ŽARKA MILORAD, rođ. 1916, Stapar, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
181. KENJALO DURA, rođ. 1914, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
182. KELIĆ JOVANA BOŠKO, rođ, 1925, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

183. KOLAR PAVA, rođ. 1925, Izbište (Bela Crkva), bolničarka, pog. 12. 11. 1944, Batina.
184. KOLARSKI MILANA BRANISLAV, rođ. 1926, Beograd, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
185. KOMLENSKI STEVAN, borac, pog. 22. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
186. KOBACI MIHAJLA JOSIP, rođ. 1926, Beočin, borac, pog. novembra 1944, Batina.
187. KOCIĆ OSTOJE DANILO, rođ. 1927, Đurđevo, borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
188. KONJOVIĆ MILOVAN, Senta sahranjen 5. 12. 1944. u Somboru.
189. KOSANOVIĆ BRANKO, rođ. 1927, Ban. Sokolac, borac, pog. 22. 11. 1944, Kazuk.
190. KOSANOVIĆ MILAN, rođ. 1920, Ban. Karađorđevo, pog. 12. 11. 1944, Batina.
191. KOSTIĆ VOJIN, Nadalj (Žabalj), borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
192. KOZAROV BRANKO, rođ. 1925, Kać (Novi Sad), borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
193. KOPILOVIĆ MIRKO, rođ. 1926, Subotica, borac, umro 30. 11. 1944, u Somboru.
194. KOVAČ IVICA, rođ. 1924, Belišće (Valpovo), desetar, pog. 19. 11. 1944, Batina.
195. KOVAČIĆ MILAN, Prahovo, umro od rana 7. 12. 1944, Sombor.
196. KOVAČIĆ MILOVAN, Senta, umro od rana 5. 11. 1944, Sombor.
197. KOVAČIĆ VASA, rođ. 1916, Sombor, borac, pog. novembra 1944, Batina.
198. KOVAČEV SIME STEVAN, rođ. 1921, Ferdin (Alibunar), pog. 5. 11. 1944, Bezdan.
199. KOVAČEVIĆ PETAR, rođ. 1919, Karlovčić, komesar čete, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.
200. KOVAČEVIĆ LJUBOMIR, borac, umro od rana 25. 11. 1944. u Somboru.
201. KOVAČEVIĆ MILAN, rođ. 1925, Crna Gora, borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
202. KOVČIN LAZARA MOMIR, rođ. 1924, Stapar, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
203. KRAJNOVIĆ JOVAN, rođ. 1927, Žednik (Subotica), borac, pog. 22. 11. 1944, Kazuk.

204. KRKOBABA KRSTE DARINKA, rođ. 1926, Vladimirovac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
205. KUCURSKI DRAGOMIR, rođ. 1915, St. Sivac, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
206. KUBATOVIĆ ANTUNA LUKA, rođ. 1924, Subotica, pog. .23. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
207. KUČOV PETAR, rođ. 1925, B. Vinogradi (Subotica), pog. 27. 11. 1944, Lug.
208. KUZMIĆ BOŽA, rođ. 1926, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
209. KUZMANOVIĆ ILIJA, rođ. 1924, Gospođinci, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
210. KUZMANOVIĆ MARTIN, rođ. 1917, Bač. Monoštor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
211. KUZMANOVIĆ ŽIVA, rođ. 1920, Srpska Crnja, (Jaša Tomić), pog. 12. 11. 1944, Batina.
212. KUNC TEREZE STEVAN, rođ. 1925, Žabalj, pog. novembra 1944, Batina.
213. KUNIĆ MILADINA STANKO, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
214. KUSIČKI ŽIVA, rođ. 1919, Uljma, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

215. LAĆARAC TODOR-TOSA, rođ. 1924, Bešenovo, komandir čete, pog. 12. 11. 1944, Batina.
216. LAĐAKOV NOVO, rođ. 1926, Srbobran, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
217. LAĐARAC KUZMAN, rođ. 1928, Kula, borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
218. LAZARIĆ ĐORĐA ĐORĐE, rođ. 1920, Dolovo, pog. 30. 11. 1944, Batina.
219. LAZIĆ ŽIVOJIN, rođ. 1926, Varjuš (Temišvar), borac, pog. 16. 11. 1944, Bezdan.
220. LONĆARIĆ STJEPAN, rođ. 1910, Luzanja (Varaždin), pog. 17. 11. 1944, Batina.
221. LOVRIĆ ANTUNA MARKO, rođ. 1924, Tavankut, borac, pog. 27. 11. 1944, Lug.
222. LUKAĆ MILENKO, rođ. 1924, Banja Luka, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
223. LUKAĆEVIĆ GEZA, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 21. 11. 1944, Kazuk.
224. LJEPOVIĆ DAMJAN, rođ. 1924, Mušević, (Karlovac), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

225. MAJER FRANJO, rođ. 1926, N. Slankamen, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
226. MALESEV M. RADOSLAV, rod. 1926, Kać (Novi Sad), borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
227. MAMU2IĆ IVAN, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
228. MANOJLOVIĆ PETAR, Kupusina, umro od rana 24. 11. 1944. u Somboru.
229. MARIĆ SREDOJE, Srpska Crnja, desetar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
230. MARIĆ KOSTE RADOVAN, rođ. 1928, Žabalj, borac, pog. novembra 1944, Batina.
231. MARINKOVIĆ STOJADINA MILORAD, rođ. 1927, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
232. MARJANOVIĆ MILAN, rođ. 1915, Zemun, zam. komandira, pog. 16. 11. 1944, Batina.
233. MARKOVIĆ VELJKA JOVA, rođ. 1924, Deliblato, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
234. MATARIĆ ŠTIPAN, rođ. 1924, Sombor, borac, rođ. 13. 11. 1944, Batina.
235. MATISEK SLAVKO, rođ. 1911, Kupski Kraljevac, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
236. MARTINOVIĆ LUKE DIMITRIJE, rođ. 1927, Budva, pog. 18. 11. 1944, Batina.
237. MARTINOVIĆ VASE ILIJA, rođ. 1925, Deliblato, borac, pog. novembra 1944, Batina.
238. MARTINOVIĆ MARKO, rođ. 1926, Bački Breg, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
239. MAVLJANSKI ĐORDE, rođ. 1920, Novi Sad, borac, pog. 22. 11. 1944, Batina.
240. MARVINSKI PETAR, rođ. 1924, Melenci (Bečej), borac, pog. 24. 11. 1944, Kazuk.
241. MATKOV OBRADA SAVA, rođ. 1927, Samoš, borac, pog. 9. 11. 1944, Batina.
242. MASIĆ TEODOR-TOŠA, rođ. 1928, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
243. MEDER STEVE DRAGAN, rođ. 1926, Čerević, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
244. MEDIĆ MIRKO, rođ. 1924, Karađorđevo, borac, pog. 16. 11. 1944, Bezdan.
245. MEDIĆ PERSA, rođ. 1925, Bešenovo, borac, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.

246. MILANOV NEDELJKO, Srpska Crnja, desetar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
247. MILANOV BOGDANA VELJKO, rođ. 1923, Opovo, borac, pog. 12. U. 1944, Batina.
248.' MILANOV STEVAN, rođ. 1923, Opovo (Kovačica), desetar, pog. 19. 11. 1944, Batina.
249. MILINOV GAVRA, rođ. 1928, Srbobran, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
250. MILIČEVIĆ VASE RADE, rođ. 1923, Starčevo, pog. 16. 11. 1944, Batina.
251. MILOŠEV RADOSLAVA RADOVAN, rođ. 1926, St. Vrbas, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
252. MILOSAVLJEVIĆ NEDELJKO, rođ. 1921, Belobreška, komand. čete, pog. 12. 11. 1944, Batina.
253. MILOVANOVIĆ JOVAN, rođ. 1927, Prhovo (Ruma), borac, pog. 19. 11. 1944, Batina.
254. MILUTINOV SAVE ILIJA, rođ. 1925, Starčevo, pog. novembra 1944, Batina.
255. MIRČEV SAVA, rođ. 1921, Kikinda, borac, pog. 17. 11. 1944, Subotica.
256. MITROVIČ JOVAN, rođ. 1924, Barači (Mrkonjić-Grad), desetar, pog. 17. 11. 1944.
257. MIJATOV LAZARA JOVAN, rođ. 1926, St. Sivac, borac, pog. 26. 11. 1944, Karanac.
258. MLAĐENOVIĆ VLADIMIR, Veliki Bečkerek, borac, umro u bolnici.
259. MUDRINSKI MILOVAN, rođ. 1915, Srbobran, borac, pog. 26. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
260. MUKIĆ STEVAN, rođ. 1927, Subotica, borac, pog. 23. 11. 1944, Kazuk.

261. NEDELJKOV STEVANA SVETOZAR, rođ. 1924, Samoš, pog. 13. 11. 1944, Batina.
262. NEDELJKOV BORA, rođ. 1922, Uljma, pog. 16. 11. 1944, Batina.
263. NENIN D. LAZA, rod. 1927, Aradac (Petrovgrad), borac, streljan u Baji.
264. NESTOROV PETRA ILIJA, poginuo novembra 1944, Batina.
265. NIKOLIĆ BOŽE MILICA, rođ. 1927, Novi Sad, pog. 13. 11. 1944, Batina.

266. NIKOLIĆ VLADIMIR-BATA, Despot Sv. Ivan, polit, komesar, pog. 24. 11. 1944, Sombor.
267. NIKOLIĆ ZAKA, umro od rana 26. 11. 1944. u Somboru.
268. NINKOVIĆ Đ. DRAGINJA, rođ. 1927, Višnjićevo, delegat, pog. 14. 11. 1944, Batina.
269. NOVAKOV SAVE ILIJA, rođ. 1926, Dolovo, pog, 16. 11. 1944, Batina.
270. NOVAKOVIĆ KOSTE SLAVUJKA, pog. 12. 11. 1944, Batina.

271. ODAŽIN MILADIN, rođ. 1909, Gospođinci, borac, pog. 19. 11. 1944, Batina.
272. OPŠIĆ IVAN BRICA, rođ. 1920, Morović, komandir čete, pog. 19. 11. 1944, Batina.
273. ORBAN LAJOSA LAJOŠ, rođ. 1919, Debeljača, pog. novembra 1944, Batina.
274. ORGAN ĐORĐA JANI, rođ. 1922, Samoš, borac, pog. 18. 11. 1944, Batina.
275. OSTOJIĆ STEVANA STEVAN, rođ. 1922, Samoš, pog. 19. 11. 1944, Batina.

276. PANTIĆ KOSTE MILAN, rođ. 1925, Vršac, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
277. PANTIĆ MILORADA VELISAV, rođ. 1927, Kovin, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
278. PANIC MILENKO, rođ. 1925, Zabalj, borac, pog. 19. 11. 1944, Zmajevac.
279. PANČIĆ JOVAN, rođ. 1912, Sivac (Sombor), borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
280. PANDUROV ZDRAVKO, rođ. 1926, Đurđevo, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi vinogradi.
281. PAPUGA DURA, Mikluševac, sahranjen 27. 11. 1944. u Somboru.
282. PARČETIĆ-CIGIĆ Marka ŠTIPAN, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
283. PATARČIĆ VECO, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 21. 11. 1944, Kazuk.
284. PAROŠKI DRAGOLJUB DRAGA, rod. 1919, Kula, pog. novembra 1944, Batina.
285. PAŠIN DUŠAN, rođ. 1924, Parage, pog. 12. U. 1944, Batina.
286. PAVKOV SLAVKO, rođ. 1927, Sivac (Sombor), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

287. PAVKOV JOVAN, rod. 1926, Begeč (N. Sad), borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
288. PAVKOV ŽIVKO, rod. 1917, St. Sivac, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
289. PAVKOVIĆ DIMITRIJE, rod. 1923, Dolovo, pog. novembra 1944, Batina.
290. PAVLOV JOVAN, rod. 1914, Kać (N. Sad), borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
291. PAVLOVIC MOMČILO, rod. 1910, Sarajevo, komesar čete, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
292. PEJAKOV CVETKO, rođ. 1927, Sombor, borac, pog. 8. 11. 1944, Batina.
293. PEJCIN DUŠAN, rođ. 1917, St. Sivac, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
294. PEJCIN ZDRAVKO, rođ. 1917, St. Sivac, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
295. PEJIC STEVAN, rođ. 1924, Bavanište (Kovin), pog. 12. 11. 1944, Batina.
296. PEJIN MILANA DUŠAN, rođ. 1923, St. Sivac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
297. PEKANOVIC IVAN, rođ. 1920, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
298. PERČIĆ LAZE ANTUN, rođ. 1916, Palić (Subotica), borac, pog. 30. 11. 1944, Batina.
299. PERIC BOGDAN, rođ. u Prahovu, sahr. 30. 12. 1944. u Somboru.
300. PEBTER IVAN, rođ. 1925, Ledinci, borac, pog. 15. 11. 1944, Batina.
301. PENOV DRAGAN, rođ. 1922, St. Slankamen, vodnik, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.
302 PETREŠ PAJA, rođ. 1925, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
303. PETERNEL FRANJO, rođ. 1926, Drenovac (Slav. Brod), vodnik, pog. 23. 11. 1944, Kazuk.
304. PETROV STEVAN, rođ. 1914, Samoš (Alibunar), vodnik, pog. 16. 11. 1944, Batina.
305. PETROVIC MILAN, umro od rana 28. 11. 1944. i sahranjen u Somboru.
306. PETROVIC MILAN, rođ. 1924, Vrbanja, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
307. PETROVIC PAJE IVAN. rođ. 1913, Deliblato, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.

308. PETROVIC SVETOZARA ŽIVAN, rođ. 1927, Deliblato, pog. 15. 11. 1944, Batina.
309. PREKAJAC MITA, rođ. 1927, Kula, pog. novembra 1944, Batina.
310. PRCIĆ MIJE TOMA, rođ. 1927, Subotica, pog. 22. 11. 1944, Kazuk.
311. PRODANOVIC MARKO, rođ. 1920, Novi Sad, komesar čete, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.
312. PRIBIĆEVIC PETAR, rođ. 1925, Ban. Karađorđevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
313. PLATIŠA JOVAN, rođ. 1924, Karađorđevo, delegat, pog. 23. 11. 1944, Batina.
314. PLAVSIC TOME NENAD, borac, pog. na Batini 15.11.1944.
315. PLAVŠIĆ ROŽE JOCA, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944. kod Luga.
316. POZNIC JOVAN, rođ. 1923, Sokolac, Vršac, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
317. POPIĆ VLADE DUŠAN, rođ. 1920, Stapar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
318. POPOVIC SLAVKA DURA, rođ. 1926, Titel, borac, pog. 11. 11. 1944, Batina.
319. POPOVIC FILIP, iz Deliblata (Kovin), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
320. POPOVIC JOVAN, rođ. 1927, Ledinci, N. Sad, pog. 15. 11. 1944, Batina.
321. POPOVIC ĐORĐE, rođ. 1912, Krčedin, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
322. POPOVIC JOVAN iz Klenka, umro od rana 14. 12. 1944. Sombor.
323. POTOVIĆ JOVAN, iz Građana (Cetinje), umro od rana 6. 12. 1944. u Somboru.
324. POTKONJAK MILICA RADOVAN, rođ. 1922, Tržiš, pog. 14. 11. 1944, Batina.
325. PUZIC NIKOLE SLOBODAN, rođ. 1925, Rivica, komand. čete, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
326. PUPOVAC DUŠAN, rođ. 1925, Belišani (Dalmacija), pog. 12. 11. 1944, Batina.
327. PURIC TRIVA, rođ. 1924, Nadalj (Žabalj), borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
328. PUTNIK KATARINA, iz Aranđelovca, umrla od rana 28. 12. 1944, u Somboru.

329. PUSKAREV MILAN, rod. 1917, St. Sivac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
330. PUSKAREV DUŠAN, iz St. Sivca (Sombor), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
331. PUŠIN DRAGUTIN, rod. 1923, Subotica, borac, pog. 30. 11. 1944. na Dunavu.
332. RADAKOVIĆ DRAGAN, rod. 1911, Beograd, pom. komandanta, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
333. RADOJEVIĆ SLAVKO, rod. 1928, Šid, vodnik, pog. 13. 11. 1944, Batina.
334. RADOSAVLJEVIĆ SPASA, rod. 1914, Sokolovac (Ruma), pog. 12. 11. 1944, Batina.
335. RADOVANOV ANA, rod. 1928, Vrbas, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
336. RADOVANOV ACA, rod. 1928, Kać (N. Sad), borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
337. RADOVANOV MILENKA, STEVAN, Čurug, umro 26. 11. 1944. u Somboru.
338. RAJIĆ ILIJA, borac, pog. 22. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
339. RAKIĆ MAKSIM, rod. 1923, B. Gradište, komesar čete, pog. 20. 11. 1944, Batina.
340. RAIČ ŠTIPANA FRANJA, rod. 1925, Sombor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
341. RAMIĆ SULEJMAN, rod. 1914, Bos. Brod, desetar, pog. 14. 11. 1944, Batina.
342. RANITOVIĆ PETAR, Banovci (St. Pazova), desetar, pog. 14. 11. 1944, Batina.
343. RATKOV DOBRIVOJ, Ćenej (Novi Sad), borac, pog. 15. 11. 1944, Batina.
344. RAZVE MILAN, rod. 1916, Čurug, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
345. RAŠAJSKI BOŠKO, rod. 1923, Uljma (Bela Crkva), pog. 12. 11. 1944, Batina.
346. RAŠIMOVIĆ JOCA, rod. 1910, Srem. Mitrovica, komandir čete, pog. 18. 11. 1944, Batina.
347. RIBIČ RADA, Cetingrad (Slunj), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
348. RUDIĆ ALBERT, rod. 1919, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
349. RUDIĆ A. .TEREMIJA, rod. 1923, Subotica, borac, pog. 22. 11. 1944, Kazuk.

350. RUDINSKI GRGA, rođ. 1923, Subotica, desetar, pog. 26. 11. 1944, Lug.
351. RUJAN DORĐA TRAJAN, rod. 1924, Seleuš, pog. novembra 1944, Batina.
352. RUCKOVIĆ ZVONIMIR, rođ. 1924, Potok (Kutina), borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
353. RUTENIĆ MILORAD, Gospođinci, umro od rana 30. 12. 1944. u Somboru.

354. SADŽAKOV NOVA, rođ. 1926, Srbobran, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
355. SAKIĆ MIJO, rođ. 1920, Cernik (Nova Gradiška), vodnik, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
356. SALAMUN NIKOLA, rođ. 1926, Đurđevo, borac, pog. 26. U. 1944, Batina.
357. SARIĆ ŠTIPANA IVE, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
358. SAVATOVIĆ DUŠAN, Virovitica, pog. 18. 11. 1944, Batina.
359. SAVIĆ JOVAN, rod. 1928, Slav. Požega, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
360. SAVKOV PETAR, rod. 1918, Nadalj, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
361. SENDERAK JULIJAN, rođ. 1926, Đurđevo, pog. 23. 11. 1944, Zmajevac.
362. SENDERAK ĐORĐE, rođ. 1925, Novi Sad, komesar čete, pog. 20. 11. 1944, Batina.
363. SIČ ANDRIJA, rođ. 1922, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
364. SIKIRIĆ FRANJA, rođ. 1923, Bibin.je (Zadar), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
365. SLAVNIĆ ŽIVKO, rođ. 1923, Srbobran, vodnik, pog. 15. 11. 1944, Batina.
366. SMIL.TANIĆ ĐURO, rođ. 1926, Udbina, desetar, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
367. SRĐANOV DEFINA, rođ. 1924, Srbobran, borac, pog. 5. 11. 1944, Sombor.
368. SOKIĆ MTJO, rođ. 1920, Cernik, N. Gradiška, vodnik, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
369. STANIMIROV PERE ŽIVKO, rođ. 1924, Nadalj, borac, pog. 15. 11. 1944, Batina.
370. STANIĆ MILOŠ, Beograd, umro od rana 22. 12. 1944. u Somboru.

371. STAMBOLIĆ MITE SAVA, rođ. 1922, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
372. STANKOV PETAR, borac, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
373. STANOJEV NIKOLA, borac, Žabalj, pog. 20. 11. 1944, Batina.
374. STANOJEV NIKOLA, borac, Sombor, poginuo u batinskoj bici.
375. STEPKOVIĆ LUKA, Žednik, borac, umro od rana 4. 12. 1944. u Somboru.
376. STEFANOVIĆ IVAN, rođ. 1926, Vrbas, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
377. STIPIĆ IVAN, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
378. STOJADINOV ZLATKO, rođ. 1925, Mramorak, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
379. STOJANOV ILIJA, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
380. STOJŠIĆ MILAN, rođ. 1920, Adaševci (Šid), borac, pog. 26. 11. 1944, Karanac.
381. SUBOTIN ZORAN, rođ. 1927, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
382. SUBOTIN BURICE JOVAN, rod. 1924, Stapar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
383. SUKNOVIĆ MARKO, rođ. 1925, Subotica, borac, pog. 26. U. 1944, Lug.
384. SURDUCKI VELIMIR, rođ. 1923, Nadalj, zam. komesara, pog. 24. 11. 1944, Kneževi Vinogradi.
385. SVIRČEV ĐORĐE, borac, pog. 21. 11. 1944, Zmajevac.
386. SVIRČEV RADOSLAV, rođ. 1920, Bač. Petrovo Selo, borac, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.
387. SOLONSKI JAKOP, Žabalj, borac, umro od rana 11. 11. 1944. u Somboru.

388. ŠALAJIĆ SVETOZARA NEDELJKO, rod. 1926, Stapar, pog. 16. 11. 1944, Batina.
389. ŠALAJIĆ NEDELJKO-BATA, borac, umro od rana nov. 1944. u Somboru.
390. ŠINŽAR MILENKO, rod. 1923, Kruščica, komesar čete. pog. 12. 11. 1944, Batina.
391. ŠIMUNOVIĆ IVAN, rođ. 1926, Bač. Monoštor, borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.

392. ŠIMOKOVIĆ JOSIP, rođ. 1925, Subotica, borac, pog. 28. 11. 1944, Belje.
393. ŠIJAČKI SLAVKO, rođ. 1906, Čurug, borac, pog. 15. 11. 1944, Batina.
394. ŠISLER ANTON, rođ. 1905, Stapar, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
395. ŠKARICA JULIJE, rođ. 1923, Luč (Darda), borac, pog. 16. 11. 1944, Batina.
396. ŠKEDNRA ANTE, rođ. 1925, Belo Polje (Mostar), borac, pog. 19. 11. 1944, Kazuk.
397. ŠKORIĆ ČEDO, rođ. 1926, Karađorđevo, zam. komesara čete, pog. 16. 11. 1944, Batina.
398. ŠOVLJANSKI ĐORĐE, rođ. 1926, Novi Sad, borac, pog. 22, 11. 1944, Batina.
399. ŠOVLJANSKI RADIVOJ, rođ. 1922, Žabalj, borac, pog. 22. 11. 1944, Batina.
400. ŠOROK DIMITRLTA NIKOLA, rođ. 1920, Slavonija, pog. 12. 11. 1944, Batina.
401. ŠUJIĆ BRANKO, rod. 1926, Subotica, borac, pog. 24. 11. 1944, Bilje.

402. TANČIĆ JOVAN, rođ. 1912. Stari Sivac, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
403. TAJDIĆ SLOBODAN, rođ. 1927, Bač. Novo Selo (Pančevo), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
404. TAJEGIĆ RADA, rođ. 1922, Biosek, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
405. TALIJAN LJUDEVIT, rođ. 1925, Grubišno Polje, pog. 20. 11. 1944, Batina.
406. TATIĆ STEVANA MILAN, rođ. 1926, Lok (Titel), borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
407. TINTAR DUŠAN, rođ. 1924, Glinica (Cazin), borac, pog. 14. 11. 1944, Batina.
408. TERZIĆ JOSIP, rođ. 1928, Split, pog. 27. 11. 1944, Vardarac.
409. TRAJKOV MILADIN, rod. 1921, Stapar (Apatin), pog. 12. 11. 1944, Batina.
410. TOMANOVIĆ VIDAKA JOVAN, rođ. 1920, Bač. Novo Selo (Pančevo), pog. 12. 11. 1944, Batina.
411. TOMAŠEV MARIN, rođ. 1920, Santovo (Baja), borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.

412. TOT KIRALJA TIBOR, rod. 1924, Tavankut, Subotica, pog. 24. 11. 1944, Kazuk.
413. TOŠKIN DRAGUTIN, rođ. 1923, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
414. TUCAKOV BORIVOJ, rođ. 1914, Čurug, pog. novembra 1944, Batina.

415. UBAŠEVIĆ LUKA, rođ. 1924, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Lug.
416. UROŠEV ĐURĐEVKA DUŠAN, rođ. 1928, Alibunar, pog. 12. 11. 1944, Batina.
417. URBAN JOVAN, Ivanovo, Pančevo, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
418. USKOKOVIĆ ĐURĐA, rođ. 1924, Bečej, zam. komesara čete, pog. 18. 11. 1944, Batina.
419. UTJEŠANOVIĆ ŽIVKO, Našice, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.

420. VALEDIN JOSIP, Vinkovci, umro od rana 11. 12. 1944. u Somboru.
421. VARGA JOŽEFA LASLO, rođ. 1924, Sombor, pog. 12. 11. 1944, Batina.
422. VASILJEVIĆ SAVA, Aleksandrovo, umro od rana 5. 11. 1944. u Somboru.
423. VASIĆ PETAR, rođ. 1929, Bela Crkva, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
424. VESELICA BRANKO, rođ. 1922, Bugar, Bihać, vodnik, pog. 13. 11. 1944, Batina.
425. VESELINOVIĆ DIMITRIJE, Novi Sad, komesar čete, pog. 16. 11. 1944, Batina.
426. VESELI JOSIPA JOSIP, rođ. 1914, Srem. Mitrovica, pog. 21. 11. 1944, Zmajevac.
427. VIDAKOVIĆ HADNAĐA FRANJO, rođ. 1926, Subotica, borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
428. VIDAKOVIĆ MATO, rođ. 1921, Zadubravlje (Slav. Brod), pog. 26. 11. 1944, Lug.
429. VLAHOVIĆ KOŠTA, rođ. 1925, Zemun, pog. 22. 11. 1944, Zmajevac.
430. VLAOVIĆ BRANKO, rođ. 1928, Čurug, borac, pog. novembra 1944, Batina.
431. VLAOVIĆ MILAN, rod. 1924, Čurug, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.

432. VLAOVIĆ PERICA, rođ. 1925, Ćenej, borac, pog. 15. 11. 1944, Batina.
433. VLAŠKOVIĆ SLAVKO, borac, pog. 14. 11. 1944, Batina.
434. VOJINOV ŽIVA, rođ. 1912, Crepaja (Kovačica), pog. 16. 11. 1944, Batina.
435. VOJNOV PAVLA 2IVA, rođ. 1912, Crepaja, vodnik, pog. 16. 11. 1944, Batina.
436. VOJNIĆ B. NIKOLA, rođ. 1920, Subotica, borac, utopio se 30. 11. 1944.
437. VOJNIĆ NIKOLA, rođ. 1920, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
438. VOJNIĆ BLAŠKO, rođ. 1924, Verušić (Subotica), pog. 26. 11. 1944, Lug.
439. VOJNIĆ PURČAR ŠTIPAN, rođ. 1926, Žednik (Subotica), pog. 29. 11. 1944, Vardarac.
440. VOZAREVIĆ NIIKOLA, Ležimir, pog. 11. 11. 1944, sahranjen u Somboru.
441. VRANEŠIĆ ILIJA, rod. 1922, Benkovac, borac, pog. 13. 11. 1944, Batina.
442. VUČIĆ BRANKO, rođ. 1912, Cesava (Teslić), komesar čete, pog. 15. 11. 1944, Batina.
443. VUJIĆ SAVE ALEKSANDAR, rođ. 1923, Novi Sad, vodnik, pog. 16. 11. 1944, Batina.
444. VUJIN BOJANA, rođ. 1927, Martinci (Srem. Mitrovica), pog. 24. 11. 1944, Kneževski Vinogradi.
445. VUJKOV GRGA, rođ. 1924, Žednik (Subotica), borac, pog. 26. 11. 1944, Lug.
446. VUJKOVIĆ (Lamici NIKOLE ANTUN, rođ. 1916, Tavankut, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
447. VUJKOVIĆ NIKOLA, rod. 1916, Subotica, borac, pog. 20. 11. 1944, Kazuk.
448. VUKOVIĆ IVAN, Sombor, pog. 12. 11. 1944, Batina.
449. VULPE ĐORĐE, rođ. 1923, Novi Sad, borac, pog. 19. 11. 1944, Zmajevac.
450. VUNJAK DUŠAN, Kozari (Korenica), borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
451. ZDRAVKOVIĆ MILENA, rođ. 1928, Šid, bolničarka, pog. 18. 11. 1944, Batina.
452. ZEC ĐOKE JELENA, rođ. 1928, Vladimirovac, pog. 16. 11. 1944, Bački Breg.

453. ŽIGIĆ MITAR, rod. 1925, Brčko, borac, pog. 20. 11. 1944, Batina.
454. ŽIVA TOME EVGENIJA, rod. 1923, Deliblato, pog. 13. 11. 1944, Batina.

455. BURNAĆ PAJE PAJO, rođ. 1928, Subotica, borac, pog. 22. 11. 1944, Kazuk.
456. HORVAT DURA, rođ. 1929, Sombor, borac, pog. 12. 11. 1944, Batina.
457. LJILJAK MILAN, Banat. Karađorđevo, komesar čete, pog. 12. 11. 1944, Batina.

BORCI 51. VOJVOĐANSKE DIVIZIJE NESTALI U TOKU BATINSKE BITKE

458. ANDRAŠOV PAJA, rođ. 1924, Bački Monoštor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
459. APERLIĆ TRIVE MILAN, rođ. 1923, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.

460. BALEN IVAN, rođ. 1921, Gospić, borac, nestao 19. 11. 1944, Batina.
461. BARJAKTAREVIĆ ILIJA, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
462. BAZJAK B. KOŠTA, rođ. 1924, Biokovo (Subotica), borac, nestao 26. 11. 1944, Lug.
463. BEGOVIĆ SLOBODAN, rođ. 1897, Sefkerin, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
464. BEL.TAK ŽIVKO, rođ. 1924, Kamenovac (Benkovac), borac, nestao na Batini.
465. BENJA ANDRIJA, rođ. 1924, Sombor, borac, nestao u Batini.
466. BIKICKI MLADEN, rod. 1927, Stari Sivac, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
467. BIRAČ MILIVOJ, rođ. 1927, V. Pisanica (Bjelovar), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
468. BONA ILIJA, rođ. 1925, Sombor, nestao 13. 11. 1944, Batina.

469. BORDIN LJUBINKA, rođ. 1926, Žabalj, borac, nestala 20. 11. 1944, Batina.
470. BREAR VECO, rođ. 1925, Subotica, borac, nestao 29. 11. 1944, Kazuk, Dunav.
471. BREŠĆANSKI ŠTIPAN, rođ. 1924, Subotica, borac, nestao 23. 11. 1944, Kazuk.
472. BORJANIĆ VASA, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
473. BOROTA DUŠAN, rođ. 1920, Dvor na Uni, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
474. BOŽIĆ SAVA, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
475. BRATIĆ STEVAN, rođ. 1926, Opovo, borac, nestao u Batini.
476. BUGARINOV MILAN, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
477. BUGARSKI IVAN, rođ. u Pančevu, nestao 12. 11. 1944, Batina.
478. BUN.TEVČEV TRIVE MOMIR, rođ. 1926, Stapar, nestao 10. 11. 1944, Batina.
479. BUVINAC STEVAN, rođ. 1928, Nadalj (Žabalj), borac, nestao u Batini.
480. BUZADŽIN DUKE IVAN, rođ. 1920, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.

481. CUKIĆ FRANJA, rođ. 1924, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

482. ĆIRIĆ SLAVKO, rođ. 1921, Stari Sivac, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

483. ČELEBIĆ GRGO, rođ. 1920, Deliblato, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
484. ČUBRILOV BOGOSLAV, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

485. DEMONJA RANKO, rođ. 1926, Vlaovci (Glina), polit, delegat, nestao u Batini.
486. DIMITRIJEVIĆ RATIMIR, rod. 1915, Kraljevo, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
487. DONOSLAVIĆ DRAGUTIN, rođ. 1926, Subotica, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
488. DOROŠKI MILOŠA PERA, rođ. 1926, Stapar, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
489. DREŽIN JOVAN, rođ. 1916, Kać (Novi Sad), vodnik, nestao 13. 11. 1944, Dunav.

490. DRENJIN STEVAN, rođ. 1913, Stanišić (Sombor), borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.

491. ĐURAŠIN STEVAN, rođ. 1926, Nadalj, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
492. ĐURĐEVIĆ MILADIN, rođ. 1927, šatorište (Darda), borac, nestao u Batini.
493. ĐURIĆ SAVA, rođ. 1920, Kusić (Bela Crkva), borac, nestao 12. 11 1944, Batina.
494. ĐURISIĆ VLADE ĐURICA, rođ. 1925, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
495. ĐUROVIĆ MLADEN, rođ. 1916, Bela Crkva, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

496. DŽINIĆ ILIJA, rođ. 1924, Ćonoplja, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

497. FES DURA, rođ. 1907, Ćačinci, borac, nestao u Batini.

498. GALA STEVAN, rođ. 1923, Subotica, borac, nestao 21. 11. 1944, Kazuk.
499. GOJKOV LJUBOMIR, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
500. GRUJIĆ GRUJICA, rođ. 1912, Apatin, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
501. GRUJIĆ LUKA, rođ. 1925, Perušić, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

502. HOČEVAR VIKTOR, rođ. 1920, Slovenija, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

503. ILIJEVIĆ MARKO, rođ. 1924, Otok (Vinkovci), desetar, nestao 20. 11. 1944, u Dunavu.
504. IMRIĆ JOSO, rođ. 1924, Stapar, borac, nestao 29. 11. 1944, Kazuk.
505. IRASEV BRANKO, rođ. 1928, Žabalj, borac, nestao 13. 11. 1944, Batina.
506. IVANIĆ NANDOR, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
507. IVANOVIĆ DUŠAN, rođ. 1921, Nikolačevo, borac, nestao u Batini.
508. IVANOVIĆ KOŠTA, rođ. 1926, Pančevo, borac, nestao kod Batine.

509. IVIĆ KARLO, rođ. 1916, Subotica, borac, nestao 19. 11. 1944, Kazuk.
510. IVOŠEVIĆ SVETOZAR, rođ. 1922, Drežnica (Ogulin), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

511. JANKOVIĆ MILE, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
512. JAŠIĆ PETAR, 1921, Obrovac, (Bač. Palanka), borac, nestao 16. 11. 1944, Batina.
513. JEVĐEMIJEVIĆ ARANĐEL, borac, nestao kod Batine.
514. JEVRIĆ S. MIODRAG, rođ. 1927, Petrovgrad, borac, nestao kod Batine.
515. JOVANOVIĆ JOSO, rođ. 1927, Subotica, borac, nestao 19. 11. 1944, Kazuk.
516. JOVIĆ NENAD, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
517. JURIĆ JOSIP, rođ. 1924, Subotica, borac, nestao 19. 11. 1944, Kazuk.

518. KALIĆ ĐORĐE, rod. 1925, Sombor, nestao u Batini.
519. KATANIĆ DUŠANA ACA, rođ. 1905, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
520. KEPIĆ SVETOZAR, rođ. 1925, Senta, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
521. KIŠ VECE JOCA, rođ. 1924, Verušić (Subotica), borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
522. KNEŽEVIĆ MILORAD, rođ. 1925, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
323. KOČIĆ ĐORĐE, rođ. 1925, Sombor, nestao 13. 11. 1944, Batina.
524. KOJIĆ JOVAN, rod. 1921, Grocka, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
525. KOLOŽAR NIKOLA, rođ. 1927, Ratiševo (Vršac), borac, nestao 12. U. 1944, Batina.
526. KOVAČEVIĆ BLAGOJE, rođ. 1925, Pančevo, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
527. KOVČIN SAVE STEVAN, rod. 1921, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
428. KUJUNŽIJA BLAŠKO, rođ. 1920, Subotica, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
529. KULAČIĆ ILIJA, rođ. 1926, Uljma (Bela Crkva), borac, nestao u Batini.
530. KULAŠEVIĆ MIJO, rođ. 1921, Vinkovci, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.

531. KUZUCIĆ DUŠAN, rođ. 1923, Stari Sivac, nestao 13. 11. 1944, Batina.

532. LITOJAK PAVLE, rođ. 1923, Novi Sad, borac, nestao 18. 11. 1944, Batina.

533. MALAKEŠ MILOŠ, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
534. MALI DOKA, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
535. MARINKOVIĆ ANTUN, rođ. 1922, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
536. MARKOVIČ DUŠAN, desetar, nestao 16. 11. 1944, Batina.
537. MARŠANOVIĆ PERA, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
538. MATARIĆ GAŠO, rođ. 1922, Sombor, borac, nestao 14. 11. 1944, Batina.
539. MATUŠKI IVICA, rod. 1925, Srem. Karlovci, delegat, nestao 12. 11. 1944, Batina.
540. MEDIĆ PETAR, rođ. 1910, Donji Lapac, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
541. MIKANOVIĆ JOSA, rođ. 1919, Subotica, borac, nestao 26. 11. 1944, Lug.
542. MILADINOV ŽARKO, rođ. 1900, Novi Kneževac, borac, nestao 18. 11. 1944, Batina.
543. MILANOV SVETOZAR, rođ. 1906, Gospođinci, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
544. MILANOV GAVRA, rođ. 1928, Srbobran, nestao 14. 11. 1944, Batina.
545. MILANOVIĆ DIMITRT.TE, rođ. 1926, Trnava (Bijeljina), nestao u Batini.
546. MILIĆ SAVA, Novi Sad, borac, nestao 22. 11. 1944, Batina.
547. MILIVOJF.V MIHAII.O, rođ. 1924, Leskovac, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
548. MILOSAVLJEVIĆ MILAN, rođ. 1918, Slav. Brod, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
549. MILOŠEV OBRAD, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
550. MILOVANOV BRANKO, rođ. 1916, Izbište, desetar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
551. MITROVIĆ NEMANJA, rođ. 1908, Temišvar, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
552. MOSTARSKI DANILO, rod. 1922, Pačir (Bačka Palanka), borac, nestao kod Bezdana.
553. MOSTARSKI RADIVOJ, rođ. 1922, Pačir (Bačka Palanka), nestao 14. 11. 1944, Batina.

554. MRDANOV LAZARA SLAVKO, rođ. 1925, Stapar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
555. MRDANOV STANKO, rođ. 1922, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
556. MUCIĆ LAZARA SAVA, rođ. 1928, Stapar, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

557. OPAČIĆ MIRKO, rođ. 1920, Plavna (Knin), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
558. OSTOJIĆ DESANKA, rođ. 1922, Petrovaradin, higijeničarka, nestala 12. 11. 1944, Batina.
559. ORLOVIĆ ĐORĐE, rođ. 1926, Pavlovci (Irig), borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.

560. PAJIĆ JUL.IJANA, rođ. 1929, Subotica, borac, nestala 20. 11. 1944, Kazuk.
561. PAŠIN DUŠAN, rođ. 1921, Stari Sivac, borac, nestao 13. 11. 1944, Batina.
562. PALKO NIKOLA, rođ. 1926, Nadalj, borac, nestao u Batini.
563. PAPIĆ VELIMIR, rođ. 1927, Pančevo, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
564. PAVIĆ JOVAN, rođ. 1927, Slunj, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
565. PAVKOV MILANA NENAD, rođ. 1913, Stapar, nestao 10. 11. 1944, Batina.
566. PAVKOV JEFTE JEFTA, rođ. 1913, Novi Bečej, borac, nestao kod Batine.
567. PAVKOV ŽIVKO, rođ. 1926, Nadalj, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
568. PAVLOVIĆ GIGA, rod. 1927, Prnjavor (Derventa), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
569. PARAR KATICA, rođ. 1916, Titel, bolničarka, nestala 15. 11. 1944, Kupusina.
570. PERIC ANTUN, rođ. 1920, Subotica, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
571. PERIĆ TODOR, rođ. 1923, Žabalj, borac, nestao 17. 11. 1944, Batina.
572. PETROVIC MITAR, rođ. 1925, Ada (Senta), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
573. POP DURA, rođ. 1926, Đurđevo, borac, nestao u Batini.

574. POPOVIĆ PAJA, rođ. 1926, Novi Sad, borac, nestao u Batini.
575. POTICOŠAK RADOVAN, rođ. 1922, Pršić (Slunj), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

576. RADOVANOVIĆ RADA, rod. 1921, Jakovo (Zemun), nestao novembra 1944, Batina.
577. RADOVANOVIĆ MILORAD, rod. 1924, Ledinci (Srem. Karlovci), borac, nestao u Batini.
578. RAC MILIVOJ, rođ. 1942, Izbište (Bela Crkva), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
579. RAJICOVIĆ PAVLE, rod. 1924, Starčevo, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
580. RANCEVIĆ MARKO, Čurug, (Žabalj), borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
581. RAPAJIĆ ILIJA, rođ. 1925, Parage (Bačka Palanka), borac, nestao 13. 11. 1944, Batina.
582. REPAJIĆ MILETA DUŠAN, rođ. 1924, Gakovo (Grubišno Polje), nestao 12. 11. 1944, Batina.
583. ROBER JOCO, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
584. ROMČEK KOLMAN, rođ. 1924, Subotica, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.

585. STANIČKOVIĆ SVETISLAV, rođ. 1921, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
586. STANKOV TODOR, Novi Sad, borac, nestao 18. 11. 1944, Batina.
587. STANKOVIĆ BRANKO, rod. 1927, Pavlovci (Ruma), borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
588. STOJADINOVIĆ PAVLE, rođ. 1926, Kovin, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
589. STOJTSAVLJEVIĆ MIHAJLO, rođ. 1927, Apatin, borac, nestao 13. 11. 1944, Batina.
590. STOJKOV PETAR, rođ. 1925, Petrovgrad, borac, nestao 16. 11. 1944, Baja.
591. SUBIĆ MILAN, rođ. 1926, Srbobran, borac, nestao u Batini.
592. SURLA MARIJA, rođ. 1925, Perušić, higijeničarka, nestala u Batini.

593. ŠINKOVIĆ PETAR, rod. 1926, Subotica, borac, nestao 23. 11. 1944, Kazuk.

594. SOP KALMAN, rod. 1923, Subotica, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.

595. TANURDŽIĆ OBRAD, rod. 1911, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
596. TADLI RADOSLAV, rod. 1918, Brestovac (Odžaci), nestao 13. 11. 1944, Batina.
597. TEOFANOVIĆ MILAN, rod. 1908, Gospođinci, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
598. TODOROVIĆ NIKOLA, rođ. 1925, Subotica, borac, nestao 19. 11. 1944, Kazuk.
599. TRNJAKOVIĆ MILADIN, rođ. 1925, Stari Sivac, borac, nestao 13. 11. 1944, Batina.
600. TUMBAŠ ANDRIJA, rođ. 1923, Palić, Subotica, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.

601. VASIC PETAR, rođ. 1929, Bela Crkva, obaveštajac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
602. VASILJEVIĆ LAZAR, rod. 1918, Vranjevo, borac, nestao u Batini.
603. VELJKOVIĆ TIMA, rođ. 1921, Kovači (Grubišno Polje), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
604. VELIČKOVIĆ ZVEZDA, rođ. 1927, Kusić (Bela Crkva), borac nestala 12. 11. 1944, Batina.
605. VIŠIC TOSA, rođ. 1927, Novi Sad, borac, nestao 20. 11. 1944, Batina.
606. VRAŽIĆ MIRKO, rod. 1903, Seleška, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
607. VRBAN LUKA, rođ. 1921, Sv. Rok (Gračac), zam. komand. čete, nestao 18. 11. 1944, u Dunavu.
608. VOLIĆ JOVE SLOBODAN, rođ. 1925, Stapar, nestao 11. 11. 1944, Batina.
609. VUJIC SVETOZAR, rođ. 1925, Horgoš (Subotica), borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
610. VUJIC STOJAN, rođ. 1918, Deliblato, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
611. VUKAN DANILO, rođ. 1924, P. Polje (Otočac), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
612. VUKOVIC ANTUN, rođ. 1923, Tavankut, borac, nestao 20. 11. 1944, Kazuk.
613. VUKOVIC PETAR, rođ. 1910, Pančevo, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

614. VUKSANOV MITA, rođ. 1928, Gospođinci, borac, nestao 15. 11. 1944, Batina.
615. VUKASOVIĆ NIKOLA, rođ. 1922, Kokinac (Bjelovar), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
616. VULETIĆ JOVAN, rođ. 1901, Ivanovo (Pančevo), borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.

617. UGRINČIĆ VLAJKO, rođ. 1927, Berkasovo (Šid), borac, nestao 18. 11. 1944, Batina.

618. ZBUKOVIĆ LAZAR, rođ. 1919, Pivnice, Odžaci, desetar, nestao 12. 11. 1944, Batina.
619. ZORJAN ŽIVA, rođ. 1927, Deliblato, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
620. ZVEKIĆ ZIVKA, rođ. 1920, Melenci, bolničarka, nestala 15. 11. 1944, Batina.

621. EUSTAHIO NANDOR, rođ. 1923, Sombor, borac, nestao 12. 11. 1944, Batina.
622. BOŽIĆ ALEKSANDAR, rođ. 1924, Subotica, nestao 12. 11. 1944, Batina.

623. CIGIĆ-PARČETIĆ ŠTIPAN, borac 12. vojvođ. brig., pog. u Batini.
624. BUDIĆ GRGA, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
625. "DOBRIČKI BOGOSAV, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
626. DUSANIĆ DRAGOMIR, borac 12. vojv. brig., pog.'u Batini.
627. KUNIĆ ŽARKO, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
628. KRAJNINGER ANTUN, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
629. LUKIĆ FRANJA, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
630. LAZAR STEVAN, borac, 12. vojv. brig., pog. u Batini.
631. PLAVŠIĆ SLOBODAN-BATA, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
632. VUKOVIĆ MILAN, borac 12. vojv. brig7, pog. u Batini.
633. ZARKOVAĆKI PREDRAG, borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.

634. BARAK ŠTIPAN, krojač iz Sombora, pog. u Batini.
635. BLESIĆ ŠTIPAN, zemljoradnik iz Sombora, 12. vojv. brig., pog. u Batini.

636. BOGIĆEVIĆ SAVA, Sokolovac, zarobljen u Batini.
637. BURGIJAŠEV MITA, rođ. 1924, Sombor, 12. brigada, pog. u Batini.
638. DAVIDOV IVAN, rođ. 1927, Sombor, pog. u Batini.
639. DOBRIČKI BOGOSAV, rođ. 1925, Martonoš, pog. u Batini.
640. DUKIĆ NIKOLA, rođ. 1924, Stapar, pog. u Batini.
641. GRADINAC STEVAN, rođ. 1925, Sombor, pog. u Batini.
642. GROMILOVIĆ ĐURA, rođ. 1920, Sombor, pog. u Batini.
643. MILOSAVLJEVIĆ MIODRAG, Belobreška (Rumunija), zarobljen u Batini.
644. PEJIĆ MARINKO iz Sombora, pog. u Batini.
645. TOPALOV (?) zv. LAKURA iz Sombora, borac, pog. u Batini.

646. NEDELJKOVIĆ MILAN, s. Pisamca (Bjelovar), borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.

[1] Imena poginulih boraca od rednog broja 623—633 preuzeta su iz Spiska poginulih boraca 12. vojvođanske brigade, objavljenog u listu „Heroj", br. 3/71.

Imena poginulih boraca od rednog broja 634—645, zabeležena su na osnovu kazivanja rodbine poginulih boraca i Milenka Beljanskog, publiciste iz Sombora.

Oko 30 boraca unetih u ovaj spisak pronađeni su u evidenciji Bože Terzića grobara iz Sombora i njegovog sina Đure Terzića. Reč je o borcima 51. vojvođanske divizije, koji su kao teški ranjenici prenošeni u našu bolnicu u Somboru, gde su umrli i sahranjeni na Somborskom partizanskom groblju. Po njihovoj evidenciji, na Somborskom partizanskom groblju sahranjeno je još 140 naših i 150 sovjetskih boraca koji nisu identifikovani. To je znak da ovaj popis, do kojeg smo došli posle višegodišnjeg istraživanja nije definitivan i da se opravdano može pretpostaviti da je u batinskoj operaciji poginulo ili nestalo oko 750 naših i više od 1.400 sovjetskih boraca i rukovodilaca. Ovi podaci se osetno razlikuju od operativne evidencije naših jedinica. U operativnoj dokumentaciji 51. vojvođanske divizije govori se o svega 271 poginulom i 207 nestalih, ili ukupno o 477 naših boraca koji su ostavili svoje živote u batinskoj bici. (Videti S. Savić, 51. VOJVOĐANSKA DIVIZIJA, Beograd, 1974, str. 48). Do ove razlike došlo je, po našem mišljenju, zbog toga što su se jedinice 51. divizije formirale i popunjavale neposredno uoči i u toku bitke, tako da mnogi od boraca nisu mogli biti ni uvedeni u evidenciju svojih jedinica, niti su imali vremena da se upoznaju sa drugovima pre nego što su poginuli ili se utopili pri prelasku Dunava. Činjenica da se u operativnoj dokumentaciji jedinica ne nalaze čak ni imena nekih starih boraca, kao,

647. SUDAR STANKA GOJKO, s. Kakinac (Rovišće), borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.
648. VUCKOVIĆ TIMA, Gornja Kovačica (Bjelovar), borac 12. vojv. brig., pog. u Batini.

na primer, Milana Ljiljka, komesara čete u 1. bataljonu 12. vojvođanske brigade, koji je herojski poginuo u borbi sa nemačkim tenkovima i bio poznat u celoj brigadi, govori da se operativnoj dokumentaciji mora pristupati krajnje obazrivo i kritički.

Podatke o borcima navedenim pod rednim brojem 646—648 dao je Dušan Popović, potpukovnik JNA.

S P I S A K

PRIPADNIKA SOVJETSKE ARMIJE KOJI SU POGINULI U BATINSKOJ BICI IZMEĐU 25. OKTOBRA I 10. DECEMBRA 1944. GODINE

1. ABABIN, GRIGORIJ DMITRIJEVIČ, redov, rođ. 1906, pog. 22. 11. 1944. g.
2. ABILOV, NEMET, redov, rođ. 1924, pog. 22. 11. 1944. g.
3. ABRAMĆENKO, FILIP ANTONOVIČ, redov, rođ. 1898, pog. 22. 11. 1944. g.
4. ABRAMOV, PAVEL IVANOVIĆ, redov, rođ. 1912, pog. 12. 11. 1944. g.
5. ABRASIMOV, TIMOFEJ JEVJIMANOVIĆ, rođ. 1897, sahr. 31. 12. 1944, g.
6. ADANAJEV DOVLAD, redov, rođ. 1918, pog. 18. 11. 1944. g.
7. ADINEC, TIMOFEJ IVANOVIĆ, redov, rođ. 1904, pog. 23. 11. 1944. g.
8. AGBAROV KUČKAR, redov, rođ. 1912, pog. 24. 11. 1944. g.
9. AHTIMČUK, IVAN JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1916, pog. 14. 11. 1944. g.
10. AJGUJŽIJEV, ABDULAH, ml. vodnik, rođ. 1904, pog. 28. 11. 1944. g.
11. AJUBAČEV, F. A., rođ. 1905, sahranjen novembra 1944. g.
12. AKILJŠIN, VLADIMIR KUZMIĆ, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
13. AKIMOV, NIKOLAJ ANDREJEVIČ, redov, rođ. 1912, pog. 20. 11. 1944. g.
14. AKOPOVIĆ, ARAKANJAN ANDRONIK, redov, rod. 1895, pog. 22. 11. 1944. g.
15. ALANZEJ, PAVEL IVANOVIĆ, ml. vodnik, rođ. 1914, pog. 27. 11. 1944. g.
16. ALDAŽMAROV, USKUMBOJ, redov, rođ. 1914, pog. 15. 11. 1944. g.
17. ALEKSEJEV, PAVEL IVANOVIĆ, vodnik, rođ. 1917, pog. 25. 11. 1944. g.

18. ALEKSENKO, JEMELJAN ORESTOVIČ, redov, rod. 1901, pog. 24. IT 1944. g.
19. ALEKSENKO, KUZMA JEMELJANOVIČ, redov, rod. 1909. pog. 19. 11. 1944. g.
20. ALEKSJUK, MIHAIL VASILJEVIČ, redov, rod. 1925, umro od rana 11. 12. 1944. g.
21. ALEKSENČUK, MAKSIM LEONTIJEVIĆ, redov, rod. 1894, pog. 10. 12. 1944. g.
22. ALENIKOV, GRIGORIJ MAKSIMOVIČ, rod. 1908, sahr. 26. 12. 1944. g.
23. ALJBINOVIĆ, STEPAN IVANOVIĆ, vodnik, rod. 1917, pog. 4. 12. 1944. g.
24. ANALJOV, IVAN FJODOROVIĆ, redov, rod. 1910, pog. 21. 11. 1944. g.
25. ANDJIKIN, PAVEL STEPANOVIČ, rod. 1899, pog. 30. 11. 1944. g.
26. ANDREJEV, ALEKSEJ MIHAJLOVIČ, ml. vodnik, rod. 1912, pog. 26. 11. 1944. g.
27. ANDREJEV, NIKOLAJ ALEKSANDROVIČ, ml. vodnik, rod. 1914, pog. 27. 11. 1944. g.
28. ANDRIJEVSKI, ANTON MIHAJLOVIĆ, redov, rod. 1899, pog. 27. 11. 1944. g.
29. ANGUTKIN, PETAR MIHAJLOVIČ, st. vodnik, rod. 1923, pog. 16. 11. 1944. g.
30. ANOSOV, PAVEL ANDREJEVIČ, redov, rođ. 1903, pog. 24. 11. 1944. g.
31. ANTONOV, IVAN JOSIFOVIČ, redov, rođ. 1921, pog. 27. U. 1944. g.
32. APRIŠKIN, ALEKSEJ MIHAJLOVIČ, redov, rođ. 1908, pog. 16. 11. 1944. g.
33. ARHIPOV, KONSTANTIN MIHAJLOVIČ, redov, rođ. 1919, pog. 23. 11. 1944. g.
34. ARISTARHOV, V. M„ poručnik, rođ. 1923, sahr. 28. 11. 1944. g.
35. ARKUŠENKO, IVAN AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1923, pog. 15. 11. 1944. g.
36. ARMANUCA, NIKOLAJ TIMOFEJEVIČ, redov, rod. 1928, pog. 23. 11. 1944 g.
37. ARMAŠOV, IVAN ALEKSEJEVIČ, redov, rođ. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
38. ARNAUT, AKSENTIJ IVANOVIĆ, redov, rođ. 1923, pog. 27. 11. 1944. g.

39. ARTEMENKO, IVAN VASILJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
40. ARTJOMOV, MIHAIL NIKOLAJEVIČ, redov, rod. 1902, pog. 21. 11. 1944. g.
41. ARTOMONOV, ANDREJ ALEKSEJEVIČ, redov, rod. 1907, pog. 17. 11. 1944. g.
42. ASTAFLEV, ALEKSANDAR PETROVIC, ml. vodnik, rod. 1908, pog. 8. 11. 1944. g.
43. ASTAHOV, NIKOLA.T JEGOROVIC, redov, rod. 1925, pog. 15. 11. 1944. g.
44. ASTRATOV, ANDREJ MIHAJLOVIČ, redov, rod. 1908, pog. 25. 11. 1944. g.
45. ATAMANJUK, V. I., rod. 1912, sahranjen 9. 12. 1944. g.
46. AVDOHA, NIKOLAJ MIRONOVIČ, redov, rod. 1923, pog. 21. 11. 1944. g.
47. AVRAMENKO, PAVEL VASILJEVIC, redov, rod. 1913 pog. 28. 11. 1944. g.
48. BABENKO, IVAN MOJSEJEVIC, redov, rod. 1905, pog. 12. 11. 1944. g.
49. BABIN, PAVEL JANTOVLJEVIC, rod. 1903, sahranjen 26. 11. 1944. g.
50. BABININ, NIKOLAJ VASILJEVIC, redov, rod. 1918, pog. 20. 11. 1944. g.
51. BABKIN, ALEKSEJ IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 5. 12. 1944. g.
52. BACULJAG, GRIGORIJ STEPANOVIC, redov, rod. 1926, umro od rane 26. 11. 1944. g.
53. BADREDTINOV, KAIM IZMAJLOVIC, redov, rod. 1913, pog. 19. 11. 1944. g.
54. BAJRAK, ZAHAR FJODOROVIC, rod. 1897, pog. 25. 11. 1944. g.
55. BAJZAN, NIKOLAJ KOSANOVIĆ, redov, rod. 1926, pog. 25. 11. 1944. g.
56. BALAKIR, MAKAR VASILJEVIC, redov, rod. 1911, pog. 24. 11. 1944. g.
57. BALAN, PAVEL PETROVIC, vodnik, rod. 1911, pog. 22. 11. 1944. g.
58. BALENKO, VASILIJ FOMIC, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
59. BALESTA, FJODOR ZAHAROVIC, st. vodnik, rod. 1916, pog. 22. 11. 1944. g.

60. BARAMICEN, ILJA JAKOVLJEVIC, redov, rođ. 1909, pog. 18. 11. 1944. g.
61. BARANIKOV, JAKOV JEFIMOVIČ, redov, rođ. 1912, pog. 22. U. 1944. g.
62. BARANOV, DMITRIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rođ. 1925, pog. 15. 11. 1944. g.
63. BARANOV, J. S., rođ. 1910, sahranjen 11. 12. 1944. g.
64. BARANOV, VASILIJ NIKOLAJEVIĆ, ml. vodnik, rođ. 1906, pog. 22. 11. 1944. g.
65. BARBOKIN, SERGEJ VASILJEVIC, vodnik, rođ. 1915, pog. 17. 11. 1944. g.
67. BARIŠEV, PETAR MIHAJLOVIČ, inž. kapetan, rođ. 1912, pog. 10. 11. 1944. g.
68. BASAKIN, MARK GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1905, umro od rana 9. 12. 1944. g.
69. BASJUK, MAKSIM ALEKSEJEVIC, redov, rođ. 1905, pog. 13. 11. 1944. g.
70. BATAJEV, M. N„ rod. 1915, sahranjen 25. 12. 1944. g.
71. BATČOVSKI, VIKTOR DMITRIJEVIC, redov, rođ. 1915, pog. 20. 11. 1944. g.
72. BAZUL, ALEKSEJ VASILJEVIC, redov, rođ. 1901, pog. 25. 11. 1944. g.
73. BELANOV, IVAN FJODOROVIC, redov, rođ. 1907, pog. 18. 11. 1944. g.
74. BELENKO, R. VLASOVIC, rođ. 1910, sahranjen 30. 11. 1944. g.
75. BELI, PETAR AKSENTIJEVIC, redov, rođ. 1918, pog. 21. 11. 1944. g.
76. BELKIN, SERGEJ MIHAJLOVIČ, redov, rođ. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.
77. BELONOŠKA, SVIRID VLADIMIROVIC, redov, rođ. 1912, pog. 25. 11. 1944. g.
78. BELOSIDSKI, ALEKSEJ IVANOVIĆ, rod. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
79. BELOUSOV, IVAN ALEKSEJEVIC, redov, rođ. 1908, pog. 25. 11. 1944. g.
80. BELOUSOV, NIKOLAJ JEFTIHOVIC, redov, rod. 1919, pog. 25. 11. 1944. g.
81. BELOUSOV, STEPAN GORDEJEVIĆ, redov, rod. 1924, pog. 26. 11. 1944. g.
82. BELOKUROV, ANDREJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rođ. 1902, pog. 12. 11. 1944. g.

83. BELOV, MIHAIL PETROVIC, redov, rod. 1912, pog. 17. 11. 1944. g.
84. BENSUZ, VLADIMIR JEVGENIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
85. BEREGOVOJ, MIHAIL VASILJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 12. 11. 1944. g.
86. BEVEZDEJ, VASILIJ IVANOVIC, rod. 1925, sahranjen 6. 12. 1944. g.
87. BEZSTANKO, IVAN PETROVIC, redov, rod. 1923, pog. 24. 11. 1944. g.
88. BEZUGLI, VASILIJ IVANOVIC, vodnik, rod. 1910, pog. 16. 11. 1944. g.
89. BIBIRIJ, KUZMA TRIFONOVIC, redov, rod. 1902, pog. 22. 11. 1944. g.
90. BIHANOV, PETAR MATVEJEVIC, vodnik, rod. 1924, pog. 13. 11. 1944. g.
91. BIKEJEV, VASILIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1923, pog. 19. 11. 1944. g.
92. BISTROV, IVAN SEMJONOVIC, redov, rod. 1913, pog. 23. 11. 1944. g.
93. BI5LEJ, NIKOLAJ RAHIMOVIČ, redov, rod. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
94. BLIZNJUK, STEPAN VASILJEVIC, redov, rod. 1920, umro od rane 5. 12. 1944. g.
95. BLUDOV, KIRIL MAKSIMOVIC, redov, rod. 1905, pog. 19. 11. 1944. g.
96. BOBENKO, VASILIJ MIHAJLOVIČ, redov, rod. 1926, pog. 28. 11. 1944. g.
97. BOBROV, ILARION AVERJANOVIC, redov, rod. 1904, pog. 29. 11. 1944. g.
98. BOBROV, NIKOLAJ SEMJONOVIC, desetar, rod. 1910, sahr. 18. 12. 1944. g.
99. BOGAN, VASILIJ PETROVIC, redov, rod. 1907, pog. 16. 11. 1944. g.
100. BOGAREV, IVAN SEMJONOVIC, st. vodnik, rod. 1921, pog. 19. 11. 1944. g.
101. BOGATAR, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
102. BOJKO, NIKOLAJ IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 19. 11. 1944. g.
103. BOJŠIK, MIHAIL NIKOLAJEVIĆ, rod. 1913, sahranjen 13. 11. 1944. g.

104. BOLESNIKOV, ALEKSEJ USTINOVIČ, redov, rođ. 1903, pog. 14. 11. 1944. g.
105. BOLGAR, SEMJON STEPANOVIČ, redov, rođ. 1918, pog. 16. 11. 1944. g.
106. BONACAJ, SIDOR GRIGORIJEVIČ, redov, rođ. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
107. BONDAR, MAKSIM JUSTINOVIČ, rođ. 1898, sahranjen 29. 12. 1944. g.
108. BONDARČUK, GRIGORIJ PETROVIC, redov, rod. 1901, pog. 2. 12. 1944. g.
109. BONDARENKO, ALEKSANDAR MARKOVIČ, redov, rođ. 1907. pog. 14. 11. 1944. g.
110. BONDARENKO, ILJA LEONTIJEVIČ, redov, rođ. 1897, pog. 20. 11. 1944. g.
111. BONDARENKO, NIKOLAJ VASILJEVIC, redov, rođ. 1907, pog. 21. 11. 1944. g.
112. BONDARENKO, PAVEL SAFRONOVIC, redov, rođ. pog. 2. 12. 1944. g.
113. BONDARENKO, VASILIJ LUKJANOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 26. 11. 1944. g.
114. BONDARENKO, VLADIMIR ROMANOVIC, redov, rođ. 1926, pog. 20. 11. 1944. g.
115. BONDAREV, MIHAIL SEMJONOVIC, redov, rod. 1909, pog. 11. 12. 1944. g.
116. BONDAR.TUK, IVAN ZAHAROVIC, redov, rođ. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
117. BONDARUK, STEPAN FEDOTOVIC, redov, rođ. 1911. pog. 17. 11. 1944. g.
118. BORISOV, NIKOLAJ F.TODOROVIC, rođ. 1909, poginuo 16. 11. 1944. g.
119. BORISOV, P. G„ rođ. 1918, sahranjen 19. 12. 1944. g.
120. BORKUNOV, IGNJATIJ ANTONOVIC, redov, rođ. 1906, pog. 11. 11. 1944. g.
121. BOROVKOV, S. N„ rođ. 1924, pog. 2. 12. 1944. g.
122. BORSC, ALEKSANDAR DMITRI.TEVIČ, redov, rođ. 1912, umro od rana 29. 11. 1944. g.
123. BORZJAKOV, P. I., rođ. 1920, sahranjen novembra 1944. g.
124. BOŽKO, DMITRIJ FOKOVIC, redov, rođ. 1908, pog. 22. 11. 1944. g.
125. BOŽKO, FOMA FILIPOVIC, redov, rođ. 1908, pog. 22. 11. 1944. g.

126. BRAGIN, MATVEJ STEPANOVIČ, redov, rod. 1907, pog. 17. 11. 1944. g.
127. BRUS, NIKIFOR PETROVIC, redov, rod. 1903, pog. 1. 12. 1944. g.
128. BRUSNIK, ALEKSEJ KARPOVIC, redov, rod. 1913, pog. 20. 11. 1944, g.
129. BRUSOV, JAKOV SPIRIDONOVIČ, redov, rod. 1922, pog. 15. 11. 1944. g.
130. BUDKO, MIHAIL IVANOVIC, redov, rod. 1926, pog. 17. 11. 1944. g.
131. BULAT, VIKTOR FJODOROVIČ, desetar, rod. 1922, pog. 21. 11. 1944. g.
132. BULIČOV, VASILIJ ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1903, pog. 26. 11. 1944. g.
133. BUNDACEV, PROKOFIJ VASILJEVIC, redov, rod. 1896, pog. 14. 11. 1944. g.
134. BURAK, SEMJON PETROVIC, redov, rod. 1902, pog. 26. 11. 1944. g.
135. BURDASOV, MIHAIL IVANOVIC, vodnik, rod. 1911, pog. 23. 11. 1944. g.
136. BURDJUŽA, AVRAM JOSIFOVIČ, redov, rod. 1913, pog. 28. 11. 1944. g.
137. BURF.KOV, IVAN PAVLOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 25. 11. 1944. g.
138. BUSENKO, MARK TRIFONOVIČ, redov, rod. 1925, pog. 16. 11. 1944. g.
139. BUTORIMENKO, N. I., desetar, rod. 1905, sahr. 3. 12. 1944. g.
140. BUŽIN, JEFIM JEMELJANOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 16. 11. 1944. g.

141. CARAPKIN, VASILIJ FROLOVIC, redov, rod. 1910, pog. 25. 11. 1944 g.
142. CEHMAJSTER, IVAN NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1908, pog. 26. 11. 1944. g.
143. CERNEDNIČENKO, GRIGORIJ ILJIČ, ml. vodnik, rod. 1912, pog. 15. 11. 1944. g.
144. CIBULJSKI, VASILIJ ALEKSIJEVIČ, redov, rod. 1917, pog. 1. 12. 1944. g.
145. CIGANOV, MIHAIL PETROVIC, oficir, pog. 24. 11. 1944. g.
146. CIGURJAN, HARITOV IVANOVIC, redov, rod. 1914, pog. 17. 11. 1944. g.

147. CILINKA, ANDREJ ARTEMOVIC, redov, rod. 1900, pog. 15. 11. 1944. g.
148. CIMBAL, IVAN FJODOROVIČ, redov, rod. 1910, pog. 17. 11. 1944. g.
149. CUKANOV, MIHAIL VIKULOVIČ, redov, rod. 1916, pog. 19. 11. 1944. g.
150. CVIRKAN, NIKOLAJ ANDREJEVIČ, redov, rod. 1915, pog. 23. 11. 1944. g.

151. ČAHNOV, PAVEL ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1924, pog. 16. 11. 1944. g.
152. ČAJKA, ANDREJ IVANOVIC, redov, rod. 1923, pog. 22. 11. 1944. g.
153. ČAUŠOV, VIKTOR ALEKSANDROVIC, rod. 1905, sahranjen 19. 11. 1944. g.
154. ČEBATOR, ANATOLIJ DAMJANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 27. 11. 1944. g.
155. CEBOTARJEV, GAVRILO JAKOVLJEVIC, vodnik, rod. 1923, pog. 29. 11. 1944. g.
156. CEREVKOV, JURIJ ANDREJEVIC, redov, rod. 1918, pog. 26. 11. 1944. g.
157. ČERNAJEV, PETAR ILJIC, vodnik, rod. 1910, pog. 11. 11. 1944. g.
158. ČERNEKUTSKIJ, GRIGORIJ ILARIONOVIC, redov, rod. 1925, pog. 14. 11. 1944. g.
159. CERNENKO, GRIGORIJ PROKOFIJEVIC, redov, rod. 1913, pog. 26. 11. 1944. g.
160. CERNIŠENKO, GRIGORIJ MAKAROVIC, redov, 1911, pog. 14. 11. 1944. g.
161. CERNIK, NIKITA PAVLOVIC, redov, rod. 1923, pog. 12. 11. 1944. g.
162. CERN.TAGA, JEFREM NESTOROVIC, redov, rod. 1913, pog. 16. 11. 1944. g.
163. CERN.TAJEV, GRIGORIJ NIKITOVIC, ml. vodnik, rod. 1916, pog. 15. 11. 1944. g.
164. CERNJAVSKI, FJODOR VASILJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 17. 11. 1944. g.
165. CERNJAVSKI, GRIGORIJ VASILJEVIC, redov, rod. 1898, pog. 20. 11. 1944. g.
166. CERNENKO, N. S„ rod. 1926, sahranjen 22. 12. 1944. g.
167. CERNOLOV, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1923, pog. 25. 11. 1944. g.

168. CERNOV, MIHAIL PAVLOVIČ, st. vodnik, rođ. 1897, pog. 26. 11. 1944. g.
169. CERNOV, PROHOR LEONTIJEVIC, redov, rođ. 1921. pog. 14. 11. 1944. g.
170. CERNOV, SAMUL HARALAMPIJEVIC, redov, rođ. 1920, pog. 23. 11. 1944. g.
171. ĆERONOK, ALEKSANDAR LEONTIJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 26. 11. 1944. g.
172. CERPNOV, FEDOSEJ KONDRATIJEVIC, redov, rođ. 1916, pog. 19. 11. 1944. g.
173. CERTIKOVCEV, NIKOLAJ LEONTIJEVIC, redov, rod. 1911, pog. 25. 11. 1944. g.
174. CERVENKO, K. P., rođ. 1911, sahranjen 12. 12. 1944. g.
175. CEVOTARJEV, IVAN ANDREJEVIC, redov, rođ. 1925, pog. 14. 11. 1944. g.
176. CICA, NIKOLAJ TIMOFEJEVIC, redov, rođ. 1915, pog. 14. 11. 1944. g.
177. CIPKOV, AZARIJ SERGEJEVIC, redov, rođ. 1926, pog. 30. 11. 1944. g.
178. CIREV, ALEKSEJ ZAHAROVIC, redov, rođ. 1918, pog. 26. 11. 1944. g.
179. COBOTAR, ALEKSANDAR STEPANOVIČ, redov, poginuo 23. 11. 1944. g.
180. CORNI, I. A., rođ. 1924, sahranjen 11. 12. 1944. g.
181. CORNI, IVAN PORFENTIJEVIČ, redov, rod. 1922, pog. 20. 11. 1944. g.
182. CORNI, NIKITA PAVLOVIC, rođ. 1923, sahranjen 12. 11. 1944. g.
183. CUCUNAKA, FJODOR SERGEJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1901, pog. 14. 11. 1944. g.
184. ČULKOV, JAKOV VASILJEVIC, vodnik, rođ. 1914, pog. 2. 12. 1944. g.
185. CULKOV, PETAR TVANOVIC, desetar, rod. 1911, pog. 17. 11. 1944. g.
186. CULKOV, VLADIMIR MAKAROVIČ, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
187. CUMAČENKO, FJODOR LARIONOVIC, redov, rođ. 1910, pog. 3. 12. 1944. g.
188. CUMAČENKO, GRIGORIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 14. 11. 1944. g.
189. CUMAČENKO, PETAR AFANASIJEVIC, redov, rod. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.

190. CUMACENKO, VASILIJ SIDOROVIČ, redov, rod. 1920, pog. 19. 11. 1944. g.
191. CUMAK, GRIGORIJ JEFIMOVIČ, redov, rod. 1908, pog. 18. 11. 1944. g.
192. CUMAKOV, MIHAIL ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1923, pog. 12. 11. 1944. g.
193. CUMATORJAN, IVAN VASILJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 29. 11. 1944. g.
194. CUPRIKOV, FJODOR PETROVIC, vodnik, rod. 1924, pog. 26. 11. 1944. g.
195. CURUTA, JEFIM GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1900, pog. 24. 11. 1944. g.
196. CUSKIN, TIMOFEJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1912, pog. 14. 11. 1944. g.

197. DACENKO, GRIGORIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1917, pog. 23. 11. 1944. g.
198. DACJUK, ANDREJ JAKOVLJEVIC, redov, rod. 1904, pog. 21. 11. 1944. g.
199. DAGADIN, MIHAIL IVANOVIC, redov, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
200. DALJOKIJ, V. I., rod. 1924. g.
201. DANILEVSKI, J. F., kapetan, rod. 1910, sahr. 8. 12. 1944. g.
202. DARNEJEV, ZAHAR AKIMOVIC, redov, rod. 1907, pog. 15. 11. 1944. g.
203. DAVIDOV, ALEKSEJ ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 20. 11. 1944. g.
204. DEBNIKOV, SEMJON MIHAILOVIC, rod. 1903, pog. 11. 11. 1944. g.
205. DEDIN, ALEKSANDAR GEORGIJEVIC, ml. vodnik, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
206. DEGTJARENKO, LEONID GALAKTIONOVIC, ml. vodnik, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
207. DEJEV, NIKOLAJ MIHAJILOVIC, rod. 1918, pog. 15. 11. 1944. g.
208. DEMBIKOV, SEMJON MIHAJILOVIC, redov, rod. 1903, pog. 11. 11. 1944. g.
209. DEMENKOV, VASILIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1900, pog. 20. 11. 1944. g.
210. DEMIDENKO, IVAN PETROVIC, redov, rod. 1901, pog. 27. 11. 1944. g.

211. DENISENKO, IVAN VASILJEVIC, ml. vodnik, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
212. DENISENKO, MIHAIL IVANOVIC, redov, rod. 1907, pog. 28. 11. 1944. g.
213. DENISENKO, SERGEJ MOJSIJEVIC, st. vodnik, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
214. DERENSKI, STEPAN KARPOVIC, rod. 1900, sahranjen 11. 11. 1944. g.
215. DEREVENKO, FJODOR GEORGIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
216. DEROHOVSKI, PETAR DANILOVIC, redov, rod. 1924, pog. 27. 11. 1944. g.
217. DETJAROV, N. S„ rod. 1922, sahranjen 16. 12. 1944. g.
218. DIJANOV, NIKOLAJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
219. DIKI, PETAR MAKAROVIC, rod. 1912, sahranjen 4. 12. 1944. g.
220. DIKIN, IVAN PETROVIC, redov, rod. 1898, pog. 15. 11. 1944. g.
221. DJACENKO, ZAHARIJ GORDEJEVIC, rod. 1898, sahranjen 25. 11. 1944. g.
222. DJABOV, NIKOLAJ NIKITOVIC, redov, rod. 1923, pog. 16. 11. 1944. g.
223. DJOMIN, ALEKSANDAR JEFIMOVIČ, vodnik, rod. 1925, pog. 21. 11. 1944. g.
224. DMITRASKO, RODION NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1916, pog. 27. 11. 1944. g.
225. DMITRIJENKO, ANDREJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1915, pog. 20. 11. 1944. g.
226. DMITRIJEV, ALEKSEJ JEGOROVIC, redov, rod. 1908. pog. 26. 11. 1944. g.
227. DMITRIJEV, VASILIJ PETROVIC, redov, rod. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
228. DMOFOR, I. M„ st. vodnik, rod. 1921. g.
229. DOBROVOLJSKI, NIKOLAJ ALEKSANDROVIC, vodnik, rod. 1920, pog. 24. 11. 1944. g.
230. DOBROVOLJSKI, ZAHARIJ MIHAJLOVIČ, redov, rod. 1920, pog. 22. 11. 1944. g.
231. DOCENKO, ALEKSEJ DMITRIJEVIC, redov, rod. 1916, pog. 26. 11. 1944. g.
232. DOCENKO, GRIGORIJ DENISOVIC, redov, rod. 1902, pog. 28. 11. 1944. g.

233. DOMEČENKO, DANILO TROFIMOVIC, redov, rod. 1908, pog. 25. 11. 1944. g.
234. DONCENKO, GRIGORIJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1906, pog. 22. 11. 1944. g.
235. DONSKI, V. I., rod. 1924, sahranjen 24. 12. 1944. g.
236. DOROSENKO, ISAK MIHAJILOVIC, redov, rod. 1922, pog. 23. 11. 1944. g.
237. DRESPAK, IVAN PAVLOVIC, redov, rod. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.
238. DROZDOV, MATVEJ FJODOROVIC, redov, rod. 1913, pog. 10. 11. 1944. g.
239. DRUGOV, NIKOLAJ ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1916, pog. 26. 11. 1944. g.
240. DUBANKA, GRIGORIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1922, pog. 11. 11. 1944. g.
241. DUBININ, ALEKSEJ SERGEJEVIC, desetar, rod. 1925, pog. 17. 11. 1944. g.
242. DUBINKA, M. V., rod. 1906. g., sahranjen 16. 12. 1944. g.
243. DUBROVIN, PANKRAT ANTONOVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
244. DUDAREV, FILIP MAKSIMOVIC, redov, rod. 1908, pog. 20. 11. 1944. g.
245. DUDNIK, J. N„ rod. 1923, sahranjen 5. 12. 1944. g.
246. DUKLAZE, BUBAZE, redov, rod. 1901, pog. 20. 11. 1944. g.
247. DUMANSKI, DEMJAN TERENTIJEVIC, redov, rod. 1916, pog. 24. 11. 1944. g.
248. DZENČENKO, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 19. 11. 1944. g.
249. DZJUBA, MAKSIM PETROVIC, redov, rod. 1911. pog. 13. 11. 1944. g.

250. DŽAFEROV, I. M„ vodnik, rod. 1923, sahranjen 1. 12. 1944. g.
251. DZAPARKULOV UMURKIN, redov, rod. 1924, pog. 18. 11. 1944. g.

252. ERGLIS, DMITRIJ IVANOVIC, redov, rod. 1911, pog. 21. 11. 1944. g.

253. FAKIRA, GEORGIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.

254. FARAFANOV, NIKOLAJ IGNJATIJEVIČ, redov, rod. 1924, pog. 19. 11. 1944. g.
255. FEDOHIN, PETAR ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 13. 11. 1944. g.
256. FESENKO, VASILIJ ILJIČ, redov, rod. 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
257. FJODOROVIC, PETAR JOSIFOVIC, redov, rod. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
258. FILATOV, SEMJON IVANOVIC, vodnik, rod. 1908, pog. 23. 11. 1944. g.
259. FILIPOVIČ, FJODOR KONSTANTINOVIC, ml. vodnik, rod. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
260. FJODORONCUK, LEONTIJ PETROVIC, redov, rod. 1917, pog. 14. 11. 1944. g.
261. FJODOROV, ALEKSEJ MAKSIMOVIC, redov, rod. 1926, pog. 22. 11. 1944. g.
262. FJODOROV, NIKOLAJ FJODOROVIC, rod. 1926, sahranjen 24. 11. 1944. g.
263. FJODOROV, IVAN PETROVIC, redov, rod. 1920, pog. 17. 11. 1944. g.
264. FEDOTOV, IVAN GAVRILOVIC, redov, rod. 1917, pog. 23. 11. 1944. g.
265. FILIPCENKO, GRIGORIJ ANDREJEVIC, redov, rod. 1907, pog. 24. 11. 1944. g.
266. FILIPOV, KORNEJ DENISOVIC, redov, rod. 1896, umro od rana 29. 11. 1944. g.
267. FOMENKO, PETAR PAVLOVIC, redov, rod. 1905, pog. 16. 11. 1944. g.
268. FOMICEV, SERGEJ KONSTANTINOVIC, redov, rod. 1916, pog. 15. 11. 1944. g.
269. FOMIN, IVAN MIHAJILOVIC, rod. 1914, sahranjen 24. 11. 1944. g.
270. FOMIN, IVAN MIHAJILOVIC, rod. 1911, pog. 17.11.1944. g.
271. FOMIN, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1904, umro od rana 6. 12. 1944. g.
272. FRANCISKO, JAKOV TIMONOVIC, redov, rod. 1901, pog. 23. 11. 1944. g.
273. FRANCUSKI, PANTELEJ, rod. 1903, sahranjen 20. 11. 1944. g.
274. FRANČUK, KIRIL IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 28. 11. 1944. g.

275. GAFAROV, JERHAN, st. vodnik, rod. 1924, sahranjen 15. 12. 1944. g.
276. GAJEVSKI, STANISLAV FJODOROVIC, redov, rod. 1906, pog. 26. 11. 1944. g.
277. GALEJEV, IMIN HAMZEVIC, redov, rod. 1903, pog. 24. 11. 1944. g.
278. GALEJEV, RAMAZAN MAHAMETJANOVIC, redov, rod. 1920, pog. 25. 11. 1944. g.
279. GALIC, MOJSEJ DENISOVIC, vodnik, rod. 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
280. GALKIN, PAVEL NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1913, pog. 20. 11. 1944. g.
281. GALKIN, SEMJON TIHONOVIC, redov, rod. 1924, pog. 19. 11. 1944. g.
282. GAMEKJUK, DMITRIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1923, pog. 1. 12. 1944. g.
283. GANIJEV, TATJAT GABDULAJEVIC, vodnik, rod. 1922, pog. 20. 11. 1944. g.
284. GAPONOV, NIKOLAJ IVANOVIC, redov, rod. 1922, pog. 26. 11. 1944. g.
285. GDALKI, IVAN MAKSIMOVIC, redov, rod. 1923, pog. 1. 12. 1944. g.
286. GERASIMENKO, ALEKSEJ FEODOSIJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 27. 11. 1944. g.
287. GERASIMENKO, IVAN ANTONOVIC, redov, rod. 1909, pog. 26. 11. 1944. g.
288. GERASIMENKO, KIRIL KUZMIC, redov, rod. 1907, pog. 24. 11. 1944. g.
289. GEVERDA, FJODOR ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 20. 11. 1944. g.
290. GICAN, TIMOFEJ PANTELEJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.
291. GILJOV, NIKOLAJ FJODOROVIC, vodnik, rod. 1910, pog. 10. 11. 1944. g.
292. GILJOV, SEMJON IVANOVIC, vodnik, rod. 1923, pog. 17. 11. 1944. g.
293. GILJAZOV, SERAZATIN LATINOVIC, redov, rod. 1897, pog. 24. 11. 1944. g.
294. GINCER, G. I., rod. 1924, sahranjen 23. 12. 1944. g.
295. GIRBACOV, TIMOFEJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1923, pog. 26. 11. 1944. g.

296. GIRŽEV, VASILIJ KONSTANTINOVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
297. GIZELJDJA, MAKAR GRIGORIJEVIC, vodnik, rod. 1912, sahranjen 27. 11. 1944. g.
298. GLADKI, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1920, pog. 21. 11. 1944. g.
299. GLADUŠKO, VIKTOR DMITRIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 26. 11. 1944. g.
300. GLAVDIŠ, MIHAIL ILJIC, redov, rod. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
301. GLEBOV, IVAN DMITRIJEVIC, st. vodnik, rod. 1910, pog. 22. 11. 1944. g.
302. GLEBOV, IVAN DMITRIJEVIC, oficir, rod. 1910, sahranjen 19. 11. 1944. g.
303. GLUSENKO, IVAN FETISOVIC, redov, rod. 1908, pog. 20. 11. 1944. g.
304. GLUŠKOV, MIHAIL RODIONOVIC, rod. 1912, sahranjen 4. 12. 1944. g.
305. GNJATENKO, VIKTOR TROFIMOVIC, redov, rod. 1901, pog. 20. 11. 1944. g.
306. GNJILICENKO, IVAN JAKOVLJEVIC, redov, rod. 1903, pog. 16. 11. 1944. g.
307. GOCARENKO, IVAN DEMJANOVIC, redov, rod. 1921, pog. 27. 11. 1944. g.
308. GOGLAZIN, NIKOLAJ VASILJEVIC, redov, rod. 1905, pog. 22. 11. 1944. g.
309. GODOVICENKO, ALEKSEJ RODIONOVIC, redov, rođ. 1893, pog. 1. 12. 1944. g.
310. GOJNUTDINOV, LUKMAN FATIJEVIC, vodnik, rođ. 1915, pog. 12. 11. 1944. g.
311. GOLBAN, KONSTANTIN FEODOSIJEVIC, redov, rođ. 1917, pog. 28. 11. 1944. g.
312. GOLDROK, VASILIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1915, pog. 17. 11. 1944. g.
313. GOLJCENKO, VASILIJ SEMJONOVIC, redov, rođ. 1913 pog. 30. 11. 1944. g.
314. GOLJDMAN, ALEKSANDAR POTAPOVIC, redov, rođ. 1916, pog. 22. 11. 1944. g.
315. GOLOBARDKO, IVAN ALEKSEJEVIC, redov, rođ. 1923, pog. 15. 11. 1944. g.
316. GOLOSTJAN, PARUPR SARABEKOVIC, redov, rod. 1924, pog. 24. 11. 1944. g.

317. GOLUBJATNIKOV, GRIGORIJ STEPANOVIČ, redov, rod. 1915, pog. 23. 11. 1944. g.
318. GOLUNOV, ANDREJ GURJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 21. 11. 1944. g.
319. GOMONOV, PAVEL VASILJEVIC, vodnik, rod. 1921, pog. 19. 11. 1944. g.
320. GONCAJUK, ALEKSEJ JAKOVLJEVIC, redov, rod. 1904, pog. 25. 11. 1944. g.
321. GONCAR, ANDREJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 28. 11. 1944. g.
322. GONCARUK, FILIP JEFIMOVIČ, redov, rod. 1898, pog. I. 12. 1944. g.
323. GONCARUK, JAKIM FJODOROVIC, redov, rod. 1901, pog. 28. 11. 1944. g.
324. GORDIJENKO, STEPAN GORDEJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 27. 11. 1944. g.
325. GORKOVIJ, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1925, pog. 11. II. 1944. g.
326. GOROSCANSKI, JEFIM DANILOVIC, redov, rod. 1903, pog. 28. 11. 1944. g.
327. GOROŠKO, ANDREJ FJODOROVIC, redov, rod. 1908, pog. 27. 11. 1944. g.
328. GOŠURENKO, IVAN KIRILOVIC, redov, rod. 1908, pog. 17. 11. 1944. g.
329. GOŠURENKO, SEMJON IVANOVIC, redov, rod. 1903, pog. 16. 11. 1944. g.
330. GORVATJUK, VASILIJ VASILJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
331. GRAIF, MIHAIL ZENDOVIC, redov, rod. 1912, pog. 14. 11. 1944. g.
332. GRANICENKO, DANILO VLADIMIROVIC, redov, rod. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.
333. GREBENJ, BORIS LEONTIJEVIC, redov, rod. 1916, pog. 27. 11. 1944. g.
334. GRECUNOV, PETAR VLASOVIC, vodnik, rod. 1924, sahranjen 3. 12. 1944. g.
335. GRICENKO, IVAN NIKITOVIC, redov, rod. 1923, pog. 17. 11. 1944. g.
336. GRIGORENKO, NIKOLAJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 22. 11. 1944. g.
337. GRIGORJEV, IVAN VASILJEVIC, rod. 1916, sahranjen 23. 11. 1944. g.

338. GRIGORIJEVSKI, AFANASIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1904, pog. 22. 11. 1944. g.
339. GRINCENKO, DMITRIJ ROMANOVIC, redov, rod. 1921, umro od rana 5. 12. 1944. g.
340. GRINICENKO, MIHAIL SEMJONOVIC, redov, rod. 1921, pog. 16. 11. 1944. g.
341. GRINJKOV, KARP JELIZAROVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.
342. GROSUL, TIMOFEJ LUKIC, redov, rod. 1907, pog. 13. 11. 1944. g.
343. GRUDININ, IVAN IGNJATIJEVIC, rod. 1910, sahranjen 27. 11. 1944. g.
344. GRUZNOV, IVAN ANDREJEVIC, vodnik, rod. 1901, pog. 20. 11. 1944. g.
345. GUCOL, KONSTANTIN MIHAJILOVIC, redov, rod. 1912, pog. 27. 11. 1944. g.
346. GUKJANENKO, I. F., rođen 1896. g.
347. GUKOV, PETAR TIHONOVIC, redov, rod. 1908, pog. 23. 11. 1944. g.
348. GULEUS, MIHAIL VASILJEVIC, redov, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
349. GUSAROV, VASILIJ PAVLOVIC, st. vodnik, umro od rana 27. 11. 1944. g.
350. GUSEV, IVAN STEPANOVIČ, rod. 1917, sahranjen 22. 11. 1944. g.
351. GUSLJAKOV, JEFIM KALISTRATOVIC, redov, rod. 1921, pog. 14. 11. 1944. g.
352. GUSLJAKOV, JEFIM KLIMOVIC, redov, rod. 1924. g.
353. GUZATANADZE, SOTA GEORGIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.

354. HABAROV, ALEKSEJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1920, pog. 20. 11. 1944. g.
355. HADZIJEV, Georgij Danilovič, redov, rod. 1900, pog. 23. 11. 1944. g.
356. HADŽIJEV, TAGAM SAFAROVIC, redov, rod. 1921, pog. 20. 11. 1944. g.
357. HAMUK, MARK DANILOVIC, redov, rod. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.
358. HARALAMPIJEV, KARP PAVLOVIC, redov, rod. 1924, pog. 14. 11. 1944. g.

359. HARCENKO, IVAN FJODOROVIC, redov, rod. 1921, pog. 22. 11. 1944. g.
360. HAREJEVSKI, IVAN PAVLOVIC, redov, rod. 1921, pog. 20. 11. 1944. g.
361. HARIN, JAKOV VLADIMIROVIC, redov, rod. 1913. pog. 19. 11. 1944. g.
362. HARLOV, VASILIJ IVANOVIC, vodnik, rod. 1910, pog. 25. 11. 1944. g.
363. HASANOVIC, AHTAM SAJFULOVIC, redov, rod. 1908, pog. 21. 11. 1944. g.
364. HIMCENKO, PORFIRIJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1910, pog. 2. 12. 1944. g.
365. HITRENKO, NIKOLAJ LAVRENTIJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
366. HOMICKI, JAKOV VASILJEVIC, redov, rod. 1915, pog. 14. 11. 1944. g.
367. HRAMKOV, ANDREJ VASILJEVIC, redov, rod. 1913, pog. 22. 11. 1944. g.
368. HRAPLEVSKI, NIKOLAJ JEMEUANOVIC, redov, rod. 1903, pog. 17. 11. 1944. g.
369. HRJAPIN, TROFIM VASILJEVIC, redov, rod. 1916, pog. 26. 11. 1944. g.

370. ICENKO, I. V., rod. 1915, sahranjen 19. 12. 1944. g.
371. IGNJATENKO, VLADIMIR GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1899, pog. 27. 11. 1944. g.
372. IKONOPISEC, GRIGORIJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1902, pog. 16. 11. 1944. g.
373. IMANKULOV JUSUF, redov, rod. 1920, pog. 23. 11. 1944. g.
374. ISAJCEV, ALEKSEJ SERGEJEVIC, vodnik, rod. 1924, pog. 20. 11. 1944. g.
375. ISAJKOV, HARALAMPIJ DANILOVIC, redov, rod. 1925, pog. 24. 11. 1944. g.
376. ISENKO, PAVEL VLADIMIROVIC, rod. 1916, sahranjen 20. 11. 1944. g.
377. INDJUKOVA, ANA KUZMINICNA, redov, rod. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
38. ISLAMBEGOV, ABDULAJ, ml. vodnik, rod. 1915, pog. 25. 11. 1944. g.
379. IVANCENKO, IVAN SILOVIC, redov, rod. 1907, pog. 21. 11. 1944. g.

380. IVANENKO, IVAN IVANOVIC, vodnik, rod. 1921, pog. 5. 11. 1944. g.
381. IVANIDZE, P., rod. 1914, sahranjen 15. 12. 1944. g.
382. IVANIDZE, PLATON AMPILUHOVIC, redov, rod. 1914, pog. 23. 11. 1944. g.
383. IVANOV, B. N., rod. 1917. g.
384. IVANOV, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.
385. IVANOV, IVAN KIRILOVIC, redov, rod. 1896, pog. 26. 11. 1944. g.
386. IVANOV, MATVEJ JEGOROVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.
387. IVANOV, NIKOLAJ ANTONOVIC, rod. 1925, pog. 19. 11. 1944. g.
388. IVANOV ZAGARUJKO, I. G„ rod. 1914, sahranjen novembra 1944. g.

389. JACENKO, PETAR VASILJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
390. JAJICNIKOV, ALEKSANDAR SEMJONOVIC, vodnik, rod. 1912, pog. 26. 11. 1944. g.
391. JAKIMCUK, M. G„ rod. 1924, sahranjen 17. 12. 1944. g.
392. JAKIMENKO, IVAN GEORGIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 25. 11. 1944. g.
393. JAKIMOV, ANTON TRIFONOVIC, redov, rod. 1913, pog. 18. 11. 1944. g.
394. JAKOVCUK, I. DAVIDOVIĆ, rod. 1914, sahranjen 25. 11. 1944. g.
395. JAKOVCUK, VASILIJ NIKITOVIC, redov, rod. 1923, pog. 10. 11. 1944. g.
396. JAKOVLJEV, I. G„ rod. 1919, sahranjen 29. 11. 1944. g.
397. JAKOVLJEV, IVAN PAVLOVIC, redov, rod. 1924, pog. 29. 11. 1944. g.
398. JAKOVLJEV, MIHAIL ANDREJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 22. 11. 1944. g.
399. JAKUTA, IVAN DENISOVIC, rod. 1908, sahranjen 18. 11. 1944. g.
400. JALABEV, HARABEK, redov, rod. 1907, pog. 21. 11. 1944. g.
401. JANENKO, DANILO NIKITOVIC, rod. 1910, sahranjen 26. 12. 1944. g.
402. JAROŠENKO, PETAR JEFIMOVIČ, desetar, rod. 1904, pog. 22. 11. 1944. g.

403. JASKORSKI, F. A., rođ. 1905, sahranjen 24. 12. 1944. g.
404. JAŠCENKO, PETAR VASILJEVIC, redov, rođ. 1901, pog. 15. 11. 1944. g.
405. JEFIMECOV, ISAIJE ALEKSEJEVIC, redov, rođ. 1911, pog. 28. U. 1944. g.
406. JEFIMOV, ALEKSEJ SIDOROVIC, kapetan, rođ. 1916, sahr. 20. 12. 1944. g.
407. JEFIMOV, VLADIMIR VASILJEVIC, redov, rođ. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
408. JEFIMOV, RAFAIL GEORGIJEVIC, rođ. 1905, sahr. 30. 11. 1944. g.
409. JEGOROV, FJODOR TROFIMOVIC, redov, rođ. 1905, pog. 27. 11. 1944. g.
410. JELIMANEVSKI, NIKOLAJ ANDREJEVIC, redov, rođ. 1912, pog. 12. 11. 1944. g.
411. JELIZAROV, IVAN ALEKSEJEVIC, vodnik, rod. 1913, pog. 25. 11. 1944. g.
412. JEMALJDRJANOV, IVAN FJORODOVIC, rođ. 1915, sahr. 27. 11. 1944. g.
413. JENRIGIN, IVAN ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1918. g.
414. JERESKO, IVAN ANEKEJEVIC, redov, rođ. 1908, pog. 12. 11. 1944. g.
415. JERMAKOV, ALEKSEJ PROKOFIJEVIC, vodnik, rođ. 1909, pog. 26. 11. 1944. g.
416. JERMOLAJEVIC, NIKOLAJ NIKIFOROVIC, vodnik, rođ. 1914, pog. 12. 11. 1944. g.
417. JERMOLENKO, PAVEL HARITONOVIC, vodnik, rod. 1910, sahr. 22. 11. 1944. g.
418. JEŠKOV, IVAN ANISIMOVIC, redov, rođ. 1916, pog. 11. 11. 1944. g.
419. JEVDOVENKO, FJODOR NIKITOVIC, redov, rođ. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
420. JEVENKO, PAVEL KIRILOVIC, redov, rod. 1923, pog. 14. 11. 1944. g.
421. JEVSTRATOV, ANDREJ IVANOVIC, vodnik, rođ. 1911, pog. 23. 11. 1944. g.
422. JOLKIN, PAVEL MIHAJILOVIC, desetar, rod. 1905, pog. 17. 11. 1944. g.
423. JORCAK, NIKOLAJ FILIPOVIC, rod. 1923, sahranjen 16. 11. 1944. g.
424. JUDIN, FJODOR KIRILOVIC, rod. 1908, sahranjen 6. 12. 1944. g.

425. JURAŠ, IVAN AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1907, pog. 13. 11. 1944. g.
426. JURČAK, TIMOFEJ ANANAJEV, redov, pog. 23. 11. 1944. g.
427. JURČUK, PETAR GEORGIJEVIC, redov, rođ. 1899, pog. 25. 11. 1944. g.
428. JUZVAK, SEMJON STEPANOVIČ, st. vodnik, rođ. 1917, pog. 1. 12. 1944. g.

429. KABLOV, I. P., vodnik, rođ. 1925, sahranjen 27. 11. 1944. g.
430. KACUK, IVAN SEMJONOVIC, redov, rođ. 1899, pog. 11. 11. 1944. g.
431. KAĆUR, MIHAIL FILIPOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.
432. KACURA, IVAN DANILOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
433. KAIMOV, RAIM, redov, rođ. 1902, pog. 23. 11. 1944. g.
434. KALASNIKOV, PAVEL STEPANOVIČ, st. vodnik, rođ. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
435. KALIBAN, ANDREJ MITROFANOVIC, vodnik, rođ. 1908, pog. 20. 11. 1944. g.
436. KALMANOV, BAJZUK, redov, rođ. 1913, pog. 22. 11. 1944. g.
437. KAPACINA, DENIS SERGEJEVIC, redov, rođ. 1911, pog. 22. 11. 1944. g.
438. KAPLAN, GRIGORIJ JAKOVLJEVIC, redov, rođ. 1904, pog. 25. 11. 1944. g.
439. KAPROŠ, GAVRILO LUKIC, redov, rod. 1896, pog. 21. 11. 1944. g.
440. KAPUSTA, PETAR STEPANOVIČ, vodnik, rođ. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
441. KAPUSTIN, JAKOV FJODOROVIC, redov, rođ. 1914, pog. 23. 11. 1944. g.
442. KARAMANJAN, ANDREJ KOSUSTOVIC, redov, rođ. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
443. KARAVAJEV, IVAN GRIGORIJEVIC, rod. 1904, sahranjen 27. 11. 1944. g.
444. KARPENKO, MIHAIL GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1911, pog. 21. 11. 1944. g.
445. KARPENKO, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rođ. 1914, pog. 20. U. 1944. g.
446. KARPOV, IVAN ALEKSANDROVIC, redov, rođ. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.

447. KARPOV, VASILIJ TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 13. 11. 1944. g.
448. KARPOVIČ, ALEKSEJ KUPRIJANOVIČ, ml. vodnik, rod. 1903, pog. 25. 11. 1944. g.
449. KARŽOV, MIHAIL AFANASIJEVIČ, vodnik, rod. 1923, umro od rana 5. 12. 1944. g.
450. KAŠINSKI, ALEKSEJ DAMJANOVIČ, redov, rod. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.
451. KATAN, IVAN VASILJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 18. 11. 1944. g.
452. KATERNJAK, IVAN TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
453. KAUNENKO, KIRIL VASILJEVIC, rod. 1924, sahranjen 26. 11. 1944. g.
454. KAZACI, GRIGORIJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1926, pog. 17. 11. 1944. g.
455. KAZIMIROV, PETAR MATVEJEVIC, ml. vodnik, rod. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.
456. KAVAJEV, KUZMA TROFIMOVIC, redov, rod. 1903, pog. 22. 11. 1944. g.
457. KERDAN, DMITRIJ STEPANOVIČ, redov, rod. 1922, pog. I. XI 1944. g.
458. KERSEJ, MATVE.T IVANOVIC, redov, rod. 1925, pog. 21. II. 1944. g.
459. KIBEROV, KARP ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1924, pog. 18. 11. 1944. g.
460. KIBZIJN, STEPAN KUZMIČ, redov, rod. 1910, pog. 16. 11. 1944. g.
461. KIDJAK, TIMOFEJ ARSENTIJEVIC, redov, rod. 1898, pog. 16. 11. 1944. g.
462. KIFA, GRIGORIJ AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1915, pog. 21. 11. 1944. g.
463. KIHALESKI, GEORGIJ ANATOLIJEVIC, oficir, rod. 1911, pog. 13. 11. 1944. g.
464. KIJAGIN, SEMJON DMITRIJEVIC, rod. 1909, sahranjen 6. 12. 1944. g.
465. KIREJEV, IVAN ILJIČ, redov, rod. 1906, pog. 16 11. 1944. g.
466. KIRICENKO, TERENTIJ MIHAJLOVIČ, redov, rod. 1903, pog. 25. 11. 1944. g.
467. KIRILO, JAKOV IVANOVIC, desetar, rod. 1923, sahranjen 22. 11. 1944. g.

468. KIRILOV, NIKIFOR ANDREJEVIC, redov, rod. 1919, pog. 28. 11. 1944. g.
469. KIRJAN, FJODOR KONDRATIJEVIC, redov, rod. 1913, pog. 9. 12. 1944. g.
470. KIRILJUK, ALEKSANDAR FILIPOVIC, redov, rod. 1909, pog. 24. 11. 1944. g.
471. KIRJUŠIN, VASILIJ BORISOVIČ, ml. vodnik, rod. 1923, pog. 22. 11. 1944. g.
472. KIRIMOV, IVAN VASILJEVIC, vodnik, rod. 1916, pog. 12. 11. 1944. g.
473. KISELJOV, GRIGORIJ JAKOVLJEV1Č, redov, rod. 1899, umro od rana 27. 11. 1944. g.
474. KISELJUK, NIKOLAJ IVANOVIĆ, redov, rod. 1924, pog. 12. 11. 1944. g.
475. KITAJEV, ILJA IVANOVIC, redov, rod. 1912, pog. 15. 11. 1944. g.
476. KIŽENKO, FILIP JEROFEJEVIČ, ml. vodnik, rod. 1923, pog. 23. 11. 1944. g.
477. KLIMAKIN, IVAN NIKITOVIC, redov, rod. 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
478. KLIMENKO, NIKOLAJ AVRAMOVIC, redov, rod. 1899, pog. 23. 11. 1944. g.
479. KLOPOV, NIKOLAJ NESTOROVIC, redov, rod. 1913, pog. 28. 11. 1944. g.
480. KLOVANIJ, PETAR MEFODIJEVIĆ, redov, rod. 1913, umro od rana 21. 11. 1944. g.
481. KLUŠIN, NIKOLAJ DANILOVIČ, gard. major, heroj SSSR, rod. 1921, sahranjen 2. 12. 1944. g.
482. KOBILJČUK, MATVEJ GAVRILOVIC, vodnik, rod. 1915, pog. 12. 11. 1944. g.
483. KOBZAR, ALEKSANDAR ANASTASIJEVIC, redov, rod. 1902, pog. 14. 11. 1944. g.
484. KOCELAJEV, VASILIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1906, pog. 25. 11. 1944. g.
485. KOCETOV, ANATOLIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
486. KOCUT, VASILIJ PORFENTIJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 12. 11. 1944. g.
487. KOLAŠNIKOV, FJODOR IVANOVIC, redov, rod. 1909, pog. 23. 11. 1944. g.
488. KOLJASNIKOV, NIKOLAJ FJODOROVIC, redov, rod. 1916, pog. 22. 11. 1944. g.

489. KOLESNICENKO, LAVRENTIJ ILJIČ, redov, rođ. 1914 pog. 20. 11. 1944. g.
490. KOLESNIK, PAVEL NIKITOVIC, redov, rod. 1900, pog 20. 11. 1944. g.
491. KOLESNIKOV, ANTON KIRILOVIC, redov, rođ. 1911, pog 20. 11. 1944. g.
492. KOLESNIKOV, JAKOV DEMENTIJEVIC, redov, rođ. 1925 pog. 21. 11. 1944. g.
493. KOLJDNEVSKI, MIHAIL IVANOVIC, redov, rođ. 1911 umro od rana 23. 11. 1944. g.
494. KOLOSOV, FJODOR ISAJEVIC, redov, rod. 1921, pog 25. 11. 1944. g.
495. KOMAR, FJODOR FJODOROVIC, vodnik, rođ. 1910, pog 22. 11. 1944. g.
496. KOMPIGIN, SERGEJ VASILJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1922 sahranjen 28. 11. 1944. g.
497. KONANOV, J. DANILOVIC, rođ. 1926, sahranjen 3. 12 1944. g.
498. KONAREV, SEMJON IVANOVIC, redov, rođ. 1920, pog 25. 11. 1944. g.
499. KONCICKI, SERGEJ SERGEJEVIC, vodnik, rođ. 1920 pog. 21. 11. 1944. g.
500. KONIN, PETAR FJODOROVIC, redov, rođ. 1909, pog 16. 11. 1944. g.
501. KOPILOV, ALEKSANDAR KUZMIC, redov, rođ. 1905, pog 26. 11. 1944. g.
502. KORENOJ, NIKOLAJ NIKITOVIC, redov, rođ. 1926, pog 22. 11. 1944. g.
503. KOROBKOV, IVAN PETROVIC, redov, rođ. 1922, pog 24. 11. 1944. g.
504. KORNEV, ANDREJ FJODOROVIC, redov, rođ. 1911, pog 28. 11. 1944. g.
505. KORNJEJEV, MAKSIM FJODOROVIC, redov, pog. 22. 11 1944. g.
506. KORNILOV, IVAN JEMELJANOVIC, redov, rođ. 1908, pog 25. 11. 1944. g.
507. KOROBOV, MIHAIL DANILOVIC, redov, rođ. 1916, pog 26. 11. 1944. g.
508. KORPUSOV, MIHAIL TIMOFEJEVIC, redov, rođ. 1916 pog. 12. U. 1944. g.
509. KOSIMOV, MAVMOT GOGLULOVIC, redov, rođ. 1919, pog 27. 11. 1944. g.

510. KOSITSKI, A. Z„ rod. 1913, sahranjen 11. 12. 1944. g.
511. KOSORKA, PANTELEJ GERASIMOVIČ, redov, rod. 1910, pog. 20. 11. 1944. g.
512. KOSTENOK, SEMJON IVANOVIC, rod. 1914, sahranjen 27. 11. 1944. g.
513. KOSTRIMKIN, PAVEL LAZAREVIC, poručnik, rod. 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
514. KOTLJARENKO, ANDREJ VASILJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
515. KOTOV, STEPAN FOMIC, redov, rod. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.
516. KOVACIK, VASILIJ LEONTIJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 10. 11. 1944. g.
517. KOVALENKO, ANDREJ GORLJEJEVIC, rod. 1919, sahranjen 30. 11. 1944. g.
518. KOVALJ, FEODOSIJ CEDOROVIC, rod. 1907, sahranjen 1. 1. 1945. g.
519. KOVALJ, MIHAIL ANDREJEVIC, redov, rod. 1905, pog. 13. 11. 1944. g.
520. KOVALJ, NIKOLAJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1924, umro od rana 5. 12. 1944. g.
521. KOVALJĆUK, MIHAIL ANTONOVIC, redov, rod. 1908, pog. 25. 11. 1944. g.
522. KOVALJOV, IVAN VASILJEVIC, redov, rod. 1923, pog. 1. 12. 1944. g.
523. KOVALJOV, MAKSIM IVANOVIC, redov, rod. 1922, pog. 23. 11. 1944. g.
524. KOVBASA, MAKSIM PAVLOVIC, rod. 1924, sahranjen 5. 12. 1944. g.
525. KOVTUN, MIHAIL PETROVIC, desetar, rod. 1923, pog. 13. 11. 1944. g.
526. KOZACENKO, ANDREJ ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1920, pog. 19. 11. 1944. g.
527. KOZIN, ALEKSEJ KUZMIC, redov, rod. 1915, pog. 20. 11. 1944. g.
528. KOZIN, NIKIFOR ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1914, pog. 20. 11. 1944. g.
529. KOZLOV, ALEKSANDAR LEONTIJEVIC, redov, rod. 1909, pog. 22. 11. 1944. g.
530. KOZLOV, LUKIJAN KUZMIC, redov, rod. 1908, pog. 21. 11. 1944. g.

531. KOZUKADIJ, NIKOLAJ IVANOVIC, rod. 1910, sahranjen 18. 11. 1944. g.
532. KOŽEMJAKIN, MIHAIL GAVRILOVIC, vodnik, rod. 1923, pog. 1. 12. 1944. g.
533. KOŽEVNIKOV, VASILIJ ANTONOVIC, p. poručnik, rod. 1922, pog. 5. 11. 1944. g.
534. KOŽUHAR, PETAR MIHAJILOVIC, redov, rod. 1925, pog. 27. 11. 1944. g.
535. KOŽUHARENKO, TROFIM DOGINOVIC, redov, rod. 1920, pog. 16. 11. 1944. g.
536. KOŽUSKO, ANTON GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 21. 11. 1944. g.
537. KRAMARENKO, IVAN DMITRIJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 24. 11. 1944. g.
538. KRASJUK, STEPAN STEPANOVIČ, redov, rod. 1911, pog. 27. 11. 1944. g.
539. KRASNOJARSKI, IVAN PEGASOVIC, redov, rod. 1923, pog. 21. 11. 1944. g.
540. KRASNOŠEK, IVAN ANTONOVIC, redov, rod. 1902, pog. 22. 11. 1944. g.
541. KRASNOSCOKIN, D. T„ rod. 1898, sahranjen 10.12.1944. g.
542. KRAVCOV, PETAR SEMJONOVIC, rod. 1913, sahranjen 22. 11. 1944. g.
543. KRAVCOV, TZOT TROFIMOVIC, redov, rod. 1908, pog. 15. 11. 1944. g.
544. KRAVCENKO, MIHAIL JEVDOKIMOVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
545. KRAVCENKO, NIKODIM JAKOVLJEVIC, redov, rod. 1915, pog. 21. 11. 1944. g.
546. KREMENKO, FJODOR DEMJANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 20. 11. 1944. g.
547. KREMNOV, VASILIJ GAVRILOVIC, redov, rod. 1901, pog. 22. 11. 1944. g.
548. KRISTANOV, ZAHAR DMITRIJEVIC, redov, rod. 1900, pog. 28. 11. 1944. g.
549. KRIŠNOJ, I. F., vodnik, rod. 1913, sahranjen 8. 12. 1944. g.
550. KRIVONOSOV, A. N., ml. vodnik, rod. 1921, sahranjen 11. 12. 1944. g.
551. KRIVORUCENKO, FJODOR GEORGIJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 20. 11. 1944. g.
552. KRIVORUCENKO, FJODOR MARTINOVIĆ, redov, rod. 1919, pog. 17. 11. 1944. g.

553. KRIVOŠAPKIN, PETAR GRIGORIJEVIC, st. vodnik, 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
554. KRUTKO, ANDREJ GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
555. KSTJAN, DMITRIJ JEFIMOVIČ, redov, rođ. 1921, pog. 19. 11. 1944. g.
556. KUBANCEV, MIHAIL KONSTANTINOVIC, redov, rod. 1901, pog. 25. 11. 1944. g.
557. KUBRAK, SEMJON PETROVIC, redov, rođ. 1922, pog. 19. 11. 1944. g.
558. KUCENKO, DANIIL AKAKIJEVIC, redov, rod. 1899, pog. 24. 11. 1944. g.
559. KUCENKO, DANILO IVANOVIC, st. vodnik, rođ. 1925, pog. 25. 11. 1944. g.
560. KUCERENKO, ILJA NAUMOVIC, redov, rođ. 1911, pog. 21. 11. 1944. g.
561. KUDELJA, ANDREJ PANTELEJEVIC, redov, rođ. 1921, pog. 17. 11. 1944. g.
562. KUDINKIN, MIHAIL FILIPOVIC, desetar, rod. 1912, umro od rana 22. 11. 1944. g.
563. KUDRIN, PETAR IVANOVIC, desetar, rođ. 1918, pog. 18. 11. 1944. g.
564. KUKEJEV, ŽALUBIJ, vodnik, rod. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.
565. KULAKOV, PETAR ARTEMOVIC, redov, rođ. 1923, pog. 12. 11. 1944. g.
566. KUPRIJANOV, PAVEL KONSTANTINOVIC, vodnik, rođ. 1903, pog. 23. 11. 1944. g.
567. KUPRINOV, VASILIJ AFANISIJEVIC, desetar, rođ. 1922, sahranjen 22. 11. 1944. g.
568. KURIH PETAR, rođ. 1924, sahranjen 6. 12. 1944. g.
569. KURJAŠEV, IVAN TIMOFEJEVIC, rođ. 1909, sahranjen 28. 11. 1944. g.
570. KUŠNARJOV, SERGEJ JAKOVLJEVIC, redov, rođ. 1923, pog. 24. 11. 1944. g.
571. KUŠNIR, JEFIM MATVEJEVIC, redov, rod. 1899, pog. 15. 11. 1944. g.
572. KUŠNIR, MIHAIL SEMJONOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
573. KUŠNIRENKO, VASILIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 15. 11. 194. g.
574. KUTLAŠOV, KU7.MA NIKITOVIC, redov, rođ. 1901, pog. 26. 11. 1944. g.

575. KUTORSKI, FJODOR PETROVIC, redov, rod. 1923, pog. 19. 11. 1944. g.
576. KUZATKIN, PETAR BORISOVIC, redov, rod. 1911, pog. 16. 11. 1944. g.
577. KUZMENKO, N. I., st. vodnik, rod. 1922, sahranjen 17. 12. 1944. g.
578. KUZMICKI, ALEKSEJ SEMJONOVIC, st. vodnik, rod. 1924, pog. 27. 11. 1944. g.
579. KUZMIN, L. A., rod. 1902, sahranjen 29. 11. 1944. g.
580. KUZNECOV, FJODOR GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1895, pog. 26. 11. 1944. g.

581. LAGRIJAN, GRIGORIJ MABREJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.
582. LAJŠCENKO, ROMAN SAVIC, redov, rod. 1922, pog. 26. 11. 1944. g.
583. LAKAJCUK, IVAN KIRILOVIC, redov, rod. 1910, pog. 14. 11. 1944. g.
584. LAKTINOV, ALEKSANDAR PETROVIC, redov, rod. 1911, pog. 25. 11. 1944. g.
585. LAKTINOV, PAVEL JEGOROVIC, st. vodnik, rod. 1926, pog. 24. 11. 1944. g.
586. LAPŠIN, GRIGORIJ JEFIMOVIČ, redov, rod. 1924, pog. 14. 11. 1944. g.
587. LAPTEV, NIKITA AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1902, umro od rana 29. 11. 1944. g.
588. LASTOVA, ANDREJ GRIGORIJEVIC, rod. 1909, sahranjen 19. 11. 1944. g.
589. LATIŠEV, DMITRIJ LARIONOVIC, redov, rod. 1917, pog. 14. 11. 1944. g.
590. LATIŠEV, JAKOV STEPANOVIČ, st. vodnik, rod. 1905, pog. 22. 11. 1944. g.
591. LAVRINENKO, MIHAIL KONSTANTINOVIC, redov, rod. 1924, pog. 22. 11. 1944. g.
592. LAZAREV, JEGOR SIDOROVIC, redov, pog. 28. 11. 1944. g.
593. LAZOVOJ, JAKOV IVANOVIC, redov, rod. 1915, pog. 20. 11. 1944. g.
594. LEBACOV, ALEKSANDAR ANTONOVIC, rod. 1910, sahranjen 26. 11. 1944. g.
595. LEBEDEV, ARTEM SPIRIDONOVIC, redov, rod. 1895, pog. 27. 11. 1944. g.

596. LEBEDEJEV, MAKSIM NIKOLAJEVIĆ, ml. vodnik, rod. 1904. g.
597. LEDENCUK, IVAN SEMJONOVIC, redov, rod. 1910, pog. 16. 11. 1944. g.
598. LEGUN, GEORGIJ DEMIDOVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
599. LEKONSEJEV, MIHAIL JEFIMOVIČ, redov, rod. 1903, pog. 10. 11. 1944. g.
600. LEONTJEV, VASILIJ KLIMENTIJEVIČ, redov, rod. 1921, pog. 23. 11. 1944. g.
601. LEPETUGA, PETAR GERASIMOVIC, redov, rod. 1907, pog. 23. 11. 1944. g.
602. LEPNJOV, ZAHAR JEGOROVIC, redov, rod. 1906, pog. 20. 11. 1944. g.
603. LESOVIN, ALEKSANDAR PAVLOVIC, redov, rod. 1919, pog. 4. 12. 1944. g.
604. LEŠENKO, MIHAIL VLADIMIROVIC, redov, rođ. 1914, pog. 18. 11. 1944. g.
605 LETJANSKI, MIRON ALEKSEJEVIC, rođ. 1922, sahranjen 1. 12. 1944. g.
606. LETUHOV, KONSTANTIN GAVRILOVIC, rođ. 1900, sahranjen 21. 11. 1944. g.
607. LEVICKI, GRIGORIJ ANTONOVIC, redov, rođ. 1907, pog. I. 12. 1944. g.
608. LEŽIBOK, FEODOSIJ SEMJONOVIC, redov, rođ. 1902, pog. 12. 11. 1944. g.
609. LEŽNJOV, TROFIM JEFIMOVIČ, redov, rođ. 1910, pog. 24. 11. 1944. g.
610. LIHOVIDOV, VASILIJ DOROFE.TEVIČ, desetar, rođ. 1901, 26. 11. 1944. g.
611. LISENKO, ROMAN SOFRONOVIC, redov, rod. 1904, pog. 22. 11. 1944. g.
612. LISENKOV, VASILIJ ALEKSEJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1923, pog. 15. 11. 1944. g.
613. LISOVOJ, IVAN TIMOFEJEVIC, redov, rođ. 1906, pog. 12. 11. 1944. g.
614. LITINSKI, SEMJON KUZMIC, redov, rođ. 1926, pog. 21. II. 1944. g.
615. LITVINENKO, JAKOV PETROVIC, ml. vodnik, rođ. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
616. LITVINENKO, L. K„ vodnik, rođ. 1902, sahranjen 30. 11. 1944. g.

617. LITVINO, FJODOR GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1913, pog. 23. 11. 1944. g.
618. LJASOV, KUZMA IVANOVIC, vodnik, rod. 1913, sahranjen 30. 11. 1944. g.
619. LJUBOMIJ, DMITRIJ POLIKARPOVIC, redov, rod. 1924, pog. 24. 11. 1944. g.
620. LOBAREV, I. A., kapetan, rod. 1923, sahranjen 30. 11. 1944. g.
621. LONGVINOV, PETAR LUKJANOVIC, redov, rod. 1910, pog. 23. 11. 1944. g.
622. LOZOVOJ, NIKIFOR KIRILOVIC, rod. 1902, sahranjen 1. 12. 1944. g.
623. LUKASCUK, IVAN KONDRATIJEVIC, redov, rod. 1918, pog. 18. 11. 1944. g.
624. LUKIHIN, SERGEJ DMITRIJEVIC, vodnik, rod. 1911. pog. 17. 11. 1944. g.
625. LUKJANCUK, 1LJA VASILJEVIC, redov, rod. 1909, pog. 25. 11. 1944. g.
626. LUTIDZE, AFTANADIJ GEORGIJEVIC, kapetan, rod. 1924, sahranjen 29. 12. 1944. g.

627. MACEJMIN, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1912, pog. 25. 11. 1944. g.
628. MADJENKO, I. IVANOVIC, vodnik, rod. 1912, sahranjen 5. 12. 1944. g.
629. MADRIK, JEMELJAN ANDREJEVIC, ml. vodnik, rod. 1906, pog. 25. 11. 1944. g.
630. MADRIČENKO, DMITRIJ IVANOVIC, redov, rod. 1915, pog. 28. 11. 1944. g.
631. MAGDENKO, VASILIJ MINOVIC, vodnik, rod. 1925, pog. 14. 11. 1944. g.
632. MAJSTRENKO, JAKOV TERENTIJEVIČ, rod. 1916, sahranjen 26. 11. 1944. g.
633. MAJSTRONJENKO, redov, rod. 1915, pog. 26. 11. 1944. g.
634. MAKARCEV, VASILIJ MIHAJLOVIČ, desetar, rod. 1924, pog. 24. 11. 1944. g.
635. MAKARENKO, ALEKSANDAR SPIRIDONOVIC, redov, rod. 1914, pog. 11. 11. 1944. g.
636. MAKAROV, IVAN DMITRIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g.
637. MAKAROV, PARAMON VIKULOVIC, redov, rod. 1921, pog. 19. 11. 1944. g.

638. MAKEJEV, VASILIJ AFANASIJEVIČ, vodnik, rođ. 1906, pog. 14. 11. 1944. g.
639. MAKSIMENKO, DMITRIJ ROMANOVIČ, ml. vodnik, rođ. 1915, pog. 22. 11. 1944. g.
640. MAKSIMENKO, VASILIJ LUKJANOVIČ, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
641. MAKSIMOV, ALEKSANDR PROKOFIJEVIČ, redov, rod. 1926, pog. 28. 11. 1944. g.
642. MALAŠKO, MIRON KOSANOVIĆ, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
643. MALDICEV, NIKOLAJ TIMOFEJEVIC, rod. 1922, sahranjen 20. 11. 1944. g.
644. MALIKOV, AFANASIJ VASILJEVIC, vodnik, rođ. 1900, pog. 23. 11. 1944. g.
645. MALJAR, T. S„ rođ. 1896, sahranjen 29. 11. 1944. g.
646. MAKAROV, N. I., kapetan, rođ. 1922, sahranjen 11. 12. 1944. g.
647. MAMANOV, F., rođ. 1916, sahranjen 23. 12. 1944. g.
648. MAMODA, VASILIJ HARITONOVIČ, st. vodnik, rođ. 1913. g.
649. MAMONTOV, BORIS GRIGORIJEVIC, desetar, rođ. 1912, pog. 17. 11. 1944. g.
650. MANDRIK, AKSENTIJ VLASOVIČ, redov, rođ. 1909, pog. 13. 11. 1944. g.
651. MARCENKO, MIHAIL IVANOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 21. 11. 1944. g.
652. MARTINENKO, VASILIJ TIMOFEJEVIC, redov, pog. 22. 11. 1944. g.
653. MARTINENKO, VASILIJ TROFIMOVIČ, redov, rođ. 1909, pog. 14. 11. 1944. g.
654. MARTINENKO, VASILIJ ZAHAROVIĆ, redov, rođ. 1921, pog. 23. 11. 1944. g.
655. MARTJUŠENKO, VLADIMIR MIHAJILOVIC, vodnik, rođ. 1925, umro od rana 1. 5. 1945. g.
656. MARUŠKO, ALEKSEJ TROFIMOVIČ, redov, rod. 1907, pog. 22. 11. 1944. g.
657. MARZLIKIN, PETAR ANDREJEVIC, redov, rođ. 1914, pog. 21. 11. 1944. g.
658. MARUŠKIN, PAVEL PAVLOVIČ, redov, rođ. 1913, pog. 19. 11. 1944. g.
659. MASJUTIN, ROMAN ALEKSEJEVIC, redov, rođ. 1898, pog. 18. 11. 1944. g.

660. MASLOV, NIKOLA LAZAREVIČ, redov, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
661. MASLOV, STEPAN JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1901, pog. 12. 11. 1944. g.
662. MATASAR, MAKARIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1894, umro od rana 20. 12. 1944. g.
663. MATERINKO, VLADIMIR TRIFONOVIČ, rod. 1924, sahranjen 2. 12. 1944. g.
664. MATIJEV SATIR, redov, rod. 1903, pog. 23. 11. 1944. g.
665. MATIŠENKO, VLADIMIR SEMJONOVIC, redov, rod. 1923, pog. 21. 11. 1944. g.
666. MATOŠENKO, IVAN NAZAROVIC, redov, rod. 1916, pog. 21. 11. 1944. g.
667. MATROSJAN, GURIJ IVANOVIC, kapetan, rod. 1918, pog. 26. 11. 1944. g.
668. MATVIJENKO, NIKITA SERGEJEVIC, redov, rod. 1898, pog. 25. 11. 1944. g.
669. MATVIJENKO, TIHON MAKSIMOVIC, redov, rod. 1913, pog. 15. 11. 1944. g.
670. MATVEJENKO, VLADIMIR TRIFONOVIĆ, redov, rod. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
671. MAZUR, GRIGORIJ SEMJONOVIC, rod. 1925, sahranjen 2. 12. 1944. g.
672. MAZUR, JEFIM PETROVIC, redov, rod. 1907, pog. 11. 11. 1944. g.
673. MAZURHEVIĆ, IVAN NIKIFOROVIČ, redov, rod. 1899, pog. 12. 11. 1944. g.
674. MEDINSKI, KUZMA VASILJEVIC, redov, rod. 1923, pog. 28. 11. 1944. g.
675. MEDVEDOV, ARHIP ZINOJEVIC, redov, rod. 1901, pog. 28. 11. 1944. g.
676. MEHTLEV, KANBAR KASAPOVIĆ, redov, rod. 1924, pog. 1. 12. 1944. g.
677. MELJNIČENKO, IVAN SERGEJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.
678. MELJNIK, STEPAN GAVRILOVIC, redov, rod. 1907, pog. 13. 11. 1944. g.
679. MENČILO, GEORGIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1921, pog. 17. 11. 1944. g.
680. MERKULOV, SERGEJ OSIPOVIČ, redov, rod. 1900, pog. 23. 11. 1944. g.

681. MESTISLAVSKI, IVAN IVANOVIĆ, redov, rod. 1919, pog. 19. 11. 1944. g.
682. MEŠALOV, GRIGORIJ JONIKOVIČ, redov, rod. 1921, pog. 25. 11. 1944. g.
683. METROVELA, GEORGIJ ANTONOVIC, redov, rod. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
684. MEŽERECKI, ALEKSEJ TRIFONOVIČ, desetar, rođ. 1901, pog. 17. 11. 1944. g.
685. MFLENKO, MAKSIM SERGEJEVIC, redov, rođ. 1913, pog. 20. 11. 1944. g.
686. MIGALJ, FILIP GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1911, pog. 22. 11. 1944. g.
687. MIHAILOV, NIKOLAJ VLADIMIROVIC, redov, rođ. 1899, pog. 18. U. 1944. g.
688. MIHAJLOV, PORFIRIJ PLATONOVIC, rođ. 1916, pog. 11. 11. 1944. g.
689. MIHAJLOV, DMITRIJ ANDREJEVIĆ, redov, rođ. 1925, pog. 19. 11. 1944. g.
690. MIHAJLOV, MIHAIL IVANOVIC, redov, rođ. 1903, umro od rana 11. 12. 1944. g.
691. MIHAJLOV, NIKOLAJ MIHAJILOVIC, rođ. 1905, sahranjen 6. 11. 1944. g.
692. MIHAJLOV, VLADIMIR VASILJEVIC, redov, rođ. 1924, pog. 24. 11. 1944. g.
693. MIHAJLOV, V. Ž„ poručnik, rođ. 1926, sahranjen 10. 12. 1944. g.
694. MIHAJLOVSKI, ALEKSANDAR NIKOLAJEVIĆ, redov, rođ. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
695. MIHTANOV, MIHAIL GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1905, pog. 9. 12. 1944. g.
696. MIKRIŠOV P., rođ. 1895, sahranjen 19. 11. 1944. g.
697. MILOVANOV, SIDOR STEPANOVIČ, redov, rođ. 1921, umro od rana 20. 11. 1944. g.
698. MINAJEV, SEMJON DMITRIJEVIC, redov, rod. 1900, pog. 19. 11. 1944. g.
699. MINDRIN, HARALAiMPIJ STEPANOVIČ, redov, rođ. 1918, pog. 21. 11. 1944. g.
700. MINZUL, VIKTOR ANTONOVIC, redov, rođ. 1926, pog. 27. U. 1944. g.
701. MIRGORODSKI, P. T„ desetar, rođ. 1920, sahranjen 10. 12. 1944. g.

702. MIROŠCENKOV, NIKITA GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1907, pog. 24. 11. 1944. g.
703. MIROŠKIN, I. V., rođ. 1917, sahranjen 29. 11. 1944. g.
704. MIŠCENKO, JAKOV DMITRIJEVIC, redov, rođ. 1913, pog. 25. 11. 1944. g.
705. MIŠCENKO, PAVEL SERGEJEVIC, redov, rođ. 1915, pog. 21. 11. 1944. g.
706. MIŠENKO, VIKTOR JEMELJANOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 16. 11. 1944. g.
707. MIŠKUR, NIKOLAJ PAVLOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 28. 11. 1944. g.
708. MIŠUK, FJODOR AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
709. MITVINENKO, GRIGORIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1921, umro od rana 1. 12. 1944. g.
710. MJAGCENKO, FJODOR IVANOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 27. 11. 1944. g.
711. MJAGCENKO, IVAN KONDRATIJEVIČ, redov, rođ. 1913, pog. 20. 11. 1944. g.
712. MOBAČOV, D. F., rod. 1911. g.
7ÌT~TV10JSENK0, SEMJON ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
714. MOLTIGIN, ARGEJ VASILJEVIC, gard. kapetan, rođ. 1922. g.
715. MOROZ, I. A., rođ. 1913, sahranjen 8. 12. 1944. g.
716. MOROZ, NIKOLAJ NIKITOVIC, rođ. 1923, sahranjen 6. 11. 1944. g.
717. MOSKALJENKO, MARK ANTONOVIC, redov, rođ. 1910, pog. 17. 11. 1944. g.
718. MOTORNI, SERGEJ VASILJEVIC, redov, rođ. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.
719. MOZGOVSKI, PAVEL JURJEVIC, redov, rođ. 1925, pog. 19. 11. 1944. g.
720. MUDRAC, ANTON NIKOLAJEVIĆ, rođ. 1926, pog. 25. 11. 1944. g.
721. MUKIJENKO, GRIGORIJ FJODOROVIC, rođ. 1925, sahranjen 7. 12. 1944. g.
722. MUNTJAN, MIHAIL ZAHAROVIC, redov, rođ. 1911, pog. 19. 11. 1944. g.
723. MUSNJACENKO, M. P., vodnik, rođ. 1924, sahranjen 17. 12. 1944. g.

724. MUTJAN, IVAN MEFODIJEVIČ, redov, rod. **1925,** pog. **23. 11. 1944. g.**

725. NACENKO, STEPAN MITROFANOVIČ, redov, rod. 1910, pog. 19. 11. 1944. g.
726. NAFUIDTINOV, GAJNATAN, redov, rod. 1911, pog. 17. 11. 1944. **g.**
727. NAGORNI, ANDREJ DANILOVIC, redov, rod. 1909, pog. 15. 11. 1944. **g.**
728. NAJMUŠIN, VLADIMIR JEVDOKIMOVIČ, redov, rod. 1920, pog. 28. 11. 1944. g.
729. NALIVAJKO, TROFIM KORNEJEVIČ, redov, rod. 1919, pog. 15. 11. 1944. g.
730. NAPRISJATKO, SERGEJ TIMOFEJEVIC, rod. 1924, sahranjen 24. 11. 1944. g.
731. NAUMENKO, ALEKSEJ IGNJATIJEVIC, redov, rod. 1923, pog. 13. 11. 1944. g.
732. NAUMOV, HARITON ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
733. NAUMOV, MIHEJ ZINOJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 30. 11. 1944. **g.**
734. NAVOLNICKI, KAZIMIR ANTONOVIC, redov, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
735. NAVRAZOV, NARZIN, redov, rod. **1924,** umro od rana **27. 11. 1944. g.**
736. NAZARKIN, ALEKSANDAR FROLOVIC, redov, rod. 1897, pog. 21. 11. 1944. g.
737. NECIPURENKO, VASILIJ ZAHAROVIC, redov, rod. 1910, pog. 25. 11. 1944. g.
738. NEJCENKO, ANASTASIJ IVANOVIC, redov, rod. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
739. NEPJANOV, A. A., rod. 1922, sahranjen 13. 12. 1944. g.
740. NESTERENKO, A. M„ rođen 1924, poginuo 8. 12. 1944. g.
741. NESTERENKO, SEMJON FJODOROVIC, redov, rođ. 1898, pog. 12. 11. 1944. g.
742. NEVEDROV, IVAN FJODOROVIC, vodnik, rod. 1924, pog. **25. 11. 1944. g.**
743. NEVEROV, VASILIJ PAVLOVIC, redov, rođ. 1924, pog. **26. 11. 1944. g.**
744. NEZNAJUŠCIJ, IVAN TIMOFEJEVIC, redov, rođ. 1924, pog. 19. 11. 1944. g.

745. NIKANDONOROV, VLADIMIR IVANOVIC, ml. vodnik, rod. 1923, pog. 14. 11. 1944. g.
746. NIKITENKO, IVAN JEFIMOVIČ, redov, rod. 1910, pog. 15. 11. 1944. g.
747. NIKITIN, ZAHARIJ IVANOVIC, rod. 1921, sahranjen 15. 12. 1944. g.
748. **NIKOLAJENKO, N.** E., **vodnik, rod.** 1924, **sahranjen** 19. 12. 1944. g.
749. NIKOLAJEV, GRIGORIJ ANDREJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 24. 11. 1944. g.
750. NIKOLAJEV, MIHAIL VASILJEVIC, **st. vodnik, rod. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.**
751. NIKOLAJEV, NIKOLAJ ILJIC, redov, rod. 1921, pog. 21. 11. 1944. g-
752. NIKOLENKO, ANTON ARHIPOVIC, redov, rod. 1907, pog. 20. 11. 1944. g.
753. NIKOLENKO, ARHIP FOKOVIC, **redov, rod. 1916, pog. 24. 11. 1944. g-**
754. **NIKOLENKO,** MIHAIL MAKAROVIC, rod. 1925, sahranjen 5. 11. 1944. g.
755. NIKOLIJAN, KAMSAR GEORGIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
756. NIKOLOVSKL ANDREJ TROFIMOVIČ, redov, rod. 1925, pog. 21. 11. 1944. g.
757. NIKODIMOV, PAVEL GRIGORIJEVIC, **redov, rod. 1922, poa. 22. 11. 1944. g.**
758. NIKONOV, VLADIMIR TIHONOVIC, redov, rod. 1898, pog. 7. 12. 1944. g.
759. NIŽELJSKL GRIGORIJ FILIPOVC, redov, rod. 1920, pog. 28. 11. 1944. g.
760. NJEKRASOV, VLADIMIR PAVLOVIC, rod. 1925, sahranjen 6. 1. 1945. g-
761. NOSOCENKO, VASILIJ MIRONOVIC, redov, rod. 1907, pog. 20. 11. 1944. g.
762. NOVAT, NIKOLAJ VASILJEVIC, desetar, rod. 1923, pog. 24. 11. 1944. g.
763. NOVAT, NIKOLAJ VLASOVIC, desetar, 1923, pog. 24. 11. 1944. g.
764. NOVIKOV, VASILIJ STEPANOVIČ, **vodnik,** rod. **1924, sahranjen 5. 12. 1944. g.**

765. ODARUK, FJODOR PAVLOVIČ, redov, rod. 1906, pog. 24. 11. 1944. g.
766. ODINAJEV DOVLAD, redov, rod. 1918, pog. 18. 11. 1944. g.
767. OHOGA, FOMA IVANOVIC, rod. 1893, sahranjen 4. 12. 1944. g.
768. OKIPNJAK, FJODOR PAVLOVIC, redov, rod. 1927, pog. 21. 11. 1944. g.
769. OLEJNIK, JOSIF PETROVIC, redov, rod. 1902, pog. 13. 11. 1944. g.
770. OLENIK, A. J„ st. vodnik, rod. 1921, sahranjen 1. 12. 1944. g.
771. OMELJCENKO, GAVRILO SISOJEVIC, redov, rod. 1896, pog. 22. 11. 1944. g.
772. OMELJENKO, ALEKSEJ SERGEJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 21. 11. 1944. g.
773. ONEŠČUK, N. A., rođ. 1901, sahranjen novembra 1944. g.
774. ONOMENKO, IVAN KARPOVIC, redov, rođ. 1904, pog. 16. 11. 1944. g.
775. OPLACENKO, ANDREJ AVAKUMOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 27. 11. 1944. g.
776. OPRACKO, FJODOR IVANOVIC, redov, rođ. 1915, pog. 26. U. 1944. g.
777. ORHIMENKO, JEFIM ROMANOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 8. 12. 1944. g.
778. ORINJANSKI, ANDREJ ANDREJEVIC, redov, rođ. 1903, pog. 23. 11. 1944. g.
779. OSADCI, NIKOLA NESTOROVIC, redov, rođ. 1896, umro od rana 27. 11. 1944. g.
780. OSADCIJ, AKSENTIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rođ. 1915, pog. 26. 11. 1944. g.
781. OSADCUK, GORDEJ GRIGORIJEVIC, rođ. 1903, sahranjen 17. 11. 1944. g.
782. OSAVČUK, F. I., rođ. 1903, sahranjen 13. 12. 1944. g.
7837 OSIKA, AKSENTIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
784. OSIPOV, IVAN MIHAJLOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
785. OSMUHA, IVAN JERMOLAJEVIC, desetar, rođ. 1901, pog. 17. 11. 1944. g.
786. OSTAPENKO, IVAN NIKOLAJEVIĆ, redov, rođ. 1911, pog. 21. 11. 1944. g.

787. OSTAPENKO, TROFIM DANILOVIC, ml. vodnik, rod. 1919, pog. 21. 11. 1944. g.
788. OSTAPENKO, VLADIMIR FJODOROVIC, redov, rod. 1926, pog. 28. 11. 1944. g.
789. OSURKOV, GRIGORIJ PAVLOVIC, redov, rod. 1914, pog. 20. 11. 1944. g.
790. OTLJAN, ANATOLIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1926, pog. 21. 11. 1944. g.
791. OVCARUK, JEFIM NIKITOVIC, redov, rod. 1914, pog. 27. 11. 1944. g.
792. OVSJANIKOV, K. M., rod. 1912, sahranjen 20. 12. 1944. g.
793. OŽOGOV, IVAN SERGEJEVIC, vodnik, 1924, pog. 17. 11. 1944. g.

794. PALANČUK, MIHAIL TERENTIJEVIČ, redov, rod. 1926, pog. 22. 11. 1944. g.
795. PALKIN, VASILIJ KUZMIC, redov, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
796. PANASIOCENKO, PETAR AKIMOVIC, redov, rod. 1925, umro od rana 20. 11. 1944. g.
797. PANASTICUK, MATVEJ GAVRILOVIC, redov, pog. 19. 11. 1944. g.
798. PANCENKO, ANDREJ KUZMIC, redov, rod. 1915, pog. 21. 11. 1944. g.
799. PANCENKO, NAUM PAVLOVIC, redov, rod. 1895. pog. 14. 11. 1944. g.
800. PANOV, JEGOR PETROVIC, redov, rod. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
801. PANTELEJMONOV, DMITRIJ DMITRIJEVIC, redov, rod. 1918, pog. 19. 11. 1944. g.
802. PAPIN, IVAN ANDREJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 22. 11. 1944. g.
803. PARACUL, S. A., rod. 1903, sahranjen novembra 1944. g.
804. PARASCUK, S. A., rod. 1903, sahranjen 8. 12. 1944. g.
805. PARHOMENKO, IVAN ILJIC, redov, rod. 1916, pog. 12. 11. 1944. g.
806. PARICKI, ANTON VIKTOROVIC, redov, rod. 1910, pog. 25. 11. 1944. g.
807. PARMENOV, PAVEL KIRILOVIC, redov, rod. 1924, pog. 21. 11. 1944. g.
808. PARNJOK, STEPAN GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 20. 11. 1944. g.

809. PARPIJEV ABDULAŽA, redov, rod. 1925, pog. 23.11.1944. g.
810. PASATČI, T. V., rod. 1919, sahranjen 29. 11. 1944. g.
811. PAŠENIK, JAKOV STEPANOVIČ, rod. 1923, sahranjen 21. 11. 1944. g.
812. PAŠKOVSKI, RETENTIJ TERENTIJEVIC, rod. 1926, sahranjen 1. 12. 1944. g.
813. PATISKUL, STEPAN DANILOVIC, redov, rod. 1900, pog. 19. 11. 1944. g.
814. PAVIN, VALENTIN MIHAJILOVIC, vodnik, rod. 1925, pog. 24. 11. 1944. g.
815. PAVLENKO, TIMOFEJ VIKTOROVIC, redov, rod. 1920, pog. 17. 11. 1944. g.
816. PAVLIKIN, ALEKSEJ IVANOVIC, ml. vodnik, rod. 1925, pog. 10. 11. 1944. g.
817. PAVLOV, ANFIR NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1920, pog. 25. 11. 1944. g.
818. PAVLOVA, ANA IVANOVNA, rod. 1925, sahranjena 7. 12. 1944. g.
819. PAVLOV, GRIGORIJ FJODOROVIC, vodnik, rod. 1907, sahranjen 25. 11. 1944. g.
820. PAZIJUK, ZAHARIJ PROKOPIJEVIC, rod. 1906, sahranjen 28. 11. 1944. g.
821. PAZJUK, K. F., rod. 1900, sahranjen 14. 12. 1944. g.
822. PENKO, VASILIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
823. PENZENKO, NIKITA VASILJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 24. 11. 1944. g.
824. PEREPJOLKIN, VASILIJ GAVRILOVIC, redov, rod. 1900, pog. 16. 11. 1944. g.
825. PEREVERTAJLO, MITROFAN ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1905, pog. 24. 11. 1944. g.
826. PEREVJAZNJUK, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rod. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
827. PEREVOŠČIKOV, G. F., gard. major, rod. 1910, sahranjen 20. 11. 1944. g.
828. PEREVOŠKOV, GERMAN FJODOROVIC, gard. major, rod. 1910, sahranjen 20. 11. 1944. g.
829. PERŠIN, ILARION ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 16. 11. 1944. g.
830. PESECKI, VIKTOR VASILJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 15. 11. 1944. g.
831. PEŠCULOV, I. S„ rod. 1903, sahranjen 23. 12. 1944. g.

832. PETJAKO, SEMJON SEMJONOVIC, rod. 1916, sahranjen 27. 11. 1944. g.
833. PETRENKO, I. V., rod. 1908, sahranjen 1. 12. 1944. g.
834. PETRENKO, KARP IVANOVIC, redov, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
835. PETRENKO, VASILIJ DANILOVIC, rod. 1920, sahranjen 14. 12. 1944. g.
836. PETROV, VLADIMIR BORISOVIC, redov, rod. 1926, pog. 24. 11. 1944. g.
837. PETROV, VLADIMIR IGNJATIJEVIC, redov, rod. 1927, pog. 17. 11. 1944. g.
838. PETROVIC ALEKSEJ, redov, rod. 1921, pog. 23. 11. 1944. g.
839. PETUH, JEFIM MAKAROVIC, ml. vodnik, rod. 1896, pog. I. 12. 1944. g.
840. PILKIN, NIKOLAJ IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 22. II. 1944. g.
841. PINCUK, JEFIM GORDEJEVIC, redov, rod. 1907, pog. 22. 11. 1944. g.
842. PAROGOV, TIMOFEJ ASTAPOVIC, redov, rod. 1919, pog. 27. 11. 1944. g.
843. PISKUN, TROFIM POTAPOVIC, redov, rod. 1909, pog. 25. 11. 1944. g.
844. PISKUNOV, VLADIMIR AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1913, pog. 22. 11. 1944. g.
845. PIŠENKO, JAKOV IVANOVIC, vodnik, rod. 1911, pog. 27. 11. 1944. g.
846. PITVILENKO, K. VASILJEVIC, st. vodnik, rod. 1917, sahr. 22. 11. 1944. g.
847. PLINSKI, GRIGORIJ IVANOVIC, redov, rod. 1907, pog. krajem oktobra 1944. g.
848. PODLAGAJEV, VASILIJ ILJIC, redov, rod. 1908, pog. 15. 11. 1944. g.
849. PODLOSNAC, GRIGORIJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1904, pog. 16. 11. 1944. g.
850. POJDENKO, DMITRIJ MINOVIC, redov, rod. 1924, pog. 27. 11. 1944. g.
851 PODLUŽNI, SERGEJ VASILJEVIC, vodnik, rod. 1924, pog. 26. 11. 1944. g.
852. PODZJAKOV, DMITRIJ VLASOVIC, desetar, rod. 1909, pog. 25. 11. 1944. g.
853. POGLAJN, GERT GIMEJEDOVIC

854. POGOLJŠA, GEORGIJ IVANOVIC, ml. vodnik, rođ. 1903, pog. 25. 11. 1944. g.
855. .POGORELOV, STEPAN KONSTANTINOVIC, redov, rođ. 1901, pog. 25. 11. 1944. g.
856. POLIPCAN, NIKOLAJ KARPOVIC, redov, rođ. 1907, pog. 16. 11. 1944. g.
857. POLUNCIKOV, DMITRIJ MIHAJILOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 25. 11. 1944. g.
858. POMAZAN, GRIGORIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 25. 11. 1944. g.
859. PONIMARENKO, IVAN GAVRILOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 26. 11. 1944. g.
860. PONOMARJEV, FEDOR MIHAJILOVIC, desetar, rođ. 1911, sahr. 19. 11. 1944. g.
861. POPAJA, G. G.
862. POPOV, ANATOLIJ FJODOROVIC, ml. vodnik, rođ. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
863. POPOV, ARKADIJ IVANOVIC, desetar, rođ. 1904, pog. 19. 11. 1944. g.
864. POPOV, MAKAR GRIGOROVIC, rođ. 1922, sahranjen 27. 11. 1944. g.
865. POPOV, PETAR ANTONOVIC, redov, rođ. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
866. POPOV, PETAR TIMOFEJEVIC, rođ. 1917, sahranjen 4. 12. 1944. g.
867. POPOV, VARTOLOMEJ ANDREJEVIC, redov, rod. 1909, pog. 21. 11. 1944. g.
868. POPOV, VASILIJ IVANOVIC, st. vodnik, rođ. 1893, pog. 3. 12. 1944. g.
869. PORTNJAGA, GRIGORIJ JAKOVLJEVIĆ, rođ. 1911, sahranjen 28. 12. 1944. g.
870. POSEJCUK, SERAFIM TARASOVIC, st. vodnik, rođ. 1905, pog. 26. 11. 1944. g.
871. POŠATIN, ARSENIJ KONDRATIJEVIC, redov, rođ. 1910, umro od rana 27. 11. 1944. g.
872. POSTOL, MIHAIL PROFIMOVIC, redov, rođ. 1907, pog. 23. 11. 1944. g.
873. POTAPOV, L. I., rođ. 1915, sahranjen 30. 11. 1944. g.
874. POTEHA, EMANUELJ PETROVIC, redov, rođ. 1926, pog. 26. 11. 1944. g.
875. POTELESCENKO, IVAN MAKSIMOVIC, redov, rođ. 1910, pog. 21. 11. 1944. g.

876. POZDNJAKOV, ANDREJ FJODOROVIC, redov, rod. 1900, pog. 24. 11. 1944. g.
877. POZDNJAKOV, P. I., rod. 1920, sahranjen 24. 12. 1944. g.
878. POŽALOV, LEONTIJ FILIPOVIC, vodnik, ...
879. PRISCEPA, SERGEJ JEFIMOVIČ, redov, rod. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.
880. PROCKI, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1919, pog. 12. 11. 1944. g.
881. PROHOTKO, PAVEL ALEKSANDROVIC, rod. 1914, sahranjen 22. 11. 1944. g.
882. PROSKOV, BORIS IVANOVIC, redov, pog. 5. 11. 1944. g.
883. PSECANSKI, NIKOLAJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1898, pog. 14. 11. 1944. g.
884. PUDENKO, NIKOLAJ DMITRIJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 20. 11. 1944. g.
885. PUSTAHOV, ALEKSANDAR ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1902, pog. 13. 11. 1944. g.
886. PUSTOSOLOV, PETAR FJODOROVIC, redov, rod. 1924, pog. 18. 11. 1944. g.
887. PUSTOVITENKO, ANDREJ SAMOJLOVIC, redov, rod. 1911, pog. 27. 11. 1944. g.
888. PUSTOVOJ, MAKSIM, redov, rod. 1923, pog. 26. 11. 1944. g.
889. PUŠKA, NIKITA GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1912, pog. 19. 11. 1944. g.
890. PUŠKIN, ANDREJ ZINOVJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 24. 11. 1944. g.
891. PUŠKIN, VASILIJ VASILJEVIC, vodnik, rod. 1905, pog. 19. 11. 1944. g.
892. PUTRENKO, ALEKSEJ IVANOVIC, redov, rod. 1913, pog. 16. 11. 1944. g.

893. RADČENKO, ANDREJ DMITRIJEVIC, vodnik, rod. 1920, pog. 19. 11. 1944. g.
894. RADMAN, PETAR SPIRIDONOVIC, redov, rod. 1901, pog. 26. 11. 1944. g.
895. RAGIMOV, MAJDEN, redov, rod. 1910, pog. 23. 11. 1944. g.
896. RAHIMANOV, GULJAM, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
897. RAILKO, IVAN GAVRILOVIC, redov, rod. 1907, pog. 25. 11. 1944. g.
898. RAJBUL, IVAN ANDREJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.

899. RAKOČINSKI, IVAN TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
900. RAMENOV, IVAN JAKOVLJEVIĆ, desetar, rod. 1907, pog. 16. 11. 1944. g.
901. RAZDOROŽNI, IGOR SEMJONOVIC, redov, rod. 1918, pog. 22. 11. 1944. g.
902. REŠETKO, FJODOR IZOTOVIC, redov, rod. 1923, pog. 25. 11. 1944. g.
903. REŠOTKA, NIKOLA FILIPOVIC, redov, rod. 1924, pog. 17. 11. 1944. g.
904. REŠOTNIKOV, V. K„ rod. 1912, sahranjen 18. 12. 1944. g.
905. REZANOV, ALEKSEJ IVANOVIC, redov, rod. 1906, pog. 25. 11. 1944. g.
906. RIBALKOV, P. A., rod. 1926, sahranjen 28. 11. 1944. g.
907. RIBNER, IZIFER ZELINKOVIC, redov, rod. 1920, pog. 25. 11. 1944. g.
908. RIBNOV, S„ rod. 1921, pog. 29. 11. 1944. g.
909. RIŽIK, IVAN MARKOVIC, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
910. ROGOZIN, NIKOLAJ PROKOFIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 11. 11. 1944. g.
911. ROMANOV, IVAN ANDREJEVIC, desetar, rod. 1907, pog. 20. 11. 1944. g.
912. R02ENK0, G. P., rod. 1918, sahranjen 11. 12. 1944. g.
913. ROŽKOV, OLEG N., poručnik ...
914. ROŽNENKO, IVAN ZAHAROVIC, redov, rod. 1926, pog. 24. 11. 1944. g.
915. RUDENKO, MIHAIL AVRAMOVIC, rod. 1905, sahranjen 22. 11. 1944. g.
916. RUHOV, VASILIJ PAVLOVIC, redov, rod. 1908, pog. 24. 11. 1944. g.
917. RUSTAMOV, DŽALI, redov, rod. 1895, pog. 20. 11. 1944. g.
918. RUZIN, VASILIJ VASILJEVIC, rod. 1925, sahranjen 13. 12. 1944. g.
919. RVACOV, NIKOLAJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1920, umro od rana 2. 12. 1944. g.
920. SABADIR, NIKOLAJ MAKSIMOVIC, redov, rod. 1910, pog. 16. 11. 1944. g.
921. SABLJEV, ŠEREDIN ŠUHMEDOVIC, redov, rod. 1915, pog. 25. 11. 1944. g.

922. SABOLIN, VASILIJ MIHAILOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 24. 11. 1944. g.
923. SADKIJEVIĆ, DMITRIJ KARPOVIČ, rođen 1916, sahranjen 24. 11. 1944. g.
924. SAFRANOV, GEORGIJ STEPANOVIČ, ml. vodnik, rođ. 1903, pog. 12. 11. 1944. g.
925. SAGAJDACNI, A. G., rod. 1911, sahranjen 24. 11. 1944. g.
926. SAJITOV, ABDUL A., rod. 1924, sahranjen 24. 11. 1944. g.
927. SALOMATIN, VASILIJ IVANOVIC, st. vodnik, rođ. 1900, pog. 12. 11. 1944. g.
928. SAMARKIN, IVAN ANDREJEVIČ, redov, rod. 1924, pog. 16. 11. 1944. g.
929. SAMBOR, FJODOR DEMJANOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.
930. SAMOFALOV, MIRON VASILJEVIC, rod. 1920, sahr. 26. 11. 1944. g.
931. SAMSONIKOV, PETAR ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1898, pog. 22. 11. 1944. g.
932. SAMSONIKOV, VASILIJ PANTELEJEVIC, rod. 1925, sahranjen 19. 11. 1944. g.
933. SANIN, DMITRIJ SERGEJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 4. 11. 1944. g.
934. SARAJ, SAJAT SAFAROV, redov, rod. 1911, pog. 22. 11. 1944. g.
935. SARBUN, NIKOLAJ TEOFANOVIC, rod. 1924, sahranjen 30. 11. 1944. g.
936. SAREV, ANDREJ ZAHARIJEVIC, oficir, sahranjen 29. 11. 1944. g.
937. SAVATEJEV, IVAN FEDOSEJEVIC, ml. vodnik, rod. 1897, pog. 23. 11. 1944. g.
938. SAVATIN, DMITRIJ IVANOVIC, redov, rod. 1903, pog. 12. 11. 1944. g.
939. SAVIN, JEFSTAFIJ VASILJEVIC, redov, rod. 1915, pog. 28. 11. 1944. g.
940. SAVIN, MAKAR SIDOROVIC, rod. 1916, sahranjen 6. 12. 1944. g.
941. SAVIN, NIKOLAJ IVANOVIC, redov, rod. 1903, pog. 22. 11. 1944. g.
942. SAŠENKO, IVAN ROMANOVIC, redov, rod. 1901, pog. 19. 11. 1944. g.
943. SAZANOV, SERGEJ MIHAJILOVIC, vodnik, rođ. 1919, sahr. 19. 11. 1944. g.

944. SBOŽANOV, LEONID ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1926, pog. 22. 11. 1944. g.
945. SEDENKO, NIKOLAJ AFANASIJEVIČ, redov, rod. 1913, pog. 26. 11. 1944. g.
946. SELEZNEV, GRIGORIJ GERASIMOVIC, redov, rod. 1910, pog. 22. 11. 1944. g.
947. SEMAHIN, GAVRILO JERMOLAJEVIC, redov, rod. 1909, pog. 25. 11. 1944. g.
948. SEMENJOV, ILJA ROMANOVIC, redov, rod. 1901, pog. 28. 11. 1944. g.
949. SEMENJUK, GEORGIJ ALEKSANDROVIC, kapetan, rod. 1896, pog. 10. 11. 1944. g.
950. SEMIDENKO, AVAKUM SIDOROVIC, rod. 1902, sahranjen 5. 12. 1944. g.
951. SEMJONENKO, IVAN MAKAROVIC, redov, rod. 1926, pog. 21. 11. 1944. g.
952. SEMISENKO, VLADIMIR VASILJEVIC, redov, rod. 1903, pog. 25. 11. 1944. g.
953. SEMJONOV, NIKITA SEMJONOVIC, vodnik, rod. 1902, pog. 16. 11. 1944. g.
954. SEMSENIK, NIKOLAJ PROHOROVIC, redov, rod. 1913, pog. 15. 11. 1944. g.
955. SENIKOV, DANILO VASILJEVIC, oficir, poginuo 5. 12. 1944. g.
956. SENIŽENKO, NIKOLAJ MARKOVIC, redov, rod. 1923, pog. 1. 12. 1944. g.
957. SERGANOV, FJODOR JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1903, pog. 20. 11. 1944. g.
958. SERGEJEV, GAVRILO MIHAJILOVIC, ml. vodnik, rod. 1923, pog. 26. 11. 1944. g.
959. SEROSTANOV, VASILIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1898, pog. 15. 11. 1944. g.
960. SERVANOV, DEMJAN NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.
961. SIDAKOV, BEK SULTAN DRISOVIC, redov, rod. 1909, pog. 14. 11. 1944. g.
962. SIDEGOV, MIHAIL JEGOROVIC, redov, rod. 1925, pog. 15. 11. 1944. g.
963. SIDOROV, IVAN PROHOROVIC, vodnik, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
964. SIDZJAKOV, PAVEL SEMJONOVIC, rod. 1923, sahr. 27. 11. 1944. g.

965. SILIVAJEV, MIHAIL ANDREJEVIĆ, redov, rod. 1925, pog. 20. 11. 1944. g.
966. SILJČUK, ARHIP PIMOVIČ, redov, rod. 1915, pog. 19. 11. 1944. g.
967. SIMAČENKO, V. A., rod. 1926, sahr. 30. 11. 1944. g.
968. SIPITIJ, PETAR ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1896, pog. 20. 11. 1944. g.
969. SISARIJ, STEPAN IVANOVIĆ, redov, rod. 1923, pog. 23. 11. 1944. g.
970. SITNIK, MAKSIM LUKIJANOVIČ, rod. 1924, sahr. 28. 11. 1944. g.
971. SIVOROTKO, STEPAN STEPANOVIČ, vodnik, rod. 1907, pog. 3. 12. 1944. g.
972. SKAKUN, IVAN SAVOVIČ, redov, rod. 1913, pog. 13. 11. 1944. g.
973. SKIRDENKO, VIKTOR JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.
974. SKLOVSKI, NIKOLAJ ARHIPOVIČ, redov, rod. 1914, pog. 23. 11. 1944. g.
975. SKOROBFATOV, IVAN ANDREJEVIĆ, redov, pog. 24. 11. 1944. g.
976. SKRIPNIČENKO, NIKOLAJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1911, pog. 23. 11. 1944. g.
977. SKRIPNIK, GRIGORIJ GAVRILOVIC, redov, rod. 1902, pog. 26. 11. 1944. g.
978. SLEPUHIN, LEONID SERGEJEVIC, desetar, rod. 1924, pog. 27. 11. 1944. g.
979. SLIPCENKO, KONSTANTIN ILJIĆ, vodnik, rod. 1923, umro od rana 9. 12. 1944. g.
980. SLJUSARENKO, PETAR FJODOROVIC, redov, rod. 1916, pog. 24. 11. 1944. g.
981. SLOBODJANUK, ANANIJ JEVTIHNEJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
982. SLOBODNJUK, PAVEL SIDOROVIC, redov, rod. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
983. SLOVJOV, POTAP SEMJONOVIC, redov, rod. 1913, pog. 20. 11. 1944. g.
984. SMERTIN, KUZMA NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1923, pog. 17. 11. 1944. g.
985. SMIRNOV, ALEKSANDAR IVANOVIC, rod. 1911, sahranjen 16. 11. 1944. g.

986. SMIRNOV, BORIS SERGEJEVIC, redov, rod. 1917, pog. 15. 11. 1944. g.
987. SMIRNOV, DMITRIJ NIKOLAJEVIĆ, rod. 1906, sahranjen 20. 11. 1944. g.
988. SMIRNOV, F. P., rod. 1913, sahranjen 11. 12. 1944. g.
989. SMIRNOV, IGNJAT KIRILOVIC, redov, rod. 1919, pog. 20. 11. 1944. g.
990. SNOK, VASILIJ VASILJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 21. 11. 1944. g.
991. SOKOLOV, STEPNIJ TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 14. 11. 1944. g.
992. SOLOMAHA, GRIGORIJ NKOLAJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 19. 11. 1944. g.
993. SOROKIN, PAVEL SERGEJEVIC, redov, rod. 1915, pog. 14. 11. 1944. g.
994. SOROKIN, MIHAIL NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1913, pog. 27. 11. 1944. g.
995. SOLOD, DMITRIJ IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
996. SOLODCENKO, FJODOR JEFIMOVIČ, st. vodnik, rod. 1925, pog. 27. 11. 1944. g.
997. SOLODKOVSKI, STEPAN FILIPOVIC, vodnik, rod. 1904, pog. 16. 11. 1944. g.
998. SOLOMATOV, MAKSIM MIHAJILOVIC, rod. 1905, sahr. 19. 12. 1944. g.
999. SOLOVJANSKI, BORIS ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1923, pog. 20. 11. 1944. g.
1000. SOLOVJOV, ANDREJ ZAHAROVIC, redov, rod. 1901, pog. 23. 11. 1944. g.
1001. SOKOLOVSKI, SERGEJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1922, pog. 24. U. 1944. g.
1002. SOPINSKI, ANDREJ ANISIMOVIC, ml. vodnik, rod. 1909, pog. 21. 11. 1944. g.
1003. SOROKO, IVAN KONSTANTINOVIC, redov, rod. 1922, pog. 26. 11. 1944. g.
1004. SOSJUK, VLADIMIR NESTOROVIC, redov, rod. 1924, pog. 19. 11. 1944. g.
1005. SPASELJEV, KONSTANTIN MIHAJILOVIC, st. vodnik, rod. 1919, umro od rana 3. 12. 1944. g.
1006. SRIBNAC, GRIGORIJ NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1926, pog. 14. 11. 1944. g.

1007. STAHOV, PETAR JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1909, pog 22. 11. 1944. g.
1008. STALINEC, MIHAIL SEMJONOVIC, vodnik, rod. 1920 sahr. 4. 12. 1944. god.
1009. STALINEC, MIHAIL SIMJANOVIC, redov, rod. 1920, pog 28. 11. 1944. g.
1010. STALINOV, FADEJEV F., rod. 1926, sahranjen 5.12.1944. g
1011. STANIKOV, ALEKSEJ PAVLOVIC, vodnik, rod. 1924, sahr 16. 11. 1944. g.
1012. STARENKOV, GRIGORIJ NIKITOVIC, redov, rod. 1914 pog. 22. 11. 1944. g.
1013. STAROSTIN, ALEKSEJ IVANOVIC, redov, rod. 1906, pog 30. 11. 1944. g.
1014. STAROSTIN, FJODOR IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog 16. 11. 1944. g.
1015. STADNIK, I. A., rod. 1924, sahranjen 14. 12. 1944. g.
1016. STECJUK, IVAN FOMIC, redov, rod. 1923, pog. 18. 11. 1944. g.
1017. STECKI, PAVEL PAVLOVIC, ml. vodnik, rod. 1924, pog. I. 12. 1944. g.
1018. STEFANJUK, NIKOLAJ KIRILOVIC, redov, rod. 1921, pog. 28. 11. 1944. g.
1019. STEPANENKO, SEMJON PAVLOVIC, redov, rod. 1917, pog. 20. 11. 1944. g.
1020. STEPANOV, IVAN ANDREJEVIĆ, redov, rođ. 1920, pog. 20. 11. 1944. g.
1021. STEPANOV, PANTELEJ VASILJEVIC, redov, rođ. 1921, pog. 18. 11. 1944. g.
1022. STEPANOV, VASILIJ DMITRIJEVIC, oficir, rođ. 1925, sahr. 24. 11. 1944. g.
1023. STOLAR, VLADIMIR MIHAJLOVIČ, redov, rođ. 1923, pog. II. 11. 1944. g.
1024. STOROŽUK, GRIGORIJ TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 23. 11. 1944. g.
1025. STRATULAT, SEMJON ANTONOVIC, rođ. 1910, pog. 26. 11. 1944. g.
1026. STRATEJ, MOJISEJ MIHAJILOVIC, redov, rođ. 1895, pog. 30. 11. 1944. g.
1027. STRELJCOV, VASILIJ GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1920, pog. 30. 11. 1944. g.
1028. STRIŽAK, PETAR ANDREJEVIĆ, redov, rođ. 1905, pog. 17. 11. 1944. g.

1029. STUDENSKI, ERAST GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1912, pog. 11. 11. 1944. g.
1030. STUS, VASILIJ DANILOVIC, redov, rođ. 1922, pog. 12. 11. 1944. g.
1031. SUBOTIN, FJODOR MIHAILOVIC, vodnik, rođ. 1907, pog. 29. 11. 1944. g.
1032. SUHARNIKOV, IVAN JEVDOKIMOVIC, redov, rođ. 1907, pog. 26. 11. 1944. g.
1033. SUKMANSKI, MIHAIL DEMIDOVIC, redov, rođ. 1917, pog. 21. 11. 1944. g.
1034. SULEJMANOV, HAMIT HAKILOVIC, vodnik, rođ. 1914, pog. 10. 11. 1944. g.
1035. SULTANOV, V. J„ rođ. 1904, sahranjen 4. 12. 1944. g.
1036. SUPRUN, GAVRILO VASILJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1909, pog. 24. 11. 1944. g.
1037. SURDU, KONSTANTIN PETROVIC, redov, rođ. 1926, pog. 20. 11. 1944. g.
1038. SURŽILOV, AMVROSIJ JEVSEJEVIC, st. vodnik, rođ. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
1039. SVISTUN, MIHAIL TERENTIJEVIC, vodnik, rođ. 1916, pog. 15. 11. 1944. g.
1040. SVIŠCOV, PETAR PAVLOVIC, redov, rođ. 1904, pog. 22. 11. 1944. g.
1041. SADRIN, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
1042. SAFIKOV, FARZA, redov, rođ. 1926, pog. 20. 11. 1944. g.
1043. ŠAMRICKI, MAKSIM KARPOVIC, redov, rođ. 1907, pog. 18. 11. 1944. g.
1044. ŠAPKA, STEPAN ARTJOMOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
1045. ŠAPOVALOV, FJODOR KUZMIC, ml. vodnik, rođ. 1923, pog. 21. 11. 1944. g.
1046. ŠARANDICENKO, MOJSEJ MARKOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 17. 11. 1944. g.
1047. ŠČEREBAKOV, PETAR SEMJONOVIC, ml. vodnik, rođ. 1918. sahr. 25. 11. 1944. g.
1048. SCEREBAKOV, VASILIJ STEPANOVIČ, redov, rođ. 1923, pog. 24. 11. 1944. g.
1049. ŠEDAKIN, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rođ. 1904, pog. 23. 11. 1944. g.
1050. ŠEPELJ, SERGEJ FJODOROVIC, redov, rođ. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.

1051. ŠEPELJAVENKO, NIKOLAJ TIMOFEJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
1052. ŠERPUT, DMITRIJ TROFIMOVIČ, redov, rod. 1904, pog. 24. 11. 1944. g.
1053. ŠEPTJOV, PETAR ANDREJEVIĆ, desetar, rod. 1924, pog. 20. 11. 1944. g.
1054. ŠEPTKIN, SAVA PETROVIC, redov, rod. 1904, pog. 19. 11. 1944. g.
1055. ŠERBATIJEV, KARP APATIJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1906, pog. 24. 11. 1944. g.
1056. ŠESTAKOV, IVAN NIKIFOROVIC, ml. vodnik, rod. 1918, pog. 20. 11. 1944. g.
1057. SEVCENKO, ILJA PAVLOVIC, vodnik, rođ. 1904, pog. 16. 11. 1944. g.
1058. SEVCENKO, VIKTOR PIMENOVIC, redov, rođ. 1919, pog. 17. 11. 1944. g.
1059. ŠEVCOV, IVAN FJODOROVIC, redov, rod. 1906, pog. 26. 11. 1944. g.
1060. ŠEVCOV, IVAN JOSIFOVIC, redov, rođ. 1910, pog. 21. 11. 1944. g.
1061. ŠEVELJOV, PETAR IVANOVIC, redov, rođ. 1918, pog. 26. 11. 1944. g.
1062. ŠEVLJAKOV, IVAN IVANOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 27. 11. 1944. g.
1063. ŠIJANOV, NIKOLAJ VASILJEVIC, redov, rođ. 1904, pog. 23. 11. 1944. g.
1064. ŠINKARENKO, ALEKSANDAR STEPANOVIČ, redov, rod. 1912, pog. 24. 11. 1944. g.
1065. ŠIROKU, GRIGORIJ VASILJEVIC, desetar, rođ. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
1066. ŠIROKOV, ANATOLIJ MIHAJILOVIC, st. vodnik, rođ. 1923, pog. 19. 11. 1944. g.
1067. ŠIŠKINA, POLINA GEORGIJEVNA, vodnik, rođ. 1923, pog. 22. 11. 1944. g.
1068. ŠKALDOV, PAVEL SAFRONOVIC, desetar, rođ. 1923, pog. 18. 11. 1944. g.
1069. ŠKLJAROV, VASILIJ GAVRILOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
1070. ŠKOTOV, DEMJAN ANISIMOVIC, redov, rođ. 1911, pog. 24. 11. 1944. g.
1071. ŠLAPOKOV, VASILIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 14. 11. 1944. g.

1072. SLJUGA, SEMJON SOFRONOVIČ, redov, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
1073. ŠOPOSNIKOV, SEMJON POGRATIJEVIČ, redov, rođ. 1916, pog. 24. 11. 1944. g.
1074. ŠTALJARENKO, DIMITRIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1911, pog. 19. 11. 1944. g.
1075. ŠUGAJLO, PETAR SOFRONOVIČ, redov, rođ. 1925, pog. 26. 11. 1944. g.
1076. SUPAK, MIHAIL DANILOVIC, redov, rođ. 1904, pog. 21. 11. 1944. g.
1077. ŠVEC, ALEKSEJ IVANOVIC, redov, rođ. 1916, pog. 26. 11. 1944. g.
1078. SURIBALKA, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rođ. 1903, umro od rana 4. 11. 1944. g.

1079. TABURANSKI, V. J„ kapetan, rođ. 1920, sahr. 22. 12. 1944. g.
1080. TARABAN, ILJA PAVLOVIC, rođ. 1920, pog. 23. 11. 1944. g.
1081. TARASENKO, DANILO TIMOFEJEVIC, redov, rođ. 1918, pog. 20. 11. 1944. g.
1082. TARASJAN, PAVEL MINOVIC, redov, rođ. 1920, umro od rana 22. 12. 1944. g.
1083. TARAN, FJODOR IVANOVIC, redov, rođ. 1912, pog. 24. 11. 1944. g.
1084. TARAN, VASILIJ IVANOVIC, desetar, rod. 1926, pog. 21. 11. 1944. g.
1085. TARENKO, MIHAIL ZAHAROVIC, redov, rođ. 1921, pog. 17. 11. 1944. g.
1086. TAŠMAPOV, AUGAN, ml. vodnik, rođ. 1923, pog. 26. 11. 1944. g.
1087. TARABANDZE, I. V., rođ. 1920, sahranjen 15. 12. 1944. g.
1088. TATARČUK, GRIGORIJ PAVLOVIC, desetar, rođ. 1925, sahr. 22. 11. 1944. g.
1089. TATARSKI, NIKOLAJ STEPANOVIČ, gard. kapetan, rođ. 1923, sahr. 25. 11. 1944. g.
1090. TECKIN, F. J„ rođ. 1906, sahranjen 1. 12. 1944. g.
1091. TEREŠCENKO, JAKOV LEONTIJEVIC, redov, rođ. 1902, pog. 19. 11. 1944. g.
1092. TERZEMAN, ALEKSANDAR ILARIONOVIC, ml. vodnik, rođ. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
1093. TERZI, IVAN HRISTOFOROVIC, redov, rod. 1912, pog. 24. 11. 1944. g.

1094. TESLENKO, ALEKSEJ TARANTIJEVIC, **rođ.** 1907, **sahranjen** 24. 11. 1944. g.
1095. TETEREV, SAVELIJ VASILJEVIC, rod. 1913, sahr. 28. 11. 1944. g.
1096. TICENKO, SEMJON LEONTIJEVIC, rod. 1908, sahr. 19. 11. 1944. g.
1097. TIHONOVIČ, MIHAIL, rod. 1924, sahranjen 2. 12. 1944. g.
1098. TIHONOVIC, IVAN KIRILOVIC, redov, rod. 1915, pog. 20. 11. 1944. g.
1099. TIMCENKO, IVAN MOJSEJEVIC, redov, rod. 1912, pog. 21. 11. 1944. g.
1100. TIMEJKO, N. A., vodnik, rod. 1907, sahr. 10. 12. 1944. g.
1101. TIMOFEJEV, IVAN SERGEJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 21. 11. 1944. g.
1102. TIMOSENKO, JAKOV DANILOVIC, redov, rod. 1920, pog. 25. 11. 1944. g.
1103. TIMOSENKO, VIKTOR SEMJONOVIC, redov, rod. 1906, pog. 27. 11. 1944. g.
1104. TISCENKO, LEONTIJ MEFODIJEVIC, redov, rod. 1925, pog. 27. 11. 1944. g.
1105. TITARCUK, GEORGIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1926, pog. 26. 11. 1944. g.
1106. TITOV, IVAN FJODOROVIC, redov, rod. 1913, pog. 22. 11. 1944. g.
1107. TITOVSKI, MIHAIL DMITRIJEVIC, desetar, rod. 1910, pog. 22. 11. 1944. g.
1108. TJUTJUNIK, LAVRENTIJ FRANCEVIC, redov, rod. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
1108a. TJUTJUNIK, NIKOLAJ GAVRILOVIC, redov, rod. 1922, pog. 19. 11. 1944. g.
1109. TKAČ, IVAN NIKITOVIC, redov, rod. 1922, pog. 20. 11. 1944. g.
1110. TKAČ, IVAN ZAHAROVIC, redov, rod. 1907, pog. 23. 11. 1944. g.
1111. TKAČENKO, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
1112. TKAČENKO, NIKOLAJ MAKSIMOVIC, redov, rod. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
1113. TKAČENKO, NIKOLAJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1922, pog. 24. 11. 1944. g.
1114. TKAČENKO, VASILIJ DANILOVIC, redov, rod. 1922, pog. 27. 11. 1944. g.

1115. TKEMALAŠVILI, DAVID GEORGIJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 24. 11. 1944. g.
1116. TODOSENKO, ALEKSANDAR IVANOVIC, redov, rod. 1923, pog. 28. 11. 1944. g.
1117. TOKARJOV, VIKTOR ALEKSANDROVIC, redov, rođ. 1926, pog. 7. 11. 1944. g.
1118. TOLMAČOV, PETAR ALEKSANDROVIC, desetar, rod. 1922, sahr. 22. 11. 1944. g.
1119. TOLOKONCEV, MIHAIL FILIPOVIC, redov, rod. 1921, pog. 22. 11. 1944. g.
1120. TOMILOV, A. I., gard. kapetan, rod. 1908, sahr. 10. 12. 1944. g.
1121. TOPAR, LAVRENTIJ TROFIMOVIČ, redov, rod. 1913, pog. 22. 11. 1944. g.
1122. TOPKO, VASILIJ LAZAREVIC, redov, rod. 1913, pog. 24. 11. 1944. g.
1123. TOPIRKIN, JESTAFIJ NIKOLAJEVIĆ, vodnik, rođ. 1925, pog. 14. 11. 1944. g.
1124. TORBANDZE, IVAN POGRATIJEVIC, redov, rođ. 1920, pog. 24. 11. 1944. g.
1125. TORDLOV, MIHAIL NIKOLAJEVIĆ, ml. vodnik, rod. 1925, pog. 22. 11. 1944. g.
1126. TRACUK, LEONTIJ IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 22. 11. 1944. g.
1127. TRIGUB, M. F., rođ. 1909, sahr. 16. 12. 1944. g.
1128. TRIŠIN, NIKOLAJ MIHAJILOVIC, vodnik, rod. 1925, pog. 19. 11. 1944. g.
1129. TRJAPICKIN, ALEKSANDAR PETROVIC, redov, rođ. 1926, pog. 21. 11. 1944. g.
1130. TROC, MIHAIL SAVIC, redov, rođ. 1906, pog. 24. 11. 1944. g.
1131. TROFIMOVIČ, ... JEMELJANOVIC, redov, rod. 19l7f, pog. 26. 11. 1944. g.
1132. TRUHANKIN, FJODOR ANDREJEVIĆ, redov, rođ. 1900, pog. 16. 11. 1944. g.
1133. TUKJANENKO, I. F., rođ. 1899, sahranjen 12. 12. 1944. g.
1134. TUPICKI, ROMAN JEFIMOVIČ, redov, rođ. 1905, pog. 18. 11. 1944. g.
1135. TUŠNOV, ANDREJ VASILJEVIC, redov, rod. 1906, pog. 21. 11. 1944. g.

1136. UGA, ANATOLIJ MIHAJILOVIC, redov, rod. 1920, pog. 30. 11. 1944. g.
1137. UHOV, IVAN GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
1138. UKAINSKI, STEPAN IVANOVIC, redov, rod. 1925. pog. 20. 11. 1944. g.
1139. UNTURJAN, MAKSIM IVANOVIC, redov, rod. 1924, pog. 21. 11. 1944. g.
1140. URSOLOV, GRIGORIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rod. 1904, pog. 22. 11. 1944. g.
1141. USATENKO, KIRIL MAKAROVIC, redov, rod. 1922, pog. 22. 11. 1944. g.
1142. UŠAKOV, NIKOLAJ PETROVIC, redov, rod. 1920, pog. 20. 11. 1944. g.
1143. USOV, JAKOV ANDREJEVIĆ, redov, rod. 1911, pog. 14. 11. 1944. g.

1144. VAGEJŠVILI, MAMIL VARLAMOVIC, vodnik, rod. 1917, pog. 25. 11. 1944. g.
1145. VALEJEV, PETAR ZAHAROVIC, vodnik, rod. 1921, pog. 18. 11. 1944. g.
1146. VAHRAMOV, IVAN MAKSIMOVIC, redov, rod. 1904, pog. 23. 11. 1944. g.
1147. VAJADUKOV, JAKOV SERGEJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 14. 11. 1944. g.
1148. VALENKO, IVAN IVANOVIC, redov, rod. 1900, pog. 20. 11. 1944. g.
1149. VANIN, PROKOFI.T NIKOLAJEVIĆ, oficir, rod. 1911, sahr. 11. 11. 1944. g.
1150. VARENIK, GURIJ KARPOVIC, redov, rod. 1899, pog. 21. 11. 1944. g.
1151. VASILICKI, PETAR MATVEJEVIC, redov, rod. 1896, pog. 22. 11. 1944. g.
1152. VASILJEV, IVAN FILIPOVIC, redov, rod. 1895, pog. 21. 11. 1944. g.
1153. VASIN, BORIS PETROVIC, redov, rod. 1913, pog. 20. 11. 1944. g.
1154. VDOVIČENKO, NIL NIKOLAJEVIĆ, redov, rod. 1923, pog. 15. 11. 1944. g.
1155. VELKOV, PANTELEJ JEFIMOVIČ, rod. 1900, sahr. 27. 12. 1944. g.

1156. VDOVIČENKO, VASILIJ FJODOROVIC, redov, rođ. 1897, pog. 24. 11. 1944. g.
1157. VERHOVSKOJ, ILJA TIMOFEJEVIC, ml. vodnik, rođ. 1922, pog. 23. 11. 1944. g.
1158. VERVEJOV, FJODOR JEFRENOVIC, redov, rod. 1911, pog. 20. 11. 1944. g.
1159. VERZUNOV, JAKOV JOSIFOVIC, rođ. 1907, sahranjen 18. 11. 1944. g.
1160. VEGTAJUK, PETAR ANTONOVIC, vodnik, rođ. 1919, pog. 14. 11. 1944. g.
1161. VELICKO, VASILIJ JEGOROVIC, redov, rođ. 1926, pog. 19. 11. 1944. g.
1162. VENDAK, ANDREJ ANDREJEVIĆ, redov, rod. ..., pog. 23. 11. 1944. g.
1163. VERDIS, IVAN ALEKSEJEVIC, redov, rod. 1920, pog. 23. 11. 1944. g.
1164. VIDAKOV, NIKOLAJ LAVRENTIJEVIC, redov, rođ. 1925, pog. 14. 11. 1944. g.
1165. VINOGRADOV, N. N„ rođ. 1925, sahranjen 3. 12. 1944. g.
1166. VINOKUROV, VLADIMIR VASILJEVIC, vodnik, rođ. 1924, pog. 21. 11. 1944. g.
1167. VI5NEVSKI, IVAN STANISAVLJEVIC, redov, rod. 1911, pog. 27. 11. 1944. g.
1168. VIŽAL, GRIGORIJ NIKIFOROVIC, redov, rođ. 1926, umro od rana 24. 11. 1944. g.
1169. VLADICENKO, G. I., rođ. 1913, sahranjen 22. 12. 1944. g.
1170. VLASENKO, JEVDOKIM JEFIMOVIČ, redov, rod. 1915, pog. 14. 11. 1944. g.
1171. VLASOV, G. ANDREJEVIĆ, st. vodnik, rođ. 1916, sahr. 29. 12. 1944. g.
1172. VLAŠKO, IVAN ZAHAROVIC, redov, rođ. 1911, pog. 21. 11. 1944. g.
1173. VODOPJANOV, IVAN MEFODIJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 16. 11. 1944. g.
1174. VOEVODA, VASILIJ JOSIFOVIC, redov, rod. 1902, pog. 19. 11. 1944. g.
1175. VOJNALOVIC, JOSIF ANTONOVIC, redov, rođ. 1923, pog. 16. 11. 1944. g.
1176. VOJTENKO, NIKOLAJ PETROVIC, redov, rođ. 1920, pog. 24. 11. 1944. g.
1177. VOJTOV, MIHAIL IVANOVIC, redov, rođ. 1918, pog. 13. 11. 1944. g.

1178. VOLGOPOLOV, ANDREJ IVANOVIC, oficir Crvene armije
1179. VOLK, FJODOR GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1915, pog. 21. 11. 1944. g.
1180. VOLKOV, GRIGORIJ JEFIMOVIČ, redov, rod. 1914, pog. 22. 11. 1944. g.
1181. VOLKOV, NIKOLAJ ALEKSANDROVIC, vodnik, sahranjen 28. 11. 1944. g.
1182. VOLKOV, NIKOLAJ DMITRIJEVIC, st. vodnik, rod. 1923, pog. 23. 11. 1944. g.
1183. VOLODJIN, STEPAN MATVEJEVIC, rod. 1912, sahranjen 29. 11. 1944. g.
1184. VOLOŠIN, MAKSIM MATVEJEVIC, redov, rod. 1910, pog. 21. 11. 1944. g.
1185. VOLOVIK, KONSTANTIN STEPANOVIČ, desetar, rod. 1912, pog. 16. 11. 1944. g.
1186. VOLOZENJUK, ANDREJ KONDRATIJEVIČ, redov, rod. 1925, pog. 21. 11. 1944. g.
1187. VOROBEJEV, JAKOV ANDREJEVIĆ, redov, rod. 1906, pog. 20. 11. 1944. g.
1188. VORONA, VASILIJ GRIGORIJEVIC, redov, rod. 1907, pog. 24. 11. 1944. g.
1189. VORONIN, STEPAN JEFIMOVIČ, vodnik, rod. 1905, sahr. 22. 11. 1944. g.
1190. VORONOV, NIKOLAJ PETROVIC, redov, rod. 1925, pog. 12. 11. 1944. g.
1191. VOVCENKO, NIKOLAJ ALEKSANDROVIC, redov, rod. 1914, pog. 20. 11. 1944. g.
1192. VOVK, GRIGORIJ ANTONOVIC, redov, rođ. 1909, pog. 1. 12. 1944. g.

1193. ZABIJAKA, PANTELEJ IVANOVIC, redov, rođ. 1923, pog. 23. 11. 1944. g.
1194. ZABKIN, KLIM ARHIPOVIC, redov, rod. 1925, pog. 25. 11. 1944. g.
1195. ZABOLOTNI, KIRIL KLIMOVIC, redov, rođ. 1905, pog. 1. 12. 1944. g.
1196. ZADOROŽNI, VLADIMIR KONSTANTINOVIC, redov, rođ. 1908, pog. 22. 11. 1944. g.
1197. ZAGORNJAK, STEPAN IVANOVIC, redov, rođ. 1921, pog. 24. 11. 1944. g.
1198. ZAGORODNI, KONSTANTIN SERGEJEVIC, redov, rođ. 1926, pog. 23. 11. 1944. g.

1199. ZAGOVOROV, MIHAIL ANTONOVIC, redov, rod. 1920, pog. 28. 11. 1944. g.
1200. ZAHARCENKO, IVAN PAVLOVIC, redov, rod. 1910, pog. 19. 11. 1944. g.
1201. ZAHARCENKO, I. D„ rod. 1921, sahranjen 1. 12. 1944. g.
1202. ZAHARCENKO, PETAR SAMOJLOVIC, redov, rod. 1895, pog. 24. 11. 1944. g.
1203. ZAHARCENKO, STEPAN DMITRIJEVIC, redov, rod. 1913, pog. 23. 11. 1944. g.
1204. ZAJC, KONSTANTIN LEONTIJEVIC, redov, rod. 1914, pog. 17. 11. 1944. g.
1205. ZAKIROV, GATIF, redov, rod. 1923, pog. 22. 11. 1944. g.
1206. ZAMKOVOJ, VLADIMIR IVANOVIC, rod. 1897, sahr. 27. 12. 1944. g.
1207. ZANUZDANI, RODION VIKTOROVIC, redov, rod. 1897, pog. 26. 11. 1944. g.
1208. ZAPARAŠČUN, F. L., rod. 1914, sahranjen novembra 1944. g.
1209. ZAREŠNUK, ALEKSEJ SEMJONOVIC, redov, rod. 1923, pog. 26. 11. 1944. g.
1210. ZARJAKIN, ALEKSEJ FJODOROVIC, redov, rod. 1915, pog. 22. 11. 1944. g.
1211. ZASLAVSKI, ARON HASKELJEVIC, redov, rod. 1922, pog. 20. 11. 1944. g.
1212. ZAVALITIN, GEORGIJ ANTONOVIC, redov, rod. 1914, umro od rana 29. 11. 1944. g.
1213. ZAVOROTNI, KUZMA KIRILOVIC, redov, rod. 1912, pog. 13. 11. 1944. g.
1214. ZAVOROTNI, L. T., rod. 1923, sahranjen 15. 12. 1944. g.
1215. ZBITNJOV, N. P., rod. 1894, sahranjen 30. 11. 1944. g.
1216. ZEMCOV, VASILIJ FILIPOVIC, redov, rod. 1925, pog. 23. 11. 1944. g.
1217. ZGUROVEC, ANDREJ NIKITOVIC, st. vodnik, rod. 1908, pog. 25. 11. 1944. g.
1218. ZIGRO, MIHAIL ANDREJEVIĆ, rod. 1899, sahranjen 24. 11. 1944. g.
1219. ZINCENKO, JEVTINEJ AKSENTIJEVIC, rod. 1922, pog. 23. 11. 1944. g.
1220. ZVONENKO, KIRIL ANREJEVIC, st. vodnik, rod. 1905. pog. 16. 11. 1944. g.
1221. ZOTOV, VLADIMIR ILJIC, rod. 1924, sahranjen 28. 12. 1944. g.

1222. ZUBENKO, FILIP PAVLOVIC, redov, rođ. 1914, pog. 26. 11. 1944. g.
1223. ZUBENKO, IVAN VASILJEVIC, rođ. 1919, sahranjen 30. 12. 1944. g.
1224. ZUBKOV, SEMJON NIKITOVIC, vodnik, rođ. 1916, pog. 26. U. 1944. g.
1225. ZUDIN, PETAR PAVLOVIC, redov, rođ. 1910, pog. 17. 11. 1944. g.

1226. ŽAGILICOV, VIKTOR STEPANOVIČ, redov, rođ. 1924, pog. 25. 11. 1944. g.
1227. ŽALOBOV, VASILIJ JAKOVLJEVIĆ, redov, rođ. 1898, pog. 23. 11. 1944. g.
1228. ŽBANKO, DENIS VASILJEVIC, redov, rođ. 1912, pog. 22. 11. 1944. g.
1229. ŽEREBCOV, ALEKSEJ ANATOLJEVIC, redov, rođ. 1926, pog. 28. 11. 1944. g.
1230. ŽOLTOV, IVAN SERGEJEVIC, redov, rod. 1924, pog. 23. 11. 1944. g.
1231. 2UBROVSKI, IVAN VASILJEVIC, redov, rođ. 1926, pog. 26. 11. 1944. g.
1232. ŽUCENKO, IVAN GAVRILOVIC, redov, rođ. 1915, pog. 26. 11. 1944. g.
1233. ŽUK, IVAN PETROVIC, redov, rođ. 1919, pog. 1. 12. 1944. g.
1234. 2UKOV, NIKOLAJ ALEKSEJEVIC, vodnik, rođ. 1924. pog. 19. 11. 1944. g.
1235. ŽURAVLJOV, FJODOR GERASIMOVIČ, redov, rođ. 1918, pog. 25. 11. 1944. g.
1236. ŽURAVLJEV, P. E„ rođ. 1909, sahranjen 22. 12. 1944. g.
1237. ŽURBA, LEONTD KIRILOVIC, redov, rođ. 1925, pog. 19. 11. 1944. g.

NAPOMENE UZ SPISAK

[1] Evidenciju naših i sovjetskih boraca koji su kao teški ranjenici preneti u Sombor i tu u našim i sovjetskim bolnicama umrli a sahranjeni na partizanskom groblju u Somboru vodio je u toku rata grobar Boža Terzić. Ovi podaci nisu potpuni. Postoje još oko 140 erobova naših i 150 sovjetskih boraca koji nisu identifikovani (vìdeti M. BELJANSKI: *PARTIZANSKO GROBLJE U SOMBORU*, Sombor, 1974).

POGOVOR

U nastojanju da sam sebi odgovorim na pitanje zašto se baš kod Batine odigrala jedna od najtežih bitaka drugog svetskog rata, kakav je njen pravi značaj i uloga jedinica koje su u njoj učestvovale – počeo sam, pre desetak godina da izučavam postojeću arhivsku građu. Bio je to naporan posao pri kojem nisam uvek nailazio na potrebno razumevanje i podršku. Naročito u pogledu korišćenja autentične sovjetske i nemačke dokumentacije. U početku sam bio prinuđen da se oslonim na veoma oskudnu dokumentaciju naših jedinica, na već izbledela sećanja preživelih učesnika i neke sekundarne izvore sovjetske istoriografije. Radeći više godina u Vojnoistorijskom institutu JNA, konačno sam došao do autentične nemačke dokumentacije, a nedavno i do nekih značajnih sovjetskih izvora i rekonstrukcija. To mi je omogućilo da ovaj posao privedem kraju. Koliko sam u tome uspeo reći će čitaoci i preživeli učesnici ove dramatične bitke na Dunavu. Biću veoma zadovoljan ako sam spasao od zaborava bar jedan deo onih svetlih i do sada gotovo anonimnih likova svojih ratnih drugova, da opišem njihova nesebična žrtvovanja i podvige i da bar delimično dočaram čitaocima dramatiku bitke i atmosferu masovnog heroizma naših i sovjetskih boraca. Želja mi je bila da uporedo sa istorijskom rekonstrukcijom bitke oživim uspomenu na stotine tih mladih i običnih ljudi koji su poneli glavni teret na svojim plećima, ostavljajući svoju mladost i svoje živote u nabujalim talasima Dunava, na poplavljenim baranjskim poljima i pod gusenicama nemačkih tenkova ...

Nadam se da će ova knjiga doprineti produbljenju ratnog drugarstva i prijateljstva naših i sovjetskih naroda čiji su najbolji sinovi, boreći se rame uz rame, položili svoje živote u zajedničkoj borbi protiv istog neprijatelja.

Želim da se zahvalim recenzentima ove knjige – generalu armije Kosti Nađu i publicisti Milanu Basti, na njihovim konstruktivnim primedbama i sugestijama i na njihovoj podršci u trenutku kada mi je ona bila najpotrebnija. Svojim sećanjima veliku pomoć pružili su mi drugovi: Vladimir Branković Gadža, Milan Ješić Ibra, Milan Korica Kovač, Dušan Doronjski Jocika, Lazar Ljubinković Saša, Juraj Čule, Dušan Krajnović, Dura Ramas, Radivoje Đurić Katovski, Sreta Savić Kolja, Jovan Bisić, Janko Stupavski, Boško .Tovanović, Mile Ninkić, Mika Veličković, Svetislav Timotijević, Nikola Depalov, Nikola i Dušanka Lekić, Miloš i Olgica Lisulov, Dušan Vujičić, Paja Pašćan, Miroslav Demirović i Steva Kasapov.

Pri izradi spiskova poginulih boraca koristio sam se kartotekom Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine, Vojnoistorijskog instituta u Beogradu i evidencijom Đure Terzića Čađe. Veliku pomoć u tom pogledu pružio mi je i publicist Milenko Beljanski iz Sombora.

N. B.

BELEŠKA O PISCU

Nikola Božić Vetrić rođen je 24. novembra 1925. godine u sremskom selu Grabovcima. Po završetku osnovne škole zaposlio se kao službenik u Opštinskoj upravi obavljajući istovremeno i dužnost knjižničara Mesne čitaonice. Po okupaciji naše zemlje otpušten je iz službe i neko vreme radi kao nadničar. Učesnik je NOP-a od 1942. godine. Kao šesnaestogodišnji dečak postao je borac I sremskog partizanskog odreda i I šumadijske NOU brigade. Nakon povratka u Srem bio je borac i sekretar skojevskog aktiva čete u „Kamenovom" i „Volfovom" bataljonu, a zatim u VI vojvođanskoj brigadi. U VII vojvođanskoj NOU brigadi bio je politički delegat voda, omladinski rukovodilac bataljona i politički komesar čete. Rat je završio u činu poručnika kao sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a VIII vojvođanske NOU brigade. Član je SKOJ-a od 1942, a SKJ od 1944. godine. Nosilac je više ratnih i posleratnih visokih odlikovanja.

Posle rata ostao je u aktivnoj službi u JNA. Završio je dve vojne škole za aktivne oficire, a vanredno je pohađao gimnaziju i završio Pravni fakultet; penzionisan u činu potpukovnika i postavljen za direktora Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine.

Kao istoričar i pisac Božić nije nepoznat našoj javnosti. Do sada je objavio oko 50 naučnih rasprava, napisa i radova iz oblasti vojne istorije, pravnih i istorijskih nauka. Njegova knjiga „Sećanja boraca VII vojvođanske brigade" izašla je iz štampe 1976. godine u izdanju edicije „Vojvodina u borbi". Autor je jednog dela stalne izložbene postavke Muzeja socijalističke revolucije u Novom Sadu i nekoliko tematskih ekspozicija i pukovskih soba (memorijalnih muzeja) na temu narod-

nooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Bavio se i prevodilačkim radom. Sarađivao je na izradi Vojne enciklopedije i imao je više saopštenja na naučnim skupovima i simpozijumima.

Zivi i radi u Novom Sadu.

SADRŽAJ

Str.

Umesto predgovora – – – – – – – – – – 7

PRVI DEO

Svi putevi vode na zapad – – – – – – – – 13
Zašto baš kod Batine? – – – – – – – – – 20
Budimpeštanska operacija i batinska bitka – – – – 24
Da li je neprijatelj bio iznenađen kod Batine? – – – 28
Koje neprijateljske snage su se branile kod Batine? – – 32
Cilj i prvobitna zamisao batinske operacije – – – – 35
Sastanak u Srbobranu – – – – – – – – – 41
51. vojvođanska divizija i njene brigade – – – – – 46
Izviđanje neprijateljske odbrane – – – – – – 54
Priprema jedinica za forsiranje – – – – – – – 67
Zapovest komandanta 12. vojvođanske brigade – – – 78
Prelaz 703. sovjetskog puka – – – – – – – – 83
Krenula je i 12. vojvođanska... – – – – – – – 85
Prvi protivnapadi neprijatelja – – – – – – – 97
Dramatičan prelaz bataljona 12. vojvođanske brigade – 110
Na grebenu Belomanastirske grede – – – – – – 122
Nemci dovode ustaše i nedićevce – – – – – – 127
Četvrti bataljon više ne postoji – – – – – – – 133
Mita Dudić preuzima komandu nad ruskim bataljonom 147
Prva izmena u planu operacija – – – – – – – 152
Prelaz 73. gardijske divizije i 7. vojvođanske brigade – – 157
Stravična kota 169 – – – – – – – – – – 167
Zapovest generala Kozaka – – – – – – – – 172

DRUGI DEO

Pontonski most na Dunavu – – – – – – – – 185
Železnička stanica Batina – – – – – – – – 187
U zapaljenoj samohotki – – – – – – – – – 201

Str.
Skojevci i hrabri mitraljesci — — — — — — — — 202
Osvajanje železničke stanice i podvožnjaka — — — — 205
Muke generala Felmija — — — — — — — — — 210
Hitler interveniše — — — — — — — — — — 213
Pavelić ne da svoju telesnu gardu — — — — — — 217
General Ler: „Kasnimo najmanje šest nedelja" — — — 219
Borbe u vrbovom ritu — — — — — — — — — 226
Manevar Ikine čete i Dukina pogibija — — — — — 230
Osma vojvođanska ulazi u borbu — — — — — — 238
Dan Sovjetske artiljerije — — — — — — — — — 242
Goreli su i nebo i zemlja — — — — — — — — — 246
Kota 205. — — — — — — — — — — — — 253
Poslednje neprijateljske rezerve — — — — — — — 261
Heroji umiru uspravno — — — — — — — — — 267
Pohvala borcima 4. bataljona 7. brigade — — — — — 271
Pravac — Zmajevac! — — — — — — — — — — 281
Hitler traži izveštaj o neuspehu kod Batine — — — — 284
Stravična slika bojišta — — — — — — — — — 291
U borbu ulazi i 113. sovjetska divizija — — — — — 301
Crvena zastava Klavdije Legostajeve — — — — — — 304
„Šezdeset osmi armijski korpus više ne može da se suprotstavlja neprijatelju..." — — — — — — — — 306
Spajanje batinskog i apatinskog mostobrana — — — — 313

TREĆI DEO

Kneževi Vinogradi — — — — — — — — — — 319
Kotlina, Kamenac, Karanac, Kozarac — — — — — — 345
Zašto je neprijatelj uporno branio Kneževe Vinograde? 355
Novi zadatak 8. vojvođanske brigade — — — — — — 361
Na mostu kod sela Luga — — — — — — — — — 370
Šesti gardijski korpus i 32. motomehanizovana brigada ulaze u borbu — — — — — — — — — — 386
Mostobran kod Mohača — — — — — — — — — 389
Pedeset prva vojvođanska divizija izbija na Dravu — — 392
„... Rusi neće preko Drave!..." — — — — — — — 397

ČETVRTI DEO

Dar Danajaca vraćen generalu Frajsneru — — — — — 405
Štab 2. nemačke oklopne armije prelazi u Mađarsku — — 407
Oslobođenje Pečuja i napredne mađarske mase — — — 410
Savezničko vazduhoplovstvo i batinska bitka — — — — 417

Str.

Doprinos 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ batinskoj operaciji — — — — — — — — — — — 420
Ofanziva se nastavlja — — — — — — — — — 424
Nemački 57 oklopni korpus ulazi u borbu — — — — 428
Priznanja i pohvale 51. vojvođanskoj diviziji — — — — 432
Ogorčene borbe na „Margita-liniji" i kod Nađbaje — — 435
Sremski front se pomera na zapad — — — — — — 441
Desant 36. vojvođanske divizije kod Vukovara — — — 444
Još jedan neuspeli desant — — — — — — — — 446
Uspeh 16. vojvođanske divizije kod sela Moslavine — — 451
Rusi su ipak prešli Dravu... — — — — — — — — 453
Doprinos NOVJ budimpeštanskoj operaciji — — — — 457
Kolone su ponovo krenule na zapad — — — — — — 459
Dokumentacija i arhivska građa — — — — — — 463
Literatura — — — — — — — — — — — — 465

SPISAK POGINULIH I NESTALIH BORACA U BATINSKOJ BICI

Borci 51 vojvođanske udarne divizije poginuli u batinskoj bici, novembra 1944. god. — — — — — — — 469
Borci 51. vojvođanske divizije nestali u toku batinske bitke 491
Spisak pripadnika Sovjetske armije koji su poginuli u batinskoj bici između 25. oktobra i 10. decembra 1944. god. 502
Pogovor — — — — — — — — — — — — — — 561
Beleška o piscu — — — — — — — — — — — — 563

RAD
Beograd
Moše Pijade 12
*

Korektor
Jovanka Arsenović
*

Nacrt za korice
Stevan Vujkov
*

Štampano
u 5.000 primeraka
*

Štampa
„Budućnost"
Šumadijska 12
Novi Sad